ئەمینداریەتی گشتی رۆشنبیری ولاوان

پرۆفیسۆر

ک . ک . کوردۆییڤ

رێزمانی کوردی

بەکەرەستەی دیالێکتی کرمانجی وسۆرانی

دکتۆر

کوردستان موکریانی

لەزمانی روسیەوە وەری گێراوەتە سەر زمانی کوردی

١٩٨٤

لە بڵاوكراوەكانی
ئەمیندارێتی‌ی گشتی ڕۆشنبیری‌و لاوان
ناوچەی كوردوستان
زنجیرە (٤)

پرۆفیسۆر
ك. ك. كوردۆیێڤ
ڕێزمانی كوردی
بە كەرەستەی دیالێكتی كرمانجی‌و سۆرانی

دكتۆر
كوردستانی موكریانی
لە زمانی روسیەوە وەری‌گێراوەتە سەر زمانی كوردی

هەولێر
١٩٨٢

К. К. КУРДОЕВ

ГРАММАТИКА КУРДСКОГО ЯЗЫКА НА МАТЕРИАЛЕ ДИАЛЕКТОВ КУРМАНДЖИ И СОРАНИ

پێشەکی وەرگێر

گرنگی ئەم ڕێزمانە لە جۆری بابەتەکەی دایە ، کە بۆ یەکەمین جار لە مێژووی کوردەلۆژی‌دا لەسەر بناحەیەکی زانستانە بە کەرەستەی دیالێکتی کرمانجی خواروو و کرمانجی ژووروودا لە ڕووی هەرە بەشی فۆنۆلۆژی‌و مۆرفۆلۆژی زمانی کوردی دەکۆڵدرێتەوە .

سەرباری ئەوەی ئەم بەرهەمە سەدان کێشەی زمانەوانی ڕوون دەکاتەوەو چەندین باری ڕێزمانی‌و تایبەتێتی زمانەکەمان دەخاتە ڕوو ئەنجامی بەراوردکارییەکەی دەمانگەیەنێتە یەکبون‌و تێکچوون‌و یەکێتی تەواوی ڕێزمانی کوردی .

نووسەری ئەم ڕێزمانە پرۆفیسۆر قەناتی کوردۆیە ، کە هەموو ژیانی خۆی بۆ ڕاژەکردنی زمان‌و وێژەو مێژوو و فۆلکلوری کوردی تەرخانکردووەو دەیان لێکۆڵینەوەو پەرتووکی دەربارەی ڕێزمانی کوردی داناوە ، کە ئەمەیان لە هەمووان دەوڵەمەندترو تازەترە .

وەرگێرانەکەم بەبێ دەسکاریکردووە ، هەوڵم‌داوە بیری نووسەر بە زمانێکی پاراوو ئاسان بگەیەنمە خوێنەر ، تەنانەت ناوی دیالێکتەکانیشم هەر وەکو دانەر خۆی نووسیوە ، کە نێوی (کرمانجی‌و هێندیك جار ژووروو) بەرامبەر بە دیالێکتی ژووروو و (سۆرانی وەیا خواروو) بەرامبەر بە کرمانجی خواروو بەکارهێناوەو هەر دیاردەیەکی ڕێزمانیش ، کە سەرنجی تایبەتی خۆم بەرامبەری هەبووبێ لەپەراوێزدا ڕوونکردۆتەوە .

ئەم بەرهەمە گرنگەی دکتۆر قەناتی کوردۆ پشتگیری ئەو ڕێبازە دەکا ، کەوا چەند ڕۆشنبیرێکی کورد هەر لە سەرەتای سەدەی بیستەمەوە هەوڵیان بۆداوە وەکو ، تەوفیق وەهبی ، گیوی موکریانی ، دکتۆر جەمال نەبەز دکتۆر عیزەدین مستەفا ڕەسول ، دکتۆر کامل بەسیر ، سادق بەهادینی ئامێدی ، حەمە ئەمین هەورامی ، دکتۆر ووریا عومەر ئەمین‌و وەرگێری ئەم ڕێزمانەو کەسانی‌دی .

لەو باوەڕەدام لە وەرگێرانەکەم‌دا چەند خزمەتێك پێشکەش بە خوێنەری بەرێز دەکەم ، یەکەمیان : تێگەیشتن لە بەرهەمێك ، کە بە زمانی ڕووسی نووسراوە ، دووەمیان : ڕوونکردنەوەی یەکبوونی هەردوو دیالێکتە سەرەکیەکەی زمانی کوردی ، سێیەمیان : بوونی ئەم بەرهەمە بە کەرەستەیەك بۆ لێکۆڵینەوەکانی ڕێزمانی داهاتوومان .

هەولێر ١٩٨٢/١١/٢٠

پێشەکی

سەرەتای لێکۆڵینەوە لە زمانی کوردیو دیالێکتەکانی لە ئەوروپادا پێوەستە بە پەیدابوونی یەکەمین ڕێزمانی کوردی (١٧٨٧) ، کە لە لایەن م . گارزونییەوە نووسراوە نووسەری ئەم بەرهەمە مسیونێرێکی کاثولیکی بووە ، هەژدە ساڵ لەنێو کوردانی نێوچەی ئامێدیدا ژیاوەو فێربوونی زمانیان یارمەتی نووسینی ئەم کارەی داوەو گەیاندوویەتە مەبەست .

لە پێشەکییەکەیدا دەڵێ : بۆیە ئەم ڕێزمانەی نووسیوە ، تاوەکو کاری مسیۆنێری بۆ ئاسان بێت ، لە کاتی پێوەندیو هەڵسو کەوتیدا لەگەڵ کورداندا .

ئەم ڕێزمانە بریتییە لە کورتەیەك ئەلفوبێ ، ناوی ژمارە ، ناو ، کار و هێندێك بەشانی دی ئاخافتنو فرێزو ووتووێژی (باوکیان) و (سلاوی مریەمی) ، لەکۆتایی ڕێزمانەکەدا فەرهەنگۆکێکی ئیتالی – کوردی قەوارەی (٢٢٠) لاپەڕەیی هەیە .

لە بەشی ئەلفو بێدا نووسەر دەنووسێ : زمانی کوردیو فارسی بەڕادەیەك لێك نێزیکن دەتواندرێ بە ئاسانی ئەلفو بێی فارسی بۆ زمانی کوردی بەکاربێت ، کە لەلایەن نووسەرەوە . فارسی زمانێکی وێژەییە .

ئەم بیرورا بێبنجو بناوانە لەگەڵ باری فیلۆلۆژی ئێرانی ئەمڕۆدا ڕێك ناکەوێت . لە کاتێكدا کاری م . گارزۆنی ، کە نێزیکەی دوو سەد ساڵ لەمەوبەر بلاوکراوەتەوە ، تاماوەیەکی زۆر واتاکەی هەر کاریگەر بوو . پ . لیرخ دەنووسێ : « ڕێزمانی م . گارزۆنی هانی زانایانی ڕۆژئاوایدا بۆ ئەوەی لە زمانی کوردی بکۆڵنەوە . فیلۆلۆژی ئێرانی پێویستی بە لێکوڵینەوە لە تایبەتێی ڕێزمانی کوردی هەیە ، چونکە ئەم لێکۆڵینەوانە یارمەتی روونکردنەوەی هێندێك دیاردەی زمانی ئاڤێستا دەدەن .»

دوای کارەکانی م . گارزۆنی تا نێوەڕاستی سەدەی نۆزدەم ، هیچ کارێکی ڕێزمانی تایبەت بە زمانی کوردییەوە نەهاتە ئارا ، لە سەرەتای نیوەی سەدەی نۆزدەمدا هێندێك ووتارو باسی گەرۆکان ، کە دەربارەی زمانی کوردیو دیالێکتەکانیو شوێنی زمانی کوردی لەنێو زمانە ئێرانییەکاندا بوو چاپکرا . ئەمانە بەرهەمی گ . خیورنل ، ی . ریودیگەر ، ئا . پۆت ، ئا .خودسکو ، ی . بیریزن و هی دی بوون . نێوەرۆکی ئەم کارانە لەنێو بەرهەمی کوردناسی ڕووس – (پ . لێرخ) هاتوون (٣٨ ، ١ ، ٣٤ ، ٤٣) .

گ . خیورنل ماوەیەکی درێژ لەنێو کوردانی نێوچەی جیاجیای کوردستاندا وەکو مسیۆنێر ژیاوە و فێرە زمانی کوردی بووە . لە ساڵی ١٨٣٦ و ١٨٣٧ دا ژمارەیەك ووتاری ئیتنۆگرافی دەربارەی کورد وبەشە دیالێکتەکانی زمانی کوردی چاپ کردووە (٣٨ ، ١ ، ٣٧ ، ٣٨) .

نووسەر دەڵێ : « دیالێکتی ژووروو و خواروو زۆر لێك‌جیان ، بەلاّم هێندێك بەشە دیالێکت خزمایەتێکی نێزیکیان لەگەڵ یەك‌دا هەیەو هۆزەکانی ئەم دیالێکتانە بە ئاسانی لێك دەگەن لەگەڵ ئەوەش‌دا گ . خیورنل دانی بەیەك بوونی زمانی کوردی‌و فارسی ناوە سەربەخۆیی زمانی‌کوردی‌و نێزیك بوونی لە زمانی فارسی‌یەوە و خزمایەتیان لەگەڵی‌دا لەلایەن ئەم لێکۆڵەوەرانەوە دانی‌پێدانراوە ، کە لەسەر بناخەی ئەو کەرەستە زمانەوانی‌یانەوە بووە ، کە لەلایەن م . گارزۆنی ، گیولدیتشتید ، کلاپرۆ ، ریچ هەروا ئەو لیستە وەرگێراوانەی ، کە لە زمانی فارسیەوە بۆ سەر زمانی کوردی‌بووە و لە لایەن گ . خیورنل‌و زانایانی ئەڵمانی ی . ریودیگەر و ئا . پۆت ئامادەکراون‌و زنجیرەی ووتارەکانی خۆیان ، کە دەربارەی زمانی کوردی بووە چاپ کردووە (٧٨)

بەراوردکردنی ووشەی فەرهەنگی گیان‌داران‌و کشت‌وکاڵان لەگەڵ ووشەی فەرهەنگی زمانی‌دی ئێرانی (فارسی کۆن ، ئاڤێستا ، فارسی نوێ و هی دی) ئەوەی بۆ ی . ریودیگەر و ئا . پۆت روون‌کردەوە ، کەوا زمانی کوردی لەرووی ووشەو رێزمانەوە بە زمانێکی سەربەخۆی ئێرانی دەژمێردرێت . ئەم نووسەرانە بۆ ئەوە چوون ، کەوا زمانی کوردی‌و زمانی فارسی لە کۆن‌دا لەیەك زمانەوە (زمانی دایك) پەرەیان سەندووەو لێکیش جیابوونەتەوە ، بەواتا دیالێکتی لێك نێزیکی یەك زمان بوون ، بەلاّم لە دوایی‌دا لە ئەنجامی پرۆسێسی پەرەسەندن‌دا لێك جیابوونەتەوە . ئەم پەرەسەندنەیان بووە هۆی لێك دوورکەوتنەوەیان‌و پەیدابوونی زمانێکی سەربەخۆ .

نووسەران بۆ وێنە روونی دەکەنەوەو دەڵێن : زمانی کوردی زێتر گۆرانی بەسەردا هاتووە ، وەك کورت بوونەوەی ووشە ، تێکدانی بزوێن ، کەم‌کردنەوەی گەردان‌کردن ، زمانی پاشگوی ووشەی دارێژەر ، نەمانی کاری سادەو گۆرینیان بە کاری یارمەتی‌دەری جۆراجۆر ، جا ئەوسا وەکو زمانی فارسی بوو بە زمانێکی ویژەیی‌و تایبەتێی خۆی پاراست‌و بەرێگەی تایبەتی خۆی پەرەی‌سەند . (٣٨ ، ١ ، ٤١) .

بەم جۆرە باسکردنەی پ .لێرخ ، کە لەلایەن (ی . رێودیگیر و ئا .پۆت)ەوە روون‌کراوەتەوە . ئەم زانایانە لەکارەکانیان‌دا شوێنیان بۆ زمانی کوردی لەنێو زمانانی ئێرانی‌دا بەدیار خستووەو ئەمە بووە هۆی رووتێکردنی ئێرانی ناسان بۆ لێکۆڵینەوە لە زمانی کوردی‌دا .

له ساڵی ١٨٥٣دا ئا .خودسکۆ – فیلۆلۆژی ئێرانی ناس سوودی له بوونی خۆی له پاریس‌دا وەرگرت ، بۆ ئەوەی به یارمەتی ئەحمەد خان ، که له هۆزی بابان (نێوچەی سلێمانی) بووه ، خۆی فێره زمانی کوردی بکات . له ئەنجامی کارکردنی ئا . خودسکۆ لەگەڵ ئەحمەدخان‌دا کەرەستەیەکی زۆری نووسیوەو کورتەیەکی ، ڕێزمانیشی خستەپاڵەوه ، که تەنیا بەشه دیالێکتی نێوچەی سلێمانی دەگرێتەوه (٦٢) له کۆتایی نیوەی یەکەمی سەدەی نۆزدەم‌دا لێکۆڵینەوه سەبارەت به کوردو زمانی کوردی‌یەوه له رووسیادا لەلایەن زانایانی رووسەوه دەستی پی‌کرا . پێشرەوی ئەم کاره ف . دیتیل ، خ . ئەبۆڤیان ، ی . بیریزین ، پ . لێرخ‌و هی دی بوون .

ف . دیتیل ، که ماوەی سێ ساڵ بەگەڕۆکی لەکوردستان‌دا بووه توانیویەتی کەرەستەیەکی زۆری ئەتنۆگرافی‌و فۆلکلۆری کۆبکاتەوه ، که دەربارەی چەند هۆزێکەو لەگەڵ زمانەکەیان . نووسەر ئەم بەرهەمەی خۆی له ووتارێك‌دا ، که به ناوی سەرنجی سێ ساڵەی گەڕۆکی لەڕۆژهەلات‌دایه بلاو کردۆتەوه (١٩) .

ف . دیتیل تێبینی به کەڵکی لەسەر تایبەتێتی کوردستان‌و زمانی کوردی‌و دیالێکتەکانی داوه .

ف . دیتیل دەنووسێ : « تێپەڕبوونم به دیاربەکر ، ئاسنووری سووریا هێندێك سەرنجی پێوەندی جوگرافی‌و ئەتنۆگرافی پی‌بەخشیم . ڕێگەکەم ماردین ، دیاربەکر ، نەسیبین‌و ئورفەی گرتۆتەوه . ئەم نێوچانەی ، که من پێیان‌دا تێپەڕیم به پارچەیەکی کوردستان دەژمێردرێن ، بەلام کەم ناسراون . ئێمه تا ئەو هیچ نووسراوێکمان نییه ، که سەبارەت باری ئەتنوگرافی ئەم هۆزانەی نێوچەی ئاسیابن . بۆ فراوان کردنی لێکۆڵینەوه له دیالێکتی نوێ‌دا بایەخێکی تایبەتیم بەو کەرەستانه داوه ، که تەواوکەری ئەم بەشەی جوگرافی‌یه ، وەدەست‌خستنی ئەم جۆره زانیاریانه به بەشێکی گەورەی کاری خۆم‌و هەوڵ‌دانم دژمێردرێت . من ئەم بەرهەمەی خۆم له (٣٠٠) سێ‌سەد هۆزی کوردی کۆکردۆتەوه و لێکۆڵینەوەیەکی دوورو درێژدەربارەی کوردستان لەوانەیه ئیشلك بخاته سەرباری دێرینی ئەم هەرێمانەی تورکیا (١٩ ،٩) . دەربارەی زمانی کوردان نووسەر وای نووسیوه : « من وام بۆ دەرکەوت ، کەوا دابەش دەبێته سەر کۆمەڵێك دیالێکت ، که تائێسته کەس هیچی دەربارەیان نەنوسیوه هەرێمی کوردەواری بەشێك له تورکیا دەگرێتەوه بۆیه کاریگەری زمانی تورکی بۆ سەر زمانی کوردی ئاشکرایه .

له زمانی کوردانی فارس‌دا کاریگەری فارسی بۆسەرزمانی کوردی هەیه . زمانی عەرەبی کاریگەری بۆسەر زمانانی تورکی‌و فارسی هەیه . که تا له زمانی کوردی وێژەبیش‌دا کاریگەری دیاره» (١٩ ،٩) هەروا دیسان دەنووسێ : « لەك به زمانێك قسەدەکەن ، که لەگەڵ لورو

بەختیاری‌دا جیاوازە و زمانی ویژەیی خۆیان هەیە . ئەم بەشە دیالێکتە کوردیانە لەگەڵ بەشە دیالێکتی سیێیەم ، کە لەلایەن منەوە کوردین بە کەرەستەی لێکۆڵینەوەکانی من دەژمێردرێن .»
(١٩ ، ٩٠) .

ف . دیتیل وای دانابوو ، کەوا لێکۆڵینەوەیەکی تایبەتی بە مێژوو و زمان‌و و دیالێکتی کورد چاپ‌بکات ، بەڵام کۆچی دوواپی‌کردنی بووە هۆی تەواونەکردنی ئەم کارەی .

لە ساڵی ١٨٤٨دا لە سەر لاپەڕەکانی ڕۆژنامەی قەفقازدا ، کە لە تبلیس دەردەچوو ، خ . ئ‌بۆڤیان لەژێر ناونیشانێکی گشتی‌دا (کوردان) (١) چەند ووتارێکی بلاوکردەوە ، کەلەنێویاندا زانیاری‌یەکی بە کەڵکی دەربارەی مێژوو و ئەتنوگرافی‌یانی کورد پێشان داوە ، هەروا تایبەتێتی کۆمەڵی کوردەواری دەخاتەروو لە پێوەندی خێزانی ، شێوەی ژیانیان ، خوورەوشت‌و داب‌و نەریت‌و زمانەکەیان (٢٢) . لە کۆتایی‌دا زمانی کوردی دابەش دەکاتە سەر زازاو کرمانجی داوای لە زانایانی گێتی کردووە ، کەوا روو لە لێکۆڵینەوەی ئەم گەلە خانەدانەو زمانەکەشیان‌بکەن ، چونکە کارکردن لەنێو ئەم خاکەدا بە پیت‌و دەوڵەمەندەدا لەوانەیە چاوەڕێی سوودێکی زۆری لێ‌بکرێ بۆیابەتی مێژوو و زمانەوانی(١ ، ژمارە – ٤٧) .

ی . بیریزین پرۆفیسۆری زانکۆی کازان لە کاتی گەڕۆکی خۆی بە هەرێمی ڕۆژهەلاتی نێزیك‌دا فێری دیالێکتی خوراسان‌و بەشە دیالێکتی کرمانجی موسل‌بوو ، یەکەمیان لە تاران‌و دووەمیان لە موسل .

ئەنجامی لێکۆڵینەوەکانی لە ساڵی ١٨٥٣دا چاپ‌کرد . ئەو زانیاری‌یە ڕێزمانی‌یەی ، کەری . بیریزین دەربارەی‌بەشەدیالێکتەکانی زمانی کوردی پێشکەشی کردوون زۆرکەم‌و هەژارن . بەکورتی باسی ناو ، ئەوەڵناو و کاتەکانی کاری کردووەو بۆ وێنەش رستەی جۆراوجۆری بەشە دیالێکتەکانی خوراسان‌و موسڵی هێناوەتەوە . ی . بیریزین دەربارەی خزمایەتی و جیاوازی زمانی کوردی‌و فارسی بەو جۆرە روونی دەکاتەوە هەروەکو پ . لێرخ (تەماشای پێشووبکە) باسی‌کردووە . ئەم نووسەرە دەڵێت : « زمانی کوردی زمانێکی زیندووەو قسەی پێ دەکرێت‌و ژمارەیەکی زۆریش لەووشەو شێوەی ڕێزمانی‌و کەتیگۆری ئێرانی کۆنی پاراستووە» لەنێوان ئەو زانایە رووسانەی ، کە لە زمانی‌کوردی‌و ئەتنۆگرافی کوردیان کۆڵیوەتەوە ، پ . لێرخ– ڕۆژهەلات‌ناسی‌مەزن جیا دەکرێتەوە . نێوبراو سێ بەرگە لێکۆڵینەوەی دەربارەی کوردی ئێران نووسیوەو لە ساڵانی ١٨٥٦ ، ١٨٥٧ – ١٨٥٨ دا لەپیتربورگ‌دا بلاوی‌کردۆتەوە .

پ .لێرخ بەنێرراوی لەلایەن کۆری زانیاری ڕۆسلۆڤەوە بۆ لای دەست بەسەرانی کوردەوە نێرراوە . نێوبراو سێ مانگی لە نێوانیاندا بردۆتەوەسەر ، ئەمانە سەر بە هەرێمی ماردین ، جەزیرە ، دەرسیم ، موش ، دیاربەکر ، ئورفە ، خەرپووت ، بەگەسن ، مالاتە ، مەدینە ، ئاربیکرو ئەرزەرووم بوون . ژمارەیان لە (٥٠) پەنجا کەس زێتربوو زۆربەیان بە دیالێکتی کرمانجی و هێندێکیشیان بە زازا دەدوان . پ . لێرخ لە لێکۆڵینەوەکانی خۆیدا ئەوانەی دەربارەی کوردو زمانەکەیانە ، بە دوورو درێژی لەسەر مێژووی کورد ، زمانی ، بەرهەمی میللی و ئەتنۆگرافی نووسیوە (٣٨ ، ١١) .

پ . لێرخ زمانی کوردی دابەش کردۆتە سەر پێنج دیالێکت کرمانجی ، لوری ، کەلهوری ، گۆرانو زازا . لەوانەدا بۆی هەڵکەوت ، کەوا لە کرمانجی و زازا بکۆڵێتەوەو لە هەرسێ بەرهەمەکەی خۆیدا تێکستو فەرهەنگی کوردی – ڕووسی بلاوکردۆتەوە .

دەربارەی دیالێکتی کرمانجی دەنووسێ ، کەوا لە هەموو بەری ڕۆژئاوای کوردستاندا بلاوبۆتەوە ، لەموسڵەوە تا ئاسیای بچووكو سلێمانی . نووسەر هێندێك ئەو ووشەو ئەو بارە ڕێزمانی یە جیاوازانە دەخاتە ڕوو ، کە لە نێوان هۆزەکانی ژووروو و خوارووی فوراتدا هەن . دەربارەی پێوەندی نێوان زازاو کرمانجی دا دەڵێ بۆ بەراوردکردنی کرمانجی لەگەڵ زمانەکانی دی ئێرانی دا لەبەر تایبەتێتی دەنگو شێوەی دەتواندرێ ناوی ئیدیۆمی سەربەخۆی ئێرانی لێ بنێیت .

لێرەدا ئەویش لەو باوەڕەدایە ، کەوا زازا لە دیالێکتی کرمانجی یەوە سەری هەڵداوە (٣٨ ، ١١ ، ٢٢) پ . لێرخ هەروەکو ئا . پۆت دانی بەوەدا ناوە ، کەوا زمانی کوردی بەزمانێکی سەربەخۆی گرووپی ئێرانی دەژمێردرێت ، دەربارەی ئەمە پ . لێرخ دەنووسێ : (من هیچ هۆیەك شك نابەم ، بۆ ئەوەی لەم ڕایە لادەم ، کە لەلایەن پرۆفیسۆر ئا . پۆتەوە بە بەڵگە چەندین جار باسکراوە ، کەوا زمانی کوردی شوێنێکی سەربەخۆی هەیە لەنێوان گرووپی زمانانی ئێرانیدا (٣٨ ، ١١ ، ٢٢) و زمانەکەیان لەنێو جەرگەی کوردستاندا پارێزراوەو بەسەربەخۆیی لە زمانی فارسی یەوە پەرەی سەندووەو خزمایەتێکی زۆر نێزیکیشی لەگەڵدا هەیە (٣٨ ، ١ ، ٣٣) .

نووسەر دەربارەی گەلی کوردەوە دەڵێ چەند هۆزێکن لە نێوەڕاستی کوردستانو هۆزی دیش لە خوارووی ڕۆژهەلاتدا هەن ، بەواتە لوری . شێوە دیالێکتەکانی بەری خوارووی ڕۆژئاواو ژووروی ڕۆژئاوا تێکەڵە بە زمانی گەلانی دی وەکو گورجی ، ئەرمەنی وعوسمانی . بەلام زمانی کوردی لەم بارانەدا هەمیشە هەر ئەو دەسلاتتربووە (٣٨ ، ١ ، ٣٣) .

ئەم سەرنجانەی ، کە تایبەتێتی زمانی کوردی دەست‌نیشان دەکەن لەکاتێك‌دا ووتراون ، کەوا هیچ لایەنێکی زانستانە لێك نەدرابوونەوەو هێندیك زاناش زمانی کوردی‌یان بە دیالێکتی زمانی فارسی ژماردووە . لێکۆڵینەوە لەم کارەگرنگەدا تەنیٚو سەربەخۆ نەکراوە بەڵکو بەشێوەیەکی گشتی لەبواری ئێرانی ناسی‌دا کراوە . دەربارەی ئەمە پ . لێرخ تێبینێکی راستی کردووە ، کاتی‌گوتوویەتی ، کەوا بەراوردکردنی زمانی کوردی لەرووی رێزمان‌و ووشەی فەرهەنگی‌دا لەگەڵ زمانانی دی ئێرانی ئەمڕۆدا یەکسەر بە شێوەیەکی فراوان ناکرێ (٣٨ ، ١ ، ٤٢) هەروا ووتوویەتی لێکۆڵینەوەیەکی بنچینەیی دیالێکتەکانی زمانی کوردی‌و سەرنجی راستی ئەو جیاوازی‌یە ووردانەی نێوانیان هەتا ئێستە تەواو نەبووە (٣٨ ، ١ ، ٣٣) .

کارەکەی پ . لێرخ ، کە دەربارەی فەرهەنگی کوردی‌و تێکستی کوردی‌یەو بە زمانی رووسی روون‌کراونەتەوە دەورێکی گرنگیان لەرووسیاو ئەوروپادا گێراوە بۆ لێکۆڵینەوە لە زمانی کوردی‌دا لەدوای ئەودا .

زانای نەمساوی - ف . میوللەر لە ساڵی (١٨٦٤ - ١٨٦٥)دا لەسەر بنچینەی بەرهەمەکانی ی . بیریزین‌و پ . لێرخ‌دا کورتەیەکی رێزمانی دەربارەی کرمانجی‌و زازای بلاوکردۆتەوە ، کە لەگەڵیان‌دا نووسینی فۆنەتیکی زمانی فارسی نویٚو شێوەی ناوو ئاوەڵناوو کاریشی داوە (٧٥ - ٧٦) .

ف . میوللەر لە لێکۆڵینەوەی دیالێکتەکان‌دا هەڵەی شێوەی رێزمانی زۆر گرنگی کردووە . بۆوێنە ئامرازی خستنەسەری (ا ، - یٚ ،ی) کە لە کرمانجی‌دا رەسەن پێشان‌دەدات ، نووسەر وەکو بگر (affix)ی تەماشا کردووە ، کە بەرامبەر بەو نیشانانە لە دۆخی خستنەسەری ناودا لە زمانانی دی ئێرانی‌دا هەن . شێوەی دارشتنی کاری رابردووی تێپەر لەباری ئەریٚدا لەگەڵ کاری نەرێی زمانی فارسی لەیەك رێژەدا داناوە . لەپێشەکی کورتە رێزمانەکەی خۆی‌دا نووسیویەتی کەوا زمانی کوردی بە هیچ بارێك لە زمانی فارسی‌یەوە پەرەی‌نەسەندووە .

دارشتنی رێزمانی کوردی لەگەڵ ئەوەی لە زۆربەی یاساو رێزمانی فۆنەتێکییەوە لە فارسی دەچێت ، بەلاّم ئەو (زمانی کوردی) لە هێندیك پێوەندی‌دا بە شێوەیەکی سەربەخۆ پەرەی سەندوو . لەنێو زمانی کوردی‌دا کۆمەڵە ووشەیەك هەیە ، لەرووی ژمارەوە کەم نین ، کە لەنێو زمانە ناسراوەکانی دی ئێرانی‌دا نین .

ف . میوللەر بۆ لێکۆڵینەوە لە زانستی زمانەوانی ئێرانی بایەخێکی تەواو بە زمانی کوردی دەدات و دەڵێ : (رووبەکردنەوەی زمانانی ئێرانی تەواو نابێت ، گەر لە فۆنەتیك‌و دارشتنی ووشەی زمانی کوردی نەکۆڵدرێتەوە (٧٥ - ٧٦) .

ئا . ژابا له ساڵی ۱۸٦۰ دا کۆمەڵێك چیرۆکی کوردی لەگەڵ سەرنج و روونکردنەوەی وێژە کوردی بڵاوکردۆتەوە . ئەم کۆمەڵە چیرۆکە هەتا ئەمرۆش بە سوودە بۆ کوردناسان لە رووی مێژوو ، ئەتنۆگرافی و زمانی کوردانی کوردستانی تورکیا . چیرۆکەکان سەر بە بەشی ژووروو و رۆژهەلاتی دیالێکتی کرمانجین .

ئا . ژابا بە یەکەمین فەرهەنگ‌دانەری فریزیۆلۆژی کوردی دەژمێردرێت ، کە ژمارەی فرێزەکانی (۱٥) پازدە هەزار ووشەن ئەم فەرهەنگ و تێکستە کوردی‌یانەی ئا . ژابا دەورێکی باڵایان بۆ لێکۆڵینەوە لەزمانی کوردی‌دا بینیوەو هەتا ئەمرۆش نرخ و واتای گرنگی خۆیان بۆ لێکۆڵینەوە لە وێژەو فۆلکلۆری کوردی‌دا لە دەست نەداوە .

مسیۆنێری ئەمریکی – س .رێ لە ساڵی ۱۸۷۲دا رێزمانێکی کورتی بڵاوکردۆتەوە . نێوبراو ماوەی (۱٤) چواردە ساڵ (لە ۱۸٥۱) تا (۱۸٦٥) لەنێو کوردانی هەکاری‌دا ژیاوە .

قەوارەی ووتارە رێزمانی‌یەکەی س .رێ پەنجا لاپەرەیەکە ، کە باسی فۆنەتێك و لە مۆرفۆلۆژیش‌دا باسی ناو ، ئاوەڵناو ، ژمارە ، جێ‌ناوو کاری تێدایە فەرهەنگۆکێکی کوردی – ئینگلیزی بیست لاپەرەیی کردووە بە پاشکۆی رێزمانەکەی . ئەم ووتارەی س . رێ . رایەکی باش بەدەستەوە دەدات . لە نێوی‌دا گەردان‌کردنی شێوەکانی کاری تێپەرو تێنەپەرو کاتەکانی ، دۆخی راستەوخۆو تیانی ناوو جێ‌ناوی پێشان‌داوە .

ف . یوستی ، کە یەکێکە لە ئێرانی ناسە مەزنەکان لە ساڵی ۱۸۸۰دا رێزمانێکی زانستی کوردی بڵاوکردەوە . کەرەستەی ئەم رێزمانە کارەکانی گەرۆکان : م . گارزۆنی ، ئا . خۆدسکۆ ،س .ری ،پ .لێرخ و ئا . ژابا بووە .

ف . یوستی لە پێشەکی بەرهەمەکەی‌دا باسێکی گشتی کورد و زمانەکەی و مێژووی دەکات .

بەشی یەکەمی رێزمانەکەی دەربارەی فۆنەتیکەیە ، سەبارەت بە تایبەتێی فۆنێمی بزوێن نووسەر گەیشتۆتە هەبوونی بزوێنی کورت و درێژ بۆیە ژمارەی بزوێن لەلای ئەودا زۆر لەبوونی خۆی زێترە .

لەنێو نەبزوێنیش‌دا دەنگی گەرویی ك ،پ ،ت ودەنگی لەرزۆکی چ و دەنگی لەرۆکی رِ تۆمارنەکردووە .

نووسەر کەتیگۆری رێزمانی کوردی لەگەڵ زمانانی دی ئێرانی‌دا بەراوردکردووەو هەروەها پلانێکی دوورو درێژی مێژووی فۆنۆلۆژی زمانی کوردی ، هۆی گەردان‌کردنی کاری تێپەرو تێنەپەرو شێوەکانی ناوی داوە . لەبەر ئەوەی ف . یوستی هەولی داوە ئەم دیاردانەی سەرەوە لە زمانانی دی ئێرانیش‌دا روون‌بکاتەوەو لەگەڵیان‌دا بەراورد بکات نەیتوانیوە بگاتە مەبەست و

دەستورێکی ڕێزمانی کوردی ڕاستی نەخستۆتە ڕوو . بۆ وێنە گەردان کردنی کاری ڕابردووی زمانی کوردی وەکو دارشتنێکی نادیار تەماشا کردووەو تێبینی جیاوازو شێوەو واتای ناوو ئاوەڵناوی نەکردووە ، کە دەوری نهاد ، بەرکار لەگەڵ کاری ڕانەبردوو و ڕابردوودا دەگێڕێ .

جیاوازی نێوان زمانی کوردی ئەمڕۆو زمانی فارسی نوێ بۆ دەنگەکانی جۆراوجۆری فارسی کۆن دەگەڕێنێتەوە . لەم بارانەدا جیاوازی نێوان شێوەکانی خستنەسەر (ـا ، ـێ ، ی ، ـە)و شێوەکانی دۆخی تیان (ـی ، ـێ) دانەناوە . تێبینی جیاوازی نێوان ڕەسەن‌و ژمارەی نەکردووە ، بەڵکو هەروەکو دیاردەیەکی فۆنەتیکی تەماشای کردووە . لەبەشی ووشەی دارێژراودا سنووری لەنێوان ئەو ڕەگەزانە دانەناوە ، کە ووشەی گۆڕاوو ووشەی دارێژراوپێك دەهێنن (٦٩ ، ١٠٢ ، ١١٦) کەم‌و کورتی بەرهەمەکەی ف . یوستی لەڕووی یە لێکۆڵینەوە بەراوردکاریەکەی دایە ، کە لەسەر بنج‌و بناوانی زمانی فارسی کۆن‌و نوێ‌و زمانی دی ئێرانی لەگەڵ زمانی کوردی‌دا کردووە . نووسەر بایەخێکی زۆر بەو ووشە بیانی‌یانەی داوە ، کە لەنێو زمانی کوردی‌دا هەن‌و هەوڵی‌داوە ئەوە پیشان بدات ، کەوا زۆربەی ڕێزمانی کوردی دیاردەی ڕێزمانی زمانانی دی ئێرانی‌یە . لەگەڵ ئەوانەش‌دا هەموو بەرهەمەکەی ف . یوستی بۆ لێکۆڵینەوە لە زمانی کوردی‌دا ، تا ئەمڕۆ بە تاکە کاری بەراوردی مێژوویی دەژمێردرێت هەر بۆیەیە هەتا ئێو نرخی خۆی لە بواری کوردناسی‌دا لە دەست‌نەداوە .

لە کۆتایی سەدەی نۆزدەم‌دا ئا . سوتسین (٨١) ووتارێکی کورتی ڕێزمانی بڵاوکردەوە ، کە لەسەر کەرەستەی زمانی کوردی‌یەوە دارێژرابوو . نێوبراو کەرەستەکەی بە هاوکاری لەگەڵ ی . پرایم‌دا کۆکردبۆوەو بە جوتە چاپیان کردووە . لەم ووتارەدا بە کورتی باسی فۆنەتیك و بەشەکانی ئاخافتن — ناو ، جێ‌ناو و کار دەکات .

ف . یوستی ڕوون دەکاتەوە . بۆ وێنە پاشکۆی ئامرازی پێوەندی (ڕا) لە لایەن نووسەرەوە وەکو نیشانەیەکی دۆخی بەرکاری‌و دۆخی مەبەست باس دەکرێت هەروەکو (ڕا)ی زمانی فارسی ، بێ ئەوەی تێبینی تایبەتێتی‌و واتای (ڕا) لە زمانی کوردی‌دا بکات . لە بەشی کاردا کورتەیەکی تایبەتێتی دارشتنی بناخەی کارو شێوەکانی داوە . لەدوای ئەمەدا پێویستە ئەم کۆمەڵە تێکستانە بێنینەوە یاد ، کە لە لایەن (ئا .سوتسین)ە لە کاتی گەڕانی‌دا بە کوردستان‌دا کۆی کردوونەتەوەو دەربارەی ئەتنوگرافیاو فیلۆلۆژین‌و ناوچەی بەشە دیالێکتی تورابدین‌و بوهتانە دەگرێتەوەو وەری‌گێڕاوەتە سەر زمانی ئەڵمانی‌و فەرهەنگۆکێکی کوردی — ئەڵمانی شەست لاپەڕەیی بۆ کردووەو ووشە کوردی‌یەکانیشی بە ئەلف‌و بێ‌ی عەرەبی‌و بە لاتینی نیشانە دەنگی‌یەکانی پیشان‌داون .

س . ئا . یەگیزراروْف (٢٠) لە ووتارە ئەتنۆگرافی‌یەکەی خۆی‌دا زانیاری‌یەکی بەسوود دەربارەی ڕێزمانی کوردی‌و فەرهەنگی کوردی‌یەوە پێشکێش دەکات . لەم ووتارەدا باسی باری ژیان ، خوورەوشت‌و بیروباوەڕو باری کۆمەلایەتی کوردانی پشت قەفقاس دەکات . لە ووتارەکەی‌دا تێکستە کوردی‌یەکانی وەرگێراوەتە سەر زمانی ڕووسی . ئەم تێکستانە بە شێوەی بەشە دیالێکتی کرمانجی کوردانی ڕەوان (یەریڤان)؟ نووسراوەتەوەو فەرهەنگۆکێکی کوردی -ڕووسی (٦٠) شەست لاپەرەییشی لەگەل‌دا هەیە .

لە سالی ١٩١٣ دا کتێبێك بەنێوی ڕێزمانی کوردی لە لایەن (٨٠) (ی . سۆن) ، ەوە نوسراو چاپکرا . نێوبراو هەولی‌داوە سنوورێك لە نێوان دیالێکتی ژووروو و خوارووی زمانی کوردی لەرووی مۆرفۆلۆژی و لێکسیکۆلۆژی دابنێت .

نووسەر لەپێشەکی بەرهەمەکەی‌دا دەنووسێ ، کەوا زمانی کوردی دابەش دەکرێتە سەر چوار دیالێکت ، کرمانجی ، گۆران ، لوری‌و زازا . دیالێکتی یەکەم دابەش دەکاتە سەر دوو بەشە دیالێکت ژووروو و خواروو ، زمانی کوردانی نێوچەی هەکاری ، ئەرزەرووم‌و بایەزید بەر بەشە دیالێکتی ژووروو دەکەون‌و بەشە دیالێکتی موکری‌و بابان‌و سلێمانی بەر بەشە دیالێکتی خواروو دەکەون .

ڕێزمانی ی . سۆن لەنێو ئەو کارانەی دەربارەی زمانی کوردی‌یەو لەمەوبەر باسمان‌کردن لەرووی قەوارەو کەرەستەوە بەسەرکەوتوترین کار دەژمێردرێت . تەنێ ڕێزمانەکەی ف . یوستی لێ دەربچێت . لەم بەرهەمەدا هەول‌دراوە بەراوردیك لەنێوان دیالێکتی ژووروو و خواروو بکرێت ، بەلام لەسەر بنچینەیەکی ناراست بنیات نراوە . زۆربەی ئەو کەرەستەیەی ، کە بەکارهاتووە دەربارەی دیالێکتی ژوورووە . زۆربەی ئەو بەلگە ڕێزمانی‌یانەی بەکارهاتوون ناراستن .

لە سالی ١٩١٩ دا ل . ۆ . فۆسووم (٦٥) ،کە میسونێریکی ئەمریکی بووە ڕێزمانێکی کوردی لەمیناپولیس‌دا چاپ‌کردووە . لەم بەرهەمەدا گەردان‌کردنی کاری لەسەر شێوەی ڕێزمانی ئینگلیزی کردووەو چەند شێوە کار لە ئینگلیزی‌دا هەیە ئەوەندە شێوەشی لە کوردی‌دا داناوە .

نووسەر تێبینی ڕەسەنی لە موکری‌و کرمانجی‌دا نەکردووە . ڕێزمانەکەی لەبناخەوە لەسەر کەرەستەی موکری هەرێمی مەهاباد دانراوە ، بەلام لەنێو وێنەکانی‌دا کەرەستەی کرمانجی ژووروشی تێدا بەدی‌دەکرێت . لەبەشی مۆرفۆلۆژی‌دا لیستەیەکی گەورەی کاری لێکدراو . کە بەیارمەتی پێشگری سادەو دارێژراوەوە دارێژراوە نوسیوەتەوە هەروا فەرهەنگۆکێکیشی بۆ داناوە .

ر . جاردین لەساڵی ۱۹۲۲ دا لەبەغدا ڕێزمانێکی کورتی چاپ کردووە ، کە دەربارەی بەشە دیالێکتی نیۆچەی موسڵە (٦٨) باوەکو ڕێزمانەکەی ر . جاردین کورتە ، بەلأم بەباشترین ڕێزمانی کرمانجی هەرێمی موسڵ دەژمێردرێت . لەم بەرهەمەدا باسی ڕەسەن بەیارمەتی خستنە سەری‌کردووە . باسی جیاوازی گەردان‌کردنی کاری تێپەرو تێنەپەری لە ڕابردوودا ڕوون‌کردۆتەوە هەروا شێوەکانی دۆخی ڕاستەو خۆوتیانی جیٚناوی کەسی لەکاتی گێرانی ڕۆلی نهادو بەرکاری ڕاستەوخۆدا لەگەڵ کاری تێپەردا پیٚشان‌داوە . نووسەر گەردان‌کردنی ئۆبێکتی کاری تێپەر لە شێوەی ڕابردوودا وەکو باری نادیاری زمانی فارسی کۆن تەماشا کردووە . لە لایەن نووسەرەوە شێوەی تیانی ناو لەگەڵ هێندێك بەشی گرنگی ڕێزمانی کوردی دی‌دا لەیاد کراوە .

میسیونێری فەرەنسی – پۆل بیدار لە ساڵی ۱۹۲٦ لە پاریس‌دا ڕێزمانێکی کورتی کوردی بلأوکردۆتەوە . کەرەستەکەی بەشە دیالێکتی نیۆچەی موسڵە . لەنێوی‌دا بە کورتی باسی جیٚناوی کەسی ، ناو و ئاوەڵناو دەکات‌و زۆر بە کورتی باسی کاتەکانی کار دەکات . دیاردە ڕێزمانی‌یەکان بە پەندی کوردی ڕوون‌کراونەتەوە . پ . بیدار بەشێکی تایبەتی بۆ لێك‌چوواندنی زمانی کوردی لەگەڵ بە زمانی فەرەنسییەوە تەرخان کردووەو وای بۆچووە ، کەوا زمانی کوردی لەگەڵ زمانی فەرەنسی‌دا لەڕووی هێندیك ووشەی فەرهەنگی‌و هێندێك نیشانەی ڕێزمانی‌یەوە هاوبەشن ، لەگەڵ ئەوەش‌دا نووسەر سەبارەت بە نەژادو دەوڵەمەندی شێوەی تایبەتیی ڕێزمانی کوردی دەنووسیٚ : « زمانی کوردی یەکێکە لە زمانە بە سوودو خۆش‌و ئاوازەدارو ئاسان‌و دەوڵەمەندو فراوانەکانە ، فیٚربوونی سووك‌و ئاسانە ، ئەم زمانە تەلیسماوی‌یەو زۆر شاعری‌یەو هەموو هۆنراوەکانی ڕەنگ دانەوەی سروشتن » (۲۲۷، ٤۲) .

لەدوای ڕێزمانەکەی پ . بیدار لەلایەن کوردناسانی دەرەوەدا قۆناخی بیٚ دەنگی دەستی پیٚ‌کردووە .

قوناخی نویٚ لە مێژووی لێکۆڵینەوە لە زمانی کوردی‌و دیالێکتەکانی‌دا لە ساڵأنی (۳۰) سی‌ی سەدەی بیستەم‌دا دەست پیٚ‌دەکات ، لەو کاتەدا کە بزووتنەوەی نەتەوەیی – ئازادی حوازانی کورد بە شێوەیەکی فراوان بلأوبۆتەوە . لەسەر لاپەرە چاپکراوەکان‌دا بە زمانی کوردی بایەخێکی زۆر بە مافی نەتەوایەتی دراوە .

بە تایبەتی لەم کاتەدا کێشەی پێویستی نووسینی ڕێزمانی کوردی‌و فەرهەنگی کوردی بەتەواوی سەری‌هەڵداوە . گۆڤار و ڕۆژنامەی کوردی (گەلاوێژ ، ژین ، نیزار ، هەتاو ، هیوا ،

دەنگی گێتی تازە) ، کە لە عیراق‌دا دەردەچوون ، گۆڤاری (هاوار ، رۆژانوو ، ستێر) ، کە لە سوریاو لوبنان چاپ‌دەکران زنجیرەیەك ووتاریان دەربارەی رێزمانی کوردی بلاّودەکردەوە .

هەرئەوسا پەرتووك بۆ قوتابیانی قوتابخانەکان بە زمانی کوردی دادەندرا . یەکەلکترین کار لەنێو ئەم بەرهەمانەدا ، کە دەربارەی رێزمانو فەرهەنگی زمانی کوردین ، پێویستە کاری زانایانی نێوداری کۆمەلاّیەتی‌و وێژەیی گەلی کورد – جەلاّدەت بەدرخان ، کامەران بەدرخان ، تەوفیق وەهبی ، سەعید کابان ، نوری عەلی ئەمین‌و هی دی تێبینی بکرێ .

لە سالی ۱۹۲۷ دا رێزمانە کورتەکەی سەعید کابان (۹۲) چاپ‌کرا . و لەسالی ۱۹۲۹ دا رێزمانەکەی تەوفیق وەهبی (۹۳) ، هەردوو رێزمانەکە دەربارەی دیالێکتی خواروی زمانی کوردین . لە هەمان کات‌دا زنجیرەیەك ووتاری رێزمانی لەلایەن جەلادەت بەدرخانەوە لە گۆڤاری هاواردا ، کە لە سوریا چاپ دەکرا بلاّوکراوەتەوە ، لە سالاّنی جەنگی دووەمی جیهانی‌دا جەلادەت بەدرخان لەنوێوە زنجیرە ووتارە رێزمانی‌یەکانی خۆی لەسەر لاپەرەی هەمان گۆڤاردا بلاّوکردۆتەوە . (۸٤)

بەشەکانی سەرەکی رێزمانی دیالێکتی کرمانجی خواروو بەدرێژی لەنێو هەرسێ بەرهەمە رێزمانی‌یە قوتابخانەیی‌یەی نوری عەلی ئەمین (۹۰) نووسراووەتەوە . بەشەکانی سەرەکی رێزمانی دیالێکتی کرمانجی بەشی ژووروی رۆژ ئاوای نێوچەی جەزیرەو دیاربەکرو سەرووی سوریا لەلایەن دوکتۆر کامەران عالی بەدرخان ، کە پرۆفیسۆری ئامۆزگەی پاریسە بۆ زمانی زیندووی رۆژهەلاّتی (۷۰) . ئەو کارە رێزمانی‌یانەی ، کە لەلایەن نووسەرانی کوردەوە نووسراونەتەوە دەربارەی دیالێکتی کرمانجی خواروون‌و کەم‌و کورتیش بە شێوەیەکی گشتی تێدا بەدی دەکرێت ، یلررس رهن رێزمانەکەیان لەژێر کاریگەری دەستووری زمانی عەرەبی‌و ئینگلیزی نووسیوە ، کە زمانی کوردی جیاوازییەکی تەواوی لەگەلّ ئەو زمانانەدا هەیە ، هەروا بابەتەکەیان بەشێوەیەکی سادە نووسراوەتەوەو دیاردە رێزمانی‌یەکانیان بە روونی‌و ئاشکرایی باس‌کراون ، لەم رووەوە رێزمانە قوتابخانەیەکانی نوری عەلی ئەمین بەسوودن .

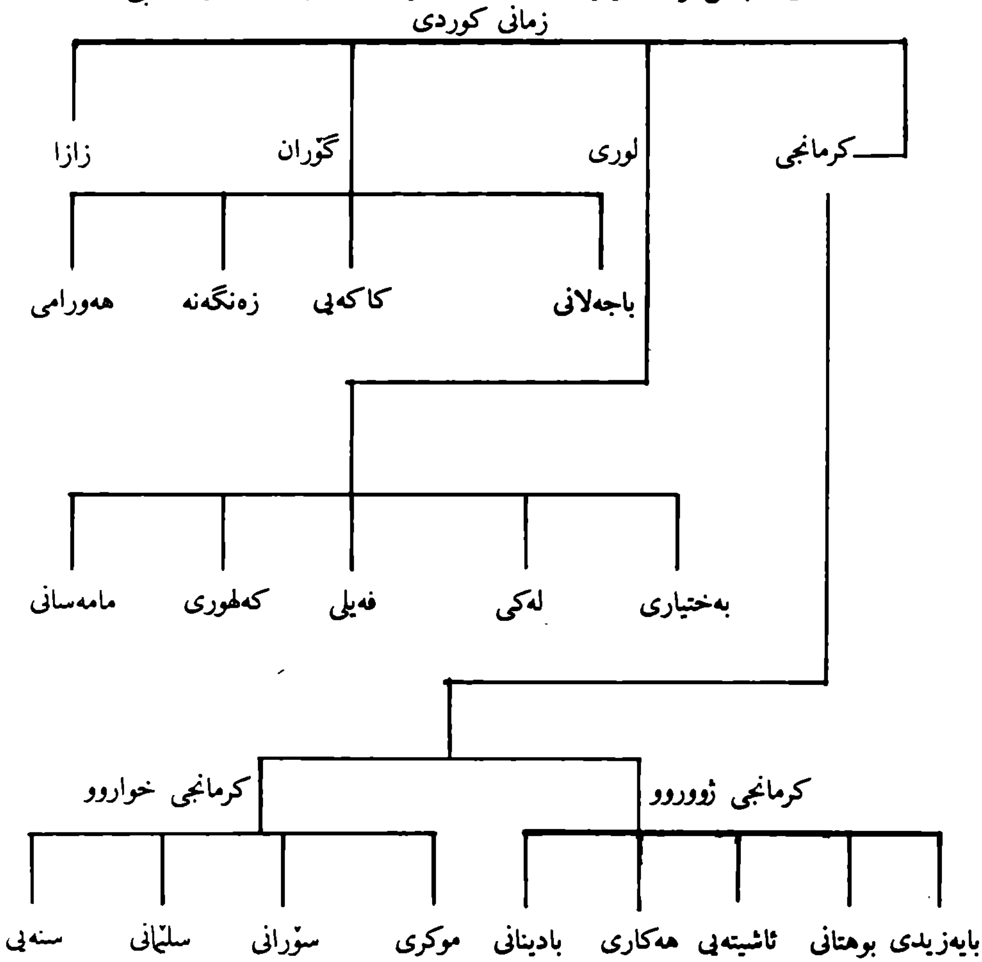
لێکۆلّینەوەی بە پیتی دووەم لەبواری زمانی کوردی‌دا لەوولاّت‌دا لە سالاّنی سی‌دا دەست پیّ‌دەکات ، دوای ئەوەی لە ئامۆزگەی لێنینیگرادا ئەندامی کوری زانیاری یەکێتی سوڤێت ئا . ئا . فریمان و ئەندامی کوری زانیاری ی . ئا . ئوربیل یارمەتی هاتنە کایەی کادری بەتوانایان داوە .

لێکۆلّینەوەکانی یو . یو . ئاڤالیانی لەنێو کوردناسانی یەکێتی سوڤێت‌دا ، کە دەربارەی کاتەکانی کارو کاری لێکدراوو فریزیۆلۆژی‌کارە تێبینی‌دەکرێت . هەروا کارەکانی ج . ح .

بەکاییف ، کە دەربارەی بەشە دیالێکتی تورکمەنستانو ئازربایجانە ، ووتارەکانی ی.ی تسوکرمان ، کە سەبارەت بە رەسەنو گەردان‌کردنی ناوو کارو شێوەکانیانە ، و هێندێك کاری نووسەرو ئەم چەند دێرانەش ، کە دەربارەی لێکۆڵینەوەیە لە چۆنیەتی دارشتنی رێزمانی کوردی .

زانای گەورەی کورد – تەوفیق وەهبی لە ساڵی (١٩٥١)دا نەخشەی دابەش‌کردنی دیالێکتەکانی زمانی کوردی بلاّوکردۆتەوە (٨٣ ، ٣١ – ٣٣) ، کە هەموو هەرێمە جۆراو جۆرەکانی کوردستانی لەرووی دیالێکتەکانی‌یەوە دەگرێتەوە .

نەخشەی دابەش‌کردنی دیالێکتەکانی زمانی کوردی لەلایەن تەوفیق وەهبی‌یەوە

تەوفیق وەهبی زمانی کوردی دابەش دەکاتە سەر چوار دیالێکت : کرمانجی ، لوری ، گۆرانو ، زازا ، کرمانجیش دابەش دەکاتە سەر ژووروو و خواروو . زمانی کوردانی سەر بە نێوچەی یەریڤان ، قارس ئەرزەرووم ، مالاتیە ، مەرعش ، ئیسکەندەروونەو نێوچەی گۆمی وان تا رووباری دجلە دەخاتە سەر کرمانجی ژووروو و کە ئەم بەشە دیالێکتانە بایەزیدی ، بۆتانی ، ئاشیتەیی ، هەکاریو بادینانی دەگرێتەوە .

نووسەر زمانی کوردانی هەرێمی خوارووی رۆژهەلاتی گۆمی وان هەتا کرمانشاە ، خانەقینو رووباری دجلە بۆ کرمانجی خواروو دەگەرێنیتەوە . بەشە دیالێکتی موکری ، سۆرانی ، سلێمانیو سنەیی دەخاتە پالْ کرمانجی خوارووەوە . نووسەر لەو باوەرەدایە ، کەوا لوری لەم هەرێمەدا بلاو بۆتەوە ، کە دەکەوێتە نێوان سولتان ئاباد ، دەولەت ئاباد ، کرمانشاە.، خانەقین لە ژووروودا هەتا ئەو هێلەی ، کە بە شیوازەو قازەروو هەتا کەنداوی عەرەبی لە خوارووداپە ، دیالێکتی گۆران ئەو نێوچەیە دەگرێتەوە کە لەو هێلەوەیە ، کە سنە لە خوارووی – رۆژئاوا هەتا دۆلی سنووری ئێرانە . نووسەر زازا دەخاتە سنووری هەرێمی ئەرزەرووم ، خەرپووت ، بتلیس ، دیاربەکر . هەروا لەو باوەرەدایە ، کەوا زازا لە دیالێکتی گۆرانەوە نێزیکە .

لە سالی ١٩٥٨ دا لە نیویورکدا رێزمانی کوردی ی .ن . مەکاروس کە دەربارەی بەشە دیالێکتی سلێمانی‌یە چاپکرا (٧٣) . لە پێشەکی‌دا بە شێوەیەکی گشتی باسی زمانی کوردیو ئەو لێکۆلینەوانەی ، کە دەربارەی کراوە کردووە . . هەروا بەکورتی باسی هێندیك زانیاری لەسەر چۆنیەتی نووسینی زمانی کوردی بە ئەلفوبێی عەرەبی ، باسی فۆنۆلۆژی ، مۆرفۆلۆژیو ووشەی دارێژراوو سینتاکس دەکات . بێجگە لەوەش لە بەرهەمەکەی‌دا لیستەیەکی بۆکار لە زمانی کوردی‌دا کردووەو هەروا فەرهەنگۆکێکیشی بۆ کردووە .

کاری کوردناسی ئینگلیز – د .ن . مەکەنزی ، کە دەربارەی دیالێکتەکانی زمانی کوردی‌یە بە بەرهەمێکی تەواو دەژمیردرێت .

کتێبەکەی د .ن . مەکەنزی بە یەکەمین لێکۆلینەوەیەکی پتەو لە دیالێکتەکانی زمانی کوردی دەژمێردرێت ئەو دیالێکتانەی ، کە سەربە ژووروی عیراقن . کەرەستەکەی لەلایەن نووسەرەوە کۆکراوەتەوە ، لەو کاتەدا ، کە لە هەرێمە کوردی‌یەکانی عیراق‌دا ژیاوەو لەبەرگی دووەمی بەرهەمەکەی‌دا چاپی‌کردووە . لێکۆلینەوەکە لە بەرگی یەکەم‌دایەو دووبەش دەگرێتەوە ، یەکەمیان ئەو بەشە دیالێکتانەی سەر بەکرمانجی خواروون ، دووەمیان بەشە دیالێکتی بادینانی ، کە سەر بە کرمانجی ژووروەوە .

نووسەر لە لێکۆڵینەوەکانی‌دا نێوی بەشە دیالێکتەکانی کرمانجی خواروویی بە پێی نێوی جوگرافی نێو ناوە وەك ، وارماوە ، بنگرد ، پژدەر ، هەولێر ، ڕەواندوز و خۆشناو ، بۆ بەشە دیالێکتی بادینانیش هەر نێوی جوگرافی سورچی ، ئاکرێ ، ئامێدی ، بەرواری ژۆر ، گولی ، زاخۆو شێخانی بەکارهێناوە . لەنێوەڕاستی ئەو لێکۆڵینەوانانەی ،کە سەبارەت بە کرمانجی خوارووە باسی بەشە دیالێکتی سلێمانی دەکات هەروا لەو لێکۆڵینەوانانەی ، کە دەربارەی بادینانە باسی بەشە دیالێکتی هەرێمی ئاکرێ دەکات . لەهەردوو بەشەکەدا باسی فۆنۆلۆژی‌و مۆرفۆلۆژی دەکات . نووسەر جۆری فۆنێمی دیالێکتەکانی خواروویی لەسەر بەشە دیالێکتی سلێمانی داوەو بەشە دیالێکتەکانی دی بە پێی جیاوازی لەڕووی دەنگەوە لە بەشە دیالێکتی سلێمانی‌دا ڕوون کراوەتەوە . لە بەشە دیالێکتی بادینانیش‌دا هەر بەم جۆرە باسکراوەو بەشە دیالێکتی ئاکرێی کردۆتە بناخە بۆ لێکۆڵینەوە لە بەشە دیالێکتەکانی دی . نێوبراو بە شێوەیەکی ڕێك و پێك یاسای فۆنەتیکی بەشە دیالێکتەکانی تۆمار کردووە بە تایبەتی بەشە دیالێکتی بادینی .

لە بەشی مۆرفۆلۆژی‌دا باسی تایبەتێتی ڕێزمانی ناوو کار دەکات . بە شێوەیەکی ئاشکراو وورد هۆیەکانی دارشتنی ژمارە ، ڕەسەن‌و دۆخ ڕوون دەکاتەوە . کار بەشی زۆری کارەکەی گرتۆتەوە .

لەم بەشەدا چۆنیەتی دارشتنی کار بە پێنی کاتەکانی باسکرادووە لەدوای ئەمەدا لقێك دێت ، کە سەبارەت گونجان‌و هۆیەکانی پێکەوە بەستنی ڕستەی سەرەکی بە ڕستەی ناسەرەکی‌یەوەیە .

هەروا باسی چۆنیەتی دارشتنی ووشەش دەکات بە پێشەکییەکی کورت دەوری پێشگرو پاشگرو ئامراز ڕوون‌دەکاتەوە . بە تەواوی تایبەتێتی مۆرفۆلۆژی بەشە دیالێکتی سلێمانی‌و بادینانی خستۆتە ڕوو . بەلاّم د.ن. مەکەنزی لە پلانی یەکەمی لێکۆڵینەوەکانی‌دا لەنێو بەشە دیالێکتەکان‌دا هێندیك سیفات باس دەکات وەك باسکردنی بەشە دیالێکتی بادینانی بەرێگەیەکی جیاواز لە بەشە دیالێکتی ئاکرێ بێ‌ئەوەی هۆیەکی جیاوازی بنچینەیی لەنێوانیان‌دا هەبێت . ئەم باسکردنە جیاوازە دەبێتە هۆو بەڵگەی جیاوازی ئەم بەشە دیالێکتانە لەنێوان خۆیان‌داو بەم جۆرە هەر لەسەرەتادا تایبەتێتی جیاوازییان بۆ دادەنێت ، کەچی لەڕاستی‌دا ئەم جیاوازییانەی ، کە باسیان دەکات نینەو بناخەشیان نییە . ئەمەش لە بەرهەمەکانی م. گارزۆنی ، ئا. سوتسین‌و ر. جاردین دیارەوئاشکرایە و ئەم نێوبراوانە لە بەشە دیالێکتی بادینانیان کۆڵیوەتەوە . لەم پێوەندی‌یەدا ئەوە ڕوون دەبێتەوە کەوا بۆ لە کوردەلۆژی‌دا هەرێمی

ئاكرێ ، ئامێدی بامەرنی ، گولی ، زاخۆو شێخان بەجیاواز باس بکرێن کەچی لە واقیع دا ئەمانە جیاوازنین‌و بۆ یەك دیالێکت دەگەڕێنەوە ، کە ئەویش کرمانجی ژووروەوە ، ئەم دیالێکتە لە رووی هێندیك فۆنێمەوە ، کە لە رووی فونەتیکەوە بە دیالێکتی کرمانجی ژووروەوە تایبەتە پێوەستە . هەروا هێندیك دارشتنی رێزمانی تایبەت بەم دیالێکتە هەیە ، کە لە دیالێکتی کرمانجی خوارووودا بە شێوەیەکی دی گۆدەکرێت وەیا دادەڕێژرێت . هەر هەمان باسیش دەربارەی زمانی کوردانی نێوچەی سلێمانی ، هەولێر ، وارماوە ، بنگرد ، پژدەر ، موکری ، رەواندوز و خۆشناو کردووە .

ئێمە ناتوانین لەگەڵ بیروڕای نووسەر رێك‌کەوین دەربارەی شێوەی کاری رابردووی تێپەر (لە بادینان‌و دیالیکتی خوارووودا) ، کە وەکو کارێکی نادیار لە رووی واتاوە لە قەڵەم‌داوە . (٧١ : ١ ، ١٩٣) .

هەروا ئەم دیاردەیەی لەنێو ئەو ووتارەی ، کە بە نێوی (کرمانجی ، کوردی وگۆران) ، (٣٩) بەرچاو دەکەوێت . ئەو وێنانەی ، کە نووسەر بۆ باری نادیاری لە بەشە دیالێکتی بادینان‌دا هێناوەتەوە نادیارنین ، بەڵکو کاری تێپەری دیارن ، بەلام لەرووی واتاوە نادیارن (بروانە ئەو بەشەی ، کە لەم بەرهەمەدا باسی ئەم دیاردەیە دەکات) .

د .ن . مەکەنزی لە ووتاری نێوبراودا ئەو سەرنجە پێشان دەدات ، کەوا لە وێژەی کوردەواری‌دا هێندیك ناتەواوی هەیە دەربارەی ناونانی دیالێکتە کوردی‌یەکان . ئەم ناتەواوی‌یانە وەکو ئەم نووسیویەتی لەو زاراوە ناوچەییانەن ، کە بەکارهاتوون (٣٩ ، ١٦) نووسەر هەوڵ دەدات ئەم کەم‌و کورتی‌یانە بە ووشەی کرمانجی ، زازا و گۆران روون بکاتەوە . هەروا نووسیویەتی کەوا ئەوانەی بە زازایی دەدوێن بە خۆیان‌و زمانەکەیان دەڵێن دیملی . زازا — تەنیا نازناوێکە کە کوردانی دراوسێیان ئەم ناوەیان لێ‌ناون . ئەم ناونانە لەلایەن هەستی کوردانەوە وەکو بڵێی نیشانەیەکە بۆ زمانەکەیان ، کە ئاوازەدارە . بەلام لە لایەن کوردانی هەرێمی سلێمانییەوە زازا دانیشتوانی بادینان دەگرێتەوە . هێندێك بەڵگە دژ بەم قسانەی سەرەوە دەوەستن ، بەر لە هەمووان زۆر سەختە لەگەڵ ئەو ووتەیە رێك‌بکەوین کە دەڵێ بۆیە ناوی زازایان لێدراوە چونکە جوری زمانەکەیان ئەوە دەخوازێت . لەو تێکستانەی ، کە لەلایەن (ئۆ . مان ، ك . خەدەنگ ، پ . لێرخ)وە چاپ‌کراون تایبەتێتی زمانەوانی ئەمانە بەرچاو دەکەوێت . هەروا دەبێ تێبینی ئەوەش بکرێت ، کەوا زازا وەنەبێ بە خۆیان هەر بڵێن دیملی ، بەڵکو کردو کوردیش دەڵێن لە کۆتایی‌دا ئەوە دەبینین کەوا کوردانی نێوچەی سلێمانی‌و هەولێر زاراوەی زازا بۆنێونانی هەرێمی بادینانیش بەکاردەهێنن ، ئەگەرچی جۆری قسەکردنی بادینان ئاوازەدار نییە وەکو ئاشکرایە ئەم ناونانە لەبەر ئەم هۆیانە نییە ، کە ئەو بۆی چووە .

له سەرتادا له قۆناخه دێرینەکانی مێژوویی‌دا زازا دراوسێی بەری‌خوارووی هۆزانی کورد بوون . لێرەدا وا باشه هێندێك زانیاری مێژوویی باس بکەین . له سەدەکانی نێوەراست‌دا لەنێو سەرچاوه عەرەبی‌یەکان‌دا ووشەی زافزان زاوزان بەرچاودەکەوێت ، که ناوچه شاخاوی‌یەکانی سەرووی میسۆپۆتامیاو خوارووی ئەرمینیا دەگرێتەوە . ئەمه لەگەڵ بیروڕای مینۆرسکی‌و ڤیلچیڤسکی رێك‌دەکەوێت ، نووسیویانه ، کەوا ئەم ووشەیه زۆزان (کۆچەر) لەرووی خوێندنەوەی‌دا بەواتا له گۆکردنی‌دا له زمانی عەرەبی‌دا راست گۆناکرێت (١٨ ، ٩٧) لێرەدا وامان بۆ دەردەکەوێت ، کەوا ناوی زازا پێوەندی‌یەکی مێژوویی به ووشەی (زۆزان)ەوە هەیە ، که واتایەکی جوگرافی بەخشیوه ، جا ئێستە بابزانین بۆچی کوردی سلێمانی‌و هەولێر به بادینیان دەڵێن زازا . ؟ . پێوەندی مێژوویی ووشەی زازا(ن)و زۆزان لەگەڵ شێوە عەرەبی‌یەکەی زافزان ئەوە روون دەکاتەوە کەوا کوردی زازا(ن) له خوارووی کوردستانەوە هاتوون ، هەروا مێژوونووسان لەو باوەڕەدان وەنەبێ زازا(ن) شوێنی نیشتەجێی ئەسڵی‌و دێرینیان بەری سەرووی رۆژئاوای کوردستان بێت . لەم پێوەندی‌یەدا پشتگیری رایەکەی تەوفیق وەهبی دەکریت بەوەی زازاو گۆران لەیەك شوێن‌و بنکەوە هاتوون .

د . ن . مەکەنزی ووشەی کرمانجی لەرووی لنگویستەوە بەهەڵەدادەنێ ، بێ ئەوەی تەماشای فراوانی بەکارهاتنی له کوردستان‌و له بەرهەمی زانستی‌دا بکات .

نووسەر دەنووسێ : «ئەگەر له باکووردا کرمانجی . . گ . گ . بەهۆی پێوەندی‌یەوە به هەڵگری ئەم دیالێکتەوە ناونرابێ ، ئەوا له شوێنانی دی‌دا واتای جووتیار دەگەیەنێت ، بۆیه ئەم ووشەیه نابێ وەکو زاراوەیەکی زانستی بەکاربێت» (٣٩ ، ١٦٥) ، بەڵام ئەمه قەناعەتمان پێ‌ناهێنێت‌و بەڵگه ئەوەمان بۆ روون دەکاتەوە ، کەوا ووشەی کرمانج لەرووی واتای ئەتنیکی وەکو ناوی گەلیك بەرامبەر به ووشەی کورد هاتووە ، که لەسەردەمی ئەحمەدی خانی‌یەوە هەیەو له بەرهەمەکانی باکووردا وەکو ناوی زمانێك بەکار هاتووەو پارێزراوە . قسەکەری ئەم زمانەش کوردانی باکووری رۆژئاوای کوردستان دەگرێتەوە . وەکو ئاشکرایه ناوی ئەتنیکی و ناوی گەل هەمیشه لێك‌ناچن و لەگەڵ یەك‌دا رێك ناکەون‌و زۆر گەل‌و هۆز ناوی خۆیان هەروا ئەو ناوانەشیان پێ‌دەڵێن ، که لەلایەن دراوسێکانیانەوە پێیان گوتراوە .

ئەم دیاردەیه له ناونان‌و لەناوی کورداندا بەدیاردەکەوێت . کورد خۆی بۆ ناو و ناونان ووشەی کوردو کرمانج بەکار دێنێت ، بەڵام گەلانی دی بەناوی کورد ناویان دەبەن . بەم جۆرە ووشەی کوردو کرمانج بۆ کورد یەك جۆرە(٥) ناوەو یەك واتایەو یەك له شوێن یەکەوە

(٥) – دکتۆر جەمال رەشید ئەحمەد لەو ووتارەی‌دا ، که به نێوی «چەمکی کوردو کرمانج»ە و له ژمارە ١٩٨٣ رۆشنبیری نوێ ، ساڵی ١٩٨١ دا بڵاوی کردۆتەوە ئەم دوو ووشەی ساخ‌کردۆتەوە .

بەکاردێن و دژبەیەکەوە دانانیان راستنی یە . . ئەوا تەوفیق وەهبی ئەم ووشانە بۆ ناونانی گەلەکە بەکار دێنێت لەو ووتارەی دا ، کە بە نێوی (نەژادی کوردو زمانەکەیان) ە (٨٢) . بۆ راستی هاو واتایی ووشەی کوردو کرمانج تەوفیق وەهبی پشت بە بەڵگەیەکی مێژوویی گرنگەوە دەبەستێت ، کە ئەویش ووتەکانی ئەحمەدی خانییە ، نووسەری داستانی نێوداری (مەم‌وزین) ، کە لە سەرەتای داستانەکەی دا ئەحمەدی خانی دەڵێت :-

دا خەلك نەبێژتن کو ئەکراد
بێ مەعریفەتن بێ ئەسل و بنیاد

هەروا دەڵێ :-

ب فکر ژ عەرەب هەتا گورجان
کرمانجیا بوویە شوبهی بورجان

تەوفیق وەهبی لەو باوەڕەدایە ، کە ووشەی کورد هاوواتای کرمانجی یە ، کرمانجی ، کە زۆر بەفراوانی بەکاردێت و زور بلاوە لە هەموو کوردستان دا دەتواندرێت وەکو ناوی دیالێکتی کوردی بەکاربێت . تەوفیق وەهبی لە کاتی دابەش کردنی دیالێکتەکان دا لەژێر ناوی دیالێکتی کرمانجی دا زمانی کوردانی خواروو ، ژووروی رۆژئاوا ، ژووروی رۆژ هەڵاتی کوردستانی داناوەو دابەشیانی کردۆتە سەر کرمانجی ژوورو و کرمانجی خواروو . لوری ، گۆران و زازاشی بە دیالێکتی سەربەخۆی زمانی کوردی داناوە . لەووتاری پێشووی نێوبراو دا د.ن . مەکەنزی چەند دابەش کردنێکی دیالێکتەکانی زمانی کوردی داوە . نووسەر زمانی کوردی دابەش کردۆتە سەر سێ دیالێکت :

١ - دیالێکتەکانی کوردی ژووروو .
٢ - دیالێکتەکانی کوردی نێوەراست .
٣ - دیالێکتەکانی کوردی خواروو .

نووسەر زازای بە دیالێکتێکی سەربەخۆو جیای لە قەڵەم داوە ، کە سەر بە زمانی کوردی یەوە نییە . دیالێکتەکانی کوردی ژووروی دابەش کردۆتە سەر ژووروی رۆژئاواو ژووروی رۆژهەڵات . بەشە دیالێکتی هەکاری ، بایەزیدی و بادینانی گێراوەتە سەر ژووروی رۆژئاوا و بۆتان و دیاربەکرو زمانی کوردانی ناوچەی ژەنگاریشی بردۆتەوە سەر ژووروی رۆژهەڵات .

چۆنیەتی دابەش کردنی دیالێکتەکانی زمانی کوردی لە بناخەوە لەسەر تایبەتێتی جوگرافی بەم جۆرەی خوارەوە دابەش کردووە :

نەخشەی دیالێکتەکانی زمانی کوردی بە پێی دابەشکردنەکەی د.ن.مەکەنزی

ژووروو	بایەزیدی هەکاری بادینانی	دیاربەکر بۆتان ژەنگار
	موکری	سوران
نێوەراست	ئەردەلان (هەورامی)	سلێمانی
خواروو	(گۆران) کرمانشاه لەك	زەنگەنە

ئەم جۆرە دابەشکردنەی سەرەوە دابەشکردنەکەی تەوفیق وەهبی دێنێتەوە یاد ، کە ئەوەی دووەمیان زازاو گۆران لەگەڵ کرمانجیو لوری دادەنێتو وەکو دیالێکتێکی بنچینەیی ژماردووە ، بەڵام د.ن. مەکەنزی زازا بە گروپێکی سەربەخۆو جیا دادەنێتو هەورامیو گۆرانیشی لەنێو کەوانە خستووە . ئەمە ئەوە دەگەیێنێت ، کەوا ئەم دووانە (هەورامیو گۆران) هێژ لەلایەن نووسەرەوە بەتەواوی بریاری لەسەر نەدراوەو جێگەی گومانە . لە هەموو بارێكدا نەخشەکەی تەوفیق وەهبیو د.ن. مەکەنزی لە رووی تایبەتێتی بنچینەییەوە رێككەوتوون . لێرەدا بۆ ئێمە ئەوەی گرنگە ئەوەیە ، کەوا ئەم نەخشانەی دابەشکردنە دیالێکتەکانی زمانی کوردی رادەی دەست کەوتەکانی دیالێکتەلۆژی کوردی لەم ساڵانەی دواییەدا پێشان دەدەن . لەدوای ئەمەدا د.ن. مەکەنزی نیشانەکانی جیاوازیی هەر گروپە دیالێکتە دەستنیشان دەکات .

گرووپی دیالێکتەکانی کوردی نێوەراست ئەم نیشانە تایبەتێتی‌یانەی خوارەوەی تێدا بەدی دەکات :-

١ - پاشگری ناسیاری (-ەکە) . ٢) دارشتنی ووشەی لێکدراوی ئاوەڵە

٢ - دارستنی کاری تێپەری نادیار ٤) پاشگرەکانی جیٚناوی کەسی .

نووسەر لەژێر تێبینی‌کردنی ئەم خاڵانەی سەرەوەدا دیاردەی لێك نێزیك‌بوونەوەی دیالێکتی نێوەراستو خوارووی هەست پێکردووە لە هەمان کات‌دا دوورکەوتنەوەیان لە دیالێکتی کوردی ژووروودا هەر لە رووی پاشگرەکانی جیٚناوە کەسی‌یەکانە (٣٩ ، ١٦٥) لەدوای ئەمەدا د .ن . مەکەنزی بە دووروودرێژی باسی ئەم نیشانانە دەکات ، کە لە سەرەوە باسکراون و لەنێو زمانی وێژەیی‌دا بەکارهاتنیان باوە . نووسەر بە بەڵگە ئەوە پێشان دەدات ، کەوا لەبەشە دیالێکتەکانی بۆتان ، دیاربەکر و ژەنگار نیشانەی (-ێن) بۆ ژمارەی کۆ لە کاتی خستنەسەردا بەکاردێت ، ئەمە لە نیشانەکانی خستنە سەری کۆ (ێدی ، -ێد ،ێت) جیاوازە . ئەمانەی دوایی لە بەشی باکووری رۆژهەڵاتی بایەزید ، بادینانو هەکاری بەکاردێن . نووسەر لەبەر ئەم نیشانانە دیالێکتی کرمانجی دابەش دەکاتە سەر گرووپی رۆژئاواو گرووپی رۆژهەڵات .

دەربارەی ئەم نیشانانە پێویستە ئەمە بووترێ ، نیشانەی خستنەسەری کۆ (-ین) لەنێو بەرهەمەکانی وێژەیی سەدەکانی نێوەراست‌دا لەلایەن هەستیارانی کوردەوە بەکار هاتووەو لەنێو دیوانی مەلای جزیری‌و کارەکانی ضیاالدین ، کە یەکەم نووسەری رێزمانی کوردیە بە ئەلف‌وبێی عەرەبی چاپکراوە هەیە . هەروا لەنێو بەرهەمە وێژەیی‌یەکانی هاوچەرخ لە سوریەدا بەرچاو دەکەوێت . بەکارهێنانی نیشانەی خستنە سەری (-ین) لەم سەردەمانەی ئەمرۆدا وەکو باوێکی وێژەیی لیٚهاتووە هەروەکو چۆن بەشە دیالێکتەکانی کوردی هەرێمی دیاربەکرو بۆتان وژەنگار لەپاڵ نیشانەی (-ین)ی خستنە سەردا نیشانەی (-ێد ، -ێت)یش بەکار دێنن ، هەر بۆیەیە دابەش‌کردنی دیالێکتی کرمانجی بۆ سەر دوو گرووپی رۆژئاواو رۆژهەڵات لەبەر ئەم نیشانانە بە دابەش کردنێکی ناتەواو دەژمێردێت . تێکستەکانی ئا . سوتسین‌و ر . لیسکۆ ، کە بەشە دیالێکتەکانی ئەم شوێنانە دەگرنەوە پشتگیری ئەم دیاردەیە دەکەن ، چونکە لەنێو تێکستەکانیان‌دا نیشانەی خستنەسەری (-ێن) بەرچاو ناکەوێت .

یەکێك لە نیشانەکانی دیالێکتی کوردی باکوورو دیالێکتی کوردی نێوەراست ، بوونی باری نادیاری کاری رابردووی تێپەرە . نووسەر نیشانەکانی جیاوازی ئەم دیالێکتانەی دەست‌نیشان کردووە . ئەو نیشانە تایبەتی‌یەی ، کە لە دیالێکتی کوردی نێوەراست‌و دیالێکتی لێناوە ..کە لەکاری دیارەوە (تێپەر - ك .ك .) دادەرێژرێت . لێرەدا پرسیارێك سەرهەڵدەدات ، گەر لەم

گروپانەی ، کە لەنێو دیالێکتەکانی کوردی‌دا هەن (باری گەردان کردنی نادیاری کاری رابردوو) هەبێت ئەوسا چۆن بوونی باری نادیاری یارمەتی‌دەر کە لە هەمان کاری رابردووی دیارەوە دادەرێژرێت روون دەکاتەوە ؟

نووسەر نە ئەم پرسیارەی خستۆتە ئاروا نە وەلاَمەکەی . ئەوەی لێرەدا دیارەو ئاشکرا شێوەی کاری رابردووی تێپەر لە دیالێکتی ژووروو و خوارووودا واتای باری نادیاری نابەخشێت‌و نی‌یە (بروانە ئەو بەشەی کە لەم بەرهەمەدا باس‌کراوە) ، چونکە شێوەیەکی تایبەتی دارشتنی باری نادیار لەکاری تێپەردا هەیە .

لە ئەنجامی لێکۆڵینەوە لە زمانی کوردی‌و دیالێکتەکانی‌دا ئەوەمان بۆ روون دەبێتەوە کەوا زۆربەی بەشی بەرهەمە زمانەوانی‌یەکان لە (رێزمان ، کورتەی رێزمان ، تێکست‌و فەرهەنگ) زۆربەیان دیالێکتی کرمانجی ژووروو دەگرنەوە لەوانە کارەکانی م . گارزۆنی ،ئا . سوتسین ، د .ن . مەکەنزی ، دەربارەی بادینانیشە ، بەرهەمەکانی ی . بریزین ، پ . بیدار ، ر . جاردین ، کە دەربارەی بەشە دیالێکتی موسڵە ، کارەکانی س . ریێ ، کە سەبارەت بە بەشە دیالێکتی هەکاری‌یە ، بەرهەمەکانی ئا .ژابا ، کە دەربارەی بایەزیدو ئەرزەروومە ، س . ئا . یەگیزرارۆڤ ، هەروا لێکۆڵینەوەکانی لێکۆڵەوەرانی سۆڤێتی – بەشە دیالێکتی کوردانی ئەرمەن ، کارەکانی ج .خ . بەکاییف – بەشە دیالێکتی تورکمەنستان‌و ئازربایجان ، بەرهەمەکان جەلات‌و کەمەران بەدرخان – بەشە دیالێکتی کوردانی سوریە ، جەزیرەو دایاربەکر .

بەواتا لێکۆڵینەوە لەباری زمانەوانی کرمانجی خواروو لەچاو کرمانجی ژووروو کەمترەو لەنێو کارەکانی ئا . خودسکۆ – بەشە دیالێکتی سلێمانی ، لە کورتەی رێزمانی ئۆ . مان کە دەربارەی موکری ، کارەکانی د .ن . مەکەنزی ، کە باسی هەموو بەشە دیالێکتەکانی زمانی خوارووی کوردانی ژووروی عیراق کردووە .

یەکێك لە کەم‌و کورتیەکانی ئەم بەرهەمە رێزمانی‌یانەی ، کە دەربارەی زمانی کوردی‌و دیالێکتەکانی کراون بە شێوەیەکی ئاشکرا کەم‌و کوری لە روون کردنەوەی بەشەکانی مۆرفۆلۆژی‌و هێندێك جار چەند بەشێکی مۆرفۆلۆژی هەر باس‌نەکراوە هەروا دیاردەی رێزمانی کوردی‌و هۆیەکانی دارشتنی دۆخە رێزمانی‌یەکانیش بەرچاو ناکەون . لەم بەرهەمانە ، کورتەی رێزمانی م . گارزۆنی ، ئۆ . مان ، ی . بریزین ، ف ، میوللەر ، ئا . سوتسین ، پ . بیدارو هی دی . هێندێك لێکۆڵەرەوە لەکاتی لێکدانەوەی دیاردە رێزمانی‌یەکانی کوردی گەیشتونەتە ئەنجامێکی هەڵە لەوانە ف . یوستی ، نی . سۆنن ، ل . فۆسۆم ، ی . بریزین ، ف . میوللەر ، ئا . سوتسین . ئەمانە لەسەر بناخەی رێزمانی زمانانی دی‌یەوە لەزمانی کوردیان

کۆڵیوەتەوە . لەگەڵ ئەونەش‌دا پێویستە دان بەوەدا بنیین ، کەوا بەرھەمی ئەم لێکۆڵەوەرانە دەربربارەی زمانی کوردی بە بناخەی داەمەزراندنو دانانی رێزمانی بەراوردکردنی دیالێکتەکانی زمانی کوردی هاوچەرخ دەژمێردرێن . پێویستی زانستی و پراکتیکیش هەر لەکۆنەوە سەری هەڵداوە . هەروەکو چۆنْ بەرژەوەندی خەباتی ئازادی خوازی نەتەوەیەتی کورد داوای رێکخستنو بلاّوکردنەوەی رۆشنبیری گەلی کورد لە‌سەر پێوانەیەکی فراوان‌دا دەکاتو کە لە پێشی هەموانەوە بەدی هێنانی زمانێکی یەکگرتووی کوردیە . چارەسەرکردنی ئەم کێشەیە بە نووسینی رێزمانێکی بەراوردکاری هەردوو دیالێکتی سەرەکی زمانی کوردی‌یەوە پێوەستە .

لەدوای شۆرشی عیراق (١٩٥٨) جوولاّنەوەی بلاّوبوونەوەی رۆشنبیری بۆ بەدی‌هێنانی زمانێکی یەکگرتووی ویژەیی گەلی کورد زیاتربوو بۆ ئەم مەبەستە لە عیراق‌دا ، لەشاری شەقلاّوەی کوردەواری‌دا . دوو کۆنگرە گیرا ، کە مامۆستایان و زانایان و ویژەوانانی کورد بەشداریان تێدا کرد . لە کۆنگرەی ساڵی ١٩٦٠دا چەند چارەسەرێکی گرنگ بۆ ئەم کێشەیە دەست نیشان‌کرا (٩٤) . نووسێنی ئەم کارە بەراوردکاری‌یە لەسەر دیالێکتە سەرەکیەکانی زمانی کوردی زۆر پێویستە ، چونکە زمانی کوردی شوێنێکی گرنگ لەنێو زمانانی ئێرانی ي گرێتەوە .

لێکۆڵینەوە لە زمانی کوردی‌و دیالێکتەکانی یارمەتی لێکۆڵینەوەی بەراوردکاری مێژوویی زمانانی ئێرانی دەدات . زۆری بەشە دیالێکتەکانی زمانی کوردی هەبوونی ویژەیەکی کلاسیکی و هاوچەرخی کوردی هەروا زیادبوونو پەرەسەندنی جوولاّنەوەی ئازادیخوازانی نەتەوەی کورد وا لە لێکۆڵەوەران دەکەن ، کەوا لە کەلچەرو مێژووی کوردیش بکۆڵنەوە . وامان بۆ روون دەبێتەوە ، کەوا ئەم کارەمان ، کە ویژەی کوردی ئەمرۆی پیێ دەنوسرێتەوە ، تا رادەیەك ئەم داخوازی‌یەی تێدا رەنگ بداتەوە .

لەم کارەمان‌دا ، کە لێکۆڵینەوەیەکی بەراوردکاری نێوان دیالێکتی ژووروو و خوارووە . ئێمە زاراوەی (کرمانجی) وەیا (دیالێکتی ژووروو) بۆ بەشە دیالێکتەکانی ژووروی رۆژئاواو ژوورووی رۆژهەلات بەکاردێنین و زاراوەی (سۆرانی) وەیا (دیالێکتی خواروو) شش بۆ بەشە دیالێکتەکانی خواروو و خوارووی رۆژهەلاّت بەکار دێنین .

لە ویژەی زانستی‌دا لە برێتی دیالێکتی خواروو بەهەڵە نێوی کوردی بەکار دێنن . ئەم زاراوەیە وەنەبێ هەر دیالێکتێك بگرێتەوە بەڵکو زمانی کوردی بە هەموو دیالێکت و بەشە دیالێکتەکانی دەگرێتەوە . (کوردی) واتای (زمانی کوردی) دەگەیەنێت ، بۆیە بۆ ناونانی دیالێکتی خواروو و بۆ جیا کردنەوەی لە دیالێکتی ژووروو ، کە کرمانجی‌یە بەکاردێنن . زاراوەی

سۆرانی بەواتای (بەشە دیالێکتەکانی کوردی خوارووی عیراق‌و ئێران) زۆر بەفراوانی لە نێوان گەلی کورددا بلاوەو بەکاردێت . ئەگەرچی ئەم ووشەیە (سۆرانی) لە رووی مێژوویەوە واتای یەکێتی هۆزەکانی هەرێمی هەولێرو رەواندز دەگەیەنێت ، کەوا ئەمارەتی سۆرانی لەسەدەکانی نێوەراستدا لێ دامەزراوە . بەبیروڕای ئێمە زاراوەی سۆرانی بەم واتایەی ، کە لەنێو بەرهەمەکانی کوردی دەرەوەدا بەکاردێت ، زور راسترو سەرکەوتووترە لە زاراوەی (کوردی) .

کوردانی تورکیا (هەرێمی دیاربەکر ، ماردین ، هەکاری ، تبلیس ، موش ، وان ، ئەرزەرووم ، بایەزید ، ئەرزینجیان‌و خەرپوت) ، ئێران (لە خوراسان‌و نێوچەی لای رۆژئاوای گۆمی رەزاییە) ، عیراق (هەرێمی موسڵ ، ئاکرێ ، زاخۆ ، ئامێدی ، دهۆك و کێوی ژەنگار) و کوردانی یەکێتی سۆڤێت بە کرمانجی دەدوێن ، هەروا کوردی دانیشتووی دەرسیمیش بەم دیالێکتە قسە دەکەن ، ئەگەرچی زمانی دایکی ئەوان بەشە دیالێکتی زازایە .

کوردی ئێران (مەهاباد ، سەقز ، بۆکان ، بانەو سنە) لە عیراق (رەواندز ، هەولێر سلێمانی ، . . . و هی دی) بە سۆرانی دەدوێن کرمانجی و سۆرانی لەم کاتەدا وەکو دوو زمانی وێژەیی گەلی کورد دەژمێردرێن .

نووسینی کوردی لە سەرەتادا لەسەر ئەلف‌و بێی عەرەبی‌دا پەرەی سەندووە ، کە ئەوسا لەگەڵ تایبەتێتی فۆنەتیکی زمانی کوردی‌دا رێك دەکەوت .

کۆنترین یادگارێك ، کە بە زمانی کوردی نوسرابێتەوەو بۆمان مابێتەوە دەگەرێتەوە سەدەی دەیەم و یازدەم . لەدوای ئەمەدا وێژەی کلاسیکی سەدەی نێوەراست دەست پێدەکات ، کە لەسەر بناخەی ئەمەدا دیالێکتی ژووروو (کرمانجی) پەرەی‌سەندو بەرهەمی هونەری ، وێژەیی ، فەلسەفی و ئایینی بە هۆنراوە بەم دیالێکتە نووسراوەتەوە .

ئەمانەی خوارەوە بەرهەمی خۆیان بەم دیالێکتە نوسیوەتەوە :—

فەقێ تەیران (١٣٠٢—١٣٧٥) ، مەلای جزیری (١٤٠٧—١٤٨١) ،

ئەحمەد خانی (١٥٩١—١٦٥٢) ، ئیسماعیل بایەزیدی (١٦٤٢—١٧٠٩) ،

پەرتەو بەگی هەکاری (لە ١٨٠٨ دا کۆچی دوایی کردووە) ، مەلا بایەزیدی (سەرەتای سەدەی نۆزدەم) وهی‌دی .

بەرهەمی وێژەیی بەسۆرانی درەنگتر نوسراوەتەوە ، کە بەرهەمی ، بێسارانی (١٧١٤—١٨٠٢) ، نالی (١٧٩٧—١٨٥٥) ، کوردی (١٨٠٩—١٨٤٩) وهی‌دی پێ نوسراوەتەوە .

بەرهەمی کوردی دیالێکتی سۆرانی بەتایبەتی لە ساڵانی سی سەدەی بیستەمدا پەرەی‌سەند ، لەوکاتەدا ، کە لە کوردستاندا جووڵانەوەی ئازادی خوازی نەتەوەیی بە شێوەیەکی فراوانتر بڵاوبۆوە .

لەم قۆناغەدا یەکەمین هەوڵدانی نووسینی کوردی* بە ئەلفوبێی لاتینی دەستی پێ‌کرا . بەشە دیالێکتی سلێمانی بوو بە بناخەی زمانی وێژەیی کوردی عیراق ، ئەگەرچی لە پەرەسەندنی زمانی وێژەییدا بەشە دیالێکتەکانی دی هەرێمەکانی خوارووی کوردستانیش بەشداری دەکەن‌و هەروا تا رادەیەك تایبەتێتی ناوچەیی بەشە دیالێکتەکانی دیالێکتی خوارووی تێدا بەدی دەکرێت .

لە ساڵی ١٩٣١ دا کوردی سوریە دەستیان بە بەکار هێنانی لاتینی تورکی کرد و هێندێك نیشانەشیان خستەسەری ، کە تایبەتە بەزمانی کوردی‌یەوە . لەنێوان ساڵانی ١٩٣١ تا ١٩٤٧ دا بەرهەمی وێژەیی کوردی پێ دەنووسراوە ، هەروا گۆڤاری وێژەیی‌و کۆمەڵایەتیشی پێ چاپ‌دەکرا . بەرهەمی وێژەیی کوردانی سوریەو لوبنان بەردەوام بوون لەسەر پاراستن‌و پەرەسەندنی دەستوور پێوانەی زمانی کلاسیکی هەرێمی جەزیرە .

لە ساڵی ١٩٢٩ دا کوردی ئەرمینی‌یای سوڤێتی گەیشتنە پلەی نووسین‌و لەسەر بناخەی گرافی لاتینی ئەلفو بێ‌یەکی کوردیان داناوە و چەندین کتێبی قوتابخانەیی ، هونەری ، رامیاری‌و وێژەییان بە کرمانجی پێ چاپ کردووە . لە ساڵی ١٩٤٦ دا لەسەر گرافی رووسی ئەلفوبێ‌یەکی کوردیان دانا .

کورد دانیشتووی خاکی گەورەی کوردستانە ، کە لە نێوان تورکیە ، ئێران ، عیراق‌و سوریەدا دابەش‌کراوە . ئەمە لە ئەنجامی دابەش‌کردنی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی‌و دامەزراندنی میری نوێ — عیراق‌و سوریە رووی‌دا . ئەو شارانەی ، کە بەر تورکیە دەکەون بە کوردستانی تورکیە نێو دەبرێن ئەمانەن ، (دیاربەکر ، موش ، وان ، بتلیس ، خۆرات ، مەدینە ، جەزیرە ، ئەرزەرووم و هی‌دی) شارەکانی ئێران بە کوردستانی ئێران ئەم هەرێمانەن ، (مەهاباد ، سەقز ، بانە ، بۆکان ، سنە ، کرمنشاە ، هەرێمی بەری رۆژئاوای گۆمی رەزاییە و هی دی) . شارەکانی عیراق — کوردستانی عیراق ئەمانەن : (موسل ، کەرکوك ، هەولێر ، سلێمانی ، رەواندز ، کۆیە ، ئامێدی ، زاخۆ ، ئاکرێ ، کێوی ژەنگار وهی دی) .

ئەم شوێنانەی سەر بە سوریەن (قامشلی ، حەسەکە ، کورداگ ، بەری ژووروی — رۆژهەڵاتی هەرێمی سوریا) . بێجگە لەمانە کورد لە ناوچەی شیراز دەوروبەری قەزوین بەدرێژایی لێواری خوارووی زەریای قەزوین (خەزەر) هەروا بەری رۆژهەڵاتی ئێران لە

خۆراسان (ناوچەی کوجان ، بوجنور و هی‌دی) هەن . کورد لە شاری موسل ، بەغدا ، شام‌و تارانیش دادەنیشن . تێکەڵاوی کوردو تورك دانیشتوانی نێوچەی بەری خوارووی – رۆژهەڵاتی سێواس‌و رۆژئاوای ئەنقەرەی پێك هێناوە .

سەرژمێری گشتی کوردان کە لە ساڵی ۱۹۷۱دا لە دەرەوەدا کراوە لە ٥ر٧ حەوت‌ونیو تا ۱۲ دوانزە ملیون کەسە .

کورد لە یەکێتی سوڤیێت‌دا لە ئەرمینیادا بە تایبەتی لەبەری خوارووی کێوی لە ئازربایجان – لاچین ، کەلبەرجارو کۆتورلین لە گورجستان – بەشێوەیەکی سەرەکی لەشەاری تبلیس ، لە تورکمەنستان لە ماری‌و باگیردا هەن .

بێ لەمانە هێندیك شوێنی جیاجیا کوردیان تێدا نیشتەجێ بوون وەك لە ئۆزبەکستان (نێزیکی تاشقەندو دەشتی گولۆدنی) ، لە گرگیزی (ئۆش و جەلال ئاباد) ، لە کازاخستان (نێزیکی ئەلمەئەتا) بە پێی سەرژمێری ساڵی ۱۹۷۰ لە یەکێتی سۆڤیێت‌دا نێزیکەی (۹۰) نەوەد هەزار کورد هەیە .

زمانی کوردی بەر گروپی ئێرانی رۆژئاوایی دەکەوێت‌و زمانێکی سەربەخۆیەو لە قوناغی ئەخمینی‌یەوە (هەخامەنشی)وە هەیە (۲۹) گەر بەراوردێك لەنێوان زمانی کوردی‌و زمانانی هاوچەرخی زیندووی ئێرانی دی بکەین هەروەکو کوردناسان بۆیان روون‌بۆتەوە زمانی کوردی زۆر شێوەی رێزمانی پاراستووە ، کە نێزیکی دەکاتەوە لە زمان‌و دیالێکتەکانی کۆنی ئێرانی ، ئەگەرچی لە رووی ئەو مێژووە درێژەی پێیدا تێپەریوە زۆر گۆرانی بەسەردا هاتووە . کاریگەری زمانانی دراوسێ بۆ سەر زمانی کوردی کەمەو تەنێ ووشە دەگرێتەوە . (پ . لێرخ دەنووسێ‌و دەڵێ : « زمانیان لە نێوجەرگەی کوردستان‌دا سەربەخۆیی خۆی پاراستوەو لەرووی شێوەی بەرەسەندنیەوەش هەر سەربەخۆ پەرەی سەندووە ، بێ‌ئەوەی زمانی فارسی ، کە خزمایەتێکی نێزیکی لەگەڵ‌دا هەیە کاری تێ‌بکات») .

هەروا لێرخ ئەو تێبینە پێشان‌دەدات ، کەوا ئەو ووشە بیانی‌یانەی کە هاتوونەتە نێو زمانی کوردی‌یەوە کاریگەرێکی ئەوتۆیان لەسەر نێوەرۆکی دارشتنی رێزمانی نەکردووە (۳۸ ، ۳۳ ، ٤۱) ، دیسانەوە ل .پ زاگۆرسکی و س . ئا . یەگیزاروف ، ئا . ژابا . و لێکۆڵەرەوانی دی رووس دانیان بەم بیروڕایە هێناوە کە زمانی کوردی هاوچەرخ زمانێکی سەربەخۆیە لە زمانانی دی ئێرانی لەرووی تایبەتێتی فۆنۆلۆژی ، مۆرفۆلۆژی ، سینتاکس‌و ووشەی فەرهەنگی‌یەوە جیاوازە . ئەم تایبەتێتیانەی ، کە لە دیالێکت‌و بەشە دیالێکتی زمانی کوردی‌دا هەن وەکو زمانێکی یەکگرتوو لەنێو خێزانی زمانانی ئێرانی‌دا بەدیاری دەخەن .

ئەم لێکۆڵینەوە زانستی‌یە بە ئەنجامی ئەرکی کارکردنی چەندین ساڵ دەژمێردرێت لە مەیدانی لێکۆڵینەوەی زمانی کوردی‌دا ئەم دەسکەوتەی لە دابەشکردن‌و رێك‌خستن‌و بۆچوون و ئەنجامی دیاردەکانی رێزمانی لەنێو ووتارەکانی ئێمەدا بەرچاو دەکەوێت‌و بە شێوەیەکی زۆرترو فراوانتر لەنێو ئەو بەرهەمە رێزمانی‌یانەی ، کە بەزمانی کوردی بۆ قوتابیان چاپ‌کراون .

لە ساڵی ١٩٥٧ دا لەلایەن نووسەرەوە بەرهەمێکی رێزمانی بەنێوی زمانی‌کوردی ، کە بە کەرەستەی دیالێکتی کرمانجی نووسیویەتی بلاوکراوەتەوە . لەم بەرهەمەدا هێندیك بابەتی بەراوردکاری لەنێو بەشە دیالێکتەکانی کرمانجی خوارووودا خراوەتە روو .

لەدوای ئەمەدا لە ساڵی ١٩٦١ دا یەکەمین بەرهەمی بەراوردکاری زمانی کوردی بە کەرەستەی کرمانجی‌و سۆرانی ، کە دەربارەی بەشەکانی سەرەکی ئاخافتنی ئەم دوو دیالێکتەبوو بلاوکرایەوە .

لەم لێکۆڵینەوەیەمان‌دا ئەم ئەرکانەمان خستۆتە پلانی کارکردنمان :—

١ — دانانی دەمکاتێکی (صیفەیەکی) گشتی بۆ رێزمانی هەردوو دیالێکتەکە .

٢ — پێشاندان‌و دەرخستنی قۆناغەکانی پەرەسەندنی دەمکاتی رێزمانی دیالێکتی ژووروو و دیالێکتی خواروو .

٣ — پێشاندانی تایبەتێتی رێزمانی .

لەم بابەتەمان‌دا پێرەوی ئەم رێگەیەمان کردووە لە لێکۆڵینەوەدا :— پێشەکی بۆ هەر بەشێك کورتەیەك لە مێژوو و رادەی لێکۆڵینەوە لە کەتیگۆری رێزمانی کوردی دەدرێ ، جا نووسینی کەتیگۆری رێزمانی کوردی‌و شێوەی دارشتنیان ، کە گشتی بێ بۆ کرمانجی‌و سۆرانی . گەردان‌کردنی دیالێکتەکان لە رووی دەستووری گشتی‌یەوە ، هۆیەکانی‌جیاوازی دارشتن کەتیگۆری رێزمانی یان لەگەڵ نووسینی شێوەکانی رێزمان‌دا کەوا باس‌کراوە ، وەیا بەجیا روون‌کراوەتەوە . ئەمە لەکاتێك‌دا بووە ئەگەر لەرووی رۆهێنان‌و تایبەتێتی دارشتنی زمانەکەو دیالێکتەکانی گرنگ بووبێ .

هەموو بابەتە روون‌کراوەکە لە بەرهەمی چاپ‌کراوی دیالێکتی کرمانجی‌و دیالێکتی خواروو وەرگیراوە . بە پیتی لاتینی نووسراوەتەوە ، کە لەلایەن کوردی سوریەو یەکیتی‌و رێکخراوی کوردی لە ئەورووپاو مەڵبەندو کۆری زانستی بۆ دیالێکتی کرمانجی‌خوارووودا لە سەعید محەمەد عەلی ، کە لە تەمەنی چل ساڵی دابوو و خەلکی شاری سلێمانی بوو ، هەروا خوێندکارانی خوێندنی بالای ئامۆژگەی رۆژهەلات‌ناسی سەر بە ئەکادیمیەی زانستی لە شاری مەهاباد ، کاوس قەفتان لە سلێمانی ، مارف خەزنەدار لە هەولێر وەرگرتووە .

هەموو وێنەکانی ئەم کارە لەسەرچاوەی چاپکراوو تۆمارکراوی کوردی‌یەوە وەرگیراون ، تەنیٚ هێندێك وێنە نەبن ، کە تۆمار نەکراون ، بەڵام لە هەڵگری دیالێکتی کرمانجی خواروو – کۆس قەفتان ، مارف خەزنەدارەوە وەرگیراون . ك . قەفتان و م . خەزنەدارو نەسرین فەخری بە گەردانکردنی ڕێزمانی دیالێکتی کرمانجی خوارووداچوونەتەوە بۆ ئەم کارەیان سوپاس بژێرم .

فۆنەتیك

١ – فۆنەتیکی زمانی کوردیو دیالێکتەکانی تا ئەم کاتانەی دوایی بە رێگەی تاقیکردنەوە لێی نەکۆڵدراوەتەوە ، هەر بۆیە بوو فۆنێمەکانی زمانی کوردی تا ماوەیەکی زۆر بە شێوەیەکی جیاواز لەیەك باسکراون . لەو کاتەوەی ، کە رێزمانی ف . یوستی (١٨٨٠) تیشکی رووناکی بەرکەوت ، تا کورتەی رێزمانی ر . جاردین (١٩٢٢) چاپکرا . لێکۆڵەرەوەکان لەم ماوەیەدا بەرامبەر بە کێشەی فۆنەتیك لە زمانی کوردیدا بیروڕای دژ بە یەكو جیاوازیان هەبووە . بزوێن لەلایەن ف . یوستی (٦٩)و لەدوای ئەودا س . یەگیزارۆف (٢٠) پازدە فۆنێم بووە ، ی . سۆن (٨٠) و ر . جاردین (٦٨) دە فۆنێم بووە ، س . یەگیزارۆف بیستو نۆ ، ی . سۆن بیستو شەش ، ر . جاردین بیستو پێنج ، د .ن . مەکەنزی بیستو حەوت بۆ دیالێکتی خواروو و بیستو هەشت بۆ بادینان (٧١ ، ١ ، ١ – ٤٩) بووە .

جیاوازی ژمارەی دەنگ لەزمانی کوردیدا ، کە لەلایەن نووسەرانی لەسەرەوە نێوبراودا بەرچاودەکەوێت ئەوە روون دەکاتەوە کەوا وەنەبێ ئەم جیاوازیە لەبەر ئەوە بێت ، کە لە دیالێکتی جیاوازی زمانی کوردیان کۆڵیبێتەوە ، بەڵکو بۆ جیاوازی تێگەیشتنیان لە پێكهێنانی فۆنێم دەگەرێتەوە بۆ وێنە نووسەرانی رێزمانی کوردی بەرامبەر تایبەتێتی دەنگی بزوێن ، دەنگی درێژو کورتی بزوێنیان لێك جیاکردۆتەوە ، وەکو فۆنێمیکی سەربەخۆیان لەقەڵەمداوە ، ئەگەرچی ئەم بەرامبەر بە یەك دانانەو سەربەخۆییان لە زمانی کوردیدا بوونی نییە .

بۆ دیارخستنی ژمارەی نەبزوێنیش نووسەران لە بیروڕایاندا هەمیشە یەك ناگرنەوە .

ف .یوستی ،ی .سۆن ، ر .جاردین دەنگی گەروویی (ئەوکی) (t, p,k) و دەنگی لەرزۆکی نەرمی (C)و دەنگی لەرۆکی گرانی (r) یان لێك جیانەکردۆتەوە ، بەڵام س . یەگیزارۆف بە پێچەوانەی ئەم نووسەرانە ئەم دەنگانەی لێكجیاکردۆتەوە .

٢ – هێندێك پێشکەوتن بۆ دیارخستنی ژمارەی راستو گشتی فۆنێمی بزوێنو نەبزوێن ، کە لە زمانی ئەمرۆی کوردیدا هەیە بە دانانی ئەلفو بێیەكبوو ، لە لایەن کوردانی سوریە (١٩٣٠–١٩٣١) و کوردانی ئەرمینیای سۆڤێتی (١٩٢٩) (٦٥ ، ١١٦ ، ١٢٠) . ئەو ئەلفو بێیەی لەلایەن کوردانی ئەرمەنستانەوە داندرابوو لەو ئەلفو بێیە لاتینیە وەرگیرابوو ، کە بۆ پەیداکردنی نووسین بۆ کەمەنەتەوایەتەکانی یەکێتی سۆڤێت بەکار دەهات . ئەلفوبێیەکەی

کوردی سوریه نه ئەلفو بێی لاتینی تورکی وەرگیرابوو . لەگەڵ ئەوەشدا ژمارەی فۆنێمی بزوێن لەم دوو ئەلفو بێیەدا وەکو یەکن‌و ژمارەکەیان هەشت فۆنێمی بزوێنە . دیفتۆنگ (بزوێنی دوولانە) لەنێو هەردوو ئەلفو بێیەکەدا جیانەکراوانەتەوە . ئەمەش راستە چونکە لە زمانی کوردیدا دیفتۆنگ فۆنێم نییە .

ژمارەی فۆنێمی نەبزوێن لە هەردوو ئەلفو بێیەگەدا وەکو یەك نین ، لەنێو ئەلفو بێی کوردانی سوریەدا (٢٥) بیست‌و پێنج فۆنێمی نەبزوێن و لە ئەلف‌وبێی کوردانی ئەرمەنستاندا (٣٠) سی فۆنێمی نەبزوێن هەیە . ئەم جیاوازی‌یەش بەمە روون دەکرێتەوە کەوا لەنێو ئەلفو بێی کوردانی سوریەدا دەنگی ئەوکی (t̆, p̆, k̆) دەنگی لەرزۆکی (c)و دەنگی لەرزۆکی گرانی (r̄)یان تۆمار نەکردووە . ئەم جیاوازی‌یە بە هیچ جۆرێك بۆ زمانەکە خۆی و تایبەتێتی بەشە دیالێکتی کوردانی ئەرمەنستان ناگەرێتەوە . لەدوایی‌دا لێکۆڵینەوە ئەوەی بۆ روون‌کردینەوە ، کەوا هەردوو بەشە دیالێکت سەر بەیەك دیالێکتن ، کە ئەویش ژووررووەو لەرووی ژمارەی فۆنێمی نەبزوێنەوەش یەکن . رەشید کورد ئەم راستی‌یەی خستۆتە روو لەو بەرهەمە رێزمانی‌یەی ، کە لە سوریە ، کە جەلادەت بەردخان دایناوە دەنگی ئەوکی (t̆, p̆, k̆) ی و دەنگی لەرزۆکی (c)ی و دەنگی لەرۆکی (r) کەمە .

ب .ف . میوللەر (٤٠) ووتاریکی دەربارەی فۆنەتیکی زمانی کوردی نوسیوە ، کە لە بابەتەکانی ئەلف‌وبێی لەسەرەوە نێوبراودا بەم جۆرە باس نەکراوەو ئەمانەی خستۆتە سەر ، دەنگی گەرویی (ئەوکی) (h) ، خوارووی گەرووبی (h) ، دەنگی لەرۆکی (r) ، دەنگی لەرزۆکی (c) ودەنگی گەرویی t, p, k و دەنگی گرانی (i) . لە ئەنجامی چاو پیێ خشانێك بەم بەرهەمەی زمانی کوردی ب .ف .میوللەر دەکاتە ئەنجامی ئەوەی ، لە زمانی کوردیدا جووتێك فۆنێم هەیە :

گەرووبی (ئەوکی) و ناگەرووبی (k̆,p̆,t̆) و (i) نەرم و (ا)ی گران ، لەرۆکی گران (r) ، لەرۆکی سووك (r) ، دەنگی سەرووی گەرووبی (h) و خوارووی گەرووبی (h) بیرورای ب . ف .میوللەر لەگەڵ بیرورای نووسەری رێزمانی کوردی رەشید کورد رێك دەکەوێت .

ف .س .سۆکۆلۆڤا لەو کارەیدا ، کە سەبارەت بە فۆنەتیکی زمانانی ئێرانی‌یە بەرێگەی تاقیکاری ژمارەی فۆنێمی بزوێن‌و نەبزوێن لەبەشە دیالێکتی تورکمەنستاندا (٤٩) چل‌و نۆ فۆنێمی داوە . هەر لێرەشدا ئەو خشتەیەی ، کە لە لایەن ی .ی . تسوکرمانەوە بۆ دەنگە بزوێنەکانی بەشە دیالێکتی ئەرمەنستان داندراوە دووبارە دەکاتەوە . ف .س . سۆکۆلۆڤا نۆ فۆنێمی بزوێن‌و سێ فۆنێمی ، کە بۆ ئەلف وبێی کوردانی ئەرمەنستانی سۆڤێتی بەدیارخرابوون‌و

تۆمارکرابوون . ئەمە لەکاتێك‌دا گەر فۆنێمی (–ی) نەژمێردرێت ، کە هۆی پەیدابوونی لەزمانی کوردی‌دا بۆ کاریگەری زمانی تورکمێنی بەسەر زمانی کوردی‌دا دەگەڕێنێتەوە . دوا کارێکی ، کە لە فۆنەتێکی زمانی کوردی دەکۆڵێتەوە ، بەرهەمی ئینگلیزی کوردناس – د .ن .مەکەنزی‌یە . لە لێکۆڵینەوەکانی خۆی‌دا ، کە دەربارەی دیالێکتەکانی زمانی کوردی‌یە لەو بەشەی ، کە دەستووری فۆنەتیکی بەشە دیالێکتەکانی کوردی ژوورووی عیراق دەگرێتەوە . نووسەر نۆ فۆنێمی لە بەشە دیالێکتی سلێمانی (دیالێکتی خواروو) (i.i.e.a.a.o.u.o) و هەشت فۆنیمیش بۆ بادینان (l.i.u.e.a.a.u.o) (٧١ ، ١٥١ ، ٣٠) تۆمار کردووە .

نووسەر سستێمی فۆنەتیکی بەشە دیالێکتەکانی سەر بەدیالێکتی ژووروو لەگەڵ بەشە دیالێکتی سلێمانی‌دا بەراورد دەکات و بەشە دیالێکتەکانی بادینانیش لەگەڵ بەشە دیالێکتی ئاکرێ . نێوبراو جیاوازی دیالێکتی بۆ کۆمەڵێك تایبەتێتی‌و باری تایبەتی هەر بەشە دیالێکتێك دەگەڕێنێتەوە . هەروا ئەوە تێبینی دەکرێت ، کەوا نووسەر زۆر بەرێك‌و پێکی‌و بە ووردی لە سستێمی فۆنەتیکی بەشە دیالێکتەکانی کۆڵیوەتەوە ، بۆیە تایبەتێتی‌و ژمارەی فۆنەتیکی بەشە دیالێکتەکانی بە تەواوی‌داوە ، بەلاّم لەبەرامبەر بەیەك دانانی فۆنێمی بزوێنی درێژو کورت بێ بەڵگەو بناخەبووە .

هەروەکو ئاشکرایە فۆنێمی بزوێنی درێژوکورت لە زمانی کوردی‌دا بە نیشانەیەکی جیاوازیکەر ناژمێردرێت لە فۆنێم‌دا ، ئەگەرچی فۆنێمی بزوێنی هێزدار لە فۆنێمی بزوێنی بێ‌هێز درێژترە (٤٩–٨٠) گەر ئەو هەموو بارانە بخەینە بەرچاوو بیان‌ژمێرین ، ئەوا ژمارەی گشتی فۆنێمی بزوێن لە هەردوو دیالێکتی ژووروو خوارووی زمانی کوردی‌دا یەکن . لە دیالێکتی خوراوودا هەشت فۆنێمی بزوێن هەیە ، هەروا هەمان ژمارەش لە دیالێکتی ژووروودا – بەشە دیالێکتەکانی ئەرمەنستان ، تورکمەنستان ، سوریە ، بادینان‌و هەکاری دەگرێتەوە ئەمە لەبارێك‌دا گەر لە ئەرمەنستان‌و سوریەدا دیاردەی نەژمێرن هەروا بزوێنی لەبەشە دیالێکتی سلێمانی‌دا نەژمێرن .

ژمارەی نەبزوێنیش لەسەر بیرورای لێکۆڵەوەران وەستاوە ، کە بەردەوامی لەسەر ساخ‌کردنەوەی بوون وەیا نەبوونی دەنگی ئەوکی (ť, p̌, ǩ)و دەنگی لەرزۆکی (c) لە سورانی‌دا .

ئا . خودسکۆ ، ئۆ .مان ، ئی . سۆن هەروا د .ن . مەکەتری ، کە لە بەشی دیالێکتی خوارووبان کۆڵیوەتەوە ئەم دەنگە نەبزوێنانەیان وەکو فۆنێمی سەربەخۆ دانەناوە ، بەلاّم زانای کورد – تەوفیق وەهبی لەو بەرهەمەی‌دا کە دەربارەی ئەلف‌و بێی کوردی‌یەو لەسەر بناخەی ئەلف‌و بێی لاتینی داناوەو بۆ کوردانی عیراقە نەبزوێنی ئەوکی (t , p , k)یش ژماردووەو ئەم نیشانانەی بۆ داناون ، (th , ph , kh) .

ئێمە لایەنی بیرورای تەوفیق وەهبی دەگرین و دەڵێین نەبزوێنی ئەوکی (ť,p̌,ǩ) و نەبزوێنی
ەرزۆکی c لە دیالێکتی خوارروودا هەیە ، بەلاَم لەنێو ئەلف و بێی عەرەبی‌دا نیشانەیان نییە . بەم
جۆرە ئەم بناخەیە هەیە بۆ ئەوەی بتوانین بڵێین ، کەوا یاسای دەنگی نەبزوێن لە دیالێکتی
خوارروو و ژووروودا وەکو یەکن .

بەلاَم بوونی کارێکی تاقیکاری بۆ فۆنەتیکی دیالێکتی ژووروو و خوارروو زۆر پێویستە بۆ
دەست نیشان‌کردنی تایبەتێتی فۆنێمی زمانی کوردی هەروەکو چۆن لەنێو ئەلف و بێی کوردی‌دا
تۆمارکراوە ، لەگەڵ ئەوەش‌دا ئێمە چەند سەرنجێك دەربارەی جۆری تایبەتێتی فونێم کە لە
ئەنجامی پرۆسێسی فۆنەتیکی‌یەوە سەری هەڵداوە دەخەینە روو :–

بزوێن

٣ – بزوێن لە زمانی کوردی‌دا ئەم فۆنێمانە دەگرێتەوە : أ ، ە ، یٚ ، ی ، بزرۆکە ، ۆ ، و ،
وو . کە لە رووی سازگەی دارشتنیانەوە دابەش دەبنە سەر بزوێنی ریزی پێشەوە ، نێوەراست و
پشتەوە .

بزوێنی ریزی پێشەوە

٤ – بزوێنی ریزی پێشەوە فۆنیمی (ی ، یٚ) دەگرێتەوە ، جیاوازیان لە رووی پلەی کرانەوە و
بەرزی جوولاَنەوەی زمان بۆ پێشەوەیە .

ی – لێو هاوبەشی گۆکردنی ناکات و بەر بزوێنی ریزی پێشەوە دەکەوێت و وەکو دەنگی
(u)ی رووسیە لە ووشەی (HuTu)دا

کرمانجی	سۆرانی
ئیزن	ئیزن
ئیش	ئیش
پیر	پیر
هری	خوری
دەرزی	دەرزی
دیتن	دیتن ، بینین
کرین	کرین

یٚ – بزوێنی رێزی پێشەوەیەو سەرووی زمان هاوبەشی گۆکردنی دەکات ، بەلاّم لێو هاوبەشی ناکات .

سۆرانی	کرمانجی
درێژ	درێژ
رێز	رێز
ئێوار	ئێڤار
ئێش	ئێش
پیٚ	پیٚ

بزوێنی رێزی نێوەراست

ه – بزوێنی رێزی نێوەراست برێتیە لە (–ە ، بزرۆکە ، وو) .

هـ – گەر ئەم بزوێنە بکەوێتە سەرەتا ، نیوە راست وەیا کۆتایی ووشەوە لەرووی چۆنیەتی‌یەوە ناگۆرێت‌و لێو هاوبەشی گۆکردنی ناکات .

سۆرانی	کرمانجی
ئەم	ئەڤ
هەیلۆ	ئەیلۆ
هەویر	هەڤیر
دەنگ	دەنگ
وەرە	وەرە

بزرۆکە (i) بزوێنێکی سووکی رێزی نێوەراستەو لێو هاوبەشی گۆکردنی ناکات‌و دەکەوێتە نێوەراستی ووشەوە (دەربارەی تایبەتێتی ئەم بزوێنە بروانە بری ٣٧) .

سۆرانی		کرمانجی	
min	من	min	من
Sirin	شیرن	Sirin	شیرن
Kirin	کرین	Kirin	کرن
bizin	بزن	bizin	بزن
bira	برا	bira	برا

و – بزوێنی ڕیزی نێوەڕاستەو لێو هاوبەشی گۆکردنی دەکات ، لە کرمانجیدا دوو شێوە (و) هەیە : یەکەمیان ، کە لە دوای ت ، د ،ت ، ك ، كَ ، گ ، دێت وەکو (ه)ی تورکی گۆدەکرێت ، بەلاّم کە لەدوای خ ، ق ، غ دێت هێندیك ئاوەڵەتر گۆدەکرێت کە زۆر لە گۆکردنی دەنگی w نێزیکە . ئەم بزوێنە چ لە سەرەتاو چ لە کۆتاییدا بێت ، چۆنیەتی خۆی دەپارێزێت . لە سۆرانیدا فۆنێمی «و» تەنیّ لەنێوەڕاستی ووشەدا دێتو هەمان چۆنیەتیشی هەیە :–

کرمانجی	سۆرانی
تورك	تورك
دوروست	دوروست
گور	گورگ
کورِ	کورِ
کون	کون
قوربان	قوربان
خولام	خولام

بزوێنی ڕیزی پشتەوە

ا – بزوێنی ڕیزی پشتەوە ئەم فۆنێمانە دەگرێتەوە : ا ، ۆ ،وو

أ – بزوێنی ڕیزی پشتەوەیەو لێو لە گۆکردنیدا کەمێك بەشداری دەکاتو لە گۆکردندا نێزیکی (a)ی فارسیە :–

کرمانجی	سۆرانی
ئاڤ	ئاو
ئانین	هێنان
مار	مار
باڤ	باو
برا	برا
چرا	چرا

ۆ – بزوێنێکی ڕێزی پشتەوەیەو لێو هاوبەشی گۆکردنی دەکات ، کەمێك لە (o)ی ڕووسی بێ هێزترە :

سۆرانی	کرمانجی
کۆمەڵە	کۆم
مۆر	مۆر
ڕۆژ	ڕۆژ
هۆدە	ئۆدە
بۆستان	بوستان
بۆ	بۆ(نا)

وو – لێو لە گۆکردنیدا بەرەو پێشەوە دەڕوات و لە یەکتر نێزیك دەبنەوەو کەمێك ئاوەڵە دەبێت .

سۆرانی	کرمانجی
زوو	زوو
ڕوو	ڕوو
دوور	دوور
قوول	کوور
چوون	چوون
بچووك	بچووك
وولآخ	وولآخ

٧ – لە زمانی کوردیدا و بە تایبەتی لە کرمانجیدا لەکاتی گۆکردنی هێندێك دەنگی بزوێندا دەنگێکی دی گەرووی لەگەڵدا گۆ دەکرێت ، بۆ ئەم جۆرە دەنگانە نیشانەی (،)ی بۆ داندراوە .

کە لە سەرەتای ووشەدا دەبێت لەگەڵ دەنگی (a , o , e , i, i,) بەم جۆرە دەبێت : aciz , orin , intin , ani لە بەشە دیالێکتی ئەرمەنستاندا بۆ گۆکردنی دەنگی گۆڕاوی (e) دەنگێکی نێزیك لە دەنگی (ع)ی عەرەبییەوە پەیدا دەبێت کە لەگەڵ (أ)دا دێت : ereb , erebe , eyar . ers , ewir , ezman , eware

که لەنێوەراستی ووشەدا دەبێت ، دەنگەکە لەنێوان بزوێنی (e)و دەنگی گەرووی (h)و بزوێنی (a) دا دەبێت :

ا – ber لەگەڵ behir) – سۆرانی) ، jer لەگەڵ jehr)–سۆرانی) ، tel لەگەڵ tehil) –سۆرانی) ، pen لەگەڵ pan) – سۆرانیو pehin – کرمانجی خواروو) بەراوردبکە .

ب – mer لەگەڵ mar) –سۆرانی ، nal و nel لەگەڵ nâl) –سۆرانی) ، tav و tev لەگەڵ hetaw) – سۆرانی) ، cav و cev لەگەڵ caw) – سۆرانی بەراوردبکە .

لەبەر رۆشنایی تێکستە چاپکراوەکان و کارە رێزمانییەکاندا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت ،کەوا ئەم دیاردەیە وە نەبێ لەهەموو بەشە دیالێکتەکانی کرمانجیدا هەبێت ، هەر بۆیەیە ئێمە ئەم بارانە لەنێو بەرهەمەکانی ف . یوستی ، ی .سۆن و ر . جاردین نابینین ، کەچی بە پێچەوانەی ئەمانە جەلادەت بەدرخان و نووسەرانی دی کورد ئەوانەی لە کرمانجییان کۆڵیوەتەوە نیشانەی (،) یان بۆ ئەم دیاردەیە داناوە .

لە سۆرانیدا ئەم بارەی دەنگ نابیسرێ ، بەلاّم لە ووشەی بیانی (عەرەبی)دا ، کە دەکەوێتە سەرەتاوە دەنگی (h) بە دەردەکەوێت :

عەرەبی	سۆرانی
عرب	hereb
عطار	hetar

پێویستە لە زمانی کوردیدا ئەوە تێبینی بکرێت ، کەوا هەر چ ووشەیەکی دەنگی (ع)ی تێدایە هەر بە هەمان ئەلفو بێی عەرەبی دەنووسرێتەوە ، بەلاّم لە نووسینی کوردانی سوریەدا بە تایبەتی ئەوانەی لاتینی بۆ ئەم دیاردە فۆنەتیکییە وەکو کوردانی ئەرمەستان نیشانەی (،) لە لای راستی دەنگە بزوێنەکە دادەنێن .

نەبزوێن

٨ – سستێمی فۆنێمی نەبزوێن لە بنەرەتەوە لە هەردوو دیالێکتەکەدا کرمانجیو سۆرانی وەکو یەکن ، لێرەدا هێندێك تایبەتێی دیالێکتی خواروو دەخەینە روو :

١ – کاتێ کە دەنگی پشتەوەی زمانی (گ) دەکەوێتە پێش بزوێنی (ێ ،ی) ئەوسا وەکو دەنگی (چ)ی پێشەوەی زمانی گۆ دەکرێت ، بۆ وێنە : جێرانەوە (گێرانەوە) ، جێلاس (گیلاس) ، جیسین (گیسن) .

٢ – له بریتی ئەو (أ)یەی ، کە دەکەوێتە نێواراستو کۆتایی ووشەوە (١) پێشەوەی زمانی بەکاردێت .
٣ – بەکار نەهاتنی دەنگی لێوی – زمانی (ڤ) و بەکارهێنانی (و) لە بریتی ئەو .
٩ – دەنگی نەبزوێن لە زمانی کوردیدا لەرووی هۆیەکانی دارشتنیەوە دابەش دەکرێتە سەر :

obstrnent	تەگەرەیی
Frscative	خشەیی
Resonant	زرنگەیی
Obstrnent	تەگەرەیی

١٠ – دەنگی تەگەرەیی دابەش دەبێتە سەر لێوی ، پێشی زمانی ، پشتی زمانیو مەلاشوویی .
١١ – دەنگی ب ، پ ،پ َ، م بۆ لێوی دەگەرێنەوە .
ب – دەنگێکی لێوی ئاوازەدارە :

کرمانجی	سۆرانی
بۆ ،بۆنا	بۆ
رەبەن	رەبەن
کتێب	کتێب
بەندیخانە	بەندیخانە

پ – دەنگێکی لێوی کپە :

کرمانجی	سۆرانی
پار	پار
سپی	سپی
پیر	پیر
چەپ	چەپ

پ َ – دەنگێکی لێوی قورگی کپەو بەشێوەیەکی گشتی لە سەرەتای ووشەدا دێت :

کرمانجی	سۆرانی
پیٚ	پیٚ
پرا	پرد
پۆر	پۆر

م – دەنگێکی لێوی ئاوازەدارە :

کرمانجی	سۆرانی
مێڤان	مێوان
مال	ماڵ
زەمان	زەمان
رم	رم
چەم	چەم
سمێل	سمێڵ

١٢ – دەنگی لەرزۆکی پێشەوەی زمان برێتیە لە ج ، چ ، چَ .

جـ – دەنگێکی لەرزۆکی ئاوازەدارە وەکو دەنگی (ج)ی فارسیە ، لەنێو ئەلفەو بێی ئەرمەنستان‌دا ، کە لەسەر ئەلفەو بێی لاتینی (١٩٢٩) داندراوە پیتی (ج) تێدا نییە ، لەو ئەلفەو بێ‌یەی ، کە لەسەر نووسینی رووسی رێك‌خراوە پیتی (w)ی بۆ داندراوەو پر بە پریشی نییە ، لەنێو ئەلف وبێی کوردی سوریەو عیراق‌دا پیتی (C) بۆ داندراوە :

کرمانجی	سۆرانی
جار	جار
جۆت	جووت
جی	جیٚ ،جێگا
تاج	تاج

چ – دەنگێکی لەرزۆکی کپە :

کرمانجی	سۆرانی
چۆل	چۆل
چ	چ
باخچە	باخچە
چیێ ، چاك	چاك

چ̆ – ئەم دەنگە لەچاو (چ)دا نەرمترە . لەکاتی گۆکردنیدا کۆتایی زمان بە سەرووی قورگەوە دەنووسیێو بەتیژی بۆ پاشەوە دەگەڕێتەوە ، لەنێو ئەلفو بێی کوردانی سوریەو عیراقدا هیچ نیشانەیەکێ تایبەتی بۆ ئەم دەنگە دانەندراوە ، بەڵکو هەر (چ)ی بۆ بەکاردێت ، باوەکو لەکاتی قسەکردنی کوردانی سوریەدا هەست بە سەربەخۆیی ئەم فۆنێمە دەکرێت :

کرمانجی	سۆرانی
چەرم	چەرم
چرا	چرا
پرچ	پرچ
چیرۆك	چیرۆك
کەچ	کچ

١٣ – دەنگی پێشەوەی زمانی ئەمانەن : د ، ت ، تَ ،ن .

د – ئاوازەدارە .

کرمانجی	سۆرانی
دار	دار
دەست	دەست
دراندن	دراندن
دەرد	دەرد

ت - دەنگێکی کپی هێزدارە .

سۆرانی	کرمانجی
تیر	تیر
تری	تری
گۆتن	گۆتن
پاراستن	پەراستن

ثَ - دەنگێکی کپی هێزداری قورگییە .

سۆرانی	کرمانجی
تسی	ئسی
تێر	ئێر
تتون (تووتن . وەرگێر)	تتوون
تەواو	تەمام

ن - دەنگێکی زمانی پێشەوەیەو وەکو دەنگی (ن) رووسی گۆ دەکرێت :

سۆرانی	کرمانجی
نان	نان
نزیك	نێزیك
هەنار	هەنار
کانی	کانی
سینگ	سینگ

١٤ - دەنگی - ك ،كٚ ، گ - بەردەنگی تەگەرەیی پشتەوەی زمانی دەکەون .

ك - دەنگێکی کپی هێزدارە و قورگی نییە .

سۆرانی	کرمانجی
کچ	کەچ
کەو	کەو

کراس	کراس
سەرەك	سەرەك
شکل	شکل
چەك	چەك

ڵ – دەنگێکی کپی هێزداری قورگی‌یە .

کرمانجی	سۆرانی
کێر	کێرد
کەر	کەر
کار	کار
کلیت	کلیل
کەسك	کەسك

گ – دەنگێکی ئاوازەداری هێزدارە :

کرمانجی	سۆرانی
گا	گا
گور	گورك
گرتن	گرتن
جەگەر	جەگەر
ئەگەر	ئەگەر

١٥ – دەنگی –ـ ق – بۆ بەشی تەگەرەیی مەلاشوویی دەگەرێتەوە ، کە لە ئەنجامی بەیەك گەیشتنی پشتەوەی زمان بەزمانی بچکۆڵەوە دەردەبرێت .

کرمانجی	سۆرانی
قاوە	قاوە
قەومین	قەومان
قومری	قومری
قەلەم	قەلەم

خشەیی

١٦ – ئەم دەنگانە بەر دەنگی خشەیی دەکەون ، (ف ،ڤ) ، کە لێوی – دانین ، (س ،ز ،ش ،ژ) ، کە بەر پێشەوەی زمان دەکەونو لە دەربرین‌دا کپن ، (خ ،غ) مەڵاشوویین ، (ل ،ڵ) پێشەوەی زمانین و ئاوازەدارن ؛ (ی – y) نێوەراستی زمانی‌یەو ئاوازەدارە ، (و – w) لێویەو ئاوازەدارە ، (ح ،ع) گەروویین .

١٧ – دەنگی ف ،ڤ لێوین ، ف کپە ، ڤ ئاوازەدارە . دەنگی ف –ی کپ .

کرمانجی	سۆرانی
فرۆکە	فرۆکە
بەرف	بەفر
رەف	لافاو

ڤ – ٧ دەنگێکی لێوی ئاوازەدارە بەزۆری لە کرمانجی‌دا بەکاردێت‌و لە سۆرانی‌دا دەنگی و –ش لێوی ئاوازەدار لە بریتی ڤ بەکاردێت .

کرمانجی	سۆرانی
ئاڤ	ئاو
باڤ	باو
هەڤیر	هەویر
شەڤ	شەو
ئێڤار	ئێوار

١٨ – دەنگی س ،ز ،ش ،ژ پێشەوەی زمانین .

س – کپی فیکەدارە :

کرمانجی	سۆرانی
دەست	دەست
سم	سم
کەس	کەس

ز – ئاوازەداری فیکەدارە

کرمانجی	سۆرانی
زین	زین
بازار	بازار
رەز	رەز

سش – کپی فیکەدارە

کرمانجی	سۆرانی
شیرن	شیرین
رەش	رەش
باش	باش
شل	شل(تەر ، وەرگێر)

ژ – ئاوازەداری فیکەدارە

کرمانجی	سۆرانی
ژار	هەژار
رۆژ	رۆژ
مێژوو	مێژوو
بژارتن	هەڵبژاردن

١٩ – خ ،غ مەلاشوویین

خ – کپە

کرمانجی	سۆرانی
خوون	خوێن
خوەرن	خواردم
تەختە	تەختە
بەخت	بەخت
بەرخ	بەرخ
خوار	خوار

غ – ئاوازەدارەو لەچاو دەنگی (خ)ی کپترو قووڵتر گۆدەکرێت و ئەم دەنگە بەرامبەر بە (غ)ی عەرەبی یە .

کرمانجی	سۆرانی
باغ	باغ
ئاغا	ئاغا
قەدەغە	قەدەغە
داغ	داغ

٢٠ – دەنگی ل ، ڵ ، ی –ع ، و – ث خشەیی ئاوازەدارن .

ل – ئاوازەدارەو بە یارمەتی پێشەوەی زمانەوە دەردەبرێت :

کرمانجی	سۆرانی
سال	سال
لاو ، لاووك	لاو ، لاووك
ئالی	لا
پلنگ	پلنگ

ڵ – ئەم دەنگە تەنێ لە سۆرانی‌دا هەیە(٭) و لەنێوەراست و کۆتایی ووشەدا بەرچاو دەکەوێت ، لەکرمانجی‌دا بۆ بەرامبەرەکەی .
–ل– بەکاردێت .

کرمانجی	سۆرانی
دل	دڵ
بەلاف	بڵاو
هەلبرین	هەڵبرین

(٭) – وەنەبێ دەنگی (ل)ی گران لە کرمانجی ژووروودا هیچ نەبێت ، بەڵکو لە هێندیك ووشەدا بەگرانی گۆ دەکرێت هەروەکو کرمانجی خواروو ، بۆ وێنە لە ووشەی : لأم // کوڵم ، لێڵ ، پلاڤ // پلاو ، ساڵ ، چل وهتد ، وەرگێر .

ی – ع– ئاوازەدارەو لەنێوەراستی زمانەوە گۆدەکرێت :

	سۆرانی	کرمانجی
heywar	حەیوان	حەیوان
dayk	دایك	دایك
Jiya	چیا	چیا
dinya	دنیا	دنیا
seytan	شەیتان	شەیتان

و – W– ئاوازەداری لێویە ، کە لە سەرەتاو نێوەراستی ووشەدا دەبێت بەهێز گۆ دەکرێت (هەردوو لێو خر دەبن و بۆ پێشەوە دەچن) ، کە لە کۆتایی ووشەدا دەبێت و لەدوای دەنگی بزوێن دێت دەربرینی پێویست بەهێزاناکات :

سۆرانی	کرمانجی
وەرە	وەرە
وەخت	وەخت
خەو	خەو
دەوار	دەوار

٢١ – دەنگی گەرووی هـ لە دەربریندا بەر خوارووی دەکەوێت و ح بەر سەرووی دەکەوێت .

هـ – دەنگێکی کپە بەرامبەر بە (هـ) فارسیە و بەنەرمی گۆ دەکرێت :

سۆرانی	کرمانجی
هاتن	هاتن
هەرە (برۆ–وەرگێر)	هەرە
بەهار	بهار
هەوال ، هاورێ	هەوال

ح – دەنگێکی کپە لە (ح)ی عەرەبی‌یەوە نێزیکە .

سۆرانی	کرمانجی
هووش (هۆش–وەرگێر)	حش
رحان (رەیحان –وەرگێر)	رحان
روح »	روح
حکومەت	حکومەت
حەوت	حەڤت

زرینگەیی

٢٢ – دەنگی زرینگەیی دەنگی ئاوازەداری (ر ،ڕ) دەگرێتەوە .

ر – دەنگێکی لەرۆك نییە ، تەنێ لە نێوەراستو کۆتایی ووشەدا دێت .

سۆرانی	کرمانجی
بار	بار
درۆ	دەرەو
باران	باران
کردن	کرن

ڕ – دەنگێکی لەرۆکی گرانە لە سەرەتاو نێوەراستو کۆتایی ووشەدا دەبێت .

سۆرانی	کرمانجی
کوڕ	کوڕ
کڕین	کڕین
بڕین	بڕین
گەڕانەوە	ڤەکەرین
ڕۆژ	رۆژ
ڕووت	ڕووت
ڕێ	ڕێ
فڕندە	فرندە
چیرۆك	چیرۆك

هێندێك پرۆسێسی فۆنەتیکی و تایبەتێتی دارشتنی

٢٣ – لەنێو رێنووسی کوردی‌دا نووسینی جیاواز جیاوازی کۆمەلیك ووشەو شێوەی رێزمانی بەرچاو دەکەوێت ، ئەمە وەنەبێ هەر نیشانەی تایبەتێتی دیالێکتەکان بێت ، بەڵکو پرۆسێسی فۆنەتیکیش پێشان دەدات .

٢٤ – ئەگەر دوو دەنگی نەبزوێنی وەکو یەك وەیا لێکچوو کەوتبوونە کۆتایی ناوو سەرەتای پاشگر وەیا پاشکۆی ئامرازەوە ، ئەوا یەکێك لەو نەبزوێنانە لەنێو دەچێت : – بلنتر > بلند + تر ، کورتر > کورت + تر ، دگوندا > گوند + دا ، ژکورا > ژکور + را .

٢٥ – لەنێو زمانی کوردی هاوچەرخ‌دا بەتایبەتی لە دیالێکتی ژووروودا دیاردەی یەکخستنی هەردوو دەنگی گەرووی h و ħ لەیەك دەنگ‌دا هاتۆتە ئارا ، کە وەکو دەنگێك لە خوارووی گەرووەوە دەربچێت وایە تەنێ لەو بارانەدا نەبێت ، کە بوونی هەردووکیان دەبێتە هۆی گۆرینی واتای ووشەکە لەو بارانەدا دەنگەکان پارێزراون و ماون :–

هەسپ // حەسپ ، هەردوو // حەردوو ، هەیف // حەیف

بەڵام لەم ووشانەدا هەردوو ماون ، چونکە هەبوونیان هۆی گۆرینی واتایە :–

حش // هش ، حوور // هوور

٢٦ – دیاردەی یەکخستنی دەنگی (خ ،غ) لەیەك دەنگ‌دا بەرچاو دەکەوێت :
ئاخا// ئاغا ، باخ // باغ ، تاخ //تاغ ، داخ // داغ ، کاخەز // کاغەز .

٢٧ – پاشگری –تی (–یەتی ، – ایەتی – سۆرانی) لەگەڵ دەنگی تَ گەرووی یەك شێوەی هەیە :

کرمانجی	سۆرانی
براتی //براتی	برایەتی // برایەتی
دۆستیتی // دۆستێتی	دۆستایەتی // دۆستایەئی

٢٨ – لە زمانی کوردی‌دا دوو دەنگی نەبزوێن وەیا زێتر یەك لەدوای یەك نایەن ، بەڵکو نیمچە بزوێنی ،عز ث‌لله یان دەکەوێتە نێوانی . کاتێ دوو دەنگی بزوێنی وەکو یەك یان لێك نێزیك دەگەنە یەك لە یەکگرتنیان‌دا دەبن بە یەك دەنگ .

٢٩ – لە دیالێکتی ژووروودا بە زۆری لەنێوبردن وەیا لەنێوچوونی یەکێك لە دەنگە بزوێنەکان لەکاتی بە یەکگەیشتنی وەیا پێوەلکانی ناوی کۆتایی هاتوو بە دەنگی نەبزوێن بە نیشانەیەکی رێزمانی دەژمێردرێت :

١ – لەبەشێك لە بەشەكانی دیالێكتی ژووروودا دەنگی بزوێنی (ە) نیشانەی نەناسیاری (–ەك)دا ، كە لەگەڵ ناوێك‌دا لێك دەدات و كۆتایی بە دەنگێكی بزوێن هاتیێ لەناو دەچێت ، بەڵام لە دیالێكتەكانی دی‌دا لەم جۆرە بارەدا نیمچە بزوێنی (y)ی دەكەوێتە نێوان هەردوو بزوێنەكەدا ، باری یەكەم لەزمانی كوردی ئەرمەنستان‌دا بەرچاو دەكەوێت ، باری دووەم تایبەتە بە زمانی كوردی سوریەو توركمەنستان‌دا .

أ – لەبەشە دیالێكتی ئەرمەنستان‌دا (*) :

براك < برا + – ەك ، خانیك < خانی + – ەك ، رێك < رێ + – ەك هتد . .

ب – لە بەشە دیالێكتی كوردی سوریەو توركمەنستان‌دا .

زارویەك < زارو + – ەك ، خانی‌یەك < خانی + – ەك رێیەك < رێ + – ەك ، ئۆدەیەك < ئۆدە + – ەك ئەم دوا دیاردەیە تایبەتە بە دیالێكتی كرمانجی خواروو (بروانە بەندی ژمارە – ٣٢) .

٢ – لە دیالێكتی ژووروودا كاتێ ناو كۆتایی بە بزوێنی –ە ، –ۆ ، –آ دێت‌و ئامرازی خستنە سەری (– یێ ، آ)ی دەچێتە سەر ئەوا لەو بارەدا بزوێنەكە لەنێو دەچێت : عەرەبامە < عەرەبە +آ + مە ، بالتێ گران < بالتە + یێ + گران ، پەرامە < پەرۆ +آ + مە .هتد .

٣ – هەر لە هەمان دیالێكت‌دا كاتێ ناوی كۆتایی هاتوو بە بزوێنی (–ە)

أ – نیشانەی كۆ (–آن)

ب – نیشانەی ناسیاری –آ ،آنا

ی – دەچێتە سەر ئەوە بزوێنی (ە)ی كۆتایی ناوەكە لەنێو دەچێت :–

أ – عەرەبان < عەرەبە + –آن ، مێشان < میشە + – آن .

ب – ئەڤ‌پالا < ئەڤ پالە + – آ ، ئەڤ ئۆدانا < ئەڤ ئۆدە + – آنا .

٤ – لە كرمانجی‌دا ئەو بزوێنەی بە كۆتایی پێشگری di , bi ونیشانەی نەرێی نە ، نا ، مە وە لكاوە كاتێ لەگەڵ ئەو كارانەدا بەكاردێن ، كە بە بزوێنی (–آ) دەستیان پێ‌كردووە ئەوە (آ) ی سەرەتای كارەكە شوێنی بزوێنەكە دەگرێتەوە :–

(*) لە بەشە دیالێكتی ناوچەی هەولێر و كۆیەو رەواندزیش‌دا لە زمانی ئاخافتن‌دا ، ئەم دیاردەیەی لەنێوچوون هەیە ، بەڵام نەك بزوێنی نیشانەی نەناسیاری ، بەڵكو بزوێنی كۆتایی ناوەكە ، بۆ وێنە . خانێك < خانی + –یێك ، نامێك < نامە + – یێك ، پارچێك < پارچە +–یێك . . . هتد . وەرگێر .

bavîta < bi + avîta , navît < ne + dallast avîta < di + alast

ناڤیت > نه + ئاڤێت ، ناڤێژه > نه + ئاڤێژه ، ماڤێژه > مه + ئاڤێژه .

٣٠ – له بەیەك گەیشتنی یوو دەنگی بزوێن‌دا هەردوو دەنگ لەیەك دەنگ‌دا لێك‌دەدەن .

١ – ئەو بزوێنەی لە کۆتایی ناودایه له بەیەك گەیشتنی بە بزوێنی سەرەتای نیشانەی ڕێزمانی لێك‌دەدەن‌و دەبن بەیەك :–

چرا > چرا + آن ، بران > برا + آن .

٢ – بزوێنی کۆتایی هاتووی کاری رابردووی تێپەر لەگەڵ نیشانەی (–ی) ناوی بکەردا لێك دەدەن :–

بری > بری + ری ، کری > کری + ری ، ڕەڤی ڕەڤی + ری . .هتد .

٣١ – له دیالێکتی کرمانجی ژووروودا نیمچه بزوێنی (y–) لەم کاتانەدا بە دیاردەکەوێت :

١ – لە لێکدانی ناوی کۆتایی هاتوو بە ریێ ، –ی لەگەڵ (–یێ) نیشانەی دۆخی تیان بۆ باری تاك و (–ان)ی نیشانەی کۆ و –ا (–انا)ی نیشانەی ناسیاری :

rîyan < rê + –an , dîyan < dê + –an , pîyan < pê + – an. – أ

لێرەدا بزوێنی (–یێ) لەژێر کاریگەری نیمچه بزوێنی y– تەسك دەبێتەوەو دەگۆرێ بە (–ی)

Welatê sosîalîstîyê < sosîalîstî : ew qencîyê dike < qencî. – ب

– جـ

av xanîyan < ev xanî + – an , ev mîya < mî + –a, ev mîyana < ev mî + ana

٢ – له لێکدانی نیشانەی ناوی بکەر (–ی) لەگەڵ کاری یارمەتی‌دەری کەسی سێیەمی تاك بۆ کاتی رانەبردوو (–ه) :

min kirîye < kirî +e , ewî anîye < ewî anî + e , te gotîye < gotî + e...

٣ – لەنێوان ناوی کۆتایی هاتوو بە دەنگی بزوێن‌و ئامرازی خستنه سەری –آ ، –یێ دا :

serkarîya me < serkarî + a me , rîya min < rê + a min.

٤ – له لێکدانی بناخەی کاری کۆتایی هاتوو بە دەنگی بزوێنی (آ ،وو) لەگەڵ نیشانەی ناوی بکەری (–ی) :

Kutayî < kuta + î , kolay î < kola + î , pvay î < pîva + î ,

buyî < bu + î, cuy î < cu + î

٥ – بەدەرکەوتنی نیمچە بزوێنی (y–) لەنێوان دوو بزوێندا لە ووشەی بیانیدا هەر لەسەر هەمان پێوانە دادەرێژرێت :

Sosiyalizm , imperyalizm.

٣٢ – لە دیالێکتی خوارووەدا بەکارهێنانی نیمچە بزوێنی (– w,y –) بە شێوەیەکی فراوانە . لەنێوچوون وەیا لێکدانی دەنگی بزوێنی چوون یەك کەمتر بەرچاو دەکەوێت .

لە سۆرانیدا نیمچە بزوێنی (y–) لەم بارانەدا بەدیار دەکەوێت :–

١ – لە نێوان ناوی کۆتایی هاتوو بە بزوێنو نیشانەی نەناسیاری –ێك ونیشانەی ناسیاری –ەکە ، –ەکان :

mêseyek < mêse + – eke , cŭleyek < cŭle + – ek,

kursîyek < kursî + – ek , birayeke < bira + – eke,

rŭyeke < rŭ + – eke , coyeke < co + – eke,

dêyekan < dê + – ekan......

٢ – لە لێکدانی ناوی کۆتایی هاتوو بەدەنگی بزوێنو نیشانەی کۆی –ان :

mêsyan < mêse + – an, dêyan < dê + – an,

Kursîyan < kursî + – an....

٣ – لە نێوان ناوی کۆتایی هاتوو بە بزوێنو نیشانەی ناسیاری (–ە)

em mamostaye < mamosta + e....

نیمچە بزوێنی (W–) لە سۆرانیدا لەم بارانەی خوارەوەدا بە دەردەکەوێت :

١ – لەنێوان ئەو ووشانەی کۆتاییان بە بزوێنی (وو) هاتووە لەگەڵ نیشانەی کۆ (ان)دا لە هێندیك بەشە دیالێکتدا نیمچە بزوێنی (y–) و لە هێندیکی دیدا نیمچە بزوێنی (w–) بە دیاردەکەوێت .

Xanŭyan وەیا Xanŭwan , Parŭyan وەیا Parŭwan,.

Pêskawtŭwekan ↑ nsan, Pêskawtŭyekan ↑ ↑nsan....

٢ – بە یەکگەیشتنی ناوی بکەری کاری رابردوو لەگەڵ کاری یارمەتی دەری کەسی سێیەمی تاك (–ە)

hatŭwe وەیا hatŭye < hatŭ + e , zîndŭwe وەیا zîndŭye < zîndŭ + e ,

birdŭwe وەیا birdŭye < birdŭ + e.

٣٣ – لە بە یەکگەیشتنی بزوێن‌دا یەکێك لەم دوو بزوێنانە بەدەردەکەوێت :

١ – لە دیالێکتی خواروودا ئامرازی خستنە سەری (اً–) لە دوای بزوێن‌دا بە نیمچە بزوێنی (y–) دەگۆرێ :

bi – ray ew < bira + î , kureky min < kureke + î , kursîy to < kurs + î to

٢ – جێ‌ناوی لکاوی کەسی سێ‌یەمی تاك (اً–) ، کە لەگەڵ ناوی کۆتایی هاتوو بە بزوێن دێت لەگەڵی‌دا لێك دەدات و بە نیمچە بزوێنی (y–) دەگۆرێت :

ew biray bird < bira + – î

٣ – لە سۆرانی‌دا کۆتایی ئامرازی پێوەندی لە ، بە لەگەڵ بزوێنی سەرەتای جێ‌ناوی نیشانەدا لێك دەدات‌و دەبن بە یەك :

Lem < Le + em , beman < be + eman , lewan < le + ewan

٣٤ – بزرۆکە (i) بە پێی ئەو دەنگانەی ، کە لەدەوروبەرینە دەگۆرێت ، لە گۆ کردن‌دا جیاوازە . لەوانەیە وەکو هەر دەنگێکی بزوێنی بێ‌هێز گۆ بکرێت ، پەیدابوون‌و لەنێوچوونی بە پێی باری فۆنەتیکی هێزو تایبەتێتی دیالێکتی ووشەکەیە .

١ – بزرۆکە لەنێو برگەی داخراودا لەگەڵ گۆرانی هێزدا لەنێو دەچێت ، ئەمە لەوکاتەدا روو دەدات ، کە هێزی کۆتایی برگە لەگەڵ خستنە سەردا تێکەڵ دەبێت :

کرمانجی	سۆرانی
bizna baş	biznî baş
setla mazin	setlî gewre
hatna me	hatnî eme
ketna dar	kewtnî dareke

٢ – بزرۆکە لە کرمانجی‌دا لە دوا برگەی ناوی خاوەنی لەنێودەچێت . لێرەدا هێز لەگەڵ نیشانەی دۆخ‌دا تێکەڵ دەبێت :

Ser î biznê (bizin) , sîtlê bînê (sîtil)

٣ – هێندێك جار وا روودەدات ، ئەو بزرۆکەی لە ووشەیەکی دیالێکتێك‌دا هەیە وەکو (u) گۆدەکرێت :

کرمانجی	سۆرانی
dirust, durusi	dirust, durust
zilm , zulm	zilm , zulm
bilbil , bulbul	bilbil, bulbul
hirmê , hurmê	hirmê , hurmê

٤ – لە بەشە دیالێکتی ئەرمەنستاندا ئەم جۆرە دیفتۆنگانەی بزرۆکە هەیە :-

أ – بزرۆکە لەژێر کاریگەری دەنگی (w)ی لێوی بە (u) دەگۆڕێ :

Lawik – Lawuk , Sewtîn – Sewutîn , Zewicîn – Zewucîn , qewimîn – qewumîn.

ب – بزرۆکەی نیشانەی کاری di , bi کە بەر برگەی یەکەمی ووشە دەکەوێت بە بزوێنی (u) بلێوی دەگۆڕێ :

duxum لەبریتی dixum, buxum لەبریتی bixum, bukujim لەبریتی bikujim...

٣٥ – لە دیالێکتی خواروودا بزوێنی سەرەتای هێندیك ووشە بە دەنگی (ه) دەگۆڕێ :

کرمانجی	سۆرانی
ئەور	هەور
ئینی	هینی
ئتیم	هەتیم
ئانین	هێنان
ئاڤیتن	هاویشتن
ئەرزان	هەرزان

٣٦ – ئەم پرۆسیسە فۆنەتیکی‌یانەی خوارەوە لەگەڵ ووشەی بیانی‌دا بەرچاو دەکەوێت :

١ – لەو ووشە بیانی‌یانەی ، کە دوو نەبزوێن وەیا دوو بزوێن بە تەنیشت یەکەوە هاتبن ، لەزمانی کوردی‌دا یەکێك لەناو دەچێت :

کۆمونییست – کوممونیست ، گراماتیکا – گرامماتیکا ، کۆپێراتیف – کۆۆپیراتیف ، پاراڵێل – پاراللیل ، پرۆسێس – پرۆسیسس . . .

٢ – دەنگی کپی تەگەرەیی لە ووشەی بیانی فارسی ، عەرەبی ، تورکی‌دا بە یارمەتی دەگۆڕێن بە دەنگی گەروویی K̆ , P̆, t̆ :

p̆ere (P̌are – سۆرانی), ̆temam (ťewaw – سۆرانی) p̌arce, ťeze , ǩitêb , meǩťeb ,
ǩučce , diǩan , ̆titǔn ,hukַmet

٣٧ – بەپێی هێندێك دەستووری فۆنەتیك‌دا ، لەنێو هەردوو دیالێکتەکان‌دا چەند دەنگێك هەن ، کە بەرامبەر بەیەك دەوەستن لەیەك جۆرە ووشەدا :

١ – بەرامبەر بە (–ی) کرمانجی ، (وو)ی سۆرانی لە هێندێك ناودا بەرچاودەکەوێت :

کرمانجی	سۆرانی
پاری	پاروو
خانی	خانوو
هەفتی	هەوتوو
رۆژی	رۆژوو
کولی	کولوو
تووزی	کووزوو(*)

٢ – کەچی دیاردەی بە پێچەوانەی ئەم بارەی سەروو بەرچاو دەکەوێت ، بەرامبەر بە (وو)ی کرمانجی لە سۆرانی (–ی) بەکاردێت :–

کرمانجی	سۆرانی
تووژ	تیژ
شوور	شیر

٣ – لە دیالێکتی کرمانجی ژووروودا ناوی بکەری کاری کاتی رابردوو کۆتایی بە بزوێنی (آ–) دێت ، بەرامبەرەکەی لە دیالێکتی کرمانجی خوارووشدا (ū–) ، کە بۆ دارشتنی کاری رابردووی نێزیکیش بەکاردێت :–

(*) لە هێندێك ناوچەی دیالێکتی خوارووش‌دا وەك هەولێر ، کۆیە ، رەواندز (–ی) لە هێندێك ووشەدا بەرامبەر بە (–وو) بەکاردێت هەروەکو کرمانجی ژووروو ، بۆوێنە : دەڵێن خانی ، رۆژی ناڵێن خانوو ، رۆژوو . . . (وەرگێر)

كرمانجى (*)	سۆرانى	
هاتى	هاتوو	له(هاتن) ەوە
گرتى	گرتوو	له(گرتن) ەوە
برى	بردوو	له (بردن) ەوە
مرى	مردوو	له(مردن) ەوە
زيندى	زيندوو	له(زيندن) ەوە
خوارى	خواردوو	له (خواردن – خواردن) ەوە
کەتى	کەوتوو	له(کەتن –کەوتن) ەوە
کرى	کردوو	له(کرن – کردن) ەوە

٤ – له سۆرانى‌دا دەنگى لێوى – دانى (ڤ) نييه ، بەرامبەرەکەى نيمچه بزوێنى ئاوازەدارى (w) بەکاردێت :

کرمانجى	سۆرانى
چاڤ	**چاو**
هاڤين	**هاوين**
هەڤال	**هەوال**
هەڤير	**هەوير**
شەڤ	**شەو**

٥ – له زۆر ووشەدا ، که بۆ هەردوو دياڵێکتەکە گشتين ، بەرامبەر دەنگى بزوێنى (–ە)ى کرمانجى ژووروو له کرمانجى خوارووودا بزرۆکه بەکاردێت :

کرمانجى	سۆرانى
قەنج	**قنج**
چەنگ	**چنگ**

(*) له هێنديك ناوچەى دياڵێکتى کرمانجى خوارووش‌دا وەك هەولێر ، کۆيه ، رەواندز ، هەر (–ى) بۆ ئەم جۆرە ، دياردە رێزمانى‌يە بەکاردێت ، بۆ وێنە دەڵێن مردى ، زندى ، کەتى ، هاتى . . وەرگێر .

هنك	هەندیك
هل	هەڵ

٦ – هێندێك جار وا رێك دەكەوێت لەو ووشانەی دیالێكتی ژووروو ، كە بزوێنی (u) ی تێدایە ، لە كرمانجی خواروودا بۆ بەرامبەرەكەی*بزرۆكە بەكاردێت :–

كرمانجي	سۆراني	
كورم	كرم	Kirm
گور	گر	gir
گوری	گروو	giru

٧ــ لە هنیندیك زوشەی دیالێكتی ژووروودا دەنگی تەبزوێنی – هـ – بەرامبەرەكەی لە كرمانجی خواروودا بزوێنی ئاوازەداری (W) دەبێ :

كرمانجی	سۆرانی	
هشك	وشك (*)	wisk
هورر	ورد	wird
هشیار	وشیار	wisyar

ئەم سەرنجە ناوێزانەی لە پرۆسێسی فۆنەتیكی دیالێكتی كرمانجی خواروو و كرمانجی ژوورووودا خراونەتەروو هەرگیز نابنە رەنگدانەوەی ئەوەی ، كە سستێمی فۆنەتیكی زمانی كوردی یەك نەبێت . جیاوازی گۆكردنی هێندێك دەنگ لە هەردوو دیالێكتەكەدا بۆ پرۆسیسی پەرەسەندنی زمانی كوردی دەگەرێتەوە . لە ئەنجامدا بە شێوەیەكی گشتی ژمارەی نەبزوێن و بزوێن لەهەردوو دیالێكتەكەدا بە ئەندازەی یەكن .

(*) لە دیالێكتی كرمانجی خوارووش‌دا هیشك ، هورد و هۆشیار دەڵێن ، وەرگێر .

مۆرفۆلۆژی

بەشەکانی ئاخافتن

٣٨ – لە زمانی کوردی ئەمرۆدا ئەم بەشانەی ئاخافتن هەن*:– ناو ، ئاوەڵناو ، ژمارە ، جیّناو ، کار ، ئاوەڵکار ، ئامرازی پێوەندی ، ئامرازی لێکدەر و گەیەنەرو بانگکردن .

ناو

٣٩ – ناو – بەشێکە لە بەشەکانی سەرەکی ئاخافتن . بە یارمەتی کەتیگۆری ڕێزمانی ناسیاری ، نەناسیاری ، ڕەسەن ، ژمارە و دۆخ واتای شت دەبەخشێت . ناوی دارێژراو بە هۆی پێوەلکانەوە دادەڕێژرێت .

کە ناو لە دەوری سینتاکسی‌دا دەبێ بە نیهادو بەرکار دۆخەکەی لەشێوەی ڕاستەو خۆو تیان‌دا دەبێت‌و ڕەسەن‌و ژمارەش تێدا بە دیار دەکەوێت ، ژمارەی تاکی ، بەرامبەر تاکەیەتی کۆمەڵێك شتەو ڕەسەنێکی ڕێزمانیش پێشان دەدات ، نێر وەیا مێ .

ژمارەی کۆش کۆمەڵێك شت دەست نیشان دەکات‌و ڕەسەنیش ناگرێتەوە . ناو لەڕستەدا دەوری نهاد ، بەرکاری ڕاستەو خۆو تیان ، دیارخەرو ئادڤێربل دەگێڕێ . لە بناخەی دۆخی تیانەوە دۆخی دووەمینی ناو دادەڕێژرێت . شێوەی دۆخی تیان‌و دۆخی دووەمین کە لە ڕووی ژمارەوە تاکن بە ڕەسەن‌و ئەرکی سینتاکسی ناوەوە لە ڕستەدا پێوەستن .

ناو لە دۆخی ڕاستەوخۆدا ڕەسەن‌و ژمارە بەدیار ناخات . ژمارە ، ڕەسەن ، ناسیاری و نەناسیاری ناو لە کاتی ئاخافتن‌دا بەیارمەتی شێوەکانی دۆخ ، نیشانەو شێوەکانی خستنەسەر دەردەبڕێت .

نیشانە

٤٠ – لە زمانی کوردیدا نیشانە هۆیەکی پێویست‌و هەمیشەیی نی‌یە بۆ ناو وە ڕەسەن پێشان بدا ، هەروەك لە زمانە هیندو – ئەوروپیەکانی بەرچاو دەکەوێ .

بەڵکو نیشانە کەتیگۆری ژمارە ، ناسیاری و نەناسیاری ناو پێشان دەدا . تایبەتێتی نیشانە لە زمانی کوردیدا لە ڕووی بارو پێوەندی‌یەتی بە ناوەوە . کە هێندێکیان بە کۆتایی ناوەوە دەلکێن وە هێندێکشیان دەکەونە پێشەوەی ناوەوە .

نیشانەی نەناسیاری

٤١ – نیشانەی نەناسیاری لەو کاتانەدا بەکاردێت کە لە شتێك وەیا کەسێکی نەناسراو دەدوێت ، بۆ جیاکردنەوەی شتێك وەیا کەسێك لەنێوان کۆمەڵێکی وەکو خۆیدا بەکاردێت .

نیشانەی نەناسیاری ئەم شێوانەی خوارەوەی هەیە بۆ تاك : (ەك) . . .

(-ێك) لە سۆرانیدا وەبۆ کۆ (-ن)

نیشانەی نەناسیاری (-ەك // -ێك) بۆ ژمارە (یەك) دەگەڕێتەوە وە (-ن)یش بۆ جێ ناوی چەندی (هنە) (هەندێك «سۆرانی») دەگەڕێتەوە .

لە دیالێکتی کرمانجی ژووروودا نیشای نەناسیاری (-ەك) هەیە کە لە هەندێك جاردا ئەم شێوەیەی دەبێ .

(ne , ine)

لە دیالێکتی خوارووودا نیشانەی نەناسیاری (-ێك) هەیە کە لە هێندێك ناوچەدا کورت دەکرێتەوەو دەبێ بە (-ێ) لەو نیشانە نەناسیاریانەی ، کە لەباری کۆدا بەکاردێن تایبەتن بە دیالێکتی کرمانجی ژووروودا .

٤٢ – نیشانەی (-ەك) (-ێك – سورانی) واتای تاکایەتی و نەناسیاری دەبەخشێت . هیچ گەردانی ناکرێ و دەکەوێتە کۆتایی ووشەوە گەر ووشەکە ئامرازی خستنەسەری پێوەلکابوو ئەوە نیشانەی نەناسیار ، دەکەوێتە پێش ئامرازەکەوە شوێنی نیشانەی نەناسیاری لەگەڵ ئەو ووشانەی کە لە دۆخی ناڕاستەو خۆ دان دیسان هەر لە پێش نیشانەکانی دۆخە .

کرمانجی :

ژ بۆ هەر یەك خەلاتەك لازمە (مەلا بایەزیدی – ١٠١-)
موویەکی ئەز ژ تە نادم ، داستانا مەمێ ئالان ،
تاسەکێ تژی ئاڤێ دکن . (مەلا بایەزیدی ٢٧٩)
کاغەزەکی بشینە ، ئەز بخونم (ئەمینێ ئاڤدەل ، ٣٥٧)
چاڤەکە خێرێ مندا هاتی‌یە (ئەمینێ ئاڤدەل ، – ٣٦٦)
شەرتەکی داتینن (مەلا بایەزیدی – ٣٤)

سۆرانی :

لێیدا ڕۆیی ڕێگەی کەوتە ئەشکەوتێك (مەکەنزی ، ٦٤) ڕۆژێك مەلا مەزبور ، قازێك ئەبرژێنێ (مەکەنزی ٧٨) کابرایەك ئەبێ چەند ساڵ لەمبەر . (هەڵبەست بۆ قوتابی‌یان – ٣٦)

رۆژێك ئەبێ قەدری بگرن (هەڵبەست بۆ قوتابیان - ٦٢)
٤٣ - لەناوی لێکدراودا نیشانەی نەناسیاری (-ەك //-ێك) واتای جیاوازی کردن دەگەیەنێت بە واتای یەکێك لە . . . .

کرمانجی :-

هەڤالەکی من
ڤیزەکە ئەلۆ لە مەکتەبێ هین دبە .

سۆرانی :-

هاورێیەکی من
کچێکی مەمۆ لە قوتابخانەدا فێردەبێ .

٤٤ - نیشانەی نەناسیاری کۆ (-in,n) . . . .بۆ (هن) دەگەڕێتەوە کە ئەمەش کورتکراوەی (هنە > هنەك > هەندەك)ە .

ئەمانەش لە جێ‌ناوی چەندی (هند) وەرگیراونو داڕێژراون (-ەك) و (ە) لێ‌یان قرتێندراونو تەنیا (in) و (n) ماونەتەوە .

شێوەی (هنەوهن) لە دیالێکتی کرمانجیدا دەوری دیارخەری دەگێڕێ لەگەڵ بەخشینی واتای کۆی نەناسیاری :

هنە زارو گازێت تژی بەر ملا دفرۆتن (عەرەب شامیلۆف ۲۹۸)
هن خەڵك راست بە راست د شکەفتان دە رووددنین (هاوار ، ژمارە ٣٤)

(هن) هەمیشە دەکەوێتە پێش ناوی دیارخراوەوە ، نەدیتراوە بکەوێتە دوایەوە . لەوانەشە جاران کەوتبێتە دوای ناوی دیارخراوەوە وە کورتبووبێتەوەو تەنیا شێوەی (-in -n) لێ‌مابێتەوە کە ئەمرۆ بە نیشانەی نەناسیاری کۆ دەژمێردرێن .

نیشانەی ناسیاری کۆ (in) و جێ‌ناوی چەندی (هنە -هن) لەڕووی واتاوە یەکن ، لەم وێنەیەدا ئەم دەورەی هەردووکیان بەدیاردەکەوێ

من هنە سێڤنە گر کرین .

لە دیالێکتی خوارووودا یەك هۆی نەناسیاری کۆ هەیە کە جێ‌ناوی چەندی (هەندە - هەندەك) بۆوێنە :

هەندە نەمام لەچەمەکەدا ئەڕوێنم (نووری عەلی -١٣٢)

٤٥ - نیشانەی نەناسیاری کۆ (in - n) بۆ جیاکردنەوەی کۆمەڵێك شت بەکاردێت لەنێو

شتێکی زوردا – ئەم نیشانەیە لە بەشە دیالێکتەکانی هاوچەرخدا لەلایەن کوردەکانی ئەرمەنستانو سوریادا بەکاردێت .

هەروا لەناو نووسراوەکانی (ا – ژابا) کە هی دیالێکتی ژووروووە بەرچاودەکەوێت .

١ – نیشانەی نەناسیاری کۆ (in , –n) لەگەڵ ئامرازی خستنەسەری (–ە) لێك دەدات و دەوری نیشانەی کۆ دەگێرێ لەگەڵ ناوی دیارخراودا :

ا – دلاوانی‌یا خوە دا من گەلەك گونە هنە بچُووك و مەزن کرنە . (کامەران بەدرخان ١١–١٤١) .

قەوی زێدە تشتنە سپەهی‌و نەدیتی دگەل هەبووە (ا –ژابا –١١٢) ئەو گیایینە دەرمان دگەریان (ستگ‌و کاندەر –٥٩)

ب – مەرڤن هاتن گوند (هاوار ، ژ – ٣٣ – ١٩٤١)

من سێڤن خوارن (جگەرخوین – ١٦١)

من کالن دێتن ، زارو ل وان هێورینە (هاوار – ژ – ٣٢ ، ١٩٤٠) .

٢ – نیشانەی نەناسیاری (in–) لەهێندێ بەشە دیالێکتی کرمانجی خوارووودا بەرچاودەکەوێ وەك ناوچەی بنگردو بژدەر . . .

پار بەهارێ مالن بارکر بۆ کوێستانی دارشمان (مەکەتری – ١٧٠)

لەوێ فەرشمان لیٚ‌ڕاخستن ، دانیختین ئیسراحەتن کرد (مەکەتری ١٧٠)

٤٦ – لەو وێنانەی سەرەوودا ئەوەمان بۆ ڕوون بۆوە ، کەوا نیشانی (in–) لەهەردوو دیالێکتدا هەن و ڕێگەی پەیدابوونی لەهەردوو دیالێکتدا یەکەو هەمان واتاش دەبەخشن .

نیشانەی نەناسیاری (–ەك //ێك) لە ناوی ژمارە و (یەك) دارێژراوە و وەرگیراوە ڕێگەی ساغ‌کردنەوەش هەر بەم شێوەیە ، کە لە in–) و (n– داپێرەومان‌کرد .

باوەکو شێوەی (هنە . . .(in لە دیالێکتی ژووروودا و هێندێ کرملجی خواروودا نەختێك جیاوازە ، بەڵام ئەرکی ڕێزمانیان یەکەو ، واتاشیان یەکە .

– نیشانەی ناسیاری –

٤٧ – لە ئەرکی ڕێزمانی نیشانەی ناسیاریدا لە زمانی کوریدا جیٚ‌ناوی نیشانەی ئەڤ (ئەم – سۆرانی) ، (ئە) ڤان – (ئەمان – سۆرانی) ئەو (ئەو – سورانی) ، (ئە) وان ، (ئەوان – سورانی ، کە بە کۆتایی ناوی تاك‌و کۆوە دەلکێت .

شێوەی ئەڤ ، ئەڤان ،ڤان (ئەم – سۆرانی) بۆ نیشانە کردنی شت‌و کەسی دوور لەرووی کات‌و ماوەوە بەکاردێت .

گەرچی ناوی نیشانە لەسەرەتای رستەدا بوو ، ئەوە شێوەکەی بەدەنگی بزوێن دەستپیٚدەکات .

بۆ دارشتنە ناوی‌ناسراو لە هەردوو شێوەدا جیٚناوی نیشانە دەکەوێتە پێش ناوەوە و نیشانەی ناسیاری (-ە)ی دەچێتەسەر .

تاك

سۆرانی	کرمانجی
ئەم ژن -ە	ئەڤ-ا-ژن-ا
ئەو دارە -ە	ئەو(ا)دار (ا)

کۆ

ئەڤ (ان) // ئەڤ + ان + ا)مالانە ئەم مالانە

ئەو (ان) // ئەو + ان + ا) دارانە ئەم دارانە

لە دیالێکتی ژووروودا شێوەیەکی دی ئەم دارشتنە هەیە ، کە لەگەڵ دیالێکتی خوارووودا یەکە .

سۆرانی	کرمانجی
ئەم +ماڵ + ان +ە	ئەڤ + مال +ان +ا
ئەو -دار-ان -ە	ئەو + دار +ان +ا

٤٨ – باسکردنی بەکارهێنانی جیٚناوی نیشانە لە بریٚتی نیشانەی ناسیاری س .ا ئیگزارڤ (٢٠) لێی‌دواوە : « ئەگەر هەر چ شتێك زۆرتر ناساندراو بەرادیەك هەر چ شکێکی لیٚدەکرا لابردرا ، کەوا ئەو شتەی باسی دەکرێت مەبەست هەر ئەوە نەك شتێکی دی ، لەوکاتەدا (i) دەخرێتە سەر (ئەو) وەکو هێزێکی گەرمۆنی (ایقاع) یاسای نەبزوێنان ، هەر ئەم (i)خراوەتە سەر ووشەی (mer) یش .»

نووسەر لە تێبینێکانی بەردەوام دەبیٚو دەڵیٚ : (نەبزوێنی (ا) کە بە ناوو جیٚناوی نیشانەوە دەلکێت لەو کاتەدا بەکاردێت ، کە واتای ناساندنێکی زۆر مەزن دەبەخشێت) . س .ا . بەگیزارۆڤ لەدوای ئەم سەرنجانە دەنووسیٚ کەوا :

١ – جیٚناوی نیشانە لە زمانی کوردیدا ئەرکی ناساندن دەگێڕێت ،
٢ – بەخستنەسەری بزوێنی (i) و (a) بۆسەر جیٚناو واتای ناساندنێکی زۆر دەگەیەنێت ،
٣ – بەدەرکەوتنی بزوێنی (i) لە کۆتایی ناودا کاتیٚ کە جیٚناوی نیشانەی لەگەڵ هاتووە ئەمە یاسای گەرمۆنی بزوێن دەگەیەنێت .

ئەم بارە لەلایەن لێکۆڵەوەرانی کوردناسی سۆڤیێتیدا زیٚتر بایەخی پیٚدرا ، کە شێوەی جیٚناوی نیشانەیان لەگەڵ گەردان کردنی ناو لە بەشە دیالێکتی ئەرمەنستان دا تەماشا کردووە . گەیشتنە ئەو روونکردنەوەیەی داهاتووە ، کاتیٚ ، کە (â–) و (ê–) بە جیٚناوی نیشانە وەیا ناوەوە دەلکیٚن لەبەرئەوە نییە کە یاسایەکی گەرمۆنی پێك دەهێنن هەروەکو س .ا . بەگیزارۆڤ بۆی چووە بەڵکو ڕێککەوتنی ناوو جیٚناو نیشانەیە لەڕووی ژمارەو ڕەسەنەوە (٥٢ ، ١٢١–١٢٤ ، ٨٧ ، ٣٧–٤٣ ، ٢٦ ، ٨٥–٨١) .

ئەو بزوێنە (a–) یەی ، کە س .ا . بەگیزارۆڤ بەدەکا بەوەی بەجیٚناوی نیشانەی ئەڤ ، ئەڤان ، ئەو ئەوانو بە ناوەوە دەلێت ، دوورنییە ، کە بۆ جیٚناوی نیشانەی (هان) بگەڕێتەوە (لەگەڵ (/ان)ی فارسی بەراوردیکە) .

جیٚناوی (هان) لە شێوەی تەواو و کورت کراویشیدا لە دیالێکتی ژووررووی ئەمڕۆدا ئەرکی ئەتروبوتیف (وەسفی) دەگێڕێتو لەگەڵ ناوو جیٚناویش دیٚتو نیشانەی خستنەسەری (ـا ، ـیٚ) بە کۆتایی جیٚناوەکەوە دەلکیٚت : ئەڤ هان ، ئەڤیٚ هان ، ئەوا هان ، ڤیٚ ڕۆژاها میڤاندار گەلەك جۆمێری نیشاندا (ستكو کاندەر–ك) ئەز باوەر بووم ، کو ئەو کاریٚ هان شوندا مابە (ستك –٧) .

زۆر دوورنییە ، کەوا نیشانەی (ا) لە دیالێکتی ژووررو و نیشانەی (–ە) لە دیالێکتی خوارووداا ، کە هەرووکیان لە ڕووی ژمارەوە بیٚلایەنن لە ئەنجامی پێوەلکانی شێوەی کورت کراوەی جیٚناوی نیشانەی ها ، هە (لەهان)ە بە ناوی دیارخراوەوە پێك هاتبێت .

کەواتە ، لە زمانی کوردیدا دوو شێوە جیٚناو ئەرکی نیشانەی ناسیاری دەگێڕن : یەکەمیان – جیٚناوی نیشانەی ئەڤ ، ئەو ، ئەم هتد . . کە واتای خۆیان لەدەست نەداوەو دەکەونە پێش ناوەوەش ، دووەمیان – جیٚناوی نیشانەی هان (ها ،هە) ، کە واتای خۆی لەدەستداوەوشێوەشی گۆڕاوەو دەکەوێتە دواوەو لەشێوەی نیشانەی ناسیاریدا دەبیت :
(–e, –a

ئەڤ – ا ژن – ا هات (ئەم ژن –ە هات – سوڕانی)

ئەوان –ا کوردان ا هین دبن (ئەو کوردان –ە هیندبن – سوڕانی سولتان مەحموو ئەو شەوە خەوی لیٚنەکەوت ، مەکەنزی – ٣٦ .

٤٩ – جیٚناوی نیشانە لەگەڵ نیشانەی ناسیاری یەکە لەم دۆخانەدا بەکاردێت :
١ – لە دۆخی راستەوخۆدا بەکاردێت ، کە لەهەردوو دیالێکتدا ژووروو خواروو یەکە :
عەجیبە ئەم ژنە بۆ کامەیان ئەبێ ؟ (مەکەتری –٤٠)
عەجیبە ، ئەڤ – ا ژنا نها وێ ببە یا کیژانی (کرمانجی ژووروو)
ئەم قسانە هەمی حەم من بهایی وان فلەکە (کرمانجی ژووروو)
ئەم قسانەلای من هەمووی بایی فلسێکە . (مەکەنزی ، ٢) .
ئەڤ قسانە هەمی جەم من بهایی وان فلسەکە (کرمانجی ژووروو) .
٢ – لە دۆخی ناراستەوخۆ (تیان)دا جیٚناوی نیشانەی تاك لە کرمانجی ژووروودا دەوری دیارخەری دەگێڕێ ، کە لە رووی رەسەندا لەگەڵ ناودا ڕێك دەکەون ، وە نیشانەی (–ا) لە دۆخی ناراستەوخۆدا دەبێ .
لە کرمانجی خوارووا جیٚناوی نیشانە ناگۆڕێ ، بەواتە بەپێیٚی جوری ناو ڕەسەنی تێك ناچێت . نیشانەی –ە – بە کۆتایی ناوەکەوە دەلکێ :
تو ڤێ بزنێ بفرۆشە (کامەران –٢٨)
ئەوێ رۆژێ من ب خو ، ژ بیرا کر .
دڤی شاری دە زۆرا ژاپۆنان چوو (هاوار –٤٥ ، ١٩٤٥) .
ئەو ساڵە منتان لەگەڵ نەبووم (مەکەتری –٧٠)
ئەم پاشایە ، لەو رۆژەوە ئەو ژنە بچکۆڵەی هێناوە (مەکەتری –٤٢)
بە پاشا بڵێن ، ئەو کورەم ئەوێ ، کە چوو ، بۆ هەنار (مەکەتری ٥٤)
لەو وەختە رادیۆ نەبوو (مەکەتری –٧٤)
٣ – نیشانەی کۆ لە دۆخی تیان‌دا لەگەڵ نیشانەی دۆخی راستەوخۆدا یەك چین ، نیشانەی ناسیاری –ا (–ە) لە باری کۆش‌دا لەگەڵ ناودا دێو بهتایبەتی لە دیالێکتی کرمانجی‌دا و جیٚناوی نیشانەی کۆش (–ا)ی دەچێتەسەر :
ئەڤان – ا کتێبانا ژمنرا بشینە کرمانجی – (ژووروو)
ئەم کتێبانە بۆم بنێرە (کرمانجی خواروو)
ئەڤان – ا کتێبانا کەتن (کرمانجی ژووروو)
ئەم کتێبانە کەوتن (کرمانجی ژووروو)
لە دیالێکتی خوارووا تەنێ یەك جۆرە دارشتن هەیە ، بەتایبەتی لەگەڵ نیشانەی کۆی لەگەڵ ناو بەگارهاتوو :

ئەم سێوانە نجۆ .

٤ – کاتێ جێ‌ناوی نیشانە بە پێش ووشەی لێکدراوی دیارخەریدا دەکەوێ ، کە لە دۆخی خستنەسەردایە ئامرازی خستنەسەر دەچێتە سەر ووشەی یەکەمی ووشە لێکدراوەکە . ئەمە لە دیالێکتی ژووروودا ، بەلاّم لە دیالێکتی خوراوودا ئامرازی خستنەسەر دەکەوێتە دوای نیشانەی (–ە)ەوە ، کە ئەمەشیان بە کۆتایی ووشەی یەگەمی ووشە لێکدراوەکەوە لکاوە :

ئەڤ لاوا قارەمان ل‌ناڤ شاردا هاتنە کوشتنێ

ئەم لاوانەی قارەمان لەناو شەڕدا کوژران . (سۆرانی)

وایە ئەم مێوانەی ئێمە زور موسڵمانە (مەکەتری –٦٤)

وایە ئەڤ میڤانێ موسلمانەکی زۆرە (کرمانجی)

٥ – کاتێ نیشانەی ناسیاری لەگەڵ ووشەی لێکدراودا دێ دەکەوێتە کۆتایی دوا ووشە ، بۆوێنە :

لەڤان دەشت‌و چۆلانا مەگەرە (کرمانجی)

لەم دەشت‌و چۆلانە مەگەرە (سۆرانی)

٥٠ – لە سۆرانی‌دا نیشانەی تایبەتی ناسیاری هەیە ، کە ئەویش (–ەکە)یە لە تاکدا وە (–ەکان) لە کۆدا ، کە لە نیشانەی ناسیاری (–ەکە) ونیشانەی کۆ (–ان) پێك‌هاتوون :

ژنەکان ئیش ئەکەن .

شاعیرەکەمان دڵ‌و دەروونی بۆ کورد تەرخان کردووە .

لە ناوی لێکدراوی دیارخەری‌دا نیشانەی ناسیاری (–ەکان) بە دیارخەرەوە دەلکێ . جا دیارخەرەکە برێتی بێ چ لە ناو وەیا ئاوەڵناو .

گوڵە جووانەکەی گەرمیان‌و کوێستان (هیوا ، ژ – ١ – ١٩٥٧)

پیاوە گەورەکانی کورد (ماروف قەرەداغی –٦٨)

٥١ – بوونی جوری دووەمی نیشانەی ناسیاری (–ەکە) بۆ تاك‌و (–ەکان) بۆ کۆ جیاوازی واتای ڕێزمانی لەگەڵ ئەم نیشانانەدا هەیە ، ئەم . . . ە ، ئەم . . انە ، چونکە ئەمانە شتێك بەدیاردەخەن ، کە لەبەرچاوی قسەکەر بێت ، بەلاّم نیشانەی (–ەکە) ، (–ەکان) واتای شتێکی نێزیکی دەوروبەر وەیا کۆمەڵە شتێکی هەمان جۆر ، کە تاکاتی قسەکردن ناسراوە .

٥٢ – لە زمانی کوردی‌دا ژمارەی تاك‌و کۆ هەیە ، کە لە دۆخی ڕاستەوخۆدا دەبن ، بەلاّم دارشتنێکی روون‌و ئاشکرای نی‌یە ، ژمارە بۆی هەیە لە ئامرازی خستنە سەردا . کۆتایی کەسی کارەکان ، نیشانەکان و لە شێوەکانی دۆخی تیان‌دا (ناراستەوخۆ) وە دۆخی بانگ‌کردن‌دا ڕێك بکەوێ . بەلاّم هێندێك جار ژمارە تەنێ لەکاردا بەرچاودەکەوێ .

سۆرانی	کرمانجی
ژن –ەکە هات ژن هاتن//ژنانهاتن ژن–ەکان //هاتن	ژن هات

کرمانجی

پاله چوون شەهریٚ بەغدایٚی (فۆلکلۆری کرمانجی –٥٧٤)

خان دەرکەوتنه حەوشیٚیه (فۆلکلۆری کرمانجی –٥٧٧)

سۆرانی :

ئەگەر چووم تەماشام کردن ، شتڵەکان رەق بوون (مەکەتری –١٧٠)

هەر ئەو رۆژە لەشکەر هاتنه ناو شارەوه (دیوانی سەلام – ١٣)

که پۆلیسەکان هەلاتن ، ئەو ناوه کەوته دەستی ئیٚمه (محمد توفیق ووردی –١٩)

دەربارەی هۆیەکانی مۆرفۆلۆژی بۆ دابەش‌کردنی ژماره بروانه بەندی ٦٢–٦٣ .

دەربارەی دارشتنی ژماره بەیارمەتی نیشانەی خستنەسەر بروانه بەندی ٧٧–٨٧

دەربارەی جیاوازی ژماره بەیارمەتی نیشانه بروانه بەندی ٤٥ –٥١

رەسەن

٥٣ – کەتیگۆری رەسەن تایبەتیٚکی ناوه ، که ماوەیەکی زۆربوو له جیهانی کوردناسیدا نەناسراوبوو .

ف . یوستی لەبەرهەمی زمانەوانی خۆیدا دەست نیشانی رەسەنی له زمانی کوردیدا نەکردووه . ئامرازەکانی خستنەسەری (–ا ،یٚ ،–ی) که دەوری پیٚشاندانی رەسەنیش دەگیٚریٚ یوستی‌بە دیاردەیەکی فۆنیمی لەقەڵەمداوه که لەو باوەرەدابوو له (–یِ) خستنەسەری زمانی فارسییەوەیه هەروا نیشانەی دۆخی ناراستەوخۆی نیٚرو میٚ (–ی) و (–یٚ)ی به پاشگری نسبی (–ی)ی فارسی تیٚکەیشتووه .

ی . سۆن – وەك فاسۆم هەروا هیٚندیٚ نووسەرانی دیش ، لەبارەی دەست نیشانکردنی رەسەن لەزمانی کوردیدا هەر هەمان بۆچوونیان هەبووه که ف – یوستی بۆیچووه .

ر .جاردن ، که له ساڵی (٢٩٢٢)دا بەرهەمه ریٚزمانییەکەی خۆی بلاوکردۆتەوه ، بۆ یەکەمین جار ئەوەی نووسی کەوا .

ئامرازی خستنەسەری (–ا) و (–یٚ) لە زمانی کوردیدا بۆ پێشاندانی رەسەن بەکاردێت ئامرازیخستنەسەری (–ا) بۆ مێ وە (–یٚ) بۆ نێر. نەخشەیەکی راستترو فراوانتر لەلایەن زانایانی کوردناسی سۆڤێتییەوە دەربارەی رەسەن لە زمانی کوردیدا بلاوکراوە.

لە ساڵی (١٩٣٠)دا دووبابەت دەربارەی کێشەی رەسەن بلاوکرانەوە. کە یەکێکیان دەربارەی خستنەسەرو ئەوەی دیان دەربارەی کێشەی رەسەن بوو لە زمانی کوردیدا ئەم ووتارانە لەگەڵ ئەو دوو ئامرازانەی خستنەسەر (–ا)و (–یٚ) کە (ر. جاردین) بۆ یەکەمین جار باسیکردن. نووسەرانی بابەتی خستنەسەر باسی دوو ئامرازی دیشیان کرد کە (–ە) و (–ی) بوون.

رەسەنی نێرو مێ لە دیالێکتەکانی زمانی کوردیدا هەیە. بەلام لەهەر دیالێکتەی شێوەی دەربڕینی تایبەتی خۆی هەیە وەك لەو تێکستانەدا بەرچاودەکەویٚ. کە (ۆ.مان) لەناوچەی موکریدا کۆیبیانیکردۆتەوە رەسەنی نێرو مێ لە زۆربەی دۆخەکانی بەشە دیالێکتی سلێمانیدا نەماوە.

دابەشکردنی ناو لەرووی رەسەنەوە.

٥٤ – دابەشکردنی ناو لەرووی رەسەنەوە بۆ یەکەمین جار نووسەری ئەم بەرهەمە لەساڵی (١٩٤٩) (٨٧ ، ١٠–٢٠) کردویەتی و بلاوکردۆتەوە نووسەرانی دوای ئەو پێرەوی ئەم دابەش کردنەیان کردووە (٥٣ ، ٥–٥٦ ، ٢٦ ، ٤٤–٥٢). لەزمانی کوردیدا رەسەنی نێرو مێو هاوبەش هەیە.

ناوی رەسەنی مێ

٥٥ – لە دیالێکتی کرمانجی ، موکری وەشێوەی ئاخاوتنی سۆرانی لەرووی واتاوە ئەم گروپانەی ناو هەیە لەرووی رەسەنی مێوە.

١ – ناوی رەسەنی مێی ژنان ، وەك : ژن ، خوشك ،کچ ، کەچ بووك ، کەڤانی // کەبانی // کەوانی (کابانی) ، دایك.

٢ – ناوی گیانلەبەرانی مێ : چیلەك (چێلٚ –سۆرانی) ، مەهین (ماین – سۆرانی ، بزن ،مێ (مەر–سۆرانی).

٣ – ناوی ئەبستراکمتی مێ . کە بەیارمەتی پاشگر داڕێژراون – تی (–ەتی – ایەتی – تی–سۆرانی) ،–ی ، ایی وەیا (–اهی) لە بەشە دیالێکتی کوردی سوریەی ، –انی.

براتی (برایەتی – سۆرانی) هەڤالەتی (هاوڕێیەتی – سۆرانی) دوژمنتی (دوژمنایەتی – سۆرانی) ، دزێتی ، دۆستی ، سەرکاری ، ئەرزانی (هەرزانی) بە سۆرانی ، مەنایی ،

دەشتایی ، سۆرانی (سۆرانی – سۆرانی) ، شیرین ، زەدانی ، مێرانی ، خورتانی ، ژنانی . . .
٤ – هەموو ناوێکی رووداو (چاووگە) بەر ڕەسەنی مێ دەکەوێ :
کرن (کردن –سۆرانی) ، برن (بردن –سۆرانی) ، هاتن ، کرین ، نالین ، زەرین . هەروە ئەو ناوانەی لە دووپاتکردنەوەی ڕەگی چاوگەوە دارێژراون بە یارمەتی بەندی (–ە) وەك : نالەنالێ ، زەرەزەر ، قیرەقیر
٥ – ناوی تایبەتی : سەیران ، پەریخان ،گولزار
٦ – زۆربەی ناوی بیانی : پارتی ، بانك ، بێنزین ، سۆڤێت ، سۆشیالیزم
٧ – زۆربەی ناوی جوگرافی : (ناوی وولات ، شار ، ڕووبار . . .)
کوردستان ، دیاربەکر ، ئاگری داخ . . .
٨ – ناوی کات (مانگ ، رۆژانی هەفتە ، کاتەکانی رۆژ) .
بهار (بەهار–سۆرانی) ئینی (هەینی – سۆرانی) ئێوار (ئێوارە – سۆرانی) . . .
٩ – زۆربەی ناوی بێگیان ، کە هیچ نیشانەیەکی واتاییش نابەخشێ کتێب ، مالێ ، کان ، ترس ، مێرگ ، دەشت ، چۆل ، ئاف ، کاس ،ڕێ . . .
(ئەم ناوانەی ژوورەوە ، کە بەر ڕەسەنی مێ کەوتوون نیشانەی تایبەتی دۆخ و ئامرازی خستنەسەری تایبەتی وەردەگرن کە لەمەودوا باسیان دەکەین) .

– ناوی ڕەسەنی نێر –

٥٦ – ناوی ڕەسەنی نێر لە دیالێکتی کرمانجی ، موکری ، بنگرد وپژدەر ئەم گروپانە دەگرێتە خۆی :
١ – ناوی ڕەسەنی نێر : مێر (مێرد – سۆرانی) ، کور ، برا ، (باو // باوك –سۆرانی شڤان (شوان –سۆرانی) خال . . .
٢ – ناوی گیان لەبەرانی نێری ، بەران ، گا ، دیك (کەڵەشێر – سۆرانی)
٣ – ناوی تایبەتی پیاو : کەکان ، سەمەند ، مەمەند ، گورگین . . .
٤ – لەگەلێ ئەوانەشدا لەم دیالێکتو بەشە دیالێکتانەی کە لە ژوورەوو ناومان بردن هێندێك ناوی بێگیان هەن کە هیچ نیشانەیەکی واتایشیان نیەو کەچی بەر ناوی ڕەسەنی نێر دەکەن :
بار ، چەم ، دل ، دەست ، نان ، مێشە ،دار . . .
وەنەبێ گەرانەوەی ناو لە کرمانجی دا بۆ بەشی ناوی ڕەسەنی مێ وەیا ڕەسەنی نێر هەمیشەیی و یەك چەشن بێ لە هەموو بەشە دیالێکتەکان دا ، بەم جۆرە لەنێو بەرهەمی

قوتابخانەیی کامەران بەدرخان (٨٦) ووشەی مەزەل (٧) ، بۆخجە (٩) ، تشت (١٦) ، سینگ (١٩) لە بەشی (ف) ی‌دا بە رەسەنی مێ لە قەڵەم دراوە ،کەچی لە بەشە دیالیکتی ئەرمەنستان‌دا هەر هەمان ئەم ووشانە بەر رەسەنی مێ کەوتوون (بەکاییف –١٤) .

ناوی رەسەنی هاوبەش // بێلایەن

٥٧ – لە زمانی کوردی‌دا لەپاڵ ناوی مێ‌و نێردا ناوی هاوبەش هەیە ، کە بۆ هەردوو رەسەن دەست دەدات نێرو مێ بەهۆی ئەو ووشەوە دیار دەکەوێ ، کە بۆی دەگەڕێتەوە :

١ – ناوی هاوبەش ، کە بوونی هەست پێ‌کراوی هەیە :

هەڤال (هاورێ – سۆرانی) کە بۆ نێرو مێ ، شێر . . .

٢ – ناوی پیشەوەری : هۆستا (وەستا –سۆرانی) ، خوەندکار ، سەرۆك . .

٣ – ناوی تایبەتی ئاوەڵناوی : پیر ، بەدەو (جوان –سۆرانی)

– گەردانکردنی ناو –

«سەرنجی گشتی»

٥٨ – دۆخ لە ڕێزمانی کوردی‌دا ماوەیەکی زۆر لێ‌ی نەکۆڵدراوەتەوە . (ف .یوستی) وە (س – ئیگازاروف) هەریەك بە شێوەیەك ئەرکی نیشانەی (–ێ) و (–ی) پێشان داوە . (ئۆ– مان) ئەوەی دەست‌نیشان کردووە ، کەوا لەزمانی کوردی‌دا پێ لە دۆخی ناوی . دۆخی خستنەسەرو بەرکاری هەیە ، کە کۆتایی ناوەکان بە (–ێ) و (–ی) دێ . بەلآم نەیزانیوە ئەم دوو نیشانەیە لە ڕێزمان‌داچین؟ (ئوسکارمان) دەڵێ :

(بەداخەوە ، ناتواندرێ ئەوە بزاندرێ ، کە بۆچ دوا ووشەی ئەم دۆخە ، کۆتایی بە (–ێ) یان (–ی) دێ . هەروا نازاندرێ لە چ بارێك‌دا ئەم دوو دەنگدارە پەیدا دەبن) . وەلآم دانەوەی ئەم پرسیارانەی (ئۆ–مان) لەلایەن زانایانی کوردناسی سۆڤێتی درایەوە .

لێرەدا بەکورتی مێژووی لێکۆڵینەوەی جۆرەکانی دۆختان دەخەینە بەرچاو .

جۆرەکانی دۆخ لە خشتەی (ف –یوستی)دا .

تاك	کۆ
دووشمەن	دووشمەنان
دووشمەن	دووشمەنان
دووشمەنرا	دووشممەنانرا

(–ی) ، (–ا–یٚ)دووشمەن	**(–ی) ، (ا ، –یٚ)دووشەمانان**
دووشەمەندا	**دووشەمەناندا**
(ژ) دووشممەن	**(ژ)دووشمەنان**
(ا–ای)دووشمەن	**(–ای) دووشمەنانۆ**

(ی–سۆن)یش هەر هەمان خشتەی ژووررووی پێشان داوین لە بارەی جۆرەکانی دۆخی زمانی کوردی :

تاك	**کۆ**
مال ،ماڵەکە	**مالان ، ماڵەکان**
مالی ، مالیٚ	**مالا ، مالا**
ب‌مال ،ب‌مالرا	**ب‌مالانرا**
–ی‌مالی ،–امالی ،–ی‌مال	**–ی‌مالان ،امالان**
د مالدا ، لەمالدا	**دمالاندا ، لەمالاندا**
ژ مالدا ، لەمالدا	**ژمالاندا ، لەمالاندا**

لێکۆڵەرەوەکانی ئەوروپی تا ئەم ساڵانەی نێزیك ، شتێکی ئەوتۆیان نەخستەسەر ئەو خشتانەی ژووررو بۆیە لێکۆڵینەوە لە دۆخەکانی زمانی کوردی لە دەرەوەدا پەرەی نەسەند هۆی پەرنەسەندنیشی بۆ چۆنیەتی‌و جۆری لێکۆڵینەوەکانیان دەگەڕێتەوە ، کە ئەم کێشەیان لە بابەتەکەو نیشانەکانی خۆی بەواتە لەناو و نیشانەکانی نەکۆڵیوەتەوە بەڵکو وای بۆچوون ، کە ئەم دۆخانە بەیارمەتی ئامرازو هیندیٚ ووشەی دی یارمەتیدەر دادەرێژریٚ .

کەم‌و کورتی ئەم دۆخانەی سەرەوە بۆ لاسایی‌کردنەوەی خشتەی دۆخەکانی زمانانی دی هیندو ئەوروپین . ئەم کێشەیە هەر بەم جۆرە مایەوە تا لە ساڵی (١٩٣٣)دا چەند زانایەکی گەنجی سۆڤێتی لێکۆڵینەوەیەکیان دەربارەی کێشەی رەسەن لە زمانی کوردی‌دا بلاوکردەوە ، کە چەند لایەنی شاراوەی ئەم کێشەیان بۆ روون کردەوە . لە گەردانکردنی ناوی نێرو میٚ – لەم لێکۆڵینەوەیەدا شەش دۆخیان خستۆتە روو . کە لە زمانی کوردی‌دا هەن – سیٚیانیان دۆخی راستەوخۆ ، بانگ‌کردن‌و تیان ، سیٚیەکەی دی‌یان ژمارەیان بۆ داناوە ، کە تا ئەوسا لە ئەرکیان نەکۆڵدرابۆوە .

خشتەی گەردانکردنی ناوی مێو نێر لەم لێکۆڵینەوەیەدا بەم جۆرە بووە :

دۆخ	ناوی ڕەسەنی مێ		ناوی ڕەسەنی نێر	
	تاك	كۆ	تاك	كۆ
ڕاستەوخۆ	خوشك	خوشك	کور	کور
بانگکردن	خوشکێ	خوشكنۆ	کورۆ	کورنۆ
تیان	خوشکێ	خوشكا	کور	کورا
چوارەم	خوشکێرا	خوشکارا	کوررا	کورارا
پێنجەم	خوشکیڤا	خوشکاڤا	کورڤا	کوراڤا
شەشەم	خوشکێدا	خوشکادا	کورا	کوردا

دیاریکردنی ئەرکی ڕێزمانی نیشانەکانی دۆخی (–ێ) و (–ی) بوونە هۆی دەست‌نیشان کردنی دۆخەکانی زمانی کوردی .

٥٩ – لێکۆڵینەوە لە بەشە دیالێکتەکانی جیاجیای دیالێکتی کرمانجی واتای گشتیو ئەرکی هەر دۆخێکمان بۆ ڕوون دەکاتەوە . لە کتێبی ڕێزمانی قوتابخانەکانی ساڵی ١٩٤٩ بەم شێوەی خوارەوە ناوی دۆخەکان هاتوون :

١ – حالێ ڕاست ٢–حالێ گازکردنی

٣ – حالێ تەواندی

٤ – حالێ هەڤرا

٥ – حالێ تەڤای

٦ – حالێ جیوار .

لە دوای ئەمەدا ئەو زانیارییانە وەدەست‌خرا بۆ ئەوەی جۆرەکانی گەردانکردن بە شێوەیەکی درێژتر بەپێی نیشانەو بەپێی گۆڕینی ناوەوەو دەرەوەی ووشە بکرێت (٢٦ ، ٥٦ –٩٥) . تایبەتێتیو ئەرکی ئەم دۆخانەی سەرەوە بەدووروو درێژی ڕوونکرایەوە ، بەرامبەر ئەمە ئەم ناونانانەی سەرەوەیان لێندرا .

دۆخی ڕاستەوخۆو تیان (ناڕاستەوخۆ)

٦٠ ق دۆخی ڕاستەوخۆو تیان لەباری تاكدا لە هێندێك بەشە دیالێکتی خواروو لە زمانی ئاخافتنیداو لە هەموو بەشە دیالێکتەکانی دیالێکتی ژووروودا جیاوازیان هەیە . لە زمانی وێژەیی

سۆرانی‌دا لەباری تاك‌دا هیچ نیشانەیەکی مۆرفۆلۆژی نی‌یە بۆ ئەوەی ئەم دوو دۆخە لێك جیابکاتەوە ، بەڵکو هەر لە باری بیٚ‌لایەن دایە .

بەلاٚم لەباری کۆدا دیالێکتی ژووروو لە هێندێك بەشە دیالێکتی خوارووداشێوەی دۆخەکانی راستەوخۆو تیان جیاوازن .

لێرەدا دۆخی راستەوخۆ هەر بریٚتی دەبێت لە بناخەی ناوەکەو دۆخی تیان (–ان) پێوە دەلکێت .

زمانی ئاخافتن‌و نووسینی سۆرانی لە باری کۆدا لە هەردوو دۆخەکەدا راستەوخۆو تیان‌دا ناگۆڕیٚت ، بەلاٚم لە دۆخی بیٚ‌لایەن‌دا هەر تەنیا ناوەکە بەکاردیٚت‌و (–ان) پێوە دەلکێت .

دۆخی راستەوخۆ

٦١ – لەشێوەی تاك‌و کۆی دۆخی راستەوخۆ لە دیالێکتی ژووروو و چەند بەشە دیالێکتی خوارووداتەنیٚ ناو بەشداری دەکات .

ناو لە دۆخی ڕاستەوخۆدا چەند رۆڵێکی جۆراوجۆری سیتاکسی دەگێڕیٚت .

١ – ناو لە دۆخی ڕاستەوخۆدا ئەرکی نیهادو بکەر دەگێڕیٚ لە ڕستەدا (بڕوانە ٢٦٦ –٢٨٠)

ژمارە	کرمانجی	سۆرانی
تاك	**ژن گۆران درێسە**	**ژن – ەکە گۆرەوی ئەرێسیٚ**
کۆ	**ژن گۆران درێسن**	**ژنەکان گۆرەوی ئەرێسن**
تاك	**ژن – ەك هات**	**ژنێك هات**
کۆ	**ژن هاتن**	**ژنەکان هاتن**

کرمانجی :

سەهـ تەنیٚ دچە ناڤ دەڤیان . . . ڤیٚ جار گور دەژۆن سەر سەهیٚ پیر (رووناهی –ژ–٢–١٩٤٣)

بلا ژ ڤان گوتنا من نەیێتە زانین کو کورد هەڤیٚ مێدانیٚ نزانن .

سۆرانی :–

بنوارە ، ئەم ئۆتومبیلە چۆن لە کەلك کەوتووە (هیوا) شارەکە دوور بوو ، لەبەر ئەوە ئێشی تەواوی ڕێگام ئامادەکرد (هیوا ، ژ –٥ ، ١٩٥٧) .

سوارەکان لە رووبارەکە پەڕینەوە .

٢ – ناو له دۆخی راستەوخۆدا دەوری بەرکار دەگێڕێ لە ڕستەدا :

سۆرانی		کرمانجی
من ژن –ێك – م دێت		من ژنەکە دیت
من ژن –ەکان –م دیت	■	من ژن دیت

کرمانجی :–

قیزەکێ کلیت ئانی ، قەیدو چیدارێ کەهێنی ڤەکر . رووڤی کەڤرەك دانی بەر کونا خوەو چوو گەرێ ، (خوەندێ کوردی ، ٤٥)

خان بازرگان باشی تەمام رووتو تازی کرن .

سۆرانی :–

کچەکانم لەباخەکەدا دی (نوری عملی–٢٠٩) .

منالّەکە دوو شوشەی شکاند .

٣ – ناو لەدۆخی ڕاستەوخۆدا دەبێتە بەشێك لە گوزارەی ڕستە :–

کرمانجی :–

کەڕو کولك وی چاخی زاربوونە .

هەردوو کورێ وێ دبنەکاڤان .

خەلّکی وەلاتەکی براێن هەڤ ، پسمامێ هەڤن .

سۆرانی :–

شاری بەخدانّی پایتەختی عیراقە .

کابرای زۆر خۆری ئەبێ میوان .

کوردستان لەبەهاردا بەهەشتە .

دۆخی بانگ کردن

٦٢ – لە ناو بەرهەمە ڕێزمانی یەکان‌دا دۆخی بانگ‌کردن درەنگ لێی کۆڵدراوەتەوە (ف – یوستی) باسی ئەم دۆخە تەنێ لە باری کۆدا دەکا .

سۆن‌و ئەوانەی دوای ئەو هەر هێندێ ووشەی بانگ‌کردنیان لەم دۆخەدا دەست نیشان کردووە کە ئەمانەن : هۆ ، هۆلۆ ، هۆی ، یا ، بەلاّم نیشانەکانی باس نەکراون .

نیشانەکانی بانگ‌کردن بۆ یەکەمین جار لە لێکۆڵینەوەکانی بەشە دیالێکتی کوردی ئەرمەنستان . کە لەلایەن زانایانی سۆڤێتی کراون ، بەرچاو دەکەوێ .

دۆخی بانگکردن لە دیالێکتی کرمانجیدا بۆ تاك ئەم نیشانانەی هەیە :
(-ێ) وە (-ۆ) . لە سۆرانیدا (-ێ) بۆ مێیەو (-ە) بۆ ڕەسەنی نێرە نیشانەکانی دۆخی بانگکردن لە باری کۆدا لە هەردوو دیالێکتدا ڕەسەنی نێرو مێ نییە .

وێنە بۆ دۆخی بانگکردن لە باری تاكدا :

کەچێ وەرەبخونە (کرمانجی)

کچە (کچێ) وەرە بخوێنەرەوە (سۆرانی)

باقۆ توێ کەنگێ هەری شەهر ؟ (کرمانجی)

بابە تۆ کەی ئەچی بۆ شار ؟ (سورانی)

خوشکێ ناڤێ تە چییە ؟

خوشکە (خوشکێ) ناوی تۆ چییە ؟

وێنە بۆ دۆخی بانگکردن لە باری کۆدا :-

کوردنۆ هشیاربن رۆژا سەرخوە بوونێ هاتییە .

کوردینە ووشیاربن رۆژی سەربەخۆیی هاتووە .

گەر بانگکردن بۆ چەند کەسێك بێ ئەوە نیشانەی دۆخەکە بە کۆتایی دوا ناوەوە دەلکێ ، کە مەبەستیش لە بانگکردنەکە بۆ هەموو کەسەکانە ، نەك تەنێ هەر ئەوەیان ، کە نیشانەی (-نۆ) وە (-ینە)ی پێوە لکاوە :

کەچو کورنۆ نۆ وەرنە مالێ .

کچو کورینە وەرنە مال (ەوە) .

٦٣ - لەپاڵ ئەو نیشانانەی ژووروو ، کە لە دۆخی بانگکردندا هەن هێندێك ئامرازی پێوەندی هەن ، کە واتای بانگ دەبەخشێت بۆ کەسو شت وەك :

لێ ، لۆ ، وای ، لێ ، وایلۆ ، گەلی ، ئای

١ - ئامرازی (لێ) و (لۆ) ، کە دەکەوێتە پێش ناوی بانگکراوەوە کەتیگۆری ڕەسەنو ژمارەی هەیە .

(لۆ) بۆ نێوی تاکی نێر هەروا بۆ کۆش بەکاردێت .

(لێ) بۆ نێوی تاکی مێ بەکاردێت .

ئەم جۆرە ئاوازانە بەزۆری لەنێو بەرهەمی فۆلکلۆریو زمانی قسەکردنی کرمانجی بەرچاو دەکەوێت .

أ – لێ گولیزارێ ، لێ کەچێ ، لێ ژنێ
ب – لۆ جاسمۆ ، لۆ خالۆ ، لۆ کورۆ
ج – لۆ هەڤالنۆ ، لۆ کەچنۆ .

ئامرازی سەرسوڕێنەری (وای) هێندێك جار بە پێش (لۆ) و(لێ) ەوە دەکەوێ ، کە ئامرازێکی بانگ‌کردنو سەرسوڕێنەری تێکەڵ دادەڕێژن وە بەزۆری لەناو گورانی‌یان‌دا دووپات‌دەکرێتەوە :

(وای‌لێ) و (وای‌لۆ) شێوەیەکی دی فۆنەتیکی هەیە ، کە (های‌لێ) و (های‌لۆ)یە .

٢ – لە بەشە دیالێکتی زمانی کوردی ئەرمەنستانو سوری‌یەدا لەگەڵ ، ئامرازی (لێ) و (لۆ)ی ئامرازی (یلێ // دهێلێ) .

وۆلۆ // (هۆلۆ) بۆ بانگ‌کردن بەکاردێت .

یلێ // (هێلێ) بۆ ڕەسەنی مێ وە وۆلۆ // (هۆلۆ) بۆ ڕەسەنی نێر بەکاردێت ، وەك :

یلێ خەزالێ // هێلێ خەزالێ .

وۆلۆ مستۆ // هۆلۆ مستۆ .

٣ – ئامرازی (ئای) ، لە هەردوو دیالێکتەکەدا تەنیا ئەرمەنستان‌دا نەبێ لە دۆخی بانگ کردن‌دا بەکاردێت :

ئای جامێر ، تۆ چ ژ من دەخوەزی . (کرمانجی)

ئای جامێرد ، تۆ لە من چیت دەوێ (سۆرانی)

ئای ژن ، کراسێ من بشۆ .

٤ – لە کرمانجی هەروا لە سۆرانیش‌دا ، بۆ دارشتنی دۆخی بانگ‌کردن ناویش لە دۆخی ڕاستەوخۆدا بۆ تاكو کۆ بەکاردێت :

براتو دچی کو؟ (برا ، تۆ ئەچی بۆ کوێ ؟ – سۆرانی)

هەڤال ، ناڤێ تە چی‌یە ؟ (هاورێ ناوی تۆ چی‌یە ؟ –سۆرانی)

خوشكو برایان ، هەڵسن (ڕۆژی نوێ ، ژمارە –١١ ، ١٩٦١)

(خوشكو برانۆ ، رابن – کرمانجی)

هاورێو هۆگران ، وەرن ، (هەڤالو هۆگرنۆ ، وەرن – کرمانجی)

٥ – لە بەشە دیالێکتی کوردانی ئەرمەنستان‌دا بۆ کۆمەڵێك کەس ووشەی «گەلی» بەکاردێتو دەکەوێتە پێش ناوەوە . ئەم ناوەش نیشانەی کۆ (–ان وەیا – ا)ی دەچێتە سەر :

گەلی هەڤالان ، هون ل‌ڤرا چ دکن ؟

گەلی خوشکان ، ئاڤێ بینن .

٦٤ – بەم جۆرە هۆیەکانی دارشتنی باری بانگ‌کردن بریتی‌یە لە پیت‌و لەناو ، کە دەکەونە پێش ناوەوە . لەنێو ئەم هۆیانەدا هۆی گشتی‌و هۆی تایبەتی هەن بۆ کرمانجی‌و بۆ سۆرانی . لەگەلٚ ئەوەش‌دا دەبیٚ تێبینی ئەوە بکەین ، کەوا شێوەی دارشتنی باری بانگ‌کردن هێژ نەچەسپیوە ، بۆیە هێندێك جار بەرێگەی دی دەردەبرێت ، بەواتا لە شوێنی ناودا لە دۆخی بانگ‌کردن‌دا ناو لە دۆخی راستەوخۆ لە باری تاك‌و کۆدا بەکاردێت ، زۆرجاریش لە شوێنی نیشانەی بانگ‌کردن‌دا نیشانەی رێك‌کەوتووی دی بۆ بەکاردێت . ئەم بارە نەچەسپیوەی بانگ‌کردن ئەوە پێشان دەدات ، کەوا دۆخی بانگ‌کردن وەکو شێوەیەکی رێزمانی بە پرۆسیسی لەناوچوون‌دا تیٚ‌دەپەرێت .

٦٥ – نیشانەکانی دۆخی بانگ‌کردن ، کە لەباری تاك‌دا بەکاردێن (–یٚ ،–ۆ ،–ە) رۆلٚیکی رێزمانی دیشیان هەیە کە دارشتی ناوی تایبەتی‌یە . (–یٚ) بۆ دارشتنی ناوی تایبەتی رەسەنی میٚ‌یە وە (–ۆ) بۆ دارشتنی ناوی رەسەنی نێرە . ناوی تایبەتی رەسەنی نێر. مستۆ (لەمستەفا) ، تەمۆ (لەتەمر) ، خدۆ(لەخودیٚ)دا دارێژراوە .

ناوی تایبەتی رەسەنی میٚ : بێزی (لەبێزار) ، فاتیٚ (لەفاتمە) دارێژراوە .

نیشانەی دۆخی بانگ‌کردنی (–ە) لە دیالێکتی سۆرانی‌دا ناوی نێرومیٚ دادەرێژیٚ وەك :–

خلە (لەخدر) ، مستە (لەمستەفا) ، حەمە (لە حمیدو محەمەد)

فاتە (لەفاتیٚ) ، خازە (لە خەزال) . . .هتد .

دۆخی تیان (ناراستەوخۆ)

٦٦ – دۆخی تیان لەباری تاکدا وەنەبیٚ تایبەت بیٚ بەهەموو دیالێکتەکانی زمانی کوردییەوە ، ئەم دۆخە لە دیالێکتی کرمانجی‌دا چەسپیوترەو زێترە ، تا لە کرمانجی خوارووودا ، دۆخی تیان لە چەند بەشە دیالێکتێکی کرمانجی خوارووودا بەرچاو دەکەویٚ ، کەئەمانەن :–

(موکری ، بنگرد ، هەولێرو رەواندز) – ئەم نیشانانەی لەو بەشە دیالێکتانەدا بەکاردێن ، لە دیالێکتی کرمانجی ژووروووش‌دا هەیە .

دۆخی تیان‌و دۆخی راستەوخۆ لە بەشە دیالێکتی سلیمانی‌دا وەکو یەك‌وان .

لە دیالێکتی ژووروودا دۆخی تیانی تاك کۆتایی بە نیشانەی دۆخی تیان دیٚ ، کە ئەویش (–یٚ)یە ،ئەمەش لە کاتێك‌دا کە ناوەکە رەسەنی میٚ‌بوو . وە (–ی) دەبیٚ ، کە ناوەکە رەسەنی نێر دەبیٚ . لە دیالێکتی موکری وسۆرانی‌دا نیشانەکانی دۆخی تیان لەهەردوو رەسەن‌دا وەکو نیشانەکانی کرمانجی ژوورروون .

دۆخی تیان لە باری کۆدا نیشانەکەی (ان) لە هێندێك بەشی دیالێکتی خواروودا وە (–ان) یا (–ا) یە لە کرمانجی ژووروودا .

٦٧ - ناو له دۆخی تیان‌دا رۆلی سینتاکسی دەگێری‌و دەبێتە نیهاد ، بەرکار ، دیارخەرو ئادڤێربل وە هێندێك دەوری دیش کە لە مەودوا روونی دەکەینەوە .

١ - ناو له دۆخی تیان‌دا رۆلی بەرکاری راستەوخۆ لە رستەدا دەگێرێ (لە دیالێکتی خوارووداجیێ ناوی لکاو هێندێك جار بە بەرکارەوە دەلکێ) .

کرمانجی : راموسانەکێ دە من‌و دەولەمەندی‌یا من ژ خوەرابیە .

ئەزێ تیرکەڤانەکی باڤێژمە پەنی‌یا وی (فۆلکلۆری کرمانجی - ٥٩٢) برا شریتێ بدە من ، ئەز ژی وێ تیرۆ هەرم دا رابینم (فولکلوری کرمانجی - ٥٨٠) .

موکری : ئەگەر گولیزارم نەداتێ بەغدایێ لی‌دەکەم وێرانە (ئوسکارمان - ٢٦٩) زۆری برسی‌بوو ، تەمای‌بوو نانی بخوا (مان - ٢٨٢) .

سۆرانی زمانی قسەکردن :- گۆتیان مێوان ئەتو نەزانی ئەم شەراوەی بخۆی (مەکەتری ٢٠٢)

خەنجەری لی‌دەیت خوێنی نایێت .

خوا تا چیا نەبینێ بەفری تی‌ناکات .

سۆرانی (زمانی وێژەیی) نازەنین هەویر ئەشێلێ (تووری عەلی - ١٨٥)

شوان مەر ئەلەوەرێنێ

لە سلێمانی گەنم بە ربە ئەفرۆشن

٢ - ناو لە دۆخی تیان‌دا دەوری بکەری رووداوی لۆگیکی دەگێرێ لە رستەی ئۆبیکتی‌دا لە کرمانجی (بروانە - ٢٨٣) ، بەلام لە سۆرانی‌دا لەم بارەدا نیهاد بی‌لایەنە (بەواتە لەگەلّ دۆخی ناوی رێك دەکەوێت) .

کرمانجی :

رۆڤی‌یەك دەفەك کر ستۆیێ خوە (کامەران - ٤٥)

کەچکان ب ترکی نزان بوون (کامران)

جارەکێ تجارەکی ژ دۆرا ئەرزۆمێ - پەزی خوە ئانی‌یە سووێ

(روناهی - ژ ١٣ - ١٩٤٣)

خاتونێ کنجێ خوە خوەکر (فولکلوری کرمانجی - ٣٨٥)

سۆرانی :

بەم جۆرە ئەم داهێنەرە لەخەویا دەرزی مەکینەی بەرگدروونی دروست‌کرد (روناهی - ژ- ٢-١٩٦١)

دکتۆر حالەن ئوتومبیلی گرت (مەکەتری – ٥٠)
سلتان سەلیم لەجێی خۆی هەڵستا ، لباسی دەروێشی فرێدا (مەکەتری –١٨٠)
بنگرد : ئەرسەلانی دەنگی گەمێوانی دا (مەکەتری – ١٥٦)
پاترووسەی هۆدەی گوڵوەشێن کرد (مەکەتری – ١٦٢)
٣ – ناو لە دۆخی تیاندا رۆڵی دیارخەر دەگێڕێ لە رستەدا :
کرمانجی : شەرێ سەرخوە بوونێ (کامەران – ١٩)
شاگرێن داستانێ یەك ژشهرێن وی دستران عەباس مەمەندسەرەکی مە شێرا ئاکۆ : یەك ژ مەزنین سەورێ (قەدری جان – ٢٩) ژکوردستانێ ژئەکراداں تایف ژی هەین (مەلابایەزیدی – ٧٤)
موکری : چاوت ئەستێرەی ڕۆژێ (مان – ٢٩٩)
دیوانی میری (مان – ١٧٠)
سۆرانی زمانی قسەکردن)
چەند وولاخ لە تەویلەی پاشای هەبوو (مەکەتری – ٢٠٦)
ئەزیزی مسرێ ڕۆژێك خەونی دی (مەکەتری – ١٩٠)
قەبری شێرزادی لە کوێیە (مەکەتری – ٢٢٢)
سورانی (زمانی ویژەیی)
بەهاری کوردستان
لەسەر جادەو کۆڵانەکانی شار هەزاران بەتەنیشتما ڕائەبوورن (روناهی – ژ– ٧–١٩٦١)
٤ – ناو لە دۆخی تیاندا ڕۆڵی بەرکارو ئادڤێربلی ناراستەوخۆ دەگێڕێ ، هێندێك جار ئامرازی پێوەندیش یارمەتی ئەم دارشتنە دەدات (لە کرمانجی و زمانی قسەکردنی سۆرانی) بەلام لە زمانی ویژەیی سۆرانیدا بەرکاری ناراستەوخۆ بە یارمەتی ئامرازی پێوەندی دادەڕێژرێ .
کرمانجی : بەکۆ جاب گیهاندە میری (فولکلۆری کوردی – ٢٧٧)
پاشدا کورئوغلی گرت ، ئاڤێتە زیندانێ (فولکلوری کوردی – ٦١٢)
ژووروو
ئاڤایێ هەورەکی رەشی تاری بلند دبوو .
ئەو مرۆڤ هاڤێنێ دچوو ئیتالیێ .
ل مێرگێ سلۆیێ کۆلخۆز ڤان دخەبتن .
موکری : چوو سەربانی تەماشای کرد (مان – ٢٨٠)

خزێمی کەپۆم کری لە مەیدانی (مان – ٢٥٠)
دەست بە خەنجەری دەدات (مان – ٢٨٨)
سۆرانی (زمانی وێژەیی)
فەرهاد لە بەغدا دەخوێنێ (رێزمانی کوردی –٢٨)
قارەمان ئەچێ بۆ مەریوان (رێزمانی کوردی – ٣٣)
منالّ لە تاریکی ئەترسێ (رێزمانی کوردی – ٣٣)
ترێ بە هاوین پێ ئەگا (رێزمانی کوردی – ٣٩)

٦٨ – لەم باسەی سەرەوەدا ئەوەمان بۆ روون بۆوە ، کەوا نیشانەی دۆخی تیان لە دیالێکتی کرمانجیو زمانی قسەکردنی سورانی وەکو یەکن (ی) بۆ رەسەنی نێر لەگەلّ ئەو ناوانەش دێت کە نیشانەی نەناسیاریان پێوەلکاوە وەك :

کابرایەك چووبۆ کن ئاسنگەرەکی (مەکەنزی – ١٧٤)
مەرڤە چوو جەم ئاسنگەرەکی (کرمانجی)
لە بێشەکی راست هاتن (مەکەنزی – ١٧٤)
ل مێشەکی راست هاتن (کرمانجی)

هەروەکو لە سەرەوە باسمان کرد (–ی) ، کە نیشانەی دۆخی تیانە لەگەلّ ئەو ناوانە دێ ، کە (–ێك) نیشانەی نەناسیاریان پێوە نەلکاوە بەتایبەتی لە بەشە دیالێکتی موکریو سۆرانیدا

لە قەراخ شاری خێوەتو چادریان هەلّدا (مەکەنزی – ١٦٢)
ناکەم خزمەتی وەزیری نانی دەستێنم بە شیری (مان – ٢٩٤)
دەبێ ئەمن ئەمیر شەنگی ببینم (مەکەنزی – ١٦٢)

٦٩ – بەم جۆرە دۆخی تیان لە دیالێکتی کرمانجیو بەشە دیالێکتی موکریو زمانی قسەکردنی سۆرانی شێوەی یەكبوویان هەیە ، کە لە رستەدا چەند رۆلّی سینتاکسی دەگێڕن . لە سۆرانیدا ئەم جۆرە ئەرکانە ناوی بێ لایەن دەیگێڕێ ، دۆخی تیانی دیالێکتی ژووروو و شێوەی بێ لایەنی سۆرانی لەرووی ئەركدا یەکن ، بوونی هۆی سینتاکسیو مۆرفولۆژی بەلّگەی ئەم ئەرکەن .

٧٠ – نیشانەکانی دۆخی تیان (–ی ،ێ) لەهەردوو دیالێکتەکەدا هەمان رۆلّی رێزمانی دەگێڕن . بەلاّم هێندێك جار لەبەشە دیالێکتەکانی کرمانجی خوارووداا ئەم دوو نیشانەیە کەتیگۆری رەسەنی (نێرومێ) تێکەلّ دەکەن ، ئەمەش بە تایبەتی لە نیشانەی (–ێ) مێدا بەرچاو دەکەوێ ، بەلّگەشمان بۆ ئەمە ئەو تێکسانەن ، کە د .ن . مەکەنزی کۆیانی کردۆتەوە ،

لەم شوێنانەی ، کە چاوەڕێ دەکرا نیشانەکەی (-یٚ) بێ نیشانەی (-ی) داندراوە . وەیا بێ نیشانەیە بۆ وێنە :

ئەگەر ئەتو کچی خۆی شمولوزارێ لە بۆ پاشای شاری یەمەن ئەنێری . . .

ئەمە ئەتوی تاران دەکەین (مەکەنزی -٢٠٤)

پاشای میسر (مەکەنزی) - ١١٤ - بەراوردبکە ، لەگەڵ عەزیزی مسرێ (مەکەنزی - ١٤٤)

ئەو شەو مێوانداری‌کرد هەتا سەعاتی سێ شەوی (مەکەنزی- ٢٠٤)

والی ئەوێ شەوێ دلی تۆقی (مەکەنزی -١٨٠)

قەمەری وزیر ئەو ڕۆژێ سواربوو چوو (مەکەنزی - ١٦٦) .

لە بەشە دیالێکتی سۆرانی‌دا بە تایبەتی لە زمانی قسەکردن‌دا کاتێ ناوی مێ کۆتایی بە نیشانەی نەناسیاری (-ێك) دێ‌وە لە دۆخی ناراستەوخۆدا دەبێ ناوەکە لە برێتی نیشانەی دۆخی مێ (-یٚ) پێوە بلکێ نیشانەی (-یٚ) پێوە دەلکێ کە دەکەوێتە دوای نیشانەی نەناسیاری‌یەوە ، وە نیشانەی نەناسیاریش لە شێوەی (-ێك)دا دەبێ نەك (-یەك) بۆ وێنە .

شەوێکی سولتان مەحمود هەیاسی خاس . . . تووشی ئەو کوڕەی بوون (مەکەنزی - ١٧٤)

ڕۆژێکی بە وەزیری خۆمی گوت : با بڕۆین بۆ بەغدایێ (مەکەنزی - ١٧٤)

ئەمن لە دوو نەچیرێکی ئەگەرم (مەکەنزی - ٢١٢)

جارێ سەیەمێ چوومە بن چادرێکی تەماشم کرد گورجی‌یەك لەناو بوو ، لەبن چادرێ (مەکەتری -٢١٢)

وەنەبێ ئەو تێکەڵبوونی نیشانەی نێرومێ‌یە لە دۆخی تیان‌دا هەر لە بەشە دیالێکتەکانی کرمانجی خواروودا هەبن ، بەڵکو لە دیالێکتی کرمانجی ژووروشدا بەرچاودەکەوێ بۆ وینە :

ئەزی سەد زێری بدەمە تە گۆت ، توڤی کاغەزی بگەهینی ئێلا میرێ عەرەبا (فۆلکلۆری کرمانجی - ١١١)

لەزەکی سەکنی دیا ویا پەی چوو باخچە ،(حکایەتی کوردی - ١٠٣)

تێکەڵ بوونی ئەم دوو نیشانەیە لە دیالێکتی کرمانجی ژووروودا لەناو تێکستەکانی فولکلوری حاجی خیدری‌دا بەرچاودەکەوێ لە بەشە دیالێکتی سلێمانی‌دا نیشانەکانی دۆخی تیان بەدەگمەن بەرچاودەکەوێ ئەویش لە هێندێك ووشەدا هەن ، بۆ وێنە بەیانی تا ئێوارێ ئینتزاری کرد . (مەکەتری -٤٨)

گەرانەوە بۆ ماڵێ (مەکەنزی -٨)

کوڕ چوەسەرەوە ئیسراحەتی کرد ، شەوێ وەختی نوستن تەماشای کرد خۆیو ئەم کچە لەیەك جێگە ئەنووب (مەکەنزی -١٤)

لەم وێنانەی سەرەوەدا ووشەی (ئێوارێ ، شەوێ ، ماڵێ) کۆتاییان بە نیشانەی دۆخی ناراستەوخۆ (-ێ) هاتووە ، کە بۆ ڕەسەنی مێ لە بەشە دیالێکتەکانی دی کرمانجی خواروو وە هەموو دیالێکتەکانی کرمانجی ژووروو بەدیدەکرێ .

ئەم ووشانە هێندێك جار بێ نیشانەی دۆخی ناراستەوخۆش بەکاردێن .

٧١ - لە زمانی کوردیدا لە دۆخی تیاندا پاشبەندی ئامرازی پێوەندی (-را - ڤە ، ەوە ، دا)ش بەکاردێن .

لەو خشتانەی کە ف . یوستی ، ی -سۆن وە هی دی پێشانیان داوین ، پاشبەندی (-را) و (-دا)ی تێدایە .

ئەو ناوانەی کۆتاییان بە (-را) دێ دۆخی مەبەست دادەڕێژن و ئەوانەی بە پاشبەندی (-دا) دۆخی شوێن پێكدەهێنن لەگەڵ ئەوەشدا واتای دی ڕێزمانیش دەبەخشن . لێکۆڵینەوەی داهاتوو ئەوەمان بۆڕوون دەکاتەوە کەوا ئەم پاشبەندی ئامرازە پێوەندیان لە رووی واتاو رۆڵی سینتاکسییان بە شێوەیەکی فراوانتر بەکاردێن .

پاشبەندی ئامرازی پێوەندی (-را) ، (-ڤە) // (ەوە) ، (-دا) لە هەموو بەشە دیالێکتەکانی زمانی کوردیدا هەیە . لە زمانی ئەدەبی سۆرانیدا ئەم پاشبەندانە بەناوی ڕاستەوخۆوە دەلکێن ، وەنەبێ هەر شێوەیەکی بگۆڕێ ، بەڵکو ڕۆڵی سینتاکسی دەگێڕێ . لەهەموو بەشە دیالێکتەکانی زمانی کوردیدا ئەم پاشبەندانە بە بەرکاری تیانەوە دەلکێنو هێندێك جاریش بە بەرکاری ڕاستەوخۆوەش هەروەکو لە زمانی فارسیدا بەدیدەکرێ . گەر پاشبەندی ئامرازی پێوەندی لەگەڵ ووشەی لێکدراو وەیا کۆمەڵێك ووشەوە هات هەمیشە بەدوا ووشەوە دەلکێنو بۆ هەموو ووشەکانیش دەگەڕێتەوە .

٧٢ - دۆخی سەرەتای ڕێچکە وەیا هەڤرایی بە یارمەتی پاشبەندی(را) دادەڕێژرێت پاشبەندی (-را) بۆ ووشەی (راوی) فارسی کۆن دەگەڕێتەوە کە واتای « لە پێناو ، بۆ» دەگەیەنێت .

لە هێندێك بەشە دیالێکتی زمانی کوردیدا ئەم « پاشبەندی (-را)» واتای خۆی پاراستووە . وەك بەشە دیالێکتی زمانی کوردی ئەرمەنستان هەروا لە بەشە دیالێکتی زمانی کوردی کرمانشانو هەولێرو ڕەواندزو موکریاندا بەکادرێت .

پاشبەندی (–را) ئەم واتایانەی خوارەوە دەبەخشێ :

١ – لەگەڵ ئامرازی (ب) لە کرمانجی‌دا دێت‌و واتای روودانی تێکراپی دەگەیەنێت لە دیالێکتی سۆرانی‌دا بەرامبەر بە (–را) لەم واتایەیدا پاشبەندی (–ەوە) بەکاردێت ، لەم بارەدا ئامرازەکە (بە ، لەگەڵ ، لەتێك) دەبێ .

ئەزێ ب زمانێ وی ب ویرا خەبەردم ، دگەڵ وی بژیم ئەو ب دێیا خوەرا لەمال دمینە (کرمانجی)

ئەو لەگەڵ دایکی خۆی لە ماڵی‌دا ئەمێنێ .

٢ – پاشبەندی (–را) لەگەڵ ئامرازی پێوەندی (ژ ،ب) لە کرمانجی‌دا ڕێچکەی رووودان پێشان‌دەدا . هەروا کەس‌و شتی پێوەند بە رووداوەوە دەست‌نیشان دەکاو لە سۆرانی‌دا لەگەل ئامرازی پێوەندی (بە ،بۆ) ئەم واتایە دەبەخشێت .

برا خوشکی را گوت (کرمانجی)

برا بەخوشکی ووت (سۆرانی)

مامۆستا ژ شاگرترا کتێب ئانی

مامۆستا کتێبی هێنا بۆ قوتابی‌یان (سۆرانی)

ژ برێ خوەرا کاغەز نڤیسی .

٣ – ئامرازی پێوەندی (ب ،د ،ناڤ ،سەر ، بەر ، رەخ ، بن) ، کە لەگەڵ پاشبەندی (–را) دێ تأکیدی ڕێچکەی رووودان دەکات لە سۆرانی‌دا ئامرازی پێوەندی (بە) لەگەڵ پاشبەندەکەی (دا) دا هەمان واتا دەبەخشێت .

ئەو دمێشە را هات

ئەو بە بێشەرا هات

ئەز ناڤ کەڤرو زنادارا چوو)

هێستر سەرسوور ، ترادهاتنە خارێ .

کولفە تا میر پەنجەریرا بەر ژێر نهێری زەمبیل فرۆیش دێت .

٤ – لە دیالێکتی سۆرانی‌دا ئەم پاشبەندە لەگەڵ ئامرازی پێوەندی سەرەتای دەست‌پی‌کردنی کاری رووودانەکە دەبەخشێت وەك :

ئەرسەلان لە ڕێی خۆی‌را گەرایەوە (مەکەنزی –١٥٤)

لە کوێرا هاتی ؟ لەرانیەرا هاتم

پشیلە سورە کوێرا چوو ؟ ئەرزی دری پێیاچوو .

– دۆخی ڕێککەوتوو –

٧٣ – ئامرازی پێوەندی بە (با ، بۆ ،وە) لەگەل پاشبەندی – ڤە (ەوە)– سۆرانی ، ئەم واتا سەرەکی‌یانە دەبەخشێت کە دۆخی ڕێککەوتوو دادەڕێژێ :

١ – ڕێککەوتن‌و تەبابی لە ڕووداںی ڕووداودا :

کرمانجی :–

خان بە کورێ خوەڤە کەتن ناڤ شەر .

ئەوان خوە خەش‌بوون بەوە دەکڤە بوونە هەفتا .

سۆرانی :–

عەلی بەگی میری داسنی بە لەشکری داسنی‌یەوە چووە پێش (مێژووی میرانی سۆرانی –٦٦)

لە ترسی بەگ بەتۆپ‌و تۆپخانەو لەشکرەوە پەلاماری‌دان

لە دیالێکتی کرمانجی ژووروودا پاشکۆی ئامرازی پێوەندی (ڤە) هێندێ جار شێوەی (با)ی دەبێ :

قەرە تاژدین ب هەر سێ‌برا رابوون ، چوون قەسرا خوە (فولکلۆری کرمانجی –٢٨٥)

٢ – لە دیالێکتی کرمانجی خوارووداو واتای هۆو ئامرازی ڕوودان دەبەخشێ .

دوای ئێوە ، منیش بەهێزەکەی خۆمەوە هەڵکەوتمە سەر رەواندز

ئێمە داوای مافمان ئەکەین بە هەموو توانایەکمانەوە .

٣ – پێشاندانی ڕێچکەی ڕووداںی ڕووداوەکە لە دیالێکتی کرمانجی خوارووداو بەشێوەیەکی ئاشکرا دیارە :

هەموو شاری مۆسکۆ خرۆشاوە بەسەد هەزاران چوون بەپیر گاگارینی قارەمانەوە (روناهی – ٢ ، ١٩٦١)

ئیشی چی‌یە کە هاتنە قەلاّی منەوە (مەکەنزی – ١٤)

گەلەك جار گیراوەو خراوەتەوە بەندیخانەوە (روناهی –٢–١٩٦١)

٤ – ناو لەگەڵ ئەم ئامرازانەدا و بەتایبەتی لەگەڵ ئامرازی (لە) دا لە بەشە دیالێکتی سۆرانیدا واتای سەرەتای دەست‌پێکردنی ڕوودان دەگەیەنێت :

لە ئەستەمبولێوە سولتان سەلیم بەمادایەکی هاتە بەغدایێ (مەکەتری –١٧٨)

٧٤ – ئەم دۆخە بە یارمەتی پاشبەندی دۆخی شوێن ئامرازی پێوەندی (–دا) دادەڕێژرێ ف . یوستی لەوباوەڕەدایە ، کە ئەم پاشبەندە هی زمانی تورکی‌یەو دۆخی شوێن دادەڕێژێ .

لەوانەیە ئەم پاشبەندە لە ڕووی ئەسل‌و بنچینەیەوە بۆ ووشەی (دان) بگەڕێتەوە ، کە ووشەیەکی کۆنی فارسی‌یە لەو تێکستانەی ، کە ا . ژابا بلاّوی‌کردونەتەوە شێوەی ئەم ووشەیە بەم جۆرەیە (دانیٚ) :

ئەمیر و دلیٚ خوە دانیٚ دبێژتن (حاجی جندی –٩٧)

دوی زمانی دانی ئەسلی تەیفەێید ئەفرەنجان ل‌وان وەلاتاندانیٚ پەیدا نەدبوون (حاجی جندی– ١١٢)

لە بەشە دیالێکتی زمانی کوردی ئەم پاشبەندە لە شێوەی (دە) دا دەبیٚ . لە سلێمانی‌دا کورتکراوەتەوە بۆ (–ا) ، (–یا) ئەم دۆخە سیٚ واتای سەرەکی دەگەیەنێت :

١ – شوێن و کاتی ڕوودان پێشان‌دەدا . وەیا شوێنی شت دەست‌نیشان دەکات ، بۆ دەربڕینی ئەم واتایەی ئامرازی پێوەندی (د ،ل) // (دە ،لە . سۆرانی) بەکاردێت :

سۆرانی :–

ئەمما زۆر برینم دە قالبی‌دا هەیە (مەکەتری –٢٢٠)

سیٚ کوورە ئالتون لە فلان شوین‌دا لە باخەکەی‌دا هەیە (مەکەنزی – ١٣٦)

لە زەمانی وی‌دا کەس نەیدەتوانی غەدریٚ لە کەس بکا (مەکەنزی – ١٧٨)

ئەمن‌و با ئۆمەر لە پایزێدا چووین بۆ سەفەریٚ (مەکەنزی –١٧٢)

لە زەمانی عوسمانیەکان گەلەك جار گیراوەو کراوە بە بەندیخانەوە (ڕۆژی نویٚ –ژ–٢–١٩٦١)

کرمانجی :–

سلێمان دماو وەلاتیٚ عەرەبستانیٚ‌دا (فولکلۆری کرمانجی – ٢٤٩)

دشەڤێن زڤستانێدا زارۆك دورا ئاگردا رۆنشتن (کامەران –٢١٤)

مەمیٚ ناڤ واندا زینیٚ دیت (فولکلوری کرمانجی –٢٧٤)

٢ – پاشبەندی (–دا) بەهاوکاری ئامرازی پێوەندی (بە) لە سۆرانی‌دا و (د) لە کرمانجی‌دا ڕێچکەی ڕوودان بەهوی شتەوە پێشان دەدا وەیان واتای وەسەرخستنی دەگەیەنێت :

سۆرانی : ئەگەر دزو خۆمال بینە یەك ، گای بەرۆشەندا هەل‌دەبەن (پەند) دەستە مەرۆیەکی چەکداریشیان وە پێش خۆیان خست بە دەشتی :

سندوسی‌دا هاتنەخوار (چیرۆکی کەڵەباب –١١)

کرمانجی :– مەها گولانیٚ‌دا ئەم د مێرگ‌و چیاندا دگەرین (ئەلف‌و بیٚ‌ی کوردی –٣٣)

تو من ریا جزیری‌دا بکی‌خارە (فولکلۆری کرمانجی –٢٦٧)

هێستری زینێ مینا دلۆپێ بارانێ گوور سەر سوورتێ دهاتنە خارێ (فولکلۆری کرمانجی -٢٩٠)

لە دیالێکتی کرمانجی‌دا سێ لەم پاشکۆیە ، پاشکۆی (-را) هەمان واتا دەبەخشێ .

٣ - لە بەشە دیالێکتی زمانی کوردی تورکمەنستان بادینان‌دا ئەم دۆخە ڕێچکەی ڕووداو بۆ ناوەوە دەگەیەنێت :

بەشە دیالێکتی کوردی تورکمەنستان :

دێو خوە ئاڤێتێدا (فولکلوری کرمانجی - ٥٨٩)

خوە قەێیدا ئاڤێت (فولکلۆری کرمانجی -٦١٥)

وەردەك خانم چڤاسی دگهیژە مالد (فولکلوری کرمانجی -١٦٢)

ئەم دچن سەرخالێ خوەدا (فولکلوری کرمانجی -٨٨)

لە بەشە دیالێکتی بادینان‌دا :-

حالەن زابتەکە چوو دکانی‌دا (مەکەنزی - ٣٠٤)

هاتنەڤ مەزەلکە کورەکەی‌دا (مەکەنزی -٣٠٠)

پاشبەندی -را ، - ڤا (-ەوە)و (-دا) لە رووی واتاوە دەتوانن لە شوێنی یەکتردا بندرێن‌و ئالوگۆڕ بکرێن وەك ئەم وێنەی دیالێکتی کرمانجی‌دا :

مەرێ برا گۆتە کولیلکدا (فۆلکلوری کرمانجی -١٣٦)

کولێك گۆتە کەرێ برارا (فولکلوری کرمانجی - ١٠٣)

بەرامبەر بە پاشکۆی (-ەوە) ی سۆرانی لە کرمانجی‌دا (-ڤ-دا) بەکاردێن .

٧٥ - شێوەی دۆخی -را ، ڤا (-ەوە) ودا لە هەردوو دیالێکتەکەدا هەر یەکەو چەند شێوەیەکی هەیە ، بۆ وێنە لە کرمانجی‌دا شێوەی -را ، - ڤا ، -دا لەرووی واتاوە ئاڵ‌و گۆڕ دەکرێن :

کەرێ برا گۆتە کولك‌دا ، فۆلکلوری کوردی ، ١٣٦)

لەگەڵ ئەم رستەی خوارەوەی بەراورد بکە

کولك گۆتە کەرێ برارا ، فولکلوری کوردی - ١٠٣

لەم رستەیەی خوارەوەدا پاشبەندی -ڤا دەتواندرێ بە -دا بگۆردرێ ئەو رێڤا راستی خەزالەکێ هات ، فولکلوری کوردی ، ٢٠٧

پاشبەندی (-دا) لە سۆرانی‌دا بەرامبەر بە - را ، ڤا ،دا ی کرمانجی‌یە .

پاشبەندی (-ەوە)ی دیالێکتی خواروو لەرووی واتاوە بەرامبەر بە - ڤا ،-دا ی کرمانجی‌یە .

پاشبەندی هەردوو دیالێکتەکە چۆن واتاو ئەرکی گشتی پێشان دەدەن هەروا تایبەتێتی دیالێکتیشی‌یان هەیە .

ئامرازەکانی خستنەسەر

٨٦ - خستنەسەر هۆی لێکدانی ناوی دیارخراو و دیارخەرە لە زمانە ئێرانیەکان‌دا خستنەسەر لە زمانی کوردی‌و زمانەکانی دی ئێرانی‌دا پێوەندی دیارخەری‌و وەسفی جۆرارو جۆر پێشان‌دەدا .

زمانی کوردی خاوەن کۆمەڵێك ئامرازی خستنەسەرە کە بۆ پێشاندانی کەتیگۆری رەسەن‌و ژمارەو ناسیاری بەکاردێت .

دیالێکتی کرمانجی لە ئامرازەکانی خستنەسەردا دەوڵەمەندە ، کە ئەم شێوانەیان هەیە :
(-ا ،یێ ،-ە ،-ی-ێد ، -ێت ، ێن)

و لە دیالێکتی خواروودا (-یێ ، -ی ،-ە)یە .

ف . یوستی ، ا .سۆ ، س . ئیگزارۆف وا بۆ ئامرازی (-ا ،-یێ ،-ی) چوون ، کە فۆنیمی جیاوازی ئامرازی خستنەسەری (-ی) زمانی فارسی‌یە و ئامرازی-ێد (-ێت) یان گەڕاندۆتەوە سەر زمانی خالدی .

ر . ماردن یەکەمین زمانەوان بوو ، کە شێوەکانی ئامرازی خستنەسەری دەست نیشان‌کردو نووسیویەتی‌و دەڵێ : (-ێد) ئامرازی خستنە سەری کۆیە ، (-ا) ئامرازی خستنەسەری تاکی مێیەو (-یێ) ئامرازی خستنەسەری تاکی نێرە .

لە ساڵی (١٩٣٣)دا باسی سێ ئامرازی دیش کرا ، کە لە بەشە دیالێکتی زمانی کوردی تورکمەنستانێدا بەکاردێت .

(-یێ) بۆ ناوی نەناسیاری تاکی مێ ، (-ی) بۆ ناوی نەناسیاری تاکی نێرە (-ە) بۆ ناوی ناسیاری کۆیە لە کۆمەڵێك ووشەی لێکدراوی دیارخەریدا .

دوای ئەم ئامرازانە رۆڵی ئامرازی خستنەسەر (-ێن) روون‌کرایەوە کە بۆ ناوی کۆ لە بەشە دیالێکتی زمانی کوردی سوریە بەکاردێت .

بەم جۆرە ئەوەمان بۆ روون دەبێتەوە ، کەوا لە دیالێکتی ژووروودا ئەم ئامرازانە هەن :-
(-ا ،-یێ ،ە ،ی .-ێد(-ێت) ،-ێن) .

ئەم ئامرازانە بۆ جیّناوی هەبی دەگەرینەوە ، بۆ وینە ئامرازی (ـآ ،ـیّ)و شیوەکانی دی (ـە ،ـی) بۆ جیّناوی هەبی یا ، آ ، بیّ و ئامرازی (نیر(یّت) ،ـیّن) بۆ جیّناوی ییّد (یّیت) ، (یّین) بەرامبەر بە پاشکۆی (ـەوە)ی سورانی بەکاردیّن .

– ئامرازی خستنەسەری تاك –

٧٧ – ئامرازی خستنەسەری تاك دووبەشە ، یەکەمیان بریّتیە لە (ـآ ،ـیّ) وە هی دووەمیان (ـە ،ـیّ)

٧٨ – ئامرازی خستنەسەری بەشی یەکەم (ـآ ،ـیّ) پیّوەندن بە (جیّناویهەبی)ەوە یەکسەر .

١ – ئامرازی خستنەسەری بەشی یەکەم تایبەتە بە دیالیّکتی ژووروو ئامرازی خستنەسەری (ـآ) لەگەلّ ناوی رەسەنی میّ بەکاردیّت تاکدا ، بە مەرجیّك ناوەکە هیچ نیشانەیەکی ریّزمانی پیّوە نەلکابیّت بۆ ویّنە :

خەبەرا هاتنا من زوو لناڤ گوند بەلاڤ بوو (عەرەبی شەمۆ –)

یارا من خاتوون زینە ڤیزا میر زیّڤدینیّ ، خوشکا میر سیّڤدینە (فولکلۆری کرمانجی –٢٨٥)

ئامرازی خستنەسەری (ـیّ) لەگەلّ تاکی رەسەنی نیّر بەکاردیّت .

بە مەرجیّك ناوەکە هیچ نیشانەیەکی ریّزمانی پیّوە نەلکابیّت بۆ ویّنە :

دەستیّ خوە ئاڤیّتە دەستیّ تجاریّ مەزن (مەکەنزی –٤٣)

ئەز کوریّ شاهیّ مەغربی یانم (مەکەنزی – ٨٧)

دەردیّ دلیّ من نە تو دەردە (فۆلکلوری کرمانجی – ٤١٢)

٢ – لە زمانی ویّژەیی بەشە دیالیّکتی کوردی سوریەدا کاتیّ ووشەی لیّکدراوی دیارخەری بریّتی دەبیّ بەناوی دیارخراوەوە دەلکیّن ، و لەگەلّ دیارخەر بەجودا دەنووسریّ ، بەواتا پیّوە نانوسیّ ، بۆ ویّنە :

دیا من ئا بەلەنگاز (جگەر خویّن – ١٦٤)

ئەڤە کانییا هەیاتیّ ئا ئەبەرین

شاهییا دلیّ من ئا یا شین پەریخان بوو (خوەندنا کوردی – ١٣)

کوریّ پاشیّ بیّ بجووك هات (عەرەبی شەمۆ – ٢٦)

میر سەریّ خوە بیّ پور سپی راکر (خەندنا کوردی – ١٥)

٧٩ - ئامرازی خستنەسەری بەشی دووەم لەگەڵ ئامرازەکانی خستنەسەری بەشی یەکەمدا یەکن ، بەڵام لەرووی فۆنۆلۆژی‌یەوە جیاوازن بۆیە بە شێوەیەکی دی بەشی یەکەم دەژمێردرێن ، کە (-ە) (-ێ)یە ، (-یٚ) یش شێوەیەکی (-ی)یە .

ئامرازەکانی بەشی دووەم لە دیالێکتی ژووروو و زمانی قسەکردنی هێندێك بەشە دیالێکتی خوارووش بەکاردێت .

١ - لە ووشەی لێکدراوی دیارخەریدا ئامرازەکانی بەشی دووەم لەگەڵ ناوی نەناسیار بەکاردێت .

ناوی رەسەنی نێر :

ئاسنەکی زراڤ (عەرەبی شەمۆ -٩١)

بەگٚ کۆنەکی چووك دابوو باڤێ من

محەمەد خورتەکی رند ژێ دەرکەت (عەرەبی شەمۆ -٨٨)

ناوی رەسەنی مێ :

چاڤەکی خێری مندا هاتی‌یە (فۆلکلۆری کوردی - ٣٥٦)

سەر جێی کەلەهەکە مەزن هەیە . (هاوار - ژمارە -١٠)

٢ - لە تێکستی فۆلکلۆری دیالێکتی ژووروودا ، ئامرازەکانی خستنە سەری بەشی دووەم لە (ووشەی لێکدراوی فرە) زۆر بەکارهاتوون ، لە کاتێکدا کە ناوی دیارخراو نیشانەی نەناسیاری (-ەك)ی پێوەلکاوە بەڵام لە هەمان (ووشەی لێکدراوی فرەف) دا ئەو ناوە دیارخراوانەی ،کە نیشانەی نەناسیاری‌یان پێوە نەلکاوە . ئامرازەکانی خستنەسەری بەشی یەکەمیان وەرگرتووە .

ناوی نەناسیاری رەسەنی نێر .

تجارەکی دی مەزن لە جزیرێ هەیە (مەکەنزی - ٢٤)

میراڤ . . . میرەکی خونخوری بێ‌ئینساف بوو (عەرەبی شەمۆ - ١٩)

ناوی رەسەنی نێر بێ‌نیشانەی نەناسیاری

نێریێ منی کەڤەر نەدچێریا

هەڤالێ منی ئەوەلی خوە ئاڤێتە ناڤ ئاڤێ (هاوار - ژ - ١٠)

ناوی نەناسیاری رەسەنی مێ :

سێڤەکە سۆرە خەلاتیمە . سەر کور خالێ خوە بەنگیمە (فولکلۆری کرمانجی - ٣٥٠)

دارەکە رەشە ژێ ئالاڤەکە کەسکە سۆرە گەشە (فولکلۆری کرمانجی - ٢٨٣)

شەڤەکە زڤستانی‌یە درێژبوو .

ناوی رەسەنی مێ بێنیشانەی نەناسیاری :

کارا منه چاله بەلەك

ئیرۆ لە مێشەدا جڤاتا وانه خەوەلەیە (عەرەبی شەمۆ - ۱۰۱)

۳ - لەبەشە دیالێکتی کوردانی سوریە و ئەرمینییە لە رستەی ناویدا کە گوزارەکەی برێتی دەبێ لە ئاوەڵناو . ئامرازی خستنە سەری بەشی دووەمی پێوە دەلکێ ، ئەمە لە کاتێکدا ، کە شتە باسکراوەکە ناسراوبێ‌و لە باسەکەدا هەبێ .

بێ لە ئامرازی خستنەسەری (-ە) تاکی مێ و (-ی) تاکی نێر ئامرازی خستنەسەری کۆش بەرچاودەکەوێ .

گوندی خراپ بوو (ئەوەی لە پێشتر باسکراوەو ناسراوە)

گوند خراپ بوو (گوندەکە نەناسراوە)

ئەزە کۆرم (ئێستە ، لەم‌کاتەدا)

ئەز کۆم (هەمیشە)

کتێبە سەر تەختەیە (ئەوەی لە پێشتر ناوی هاتووە و باسکراوە)

کتێب سەر تەختەیە (نەناسراوە)

ئەزی شەش سالی‌بووم

ئەزە شەش سالی‌بووم

کتێبە سەر تەختەنە

کتێب سەر تەختەنە

۸۰ - لە دیالێکتی خوارووادا سێ ئامرازی خستنەسەر (ێ ،-ی ،-ە) بەرچاو دەکەوێ ،کە لەرووی بەکارهێنانو واتایانەوە لەگەڵ ئامرازەکانی دیالێکتی ژووروودا جیاوازی‌یان هەیە .

۱ - ئامرازی خستنەسەری (-ی) لە سۆرانیدا رەسەن‌و ژمارە پێشان‌نادات . کاتێ کە ناوی دیارخراو کۆتایی بە دەنگێکی بزوێن دێت ئەم ئامرازە لە شێوەی (ڵ -)دا دەبێ .

ئامرازی خستنەسەر لەگەڵ ناوی تاکدا بە کۆتایی ووشەکەوە دەلکێ بۆ وێنە :

گەلی نەبەزی کوردستان (هیوا ، ژ -۳ ، ۱۹۵۸)

ئەم شۆرشە شۆرشێکی بورجوازی دیموکراتی‌یە (هیوا ، ژ، ژ -۳ ، ۱۹۵۸)

پۆستەی خوێندەواران .

ئامرازی خستنەسەر لەگەڵ ناوی کۆدا دەکەوێتە دوای نیشانەی کۆوە (–ان ، یەکان)

کۆمەڵەی قوتابیانی کورد لە ئەوروپا (هیوا –ژ–٣ ، ١٩٠٨)

سلاوی شێرانی مەیدان (هیوا ، ژ – ٣ ، ١٩٠٨)

٢ – لە بەشە دیالێکتی بنگرد ، پژدەر ، هەولێر ، رەواندزدا ئامرازی خستنەسەری (–یٚ) بەو ناوانەوە دەلکێن ، کە مێن وە (–ی) لەگەل ئەو ناوانە بەکاردێن کە نێرن :

لە بەشە دیالێکتی بنگرد و پژدەردا : خانمیٚ کچیٚ پەتروسی (مەکەنزی – ١٦٥)

ژاریٚ ماریٚ دەخۆمەوە (سەرچاوەی پێشوو – ١٦٨)

وەرە بۆ قەسریٚ من (سەرچاوەی پێشوو – ١٤٢)

کوری خواجە کاووسی (مەکەنزی – ١٥٨)

پیاوێکی زۆر جوان (مەکەنزی – ١٦٤)

چوو بۆ مەملەکەتی میسریٚ (مەکەنزی – ١٤٢)

لە بەشە دیالێکتی هەولێرر رەواندزیٚدا :

بزانە ماریٚ منیشت خەراکرد (مەکەنزی –٢٢٢)

دوروشمنیٚتۆو (مەکەنزی –٢١٨)

کوری وی

چوونە شاری بابی وی

٣ – ئامرازی خستنەسەری (–ە) لەو کاتانەدا بەکاردێت ، کە ووشە لێکدراوەکە کۆتایی بە نیشانەی ەکە ، –ەکان هاتووە ، کە بە کۆتایی دوا ووشەوە دەلکی . . . [٣]

منداڵە جوانە ژیرەکە

دەنگ‌و باسە گرنگەکانی ناوخۆ

لە ژمارەی پێشوودا دوورو درێژ باسی هاتنەوەی قارەمانە راستەقینەکانی گەلمان کردو هیوا – ژ – ٣ – ١٩٥٨)

ئامرازی خستنەسەری کۆ

٨١ – ئامرازەکانی خستنەسەر (ێد // –ێت ، ێن ، –ە ،–یٚ) ئامرازی کۆن پێوەندی وەسفی‌و دیارخەری دەدا هەروا باری کۆی ناوی دیارخراویش بە دەردەخا :

١ – ئامرازی خستنەسەر (–ێد) لە زۆربەی ناوچەکانی کرمانجی ژووروو بەکاردێت وەك دیاربەکر ، ماردین ، هەکاری ، بانا ، تبلیس ، موش ، بایەزید ، بەری رۆژئاوای گۆمی

ڕەزاییەی ، هەروا لە ناوچەی ئەرمەنستانێدا (-ێد) شێوەیەکی دی فۆنەتیکی هەیە ، کە ئەویش (-ێت)ە ، کە لەناوچەی بادیناندا بەکاردێت . هەروا لە بنگرد و پژدەرو موکریشدا . بەلاّم لەناو ئەو شێوانەی‌دا تەنیا شێوەی (-ێد) لەنووسین‌دا زۆرە هەسپێد وان ، مەرڤێد ماقوول ، خولامێت من ، جرانێد وی ، ئالاێد سۆر مەلا ل‌پێشییێ‌بوو و ئەو هەردوو مەرڤێد جاهل‌ژی لەدوو وی مەلای بوون هەسپێد وان عەرەبینە .

٢ - ئامرازی (-ێد) لە دیالێکتی خواروشدا بەرچاودەکەوێ ، بە تایبەتی لەناو ئەو تێکستانەی کە ئۆسکارمان و مەکەتری کۆیان کردۆتەوە د.ن. مەکەتری وەکو (-ی) ئامرازی‌خستنەسەر دە (دە) بە پیت دادەنێ بۆ ئێمە وا دەردەکەوێ ، کەوا (-ید) شێوەیەکی دی ئامرازی خستنەسەری کۆیە بۆ (ێد) . بەراوردی ئەم وێنانەی خوارەوە بکەن کە لەنێوان بەشە دیالێکتی موکری‌و کرمانجی ژووروودا کراوە[٤] . . .

موکری	کرمانجی
قەرەپۆشی دە شین (مان -٢٨٥)	قەرەپۆشێد شین
فیل‌و فەرەجێد شەیتان (مان -٢٢٥)	فیل‌و فەرەجێد شەیتان
موختاری دە دیوانێ (// - ٢٦١)	موختارێد دیوانێ
چاوی دە من (// - ٣٠٠)	چاوێد من
دەنکی دە هەنارێ (// - ٦٢)	دەنکێد هەنارێ

بەشە دیالێکتی بنگردو پژدەر	کرمانجی
داك‌و بابی دە تۆ (مەکنزی -٦٢)	دایك‌و باڤێد تە
ئای وەزیری دە من (// - ٢٤٢)	ئای وەزیرێد من
پیاوی دە پاشا (// - ٦٢)	مەرڤێد پاشا

بێ‌لەمەش لە تێکستی فولکلۆری‌دا لە دیالێکتی ژووروودا ئامرازی خستنەسەر (-ێد) لە شێوەی (ید) دایە ، هەروەکو چۆن لە دیالێکتی خوارووداً بەرچاودەکەوێ . لێرەدا (دە) بەرامبەر بە (د) دەوەستێ :

دەرێ د خەزنا (عەرەبێ شەمۆ ١٩٣)
دەڤۆکێ د هەسیان (فولکلۆری کوردی –٤٠٠)
کاکلێ د گووزا فۆلکلۆری کوردی –٣٠٢
گورێ د چیا (فۆلکلۆری کوردی – ٤٠٣)
خەونێ د شەڤان (فۆلکلۆری کوردی – ٣٠٢)

٨٢ لەمانەی سەرەوە ئەوانەمان بۆ روون دەبێتەوە :–

أ / شێوەی خستنەسەری (–ی – دە ، –یێ–د ، ێد) لە ڕووی نیشانەی ڕێزمانییەوە یەك کرۆکن .

ب – شێوەی (–ێد◀——▶ید) و خستنەسەری (–ی –دە) هەر لە هێندێك بەشە دیالێکتی خوارووودا ماوە وا دیارە لە رابردووە زیاترو بلاٌوتر بەکارهاتووەو ناوچەی سلێمانی گرتۆتەوە .

ج – شێوەی تازەی خستنەسەری ژمارەی کۆ (–ی) بە پاشماوەو کورتکراوەی (–ێد – ید)ە

٨٣ – لە بەشە دیالێکتی زمانی کوردانی ناوچەی سوریەو دیاربەکرا بەکاردێت و لەبەرهەمەکانی « ضیادد الدین خالدی» بەرچاو دەکەوێ – ئەرکی ڕێزمانی ئەم ئامرازەش هەروەکو ئامرازی (–ێد) . لە ووشەی لێکدراوی سادەدا بەناوی دیارخەرەوە دەژمێردرێ ، بۆ وێنە :

چیایێن بلند بێبەرف نابن ، نەوالێن کوور بێئاڤ نابن (هاوار ، ژمارە –٤٥) ب چاڤێن پرچی من ل کارتۆلین خوە ێن نیڤیژیایی د نەریوزەیرێ وان یێن خارجێی پوسپورێن وان ێن ئەسکەری ب وانرا بوون (هاوار ، ژمارە – ٤٤)

٨٤ – ئامرازی (–ێد ، ێن)ی خستنەسەر بەدیارخەرەوە نالکێ لەو ووشە لێکدراوە دیارخەریانەدا ، کە دیارخەر برێتی دەبێ لە ئاوەڵناوی چۆنیو سییو جێناو ، بۆ وێنە :

(پەرێخانێ تشتەك نەگوت ، ب چاڤێن خوە ێن دەلال مێزە وی کر .

دچیرۆکێن خەلکێن بنەجیێن کەڤناردا دبێژن .

٨٥ – گەر ناوی دیارخراو برێتیبوو لەدوو ووشەی لێکدراو بەهۆی ئامرازی (و)ی پێوەستەوە ئەوسا ئامرازی (–ێد ،–ێت ،–ێن)ی خستنەسەر بە کۆتایی ووشەی دووەمەوە دەلکێ .

لەم دۆخەی سەرەوەدا لە سۆرانیدا ئامرازی (–ی) خستنەسەر بە نیشانەی (ان . –ەکان)ی کۆوە دەلکێت ، کە ئەویش بە دووەمین ووشەوە لکاوە .

کەچو خورتێد سەنگەرێ هین دبن (کرمانجی)
کچو کورەکانی سەنگەر فێر ئەبن (سۆرانی)
دۆستو دوژمنێن خوە ناس‌بکە (کرمانجی)
دۆستو دوژمنانی خۆت بناسە (سۆرانی)

٨٦ – ئامرازی (–ە)ی خستنەسەر بە زۆری لە بەشە دیالێکتی ئەرمەنستانو سوریەدا بەرچاو دەکەوێ .

١ – لە ووشەی لێکدراوی دیارخەریدا ئامرازی (–ە)ی خستنەسەر لەو کاتەدا بەکاردێت . کە ناوی دیارخراو نیشانەی کۆی (ن)ی پێوەلکاوە :

دژمنە خورتو دژوار ژویرا پەیدا بوون .

٢ – ئامرازی (–ە) خستنەسەر بەدیارخەرەوە دەلکێت ، کاتێ کە ئامرازی (–ێد)ی خستنەسەر (–ێ) کورت‌کراوەی (–ێد) بە ناوی دیارخەرەوە دەبن ، وەیا لەو کاتەدا ، کە نیشانەی نەناسیاری (–ین ،ن) لەگەلێ دێت :

لەچێد ئەلیکتریکێیە مەزن .
برێ وی تە دگۆت قەیتانەکە رەشە .
شڤانە رندە پسپۆر
سمێلنە زەرە تەلنالێ ، چەڤنە سووتە گرە لێبوون .

ئامرازی (–ە) خستنەسەر لە بەشە دیالێکتی کوردەکانی سوریەدا(بەرامبەر بە ئامرازی ،، بروانە بەندی ژمارە ٨٣ ، ٨٤)

٨٧ – ئامرازی خستنەسەری (–ێ) لە رستەدا روون‌دەبێتەوە ، کەتیگۆری ژمارەی کۆی لە کاردا بەدیار دەکەوێ .

برێ تە رابوون . ئەوان ژی کارێ خوە کرن ، لە هەسپێ خوە سواربوون من چاڤێ وێ گرتن‌و دەستێ وی دان سەردلێ وێ .
جاسم رۆژێ ئۆسا گەلەك دیتبوون .

لەم بارانەی ژووروودا ئامرازی خستنەسەری (–ێ) گەرچی شێوەی لە ئامرازی خستنەسەری (–ێ) رەسەنی نێری تاك دەچێ ، بەلاّم کورت‌کراوەی (–ێد)ە ، کە ئامرازی خستنەسەری کۆیە . وەك چۆن لەم سەرچاوانەی خوارەوەدا بەرچاودەکەوێ :

چاڤێد من بوونه ناوی (فولکلوری کرمانجی -٢٨٦)
چاڤ من کورن (فۆلکلۆری کرمانجی - ٤٨٠)
زارۆێد مینا وه ل ڤرا زەف هەنه .
ژن ، زارێ گوند توپ‌بوو بوون (عەرەبێ شەمۆ -٩٠)

٨٨ – یەك بوونی نیشانەکانی خستنەسەری تاك‌و کۆ لەناو بەشه دیالێکتەکانی خواروو لە ئاخافتن‌دا ئاشکرایه . تەواوبوونی پرۆسیسی ئەم یەك بوونه لە بەشه دیالێکتی ئەمرۆی سلێمانی‌و موکری‌دا هەیه .

بڕوانه (٨٩–٩٠) . لێرەدا خستنەسەر شێوەیەکی هاوبەشی لەفزی ڕێزمانی‌یه ، که واتای ڕەسەن‌و ژمارەی تێدا نەماوەو ئەرکەکەی وەکو پێوەندی‌یەکی ئەتریبوتیڤی‌یه (وەسفی‌یه) .

یەك‌بوونی شێوەکانی ئامراز

٨٩ – کەرەستەی ئەم لێکۆڵینەوەیه ئەوەمان بۆ دەست‌دەخات ، کەوا پەرەسەندنی ئەم ئامرازانه لەکۆنەوە تا ئێسته بەهەمان قۆناخ تێپەڕبون ، بەڵام هەر دیالێکتەو پلەی تایبەتی خۆی هەیه .

لە دیالێکتی سلێمانی‌و موکری‌دا بە هۆی تێکستەکانی نیوەی یەکەمی سەدەی نۆزدەمدا ئەوەمان بۆ روون دەبێتەوه کەوا ، لەم کاتەدا زمانی کوردی لەژێر تەزووو کاریگەری زمانی فارسی پەرەی‌سەندووە . هەر لەبەر ئەم کاریگەری‌یەشه ئامرازەکانی خستەسەری (–ێ ،–ی) بەکارهاتنیان بۆ هەردوو ڕەسەنی نێرو مێ بوو بە (ی) ، که نه ڕەسەن‌و نەژماره پێشان نادەن ، بەڵام لە بەشه دیالێکتەکانی بنگرد ، پژدەر و هەولێرو ڕەواندزدا ، که بەشێکی زۆری سۆرانی‌یان داگرتووە دوو شێوە ئامراز بەرچاو دەکەن (–ێ)و (–ی) .

سۆرانی	کرمانجی
ژنێ مەلەك شای (مەکەنزی -١٤٢)	ژنا مەلەك شا
ماڵێ خۆم (مەکەنزی - ١٨٠)	مالا خوه
قەسرێ خۆ (مەکەنزی - ٢١٨)	قەسرا خوه
داکێ خۆی (مەکەنزی - ٢١٦)	دایکا خوه
دیوەخانێ پەتروسیای (مەکەنزی -١٦٦)	دیوەخانا پەتروسێ
لە پشتێ خوه کردووه (مەکەنزی - ٢٢٠)	ریشتاخوەکر

کچیێ مامیێ وی	کەچا مامیێ وی
ژاریێ مار (مەکەنزی – ١٦٨)	ژارا مار
حەیاتیێ خۆم (مەکەنزی –١٦٨)	حەیەتا خوە

لەم وێنانەی سەرەوە ، کە ئامرازی (یێ) خستنەسەری تێدا بەکارهاتووە بۆ ناوی رەسەنی میێ لە دیالێکتی سۆرانیدا بەرامبەرەکەی لە دیالێکتی ژووروودا ئامرازی (ا)ی خستنەسەرە .

ئامرازی (یێ) خستنەسەر لە نووسیندا رۆلی رێزمانی خۆی لە دیالێکتی خوارووداپاراستوە .

لەگەڵێ ناوی رەسەنی نێردا لە دیالێکتی ژوورروودا ئامرازی (–یێ) خستنەسەر بەکاردێت ، کە بەرامبەرەکەی لە دیالێکتی خوارووداا ئامرازی (–ی) خستنەسەرە .

سۆرانی	کرمانجی
شاری میسریێ (مەکەنزی – ١٤٦)	شەهریێ مسریێ
زەلامەکی زۆر جوان (مەکەنزی –٢١٠)	زەلامەکی گەلەك بەدەو
حەکیمیێ حەلەبێ مەکەنزی –١٦٢)	حەکیمی وی
کوری وی (مەکەنزی –١٩٦)	کوریێ وی
لباسی دەروێشیێ (مەکەنزی –١٧٨)	لباسی دەروێشیێ
مەملەکەتی مەلیك شای (مەکەنزی –١٧٨)	مەملەکەتیێ مەلیك شای
خەلیفەی ئیسلامیێ (مەکەنزی – ١٧٦)	خەلیفیێ ئیسلامی
شیری خۆم (مەکەنزی – ١٦٨)	شووریێ خوە
لە زەمانی ویدا (مەکەنزی –١٧٨)	لە زەمانیێ ویدا

لێرەدا ئەوەمان بۆ روون دەبێتەوە ، کەوا لە دیالێکتی سۆرانیدا (لە بەشە دیالێکتی سلێمانیو موکریێ نەبێ دوو جۆرە ئامرازی خستنەسەر هەیە ، کە ئەویش (–یێ)و (–ی) . کە هەردووکیان بەرامبەری ئامرازی (–ا) و (–یێ) خستنەسەری کرمانجی ژوورروونو رەسەنیش پێشان دەدەن ، بەڵام هێندێك جار ئەم دوو ئامرازە لە بریێتی یەکتر بەکاردێن ، بۆ وێنە ئەمانەی خوارەوە بەراوردبکە :

لەگەر مامی من (مەکەنزی –٢١٤)
کچیێ مامیێ وی (مەکەنزی – ٢٢٠)
دوژمنیێ من (مەکەنزی – ٢١٨)

ووراخێ من (مەکەنزی - ٢١٢)
ووراخی تور (مەکەنزی - ٢١٢)
قەسرێ من (مەکەنزی - ١٦٨)
قەسری من (مەکەنزی - ١٦٦)

ئاڵوگۆری بەکارهێنانی ئەم ئامرازانە دەبنە هۆی یەکبوونیان ، کە لە دیالێکتی سۆرانیدا بەرچاودەکەوێ ، لە ئەنجامی پەرەسەندنی ئەم دیالێکتە ئامرازی (-ی) خستنەسەر وەکو تاکە ئامرازێکی نووسینی لیٚهاتوو . هەروا ئەم یەك بوونی ئامرازە وەکو دیاردەیەك لە ژووروو‌شدا بەر چاو دەکەوێ بەدوو لاوە یەکێکیان لە لایەنی ژمارەو ئەوی دییان لە لایەنی ڕسەنەوە . بۆ وێنە لە کورتکردنەوەی ئامرازی (-ێد)ی خستنەسەری کۆ بۆ (-یٚ) بەتەنیا لەژووروودا و (-یدە) بۆ (-ی) کورت بۆتەوە .

لێکوڵینەوەو بەراوردکردنی زۆربەی بەشە دیالێکتەکانی خواروو وژووروو ئەوە روون دەکاتەوە ، کەوا شێوەی رەسەنی نێر لە خستنەسەرو دۆخی تیاندا بەسەر ناوی رەسەنی میٚدا زالٚ دەبیٚو دەبێتە یەك شێوە . بەرهەمی وێژەیی دیالێکتی سۆرانی ئەم راستییە دەسەلمێنیٚ ، بەلاٚم لە کرمانجی ژووروودا ئەم پرۆسیسی پەرەسەندنە درەنگتر دەستی پیٚکردووە .

٩٠ - بەم ڕێگەیە پرۆسیس یەکگرتووی شێوەی خستنەسەر لە باری کۆدا پێكدێت ، لێرەدا دوو ڕێچکە دەگەنە یەکتریو لێكدەدەن یەکێکیان کەتیگۆری ژمارەی تێدا نەماوەو لە ڕێچکەی دووەمیاندا هۆیەکانی جۆراوجۆری دەربرینی کەتیگۆری رەسەن تێیدا زالٚبووە .

ئەم پرۆسیسە لە لەناوچوونی رەگەزێك لە نیشانەی خستنەسەری کۆی (-ێد) (-ی - دە -سۆرانی) بەرچاودەکەوێت .

لە دیالێکتی ژووروودا کورتکراوەی نیشانەی کۆ برێتی دەبیٚ لە (-یٚ) کە وەکو ئامرازی خستنەسەری تاکی نێرە . ئەمەش لەو شێوەی پرۆسیسەی دیالێکتی خواروو دەچێت ، کە لەگەڵ نیشانەی خستنەسەردا رووی‌داوە ، بەوەی (-ی) نیشانەی خستنەسەری کۆیە هەروا هی نێرو لە دواییدا بووە بەبیٚلایەن .

پرۆسیسی یەکبوونی نیشانەکانی خستنەسەر لەباری کۆدا بەڕێگەی **هاوبەشی تەلەفوزی** ڕێزمانی روو دەدات .

٩١ - لەمانەی سەرەوە ئەوەمان بۆ روون دەبێتەوە ، کەوا لە زمانی کوردیدا پرۆسیسی نەمانی نیشانەی دۆخو نیشانەی خستنەسەر هەیە . نەمانی ئەم نیشانە گرنگانەی ڕێزمانی دەبێتە

هۆی پەیدابوونی پرۆسیسی بێ‌لایەنی ، جا لە دوای ئەوەدا هۆیەکانی دەربرینی پێوەندی دۆخی ، کەتیگۆری رەسەن‌و ژمارە بە یەکجاری نامێنن.

بەرامبەر ئەم بارە لەنێوان کوردناسانی سوڤێت‌دا دوو بیروڕای دژ بە یەك هەیە دەربارەی نەمانی کە تیگۆری رەسەن لە زمانی کوردی‌دا بەپێی یەکێك لەوانە ، پرۆسیسی بێ‌لاەیەنی رەسەن بۆ ناوی بێ‌گیانان بێت دەستووری رەسەنی مێشی بۆ دابنێن (٥٣ ، ٤٧، ٥٥) هی دووەم ، پرۆسیسی بێ‌لایەنی شێوەی خستنەسەرو دۆخی تیان دەستوری رەسەنی نێری بۆ دابنێن (٥١ ، ٣٦).

لە ئەنجامی شی‌کردنەوەی کەرەستەی بەشە دیالێکتی جۆراوجۆری ژووروو و خواروو لایەنی بیروڕای دەستەی دووەم راستتر دەردەچێت ، کەرەستەی بەراوردکاری ئەوەمان پێشان‌دەدات ، کەوا ئیشانەی رەسەنی نێر لە خستنەسەردا لە شێوەی دۆخی تیانیش‌دا بۆ رەسەنی مێش باوە ، بەم جۆرە یەکبوونی نیشانەی رێزمانی رەسەن‌و ژمارە دەستووری نیشانەی ناوی رەسەنی نێر وەردەگرێت ، ئەگەر لە زمانی وێژەیی سۆرانی‌دا ئەنجامی پرۆسیسی یەکبوون چەسپی بێت ، ئەوا لە کرمانجی‌دا پلەی ئەم پرۆسیسە زۆر زووتر بووەو هەر خۆیان نێزیك‌بوونەوەی ئەم نیشانانەو نەمان وەیا کەم‌کردنی شێوەکانی دۆخ دەشێوێنن‌و دەیوەستێنن.

ئاوەڵناو

٩٢ - ئەو بەشەی ڕێزمانی کوردی‌یە ، کە بە شێوەیەکی نافراوان لێی کۆڵدراوەتەوە و کەم باس‌کراوە لەوانەی باسیان کردووە « ف . یوستی» . . .(٦٩) لە بەرهەمە ڕێزمانی‌یەکەی خوێدا لەگەل ناو باسی ئاوەڵناو دەکاوە نێزیکەی لاپەڕەیەکی بۆ تەرخان‌کردووە . « ر . ڤ . جاردین» . . .(٦٨)یش هەر لەیەك لاپەڕدا ژمارەیەکی لە ئاوەڵناوی چۆنی هێناوەتەوە شێوەی پلەی بەراوردیشی داوە . « د . ن . مەکەتری» . . .(٧١) و « ی . ن . مەکارۆس» . . . ٧٣ باسی ژمارەیەك لە ئاوەڵناوی چۆنی دەکەن و پلەی بەراوردو بالاشیان بۆ دارشتووە . « ل . فۆسۆم» . . .(٦٥) هەر بەم شێوەی ئەوانەی ژوورروو باسی ئاوەڵناوی کردووە .

کێشەی جۆرەکانی ئاوەڵناو و هۆیەکانی دارشتنی لە بەرهەمەکانی لەسەروو نێوبراودا نرخێکی ئەوتۆی نەدراوەتی‌و بەتەواوی لێی‌نەکۆڵدراوەتەوە . لەم کارەی خۆماندا هەول‌دەدەین بەشێوەیەکی فراوانتر و قوڵتر لەم بەشەی ئاخافتن بکۆڵینەوە .

ئاوەڵناو لەرووی شێوەو هیچ جیاوازی‌یەکی لەگەلّ ناودا نی‌یە هۆی بنەڕەتی لێك جیابوونەوەیان تەنیّ واتایە .

ئاوەڵناو لە ڕووی شێوەوە نەرەسەن‌و نەژمارە دەرنابڕی‌و پێشان‌نادات . نیشانەکانی کەتیگۆری « ڕەسەن‌و ژمارە » لەو کاتەدت بەدیتر دەکەویّ کاتیّ ئاوەڵناوەکە لەگەلّ ناوێکدا دێت . ڕۆلی سینتاکسی ئاوەڵناو بە شێوەیەکی گشتی «دیارخەری و گوزارەی»یە .

ئاوەڵناو دابەش دەکرێتە سەر دووبەش :

١ - ئاوەڵناوی چۆنی

ئاوەڵناوی نسبی

ئاوەڵناوی چۆنی

ئاوەڵناوی چۆنی دابەش دابەش دەکرێتە سەر چەند گروپێك :

١ - ئاوەڵناوی چۆنی ، کە بۆ هەردوو دیالێکتەکە گشتی‌یە ، لەمانە .

أ - ئاوەڵناو لە رووی فۆنیمەوە ڕێك‌کەوتوو :

ڕەش.سپی ،ئال ، باش ،گەرم ، کورت ، گەسك ، سست ، بچووك ، درێژ ، بۆز چاك ، سنوور ، پاك ، پیس ،تەنگ ،بلند ،شین ، پان ، دوور ، ڕاست .

ب - ئاوەڵناوی لەرووی فۆنیمەوە جیاوازە ، بەڵام ڕەگیان یەکە :

کرمانجی	سۆرانی
کرمانجی ژووروو)	(کرمانجی خواروو)
هشك	ووشك
هوور	وورد
کۆر [1]	کوێر
زەر	زەرد
نوو	نوێ
ژار	هەژار
نێزیك [2]	نزیك
ڤالا [3]	ئاوەلا
زرنگ	زرینگ
کوور	قووڵ
سڤك	سووك
شیرن [4]	شیرین
هێنك	فێنك
ئەرزان	هەرزان
خوەش	خۆش
گەنی	گەندە
سار	سارد
تتوژ	تیژ
هێسا	ئاسان
سخ	سەخت

(١) ئاوەڵناوی « کۆر » لە بەشە دیالێکتی هەولێریش‌دا بەکاردێت بەرامبەر بە « کوێر » وەرگێر.

(٢) ئاوەڵناوی «نێزیك» لە بەشە دیالێکتی هەولێرو موکریش‌دا بەکاردێت بەرامبەر بەنزیك . (وەرگێر)

(٣) لە هیندێ ناوچەی کرمانجی خوارووداا بەرامبەر بە « ڤالا» دەڵێن « والا» .

(٤) لە بەشە دیالێکتی موکری‌و هەولێردا ئاوەڵناوی «شیرن» بەکاردێت . (وەرگێر)

برچی	برسی
کەڤن	کۆن
فرە	فراوان
تاری	تاریك
دژڤار	دژوار

٢ – ئاوەڵناوی لە رووی رەگەوە جیاواز :

کرمانجی	سۆرانی
رند	جووان
تژی	پڕ
زیخ	ئازا
تەمیز	پاك
گران	قورس
مەزن	گەورە
تەنك	باریك
قاڵم	ستوور (٭)
زۆر	زاڵ
قرێژ	چڵکن
هێشین	سەوز
قایم	شەد (٭)
قیچك	زەرد
رژی	لاغەر (٭)

(٭) ئاوەڵناوی «سۆور» لەگەڵ ئەو بەشەشدا باسکراوە . کە لە هەردوو دیالێکتەکەدا لە رووی فۆنیمەوە یەکن . (وەرگێر)

(٭) بەرامبەر بە ئاوەڵناوی «قایم» کە لە دیالێکتی کرمانجی ژووروودا بەکاردێت هەر «قایم» وە «توند» لە دیالێکتی کرمانجی خوارووودا هەیە « شەد »م نەبیستووە ، «وەرگێر»

(٭) فارسی دەڵێ «لاغەر» کورد دەڵێ (لاواز) ، وەرگێر

خورت	چەرپ
چەتن	دژوار
تەنگ	تەسك

٩٥ – هێندێك ئاوەڵناوی چۆنی وەکو ناو لەپۆشی ناودا بەکاردێن :

کرمانجی	سۆرانی
پیر	پیر
بچووك	بچووك
مەزن	مەزن (گەورە)
قرێژ	چڵکن
گەرم	گەرم
دژڤار	دژوار
دەلال	دەلال
بەدەو	جووان

٩٦ – کاتێ ئاوەڵناوی چۆنی دەوری ناوی دەگێڕێ بە هۆی رێگەی مۆرفۆلۆژیو سینتاکسی‌یەوەیە ، بەواتە بە هۆی خستنەسەرو نیشانەی دۆخەوەیە .

ئاوەڵناوی چۆنی ، کە رۆلی ناوی دیارخراو دەگێڕێ ووشەیەکی لێکدراوی دایرخەری دادەڕێژی ، ئەوسا ئامرازی خستنەسەری تاك‌و کۆی پێوە دەلکێ لێەردا وەکو ناوێك رەفتار دەکات ، بۆ وێنە :

بەدەوێ گوند

بەدەوا ژ بەدەوان

مەزنێ قومێ

مەزنێ ئێلێ

بەلەنگازێ شەهر

گەورەی ئەم خێڵە کێ‌یە ؟ (هیوا ، ژمارە – ٦– ١٩٥٧)

دژواری یەکەم (روناهی –١–١٨)

هەژاری شار

بچووکی ماڵ

٩٧ - پلەکانی ئاوەڵناو :

ئاوەڵناو چۆنی رادەی پلەی چۆنیەتی شت وەیا کەس دەنوێنێ ، لەم رووەوە سێ جۆرە پلەی هەي :

١ - پلەی چەسپیو

٢ - پلەی بەراورد

٣ - پلەی بالآ

٩٨ - پلەی چەسپیو چۆنیەتی شت دەگەیەنێت بێ ئەوەی پێویست بە بەراورد کردن بکات لەگەڵ چۆنیەتی شتی دی .

٩٩ - پلەی بەراورد چۆنیەتی شتێك بەراورد دەکا لەگەڵ شتێکی دیدا ، بۆ دارشتنی ئەم جۆرە پلەیەش سوفیکسی (-تر) بەکار دەهێنرێت ، کە بە کۆتایی ئاوەڵناوەوە دەلکێت . بۆ پێك هێنانی ئەم پلەیە ئامرازی پێوەندی (ژ) لە دیالێکتی کرمانیوە « لە » سۆرانیدا هاوبەشی دەکەن کە دەکەونە پێش ئەو ناوەی پلەی نزمتری پێ دەبەخشرێ لە رووی چۆنیەتییەوە :

هەسن ژ کەڤر گرانترە . (کرمانجی)

ئاسن لە بەرد گرانترە . (سۆرانی)

خەبەرا بخێر ژ شەکر چێترە : (ك .)

ووشەی بەخێر لە شەکر چاکترە . (س .)

١٠٠ - پلەی بەراورد بۆی هەیە بە هۆی ووشەسشەوە دابرێژرێ . بۆ وێنە : « ها » لەکرمانجیو « هێشتا »ی سۆرانی دەخرێتە پێش ئاوەڵناوی چەسپیو و ئەم بارە دادەرێژن :

ئەزێ قیزا دها بەدەو بخوەزم (ك .)

من کچێکی هێشتا جووانم دەوێ (س .)

ئەوا گوندا دها مەزنە . (ك .)

ئەم لادێیە هێشتا گەورەیە (س .)

١٠١ - پلەی بالآ

بەرزترین پلەی چۆنیەتی ئاوەڵناو دەردەبرێ لەچاو شتانی دی :

١ - پلەیبالآ بە هۆی ووشەی «هەرە» دادەرێژرێ ، کە دەکەوێتە پێش ئاوەڵناوی پلەی چەسپیوەوە .

هەرە شیرن . (ك) هەرە شیرین . (س .)

ئاڤا هەرە شیرن (ك.)

ئاوی هەرەشیرین (س.)

٢ – لە سۆرانیدا سوفیکسیش بەشداری دارشتنی پلەی بالآی ئاوەڵناوی چۆنیەتی دەکا ، کە ئەویش سوفیکسی (–ترین) .

گوڵنار جوانترین کچە لەم گوندە . (نوری عەلی ئەمین – ١٩٦٠ – ١١٦)

٣ – لە بەشە دیالێکتی کوردی ئەرمەنستاندا بۆ دارشتنی پلەی بالا (لاپ) بەواتە هەرە ، زۆر هاوبەشی پێكهێنانی دەکات .

لاپ دریژە

ئەوا ڤیزا لاپ چەلەنگە .

١٠٢ – بەهێزترین پلەی بالآی ئاوەڵناوی چۆنی ، ئەو ئاوەڵناوەیە ، کە سوفیکسی ئاوەڵناوی لەگەڵدا بەکاردەهێنرێت .

١٠٣ – سوفیسکی (–ۆتانکی ، – ۆکی ، – ۆلەکی) لە کرمانجی و (–ۆلە ، –ەلە ، –پلە لە سۆرانی ، کە دەچنە سەر ئاوەڵناوی چۆنی ، لەرووی پلەیچۆنیەتییەوە پلەی نزمتر دەبەخشن .

کرمانجی

أ – رەشۆتانکی ، سۆرۆتانکی ، ترشۆتانکی ، سۆرۆتانکی ، تالوتانکی

ب – ڤیچۆلەکی ، سۆرۆلەکی ، رەشۆلەکی

ج – قریژۆکی . زەرکۆك (ی) رەشکۆك (ی)

سۆرانی

نەرمۆلە ، خنجیلە (قنجیلە) ، سپیکەلە ، رووتەلە ، بچکۆلەو . هتد

١٠٤ – کاتێ ئاوەڵناو پلەیەکی بەرزو بالآو زۆری چۆنیەتەکی دەبەخشێ ، بەرێگەی دووپاتکردنەوەی ئاوەڵناوەکە دادەرێژرێ ، لە دیالێکتی کرمانجیدا سۆفیکسی (–ی)و (–ۆتانکی)یش لەگەڵ ئاوەڵناوەکەدا دووبارەدەبێتەوە :

١ – دووبارە کردنەوەی سادەداادە ، کە بەرێگەی د پی دووپاتکردنەوەی ئاوەڵناوەکەیە لە دوو دیالێکتەکەدا :

سۆرانی	کرمانجی
سوور – سوور	سۆر – سۆر
ڕەش – ڕەش	ڕەش – ڕەش
سارد – سارد	سار – سار
*وورده –وورده (*)	هوور – هوور

٢ – به دووبارەکردنەوەی ئاوەڵناوەکه به یارمەتی سۆفیکسی (–ی) ، که تەنیا له کرمانجی دا بەرچاودەکەوێ :

سۆری – سۆر
ڕەشی – ڕەش
تاڵی – تاڵ

٣ – به دووبارەکردنەوەی ئاوەڵناوەکه به یارمەتی هەردوو سۆفیکسی (–ی) و (–ۆتانکی)که تایبەته به بەشه دیالێکتی کوردی ئەرمەنستان :–

ڕەشی – ڕەشۆتانکی
سۆری – سۆرۆتانکی
تاڵی – تاڵۆتانکی

٤ – له دیالێکتی کرمانجی دا چەند ئاوەڵناوەێك هەن ، که ئەم پلەیەیان به هاوکاری سۆفیکسی (–ی ،کی ، –ۆکی)دا دەرئەبڕێن ئەم سۆفیکسانه دەچنه سەر ئاوەڵناوی دووەم له ڕووی واتاوه هیچ جیاوازی‌یان نی‌یەو هەموویان پلەی هەره بەرزی چۆنیەتی دەبەخشن :

قول – قولی ، قول – قولکی ، قول – قولۆکی
سۆر – سۆری ، سۆر – سۆرکی ، سۆر – سۆرۆکی (*)
ڕەش – ڕەشی ، ڕەش – ڕەشکی ، ڕەش – ڕەشۆکی
تاڵ – تاڵی ، تاڵ – تاڵکی ، تاڵ – تاڵۆکی (*)
هوور – هووری ، هوور – هوورکی ، هوور – هوورۆکی

(*) له دیالێکتی کرمانجی خوارووددا (وورد – وورد) هوورد – هوورد)یش دەڵێن . وەرگێر
(*) له بەشه دیالێکتی بادیناندا بەهۆی پاشگری (–وو) دادەڕێژی : سووررووو . ڕەشوو . .
(*) له بەشه دیالێکتی بادیناندا به یارمەتی پاشگری (–وکه) دادەڕێژرێ : تەحلوکه . .

١٠٥ – «ئاوەڵناوی نسبی»

ئاوەڵناوی نسبی بنچینەو ئەسڵی بابەتو کەرەستە بۆ شت دەگەڕێتەوە . لە زمانی کوردیدا ئاوەڵناوی نسبی بەهۆی مۆرفۆلۆژیو لێکدانی ووشەوە دادەڕێژرێ .

١٠٦ – ئاوەڵناوی نسبی بەهۆی سۆفیکسی (–ی ، –ۆکی ،–ین) دادەڕێژرێ ، کە بەکۆتایی هێندێك بەشەکانی ئاخافتنەوە دەلکێ :

١ – ئەو ئاوەڵناوەی ، کە بە هۆی سوفیکسی نسبی (–ی) دادەڕێژرێ ، واتەی ئەسلو بنجو بناوان دەگەیەنێت ، لە هەردوو دیالێکتەکەدا هەیە .

کوردی ، عەرەبی ، دەشتی ، بارزانی ، گۆشتی ، گەنمی .

٢ – ئەو ئاوەڵناوە نسبی‌یەی ، کە بەهۆی سوفیکسی (–ین) وەدادەڕێژرێ وجۆری بابەتەکە دەردەخات کە شتەکەی لێ‌دروست‌کراوە :

زێڕین ، ئاگرین ، ئاسنین ، خوێنین .

٣ – ئەو ئاوەڵناوە نسبی‌یەی ، کە بەیارمەتی سوفیکسی (–ۆکی) دادەڕێژرێ :–

لە دیالێکتی کرمانجی‌دا بە یارمەتی ئەم سۆفیکسە هێندێ ئاوەڵناو لە بناخەی کارەوە دادەڕێژێ :

گەرۆکی ، شمتۆکی پێرتوکی زەلقوکی ، زەرقۆکیو . . .هتد .

٤ – ئاوەڵناوی نسبی بەهۆی پاشگری (–ین)وە واتای ماوەو کات دەگەیەنێت ، ئەم هۆیە تەنێ لە کرمانجی ژووروودا بەرچاو دەکەوێ پاشین ، پێشین ، شەفین ، رۆژین ، سالێن و . . .هتد .

١٠٧ – ئاوەڵناوی نسبی بە هۆی ئامرازی (نە – ،نا–) وە پێشگری (–بێ) دادەڕێژرێ ، کە دەچێتە سەر ناو ، بناخەی کارو هێندێ ئاوەڵناوی چۆنی :

١ – ئاوەڵناوی نسبی ، کە بەیارمەتی پێشگری (–بێ)و داڕێژراوە :

بێ‌ماڵ ، بێ‌گیان ، بێ‌ناف ، بێ‌ناو ، بێ‌پار ، بێ‌بەش .

٢ – ئاوەڵناوی نسبی ، کە بەیارمەتی ئامرازی (نە – ،نا–) لە سۆرانیداو)–نە (لە کرمانجی‌دا داڕێژراوە ، ئەم ئامرازانە دەچنە سەر ناو یان بناخەی کار :

سۆرانی	کرمانجی
ناراست	نەراست
نەساغ	نەساخ
ناخۆش	نەخوەش
ناتێر	نەتێر

٣ – پێشگری (نە–) دەچێتە سەر ناوی بکەر و ناوی‌کراو ، ئاوەڵناوی لی‌دادەرێژرێ :

سۆرانی	کرمانجی
(نەمر)	نەمەری
نەهاتوو	نەهاتی
نەکەوتوو	نەکەتی
نەخوێنراو	نەخوەندی
نەکراو	نەکری
نەنوسراو	نەنڤیساندی

١٠٨ – بۆ دارشتنی ئاوەڵناوی نەسادە بەزۆری رێگەی لێکدانی دوو بەشی ئاخافتنی ناو ، ژمارە ، ئاوەڵناوی (وێنی) بەکاردێت‌و لێك‌دەدرێت . تایبەتێی ئەم جۆرە ئاوەڵناوانە وەکو ئاوەڵناوی کە واتەی بەڵگەو نیشانەی بابەت‌و شت دەبەخشێ :

١ – ئاوەڵناو + ناو . (ئەم جۆرە دارشتنە زۆرە) .

سۆرانی	کرمانجی
رەش بەخت	رەش بەخت
خراپ مال	خراب مال
خۆش بەخت	خوەش بەخت
پاك دڵ	پاك دڵ
کەم بیر	کێم بیر

٢ – ئاوەڵناو + ئاوەڵناو

ئەم جۆرە دارشتنە کەم بەکاردێتو لە دیالێکتی کرمانجی ژووروودا هەیە وەك :
کەسکە سۆر
سۆر ، شین ، ترشە تاڵ ، سۆرەسپی ، شۆرەتاڵ

٣ – ناو + ئاوەڵناو

(ئەم جۆرە دارشتنە لە زمانی کوردیدا زورباوەو بەرهەمدارە)

کرمانجی	سۆرانی
چاڤ ڕەش	چاوڕەش
خوون شیرن	خوێن شیرین
دل سار	دڵسارد
بەخت ڕەش	بەخت رەش
گۆدێژ	گوێ درێژ

٤ – ئاوڵناو + ناو (ئەم جۆرە دارشتنە کەم بەکاردێت)

کرمانجی	سۆرانی
خودان خێر	خاوەن خێر
خودان بەخت	خاوەن بەخت

٥ – ژمارە + ناو (ئەم چەشنە دارشتنە زۆرە)

کرمانجی	سۆرانی
دوقات	دووقات
دوبەر	دوولا
چار گۆشە	چووار گۆشە
یەك دەنگ	یەك دەنگ
یەك رۆژ	یەك رۆژ

٦ – ناو + ڕەگی کار (ئەم دارشتنەش زۆرە)

کرمانجی	سۆرانی
خێرخواز	خێرخواز
خوونڕێژ	خوێن ڕێژ
مێرکوژ	پیاوکوژ
دەست نڤیس	دەست نووس
براموژ	براکوژ

٧ – ئاوڵناو (ئاوەڵکار) + ڕەگی کار (ئەم دارشتنە کەمە)

کرمانجی	سۆرانی
دووربینی	دووربینی
خوِشگۆ	خۆشگۆ
ڕاستبێژ	ڕاستبێژ

١٠٩ – ناوی – دیارخەر – لە ووشەی لێکدراودا لە ئەرکی ڕێزمانیدا لە ئاوەڵناوی نسبی نێزیکە .

کرمانجی	سۆرانی
ژناکورد	ژنی کورد
خانێ مەرمەر	خانووی مەرمەر
ریاهەسن	ڕێگەی ئاسن
لەشکەرێ دژمن	لەشکری دژمن
مالآزەرویان (زەرووان)	مالێ منداڵان
کنچیێ ژنان	جلی ژنان
حەماما ژنان	حەمامی ژنان
دەنگێ کەچکان	دەنگی کچەکان
مغازا کتێبان	مغازەی کتێبان

١١٠ – ئەو ناوەی ، کە جیٚناوی (یا ،ا) ، یێ(یٚ) ، یێد (یٚت) ، یێن (یٚن)ی کە کرمانجی و ە (ی –هی–) لە سۆرانیدا بە پێش‌دەکەویٚ لە رووی ئەرکی ڕێزمانیەوە وەکو ئاوەڵناوی نسبی‌یە .

سۆرانی	کرمانجی
ی دەوڵەت (ی) ، (هی‌دەوڵەت)	یێ دەوڵەتیٚ
ی دژمن ، هی دژمن	یێ دژمن
ی‌مال ، هی‌مال	یێد مالیٚ
ی‌چۆل ، هی چۆل	یێد چۆلیٚ
ی‌شار ، هی شار	یێد شاهر

١١١ – ئاوەڵناو لە رستەدا ڕۆلی سنتاکسی دەگیٚڕیٚو دەبیٚتە دیارخەر ، نیهاد ، بەرکار و گوزارە .

١١٢ – لە رۆلی ئەتریبزتیڤدا (دیارخەر)دا ئاوەڵناو دەکەیٚتە دوای ناوی دیارخراوەوە . کۆتایی ئاوەڵناو بەپیٚی ئەو ناوەی لەگەڵی دیٚت ، ڕیٚك دەکەویٚت یان هەر وەکو خۆی دەمیٚنیٚتەوە .

١١٣ – لەم ووشە لیٚکدراوانەی خوارەوەدا ناو دەوری دیارخراو و ئاوەڵناو دەوری دیارخەر دەگیٚڕیٚ :

سۆرانی	کرمانجی
مالیٚ گەورە (مالی مەزن)	مالٚ مەزن
داری بەرز ٩داری بلٚند)	دارا بلٚند
خانووی سوور	خانێ سۆر

ئاوەڵناو دەوری نیهاد و بەرکار ، (adrerbial) یش دەگیٚڕیٚ لەم رۆلانەدا نیشانەو دۆخی تایبەتی خۆی دەبیٚ .

١ – ئاوەڵناو لە رۆلی نیهاد دا :

تا پیریٚك دەمریٚ ، هەزار جوان ئەمریٚ .

دەولەمەند چوون لیٚژارمان

٢ – ئاوەڵناو لە ڕۆڵی بەرکاردا :

من ئەڤا کتێبا نڤیسە بۆ بچووك‌و مەزنان .

من ئەم کتێبەم نووسیووە بۆ گەورەو بچووك .

با بڵێین هەندیٚ لە پیرەکان خراپن .

بلا بێژن هنەك ژ پیران خراپن .

١١٤ – ئاوەڵناو لە ڕۆڵی گوزارەدا : (لەگەڵ پێوەندی کارا بەواتە دەبێتە بەشێك لە گوزارەی ناوی)

کرمانجی	**سۆرانی**
دیوار رەشە	**دیوار رەشە**
خانی بچووکە	**خانوو بچووکە**
دیوار رەشن	**دیوار رەشن**

١١٥ – لە کۆتایی‌دا ئەوەمان بۆ روون دەبێتەوە ، کەوا لە زمانی کوردی‌دا هۆی – پەرەسەندووی مۆرفۆلۆژی بۆ چۆنیەتی دارشتنی ئاوەڵناو نی‌یە ، لەگەڵ ئەوەش‌دا ئاوەڵناو بە بەشێکی ئاخافتن دەژمێریٚ ، چونکە تایبەتێتی مۆرفۆلۆژی‌و مینتاکسی واتایی خۆی هەیە .

ژماره

١١٦ – له زمانی کوردی‌دا ژماره دابەش دەبێته سەر بنجی (چەندی) ، پلەیی ، دابەش ، لێدەر و کەرتی .

ئەو لێکۆڵینەوانەی ، که لەسەر ژماره کراون ، به شێوەیەکی سەرەکی بایەخیان بەژمارەی بنجی‌و پلەیی داوه . چۆنیەتی دارشتنی ژماره به یارمەتی نیشانەی ڕێزمانی‌و چۆنیەتی بەکارهێنان باس‌نەکراوه .

ف .یوستی له بابەتی ژمارەدا هەر باسی ژمارەی چەندی سەر به بەشه دیالێکتی موسل دەکات‌و لەگەڵ زمانی فارسی‌دا بەراوردی دەکات .

ی . سۆن له دیالێکتی کرمانجی‌دا له ژمارەی چەندی لێکدراو دەدوێ ، وەك دەهـو یەك‌و یانزدەهـ و ژمارەی پلەیی وەك دووی‌و دووانی .

ر . جاردین باسی شێوەکانی ژمارەی پلەیی دەکات ، ێ دووێ ، یێ پێنجێ هتد . . له بەرهەمە ڕێزمانی‌یەکانی کامەران بەدرخان‌دا سێ ڕێگەی دارشتنی ژمارەی پلەیی له بەشه دیالێکتی سوری‌یەدا روون‌کراوەتەوه ،

أ – یێ چاران ،

ب – چارانی ،

ج – چارووم

ژمارەی بنجی

١١٧ – له زمانی کوردی‌دا ژمارەی دەیی بەکاردێت ، که بەشێوازی زمانەکانی دی ئێرانی دەچێ .

ئەم ژمارانەی خوارەوه هی ده ژمارەی له سەرەتان :

کرمانجی	سۆرانی
یەك	یەك
دو	دوو
سی	سێ

چار	چوار (چاریش دەڵێن ، وەرگێر)
پێنج	پێنج
شەش	شەش
حەفت	حەوت
هەشت	هەشت
نە(هـ)	نۆ
دە(هـ)	دە

١١٨ – بەشی دووەمی ژمارەکانی دەیی دابەش دەبێتە سەر دوو گروپ :–

١ – ئەو ژمارانەی ، کە بەلێکدانی ژمارەی دە (دەهـ)و ژمارە سادەکان دادەڕێژرێت :

کرمانجی	سۆرانی
یانزدە(هـ)	یانزدە وەیا یازدە
دوانزەدە(هـ)	دوانزە
سێزدە (هـ)	سێزدە
چاردە (هـ)	چواردە (چاردەش دەڵێن وەرگێر)
پانزدە(هـ)	پانزدە
شانزدە(هـ)	شانزدە
هەفتدە(هـ) ، هوڤدە	حەوتدە
هێژدە ، هەیشتدە	هەژدە
نۆزدە (هـ)	نۆزدە

لە بەشە دیالێکتی سلێمانیدا ژمارەی یانزدە ، دوانزە ، پانزدە بەم شێوانەش گۆ دەکرێن یاندزە ، دواندزە ، شاندزە ، پاندزە .

٢ – بۆ دارشتنی ئەم ژمارانە ژمارەی دە بەپێش ژمارەکانی دییەوە دەکەوێ ، دەهیەك (دەهـیەك) ، دەهدوو (دەهـدو) ، دەهسێ (دەهـسێ) ، دەهچار(دەهـچار) ، دەهـشەش (دەهشەش) . . .هتد .

ئەم شێوە دارشتنە تەنێ لە هێندێك بەشە دیالێکتی کرمانجی خوارووددا ، لەو تێکستانەدا بەرچاو دەکەوێت ، کە لەلایەن ا . سوسین کۆکراوەتەوەو چاپکراوەو لە لایەن ف . یوستییەوەش باسکراوە .

١١٩ – ژمارە دەیەکان ئەوانەی خوارەوەن :

کرمانجی	سۆرانی	کرمانجی	سۆرانی
١٠–دە(ھ)	دە(ھ)	٥٠–پێنجی	پەنجا
٢٠–بیست	بیست	٦٠–شێست	شێست ، شەست
٣٠–سی	سی	٧٠–حەفتا	حەو(ت)دە
٤٠–چل	چل	٨٠–هەشتا	هەشتا
		٩٠–نەوێد	نەوەد

١٢٠ – بەشی سێیەمی ژمارە دیسانەوە بەرێگەی لێکدانی ژمارەکانی تاکو دەیەکانەوە دادەرێژرێت :–

کرمانجی	سۆرانی	
بیست‌و یەك	بیست‌و یەك	٢١
بیست‌و دوو	بیست‌و دوو	٢٢
بیست‌و سێ	بیست‌و سێ	٢٣
بیست‌و چار	بیست‌و چوار	٢٤

کرمانجی	سۆرانی	
بیست‌و پەنج	بیست‌و پێنج	٢٥
بیست‌و شەش	بیست‌و شەش	٢٦
بیست‌و حەوت	بیست‌و حەوت	٢٧
بیست‌و هەشت	بیست‌و هەشت	٢٨
بیست‌و نە(ھ)	بیست‌و نۆ	٢٩
سی	سی	٣٠
سی‌و یەك	سی‌و یەك	٣١
چل	چل	٤٠
چل‌و یەك	چل‌و یەك	٤١

پێنجی	پەنجا	٥٠
پەنجی و یەك	پەنجاو یەك	٥١
شێست	شێست	٦٠
شێست و یەك	شێستو یەك	٦١
هەفتێ	حەفتا	٧٠
هەفتێ و یەك	حەفتاو یەك	٧١
هەشتێ	هەشتا	٨٠
هەشتێ و یەك	هەشتاو یەك	٨١
نۆد	نەوەد	٩٠
نۆدو یەك	نەوەدو یەك	٩١
سەد	سەد	١٠٠

١٢١ – ژمارەی سەدان بە یارمەتی ووشەی سەد دادەرێژرێ ، کە دەچێتە سەر ژمارەی سادە :

کرمانجی	سۆرانی	
سەد	سەد	١٠٠
دوو سەد	دوو سەد	٢٠٠
سێ سەد	سێ سەد	٣٠٠
چار سەد	چوار سەد (چارسەدیش دەڵێن ،وەرگێر ،)	٤٠٠
پێنج سەد	پێنج	٥٠٠
شەش سەد	شەش سەد	٦٠٠
حەفت سەد	حەوت سەد	٧٠٠
هەشت سەد	هەشت سەد	٨٠٠
نەهـ (٥)سەد	نۆ سەد	٩٠٠

١٢٢ – ئەو ژمارانەی ، کە دەکەونە نێوان ژمارەی (١٠٠–١٠٠٠) لە گۆکردنیدا پێشەکی هەزار جا سەد جا دەبێ دێت ، گەر ژمارەکەی دەبێ لێکدراوبوو ، ئەوا بە هۆی ئامرازی بەستنەوەی –و– بەیەکەوە دەبەسترێن ، بۆ وێنە ، ژمارەی (٣٤٧) سێ سەدو چلو حەوت ، هەروا ژمارەی زۆرتریش بە هەمان شێوە دادەرێژرێت ، وەك (٦٢٣٤٧) شێستو دوو هەزارو سێ سەدو چلو حەوت .

١٢٣ – لەپاڵ ئەم جۆرە دارشتنانەی ژووروو لە زمانی کوردیدا جۆرە دارشتنی دیش هەیە . کە بە (ژماردنی ژنانە) نێو دەبرێتو ژمارە دەیەکان بەم جۆرە دادەرێژرێت دوو بیست بەواتا چل سێ بیست بەواتا شێست هتد تا ژمارەی سەد . لە ژمارەکانی دوایی سەدیشدا هەر بەم شێوەیە دادەرێژرێت بۆوێنە (٤٢٠) چوارسەدو دوو بیستو چوار سەدو سێ بیست بەواتا (٤٦٠) هتد .

ژمارەی پلەیی

١٢٤ - جۆری پێك‌هاتنی ژمارەی پلەیی لە زمانی کوردی‌دا جیاوازە ، کە بەهۆی رێگەی مۆرفۆلۆژی‌و سینتاکسین . هۆی ئەم جیاوازی دارشتنەش بۆ جیاوازی دیالێکتەکان دەگەرێنەوە .

١ - سوفیکسی (-ووم ،-ەم) وەیا (-ەمین) بە هۆیەکی مۆرفۆلۆژی گشتی لە دارشتنی ژمارەی پلەیی‌دا دەژمێردرێت :

یەکووم ، یەکەم ، یەکەمین

دووم ، دووەم ، دووەمین

سێووم ، سێوەم ، سی‌یەمین

چاروووم ، چوارووم ، چارەمین ، چووارەمین هتد

ژمارەی (ئەوەل) ، کە لە زمانی عەرەبی‌یەوە وەرگیراوە لە کوردی‌دا بەکاردێت .

٢ - کاتێ ، کە ژمارەی بنجی لە دەوری ناوی دیارخراودا دەبێت‌و ئامرازی خستنەسەری (-ێ) (-ی) سۆرانی لەگەڵ دێت دەوری ژمارەی پلەیی دەگێرێت . ئەم هۆیە تەنیا لەگەڵ ناوی رۆژانی هەفتەو ناوی مانگ‌و بەرواردا دێت :

کرمانجی	سۆرانی
یەکێ گولانێ	**یەکی گولان**
چارێ هەفتێ	**چواری هەفتە**

وێنە :

لە هەوارێ گەلەك دۆم نەکر هەژمارا وێ تا بیست‌و شەشان د هێژدەیێ تۆباخا ١٩٣٥ ئان دە بلاڤ‌بوو (هاوار -٢٧- ، ١٩٤١) پاشایەتی بۆگەن لە چواردەی تەمووزدا رما (رێزمانی کوردی -٦)

١٢٥ - لە دیالێکتی کرمانجی ژووروودا ژمارەی پلەیی بەچەند رێ‌یەك دادەرێژرێ :

١ - لە بەشە دیالێکتی ئەرمینیاو سوریادا ژمارەی پلەیی لە ژمارەی بنجی‌و بەهاوکاری سوفیکسی - انا دادەرێژرێت :-

یەکانی ، دووانی ، سیٚیانی ، چارانی ، پیٚنجانی ، شەشانی ، نۆزدانی هتد .
٢ – ژمارەی پلەیی لە ژمارەی بنجی (٢) دووەوە بە یارمەتی نیشانەی کۆ (–ان) وەیا (–ا) دادەرِیژریٚت ، لەم بارەدا جیٚناوی نیسبی (–یا) وەیا (–ا) ، (–یێ) وەیا (–یٚ) بۆ تاکو پیٚد (–یٚد) وەیا ییٚن (–یٚن) بۆکۆ دەخریٚتە پیٚش ئەو ژمارەوە ، کە نیشانەی کۆی چۆتەسەر . لیٚرەدا جیٚناوی نیسبی رەسەنی ژمارە پلەییەکە پیٚشاندەدات ، بیٚدەهان ، یی دەهان یا چاران ، یٚی چاران ، پیٚدچاران ، ییٚن بیستان ، پیٚدسەدان هتد .
٣ – کاتیٚ ، کە ژمارەی بنجی لە رۆلی دیارخەردا دەبیٚتو نیشانەی کۆی (–ان) وەیا (–ا)ی دەچیٚتەسەر دەوری ژمارەی پلەیی دەگیٚریٚت ، وەك : دەرسیٚ چاران ، سالا بیستان ، رۆژا دەهان ، سالیٚد بیستان ، هەفت رۆژان بسکنە ، رۆژا هەیشتا ئەزیٚم ئاریکاریاتە (گۆرانیو چیرۆکی کوردی –٢٢٦) تاریخا هەژمارا چاران ، ئادارا ، ١٩٤٠ و تاریخا ا دەهان ئیلونا ١٩٤٠ ، (هاوار ژمارە – ٢٧)

گەردانکردنی ژمارە

١٢٦ – لە دیالێکتی کرمانجی ژووروودا ژمارەی بنجی (یەك) وەکو ناوێکی گشتی بۆ هەردوو رەسەن (نێرومێ) بەکاردێتو لە دیالێکتی خواروودا ژمارەی یەك شێوەی بێلایەنی هەیە .

دۆخ	کرمانجی رەسەنی مێ	کرمانجی رەسەنی نێر	سۆرانی
راستەوخۆ	یەك	یەك	یەك
بانگکردن	–	—	یەك
تیان	یەکێ	یەکی	یەك
سەرەتای رێچکە	یەکێرا	یەکیرا	یەك
تێکرایی	یەکێڤا	یەکیڤا	یەکەوە
گۆڕانی بار	یەکێدا	یەکیدا	یەکدا

١٢٧ – دۆخی تیانی ژمارەی بنجی بەیارمەتی نیشانەی کۆ (–ان) وەیا (–ا) دادەرێژرێ ، کە لەسەر ئەم بناخەیە ئەو دۆخە تیانە دادەرێژرێ ، کە بەهاوکاری پاشبەندیش پێك‌دێت ، لە دیالێکتی خوارووداا دۆخی تیانی بەیارمەتی پاشبەندەوە هەر لەسەر بناخەی دۆخی راستەوخۆ رۆدەندرێ .

دۆخ	کرمانجی	سۆرانی
راستەو خۆ	چار ، بیست	چوار ، بیست
بانگ کردن	–	–
تیان	چارانرا ، بیستانرا	چوار ، بیست
سەرەتای رێچکە	چارانرا ، بیستانرا	–
تێکرایی	چارلنڤا ، بیسانڤا	چوارەوە ، بیستەوە
گۆڕانی بار	چاراندا ، بیستاندا	چواردا ، بیستدا

١٢٨ – له دیالێکتی کرمانجی ژووروودا ژمارەی بنجی دەبێ (دەهـ ، بیست ، سی ، چل ، پەنجا– . . .) وژمارەی سەدی (سەد ، دووسەد ، سێ‌سەد ، چوارسەد . . .) ، ژمارەی هەزاری (هەزار ،سێ‌هەزار ،پێنج‌هەزار . . .) دەتوانن تێکڕا واتای ژمارەی دیارخراو ببەخشن ، لەم بارەدا وەکو ناو دەژمێردرێن‌و هەموویان لەرووی نیشانەی مۆرفۆلوژی‌یەوە یەکن ، بەڵام ناو دوو شێوەی گەردان کردنی (–ی) بۆ تاکو (–ان) بۆ کۆ .

دۆخ	گەردان‌کردنی لەگەڵ(–ی)دا	گەردان‌کردنی لەگەڵ (–ان)دا
ڕاستەو خۆ	بیست	بیست
بانگ کردن	—	—
تیان	بیستی	بیستان
سەرەتای ڕێچکە	بیستی‌را	بیستان‌را
تێکڕایی	بیستی‌ڤا	بیستان‌ڤا
گۆڕانی بار	بیستی‌دا	بیستان‌دا

١٢٩ – کاتێ ،کە ژمارەی بنجی ڕۆلی دیارخەر دەگێڕێ ،نیشانەی(–ی) دۆخی تیان‌و (ان)ی نیشانەی کۆ بەژمارەکەوە نانوسێن ، بەڵکو بەو ناوەوە دەلکێن ، کە دەوری ناوی دیارخراو دەگێڕن .

دۆخ	گەردان‌کردنی لەگەڵ(–ی)دا	گەردان‌کردنی (ان)دا
ڕاستەو خۆ	بیست مانات	بیست مانات
بانگ کردن	بیست	
تیان	بیست ماناتی	بیست ماناتان
سەرەتای ڕێچکە	بیست ماناتی‌را	بیست ماناتان‌را
تێکڕایی	بیست ماناتی‌ڤا	بیست ماناتان‌ڤا
گۆڕانی بار	بیست ماناتی‌دا	بیست ماناتان‌دا

له دیالێکتی خوارووودا ئەو ناوەی کە دەوری دیارخراو دەگێڕێت‌و لەدوای ژمارەوە دێت تەنێ نیشانەی نەناسیاری –ێ (ك)ی پێوە دەلکێت : سێ پیاوێك ، دوو ساڵێك ، دوو ماناتێك .

لەوانەیە نیشانە (–ی) ، کە لە کرمانجی‌دا لەگەڵ ژمارەی تاکدا بەکارهاتووە هەروەکو لە پێشوودا پێشان درا لە رووی بنچینەو بناخەوە لەگەڵ نیشانەی نەناسیاری لە شێوەی کورت‌کراوەی (–یێ) ، کە لە سۆرانی‌دایە یەك‌بن .

ئەمانە بەراورد بکە :

بیست ماناتێ	**لە سۆرانی‌دا**
بیست ماناتی	**لە کرمانجی‌دا**

١٣٠ – لە دیالێکتی کرمانجی‌و سۆرانی‌دا ئەو ژمارە پلەبیانەی ، کە بەیارمەتی سوفیکسی (–ووم ، ەم ،–ەمین ، –انی)وە دارێژراون لە رووی دۆخەوە یەکن ، کە ئەویش ئەو دۆخەیە ، کە بەیارمەتی پاشبەندەوە دادەرێژرێن :

دۆخ	کرمانجی	سۆرانی
راستەو خۆ بانگ کردن	پێنجووم ،پێنجانی	پێنجووم
تیان	پێنجووم ،پێنجانی	پێنجووم
سەرەتای رێکچە	پێنجوومرا ،پێنجانی‌را	پێنجووم
تێکراپی	پێنجوومڤا ،پێنجانی‌ڤا	پێنجوومەوە
گۆرانی بار	پێنجووم‌دا ،پێنجانی‌دا	پێنجووم‌دا

ژمارەی دابەش

١٣١ – ژمارەی دابەش بەدووپاتکردنەوەی ژمارەی بنجی دادەڕێژرێت . لەم دارشتنەدا ئامرازی پێوەندی (ب –) لە کرمانجیو (بە–) لە سۆرانیدا هاوکاری دەکات .

سۆرانی	کرمانجی
یەك بە یەك	یەك بـ یەك
دوو بە دوو	دوو بـ دوو
سێ بە سێ	سێ بـ سێ
چوار بە چوار	چار بـ چار
پێنج بە پێنج	پێنج بـ پێنج

لە بەشە دیالێکتی کوردی ئەرمینیاو سوریەدا ئەم دارشتنەی سەرەوە لە ژمارەی دوو و سێیەوە بە دووبارەکردنەوەیان دەبێت بۆ چوار جارانو بە یارمەتی ئامرازی پێوەندی (ب –) و بەم شێوەیە :

دوو بـ دوو ، سسێ بـ سسێ

ژمارەی لێکدەر

١٣٢ – ژمارەی لێکدەر لە ژمارەی بنجیو خستنە سەری (جار) پێك دێت . لە دیالێکتی کرمانجیدا نیشانەی کۆ (آن)(*) بۆی هەیە پێوەی بلکێت :

سۆرانی	کرمانجی
یەك بارە	یەك بەری
دوو بارە	دوو بەری

(*) – نیشانەی کۆی (–آن) لەم بارەدا لە دیالێکتی کرمانجی خوارووشدا وەکو دیالێکتی کرمانجی ژووروو دەتوانێ بەکاربێت :–

دوو جاران ، سێ جاران ، چوار جاران (وەرگێڕ)

سیٚ بەری	**سیٚ بارە**
چار بەری	**چوار بارە**

١٣٣ – ئەرکی سەرەکی سینتاکسی ژمارە لە ڕستەدا گێڕانی دەوری دیارخەرە ، لەپەالٚ ئەم ئەرکەش‌دا هێندێك ڕۆڵی سینتاکسی دیش دەگێڕیٚ :

١ – کاتیٚ ، کە ژمارەی بنجی دەوری دیارخەر دەگێڕێت دەکەوێتە پێش ناوی دیارخراوەو لە ڕووی ژمارەشەوە لەگەڵی‌دا ڕێك‌ناکەوێت : دوو مەرف (دوو پیاو–سۆرانی) ، پێنج کتێب .

٢ – ژمارەی پلەییش ، کە بە یارمەتی سوفیکسی –ووم (–ەم ،–ەمین)و انی دادەڕێژرێت دەوری دیارخەر دەگێڕێت‌و دەکەوێتە دوای ناوی دیارخراوەو لە ڕووی ژمارەشەوە لەگەڵی‌دا ڕێك‌ناکەوێت :

کرمانجی	**سۆرانی**
سالا یەکووم	**سالیٚ یەکەم (یەکەمین)**
سالا یەکانی	
مالا شەشانی	**ماڵی شەشەم (شەشەمین)**
رۆژا چاروووم	**رۆژی چوارەم (چوارەمین)**
رۆژا چارانی	

٣ – ژمارەی بنجی دەوری نیهاد ، بەرکارو بەشی ناوی گوزارە دەگێڕێت :

أ – لە رۆڵی نیهاددا : پێنج هاتن ، چار چوون ، پێنج هاتن ، چوار چوون –سۆرانی

ب – لە رۆڵی بەرکاردا : من چار ئانین ، پێنج هێشتن ، من چوارم هێنا ، پێنجم بەجیٚ‌هێشت –سۆرانی .

ج – ژمارەی دابەش‌و لێکدەر کەتیگۆری ئاوەڵکاریان تێدایەو لەرستەدا دەوری ئادڤێربل دەگێڕن .

ژمارەی کەرتی

١٣٤ – لە بەرهەمی ڕێزمانی کوردی‌دا چۆنیەتی دارشتنی ژمارەی کەرتی لێی نەکۆڵدراوەتەوە ، ئەم ژمارە کەرتی‌یە هێندێك دیاردەی بایەخ‌داری ووشەیی–ڕێزمانی یەکگرتوو لەهەردوو دیالێکتەکەدا پێشان‌دەدات هەروا هێندێك تایبەتێتی جیاوازیشیان دەخاتە روو .

١٣٥ – لە دیالێکتی کرمانجی ژووروو و خوارووودا چەند ڕێگەیەکی جیاواز بۆ دارشتنی ژمارەی کەرتی هەیە ، کە لەهەردوو دیالێکتەکەدا ئامراز هاوبەشی ئەم دارشتنە دەکا :

١ – ژمارەی کەرتی بەیارمەتی ئامراز دادەڕێژرێت ، ئامرازەکە دەکەوێتە پێش ژمارەی کەرتی بەوە . ژ (لە–سۆرانی) ، لە دیالێکتی کرمانجی ژووروودا ژمارەی یەکەم نیشانەی (–آن)(*) و (–آ) وەردەگرێت‌و دووەم لە دۆخی ڕاستەوخۆدا دەبێت .

کرمانجی	سۆرانی	
ژ چاران یەك	لە چوار یەك	١/٤
ژ سسیان دو	لە سێ دوو	٢/٣
ژ پێنجان سێ	لە پێنج سێ	٣/٥
ژ دەهان چار	لە دە چوار	٤/١٠
ژ بیستان نە(ە)	لە بیست نۆ	٩/٢٠

٢ – ڕێگەیەکی دی دارشتنی ژمارەی پلەیی بە شێوەی پێچەوانەی دارشتنی پێشووە . ژمارەی سەروو دەکەوێتە پێشەوەو ژمارەی خواروو دەکەوێتە پلەی دووەمینەوە لە کرمانجی دا ئەم دوو ژمارەیە وەکو دیارخەرو دیارخراو وان . ژمارەی سەروو ئامرازی خستنەسەری (–آ) بۆ تاك و (–ێ) یا (–ێد) بۆ کۆێ دەچێتە سەرو ژمارەی خواروو نیشانەی دۆخی تیان‌و نیشانەی کۆ (–آن ،–آ) دەچێتە سەر . لە دیالێکتی کرمانجی خوارووودا هەردوو ژمارە بەبێ ئامرازی خستنەسەر بە ڕێگەی پێوەندی لێکدەری سینتاکسی لێك‌دەدرێن .

کرمانجی	سۆرانی	
یەکا سەدان	یەك سەد	١/١٠٠
یەکا دەهان	یەك دە	١/١٠
پێنجی سەدان	پێنج سەد	٥/١٠٠
شەشی پانزدان	شەش پانزدە	٦/١٥

(*) – لە دیالێکتی کرمانجی خوارووش‌دا نیشانەی کۆی (–آن) دەچێتە سەر ژمارە ، هەروەکو کرمانجی ژووروو ، وەك : لە چواران یەك ، لە سێ‌یان دو . . . (وەرگێر) .

هەیشتیٚ بیستان	هەشت بیست	$\frac{٨}{٢٠}$
پانزدیٚ سەدان	پانزده سەد	$\frac{١٥}{١٠٠}$
هەفتیٚ چلان	حەوت چل	$\frac{٧}{٤٠}$

٣ – بێجگە لەم جۆرە دارشتنانەی سەرەوە لە کرمانجیدا هۆیەکی دی دارشتنی ژمارەی کەرتی هەیە ، کە ژمارەی سەروو ژمارەیەکی بنجییەو ژمارەی خواروو ژمارییەکی پلەییەو بە یارمەتی سوفیکسی (–انی) :

دوو سیانی $\frac{٢}{٣}$ ،یەك چارانی $\frac{١}{٤}$ ، پێنج بیستانی $\frac{٥}{٢٠}$ ، نەهـ حەدانی $\frac{٩}{١٠٠}$.

١٣٦ – رێژە بەهۆی ژمارەی کەرتی پێك‌دێت لەگەلٚ خستنەسەری ووشەی سەلەف ، کە لە زمانی ع رەبییەوە وەرگیراوە .

ژ سەدان نەهـ سەلەف (کرمانجی.

لە سەد نۆ سەلەف (سۆرانی ٩٪

لە دیالێکتی ژووروودا شێوەی رێژە بەم جۆرەیە :

نەهـ سەلەف ژ سەدان وەیا (ژ سەدی) ٩٪ .

لە هەردوو دیالێکتەکەدا شێوەی کورت‌کراوەشی هەیە ، کە تەنیٚ ژمارەکە لەگەلٚ ووشەی سەلەف دێت : بیست سەلەف ٢٠٪ ، س سەلەف ٣٠٪(٥)

١٣٧ – لە دیالٚکتی کرمانجی ژووروو خوارووودا ژمارەی ماتماتیکی یەك چینن ، تەنیٚ هێندێك جیاوازی نەبیٚ ، کە لە دارشتنی ژمارەکان‌دا هەیە .

١ – لە کاتی کۆکردن‌دا ، کاری (جەم‌کن)وەیا (زێدەکن)

(جەمە کردن وەیا زیاد کردن ، لە سۆرانی‌دا) دەخرێتە نێوان ئەو ژمارانەی ، کە کۆ دەکرێنەوە .

ژمارەی یەکەم لە دۆخی تیان‌داو لە رووی ژمارەوە تاك وەیا کۆ دەبێت ، لە دوای ژمارەی دووەم‌دا ووشەی دبە (دەبێت ، ئەبێت ،ئەبێتەوە – سۆرانی) دێت ، کە لە کاری (بوون)ەوە وەرگیراوە سەرجەمی ژمارەکە بنجی دەبێت .

چاران جەم کن پێنج دبە نەهـ . (کرمانجی)

---

(٥) لە دیالێکتی کرمانجی خواروودا رێژە بەم جۆرە دادەرێژرێت : ژمارە ، ئامرازی پێوەندی (لە) و ژمارە وەك : سی لە سەد ٣٠٪ ، بیست لە سەد ٢٠٪ (وەرگێر)

چوار جمع کەنە پێنج دەبێتە نۆ (*) (سۆرانی)   ٤+٥=٩

٢ – لێ‌دەرکردن :–

ئامرازی پێوەندی (ژ–کرمانجی) و (لە–سۆرانی) دەکەوێتە پێش ژمارەی لێ‌دەرکراوەوە ، جا کاری دەرخن (دەرخەن – سۆرانی) ، کە لە کاری (دەرخستن)ەوە وەرگیراوە دێت ، لە دوای ئەمەشەوە کاری دمینە وەیا دبە (ئەبێت ، ئەبێتەوە – سۆرانی) دێت :

ژ بیستان دەرخن سیٚ دمینە هەفتدە (هـ) – کرمانجی(*)

لە بیست دەرخەن سیٚ ئەمێنیٚ حەوت دە – سۆرانی ٢٠–٣=١٧

٣ – لێك دان

هەردوو ژمارەی لێکدراو لە دۆخی راستەوخۆدا دەبن ، کاری جار کن (جار کەن – سۆرانی) ، کە لە کاری جارکرن (جارکردن – سۆرانی)دا وەرگیراوە وەیا هەر جهر دەکەوێتە نێوان هەردوو ژمارەکەوە ، جا کاری (دبە) ، کە لەکاری (بوون)ەوە هاتووە دێت :

چار جارکن چار دبە شانزدە – کرمانجی

چوار جارکەن چوار دەبێتە شانزدە –سۆرانی (*) ٤×٤=١٦

٤ – دابەش

لە دیالێکتی ژووروودا هەردوو ژمارەی دابەش‌کراو لە دۆخی تیان‌دە دەبیٚ‌و لە رووی ژمارەوە تاك وەیا کۆ دەبێت .

لە دیالێکتی خوارووداژمارە لەرووی رەسەنەوە بیٚ‌لایەنە ، کاری پارە ڤەکن ، کە لە کاری پارەڤەکرنەو دابەش کرن (دابەش کردن –سۆرانی) هاتووە ، دەکەوێتە نێوان هەردوو ژمارەوە ، ووشەی سەر ل سەر (لە سەر – سۆرانی) دەکەوێتە پێش ئەو ژمارەی ، کە ژمارەی یەکەمی دابەش دەکرێتە سەر جا کاری دبە

(ئەبێتە ، ئەبێتەوە –سۆرانی)دێت :

(*) لە دیالێکتی کرمانجی خوارووداا ئەم جۆرە کۆکردنەوە باوە : چوار کۆ پێنج دەکاتە نۆ ٤+٥=٩ (وەرگێڕ)

(*) لە دیالێکتی کرمانجی خوارووداا ئەم جۆرە دەرکردنە بەکاردێت : بیست کەم سیٚ دەکاتە حەڤدە ٢٠–٣=١٧ (وەرگێڕ)

(*) لە کرمانجی خوارووداا لە بریتی جارکەن دەگوترێ (جاران) : چوار جاران چوار دەکاتە شانزدە (وەرگێڕ)

بیست‌و هەشتان پارە ڤەکن سەر چاران دبە حەفت ، کرمانجی

بیست‌و هەشت دابەش کەن لەسەر چوار دەبێتە حەوت –سۆرانی (*) ٢٨÷٤=٧

ووشەی ژمارەیی

١٣٨ – لە زمانی کوردی‌دا ووشەی ژمارەیی ، تا ئەم کاتانەی نێزیك لەلایەن لێکۆڵەرەوەکانەوە لێی نەکۆڵدراوەتەوە .

١٣٩ – ووشەی ژمارەیی بۆ ئەو جۆرە شتانە بەکاردێن ، کە لێك‌دەچن . لە رووی ئەرکەوە بۆی هەیە چەندێتی‌و پێوانەی شت بەدیار بخات لە هەمان کاتیش‌دا کەتیگۆری ئەو شتە پێشان دەدات ، کە ژمارەکە بۆی دەگەرێتەوە ئەم جۆرە ووشانە لە زمانی کوردی‌دا بوونەتە هۆی رێك‌خستن‌و دابەشکردنی شتی لێکچوو .

١٤٠ – ووشەی ژمارەیی لە رووی واتاو ئەرکی‌یەوە دابەش دەکرێتە سەر چوار بەش

أ – بەشی یەکەم ئەو بەشانە دەگرێتەوە ، کە پارێك (بەشێك) لە کۆمەڵێك جیابکاتەوە :

١ – شەل (پارچە) ، ئەم ووشەیە بۆ شتی رەق بەکاردێت :

شەل زێر ، شەل زیڤ ، شەل کۆمر ،شەل شەکر

٢ – قەت (پارچە) : تەنێ لە کرمانجی‌دا هەیە بۆ ژماردنی شتی تەخت بەکاردێت : قەت شریت ، قەت قایش

٣ – پارچە ، پەرچە (پارچە –سۆرانی) بۆ ژماردنی شتی تەخت بەکاردێت :

پارچە ئەرد ، پارچە مێرگ ، پارچە کاغەز .

٤ – قوت : هەر لە کرمانجی‌دا هەیەو بۆ رەژوو (خەڵووزی)ی شکاو بەکاردێت .

٥ – تیکە ، کەری ،پاری (پاروو –سوڕانی) دوو ووشەی یەکەم لەکرمانجی‌دا بەکاردێت ، هی هەرە دوواپی لە کرمانجی‌و سۆرانی‌دا هەیەو بەکارهاتنی بۆ نانە .

٦ – پرتی ، لە کرمانجی‌دا بۆ ژماردنی پارچە نانە .

٧ – تووزی (کووز – لە بەشە دیالێکتی هەولێردا) بۆ ژماردنی شووتی ، کاڵەك ، ئاروو و سێو بەکاردێت .

ب – بەشی دووەم چەند ووشەیەك دەگرێتەوە ، کە کۆمەڵێك شت دەگەیەنێت .

١ –. بڕ بۆ مرۆڤ‌و گیان لەبەران بەکاردێت : بڕەك‌پەز ، بڕەك‌مەرەڤ ، بڕەك‌دەوار ، بڕەك هەسپ .

(*) لە دیالێکتی کرمانجی خوارووداا ئەم جۆرە دابەش‌کردنە بەم شێوەی خوارەوە دەبێت :– بیست‌و هەشت دابەش چوار دەکاتە حەوت ٢٨÷٤=٧

٢ – ڕەف ، بۆ ژماردنی باڵندە بەکاردێت .
٣ – تیپ ، لە دیالێکتی کرمانجیو سۆرانیدا بۆ ژماردنی سوار ، شەڕکەرو سەرباز بەکاردێت .
٤ – قووچ ، لەبەشە دیالێکتی کوردی ئەرمینیادا هەیەو بۆ ژماردنی شتی وورد بەکاردێت .
٥ – دەست ، دەستە (دەستە – سۆرانی) بۆ ژماردنی جلوبەرگ ، خەڵكو گوڵ بەکاردێت .
٦ – ڕەڤۆك (ڕەوە – سۆرانی) بۆ ژماردنی گیان لەبەری دڕندە هەروا بۆ ئەسپو سەگیش بەکاردێت .
٧ – باقە (دەسکە – سۆرانی) بۆ ژماردنی دەسکە گیای خوارو وەیا دەسکە گوڵ بەکاردێت .

ج – ئەو جۆرە ووشە ژمارەییانە دەگرێتەوە ، کە ژمارەی شت بەدیار دەخات .
١ – جۆت (جووت – سۆرانی) بۆ ژماردنی شتی جووت هەروا یەك ڕەسەن بەکاردێت .
٢ – نێر ، بۆ ژماردنی گاو ئاژەڵ بەکاردێت .
٣ – قەیتەر وەیا قەتەر – بۆ کاروانی ووشتران لە حەوت تا دەو بەرەو ژووروو بەکاردێت .
٤ – سۆمەر ، بۆ ژماردنی پێوانی شتی زوو تەپیوو بەکاردێت .
٥ – خەرفار ، بۆ ژماردنی باری گوێ درێژ بەکاردیت(*) .

د – ئەم ووشانە دەگرێتەوە ، کە واتای کەمی شت دەبەخشێت :
١ – زك ، بۆ سیفەتی کەمکردنەوە ، وەیا کەمی شت بەکاردێت .
٢ – لب ، بۆ دانەوێڵە ، میوە ، بەری درەخت ، گوێز بەکاردێت .
٣ – کت (تاك –سۆرانی) بۆ جیا کردنەوەی شتی جووت بەکاردێت وەك : پێڵاو گۆرەوی و دەستەوانەو . . .
٤ – حەب بۆ شتی وورد و زوو تواوە بەکاردێت
٥ – چەنگ ، بۆ شتی وورد بەکاردێت .
٦ – سەری ، بۆ ژماردنی گیان لەبەرو مرۆڤ بەکاردێت .
٧ – مل ، بۆ ژماردنی پووشو پەلاشو گیاو کا بەکاردێت .
٨ – نەفەر ، بۆ ژماردنی خەڵك بەکادرێت .

(*) لە دیالێکتی کرمانجی خوارووداا ئەم ووشەیە شێوەی (لەت)یشی هەیە ، وەك لەتێك سێو لەتێك هەرمێ . (وەرگێر) .

٩ – لەپ . لە کرمانجی‌دا هەیەو بۆ کێشانی خوری‌و لۆکە بەکاردێت .

١٤١ – بێجگە لەم ووشانەی لەسەرەوە باسکران ، چەند ووشەیەکی ژمارەیی دی هاوبەش هەن ، کە لە کرمانجی‌و سۆرانی‌دا بەکاردێن .

١ – قاش ، قاشێك سێو ، قاشێك ئاروو ، قاشێك شووتی ، قاشێك هەرمێ .

٢ – لەتە(٭) ، لەتەیەك شووتی ، لەتەیەك شێو ، لەتەیەك کاڵەك ، لەتە هەرمێ .

٣ – شەختە ، شەختێك زەوی ،شەختێك سەهۆل ، شەختێك خشت .

٤ – تاڤە ،تاڤێ ژن ، تاڤێ پیاو ،تاڤێك منداڵ ، تاڤێك کوڕ ، تاڤێك کچ .

٥ – تۆزێك ، تۆزێك ئاو ، تۆزێك برنج ، تۆزێك نان .

٦ – باڵ ، باڵێك شرێت ، باڵێك چووخ ، پاڵێك چەرم .

١٤٢ – ئەم ووشانەی ژووروو کە رۆڵی دیارخەر دەگێڕن‌و بەپێش ناوی دیارخراوەوە دەکەون ، دەتوانن نیشانەی نەناسیاری –ەك وەیا –ە)–ێك –ێ–سۆرانی) وەرگرن .

جۆت چەرخ ، جۆتە چەرخ ، جۆتەك چەرخ .

ئەم سێ شێوە دارشتنانەی سەرەوە واتایان یەکە ، بەلاْم لە کاتی بەکارهێنانی ژمارەی بنجی لەگەڵیان‌دا ئەوسا نیشانەی نەناسیاری بەکارنایەت .

دوو جووت گۆرە – کرمانجی

دوو جووت گۆرەوی –سۆرانی

سێ جەڤال گەنم – کرمانجی

سێ جەواڵ گەنم – سۆرانی

١٤٣ – ئەم ووشە ژمارەیی‌یانەی ، کە دەوری ناوی دیارخراو دەگێڕن ، ئامرازی خستنە سەریان دەچێتەسەر .

شەلا پەنیر (سەلکی پەنیر–سۆرانی) و دیارخەر لەباری بێلایەن‌و لە دۆخی تیان‌دا دەبێت لە کرمانجی‌و سۆرانی‌دا

رەڤێ قازان (رەوەی قاز (ان) لەگەڵ

رەف . رەفە ، رەفەك قاز بەراورد بکە .

(٭) بەرامبەرەکەی لە کرمانجی خوارووا (خەروار)ە ، کە بۆ هەمان مەبەست بەکاردێت .

١٤٤ – هێندێك ووشه هەن ، که کەرستەی پێویست پێشان دەدەن ،بەر ئەم جۆرە ووشه ژمارەیی‌یانه دەکەون وەك :

سیتل (سەتل –سۆرانی) ، کوپ (کوپ –سۆرانی)
شەربك ، تێر ، فەرد ، رب (رڤ) (ربە –سۆرانی)
ئەم ووشانەی سەرەوە بۆ پێوانی قەوارەو چەندیو کێش بەکاردێن .
سیتلەك ئاڤ (سەتلێك ئاو – سۆرانی)
کوپەك شەراب (کوپێك شەراو –سۆرانی)
فەردە تتون (فەردە تووتن –سۆرانی)
ئەم ووشانەی سەروو لە رۆلی ناوی دیارخراودا لە ووشەی لێکدراوی دیارخەریش‌دا هەرکێش‌و پێوانه پێشان دەدەن :
سیتلا ئاڤێ (سەتلی ئاو – سۆرانی)
کوپێ شەرابێ (کوپی شەراو – سۆرانی)

جیٚناو

١٤٥ – جیٚناو دەکەوێتە کۆنترین بەشی ووشەی فەرهەنگی . لەرووی واتاو نیشانەی ڕێزمانی‌یەوە بە ناو ، ئەوەڵناو و ژمارەوە پێوەستەو وەکو جێگری ئەم بەشانەی ئاخاوتن بەکاردێت‌و کەتیگۆری ژمارە ، ڕەسەن ، ناسیاری‌و نەناسیاری دەنوێنیٚ .

جیٚناو لەرووی نیشانەی ڕێزمانی‌و ئەرکی ڕێزمانی‌دا دابەش دەبێتە سەر ئەم بەشانە ،کەسی ، نیشانە ، پرسیار ، لکاو ، نادیار ، خۆیی ،تێکرایی ، دیار ، چەندی‌و نا (نەفی) . لە دیالێکتی کرمانجی خواروو و ژووروودا واتای ئەم جیٚناوانە یەك‌جۆرن‌و هاوبەشن .

بناخەو بنچینەی ئەم جیٚناوانە لە ئەرکی ڕێزمانی‌و پلەی بەکارهاتنی ئاشکراو دیاردەبێت . دۆخی ڕاستەوخۆو تیانی ئەم جیٚناوانە لە دیالێکتی کرمانجی ژووروودا بەرچاو دەکەویٚ‌و لە خوارووودا نییە .

هێندیك جیٚناو لە دیالێکتی خوارووودا جیاوازی لەنێوان نێرومێ‌دا هەیە . لە زمانی وێژەیی سۆرانی‌دا ئەم جیاوازی‌یە نییە . کەتیگۆری ڕەسەن لە بەشە دیالێکتی ناوچەی هەولێرو ڕەواندزو مەهابادا بەکاردێت .

لێرەدا کەتیگۆری ڕەسەن لە جیٚناوی کەسی سیٚیەمی تاك‌و جیٚناوی (هەبوونەوە) نییە ، ئەرکی ئەم جیٚناوە ، جیٚناوی خۆیی ، پرسیار ، نادیار ، دیارو لکاو دەیگێریٚ . هەروا دۆخی بیٚلایەن‌و تیانی کەسی جوداوو نیشانە . لە کرمانجی خوارووودا جیٚناوی لکاو گرنگترین ڕۆڵ دەگێریٚ .

١٤٦ – زۆربەی لێکۆڵەرەوەکانی کرمانجی سنووریان بۆ دۆخی ڕاستەوخۆو تیانی جیٚناوی کەسی جودا دانەناوە . هەروا هێندیکیان هەتا لە جۆری پێکهاتنی ڕێزمانی‌و ئەرکیان نەگەیشتوون ، بۆوێنە ی . بیرزین (٦١) ، ی . سۆن (٨٠) تێکەڵیان لە نێوان (من)ی کەسی یەکەمی تاك‌و (مە) کردووەو لەگەڵ دۆخی ڕاستەو خۆو دۆخی ناوەوەیان ژماردووە .

هەروا لە دەنگی بزوێنی (–یٚ ،یی ، –ە)ی نەگەیشتوون ، کە بە کۆتایی دۆخی ڕاستەوخۆو تیان‌دا دەلکێن لە جیٚناوی کەسی داو سنووریان بۆ ئەم شێوانەی جیٚناوی ئەز ، ئەزە ، ئەزیٚ ، ئەزی لە دۆخی ڕاستەوخۆو شێوەی جیٚناوی (من ، منی ، منیٚ ، منە) لە دۆخی تیان‌دا دانەناوە ، کە پێویستیان بە ڕوونکردنەوەی ڕۆڵی سینتاکسی هەیە لە ڕستەدا .

جیٚناوی کەسی جودا

١٤٧ – لە زمانی کوردیدا یەك جۆرە شێوەی جیٚناوی کەسی جودای دیالێکتی کرمانجیو سۆرانی نییە . لە دیالێکتی ژووروودا دۆخی راستەوخۆو تیانی جیٚناوی کەسی جودا هەیە ، ئەم جیاوازییە هێندیك بەشە دیالێکتی کرمانجی خوارووش دەگرێتەوە ، بەلاٚم لە زمانی وێژەیی خوارووداد ئەم جیاوازییە نییە .

سۆرانی		کرمانجی
	تاك	
	دۆخی تیان	**دۆخی راستەوخۆ**
(ئە)من	من	کەسی یەکەم ئەز
(ئە) تۆ	تە	کەسی دووەم تو
ئەو	ویٚ بۆ میٚ وی بۆ نێر	کەسی سیٚیەم ئەو
	کۆ	
ئێمە	مە	کەسی یەکەم ئەم
ئێمە	مە	کەسی دووەم ئەم
ئێوە	وە	کەسی دووەم هوون
ئەوان	وان	کەسی سیٚیەم ئەوان

شێوەی بیٚلایەنی جیٚناوی کەسی جودای دیالێکتی کرمانجی خوارروو هەردوو دۆخەکەی «راستەو خۆوتیان »ی دیالێکتی کرمانجی ژووروو پر دەکاتەوەو رۆلی جۆراو جۆری بەشەکانی رستە دەگێرێت .

١٤٨ – جیٚناوی کەسی جودا لە رۆلی بکەر (نیهاد)دا :

من لێره خەبات ئەکەم (رێزمانی کوردی -١٢٢)
(ئەز لڤیرا شەر دکم - کرمانجی)
ئەتو بە شەو بۆ دەگەرێی لەشاری‌دا ، مەکەنزی -١٧٤
(تو ب شەڤ بۆچ ل شەهەردا دگەری ؟ - کرمانجی)
جێناوی کەسی جودا لە دۆخی راستەوخۆو تیان (بەرکاردا :
ئەگەر ئەتوش ئەوان بکوژی بۆمن زەرەری هەیە ، مەکەنزی -٢١٢
(ئەگەر تو ئەوان بکوژی بۆ من زەرەرە - کرمانجی)
هەیوانو ماڵ هەمووی بۆ تۆ ، مەکەنزی -٣٤
(هەیوانو ماڵ هەموو ژ تەرا - کرمانجی)
جێناوی کەسی جودا لە رۆلی دیارخەردا
میوانی ئێمە زۆر موسوڵمانە ، مەکەنزی - ٦٤
(مێڤانێ مە زۆر موسولمانە - کرمانجی)
ئێوە بچنەوە بۆ قەسری من ، مەکەنزی -١٦٦
(هوون هەرنە قەسرا من - کرمانجی)

١٤٩ - لە دیالێکتی کرمانجی ژووروودا نیشانەی ناسیاری (-ە ،-ی) بەکۆتایی جێناوەوە دەلکێت . (-ە) بۆکەس تاکی مێ ، (-ی) بۆکەسی تاکی نێرو (-ە) بۆکەسی کۆ .

تاك		کۆ
رەسەنی نێر	رەسەنی مێ	
ئەزی (کەسی یەکەم)	ئەزە	ئەمە
ئەڤی (کەسی دووەم)	توە	هوونە
ئەوی (کەسی سێیەم)	ئەوە	ئەوانە

جێناوی کەسی جودا لەگەڵ نیشانەی رەسەنو نیشانەی ناسیاری‌دا لەگەڵ کاردا بەکاردێت :

ئەزی‌ هێ خورت بووم ، سۆسن - ٧٥
ئەزە دوستا دەرویشی ئیڤدی لاوەکێ ئێزدیمە ، کەلامید جەماعەتا کوردا - ٧٥
ئەوی کۆرە ، نابنە .

١٥٠ – له دیالێکتی کرمانجی ژووروودا جیٚناوی کەسی جودا ، کە لەگەڵ کاری داخوازی رابردوو و رانەبردوو و کاری رانەبردووی داهاتوودا دێت (–ێ) دەچێتەسەر ، کە بۆ واتای ڕێزمانی جۆرەکانی کار پێشان دەدات ، بروانە بەندی ٣٤٤–٣٤٨

گۆرانی شێوەی دۆخی جیٚناوی کەسی

١٥١ – شێوەی نوێی جیٚناوی کەسی جودای دیالێکتی کرمانجی خواروو لە رووی پەیدابوونو پێك‌هاتنی‌یەوە بە جیٚناوی کەسی جودای دیالێکتی کرمانجی ژووروووەوە پێوەستە ، بەڵگەش لایەنی فۆنۆتیکی واتای گشتی‌یە .

جیاوازی دیالێکتی لەم جۆرە جیٚناوانەدا لە رووی پەیدابوونی دۆخی راستەوخۆو تیان‌دا لە کرمانجی‌و پەیدابوونی دۆخی بیٚلایەن لە سۆرانی‌دا هەیە . گۆرانی شێوەی دۆخی راستەوخۆو تیان لەنێو تێکستی هاوچەرخی بەشە دیالێکتەکانی ژووروو و خوارووداا بەرچاو دەکەوێت .

لەنێو تێکستی فۆلکلۆری دیالێکتی کرمانجی ژووروودا جیٚناوەکانی دۆخی تیان لە شوێنی جیٚناوی دۆخی راستەوخۆ بەکارهاتووە .

وەرە مە هەرن ، ئوردوخانی جەلیل –٩٢ (مە لە برێتی ئەم بەکار هاتووە) .

تە کەچکێ ، نولا چرا ، ئوردوخانی جەلیل –٩٥ (تە لە شوێنی تۆ بەکارهاتووە) مە بەندەوارێ دەر دیوارا برا مەخە ، تاڤی تەیرۆکا دەر بهارا ، کەلامێد جەماعەتا کوردا – ٣١ (مە لە برێتی ئەم هاتووە) .

سەرێ تو سەرامن ، من بـ خو لاما گەردەنێ تە ، کەلامێد جەماعەتا کوردا – ٨٦ (من لەبرێتی ئەز بەکار هاتووە) .

تە ڤێ سیێ سەر من‌دا چ زارە زارە ؟ ، فولکلۆرا کرمانجی –٤٨٢ (تە لە برێتی تۆ بەکارهاتووە) .

لە هێندیك بەشە دیالێکتی کرمانجی خوارووش‌دا جار بەجار شێوەکانی دۆخی راستەوخۆو تیان بەرچاو دەکەوێت ، کە لەگەڵ هەمان دۆخەکانی کرمانجی ژووروو رێك‌دەکەوێت ، بەم جۆرە لە بەشە دیالێکتی هەولێر ، رەواندز و مەهاباددا لەگەڵ جیٚناوەکانی دی‌دا بەرامبەر بە جیٚناوی کەسی دووەمی کۆی ئێوەدا جیٚناوی هونگۆ (ئەنگۆ) لە رۆلی نیهاددا بەکاردێت ، جیٚناوی هونگۆ وەیا ئەنگۆ بەشێوەیەکی فۆنەتیکی جیٚناوی کەسی دووەمی کۆی هوون دەژمێردرێت :

ئەی کوری من وەکی ئەمن مردم ئەنگۆ هیچ دامەنیشن لە جێگەی من ، شێرزاد خان دانیشی ، مەکەتری – ٢٠٠ .

گەردانکردنی جێناوی کەسی لە کرمانجیدا

کەس و ژمارە / دۆخ	تاك				کـــۆ		
	یەکەم	دووەم	سێیەم		یەکەم	دووەم	سێیەم
			رەسەنی مێ	رەسەنی نێر			
راستەوخۆ	ئەز	تو	ئەو	ئەو	ئەم	هوون	ئەوان ئەو
بانگ کردن	—	—	—	—	—	—	—
تیان	من	تە	ئەوێ	ئەوی	مە	وە	وان
سەرەتای رێچکە	منرا	تەرا	ئەوێرا	ئەویرا	مەرا	وەرا	ئەوانرا
تێکرایی	منڤا	تەڤا	ئەوێڤا	ئەویڤا	مەڤا	وەڤا	ئەوانڤا
گۆرانی بار	مندا	تەدا	ئەوێدا	ئەویدا	مەدا	وەدا	وەدا

گەردانكردنی جێناوی كەسی لە سۆرانیدا

كەس وژمارە / دۆخ	تاك				كۆ		
	یەكەم	دووەم	سێیەم		یەكەم	دووەم	سێیەم
			رەسەنی مێ	رەسەنی نێر			
راستەوخۆ	(ئە) من	(ئە)تۆ	ئەو	ئەو	ئێمە	ئێوە	ئەوان
بانگ كردن	–	–	–	–	–	–	–
تیان	(ئە) من	(ئە) تۆ	ئەو	ئەویَ وی	ئێمە	ئێوە	ئەوان
سەرەتای ڕێچكە	منەوە	تۆوە	ئەوەوە	ئەویوە	ئێمەوە	ئێوەوە	ئەوانەوە
تێكرایی	–	–	–	–	–	–	–
كۆرانی بار	مندا	تۆدا	ئەودا	ویدا	ئێمەدا	ئێوەدا	ئەواندا

بەپێی لێکۆڵینەوەکانی ا . خودسکۆ (٦٢) لە بەشە دیالێکتی سلێمانیدا لەگەڵ جیٚناوی کەسی یەکەمی تاك (من) شێوەی راستەوخۆی (ئەز)یش هەیە ، کە لەو تێکستە فۆلکلۆرییانەی دیالێکتی کرمانجی خوارووا بەرچاو دەکەوێت ، کە ئۆ . مان کۆی کردوونەتەوە :

ئەزم عەلی بەردەشانی . . بەیتێ ئەڵێم بەدیوانی .

لە هەمان تێکستەکاندا ئەم جیٚناوەی کەسی* یەکەمی تاك لە شێوەی وەز ، ئەزو دادەبێت :

خوشکە وەز بم بەقوربانە (مان –٢٧ ،٢٨)

هەروا لە تیکستەکانی د .ن .مەکەنزیدا ، کە سەر بە دیالێکتی کرمانجی خوارووە شێوەی دۆخی تیان بۆ کەسی یەکەم و دووەمی تاك و کەسی یەکەمی کۆ هەیە ، کە لەگەڵ جیٚناوەکانی دۆخی تیانی دیالێکتی کرمانجی ژووروودا رێكدەکەوێ و یەكدەگرن :

کورم بابی تە وەختی خۆی مندار بوو ، مەکەنزی – ١٩٨

نیشانی وی بدەی وەکو ئەمن بۆ وی سووتاوم ، مەکەنزی – ١٥٤

ئەوان حەدیان نییە کو ئەتوو لە دەر دەستی من دەربینن

بەکارهێنانی جیٚناوی کەسی جودا لە دۆخی راستەوخۆو تیان لە کرمانجی خوارووا هەروا رێکەوت نییە ، دۆخی بێلایەنی دوو جۆرە شێوەی فۆنەتیکی نێزیکی هەیە ، بەڵام لە رووی ئەرکەوە هەریەکەی دۆخێکی راستەوخۆ وەیا تیان دەگێرن .

لە دیالێکتی کرمانجی خوارووا شێوەی جیٚناوی کەسی دووەمی کۆ (ئێوە) لە بنچینەوە لە شێوەی کرمانجی ژووروو نێزیکە ، کە (وە) یەو وەکو جیٚناوێکی بێلایەن بەکاردێت و دەوری دۆخی راستەوخۆی جیٚناوی هونگۆ (ئەنگۆ) دەگێرێت ، دەتوانین هەمان شت دەربارەی جیٚناوی کەسی یەکەمی تاك بڵێین ، کە لە دیالێکتی کرمانجی خوارووا بەرامبەر بە (ئەز)ی کرمانجی ژووروو بەکاردێت ، بەڵام دەربارەی جیٚناوی کەسی جودای سێیەمی تاك (ئەو) لە هەردوو دیالێکتەکەدا لە رووی فۆنەتیکەوە وەکو یەك وان ، کە بناخەکەی بە شێوەی دۆخی تیان (ئەوی) وە پێوەستەو لە ئەنجامی بەکارهێنانی لە دۆخی راستەوخۆدا (–ی) لەنێوچووەو بۆتە (ئەو) . شێوەی کەسی سێیەمی کۆ (ئەوان) لە هەردوو دیالێکتەکەدا وەکو یەکەو بێلایەنە . گرێیان جیٚناوی (ئەوان) لە کەسی سێیەمی تاك و نیشانەی کۆ (– ان) پێك هاتووە ، ئەمە روون‌دەکاتەوە ، کەوا بۆ یەکگرتنی جیٚناوی کەسی جودای دۆخی تیان یەك رێچکە هەیە .

له ئەنجام‌دا دەتوانین ئەوە بڵێین ، کەوا جیاوازی دیالێکتی لە جیٚ‌ناوی کەسی جودادا بەم جۆرەیە ، لە دیالێکتی کرمانجی خوارووودا پرۆسێسی یەکگرتنی شێوەی جیٚ‌ناوی کەسی دۆخی تیان تەواو بووە ، بەڵام لە کرمانجی ژووروودا هێژ ئاڵ‌وگۆر کردن‌و جی‌گرتنی هێندێك جیٚ‌ناوی کەسی دۆخی راستەوخۆ لە دۆخی تیان بەرچاودەکەویٚ .

جیٚ‌ناوی لکاو

١٥٢ – لە زمانی کوردی‌دا سستێمێکی پەرەسەندووی جیٚ‌ناوی لکاو هەیە . لەرووی ئەو ئەرکە سیناکسی‌یانەی ، کە لە رستەدا دەیگێرن دابەش دەبێتە سەر دوو گروپ :–

١٥٣ – جیٚ‌ناوی لکاوی (–یٚ ،–ین ،–ن) لە هەر دوو دیالێکتەکەدا سەر بەگروپی یەکەمەو لە هەردوو دیالێکتەکەدا بەکاردێت ، بەڵام ئەرکی ریٚزمانی‌یان لە هەندێك باردا وەکو یەك نیە .

١٥٤ – جیٚ‌ناوی لکاوی (–یٚ) لە بنچینەوە دەگەرێتەوە سەر جیٚ‌ناوی (هایْ) سەردەمی ئێرانی کۆن ، کە لە زمانی کوردی‌دا شێوەی (–یٚ) و–هیٚ)ی هەیە .

١٥٥ – لە زمانی کوردی ئەمرۆدا جیٚ‌ناوی لکاوی (–یٚ) وەکو جیٚ‌ناوی کەسی سیٚ‌یەمی تاك لە رۆلی بەرکاری تیان‌دا بەکاردێت ، کە بە کۆتایی ئامراز وەیا کارەوە دەلکێت‌و لە رووی رەسەنەوە بیٚ‌لایەنە .

جیٚ‌ناوی لکاوی (–یٚ) هەر لەگەڵ ئامرازی (ل – ، ب – ، د – ، ژ – ، – بە ، دە ،لە) دا دیٚت‌و جیٚ‌ناوی (لیٚ ، پیٚ) .

(ب +هیٚ) . تیٚ (د+هیٚ) ، ژی (ژ+هی) ، ئەمانە رۆلی بەرکاری‌و ئادڤێربلی تیان دەگێرن . لە دیالێکتی کرمانجی خوارووودا ئەم جیٚ‌ناوە بە ئامرازی جۆری دووەمیشەوە دەلکێن .

کرمانجی

هەسپ ویٚ بیٚ جەم تە ، گەمیٚ بکە دەڤ‌و لیٚ سیاربە . (حکایەتێت کوردی –٧١)

پۆستیٚ زینیٚ لیٚ‌کرن (فۆلکلۆری کوردی – ٢٦٣)

گاوا گریکیٚ دناڤ گوندا دبورە ، ئەردیٚ وی ب زەهڤی ئاڤ‌یە ئاشەك لیٚ‌هەیە (هاوار – ژمارە ٣٤ ، سالی ١٩٤١)

مامیٚ ژ جێیا خوە دە زماڵەك دەرخست ، کرە دو جیا ، لنگیٚ بۆر شوشت پیٚ‌گرێدا (فۆلکاوری کوردی – ٢٦٨) .

گوندەکی شێن ئە (٨٠) مال تێدا هەنە (هاوار ، ژمارە ، ٣٤ ، ١٩٤١)
لە پشتا گوند خانیك هەیە زێرە دبێژن ئولی (هاوار ، ٣٤ ، ١٩٤١)
مەمێ کولمەك زێردا مۆتکاری ، پاشێ خاترێ خوە ژی خوەست (فۆلکلوری کوردی – ٢٧٠)

سۆرانی

ئەوانەی ، کە خوێنی گەل ئەمژن ، گەل تولەیان لیٚ ئەسێنیٚ (رێزمانی کوردی – ١١٥)
ئەم بارانەش هەموو چالٚو چۆلی زەوی پرکردۆتەوەو رووباری لیٚ پەیدابووە (رۆژی نویٚ ، ژمارە –١ ، ١٩٦١)
پەلاماری شمشاری لیٚدا کە بیکوژیٚ (مەکەنزی – ٤٦)
پیٚیان گوت (مەکەنزی –٤٤)
سەرانسەری ئەم نامیٚلکەیە نە مێژوو نە بەروارێکی تێدا هەیە (روناکی ، ژمارە – ١ ، ١٩٦١)

دەربارەی دارشتنو بەکارهاتنی پیٚ ، لیٚ ، کیٚ ، ژی لەگەلٚ کاردا بروانە ٢٢٧ – ٢٣١

١٥٦ – جیٚناوی (–یٚ) وەکو جیٚناویٚ لەگەلٚ ئەو کارەدا بەکاردیٚت ، کە دەوری گوزارە دەگێریٚت لە رۆلی بەرکاریو ئادڤێربلی تیان . هەروا لە کرمانجی ژووروش‌دا بۆ هەمان رۆل بەکاردیٚت :–

ئەڤ ژی جهەك مقەدەس وەرن دا ئەم هەرنیٚ (هاوار – ژمارە ، ٤٠–١٩٤٢)
د گرکیٚدا زقاقەك هەیە دبێژنیٚ زقاق فتنیٚ (هاوار ، ژمارە ، ٣٤ – ١٩٤١)
– میریٚ گازی مەمیٚ کە پێشکێشی بدیٚ (گۆرانیو چیرۆکی کوردی – ١٩٨
مەمیٚ سەکنی سیار گەهشتنێ (گۆرانیو کوردی ١٩٠)
مەمیٚ بیٚ ئەزیٚ بێژمیٚ (گۆرانیو چیرۆکی کوردی – ١٩٢)

١٥٧ – جیٚناوی (–یٚ) لە دیالێکتی سۆرانی‌دا کەم لەگەلٚ کاردا دیٚ . جگە لە کاری (دان ، گەیان ، گەیشتن ، راوەشاندن) .

لە دیالێکتی سۆرانی ئەمرۆدا جیٚناوی (–یٚ) جێگەی جیٚناوی لکاوی کەسی سیٚیەمی تاك (–ی) دەگرێتەوە :–

منو تۆ شەرتێك ئەکەین ، من سێوێکت ئەدەمیٚ خوا ئەولایەکی نێرینت ئەداتیٚ ناوی نانێ تاوەکو من یٚم ناوی ئەنێم . (مەکەتری –٤)

لە کاتی بەهاردا ، کە شا بەرەو کوێستان رۆیی خۆمی ئەگەیەنیٚ (قەلأی دمدم -١٦)
پاشا هەرستا لەشکەری باشای ئەمان گەیشتیٚ لەشکرەکی گەلەك زۆر گەیشتیٚ (مەکەنزی -٢٠٦)

ئەویشی وەکی چوو ووراخەکەی لە بۆ هات چەپۆکەکی راوەشاندنیٚ . (مەکەنزی - ٢٠٦)

١٥٨ - جیٚناوی لکاوی (-ین ، -ن) لەرووی دارشتنی بنچینەیەوە پێوەستە بە کۆتایی کەسی کۆی کارو لەرووی واتاوەش یەکن . شێوەی (-ین) لە دیالێکتی خوارووداکۆتایی کەسی یەکەمی کۆیەو شێوەی (-ن) کۆتایی کەس دووەمو سیٚیەمی کۆیە و شێوەی . لە دیالێکتی ژووروودا شیوەی (ن) کۆتایی کەسی یەکەمو دووەم سیٚیەمی کۆیە ئەم کۆتاییە کەسی‌یانە لە کاری تێپەری کات رابردوودا دەوری بەرکاری راستەو خۆو تیان دەگێریٚ . لە کرمانجی ژووروودا دەوری نیهادو بەرکاری راستەوخۆ دەگێریٚ .

کرمانجی

میر . . چەند هەسپنە وانی بژارەو چیٚ داینە مەرڤێد خوەو ڤەرێکرنە (ئامانجەکانی شۆرش - ١٢٨)

ئەوی هەردەم هەسپ دەژۆتن ڤیٚ جیٚو ئەو لەڤرا دچراندن (گۆرانیو چیرۆکی کوردی -٢١١)

هەردوو برا گلێنی قەرە تاژدین قەبوولکرن ، هەسپا مەمیٚ دانە کشاندنیٚ ، یەکیٚ دزگێن گرت یەکی زین لیٚکر ، مەمیٚ سیارکرن (فولکلوری کوردی -٢٧٤)

سۆرانی

دانیشتوانی ئەم دوو گوندە زۆر قەدریان گرتنو بەهەموو جۆرە یاریدەیان داین (ووردی -٥٢)

بە پشتوانی ئەهالی‌یەوە رەواندزی گرتو دژمنەکانی گرتنو کوشتنی (میرانی سوران -١٩)
دەست بەجیٚ مەرێکی بۆمان سەربریو میوانداری‌یەکی باشی کردین (ووردی - ٥٣)
مەتەلٚ هەلێنان ئاسانە ئەگەر حەزم بکردایە ، هەموو مەتەلەکانم دەرئەهێنان (حکایەتی زادیج -١٨)
دلٚی خۆم نواند خۆم تاقی‌کردەوە . چوار پالٚەوانم بە دیل گرتن (حکایەتی زادیج -١٧٧)
دوو مسقالٚم دا بە پسپۆریکی قانون‌زان ، دووشم دانە دەرگەوانی قازی (حکایەتی زادیج - ١٢٨)

لەوە دوا هەوالٚی‌و هاوپیشەم پیٚیە کردن (حکایەتی زادیج - ١١٩)

بەم جۆرە کۆتایی کەسی (-ین ،-ن) کە بە کارەوە دەلکێن و جیٚناوی لکاوی (-ین ،-ن) بە پلەیەکی پەرەسەندنی رستە دەژمێردری ، کاتیٚ ، لەگەلٚ کاری تێپەرو رابردوودا دەبیٚ شێوەی (-ین ،-ن) رۆلی مۆرفۆلۆژی و سینتا کسی دەگێرن ، لە هەندێك باردا ژمارەو کەس لە رستەدا پێشاندەدا هەروا وەکو کۆتایی کەس کاریشی بەکاردێت لە هێندێك باری دیدا ئەو جیٚناوەیە ، کە رۆلی بەرکار دەگێرێت .

(جیٚناوی لکاوی گرووپی دووەم)

١٥٩ - جیٚناوی لکاوی گرووپی دووەم (-م ،-ت ،ی) بۆ کەسی تاكو (-مان ،-تان ،یان) بۆ کەسی کۆ تەنیٚ لە دیالێکتی خوارەوودا هەیە . ئەم جیٚناوانە بە شێوەیەکی فراوان لە دیالێکتی نێوراودا بەکاردێن .

جیٚناوی لکاو لەگەلٚ جۆراو جۆری بەشەکانی ئاخافتندا یەك دەگریٚو بەکاردێت وەك (ناو ،جیٚناو ، کار ، ئامراز) ، کە رۆلی سوبێکت و ئوبێکتی راستەوخۆو تیان ودیارخەرو هی دی دەگێریٚ .

١٦٠ - ئەم تایبەتێتی یانەی جیٚناوی لکاو لەلایەن (مان ، ل . فاسووم)ەوە روون کراوەتەوە و لە لایەن ئەدمونس و مەکەتری یەوە لە رووی ئەرکی سینتا کسی و جۆری دارشتنی ئەم جیٚناوانە زێتر لیٚیان کۆلٚەراوەتەوە بناخەی و سەرچاوەی جیٚناوی لکاوی گرووپی دووەم لە شیٚکردنەوەی ئەو ووشە لێکدراوانەیە ، کە جیٚناویان پێوە دەلٚکێت

١٦١ - جیٚناوی لکاوی کەسی یەکەم و دووەم و سیٚیەمی تاكو کۆ رۆلی نیهاد رووداد دەگێریٚ لەم بارەدا بەکاروەیا ووشەیەکی دی یان پیتەوە دەلٚکێن ،کە لە رووی ئەرکی رێزمانی و واتایانەوە زۆر بەکارەوە پێوەستن :-

کابراکان ووتیان چۆن شتی وا ئەبیٚ ؟ (رێزمانی کوردی -٩٥)
مەرڤان گۆت : چاوان تشتیٚ وا دبیٚ - کرمانجی) .
ئێمە هەر دەمەتەقەیەك بوو کردمان - رووناکی - ژمارە -١ ، ١٩٦١)
مە هەر دەمیٚ تەقینەك لە کر - کرمانجی) .
ئەگەر هێنات کچی لیٚ مارە ئەکەم (مەکەنزی -٥٦)
ئەگەر تە ئانی ئەزیٚ کەچیٚ لە تە مار بکم - کرمانجی) .
پیرەژن چووە ، بازار ، هەرچی یەکی لازم بوو کری بۆماڵەوە (مەکەنزی -٢٤)
پیرەژن چوو بازاریٚ ، هەرچی لازم بوو ئەویٚ کری ئانی مالیٚ - کرمانجی)

ئێوه هەمووتان نازانن بۆچی نازانن ؟ (حکایەتی زادیچ -٨٩)
هوون هەموو نزانن بۆچ نزانن ؟ - کرمانجی)
خۆت ئەزانی تۆ خۆشەویستی منی (حکایەتی زادیچ - ٨٥)
تو خوه دزانی تو ئەزیزێ منی - کرمانجی) .

١٦٢ - جیٚناوی لکاو لەگەلٚ لیٚکدراودا دیٚتو بە ووشەی یەکەمی لیٚکدراوەکەوە دەلکیٚ لە کاتیٚکدا کە رۆلی بەرکاری راستەوخۆ دەگیٚریٚ .

بمنێژە لەژێر گلدا دەگەل جمم (مەمو زین - ١٠)
من چال بکە لەبن ئاخیٚ دەگەل مەم - کرمانجی)
ئەوانە نالٚن مەیان خۆ - ریٚزمانی کوردی -١٩)
ئەڤان تالن وان مەموە - کرمانجی
بەزۆر راتکیٚشن بتهیٚنن بۆ مالٚی من ، مەکەنزی - ١٧٨)
بەزۆر تە راکشین ، تە بینن مالا من - کرمانجی)
بۆیە پیٚکەنین گرتی - روناکی - ژمارە -١١ ، ١٩٦١)
لامە پیٚکەنین هاتنە - کرمانجی)
ناوی ئورجوباد بوو یەخسیری کردم (حکایەتی زادیچ - ١٤٣)
ناڤ وی ئورجوباد بوو ، ئەوی ئەز هیٚسر کرم .

١٦٣ - هەموو جیٚناوە لکاوەکانی گروپی دووەم رۆلی بەرکاری ناراستەوخۆ ، ئادڤیٚربلی دەگیٚرنو بە ئامراز وەیا ئەو ناوەوە دەلکیٚن ، کە لە دەوری بەرکاری راستەوخۆدان .

کور نزیك‌بووەوە لیٚ (مەکەنزی -١٦)
کور نیٚزیکی وی بوو - کرمانجی)
پیٚم بلٚیٚ راست حەزت لە کیٚ کردووە (مەکەنزی -١٨)
بیٚژە من ، تە حەز ژ کیٚ کریە ؟ (کرمانجی)
زادیچ لە ئاخریدا پیٚی گوت (حکایەتی زادیچ - ١٨٢)
زادیچ ل ئاخریٚدا گۆتی - کرمانجی) .
هەتا بۆمان مومکین بیٚ بەدەست ئەیگرین - مەکەنزی -٦)
هەتا ب مەرا مومکین بیٚ ئەمی ب دەست ویٚ بگرین .

من بۆت بیهێنم (مەکەنزی -٦)
ئەزێ بۆته ئەوێ بینم - کرمانجی)
شتێکمان بۆ ئێواری بۆ حازر بکە (مەکەنزی - ٢٧)
تشتەکی بۆ مە بۆنا ئێڤارێ حازربکە - کرمانجی)
من دڵم نایە نە بە شیر نە بە تیغ لەگەڵت بکەم (مەکەنزی -٢٢)
دلێ من نایێ ن ب‌شوور نە بە تیغ ب‌تەرا شەرکم (کرمانجی).

١٦٤ - جیٚ‌ناوی لکاو لە رۆڵی دیارخەردا وەکو جیٚ‌ناوی خاوەنیەتی دەور دەگێری‌و بە ناوی ئاوەڵناو وەیا زنجیرەی ناوی ئاوەڵناوەوە دەلکێت.

دیوارەکە لەبەرچاوم کەوتە بزووتن (رۆژی نویٚ - ژمارە - ٢ ، ١٩٦١)
دیوار لبەر چاڤێ من هەژیا - کرمانجی)
هەناریان برد بۆ باوکیان (مەکەنزی - ٤٨)
وان هەنار بر بۆ باڤێ وان - کرمانجی)
چەند رۆژێك لەمەوبەر ژمارەی نۆیان کووارە بەنرخەکەتانم وەرگرت (رۆژی نویٚ ، ژمارە ، ١ ، ١٩٥٧)
چەند رۆژ بەرێ ژمارا نویا کوڤارا وە ب‌هێژا من ستاند - کرمانجی)
پاشاو پاش‌گەراینەوە بۆ ماڵێ باوکی (مەکەنزی -٤٨)
پاشەپێش ڤەگەریا مالا باڤێ خوە - کرمانجی)
لەراستیدا گەلێ گیروگرفت‌و دژوار دێتە رێگەمان (رۆژی نویٚ - ژمارە -١ ، ١٩٥٧)
ب‌راستی گەلەك گیروگرفت‌و دژڤاری تێنە سەر رێ‌یان - کرمانجی).

١٥٦ - جیٚ‌ناوی لکاوو جیٚ‌ناوی کەسی جودای تیان لە رووی ئەرکی رێزمانی‌دا وەکو یەکن‌و هەمان دەور دەگێرن ، بەڵام جێگەی جیٚ‌ناوی کەسی جودای تیان چەسپیوە جێگەی جیٚ‌ناوی لکاو نەچەسپیوە بەڵکو بەجۆرێ رستەو وشێوەی گوزارەوە پێویستە.

١٦٦ - ئەم جیاوازیانەی لەسەرەوە باسکران لەم بارانەی خوارەوەدا دەبێ :-

١ - لەگەڵ رابوردووی سادە ، رابرووی دوورو نێزیك ناوی لکاو بەکۆتاییانەوە دەلکێت.

٢ - لەگەڵ کاری رابردووی نەسادە ،لەگەڵ ئەو کارانەی ، کە نیشانەی کاری (دە ،ب ،نە) یان لەگەڵ دێت ، هەر لەکاتی بوونی بەرکاری راستەوخۆ لەرستەدا ، جیٚ‌ناوی لکاو بە یەکەم بەشی کارەوە دەلکێت ، جا ئەم بەشە نیشانە وەیا بەرکاری راستەوخۆ بێت

بەڵام لە دیالێکتی ژووروودا جیٚناوی کەسی جودا شێوەی تیان هەمیشە دەکەوێتە پێش کارەکەوە .

سۆرانی	کرمانجی
١ – لەگەڵ کاری سادەدا :	
أ – کردم	من کر
کردبووت	تەکربوو
کردمان	مەکری یە
ب – لەگەڵ بوون نیشانەی کاردا :–	
دەمکرد	من دکرد
دەتکرد	تە دکر
دەیکرد	ئەوی دکر
ج – لەگەڵ بوونی نیشانەی کاری ئینشایی :–	
بمکردایە	من کربا
بتکردایە	تەکربا
بیکردایە	ئەوی کربا
٢ – لەگەڵ کاری ناسادەدا :–	
أ – لەگەڵ بوونی پێشگردا :–	
هەڵم بری	من هل بری
هەڵت بری	تە هل بری
ب – لەگەڵ بوونی بەش ناوی گوزارەدا :	
قسەمکرد	من قسەکر
قسەتکرد	تە قسەکر

٣ – لەگەڵ کاری رابردووی ئینشایی‌دا :–

بت‌هێنین	تەبینن
بیان‌کوژن	وان‌بکوژن

٤ – لەگەڵ کاری دەمکاتی فەرمان‌دا :–

بینوسە	وی‌بنڤیسە
بمان‌گرە	مەبگرە

٥ – لەگەڵ ناودا :–

باوکم	بافێ من
دایکی	دایکا وی
وولاتمان	وەلاتێ مە

٦ – لەگەڵ ئامرازدا :–

بۆم	بۆمن
لێی	ژوی
بۆئەوان	بووان

١٦٧ – هەروەکو لەمەوبەر بۆمان روون‌بۆوە . دوو جۆرە جێ‌ناوی لکاو هەیە ، کە لەگەڵ کاردا بەکاردێت ، لەبارێك‌دا جێ‌ناوە لکاوەکە بەکۆتایی کارەوە دەلکێ ، کردم ، کردت کردی هتد . . . لە بارەکەی دی‌دا جێ‌ناوە لکاوەکە بە پێش‌کارەکە دەکەوێ وە لەگەڵ نیشانەکانی رێزمانی بەکاردێت جا بە بەشی یەکەمی ووشەی لێکدراوەوە وەیا بەرکارەوە دەلکێت ، نەم‌کرد ، قسەم‌کرد ، نامەم نوسی هتد . . . .

له زمانی ئاخاوتنی کرمانجی ژووروودا جۆری دووەمی جێ‌ناو بەکاردێت ، وەك من نەکر من قسەکر . من نامە نڤیسی . لەم رستانەی رابردوودا جێ‌ناوی لکاو کەوتۆتە پێش کاری ناکراوەوە ، و لەم رستانەی خوارەوەدا نیشانەی (نا) کردنو بەرکاری کەوتوونەتە پێش کارەکەوە :– وەك نە من کر ، قسە من کر ، نامە من نڤیسی .

١٦٨ – لە رووی ئەرك‌و واتای جێ‌ناوی لکاو و شێوەی جێ‌ناوی کەسی ئێمە وای بۆ دەچین ، کەوا جێ‌ناوی لکاوی تاك –م ،–ت ،–ی هەر لە جێ‌ناوی کەسی‌یەوە هاتێ شێوەی (من کرد ، کردمن)ە کە بەرامبەری (من کر) لە کرمانجی ژووروودا ، جێ‌ناوەکان ، کە

شوێنیان گۆراوه هێزیشیان لەگەڵ دەگۆرێ ، ئەم جیٚناوانە لەگەڵ کاردا یا نیشانە وەیا هەر ووشەیەکی دیدا کۆ دەکرێن ، بەلاٚم بەزۆری بەکارەوە پێوەستن ، بەم جۆرە لە دارشتنی (کرد من ، کرد تە ، کردوی شێوەی کردم ، کردن ، کردی دارێژراوە ، وە لە من کرد ، قسە من کر ، من نوسی نەم کرد ، قسەم کرد ، نامەم نوسی) درایژراوە بەم جۆرە شێوەی دۆخی تیانی جیٚناوی کەسیو جیٚناوی لکاو دارێژراوە.

١٦٩ – لە رووی دارشتنی جیٚناوی لکاوی کەس یەکەمو دووەمو سیٚیەمی کۆ (مان ، تان ، یان) بە دارشتنێکی نویٚ دەژمیردری ، کە لە کەسی یەکەمو دووەمو سیٚیەمی تاك بەیارمەتی نیشانەی کۆ (–ان)ەوە دارێژراوە ، کە ئەم نیشانەیە دەچێتە سەر ناوو جیٚناو : ژن – ژنان ، میر ، میران ، ئەو ،ئەوان هتد . . . .

١٧٠ – جیاوازی بەکارهێنانی شێوەی جیٚناوی کەسی دۆخی تیان لە دیالێکتی ژووروودا و جیٚناوی لکاو لە دیالێکتی خوارووردا لەوەوە پەیدابووە ، کەوا لەژووروودا شێوەی تەواوی جیٚناوی کەسی پارێزراوە و هەروا هەبوونی شێوەی راستەو خۆشی ، بەم جۆرە لە دیالێکتی کرمانجی خوارووردا .

جیٚناوی لکاو لە هەرسیٚ شێوەی کاری رابردوودا بە کۆتایەکەوەی دەلکیٚ ، هەر بۆیەیە ا . خودسکۆ ، فد . یوستی وەکو کۆتایی کەسی کاریان ژماردووە . و ئۆ . مان بە دەمکاتی کاری نادیاری لە قەلەمداوە ، ئەمانە لەم بیروڕایەیاندا راستبوون ،چونکە جیٚناوی لکاوی جۆری دووەم لە رستەدا دەوری جیٚناوەکەو و خۆیەتی دەگێریٚ .

بەلاٚم پێوەندی جیٚناوی لکاو بەجیٚناوی کەسییەوەو واتای گشتی یان دەگەرێتەوە بۆ ئەرکی جۆراوجۆری رێزمانیو گۆرانی ئەم ئەرکانەیان لە رستەدا ئەمانە هەموو جیٚناوی لکاو لە کۆتایی کەسییەوە جیادەکاتەوە بەجۆرێك ، کە هەریەکەیان بە بەشێکی سەربەخۆ بژمێرین هەروا ئەمانە هەمان دەوری رێزمانی دەگێرن ، کە شێوەی جیٚناوی کەسی تیان لە کرمانجی ژووروودا دەیگێریٚ .

(جیٚناوی نیشانە)

١٧١ – جیٚناوی نیشانە لە زمانی کوردیدا دابەشدەبێتە سەر دوو گروپ :–

أ – ئەو جیٚناوانەی ، کە بۆ شتی نێزیك بەکاردین .

ب – ئەو جیٚناوانەی ، کە بۆ شتی دوور بەکاردین

	جیٰناوی کەسی تاك		جیٰناوی کەسی کۆ	
کرمانجی	ئەڤ (بۆنێزیك)	ئەو (بۆدوور)	ئەڤان	ئەوان
سۆرانی	ئەم (بۆ نێزیك)	ئەو (بۆدوور)	ئەمان	ئەوان

جیٰناوی گروپی دووەم لە هەردوو دیالێکتەکەدا یەك جۆرە شێوەیان هەیە .

جیٰناوی گروپی یەکەم لەرووی فۆنێمەوە جیاوازی‌یان هەیە . جیاوازی‌یەکەی لە رووی دەنگی (م) لە دیالێکتی کرمانجی خوارووداوە (ڤ) لە دیالێکتی کرمانجی ژووروودا . جیٰناوی نیشانە ژمارەشی هەیە لە تاكو کۆدا هەروا جیاوازی رەسەنی نێرو مێی لە دیالێکێتی کرمانجی ژووروودا هەیە بە تایبەتی لە دۆخی تیان (ناراستەوخۆ) و دۆخی دووەمدا .

لەپاڵ ئەمانەشدا لە هەردوو دیالێکتەکەدا شێوەی ئەم جیٰناوانە زۆر بەکاردێت ، لە کرمانجی‌دا ئەڤە ، ئەوە ، ئەڤانە ، ئەوانە ، لە سۆرانی‌دا – ئەمە ، ئەو . ئەمانە ، ئەوانە .

١٧٢ – جیٰناوی نیشانە گەردان‌دەکریٰ . جیاوازی ئەم جیٰناوانە لە هەردوو دیالێکتەکەدا لە دۆخی راستەوخۆ و تیان بەرچاو دەکەویٰت ، هەروا لە رەسەنی میٰو نێریش‌دا لە کرمانجی‌دا شێوەی دۆخی دووەم بەبیٰ دۆخی تیان دادەرێژریٰ ، کە شێوەی نێرومی لێك جیا دەکاتەوە . ئەم دۆخە لە سۆرانی‌دا بۆ جیٰناوی نیشانەی باری کۆو جیٰناوی کەسی جودای سیٰیەمی کۆ لە دۆخی تیان‌دا لە رووی شێوەوە وەکو یەکن‌و بیٰلایەنن .

١٧٣ – جیٰناوی نیشانە لە رستەدا دوورۆلی سەرەکی دەگێریٰت :–

أ – دەوری جۆراو جۆری بەشەکانی رستە .

ب – کەتیگۆری ناسیاری پیٰشان‌دەدات‌و لەگەڵ ناودا لەرەسەن‌و ژمارەدا رێك دەکەون .ئەم تایبەتیٖ‌یەی دوایی لە کرمانجی‌دا بەرچاودەکەویٰت ، هەروا لە هێندێك بەشە دیالێکتی سۆرانیش‌دا وێنە لە دیالێکتی کرمانجی‌دا :–

وەکە رۆژی ئەڤ بهیست ، هەر دوو دەستێن خوە لسەریٰ خویٰ دان . (زمانی کوردی -١-٤٤)

ئەوان دەرکەوتن چوونە ویٰدا (گۆرانی‌و چیرۆکی کوردی – ٢٠٣)

من وی کەڤری خزنا زێرابوو ، خان ئەوە زان‌بوو (گۆرانی وچیرۆکی کوردی –٢١١)

هەروا ئەم رستانەی خوارەوەشی لەگەڵ بەشی دیالێکتی کرمانجی ژووررووش‌دا نوسراوە ، بەلاٌم خۆی سەر بە دیالێکتی کرمانجی خوارووە .

ئەوانەی بەدخۆبی ئەکەن ، بەدخۆیان دێتە وەرێ (رێزمانی کوردی – ٨٢)
ئیتر وا دەرئەکەوێ ئەوە ئەبێ بەدەرسێ بۆیان (مەکەنزی –٧٦)
ئەوەی – کە پێت ووتم هەر لە بیرمە (مەکەنزی –٨٢)
وێنە لە دیالێکی سۆرانیدا
ئەوێ رۆژێ سولتان سەلیم چوو ، میوانی ژنەکەی بوو (مەکەنزی – ١٧٨)
ئەوی کوری هینی زمانی عەرەبی بکە
(ئەو کورەی فێری زمانی عەرەبی بکە – سۆرانی)
ئەوی زانی ئەو قەسر نە ب خورییا خوە گرتبوو (خوەندنا کوردی – ٣٣)

١٧٤ – جیٚناوی نیشانە هێندێك جار رۆلی جیٚناوی کەسی جودایی دەگێرێت :–
ئەمانە کێن ؟
ئەوانە چ ئەکەن ؟

١٧٥ – لە دیالێکتی سۆرانیدا جیٚناوی نیشانە بە ئامرازی پێوەندی (لە ،بە)وە دەلکێن ، کە ووشەیەکی لێکدراوی‌و لە جیٚناوو ئامراز دادەرێژێت‌و واتای پێوەندی دۆخی جۆراو جۆر دەبەخشێت‌و لە ئەنجامی لێکدانی ئەم دوو بەشەدا یەکێك لەم دوو بزوێنە لەنێو دەچێت ، کە یەکێکیان لە کۆتایی ئامرازەکەیەو دووەمیان لە سەرەتای جیٚناوەکەیە .

لە + ئەو = لەم
لە + ئەو = لەو
بە + ئەمان = بەمان

ئەم دارشتنانە لە رووی واتاوە هیچ جیاواز نین لەگەڵ ئەم جیٚناوانەی ، کە لەگەڵ ئامرازی پێوەندی ب دیٚو جیٚناوی (ڤێ ، وێ) دا (بڤێ ، بوێ)

سۆرانی	کرمانجی
بەم	**بڤێ**
بەو	**بوێ**
بەمان	**بڤان**
لەم	**ژڤێ**
لەو	**ژوێ**
لەوان	**ژوان**

١٧٦ – جیٚناوی فلان (فلان وەیا فیسار – سۆرانی) سەر بە جیٚناوی نیشانەیە :–
شاژن گۆتی ، سیٚ کوویە ئالتوون لە فلان شوێن‌دا لە باخەکەی‌دا هەیە (مەکەتری – ١٣٦)
شاژنیٚ گوت : سیٚ کوپ زێر (فلان جیٚ‌دا لە باخیٚ وی‌دا هەیە) کرمانجی

گەردانکردنی جیٚناوی نیشانە لە دیالێکتی کرمانجی‌دا

دۆخ	بۆنزیك – تاك – رەسەنی مێ	بۆنزیك – تاك – رەسەنی نێر	بۆنزیك – کۆ	بۆ دوور – تاك – رەسەنی مێ	بۆ دوور – تاك – رەسەنی نێر	بۆ دوور – کۆ
راستەوخۆ	ئەڤ ، ئەڤا	ئەڤ ، ئەڤا	وان ، ئەڤان	ئەو ، ئەوا	ئەو ، ئەوا	ئەوان ، ئەوانا
بانگکردن	—	—	—	—	—	—
تیان (ناراستەوخۆ)	ڤێ ، ئەڤێ	ڤێ ، ئەڤێ	ڤان – ئەڤان	وێ ، ئەوێ	وی ، ئەوی	ئەوان ، ئەوانا
رێچکەی هەڤرایی	ڤێرا ئەڤێرا	ڤیرا ئەڤیرا	ڤانرا ئەڤانرا	وێرا ئەوێرا	ویرا ئەویرا	ئەوانرا ئەوانارا
تێکرایی	ڤێڤا ئەڤێڤا	ڤیڤا ئەڤیڤا	ڤاناڤانا ئەڤاناڤا	وێڤا ئەوێڤا	ویڤا ئەویڤا	ئەوانڤا ئەواناڤا
شوێنی مەبەست	ڤێدا ئەڤێدا	ڤیدا ئەڤیدا	ڤاندا ئەڤاندا	وێرا ئەوێرا	ویرا ئەویرا	ئەوانرا ئەوانارا

گەردانکردنی جیٚناوی نیشانە لە دیالیٚکتی سۆرانی‌دا

دۆخ	بۆ نیٚزیك		بۆ دوور	
	تاك	کۆ	تاك	کۆ
	بۆ نیٚرو میٚ		بۆنیٚرو میٚ	
راستەوخۆ	ئەم ، ئەمە	ئەمان ئەمانە	ئەو ئەوە	ئەوان ئەوانە
بانگ‌کردن	–	–	–	–
تیان	ئەم ئەمە	–	–	–
ریٚچکەی هەڤرای	–	–	–	
تیٚکرایی	ئەمەوە	ئەمانەوە	ئەوەوە	ئەوانەوە
شویٚن مەبەست	ئەمەوا	ئەمانەوا	ئەوەوا	ئەوانەوا

(جیٚ‌ناوی خوٚیی)

١٧٧ – جیٚ‌ناوی خوه ، خوا ، خوٚ (خوٚ–سوٚرانی) واتای خوٚیه‌تی‌و خاوه‌نیه‌تی ده‌به‌خشیٚت ، له رووی ره‌سه‌ن ، ژماره ، دوٚخ‌دا بیٚ‌لایه‌نه . له دیالیٚکتی خوارووا به جیٚ‌ناوی لکاوی جوٚری دووه‌م به‌م جیٚ‌ناوه‌وه ده‌لکیٚت جیٚ‌ناوی خوه ، خوٚ له رسته‌دا ده‌وری نیهاد ، به‌رکار و دیارخه‌ر ده‌گیٚریٚت . له رولی به‌رکاری تیان‌دا ئامرازی پیٚوه‌ندی را ، نا ، دا ، ده‌وه ، دا – سوٚرانی پیٚوه‌ده‌لکیٚت .

١ – به‌رکار : ئه‌لموونا . . . ئه‌لموونا : گرفتارت بووم ، خوٚت مه‌سوتیٚنه (حکایه‌تی زادیچ –٩٥)

ئه‌لموونا . . . ئه‌لموونا : کرفتاریٚ ته بووم خوه مه‌سوٚژه – کرمانج)

وه‌کو نیٚچیریٚك به قاچی خوٚی خوٚی هاویشته ناو توٚری روداو (خانزاد –١٩)

مینا نیٚچیره‌کیٚ ب ده‌ستی خوه خوه ئاڤیٚته تورو داویٚ – کرمانجی)

ئه‌وانا رادبن سه‌ر ویٚدا دکه ، هنه‌کی سه‌ر خوه داتی عه‌لی عبدالرحمن – ٤٧)

٢ – جیٚ‌ناوی دیارخه‌ری .

ب‌خوه بپرسن چ وه‌کر

خوٚتان بپرسن چیتان کرد – سوٚرانی)

سیٚ ئه‌می بیٚگانان‌و دوژمنان ده‌رخن‌و خزه فه‌رمانداریا خوه بکن

سبه‌ینیٚ ئیٚمه بیٚگانه‌و دژمنان ده‌رئه‌که‌ین‌و خوٚمان فه‌رمان‌داری خوٚمان ئه‌بین .

٣ – دیارخه‌ر (به‌یارمه‌تی ئامرازی خستنه‌سه‌ر)

بروٚ لای مامیٚ خوٚت (مه‌که‌نزی –٢١٦)

هه‌ره جه‌م مامیٚ خوه (کرمانجی)

ئه‌من له جییٚ بامی خوٚم وه‌زیرم (مه‌که‌نزی –٢١٦)

ئه‌ز ل جییٚ باڤیٚ خوه وه‌زیرم (کرمانجی)

قوربان ، هاتم رازی دلٚی خوٚمت پیٚ بلٚیٚم (حکایه‌تی زادیچ –٩٤)

قوربان ، ئه‌ز هاتم رازیا دلیٚ خوه بیٚژمه ته – کرمانجی)

(جیٚناوی یەکتری)

١٧٨ – لە زمانی کوردیدا ئەم شێوانەی خوارەوەی بەر ئەم جۆرە جیٚناوە دەکەون هەڤ ، هەڤەو ، یەکەو لە دیالێکتی کرمانجی ژووروودا هەڤدە هەڤدو بەکاردێت . هەڤدو لەهەڤ + دوو دارێژراوە ئەم (دوو) ، لە رووی بنچینەوە بۆ ئاوڵناوەی (ون) دەگەرێتەوەو (رر ، دیٚ) لە سۆرانیدا) لە کرمانجی خواروودا شێوەی یەکدوو ، یەکتر بەکاردێت ، شێوەی دوای (یەکتر) لە ژمارەی (یەك) + ئاوەلناوی (تر)

دەستیٚ مە ژ هەڤدودا قەتاندیٚ (عەلی عەبدولرەحمان – ١١٨)

دەستی ئێمە لە یەکتری دوورخست – سۆرانی)

(جیٚناوی پرسیار)

١٧٩ – شێوەکانی جیٚناوی پرسیار لە زمانی کوردیدا ئەمانەن :–

کیٚ ؟ ، کیٚ ؟) ، چ ؟ (چی ؟) ، کیژان ؟ (کام – سۆرانی)

چەند ؟ (چەند ؟ ، چەن ؟ – سۆرانی) ، چاوان (چۆن ؟ – سورانی)

جیٚ ناوی کیٚ ؟ (کی) ، چ ؟ ، چی ، گەردان ناکرێن و رەسەن و ژمارەشیان نیە ، بەڵام پاشبەندی دۆخی ئامرازی پێوەندی (–را ، ڤا ، –دا)یان پێوە دەلکێت . لەپاڵ ئەوەشدا لە دیالێکتی خواروودا جیٚناوی لکاوی جۆری دووەمیش بەم جیٚناوانەوە دەلکێن : شایەر سەرکیٚ دکەنە ؟

کوری کیٚ لە ئاوەکەدا خنکا (رێزمانی کوردی – ١٠٣)

گونددا ئەوی کێرا کولاش دگرت ئەردیٚ دخست ، تیکست کوردی – ١٤٦)

تە گازی کیٚ کر ؟

خوشکا من تو ڤیزا کێی ؟

بۆچ وا پەشۆکاوی (حکایەتی زادیچ –٨)

تۆ چ فێر ئەکەی (حکایەتی زادیچ –٤٢)

چت لە دەست دیٚ بیکە .

چ ژ دەستی تە تیٚ بکە – کرمانجی)

٢ – جیٚناوی چ واتای پرسیارو دیارخەری دەگەیەنێت . ئەم جیٚناوە لە دیالێکتی کرمانجیدا لە دۆخی تیاندا هەمیشە نیشانەی (–ی) پێوە دەلکێت و لە سۆرانیدا ئەو ناوەی ، کە لەگەڵ

جیٚناوی چ (چە)دا دیٚت نیشانەی نەناسیاری (–یٚك)ی پیٚوەدەبیٚت هەروا جیٚناوی لکاوی جۆری دووەمی لەگەڵ دیٚت .

کرمانجی :–

تو چ ئیشی دکی ؟

ئەر ئیشی دکم .

کیژان ، (کام – سۆرانی) بەرامبەر بە کیژان لە دیالیٚکیتی خوارووداا (کیٚهان . کیها)ش بەکاردیٚت .

وەرگیٚر   ئەو نان دخوە .

ئەو چ زمانی دەزانی ؟

ئەو چ زمان دەزانیٚ ؟ (سۆرانی)

چ کتیٚبیٚ ئەو دخویٚنن ؟

چ کتیٚبان هون دکرن ؟

کاڤریٚ چ ؟

تۆ بـچ مەرڤیرا دچی ؟

سۆرانی :

چ دەرمانیٚك هەیە دەست ناکەویٚ (حکایەتی زادیچ –١٢)

تۆ چی زانستیٚك فیٚری ئەو منداڵە دەکەی (حکایەتی زادیچ –٤١)

چ کاتیٚك بوو کە عبداللە چوو بۆ شار ؟

٣ – جیٚناوی کیژان – کە واتای پرسیار دەگەیەنیٚت ، لە جیٚناوی پرسیاری (کی ؟) وئامرازی پیٚوەندی (ژی) وە جیٚناوی دۆخی تیانی وان داریٚژراوە . لە سۆرانیدا جیٚناوی (کام)ی بەرامبەرە ، کە لە رووی رەسەنەوە بیٚلایەنەو پاشبەندی (–ەوە) و (دا)ی پیٚوە بەم جیٚناوانەوە دەلکیٚتو جیٚناوی لکاوی جۆری دووەم لە سۆرانیدا (بەکام)ە دەلکیٚت .

کرمانجی :

ئەم گۆشتیٚ کیژان حەیوانان دخون (زمانی کوردی– ٣٤)

بـتە کیژان ئیشی بەری هەمیان دڤیٚت بیٚتە دەرمان کرن ، هاوار ، ژمارە ٣٢–١٩٤١)

لە کۆترەکان کامەیان ئەدەی بە من (ریٚزمانی کوردی – ١٠٢)

پارەکەت دا بەکامەیان ؟ (ریٚزمانی کوردی – ١٠٢)

٤ – جیٚناوی (چاوان) ، چۆن – سۆرانی) ، بۆ پرسیارکردن بەکاردێت‌و بەپێش ناو دەکەوێت .

چۆن پیاوە (ڕێزمانی کوردی –١٣٨)
چاوان مێر ؟ (کرمانجی)
چۆن وولاٚتیٚ ؟ ڕێزمانی کوردی –١٣٨)
چاوان وەلات ؟

٥ – جیٚناوی پرسیارو چەندی (چەند)یشی بەر ئەم جیٚناوانە دەکەوێت لە کرمانجی خوارووداشێوەی (چەن) یش هەیە جیٚناوی لکاوی جۆری دووەمیشی لەگەڵ دێت .

کرمانجی : تۆ چەند سالی ؟
چەند تراکتۆریٚ کرلخۆزا وە هەنە ؟

سۆرانی :

چەندت بۆ بنێرم (ڕێزمانی کوردی – ١٠٢)
بە چەند ئەیفرۆشی (ڕێزمانی کوردی – ١٠٢)
چەند کوریٚ ؟ (ڕێزمانی کوردی – ١٣٨)

(جیٚناوی هەبی)

١٨٠ – لە زمانی کوردی‌دا ئەم شێوانەی خوارەوەی جیٚناوی هەبی هەیە ، لە کرمانجی‌دا (یی ، یا) بۆ تاك ، (یێد ، (یێد ، یێت ، یێن) وەیا (ێد ، ێت ، ێن ، –ی) بۆکۆ . لە سۆرانی‌دا (هی ،ی ،هین) ئەم شێوانەی واتای نسبی‌و نیشانەی نیسبی پێشان دەدات .هەموو شێوەکانی ئەم جیٚناوانە لەهەردوو دیالێکتەکەدا لە رووی ئەرك‌و واتاوە نسبی‌یەو لە بنچینەوە بەجیٚناوی (هیا) وەیا (یا)ی ئێرانی کۆنەوە پێوەستە .

شێوەی (یێ ، یا ، یێد) لە بەشە دیالێکتی بۆتان ، بادینان ، هەکاری ، دیاربەکر ، بایەزید رەزاییە ، ئەرمینیاو سوریادا بەزۆری بەکاردێت :

شێوەی (یێت ،ێت) لە بەشە دیالێکتی بادینان‌وە شێوەی (یێن) لە زمانی وێژەیی سوریادا بەکاردێت .

شێوەکانی تاکی ئەم جیٚناوە رەسەن پێشان دەدەن ، (یا) بۆ میٚ ، یێ بۆ نێر ، بەلاٚم شێوەکانی سەر بە دیالێکتی سۆرانی ژمارەو رەسەن پێشان نادەن .

ئەم شێوە جیاوازانەی ، کە لە رووی فۆنێمەوە لە سۆرانی‌دا هەیە ، هەر شێوەیەکی لە ناوچەیەك‌دا بەکاردێت ، بۆوینە شێوەی (هی) لە بەشە دیالێکتی سلێمانی ، شێوەی (هین) لە بەشە دیالێکتی کەرکوك‌دا شێوەی (–ی) لە بەشە دیالێکتی کوردانی مەهابادو هەولێرو رەواندوز بەکاردێت .

لەگەڵ ئەو تایبەتێتی‌یانە رادەی بەکارهاتنی شێوەی جۆراو جوری ئەم جی‌ناوانە هەموویان لە رووی ئەرکەوە وەکو جی‌ناوی نسبی‌و نیشانەو نسبی‌و دیارخەری بەکاردێن .

یێ پیر دەست‌و تلێین جوەێن سپی‌و زراڤ سەر تێلێن سازێ ڤەئانی ، یێ جوان ب‌دەنگەك مەلول‌و دل شەوتی دەست‌پێکر (خوەندنا کوردی –٣٤)

شڤان دووکار ئانین یەك چالە بەلەك بوو ، یەك رەش بوو ، ئەوی یا رەش دا برێ من ، یا چالە بەلەك ژی دا من . ئەڤ ستران شیرینن ، لێ ئاهەنگێن وان ێن گەش‌و زیز نەڤەك یێن سترانێن وەلاتێ منن . (هاوار ، ژمارە –٢٩ ، ١٩٤١)

ئەم ئەسپە هی نەوزادە . (رێزمانی کوردی – ١٠٦)

ئەم گوندە هی کابرایەك بوو ناوی عەدۆ بوو ، خۆی لە ماڵەوە نەبوو .

بۆ زانینی پێوەندی جی‌ناوی هەیی بە ئامرازانی (کۆ ، کۆ ،کە)ەوە بروانە (بەندی ژمارە –٤٥٣)

(جی‌ناوی دیار)

١٨١ – جی‌ناوی (هەر)سەر بەم جی‌ناوەیە ئەم جی‌ناوە بە یارمەتی ووشەی دی جی‌ناوی لێکدراو پێك‌دەهێنێت ، وەك : هەریەك ، هەرکەس ، هەرشت ، (هەرشت – سورانی) بۆ شتی بێ‌گیان بەکاردێت ، هەروا جی‌ناوی گشت (گش) ، هەموو ، تەڤ ، تەمام ، (تەواو – سۆرانی)

١ – جی‌ناوی دیاری (هەر) لە هەردوو دیالێکتەکەدا لەگەڵ هەموو ناوێك بەکاردێت :–

هەر رووح‌بەرێك زانبوو ، وەکی ئیدی سبە نێزیك بویە (دایك ٣٤)

هەرکولخۆزڤانەك ٣٠٠ – ٤٠٠ رۆژخەباتی وان‌هەیە (لیتراتۆراو وەتەینە ١١٢)

هەر سال تێ مالا مە (لیتراتۆرا وەتەنیە – ١٣١)

٢ – شێوەی لێکدراوی جی‌ناوی دیاری هەریەك ، هەرکەس ، هەرتشت (هەرشت – سۆرانی) ، کە لە لێکدانی جی‌ناوی هەر لەگەڵ ژمارە یەك ، ناوی کەس‌و تشت (شت – سۆرانی) پێك‌هاتووە کە لە شێوەی نووسین‌دا بە یەکەوە لەپاڵ‌یەك دەنوسرێن وەیا دوورلەیەك .

جیٚناوی لێکدراوی هەریەك ، هەرکەس ، هەر تشت لە دیالێکتی کرمانجی‌دا کە لە دۆخی تیان‌دا دەبێت ، نیشانەی (-ێ)ی بۆ رەسەنی مێ‌و نیشانەی دۆخی (-ی) بۆ رەسەنی نێری ، هەروا نیشانەی کۆی (-ان) لەگەڵ دێت . شێوەکانی دۆخی تیان پاشبەندی ئامرازی پێوەندیشیان پێوە دەلکێن . جیٚناوی هەریەك تەنیا شێوەی ژمارەی تاکی هەیە .

لە سۆرانی‌دا شێوەکانی جیٚناوی دیار لە رووی رەسەنەوە بێ‌لایەنن‌و نیشانەی نەناسیاری (-ێك) وەیا کورت‌کراوەی ئەم نیشانەیە (-ێ)یان پێوەدەلکێت ، هەروا جیٚناوی لکاوی جۆری دووەمیان لەگەڵ‌دێت .

هەریەك ژ وان پینەك ژ کنجیٚ خوە قەتاندن (شڤانی کورد - ١٤٧)
هەریەك لێیان لەتێکیان لە بەرگی خۆیان دراند - سۆرانی
هەریەك عومریان بووە چەند ، ساری (مەکەنزی - ١٩٢)
هەریەکی ب‌ریڤە زەلامەك کربوو پشتاخوەو ب‌خوەر ، ئانی‌بوو (رۆژانوو ، ژمارە - ٧، ١٩٤٢)
هەرکەسی کەتبوو ناڤا جێی‌خوە (دیٚ - ٤٥)
هەرکەسی گلێی خوەیە باش سەر تربا مەریٚ خوەدا دگۆتن (دیٚ - ٣٦)
هەرکەسێك ووتەی خۆش هی خۆیان لەسەر گۆری خزمی خۆیان ئەوت - سۆرانی .
هەرتشت سەبا من عەیان (دیٚ - ٥٦)
هەرشتی بۆ من عەیانە - سۆرانی .
دڤیٚ وولاتی‌دا وە هەر تشت ب‌زەهر کر (خوەندنا کوردی - ٣٥)
لەم وولاّتەدا ئێوە هەر شتان بە زەهرکرد (سۆرانی)
هەرتشیٚ بن دەستیٚ وی‌یە (خوەندنا کوردی - ٣٠)
هەرشتیٚ لە بن دەستی ئەودایە ،(سۆرانی)

شێخ‌و مەلا خوە تێکیلی هەرتشتی دکن‌و دخوازن هەر تشتی ب‌یەك ئاوای دەرمان بکن (مەمی‌ٚئالاّن)

شێخ‌و مەلا خۆیان تێکەڵی هەر شتێك ئەکەن‌و ئەیانەویٚ هەر شتێك بە جۆرێك دەرمان بکەن .

٣ - جیٚناوی هەموو ، گشت ، گشك) ، تەمام (تەواو) لە هەردوو دیالێکتەکەدا بەکاردێن . لە کرمانجی‌دا دۆخی تیانی ئەم جیٚناوە نیشانەی (-ی) بۆ ژمارەی تاك‌وە نیشانەی

(–ان) بۆ ژمارەی کۆی لەگەڵ بەکاردێت . ئەم جیٚناوانە لە سۆرانی‌دا نیشانەی کۆی (ان)و جیٚناوی لکاوی جۆری دووەمیان لەگەڵ دێت :

هەموو ماڵو دەولەتی خۆی داوە بەو کەسە (حکایەتی زادیچ – ٣٣)
هەموو ماڵو دەولەتا خوە دایە وی کەسی – کرمانجی)
هەموویان چونە لای نەبووسان (حکایەتی زادیچ – ١١٢)
هەموو باڵندەکان فرین (رێزمانی کوردی – ١٤٠أ)
هەموو پەرندە فرین – کرمانجی
ئەوانە هەمویان خەلاتی پاشایان وەرگرت (حکایەتی زادیچ – ٣٥)
ئەوانا هەموویان خەلاتا پاشا ستاند – کرمانجی)
پاشا ئەڵێ : بزانە مەلا گشتیان دوو قاچ بوون ، مەکەنزی – ٧٨)
گشت درەختەکان مەتەکێنە (رێزمانی کوردی – ١٤٠)
دارا گشکان مەهەژنە ، کرمانجی)
مە گشکا کاسیٚ خوە ڤەخارن (دیٚ – ٧٧)
گشتمان کاسی خۆمان خواردەوە (سۆرانی)
گشك چووبوون ئالیٚ گەلیٚ (سەرهاتیٚ جاسم – ١٥)
هەموویان چووبوونە لای گەلی ، سۆرانی) .

(جیٚناوی نادیاری چەندی)

١٨٢ – جیٚناوی هن (–ەك) (هیندیٚ ، هەندێك ، سۆرانی) چەند (چەند ، چەن ، سۆرانی) چقا(س) (چەندێك – سۆرانی) ئەوقاس (ئەوەندە – سۆرانی) بەر ئەم جیٚناوە دەکەون .

کاتیٚ ئەم جیٚناوانە دەوری دیارخەر دەگێرن ، دەکەونە پێشی ناوی دیارخراوەوە :–
هێندیٚ ووتەی لە شعرەکانی زادیچ تێدابوو (حکایەتی زادیچ – ٢٧)
هنەك گلی ژ شێرێد زادیچ تێدابوو – کرمانجی)
حاکمی شار بە دەنگێکی بەرز ناوی چەند کەسێکی هەڵدا (حکایەتی – ٣٢)
شێرزاد چەند عەبدێکی لەگەر خۆ برد (مەکەتری – ٢١٦)
چەندت بۆ بنێرم ؟ (رێزمانی کوردی – ١٠٢)
چەندا (ن) بوشە بنێرم – کرمانجی)

پێشیا کون چەند سیتله دانی بوون (سەرهاتی جاسم - ۷
چقاس داری ئێمیشی ناف مێشەدا هەبوون ، وان دارا ئیدی کولیلك دانه (شڤانی کورد -۲)

لاوۆ چڤاس خورەکیْ شیرین هەیه ئەز ددمەوه (دیْ ، ٦١)
سالیْ هوون زانن چقاس خەرجی ئەم ددن*: شڤانیْ کورد - ۳۳)
ئەوقاس دەولەتا وان توونه (شڤانیْ کورد - ۱۹)

(جیْناوی نادیار)

۱۸۳ - جیْناوی کەس ، تشت شتێك - سۆرانی) له جیْناوی نادیار دەژمێردریْ و به شێوەیەکی گشتی نیشانەی نەناسیاری - ەك (-ێك ، -یْ -سۆرانی) دەچێته سەر شێوەی (کەسەك ، شتەك) له کرمانجی‌دا باری دۆخی تیانیشی هەیەو (-ی) بۆ تاكو (-ان) بۆ کۆی دەچێتەسەر .

شێوەی (کەسێك ، شتێك) له سۆرانی‌دا جیْناوی لکاوی جۆری دووەمی پێوه دەلکێت
کەسەك هات ؟
کەسێك هات ؟ سۆرانی .

تە دگۆت ئەمەربەگی تشتەك لـوێدەریْ ووندا کریڤه (شڤانی کورد - ۱۵)
باوکیان بانگی کرد ، کوری خۆم وەرە باوکی شتی جووانی بۆ هێناون (مەکەتری - ٦٦)
جیْناوی کەس‌و تشت له رستەی ناکراودا واتای نەکردنی کار دەگەیەنێت بێجگه له تۆ کەس نی‌یه بەخێوم بکات (حکایەتی زادیچ - ۳۳ - ۳٤)
سەکی وان نکاربوو (شڤانیْ کورد - ٦١)
تشتەك دەرنەکەت (دیْ - ۷۰)
شتێك دەرنەکەوت - سۆرانی) .

(جیْناوی نا)

۱۸٤ - (هیچ ، قەت ، تو) سەر به جیْناوی ناکردنه .

دوو شێوەکەی دوایی له دیالێکتی کرمانجیدایه ، یەکەمیان له سۆرانی‌دا هەیه . ئەم جیْناوانه لەگەڵ ناودا ووشەی لێکدراوی دادەرێژن وەك قەت کەس ، قەت ، تشت ، تو کەس ، تو تشت ، هیچ کەس هیچ شت دوو شێوەکانی هەرە دوای له سۆرانی‌دا باوه شێوەکەی یەکەم له کرمانجی‌دا شێوەکەی قەت کەس توکەس ، هیچ کەس بۆ مرۆڤ بەکاردێت ، شێوەی قەت تشت ، هه تشت ، هیچ شت بۆ بی‌گیان بەکاردێت .

ئەو رستەیەی ، کە جیٚناوی نای تیٚدایە پیٚویستی بە نیشانەی ناکردن نیە ، لەگەڵ کار دیٚت ئەم جیٚناوانە لەکرمانجی دا کە لە شیٚوەی لیٚکدراودا دەبن نیشانەی نەناسیاری(—ەك)ی و نیشانەی دۆخی تیان (—ی) دەچیٚتە سەر . ئەم جیٚناوە لە سۆرانیدا نیشانەی نەناسیاری (—یٚك) (—یٚ)ی پیٚوە دەلکیٚت هەروا جیٚناوی لکاوی جۆریٚ دووەمیشی لەگەڵ دیٚت :—

ئەو حاکمە هیچ مەردایەتی زادیچی نەکرد (حکایەتی زادیچ — ٣٢)
هیچ کەسیٚ نەیدەتوانی بۆی بگریٚت (حکایەتی زادیچ —٣٠)
قەتکەس نەکاربوو ژبرا گلی بکە . (کرمانجی) .
قەت تشتەك ژی نە لازمە (دیٚ — ٧٦)
برا تو کەس مە نەکا لومانە (دیٚ —١٣٩)
تو کەسی ئەو ناس نەدکرن (خوەندنا کوردی —١٩)

١٨٥ — لە زمانی کوردیدا هیٚندیٚك ناو دەوری جیٚناو دەگیٚرن ، وەکو ناوی کەس ، تشت ، کە بە ناوی جیٚناوی دەگیٚرن وەکو کەس ، تشت ، کە بە ناوی جیٚناوی نادیار بەکاردیٚن هەروا ناوی مەری وەیا مەرۆ لەکرمانجیدا ، کابرا لە سۆرانیدا وە ژمارەی یەك ئەمانەشی وەکو ووشەی کەس ، تشت دەوردەگیٚرن .

کرمانجی : **ئەز چوومە جەم یەکی ، رووییٚ خوە ژ من بادا (هاوار ، ژمارە ٢٣ ، ١٩٤١)**

دلیٚ خوەرا دگۆتن ، ئەڤا گەدە ئیرۆ چە ها قاس باباخ دیە ، نە بەیەکی ئەو خاپاندییە (دیٚ — ٥٦)

خورتیٚن مە ددۆرا فۆلکلۆرا کو ویٚ بنڤیسین ، ژ مەرە تشتنە بـئەهمیەتو سپەهی ژی دکارن بدن زانین ، مەسەلە ، یەکی سترانەك نڤیساندییە (هاوار ، ژمارە — ٢٩ — ١٩٤١)

سۆرانی :—

کابرایەك لە نزیك کانیٚی جووت ئەکا ، تۆو ئەچیٚنیٚ (مەکەنزی — ٥٠)

رۆژیٚك دەردی دلیٚ خۆم بۆ کابرایەکی عەرەبی ساڵ دیتە ئەشکەرا کرد (حکایەتی زادیچ —١١٨)

کار

١٨٦ — کار لەلایەن نووسەران ف .یوستی (٦٩ ، ١٧٣ ، ٢٥٦) ،ر . جاردین (٦٨ ، ١٨ — ٣٨) ،ی . سۆن (٨٠ ، ٣٦ — ٩٤) لە رووی دارشتنەوە باسکراوە . لە لیٚکۆڵینەوەکانی د .ن . مەکەنزی ، کە دەربارەی دیالیٚکتەکانی زمانی کوردییە (٧١ ، ٨٤ — ١٢٠ ، ١٧٧ — ١٩٥) ،

له بەرهەمە رێزمانیی‌یەکانی یو.یو.ئاڤالیانی ، کە دەربارەی کرمانجی‌یە (بروانە ٢-٩) لە کەتیگۆری کات‌و کەسەکان و چۆنیەتی‌و هۆی دارشتنی کار دواون .

ی . ی . چوکرمان لە بەرهەمەکەی‌دا ، کە دەربارەی رێزمانی کوردی‌یە لە کاتەکانی کارو دەمکاتەگانی لە دیالێکتی کرمانجی ژووروی کۆڵیوەتەوە .

١٨٧ – کار لە رووی دارشتنی‌یەوە دابەش دەبێتە سەر رەگ ، دارێژراو و لێکدراو ، زمانی کوردی دەمکاتی کاری ئەسلی تەواو شلك نابات‌و لە رووی ووشەی فەرهەنگی رێزمانەوە لێك دەدرێن‌و وەکو بەشێکی سەربەخۆی ئاخافتنەو ئەرکی تایبەتی سینتاکسی خۆشی هەیە . لە کۆتایی‌دا هەموو کارێك بە ناوی رووداو – چاوگەوە پێوەستە ، کە بێ نوونی چاوگی بناخەی کار دروست دەبێت‌و زۆر جار ئەم بناخەیە بە دەمکاتی کاری ئەسلیش نێو دەبرێت .

کاری رەگی

١٨٨ – رەگی کار بە کۆنترین بەشی کار دەژمێردرێت لە زمانی کوردی‌دا بەشی زۆری رەگی کار بە تەنیا بەکارنایەت‌و تاکە رێگەیەکی زانینی بنچینەو ئەسلی رەگ رێگەی بەراورد کردن‌و ئیتیمۆلۆژی‌یە .

هێندیك رەگی کار هاوبەشی دارشتنی ناوی لێکدراو دەکەن بۆ دارشتنی کاری رانەبوردوو رەگ بەکاردێت (بروانە بەندی ١٩٢ – ١٩٨) . بە شێوەیەکی گشتی لە هەردوو دیالێکتەکەدا خواروو و ژووروو رەگی کار هاوبەشە ، لەگەڵ بوونی هێندیك رەگ کە تایبەتە بە یەکێك لە دوو دیالێکتەکە .

کرمانجی	سۆرانی
١ – کاری کۆتایی هاتوو بە – تن	
کەتن	کەوتن
هاتن	هاتن
گۆتن	ووتن ،گۆتن
ئاڤیتن	هاویشتن
ئالاستن	لیستن
گەستن	گەستن
ریتن	رشتن
بهیستن	بیستن

خوەستن	ویستن ، خواستن
خستن	خستن
کوشتن	کوشتن
شوشتن	شوشتن
هشتن	هێشتن
رستن	رشتن
گوهاستن	گوێستن
گرتن	گرتن
مێتن	مژین

٢ – کاری کۆتایی هاتوو بە (–دن) :

ستاندن	سەندن
چاندن	چاندن
خواندن	(خەواندن – وەرگێر)
کرن	کردن
مرن	مردن
برن	بردن
خوەرن	خواردن

٣ – کاری کۆتایی هاتوو بە (–ین) :

نڤیسین	نووسین
دزین	دزین
کرین	کرین
برین	برین

٤ – کاری کۆتایی هاتوو بە (–ان) :

کوتان	کوتان
مان (ماین)	مان
دان (داین)	دا
کولان	کوڵان

٥ - کاری کۆتایی هاتوو بە (-وون) :

بوون (بووین)	بوون
چوون (چووین)	چوون
دروون	دروون
جوون (جووین)	جووین

٦ - کاری کۆتایی هاتوو بە (-ن)

کرن	کردن
برن	بردن
خوەرن	خوەردن
مرن	مردن

هەبوونی کارێك لە دیالێکتێك‌دا و نەبوونی لەوی دی‌دا بەرێگەی دارشتنی ، کە لە هەمان رەگی کارەوە دادەرێژرێ :-

کرمانجی	سۆرانی
ناس‌کرن	ناسین
ئاڤس‌بوون	ئاوسان
رووت بوون	رووتان (-ەوە)

کاری دارێژراو

١٨٩ - رێگەی دارشتنی کاری دارێژراو لە هەردوو دیالێکتەکەدا گشتی‌یەو هەمان هۆ بەکاردێت بۆ دارشتنی .

کاری دارێژراو لە رەگ‌و بناخەی کارەوە دادەرێژرێت هەروا لە بەشی ناوی‌و بەشی بناخەی کارەوەش .

کاری دارێژراو لە رەگی کارەوە لە بناخەی کاری رانەبوردووەوە دادەرێژررێت‌و هێندێك جار (زۆرکەم) لە بناخەی کاری رابردووەوە . لە کاتی رۆنانی کاردا هێندیك کاری دارێژراو ، کەلە بناخەی کارەوە دادەرێژرێن دەکەونە ژێر کاریگەری جۆری دووەمی دارشتن لە دارشتنی کار لە ناوەوە ، گۆرانی فۆنۆتیکی بەسەر هێندێك دەنگی ناوەکەدا دێ .

کاری داریژراوی کۆتایی هاتوو بە (ـین ، ـان)

١٩٠ – ئەم جۆرە کارانە لە ناوەوە دادەرێژرێن و لە هێندێکیاندا ئاڵوگۆری فۆنۆتیکیشی لەگەڵدا بەشدار دەبێ ، ئەوەی ئاشکرایە ئەم جۆرە کارانە تێپەرنین ، ئەم چەشنە کارانە لە هەردوو دیالێکتەکەدا ژووروو و خواروو لە ناو دادەرێژرێن . لە بەشێ دیالێکتی خوارووداکاری کۆتایی هاتوو بە (ـین) و(ـان) دادەرێژرێن و بەرامبەرەکەی لە ژووروودا هەر (ـین)ە .

ئەم جۆرە دارشتنە بۆ ئەم کارانە دەبن ، کە لە ناوی عەرەبی‌یەوە داریژراون و ئاڵو گۆری فۆنۆتیکیشی بەسەردا هاتووە . زۆرجار لەنێو کاری داریژراودا دوو ناو بەرچاو دەکەوێت ، کە لە زمانی کوردی‌دا بەتەنیا بەکار نایەن .

کاری داریژراو لەناوی عەرەبی‌یەوە بە زۆری لە دیالێکتی ژوورووداه بەکاردێت و لە دیالێکتی خوارووداکەمترە .

١ – کاری داریژراو بە یارمەتی (ـین) ، (ـان) ، کە لە ناوەوە دادەرێژرێت و هیچ گۆرانێکی فۆنۆتیکیشی بە سەر نایەت :

ناو		کاری داریژراو	
کرمانجی	سۆرانی	کرمانجی	سۆرانی
ترس	ترس	ترسین	ترسین ، ترسان
ئێش	ئێش	ئێشین	ئێشان
لەرز	لەرز	لەرزین	لەرزین ، لەرزان
ئاڤس	ئاوس	–	ئاوسان
چەرخ	چەرخ	چەرخین	چەرخان
دەرز	دەرز	دەرزین	دەرزین
کەن	–	کەنین	پێکەنین
رووت	رووت	–	رووتان (ـەوە)
وەرم	–	وەرمین	–
بەز	–	بەزین	–
خەید	تورە	خەیدین	تۆرین ، تۆران
گری	گرین	گرین ، گریان	–

له سۆرانیدا جۆته کاری تێنەپەر هەن ، کە بە یارمەتی (–ین ،–ان) دادەڕێژرێن :

درین – دران ، ترسین – ترسان ، سوورین – سووران ،

خزین – خزان ، تێکۆشین – تێکۆشان ، رژین – رژان

۲ – کاری کۆتایی هاتوو بە (–ین) ، کاتێ لەو ناوانە پێك دێت ، کە دەنگی پێش کۆتایی بزوێنە ، لە ئەنجامی چوونەسەری (–ین) بۆ سەر ئەم جۆرە ناوانە دەنگە بزوێنەکە بە بزرۆکە دەگۆرێ . ئەم دیاردەیە بە کرمانجی ژووروووەوە تایبەتە :

خەبات	**خەبتین**
شەوات	**شەوتین**
لپات	**لەپتین**
پەلاخ	**پەلخین**
لەوات	**لەوتین**

۳ – ئەو ناوانەی ، کە عەرەبین و کاری کۆتایی هاتووی بە (–ین) یان لێ دادەرێژرێ ، هێندێك دەنگی لێ دەگۆرێت لە کاتی دارشتندا ئەم جۆرە ناوانە تەنیا لە کرمانجی ژووروودا هەن :–

حەساب	**حەسبین**
زەواج	**زەوجین**
رەقاس	**رەقسین**
رجاف	**رجافین**
حەپس	**حەپسین**
شغول	**شغولین**
کێلم	**کێلمین**
خالق	**خالقین**
جەرب	**جەربین**
ئەمەل	**ئەملین**
فکر	**فکرین**

٤ – دیسانەوە هەر لە عەرەبییەوە هێندێك ووشە هەن ، کە لە رەگەوەش بەکاردێن ، بەلاّم زۆر کەم ، وەکو :

شەدین ، خەرقین ، حەدمین ،سەکنین ،
حەسین ، خالفین ، جەمدین .

ه – کاری تێنەپەر لە رەگی کاری تێپەری رانەبوردوو و لە رەگی کاری تێپەری رانەبوردووەوە دادەرێژرێت ، ئەم جۆرە کارانە تەنیٚ لە کرمانجی ژووروودا هەن :

رەگی کاری		بناخەی کاری رانەبوردوو	
کرمانجی	سۆرانی	کرمانجی	سۆرانی
پەتن	–	پێژ	–
گوڤاشتن	گوشین	گوڤێشن	گوش
قەلاشتن	قەڵاشتن	قەڵیش	قەڵاش
رێتن	رشتن	رێژ	رێژ
براشتن	برژاندن	برێژ	برژێن
تەراشتن	تراشین	تەرێش	ترێش
نخامتن	–	نخێم	–
بشکاڤتن	پشکووتن	بشکێڤ	پشکوو

کاری دارێژراو

کرمانجی	سۆرانی
پژێن	–
گوڤشین	–
قەڵشین	قەڵشان
رژین	رژان
برژین	برژان
تەرشین	–
نخمین	–
بشکڤین	–

٦ – کاری داڕێژراو بە یارمەتی (–ین) لە بناخەی ووشەی دووبارەکراوەوەش دادەرێژرێ :–

ووشەی دووبارەکراوە		کاری داڕێژراو	
کرمانجی	سۆرانی	کرمانجی	سۆرانی
قیژە–قیژ	قیژە–قیژ	قیژین	قیژین
نالە–نال	نالە–نال	نالین	نالین
بارە–بار	بارە–بار	بارین	بارین
قارە–قار	قارە–قار	قارین	–

کاری داڕێژراو بە یارمەتی (–اندن)

١٩١ – زۆربەی ئەو کارانەی بە یارمەتی (–اندن) داڕێژراون تێپەرن . تەنیا هێندیك بەش نەبێ ، کە وەکو کاری هۆیی تەماشا دەکرێن . ئەم کارانە لە رەگی تێپەر و تێنەپەری کاری داڕێژراوی کۆتایی هاتوو بە (–ین ،–ان) ، لە هێندیك باردا کاری کۆتایی هاتوو بە (–اندن) تێنەپەرە رۆدەندرێن .

١ – زۆربەی ئەو کارانەی بە یارمەتی (–اندن) داڕێژراون لە دیالێکتی کرمانجی ژووروو و سۆرانیدا لە بناخەی کاری کۆتایی هاتوو بە (–ینو –ان)ەوە داڕێژراون .

کاری کۆتایی هاتوو بە (–ین ،–ان)		کاری داڕێژراو	
کرمانجی	سۆرانی	کرمانجی	سۆرانی
خورین	خورین	خوراندن	خوراندن
گەرین	گەران	گەراندن	گەراندن
گهیشتن	گەیشتن	گهیاندن	گەیاندن
لەرزین	لەرزین	لەرزاندن	لەرزاندن
تەقین	تەقان	تەقاندن	تەقاندن
ئالین	ئالان	ئالاندن	ئالاندن

بارین	بارین	باراندن	باراندن
نالین	نالّین	نالاندن	نالاّندن
شکەستن	شکان	شکێناندن	شکاندن
فرین	فرین	فراندن	فراندن
هەرشین	رووشان	هەرشاندن	رووشاندن
کشین	کێشان	کشاندن *	–
–	جۆشین	–	جۆشاندن
تەوین	–	تەواندن	–
ئێشین	ئێشان	ئێشاندن	ئیشاندن
خەیدین	تۆران	خەیداندن	تۆراندن
کەنین	پێکەنین	کەناندن	–

٢ – بەشی زۆری کاری کۆتایی هاتوو بە (–اندن) لە ڕەگی کاری تێپەرەوە دادەرێژرێ ، دارشتنی ئەم چەشنە کارانە بە جۆری دارشتنی کاری هۆیی لە رووی مێژووی پێك هاتنی‌یەوە پێوەستە ، کە بە یارمەتی (–ان)ەوە دارێژراوە . ئەم کارە لە دیالێکتی کرمانجی ژووروودا واتای تایبەتی خۆی نەپارێزراوەو تایبەتە بە دیالێکتی کرمانجی ژووروو و بناخەی هێندێکیان بەر گۆران کەوتوون .

ڕەگی کاری تێپەر		کاری دارێژراو	
کرمانجی	سۆرانی	کرمانجی	سۆرانی
کۆلان	کۆلین	کۆلاندن	–
ڕێتن	ڕشتن	ڕژاندن	ڕژاندن
دۆتن	دۆشتن	–	دۆشاندن
چنین	چنین	چناندن	–
نڤیسین	نووسین	نڤیساندن	–
پێڤان	پێوان	پێواندن	–
برین	برین	براندن	–
ئانین	هێنان	ئیناندن	–

قەلاشتن	قەلشان	قەلشاندن	–
گوڤاشتن	گوشن	گوڤشاندن	–
بشکاڤتن	پشکووتن	پشکڤاندن	–
پێتن	—	• پژاندن	–

٣ – کاری دارێژراوی کۆتایی هاتوو بە (–ین) ، کە بناخەی لە ناوی کوردی وەیا عەرەبی‌بەوەیە بە یارمەتی (–اندن) کاری تێپەریان لێ دادەرێژرێ ، ئەم جۆرە کارانە تەنێ لە کرمانجی ژووروودا هەن :

کاری کۆتایی هاتوو بە(–ین)	کاری دارێژراوی کۆتایی هاتوو بە (–اندن)
خەبتین	خەبتاندن
شەوتین	شەوتاندن
لپتین	لپتاندن
پەلخین	پەلخاندن
لەوتین	لەوتاندن
حەسبین	حەسباندن
زەوجین	زەوجاندن
رەقسین	رەقساندن
رجفین	رجفاندن
حەپسین	حەپساندن

٤ – ئەم جۆرە کارە لە ناوی دووپات‌کراوەی لاسایی‌کەرەوەی دەنگانیش دادەرێژرێ . باوەکو دارشتنەکەی بە یارمەتی (–اندن)ە . بەڵام تێنەپەرە :

ووشەی لاسایی کەرەوەی دووپات‌کراوە		کاری دارێژراو	
کرمانجی	سۆرانی	کرمانجی	سۆرانی
پستەپست	پستە–پست	پستاندن	–
نالە–نال	ناڵە–ناڵ	نالاندن	ناڵاندن

باره–بار	باره–بار	باراندن	باراندن
قیره–قیر	قیره–قیر	قیراندن	–
گرمه–گرم	گرمه–گرم	گرماندن	گرماندن
قیژه–قیژ	قیژه–قیژ	قیژاندن	قیژاندن
زاره–زار	زاره – زار	زاراندن	–

١٩٢ – له زمانی کوردی‌دا بناخه‌ی کار له رووی کاته‌وه پێوه‌ندی راسته‌وخۆی به جۆره‌کانی گه‌ردان‌کردنه‌وه نییه ، به‌لام روون‌کردنه‌وه‌یان بۆ تێگه‌یشتنه له چۆنیه‌تی گه‌ردان‌کردنیان‌دا پێویسته ، ئه‌م جۆره روونکردنه‌وه‌یه واتایه‌کی گرنگ به پێوه‌ندی‌یه‌کانی کاته‌گانی کار ده‌به‌خشێت . ناوی رووداو به سه‌رچاوه‌ی دارشتنی کار ده‌ژمێردرێ . بناخه‌ی دابه‌شکردنی کار بۆ کاری رانه‌بوردووو رابوردوو تێپه‌رو تێنه‌په‌ره‌وه یاسایه‌کی گشتی هه‌یه‌و له‌گه‌ل گۆرینی هیندیك ده‌نگ تیایاندا ، له زمانی کوردی‌دا هه‌موو شێوه‌کانی کار له دووبناخه‌ی کاری‌رابوردوو . ئه‌م بناخانه له زۆربه‌ی جاردا له رووی‌دارشتنی رابوردوویه‌وه بۆ هه‌مان ره‌گی جۆراو جۆری ده‌گه‌رێته‌وه .

١٩٣ – له هه‌ردوو دیالێکته‌کانی زمانی کوردی‌دا یه‌ك جۆره رێگه‌ی دارنشتنی بناخه‌ی کاری رابوردوو هه‌یه . بۆ وه‌ده‌ست‌هێنانی بناخه‌ی کاری رابوردوو ئه‌وه به‌سه ، که (in – و n –) له کۆتاییان‌دا لابه‌رین . پیتی (– ت ، – د ، – اً ، – ی ، – وو ، – ر) که‌وتونه‌ته پێش نیشانه‌ی چاوگی n –) و (in – ه‌وه . ته‌نیا کاری رانه‌بوردووی (ره‌ڤین) ، (گه‌رین) ، به‌زین) نه‌بێ ، که له دیالێکتی کرمانجی ژووروودا هه‌ن‌و دوو بناخه‌ی رابوردوویان هه‌یه‌و کۆتاییان به – ی هاتووه . ره‌ڤی له ره‌ڤین ، گه‌ری له گه‌رین ، به‌زی له به‌زین . بناخه‌ی جۆری دووه‌می به‌خستنه‌سه‌ری بزوێنی (– اً)یه بۆ کۆتاییه‌که‌ی له شێوه‌ی (– ی‌یا) ، گه‌ری(یا) ، به‌زی(یا)

چاوگ		بناخه‌ی کاری رابوردوو	
کرمانجی	سۆرانی	کرمانجی	سۆرانی
که‌تن	که‌وتن	که‌ت	که‌وت
دراندن	دراندن	دراند	دراند
کوشتن	کوشتن	کوشت	کوشت
کرن	کردن	کر	کرد

ستاندن	سەندن	ستاند	سەند
نڤیسین	نووسین	نڤیسی	نووسی
رەڤین	–	رەڤی/رەڤیا	–
پێڤان	پێوان	پێڤا	پێوا
کەنین	پێکەنین	کەنی/کەنیا	پێکەنی
کوتان	کوتان	کوتا	کوتا
فرین	فرین	فری/فریا	فری
کرین	کرین	کری	کری
چوون/چووین	چوون	چوو	چوو

هەموو ئەو کارانەی ، کە بناخەیان کاری رابوردووە دابەش‌دەبنە سەر ئەم گروپانە :

١ – ئەوکارانەی ، کە بناخەیان کۆتایی بە – ت دێ .

٢ – ئەوکارانەی ، کە بناخەیان کۆتایی بە – د دێ .

٣ – ئەوکارانەی ، کە بناخەیان کۆتایی بە – ی دێ .

٤ – ئەوکارانەی ، کە بناخەیان کۆتایی بە – اْ دێ .

٥ – ئەوکارانەی ، کە بناخەیان کۆتایی بە – وو دێ .

٦ – ئەو کارانەی ، کە بناخەیان کۆتایی بە – ر دێ .

٧ – ئەوکارانەی ، کە بناخەیان کۆتایی بە – ی/یا دێ .

زۆربەی کارەکان دەگەرێنەوە بۆ گروپی یەکەم‌و دووەم ، کە کۆتایی‌یان بە (– ت ، – د)ێ هاتووە .

هەروا بەشێکیش لەم کارانە کۆتاییان بە (– ی)و (– اْ)دێت هەر هێندێکیان نەبن ، کە کۆتاییان بە (– ا)و (– وو) دێت . کۆتایی بناخەی کاری رابوردوو لە رووی شێوەوە پێوەستە بەوەوە ، کەوا سوفیکس (– ت/ – د)یان لێ لاچووەو یەکسەر بناخەی کاری رابوردووی وەرگرتووە . دەربارەی ئەمە هێندیك دیاردەی روون‌و ئاشکرای راستی رێزمانی دەخریتەروو ؛ یەکەم :

یەك بوونی ئەم جووتە کارانە لە دیالێکتی ژووروورا لە رووی واتاوە ، بۆ وێنە : – درِوون – درووتن ، جوون – جووتن ، دین ، دیتن ، گوهێرین – گوهارتن ، گۆن – گۆتن هتد . . دووەم : لە دیالێکتی ژووروودا لە بناخەی کاری رابوردوودا کۆمەڵێك کار هەن ، کە دەنکی

(د)یان تێدا لاچووه ، بەلام له دیالێکتی خوارووڕا هەر ماوەتەوەو وەکو نیشانەیەکی کاری رابورروو بەکاردێت ، بۆ وێنه : کر-کرد ، بر-برد ، مر-مرد ، خوار-خوارد .

دەربارەی کاری کۆتایی هاتوو به (-ی) هەر هەمان شت دەتوانین بڵێین ، ئەم(-ی) دەکەوێته نێو رەگی کارەو له رووی شێوەوەش(-ت/-د)یان تێدا لاچووەو دەبێته کۆتایی بناخەی کاری‌رابوردوو ، ئەمانه بەراوردبکه :

(کری-کوردی ، خرید-فارس) ،که له (کرین)و (خریدن)ەوه داڕێژراون .

(بری-کوردی) (بورید-فارسی) ، که له (برین)و (بوریدن)ەوه وەرگیراون .

(دا-کوردی ، داد-فارسی) ، که له (دان)و (دادن)ەوه داڕێژراون .

(بوو-کوردی ، بود-فارسی) ، که له (بوونوبودن)ەوه وەرگیراون .

دارشتنی بناخەی کاری رانەبوردوو

١٩٤ - له دیالێکتی ژووروو خوارووداِ بناخەی کاری رانەبوردوو یەك جۆره دارشتنی‌هەیه . جیاوازی دیالێکتی تەنیا له فۆنۆتیکی رەگی کارەکانەوه بەرچاودەکەوێت . له رووی چۆنیەتی دارشتنی کار له زمانی کوردی‌دا دوو چەنشنه رۆهێنانمان هەیه : -

کاری رەگی چەسپیوو کاری رەگی نەچەسپیو کاری داڕێژراوو رەگی کاری کۆتایی هاتوو به (-ین)و (-اْن)و هی‌دی ، که له رووی رەگەوه چەسپیون دابەش دەبنه سەر چەند بەشێگ ، که بناخەی کاری رانەبوردوویان له بناخەی کاری رابوردووەوه وەرگیراوه .

کاری رەکی نەچەسپیو ، که هۆی نەچەسپیوی بۆ گۆڕینی فۆنۆتیکی‌و باری مێژوویی دەگەرێتەوه هەروا بۆ تایبەتێتی دیالێکتی ، که چەند جۆره کارێك دادەرێژێت .

١٩٥ - بناخەی کاری رانەبوردووی ئەوکارانەی ، کەکۆتاییان به (-ین ،-اْن)-تن ، -دن) هاتووه له بناخەی کاری رابوردووەوه وەردەگیرێن‌و ئەم پیتانەی لیْ لادەچیْ (-ی ،-ی/یا) -اْ ،-ت ،-د) ئەم کارانەی خوارەوه بناخەی کاریان چەسپیوه :

چاوگ		بناخەی کاری رابوردوو		بناخەی کاری رانەبوردوو	
کرمانجي	سۆرانی	کرمانجي	سۆرانی	کرمانجی	سۆرانی
أ ترسین[١]	ترسین	ترس-	ترس-	ترس-	ترس-
لەرزین	لەرزین	لەرزی-	لەرزی-	لەرز-	لەرز

(١) له دیالێکتی خوارووداِ کاری ترسین . لەرزین‌و کۆلین‌و هی‌دی شێوەیەکی دیشیان هەیه . که به (اْن) کۆتایی دێت ، ترسان . له رزان . کوڵان)و هۆی دارشتنیشیان له بناخەی کاری رانەبوردووەوەیه وەکو کاری رابوردوو .

–	کولّین	–	کولّی–	–	کولّ
گەرین	–	گەری(یا)–	–	گەر–	–
فرین	فرین	فری(یا)–	فری–	فر–	فر–
کەنین	پێکەنین	کەنی(یا)–	پێکەنی–	کەن–	پێکەن–
دزین	دزین	دزی–	دزی–	دز–	دز–
کرین	کرین	کری–	کری–	کر–	کر–
زانین	زانین	زانی–	زانی–	زان–	زان–
ئاژۆتن	ئاژۆتن	ئاژۆت–	ئاژۆت–	ئاژۆ–	ئاژۆ–
رژین	–	رژی–	–	رژ–	رژ–
–	لێسین	–	لێس–	–	لێس–
شغولین	–	شغولی	–	شغول	–
–	ناسین	–	ناس–	–	ناس–
خەبتین	–	خەبتی–	–	خەبت	

ب–کوتان	کوتان	کوتا–	کوتا–	کوت–	کوت–
پێڤان	پێوان	پێڤا–	پێوا	پێڤ–	پێو–
کۆلان	–	کولا–	–	کول–	–
–	کێلان	–	کێلّا	–	کێلّ–

ج–گرتن	گرتن	گرت–	گرت–	گر–	گر–
–	کەوتن	–	کەوت–	–	کەو–
–	بزووتن	–	بزووت–	–	بزوو–
فرۆشتن	–	فرۆشت–	–	فرۆش–	–
–	دانشتن	–	دانشت–	–	دانش–
سووتن	–	سووت–	–	سوو–	–
ئاژۆتن	ئاژۆتن	ئاژۆت–	ئاژۆ–	ئاژۆ–	
جووتن	–	جووت–	–	جوو–	–
درووتن	–	درووت	–	دروو	–

–	خەوتن	–	خەوت	–	خەو .
د--	مردن	–	مرد-	–	مر-
–	سەندن	–	سەند-	–	سەن-
–	خوێندن	–	خوێند	–	خوێن-
–	کەندن	–	کەند-	–	کەن-
–	ژەندن	–	ژەند-	–	ژەن-

١٩٦ – زۆربەی بناخەی کاری رانەبوردوو بەکەمکردنەوەی وەیا گۆرینی کۆتایی بناخەی کاری رابوردوو دادەرێژرێ . ئەم کارانە ریزە کاریك لە کاری نەچەسپیو پێك دەهێنن . ئەم کارە نەچەسپیوانە لە رووی دارشتنی بناخەی کاریانەوە چەند جۆرێکن . هەر جۆرەش تایبەتێتی گۆرینی دەنگی رەگێکی هەیە . وەك لە خوارەوەش دابەنش کراوە :

١ – جۆری یەکەم ئەو کارانە دەگرێتەوە . کە کۆتایی بناخەکانی بە دەنگی بزوێنێ دێن و هەر بە دەنگێکی بزوینی دیش دەگۆرێن : ا/ێ . وو/وێ . ی/ێ و بزرۆکە/ێ . هەر بۆیەیە لە زۆربەی ئەو جۆرە کارانەدا دەنگی کەم کراوەی دەنگداری رەگێ بۆ شێوەی دەنگداری دەگۆرێت .

چاوگ		بناخەی کاری رابوردوو		بناخەی کاری رانەبوردوو	
کرمانجی	سۆرانی	کرمانجی	سۆرانی	کرمانجی	سۆرانی
ئەسپارتن	سپاردن	سپارت	سپارد	سپێر	سپێر
ئالاستن	–	ئالاست	–	ئالێس	–
ڤەشارتن	شاردنەوە	ڤەشارت	شاردەوە	ڤەشێر	شێر(ەوە)
هنگافتن	ئەنگاوتن	هنگافت	ئەنگاوت	هنگێڤ	ئەنگێو
هاتن	هاتن	هات	هات	-ێ	-ێ-هێ
بژارتن	هەڵبژاردن	بژارت	هەڵبژارد	بژێر	هەڵبژێر
قەڵاشتن	–	قەڵاشت	–	قەڵێش	–
پەلاختن	–	پەلاخت	–	پەلێخ	–
ئاخافتن	–	ئاخافت	–	ئاخێڤ	–

پشکافتن	–	پشکافت	–	پشکێڤ	–
گوڤانشتن	–	گوڤانشت	–	گوڤێش	–
پشارتن	–	پشارت	–	پشێ	–
نخامتن	–	نخامت	–	نخێم	–
گوهاستن [٢]	گواستنەوە	گوهاستْ	گواست	(ەوە) گوهێز	گووێز
پاراستن	پاراستن	پاراست	پارست	پارێز	پارێز
–	نواردن	–	نوارد	–	نوێر
–	ئاراوتن	–	ئاراوت	–	ئارێو
–	بواردن	–	بوارد	–	بوێر
–	پاڵاوتن	–	پاڵاوت	–	پاڵێو
–	پەرچاوتن	–	پەرچاوت	–	پەرچێو
ب –	نووستن	–	نووست	–	نوێ [٣]
جـ- بهیستن	بیستن	بهیست	بیست	بهێ	بێ [٤]
–	ویستن	–	ویست	–	وێ
د- نشکەستن	–	شکەست	–	شکێ	–
هـ- روونشتن	–	روونشت	–	روونێ	–
رستن	رستن	رست	رست	رێس	رێس
–	رشتن	–	رشت	–	رێژ [٥]
–	لیستن	–	لیست	–	لێس

---

(٢) دەتواندرێ کاری گوهاستنو پاراستن لەگەڵ جۆری پێنجەمیش دابندرێ لەم دوو کارانەدا دەنگانی س/ز جێگۆرکێ دەبن .

(٣) کاری نووستن لە بەشە دیالێکتی بادینان‌دا بەرامبەرەکەی نڤستنو لە بەشە دیالێکتی کوردی سوری (نڤین)ە . بناخاە کاری رابوردووی ئەم دوو کارە (نڤ)یەو لە بناخەی کاری رابوردووی دیالێکتی خواروا نێزیکە .

(٤) بناخەی کاری رانەبوردووی بهیستن لە دیالێکتی ژووروودا (بهێن)ە ئەم شێوەیەی بناخەکەی وا پێشان دەدا ، کە دەتواندرێ سەر بە جۆری پێنجەم بێ .

(٥) لەبە جێگورکێی دەنگی ش/ژ لە کاری رشتن‌دا دەتواندرێ ئەم کارە لەگەڵ گرووپی پێنجەم دابندرێ .

٢ – جۆری دووەم ئەو کارە نەچەسپیوانەی خوارەوە دەگرێتەوە ـ کە بناخەی کاری رانەبوردووی لە رەگی نەچەسپیوەوە دارێژراوەو لەگەڵ لەنێوچوونی دەنگی بزوێنی وەیا گۆرانی بە دەنگێکی دی : –

چاوگ		بناخەی کاری رابوردوو		بناخەی کاری رانەبوردوو	
کرمانجی	سۆرانی	کرمانجی	سۆرانی	کرمانجی	سۆرانی
ا– گهیشتن	گەیشتن (٦)	–	گەیشت	–	گە
–	رۆیشتن	–	رۆیشت	–	رۆ ، روا
خارن	خواردن	خار	خوارد	خۆ ، خۆە	خۆ ، خوا
شوشتن	شوشتن	شوشت	شوشت	شۆ	شۆ
–	ششتن	–	ششت	–	شۆ
–	دووان	–	دووا	–	دویٚ
ب– کرن	کردن	کر	کرد		گف.. ، کا . (٧)
برن	بردن	بر	برد	ب .	بە . ، با .
بوون	بوون	بوو	بوو	بـ .	بـ .
دان/داین	دان	دا	دا	د	دە ، دا
چوون/چووین	چوون	چوو	چوو	چ .	چ .
خستن	خستن	خست	خست	خ .	خو . ، خا .

٣ – جۆری دی ئەم کارانە ، جۆرێکی تایبەتە بەو کارانەی ، کە بناخەی کاری رابوردوویان کۆتایی بە (– ا) دێتو لە بناخەی کاری رانەبووردا بە (– یٚ) دەکۆرێ . ئەم جۆرە گۆرینە بەزۆری لە دیالێکتی خوارووودا بەرچاو دەکەوێت .

رێکەوتنی بناخەی کاری رابوردووو بزوێنی رەگ لەم بەشەدا وا پێشان دەدا ، کەوا (د)یٚ لە کۆتایی بناخەی کاری رابوردوودا کورت کراوەتەوە ، ئەمانە بەراورد بکە زاد – فارسی ، زا – کوردی ، سرود – فارسی سترا – کوردی هتد .

---

(٦) کاری گەیشتنو رۆیشتن دووشێوەی فۆنۆتیکی دیشیان هەیە : گەیینو رۆیین لە رووی دارشتنی بناخەی کاری رانەبوردوویانەوە دەگەرێنەوە سەر کاری بناخەی چەسپیو .

(٧) لە دیالێکتی کرمانجی خوارووودا لە جۆری (ب)دا (–٥) وەیا (–ا) دەکەونە پێش کۆتایی بناخەی کاری رانەبوردوو بە پێی دەمکانی شێوەی کارەکە .

چاوگ		بناخەی کاری رابوردوو		بناخەی کاری رانەبوردوو	
کرمانجی	سۆرانی	کرمانجی	سۆرانی	کرمانجی	سۆرانی
زایین (زان)	زان	زا	زا	زێ	زێ
ستران	–	سترا	–	سترێ	–
رازان	–	رازا	–	رازێ	–
–	خووسان	–	خووسا	–	خووسێ
–	چەرخان	–	چەرخا	–	چەرخێ
–	شکان	–	شکا	–	شکێ
–	سووان	–	سووا	–	سووێ
–	فەوتان	–	فەوتا	–	فەوتێ
–	نان	–	نا	–	نێ
–	تەکان	–	تەکا	–	تەکێ
–	لەرزان	–	لەرزا	–	لەرزێ

٤ – ئەو کارانەی ، کە بە یارمەتی (اندن) دارێژراون جۆرێکی تایبەتین لە جۆرەکانی کاری نەچەسپیودا . بناخەی کاری رانەبوردوو بناخەی رابوردووەوە دارێژراوەو بەلابردنی (د) کۆتایی بناخەی رابوردوودا ، لێرەدا (ا) دەگۆرێ بە (– ی) لە کرمانجی‌دا و بە (– ێ) لە سۆرانی‌دا :

(ا) ئەو کارانەی بە یارمەتی (– اندن) دارێژراون :

چاوگ		بناخەی کاری رابوردوو		بناخەی کاری رانەبوردوو	
کرمانجی	سۆرانی	کرمانجی	سۆرانی	کرمانجی	سۆرانی
رژاندن	رژاند	رژاند	رژاند	رژین	رژێن
گەراندن	گەراندلە	گەراند	گەرین	گەرێن	
دراندن	دراندن	دراند	دراند	درین	درێن
خوراندن	خوراندن	خوراند	خوراند	خورین	خورێن
باراندن	باراند	باراند	باراند	بارین	بارێن
چێراندن	–	چێراند	–	چێرین	–

چڤاندن	چماندن	چڤاند	چماند	چڤین	چمێن
مراندن	مراند	مراند	مراند	مرین	مرێن
نەخشاندن	نەخشاندن	نەخشاند	نەخشاند	نەخشین	نەخشێن
رەڤاندن	رڤاندن	رەڤاند	رفاند	رەڤین	رفێن

ب — ئەو کارانەی ، کە (—اندن) بەشێکە لە رەگیان :

ئەگەرچی لە زمانی ئەمڕۆی کوردیدا خوێندن بەکاریکی رەگی دەژمێردرێت ، بەڵام لە رووی پێك هاتنەوە مێژووسیی‌یەو هەر بە یارمەتی (—اندن) دارێژراوەو بە رەگی نەچەسپیوی کاری تێنەپەرەوە لکاوە ، بۆ وێنە : شاندن ، کە هەر لەرووی مێژووەوە بە رەگی کاری چوون ، کە (چ) پێوەستەو لەگەڵ (شواندن)ی فارسی‌یەوەی بەراوردی بکە .

چاوگ		بناخەی کاری رابوردوو		بناخەی کاری رانەبوردوو	
کرمانجی	سۆرانی	کرمانجی	سۆرانی	کرمانجی	سۆرانی
ستاندن	ساندن	ستاند	ساند	سێن	سێن
چاندن	چاندن	چاند	چاند	چین	چێن
نشاندن	—	نشاند	—	شین	—
خواندن [٨]	—	خواند	—	خوین	—
—	نواندن	—	نواند	—	نوێن
—	خایاندن	—	خایاند	—	خایێن
مان/ماین [٩]	مان	ما	ما	مین	مێن

(٨) کاری خواندن لە دیالێکتی ژووروودا بێجگە لە شێوەی (خوین) شێوەی (خوون ، خوێن) یشی هەیە . لەناو ئەم شێوانەدا (خوون) لە هەموان زێتر بەکاردێن ، (خوین) لە بادینانو (خوێن) لە دیاربەکردا هەن ، ئەمەی دووایان لەگەڵ شێوەی بناخەی کاری رانەبوردووی دیالێکتی خوارووا رێك‌دەکەوێت بروانە بەندی ژمارە ١٩٥ .

(٩) کاری مان وەیا ماین بناخەی کاری رانەبوردووی (مین/مێن) ، کە لەگەڵ بناخەی کاری رانەبوردووی کاری ماندن ، کە (مان) لە فارسی‌دا رێك‌دەکەوێت ، بەڵام لە کۆنەوە یەك‌بوونی ئەم دووکارانە لە کوردی‌و لە فارسی‌دا سووی تێدا نییە . شێوەی بناخەی کاری رانەبوردووی ئەم کارە ئەوە روون دەکاتەوە ، کەوا ئەم کارە لەرووی دارشتنەوە بەر جۆری چوارەم دەکەوێت .

لەرووی دارنشتنی بناخەی کاری رانەبوردووەو . ئەم کارانە بۆ چۆری چوارەم دەگەرێنەوە . لەم بەشەدا کاری (مان) ، کە خۆی چاوگە کەچی لە شێوەدا وەکو بناخەی رانەبوردووە . کەواتە چاوگەکە (– ند)ی لێقرتاوە لەگەڵ (ماندن – ماند) ی فارسییەوە بەراورری بکە .

٥ – ئەم گروپە ئەو کارانە دەگرێتەوە ، کە لە دارشتنی بناخەی کاری راندبوردوودا چەند دەنگێک بە دەنگێکی نێزیک لە خۆیان دەگۆرین . وەک ش/ژ ، س/ز ، هو/ژ ، هو/ش .

چاوگ		بناخەی کاری رابوردوو		بناخەی کاری رانەبوردوو	
کرمانجی	سۆرانی	کرمانجی	سۆرانی	کرمانجی	سۆرانی
کوشتن	کوشتن	کوشت	کوشت	کوژ	کوژ
گهیشتن	–	گهیشت	–	گهیژ	–
–	مشتن	–	مشت	–	مژ
–	رشتن	–	رشت	–	رێژ
–	چێشتن	–	چێشت	–	چێژ
–	ناشتن	–	ناشت	–	نێژ
–	هاویشتن	–	هاویشت	–	هاوێژ

ب – ئەو کارانەی ، کە دەنگی (س)یان تێدا بە (ز)یّ دەگۆرێت:

گەستن	گەستن	گەست	گەست	گەز	گەز
لیستن	–	لیست	–	–	لیز
میستن	–	میست	–	–	میز[١٠]
خوەستن	خواستن	خوەست	خواست	خوەز	خواز

حـ – ئەو کارانەی . کە دەنگی (هـ)یان تێدا بە (ژ)یّ وەیا (ش)ی دەگۆرێ : لە بناخەی ئەم جۆرە کارانەدا دەنگی (ت)یّ ، کە دەکەوێتە بناخەیانەوە نامێنیّ ، ئەم دەنگی (ی)یە هەر لە بنەرەتەوە لەگەڵ دەنگی (ە)ی هاتووە .

---

(١٠) لە دیالێکتی کرمانجی خوارووش‌دا چاوگی میستن بۆ هەمان مەبەستی لەژووروودا روونکراوەتەوە بەکاروێت‌و بناخەی کاری رانەبوردووش بە هەمان شێوەی کرمانجی ژووروو دادەرێژرێت . وەرگێر .

ئەم دیاردەیە لە زمانانی دی ئێرانیشدا هەیە :

سوختن – ..رر ، میختن – میز ، ریختن – ریز ، اڤیختن – اڤیز ، فروختن – فرونش .

لەم گرویەدا کاری (ریتن)و (رێتن)و (اڤیتن)و هی دی دەنگی (ە)یان تێدا نەماوە . لە بەشە دیالێکتی ناوچەی مۆکادا ذەنگی (هـ)سي تێدا هەرماوە :

ریهتن ، رێهتن ، ئاڤیهتن وهی دی . . ئەم جۆرە کارانەبە دیالێکتي ژووروودا تایبەتە :

چاوگ	بناخەی کاری ابوردوو	بناخەی کاری رانەبوردوو
ریتن (ریهتن)	ریت (ریهت)	رێژ–
رێتن (رێهتن)	رێت (رێهت)	رێژ
مێتن (مێهتن)	مێت (مێهت)	مێژ
سۆتن (سۆهتن)	سۆت (سۆهت)	سۆژ
کۆتن (کۆهتن)	کۆت (کوهت)	کۆژ
ئاڤیتن (ئاڤیهتن)	ئاڤیت (ئاڤیهت)	ئاڤێژ
دۆتن (دۆهتن)	دۆت (دۆهت)	(دۆش)
فرۆتن (فرۆهتن)	فرۆت (فرۆهت)	فرۆش

٦ – ئەو کارانەی ، کە بناخەی کاری رابوردووو رانەبوردوویان وەکو یەکن : لە ئەنجامی لەنێوچوونی (– ت) ، (– د) لە کۆتایی بناخەی هێندیك کاردا بناخەی کاری رابوردووو رانەبورودیان وەکو یەکیان لێهاتووە :

چاوگ		بناخەی کاری رابوردوو		بناخەی کاری رانەبوردوو	
کرمانجی	سۆرانی	کرمانجی	سۆرانی	کرمانجی	سۆرانی
دروون	دروون	دروو (ت)	درووو	دروو	دروو
جوون [۱۱]	جوون	جوو (ت)	جوو	جوو	جوو
سوون	سوون	سوو (ت)	سوو	سوو	سوو
–	فەرمون	–	فەرمرو	–	فەرمرو

(۱۱) لە دیالێکتی کرمانجی خواروودا کاری (جووین‌یش) بەرامبە بەکاری (جوون) بەکاروێت ، کەبناخەی کاری رابوردووی (جووی)و بناخەی کاری رانەبوردووی (جوو)ە ، وەرگێر.

ئەم کارانە لە دیالێکتی خوارووورا شێوەی دیشیان هەرلە ، کە کۆتاییان بە (– تن)دێت ، دروون ، جوون ، سوون . ئەم کارانەی دوایی لەرووی دارنشتنی بناخەی کاری رانەبوردوویانەوە دەگەڕێنەوە سەر کاری چەسپبو .

٧ ئەو کارانەی ، کە لە ڕەگی جیاجیا دادەڕێژرێن :

دیتن	دیتن	دی	دی(ت)	بین	بین
–	بینین	–	بینی	–	بینی
هشتن	هێشتن	هشت	هێشت	هێل	هێل
گۆتن	ووتن	گۆ(ت)	ووت	بێژ	لێ

١٩٧ – هێندێك بناخەی کار لەرووی فۆنوتیکەوە جیاوازن ، هۆیەکنشی بۆ هەروو دیالێکتەکە دەگەڕێتەوە ، بۆوێنە : –

	کرمانجی	سۆرانی
١ –	نڤیسین	نووسین
	بهێرین	نوارین
	گوهێرین	گۆرین
	گهیشتن	گەیشتن
	گوڤاشین	گوشین
	گوهاستن	گواستنەوە
	نڤین (نڤیستن)	نووستن
	پەرچڤین	پەرچاوتن
ب –	هناژتن	ئەنگاوتن
	نهارتن	ناردن
	ئانین	هێنان
	ئاڤیتن	هاویشتن
جـ –	دروون (درووتن)	دروون
	جوون (جووتن)	جوون
	سوون (سووتن)	سوون
	دین دیتن	دیتن

١٩٨ – ئەم بابەتەی لەمەوبەر باسکرا ئەوە پێشان‌دەدات ، کەوا لە دیالێکتی کرمانجی‌و سۆرانی‌دا حەوت جۆرە بناخەی کاری نەچەسپیو هەیە بۆ دارشتن بناخەی کاری رابوردووو رانەبوردوو لە هەردوو دیالێکتەکەدا یەك جۆرە رۆهێنانیان هەیە ، بە لاَم هێندیك کار ، لەلایەن رەگەوە لەهەردوو دیالێکتەکەدا یەکن ، لە کرمانجی ژووروودا بەر بناخەی کاری نەچەسپیووو لە کرمانجی خوارووادا بەر کاری چەسپیو دەکەون . لەنێو هەموو کارەکان‌دا بناخەی کاری رابوردوو لە بناخەی کاری نەچەسپیوەوە دادەرێژرین ، بناخەی کاری رابوردووو رانەبوردووی کارەکان بۆ یەك جۆرە رەگ دەگەرێنەوە .

کاری پێکدراو

١٩٩ – مەبەست لە کاری لێکدراو لە زمانی کوردی‌دا ئەم کارەیە ، کە لەناوو کار وەیا پێشگرو کار پێك‌هاتووە . بەپێی ئەم جۆرە دارشتنە کاری لێکدراو دوو جۆرە :

١ – کاری لێکدراوی ناوی .

٢ – کاری لێکدراوی پێشگری .

زۆربەی کارەکانی هەردوو دیالێکتەکە بەر ئەم دوو جۆرە دارشتنە دەکەون .

کاری لێکدراوی ناوی

٢٠٠ – کاری لێکدراوی ناوی لەکارو ناو دادەرێژرێ ، هەموو کارێکی لێکدراو بەشی ناوەکەی بریتی دەبێ لە ناو ، ئاوەڵناو و ژمارە ، ئەم بەنشانەی ، کە بەنشی ناوی کاری لێکدراو پێکگ دێن لەرووی سەربەخۆیی واتاوە یەکگ‌نین ، هێندیکیان واتایەکی سەربەخۆو تەواویان هەیە لە زمانیش‌دا بەتەنیا واتایەکی سەربەخۆ دەبەخشن . بەشێکی دی‌یان واتاو بەکارهێنانی سەربەخۆیان نیە ، بەلاَم ، کە لەگەڵ کاردا بەکاردێن‌و لەگەڵی‌دا واتایەکی نوێ دەبەخشن ، جۆری سێیەم ئەم ووشانە دەگرێتەوە ، کە باری ناوەنجی هەیە لە بەکارهاتنیدا . لەبەر ئەم جۆرە دارشتنانە هێندیگ جار وا روودەدات ، کەوا ناتواندرێ سنوور لەنێوان کاری لێکدراوو فرێز دابندرێ .

کاری لێکدراوی ناوی لەرووی پێوەندی رێزمانی‌یەوە لەوانەیە جیاوازبن ئەو ناوانەی ، کە لەگەڵ کاری تێپەردا دێن ، لە رستەدا رۆڵی بەرکاری راستەوخۆ وەیا تیان‌دەگێرن . ئەو ووشە لێکدراوەی ، کە لەکاری تێپەرو ئاوەڵناوەوە دارێژراون بەشێوەیەکی گشتی بارو دۆخی شت وەیا گۆرینی بار دەبەخشن .

ووشەی دووەمی کاری لێکدراوی. ناوی برێتی دەبیّ لەم کارانەی خوهرەوە :کرن (کردن–سۆرانی) ، دان ، خستن ، برن (بردن – سۆرانی) ، ئانین (هێنان –سۆرانی) ، گرتن ، کشاندن (کێشاندن – سۆرانی) ، دیتن‌و کاری تێنەپەری بوون ، کەتن (کەوتل – سۆرانی) هاتن ، چوون ، مان‌و هتد .

لەنێو ئەم کارانەی ژووروودا کاری بوون‌و کرن (کردن –سۆرانی) بەزۆری بەکاردێل .

ئەم گارانەی ژووروو لەکاتی بەکارهاتنیاندا بۆ ۆوشەی لێکدراو واتای سەرب خۆی خۆیان نابەخشن ، بەڵکو تایبەتیی رێچکەی رووداو دەست نیشهن دەکەنر ووشەی یەکەم واتای ووشە لێکدراوەکە بەدیاردەخات .

دارشتنی کاری لێکدراو بە یارمەتی کاری کرن (کردن – سۆرانی)

۲۰۱ – کاری لێکدراوی ناوی بەیارمەتی کرن (کردن – سۆرانی) بەشێوەیەکی زۆر فراوان بەکاردێت‌و بیّ‌ئەوەی بەواتاوە پێوەست بێت‌و وەکو کارێکی تێپەر گەردان دەکرێت :

ناو + کرن (کردن)

کرمانجی	سۆرانی
زێر کرن	–
ئاڤ زیڤ‌کرن	–
زیڤ‌کرن	–
زنجیرکرن	زنجیرکردن
نال‌کرن	نال‌کردن
خرابی‌کرن	خرابی‌کردن
ترالی‌کن	ترالّی‌کردن
بێکاری‌کرن	بێکاری‌کردن
لاقردی‌کرن	گەمەکردن
تەماشا کرن	تەماشا کردن
قسەکرن	قسەکردن
داوا کرن	داوا کردن
شەرکرن	شەرکردن

دۆستیی کرن	**دۆستیی کردن**
ماڵئاوایی کرن	**ماڵئاوایی کردن**

٢ – تەنێ لە دیالێکتی ژووروودا ئەوە بەرچاودەکەوێت ، کەوا ناوی رووداوی بەشداربووی لە دارشتنی کاری لێکدراودا کۆتایی بە (–ین) بێت :

(پیرقینکرن ، پرتینکرن ، نالین کرن ، قیژینکرن ، پستینکرن .

٣ – ئاوەڵناو + کرن (کردن)

لەم جۆرە دارشتنەدا لە دیالێکتی خوارووی پاشگری (–ەوە) دەکەوێتە کۆتایی کاری (کردن) ەوە .

کرمانجی	**سۆرانی**
رەشکردن	**رەشکردنەوە**
تژیکرن	**پرکردنەوە**
خوارکرن	**خوارکردنەوە**
هوورکرن	**ووردکردنەوە**
سارکرن	**سارد کردنەوە**
ئاشکەرا کرن	**ئاشکەرا کردنەوە**
بەلاڤکرن	**بڵاو کردنەوە**
ووندا کرن	**وون کردنەوە**
سستکرن	**سستکردنەوە** (×)

٤ – دووبارەکردنەوە + کرن (کردن)

کاری دارێژراو لە دووبارەکردنەوەو کاری کرن (کردن) واتای جیاکردنەوە ، تاکایەتی ، درێژی ، کورتی ، هێزی رووداو دەبەخشێت . واتای هەر ووشەیەکی لێکدراو بەو ووشە دووبارەکراوەوە پێوەستە ، کە ووشە لێکدراوەکەی لێ‌دارێژراوە ، بۆیە کارەکانی ئەم بەشە ئەم گروپانەی خوارەوە دەگرێتەوە .

(×) – لە دیالێکتی کرمانجی خوارووی مەرج نییە لە هەموو بارێکدا پاشگری (–ەوە) بەکردنەوە بلکێت ، بەڵکو بەشێوەیەکی گشتی لەو بارانەدا پێوەی دەلکێت ، کە واتای دووبارەکردنەوەی رووداو دەبەخشێت ، بۆ وێنە هەروەکو لە کرمانجی ژووروو دەگوترێ (رەشکردن ، پرکردن ، خوارکردن ، وونکردن . . . (وەرگێر) .

ا – ئەو کارە لێکدراوانەی ، کە بە یارمەتی کاری کرن (کردن) و ناوی دووبارەکراوە داڕێژراون ، سوفیکسی (–ی ،–کی) دەکەوێتە نێوان ناووکارەکەوە :

سۆرانی	کرمانجی
ووردە–ووردە کردن	هور–هوری‌کرن
ڕەنگە–ڕەنگە کردن	ڕەنك–ڕەنگی کرن
لەتە–لەتە کردن	زیتول – زیتول‌کرن
زاخ–زاخ کردن	زاخ–زاخ‌کرن
کون–کون کردن	قول–قولکی‌کرن

ب – ئەو کارە لێکدراوانەی ، کە ناوە دووبارەکراوەکانیان بە یارمەتی بزوێنی (–ە) لێك‌دەدرێن :

سۆرانی	کرمانجی
ناڵە–ناڵ کردن	نالە –نال‌کرن
پستە–پست‌کردن	پستە – پست‌کرن
تەقە–تەق‌کردن	تەقە–تەق‌کرن
گرمە–گرم کردن	گرمە–گرم‌کرن
وزە–وز کردن	ڤزە–ڤزکرن
ئەوە–ئەو کردن	ئەوتە–ئەوت‌کرن
خەرپە–خەرپ‌کردن	خرپە–خرپ‌کرن
شەرپە–شەرپ‌کردن	شربە–شرب–کرن
قیژە–قیژکردن	قیژە–قیژکرن

٥ – بناخەی‌کار + کرن (کردن)

لە دیالێکتی ژووروودا کاری لێکدراو لە بناخەی هێندیك کاری ڕانەبوردووەوە دەدەرێژرێت ،لەم بارەدا واتای کارەکە ناگۆڕێت

کاری لە ڕەگ داڕێژراو	بناخەی کاری ڕانەبوردوو	کاری لێکدراو
ڕێتن	ڕۆ	ڕۆکرن

قیژین	قیژ	قیژکرن
مێتن	مێژ– ،مژ	مژکرن

دارشتنی کاری لێکوراو بەیارمەتی کاری (بوون)

۲۰۲ – کاری لێکدراوی ناوی لە ئاوەڵناوو کاری (بوون)ەوە دادەرێژرێت ، ئەم جۆرە کارانە واتای جۆراو چۆنیەتی کارو گۆرانی لە بارێکەوە بۆ بارێکی دی دەبەخشێت .

۱ – کاری لێکدراو لە ئاوەڵناوی چۆنی و کاری بوون دادەرێژرێت ، لە سۆرانی دا پاشگری (–/وە) بەکۆتایی کارە لێکدراوەکەوە دەلکێت :

کرمانجی	سۆرانی
رەش بوون	رەش بوونەوە (٭)
ساخ بوون	ساخ بوونەوە
جودا بوون	جودا بوونەوە
کۆر بوون	کوێربوونە (–کۆربوون–یش دەڵێن ،وەرگێر)
سڤك بوون	سووك بوونەوە
ئازا بوون	ئازا بوونەوە
رەحەت بوون	رەحەت بوونەوە
بلندبوون	بەرزبوونەوە(–بلندبوون–یش دەڵێن ، وەرگێر)
تژی بوون	پر بوونەوە

۲ – کاری لێکدراو لە دووبارەکردنەوەی ئاوەڵناوو ناو و لێکدانی لەگەڵ (بوون)دا دادەرێژرێت ، ئەم جۆرە کارانە واتای دووبارەکردنەوەو بەهێزی رووداوەکە دەبەخشن :

کرمانجی	سۆرانی
هوور–هووری بوون	وورده–وورده بوون
رەنگ–رەنگی بوون	رەنگا–رەنگ بوون
قول–قولی بوون	کون–کون بوون

(٭) – لە دیالێکتی کرمانجی خوارووداا (بوون) لەم بارانەی دیالێکتی ژووروودا بەبێ پاشگری (–ەوە)ش بەکاردێت . رەش بوون . ساخ بوون . جودابوون ، کوێربوون ، سووك بوون . . . وەرگێر .

پارچە-پارچە بوون	پارچە-پارچە بوون
پرتی-پرتی‌بوون	لەت - لەت بوون

۲۰۳ – ئەو کارە لێکدراوانەی ، کە لەکاری (بوون)و (کرن) بە یارمەتی ئەو ووشانەی ، کە بەتەنیا واتای سەربەخۆ نابەخشن‌و هەروا بەتەنیا بەکاریش نایەن دادەرێژرێت بەر گرووپێکی سەربەخۆ دەکەون ئەو ووشانەی ، کە واتای سەربەخۆ دەبەخشن لەوانەیە بەرناو وەیا ئاوەڵناو بکەون‌و لەگەڵ کاری (بوون)دا کاری لێکدراوی تێنەبەر و لەگەڵ کاری‌کردن‌دا کاری لێکدراوی تێپەر رۆدەهێنن . هێندیك جار لە سۆرانی‌دا ئەم جۆرە کارانە بە یارمەتی پاشگری (–ەوە) شەوە لێك دەدرێن :

کرمانجی	سۆرانی
هین‌بوون	فێربوون
هین‌کرن	فێرکردن
بەلاڤ‌بوون	بڵاوبوونەوە
بەلاڤ کرن	بڵاو کردنەوە
ئاڤابوون	–
ئاڤا کرن	–
–	خر بوونەوە (×)
–	خر کردنەوە
–	ئاوەڵە بوونەوە
–	ئاوەڵە کردنەوە
–	راو بوونەوە
–	راو کردنەوە
کۆم‌بوون	کۆ بوونەوە
کۆم‌کرن	کۆ کردنەوە
شرۆکرن	شر کردن
ماچ‌کرن	ماچ‌کردن

(×) – لە دیالیکتی کرمانجی خواروودا ووشەی خرِ بەتەنیا واتا بەخشە ، وەرگێر.

ئاڵۆزکرن	ئالۆزکردن
ووندا کرن	وونکردن
پارڤەکرن	دابەش‌کرن
زەوت‌کرن	داگیرکردن

کاری لێکدراو بەیارمەتی کاری یارمەتی‌دەری دی

٢٠٤ – ئەم کارانەی خوارەوەش هاوبەشی دارشتنی کاری لێکدراو دەکەن . بەڵام رادەی بەکارهێنانیان لەچاوکارەکانی پێشوو کەمترە :

هاتن ، دان ، ئانین (هێنان –سۆرانی) ، برن (بردن – سورانی) ، خستن ، کەتن (کەوتن – سۆرانی ، گرتن

کرمانجی	سۆرانی
دەست‌خستن	دەست‌خستن
بیر ئانین	بیر هێنان
بیر هاتن	بیر هاتن
نیشان‌دان	نیشان‌دان ، پیشان‌دان
خاترگرتن	خاترگرتن
گرێ‌دان	گرێ‌دان
نەخوەش‌کەوتن	نەخۆش‌کەوتن
رێ برن	رێ بردن
جاب‌دان	وەڵام‌دان

زۆربەی ئەو کارە لێکدراوانەی ، کە لەسەرەوە باسکران بەلێکدانیان کارێکی فرێزیۆلۆژی پێك‌دەهێنن .

کرمانجی	سۆرانی
جی‌گرتن	جی‌گرتن
رێ‌گرتن	رێ‌گرتن
رێ‌کەوتن	رێ کەوتن
تا کەوتن	تا کەوتن
دەست کەوتن	دەست‌کەوتن

٢٠٥ – بەشێك لە كاری لێكدراو بە یارمەتی ئەمانە دادەرێژرێت ، ناو ، ئامراز ، پێشگر ، جێناو ، پاشكۆی ئامراز و كاری یارمەتی دەر .

لە بەكارهێنانی ئەمانەدا چەند جۆرە كارێكی لێكدراو رۆدەهێلدرێت ، بەلأم ناو ، جێناوی خۆیی بە بەشی سەرەكی ئەم دارشتنە دەژمێردرێن كە دۆخی خۆیەتی پێك دەهێنن و لە لێكدانی كارو ئامرازو پاشكۆی ئامرازو پێشگر رێچكەی رووداو پێشان دەدرێت .

كاری لێكدراوی ئەم جۆرە دارشتنانە بە لێكدانێكی چەسپیوو دەژمێردێت وەیابە دارشتنێكی ئیدیۆمی دەدرێتە قەڵەم ، كە شیكردنەوەیان لەم كارەی ئێستەدا بەدیاردەكەوێت .

بە پێی جۆراو جۆری ئەو بەشانەی ، كە هاوبەشی دارشتنی كاری لێكدراوە كە دەكەن دەتوانین دابەشیان بكەینە سەر ئەم گروپانەی خوارەوە :

١ – كاری لێكدراو لە ناو ، جێناوی خۆیی وەیا جێناوی تێكرایی :

كرمانجی	سۆرانی
خوە ووندا كرن	خۆ وون كردن
خوە ساخ كرن	خۆ ساخ كردن
خوە دوور خستن	خۆ دوور خستنەوە
هەڤ ماچ كرن	یەكتر ماچ كردن
راستی هەڤ هاتن	تووشی یەكتر هاتن

٢ – كاری لێكدراو لە ئامراز ، ناووكار

كرمانجی	سۆرانی
ژ دەست چوون	لە دەست چوون
ژ بیر چوون	لە بیر چوون
ژ پاش كەتن	بە پاش كەوتن
ب دەست كەتن	بە دەست كەوتن
ژ هش چوون	لە هۆش چوون ، لە تاسەوە چوون .

٣ – كاری لێكدراو لەناو ، ئامرازی لێكدراو – پێشگرو كار

کرمانجی	سۆرانی
ئاگا لیٚبوون ، گو لیٚبوون	ئاگا لیٚبوون
دەست پیٚکرن	دەست پیٚکرن
چاڤ پیٚکەتن	چاو پیٚکەوتن
تۆلە ژیٚستاندن	تۆڵە لیٚسەندن

پیٚشگرو دارشتنی کاری داریٚژراو بە یارمەتی پیٚشگر

٢٠٦ – لەزمانی کوردیدا بۆ دارشتنی کاری داریٚژراو کۆمەلیٚك پیٚشگر هاوبەشی ئەم دارشتنە دەکەن ، کە لە بنچینەی جیاجیاوەوەیە بۆ باری جۆراو جۆریش بەکاردیٚن .

لە زمانی ئەمرۆی کوردیدا پیٚشگری لیٚکدراوی جۆراو جۆر لەگەڵ رەگ وەیا کاری داریٚژراو بە هۆیەکی سەرەکی دارشتنی کاری لیٚکدراو دەژمیٚردریٚ ، باوەکو دارشتنی کاری لیٚکدراو بەیارمەتی پیٚشگر هەتا ئیٚستە بە تەواوی لیٚ نەکۆڵدراوەتەوە ، بۆویٚنە لە بەرهەمی ریٚزمانی ئا . خودسکۆ ، س . س .و ئا سوچین ، پ . بەیدار ، لەو کارانە نەکۆڵدراوەتەوە ، کە بەهۆی پیٚشگرەوە دادریٚژریٚت .

لە بەرهەمی ئی . سۆن ، ر . جاردن ، ل . فۆسومو نووسەری دی باسی پیٚشگر بە شیٚوەیەکی کورتو گشتی لە دارشتنی کاری داریٚژراودا باسکراوە ، لەو پیٚشگرە داریٚژراونەی لە بەرهەمەکانیاندا نیٚویان هیٚناوە ئەمانەن :

(هەڵ –وەیا هل– ، بەر ، وە – ،ڤە – ، دەر– ، دا– ، وەر– ، تیٚ– ، پیٚ – ، لیٚ–) ، کە ووتویاج ئەم پیٚشگرانە هاوبەش دارشتنی کاری داریٚژراو دەکەن ، ریٚچکەی رووداوەکەی دەستنیشان دەکەن .

ف . یوستی یەکەمین هەوڵی ریٚك‌خستنی زانستیداوە بۆ پیٚشگر ، نیٚوبراو پیٚشگری دابەش کردۆتە سەر پیٚشگری جیاکەرو پیٚشگری جیانەکەر . دەربارەی پیٚشگری جیاکە ئەم پیٚشگرانەی نووسیوە : (دا– ،را– ، رازیٚ ، روو – ڤە– ، وەر– ، ور–)و بۆ پیٚشگری جیانەکەریش ئەمانەی ریٚزکردووە : هل– ، هن– ، هە– ،نە– ، پیٚ– ، بۆ– ،بە–) لەپاڵ ئەمانەشدا پیٚشگری لە زمانەئیٚرانییەکانی دی بە ویٚنە هیٚناوەتەوە . ئەم جۆرە دابەشکردنەی پیٚشگری جیاکەرو جیانەکەر بۆ خزمەتو راژەی ف . یوستی دەگەریٚتەوە ، لیٚرەدا پیٚویستە ئەوە بوتریٚت ، کەوا ئەم جۆرە دابەشکردنەش کەمو کورتی تیٚدا هەیە ، بۆ ویٚنە لە بەشی پیٚشگری جیانەکەردا باسی پیٚشگری هەڵ (هل) دەکات ، کە لە راستیدا بەر جیاکەر دەکەون ، هەروا

لەهەمان گروپەدا باسی (بۆ) و (بە) وەکو پێشگر دەکات ، کە خۆیان لە راستیدا ئامرازن .
ئەو وێنانەی ، کە بۆ روونکردنەوەی هێناونەتەوە زیاتری ئەوانە دەگرێتەوە ، کە گۆ کردنێکی هاوبەشیان لەبەرکارهێنانیدا (ب) دا هەیە .
ئەوەی ، کە دەربارەی شێوەی (بۆ)ی نوسیوە ، وەك پێشگرێکی جودای لە قەڵەمداوە ، کەچی خۆی یان دەبێ ئامراز وەیا شێوەیەکی پارتیکلی (ب –) بێت .
لە بەشی پێشگری جودادا ف . یوستی شێوەی (ور–ڤەر)ی داوە ، هەروا شێوەکانی دی پێشگری (وەر)ی وەکو (وەل) ، کە لە کرمانجی ژووروودا هەیە باسکردووە . وەرگەردانو وەلگەراندن بەراوردبکە . بێجگە لەوەش ف . یوستی ووشەی (رازێ)ی لەگەڵ پێشگری جودادا باسکردووە .
کە خۆی شێوەی کاری فەرمانە وەیا بناخەی کاری رانەبوردووی چاوگەی (رازان)ە . ف .یوستی (رازێ)ی لەگەڵ (فراز)ی زمانی فارسی نوێدا بەراورد دەکات . لە زمانی کوردیدا هەڤراز (چوون هەڤراز – بەراوردبکە) بەرامبەر بە (فراز) .
ج . ئیدمۆنس لەو ووتارەیدا کە لە ئامرازو جێناوی لکاو لە دیالێکتی خوارووودا دەکۆڵێتەوە باسی پێشگری نەسادە دەکاتو دەنووسێ پێشگری (لێ ، پێ ، تێ) وەکو پێشگری (پێدا ، پێوە ، تیوە) لێکدراوە . نووسەر وینەیەکی باشی لەو پێشگرانە هێناوەتەوە ، کە بەجیاو بە لکاوی بەکارهاتووە . (.ن . مەکەتری باسی پێشگری سادەی (دا ،دەر ، هەل ،را ،وە) و پێشگری لێکدراوی (پێوە ، لێوە ، تێوە ، پێدا ، تێ ، پێ ، لێ ، لێك ، تێك ، پێك) دەکات .
٢٠٧ – پێشگر لە زمانی کوردیدا لەرووی بناخەو بنچینەوە دابەش دەکرێنە سەر کۆنو نوێ . لەرووی دارشتنەوەش سادەو نەسادەیەو لەلایەن بە کارهێنانەوە جوداو ناجودایە .
لەسەر بنچینەی سەرنجەکانی ئەمرۆ و گەران لەنێو کەرەستەی کۆنی دیالێکتی خوارووودا پێشگرێکی نەسادە زۆر بەرچاودەکەوێت ، کە لە کرمانجیو سۆرانیدا لەرووی پەیدابوون ، واتاو ئەرکەوە یەکن .
پێشگری سادە وەك ، دا ،را ، ڤە ،هل (هەل) ،سەر ،بەر ، پاش ، ناڤ ، پێش ،بن ،ژێر .
پێشگری نەسادە وەك ، پێ ،تێ ،لێ ،ژێ ، تێرا ، پێڤا (پێوە) ،پێدا ، سەررا ، ناڤرا ، بەررا ، سەردا ، پێشدا ،پاشدا ،لەڤ ،–پەڤ ، ژەڤ ، تەڤ ، لێك ، پێك ، تێك .

پێشگری نەسادە لەرووی تایبەتێتی دیالێکتیو دارشتنیەوە دابەش دەبێتە سەر :
ا – لێ ، پێ ، تێ ،ژێ
ب – لەڤ ، پەڤ ، تەڤ ، ژەڤ .
جـ – سەررا ، بەررا ، ناڤدا ،بنرا ، رەخرا ، رەخدا ، شوونددا ، پێشدا ، پاشدا ، بندا ، سەردا .
د – پێڤا (پێوە – سۆرانی) ، پێدا ، تێرا .
هـ – لێك ،پێك ،تێك .

پێشگری سادەو نەسادە لەرووی بەکارهێنانەوە بەپێشگری جودا دەژمێردرێن ، بنچینەیان لە کەرەستەی کرمانجی ژووروودا ئاشکرایەو تایبەتێتی وەکو پێشگرێکی نەجودا بە لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویەوە پێوەستە .

پێشگری لکاو

٢٠٨ – پێشگری (ni ، ا ،هن (هەن) – ئەن ، ب – ،تە–) بەر جۆری لکاو دەکەوێت .

ئەم پێشگرانە لەگەڵ کار بەکاردێن ، لەرووی دارشتنو واتاوەش بوونەتە بەشێك لەو بەرادەیەك لە گەردانکردنیشدا لێی جیانابێتەوە . بۆ لێکۆڵینەوەی پراکتیکی زمانەوانی هیچ واتایەك نابەخشنو ناتواندرێ بە دوورو درێژی هەر یەکەیان بەتەنیا باسبکرێن ، گەرچی باسکردنی هەر یەکێك لەمانە واتایەکی گرنگ دەبەخشێت بۆ گەیشتن بە روونکردنەوەی بەسەرهاتی رووداوانی زمانەوانی بۆ ئەم پێشگرانە لە کۆنەوە تا ئەمرۆ .

پێشگری لکاو لەگەڵ ئەم کارانەی خوارەوەدا لە دیالێکتی کرمانجیدا بەکاردێت :
ا – ن – (ni) : نخامتن (لەگەڵ ختماندن و ختمن)دا بەراوردی بکە . روونشتن (دانشتن – سوڕانی)

لێرەدا روو ، و ،دا بە پێشگری جۆری دووەم دەژمێردرێن . بە لاچوونیان (نشتن) دەمێنێتەوە ، کە لە کرمانجی رۆژئاوەدا بەکارنایەتو لە سۆرانیدا بۆ باڵندان بەکاردێت لە (نشتن)دا (ن –) بە پێشگر دەژمێردرێت لەگەڵ (نشستن)ی فارسی بەراوردی بکە .
ب – ئالاستن (لێستن – سۆرانی) ، لەگەڵ (لیسیدان)ی فارسی بەراوردی بکە .
جـ – هن (هەن ، –ەن) : هنارتن وەیا هەناردن (ناردن – سۆرانی) هنجراندن (هەنجراندن – سوڕانی) .
د – ب–شکافتن (پشکوتن – سۆرانی) لەگەڵ شکەفتدا بەراوردی بکە .
هـ – تە – تەمراندن لەگەڵ مراندنو تەمرینو مرنو مردندا بەراوردی بکە .

پێشگری جودا

۲۰۹ – هەموو پێشگرێکی کۆنو نوێو سادەو نەسادە بە پێشگری جودا دەژمێردرێن

پێشگری کۆنی سادە

۲۱۰ – لە کرمانجیدا (هل – ، وەر – ، – را– ، دا – ، ڤە– ، ڤێ– ، روو–)و لە سۆرانیدا (هەڵ – ، وەر – ،را ،دا) بە پێشگری کۆنی سادە دەژمێردرێن .

رۆلی کاری ئەم پێشگرانە بە واتای کارەوە پێوەستە ، کە لەگەڵیدا بەکاردێنو رێچکەی پێشان دەدەن .

۲۱۱ – پێشگری وەر – واتای گۆرینی بار وەیا شت دەگەیەنێت :

کرمانجی	سۆرانی
وەرئانین	وەرهێنان
وەردان	وەردان
وەرکرن	–
وەرگەراندن	وەرگەراندن

۲۱۲ – پێشگری دا – واتای رێچکەی رووداو لە سەرەوە بۆ خوارەوە دەبەخشێت . ئەم پێشگرە زۆر بەرهەمدارە ، باوەکو لە کرمانجیو سۆرانیدا یەکن ، بەڵام ژمارەی ئەو کارانەی لەگەڵی بەکاردێن کەمن :

کرمانجی	سۆرانی
داهشتن	داهێشتن
داکەتن	داکەوتن
دانین	دانان
داخستن	داخستن
داهاتن	داهاتن
داگرتن	داگرتن

بێجگە لەم کارانەی ژووروو ئەم کارانەش لە کرمانجی خوارووداا لەگەڵ (دا) دا بەکاردێن : داپالاندن (پالاندن) ، داپالین (پالین) ، داقورتاندن (قورتاندن) ، داداان (دان) ، داوەشاندن

(وەشاندن) ، داگەراندن (گەراندن) ، داگەرین (گەرین) ، دابهارین ، دابەلاندن ، دالقاندن ، دالقین . هەرسیّ کاری هەرە دوایی بیّ پیّشگری (دا) بەکارنایەن .

لەسۆرانی‌دا ئەم کارانەش لەگەلّ (دا-)دیّن :

دانشتن (رونشتن - کرمانجی) ، داکولان (کولان-سۆرانی) ، کەلاندن - کرمانجی) ، داکولاندن ، دارشتن (رشتن) ، دامەزراندن ، داگیرساندن .*هەرسیّ کاری هەرە دوایی بەبیّ پیّشگری (دا-) بەکارنایەن .

٢١٣ - دەربارەی پیّشگری (را-) ف . یوستی لەگەلّ (فارا) ی فارسی بەراورد کردووە . پیّشگری (را-) لە زمانی کوردی‌دا ریّچکەی رووداو بەرەو قسەکەر وەیا لە قسەکەرەوە پیّشان‌دەدات . واتای جۆراو جۆری لەگەلّ ئەو کارانەدا بەدیار دەکەویّت ، کە لەگەلّی بەکاردیّت . پیّشگری (را-) کاری سادە دەگۆریّت .

لە دیالیّکتی کرمانجی‌و سۆرانی‌دا پیّشگری (را-) لەگەلّ کار بەکاردیّت :

کرمانجی	سۆرانی
راخستن	راخستن
راکشاندن	راکشاندن
راگرتن	راگرتن
رادان	رادان

بیّجگە لەم بەکارهیّنانەی سەرەوە پیّشگری (را-) لە کرمانجی‌دا لەگەلّ هیّندیّك کاری دیش‌دا بەکاردیّت :

راقەیتین ، راقەتاندن ، راپیّچان ، راپیّچاندن لە سورانی‌دا لەگەلّ هیّندیك کاری دی‌دا بەکاردیّت .

راهاتن ، راگەیاندن ، راگەیشتن ، رامالّین ، رامان ، راهیّنان ، راتکاندن ، راتەکان ، راوەشان ، راوەشاندن ، راسپاردن ، رابواردن .

هیّندیك کار لە زمانی کوردی‌دا هەن ، کە بەبیّ (را-) بەکارنایەن :-

لە کرمانجی‌دا : راموسان ، راموساندن (لەگەلّ - بوسیدن - ی فارسی بەراوردی‌بکە) رازان ، رازاندن .

لە سۆرانی‌دا : راپەرین ، راپسکان ، رابواردن .

لەکرمانجی‌دا هێندیك کاری لێکدراو هەن ، کە بە یارمەتی ناو وەیا بناخەی کار لەگەڵ پێشگری (را–)و کارێك‌دا دادەرێژرێن .

راچاڤ‌کرن ، راچاڤ‌بوون ، (چاڤ) ، راراووکرن (روو) راسەرکرن (سەر)

راڤەکرن (ڤەکرن)

راپێچکران (پێچ) (پێچان)

لەم جۆرە کارانە لە دیالێکتی‌خوارووودا بەرچاوناکەون ، هێندیك کاری نەسادەی دی ، کە بە یارمەتی پێشگری (را–) دارێژراون لەگەڵ کاردا لە دیالێکتی کرمانجی‌و سۆرانی‌دا واتای جۆراو جۆر دەبەخشن .

کرمانجی	**سۆرانی**
راکرن	**راکردن**
راهشتن	**راهێشتن**
راداک	**رادان**

۲۱٤ – پێشگری (هەر) لە ووشەی ئێرانی (ئاراچ)ەوە وەرگیراوە ، ئەم پێشگرە وەکو پێشگریك لەگەڵ کاردا تەنیا لە کرمانجی‌دا بەکاردێت‌و لەرووی دارشتن وئەرکی‌یەوە بەرامبەر بە پێشگری (–ەوە)ی سۆرانی‌یە ، (بروانە ۲٤۸ – ۲۵۰) واتای پێشان‌دانی رێچکەی رووداو بۆ دواوە ، بۆ دەوروبەری جیاواز ، بۆ دووپات‌کردنەوەی رووداو دەبەخشێت :

ڤەکشین (کشین) ، ڤەکشاندن ، (کشاندن) ، ڤەگەرین (گەرین) ، ڤەگەراندن (گەراندن) ، ڤەکۆلان (کۆلان) ، ڤەقەتین (قەتین) ، ڤەقەتاندن (قەتاندن) ، ڤەرساندن (رساندن) ، ڤەکرن (کرن) ، ڤەهووناندن (هوناندن) ڤەگوهێراندن (گوهێراندن) ، ڤەدراندن (دراندن) ، ڤەدرین (درین) ، ڤەبرین (برین) . هیندیك کار هەن ، کە بەبێ پێشگری (ڤە) بەکارنایەن وەکو : ڤەشارتن ، ڤەجنقاندن ، (ڤەجنقین) .

۲۱۵ – پێشگری هل (هەڵ – سورانی) لەرووی دارشتن‌و ئەسلەوە بە ووشەی (هێلان)ەوە پێوەستە . رەگی ئەو ووشەیە هێل لەگەڵ پاشگری شوێنی (–ان) پێك‌هاتووە (کوران لە کوور)ەوە و (گولان لە گول) ەوە وەرگیراون بەراورد بکە) . پێشگری هل (هەڵ) جووڵانی رووداونی کار لە خوارەوە بۆ سەرەوە دەبەخشێت .

سورانی	کرمانجی
هەڵکردن	**هل‌کرن**
هەڵگرتن	**هل‌گرتن**
هەڵدان	**هل‌دان**
هەڵ کێشان	**هل‌کشاندن**
هەڵنان	**هل‌ئانین**
هەڵ کەوتن	**هل‌کەتن**
هەڵ هاتن	**هل هاتن**
هەڵ کشان	**هل کشان**
هەڵ هاویشتن	**هل ئاڤتن**
هەڵ برین	**هل برین**

هێندیك کاری دیش هەن ، کە لەگەڵ (هەل)دا بەکاردێن ، لە سۆرانی‌دا بۆوێنە :

هەل : هەڵوەشاندن ، هەڵپەرین ، هەڵپروزاندن ، هەڵقوڵین ،
هەڵپاچین ، هەڵتوقاندن ، هەڵخلیسکاندن ، هەڵتەکاندن ،
هەڵبەستن ، هەڵماڵین ، هەڵبەزین ، هەڵلەرزین ،
هەڵکۆڵین ، هەڵچەقاندن ، هەڵخلیسکان ،

ئەم کارانەی خوارەوە بەبێ پێشگری هەڵ لە سۆرانی‌دا بەکار نایەن :

هەڵوەشاندن ، هەڵسان ، هەڵستان ، هەڵپروزاندن ، هەڵترووکاندن ، هەڵقوڵین .

پێشگری (هل –) لە کرمانجی‌دا لەگەڵ ئەم کارانەش‌دا بەکاردێت :

هلشاندن ، هلشین ، هلقتاندن ، هلچاندن ، هلژەندن ، هلقوشین ، هلچوون .

٢١٦ – پێشگری (روو–) تەنیا لە دیالێکتی ژووروودا بەکاردێت ، کە دوو کاری لێ دادەرێژرێت ، رونشتن ، روونشتاندن .

٢١٧ – پێشگری (ڤ–) بە شێوەیەکی پێشگری (ڤە–) دەژمێردرێت ، کە تەنێ لەرووی فۆنێمەوە جیاوازن . ئەم پێشگرە هەر لە کرمانجی‌دا لەگەڵ سێ کاردا بەکاردێت ، ڤێکەتن ، ڤێخستن ، ڤێساندن .

پێشگری سادەی نوێ

٢١٨ – ئەم پێشگرانە (بەر– ، سەر ، دەر ، پێش– ، پاش– ، پەی– ، دوو (دوا – سۆرانی) ، ناڤ (ناو ، نێو – سۆرانی) ، بن – ژێر–) بەر گرووپەی پێشگری سادەی نوێ دەکەوێت . ئەم پێشگرانە بە تەنیاش واتا بەخشن و لە هەمان کاتیشدا بەر ئامراز ، پاشبەندی ئامرازو ئاوەڵکاریش دەکەونو لەگەڵ کاریش وەکو پێشگرێك رەفتار دەکەن . ئەم پێشگرانە رێچکەی رووداو دەستنیشان دەکەنو هێندیك جار واتای کارەکەش دەگۆرن ، کاتێ ئەم پێشگرانەی دەوری ئاوەڵکار دەگێرن دەکەونە پاش کارەوە .

٢١٩ – پێشگری (سەر–) جووڵانەوەی رووداو بەرەو سەرەوە پێشان دەداتو زۆر جاریش ئامرازی ل – ،– (لە ،لە– سورانی) بەپێش ئەم پێشگرە دەکەوێت ئەم ئامرازانە بۆ زێتر دەست نیشان کردنی رێچکەی رووداو بەکاردێن .

کرمانجی	سۆرانی
سەرکەوتن	سەرکەوتن
لسەر رێتن	لەسەر رشتن
ژ سەر ئاڤێتن	لەسەر هاویشتن
ژ سەر گەرین	لەسەر گەران
ژسەر دانین	لەسەر نان
ژ سەر دروون	لەسەر دروون
ژسەر کەتن	لەسەر کەوتن
ژسەر نڤیسین	لەسەر نووسین

پێشگری (سەر) دەکەوێتە دوای کارەوە، رێچکەی، رووداو پێشان دەداو واتای کارەکە دەگۆرێت :

کرمانجی	سۆرانی
کرن سەر	کردنسەر
ئاڤێتن سەر	هاویشتن سەر
ئانین سەر	هێنان سەر
کەتن سەر	کەوتن سەر

کرمانجی	سۆرانی
چوون سەر	چوون سەر
هاتن سەر	هاتن سەر

٢٢٠ پێشگری (دەر) ڕێچکەی ڕووداو بۆ دەرەوە پیشان دەدات

کرمانجی	سۆرانی
دەرکەتن	دەرکەوتن
دەرئانین	دەرهێنان
دەرکرن	دەرکردن
دەرکشاندن	دەرکێشان
دەرچوون	دەرچوون
دەرهاتن	دەرهاتن

(دەر) دەکەوێتە دوای کاریشەوەو واتای جوولآن بۆ دەرەوە دەبەخشێت وپاشبەندی (-ەوە)ش لە سۆرانیدا لەگەڵیدا بەکاردێت ، بەلآم لە کرمانجیدا بەبێ پاشبەندی (-ڤ) بەکاردێت :

کرمانجی	سۆرانی
چوون‌دەر	چوون دەرەوە
ئانین دەر	هێنان دەرەوە
کشاندن دەر	کێشان دەرەوە
برن دەر	بردن دەرەوە
هاتن دەر	هاتن دەرەوە

٢٢١ - پێشگری (بەر-)یش شێوەی جوولآنەوە ڕوون‌دەکاتەوە ،کە ئەویش جوولآنی ئۆبێکتەو بە گشتیش ئامرازی (ل و ژ) ، ل ،لە-سۆرانی) بەپێش دەکەوێت .

کرمانجی	سۆرانی
ژ بەر برن	لەبەر بردن
ژبەر ئاڤێتن	لەبەر هاویشتن

ژبەر رێتن	لەبەر رشتن
ژبەر چوون	لەبەر چوون
ژ بەر گرتن	لەبەر گرتن
ژبەر نڤیسین	لەبەر نووسین
ژ بەر کشاندن	لەبەر کێشان
ژ بەر کشین	لەبەر کشان

بەر دەکەوێتە پاش کاریش‌و رێچکەی رووداو بەرەو ئۆبێکت پێشان دەدات .

کرمانجی	سۆرانی
ئانین بەر	هێنان‌بەر
چوون بەر	چوون بەر
ئاڤیتن بەر	هاویشتن بەر
هاتن بەر	هاتن بەر
کرن بەر	کردن بەر
کشین بەر	کشان بەر
رێتن بەر	رشتن بەر
کشاندن بەر	کێشان بەر

۲۲۲ - پێشگری (بن)یش رووداو پێشان دەدات ، کە بەرەو خوارەوەیەو بە شێوەیەکی گشتی ئامرازی ژ ، ل (لە ، لە-سۆرانی)یان بەپێش دەکەوێت . لە سۆرانی پێشگری (ژێر) یش بۆ بەکاردێت .

کرمانجی	سۆرانی
ل‌بن‌خستن	لەبن‌خستن ، لەژێرخستن
ژبن‌کشین	لەبن‌کشان ، لەژێرکشان
ژ بن‌کشاندن	لەبن‌کێشان ، لەژێرکێشان
ژ بن رێتن	لەبن رشتن ، لەژێر رشتن
ل‌بن‌گرتن	لەبن گرتن ، لەژێر گرتن
ل‌بن‌دانن	لەبن نان ، لەژێر نان

پێشگری بن (بن // ژێر – سۆرانی) لە بەکارهاتنیدا دەتوانێ بکەوێتە دوای کارەوەش ، کە رێچکەی جوولانی رووداو بەرەو ژوێکت پێشان دەدات .

کرمانجی	سۆرانی
کەتن بن	کەوتن‌بن ،کەوتن‌ژێر (٥)
دانین بن	نان بن ،نان‌ژێر
کشین بن	کشان‌بن ،کشان‌ژێر
ئاڤێتن‌بن	هاویشتن‌بن
بەردان بن	بردان‌بن ،بەردان ژێر
رێتن بن	رشتن بن ،رشتن ژێر

٢٢٣ – پێشگری (پێش) چۆنیەتی جوولان بەرەو پێشەوە پێشان دەدات :

کرمانجی	سۆرانی
پێش‌کەتن	پێش‌کەوتن
پێش‌برن	پێش‌بردن
پێش‌هاتن	پێش هاتن
پێش‌خستن	پێش‌خستن
پێش‌گۆتن	پێش ووتن
پێش‌دیتن	پێش‌دیتن ،پێش بینین

پێشگری (پێش) دەکەوێتە دوای کارەوەش‌و هەمان واتاش دەبەخشێت :

چوون‌پێش	چوون‌پێش (٥)
ئانین‌پێش	هێنان‌پێش
دانین‌پێش	نان‌پێش

(٥) (٥) لەم جۆرە دارشتنانەدا لە دیالێکتی کرمانجی خوارووودا بزوێنی (ە) دەکەوێتە نێوان کارو پێشگرەوە ، بۆ وێنە دەڵێن کەوتنەبن ، کەوتنەژێر ، نانەبن ، چوونەپێش ، هێنانەپێش . . . وەرگێر .

٢٢٤ – پێشگری پاش ڕێچکەی جووڵانی ڕووداوەکە بەرەو پشتەوە پێشان دەدات .

سۆرانی	کرمانجی
پاش کەوتن	**پاش کەتن**
پاش خستن	**پاش خستن**
پاش مان	**پاش مان**
پاش چوون	**پاش چوون**
پاش کشان	**پاش کشین**
پاش بردن	**پاش برن**
پاش دان ، بۆپاشەوەدان	**پاش دان**

پێشگری (پاش)یش بۆی هەیە بکەوێتە دوای کارەوەو جووڵانی ڕووداو بەرەو پشتەوە پێشان بدات ، ئەم بارە لە سۆرانی دا بەهۆی پاشبەندی (–ەوە)و بە یارمەتی ئامرازی (بۆ) دادەڕێژرێت .

چوون پاشەوە ، چوون بۆپاشەوە (×)	**چوون پاش**
خستن بۆ پاشەوە	**خستن پاش**
دان بۆ پاشەوە	**دان پاش**
بردن بۆ پاشەوە	**برن پاش**
مان بۆ پاشەوە	**مان پاش**

٢٢٥ – پێشگری ناڤ (ناو ، نێو – سۆرانی) ڕێچکەی ڕوودان بۆ نێوەوە دەست نیشان دەکات . ئەم پێشگرە لە کرمانجی دا بەپێش هەروا بە پاش کارەوە دەکەوێت ، بەڵام لە سۆرانی دا تەنیا لەیەك شوێن دا دەبێت ، کە ئەویش دوای کارە .

سۆرانی	کرمانجی
–	**ناڤ کەتن**
–	**ناڤ دانین**

(×) – کەوتنی پێشگری پاش بۆ پشت کارەوە وەنەبێ هەر بە یارمەتی ئامرازی پێوەندی بۆ و پاشبەندەکەی (–ەوە) بێت . بەڵکو بەیارمەتی بزوێنی (ە)ش دەبێت ، کە دەکەوێتە نێوان کارو پێشگرەکەوە ، کە خۆشی هەمان دەورو واتای (بۆ) دەگێرێت و دەبەخشێت ، وەك : چوونەپاش ، خستنەپاش ، مانەپاش بردنە پاش . . . وەرگێر .

کرمانجی	سۆرانی
ناڤ خستن	–
کەتن ناڤ	کەوتن ناو (نێو) (×)
کرن ناڤ	کردن ناو (نێو)
دانین‌ناڤ	دانان ناو (نێو)
ئاژۆتن‌ناڤ	ئاژۆتن ناو (نێو)
خستن‌ناڤ	خستن ناو (نێو)

٢٢٦ – پێشگری (پەی–) تەنیا لە کرمانجی‌دا بەکاردێت ، کە هاو واتای پێشگری دوو (دوا – سۆرانی)یە . ئەم پێشگرە ڕێچکەی جوولاّنی ڕووداو بەشوێن کەسێك وەیا شتێك‌دا دەست‌نیشان دەکات :

کرمانجی	سۆرانی
پەی‌چوون ، دووچوون	دوا چوون (×)
پەی‌خستن ، دووخستن	دوا خستن
پەی مان ، دوومان	دوا مان
پەی‌گەرین ، دووگەرین	دوا گەران
پەی‌کەتن ، دووکەتن	دوا کەوتن
پەی هاتن ، دوو هاتن	دوا هاتن

پێشگری لێکدراوی گرووپی یەکەم

٢٢٧ – پێشگری لێکدراوی گرووپی یەکەم (لێ ، پێ ، تێ ، ژێ) لە لێکدانی (ل – ، ب – ، د– ، ژ–) (لە ، (ە ، لە – سۆرانی)ی لەگەلّ جێ‌ناوی – ێ داڕێژراوە .

٢٢٨ – پێشگری (لێ–) ڕێچکەی کاریگەری ڕووداو بۆ جەرکار (ئۆبێکت) پێشان دەدات :

(×) – لە دیالێکتی کرمانجی خوارووودا ئەم جۆرە دارشتنە بە یارمەتی بزوێنی (–ە) ، کە دەکەوێتە نێوان کارو پێشگرەکەوە دادەڕێژرێت ، بۆ وێنە ، کەوتنەناو (نێو) ، کردنەناو (نێو) ، دانانە ناو (نێو) ، چوونە ناو (نێو) ، خستنە ناو (نێو) . . . (وەرگێڕ) .

(×) – لە دیالێکتی کرمانجی خوارووودا ئامرازی (بە)ش هاوبەشی ئەم جۆرە دارشتنە دەکات ، بۆ ئەم واتایەی . کە نووسەر لێرەدا مەبەستێتی ، بۆوێنە دەڵێن ، بەدواچوون ، بەدواخستن ، بەدوامان . . (وەرگێڕ) .

کرمانجی	سۆرانی
لێدان	لێدان
لێکەتن	لێکەوتن
لێهاتن	لێهاتن
لێئالاندن	لێ ئالاندن
لێ گەرین	لێگەران
لێخستن	لێنان
—	لێبردن

پێشگری (لێ-) لەگەڵ فرێزی کاریش بەکاردێتو هەمان واتاش دەبەخشێت :

چاڤ لێکەتن	چاو لێکەوتن
تان لێدان	تەوس لێدان
تەماشە لێکرن	تەماش لێکردن

٢٢٩ – پێشگری (ژێ) تەنیا لە کرمانجیدا بەکاردێت ، سەرەتای دەست پێکردنی رووداو پێشان دەدات . لە سۆرانیدا پێشگری (لێ)ی بەرامبەرە .

کرمانجی	سۆرانی
ژێ پرسین	لێ پرسین
ژێ کەتن	لێ کەوتن
ژێ دەرکەتن	لێ دەرکەوتن
ژێ ستاندن	لێ ستاندن
ژێ دەرخستن	لێ دەرخستن
ژێ کرن	لێکردنەوە
ژێ برین	لێ برین
ژێ وەرگرتن	لێ وەرگرتن

پێشگری (ژێ) بەشداری دارشتنی ووشەی لێکدراوی کاریش دەکات ، کە بەرامبەرەکەی لە سوِرانیدا (لێ)یە .

تۆله ژێ ستاندن	تۆڵه لێ سەندن
ژێ کێم کرن	لێ کەم کردن
ژێ دوورکەتن	لێ دوور کەوتن
پرس ژێ کرن	پرس لێ کردن

٢٣٠ – پێشگری (پێ) رێچکەی رووداں بەرەو ئۆبێکت پێشان‌دەدات‌و هاوکاری دارشتنی ووشەی لێکدراوی کاریش دەکات .

کرمانجی	سۆرانی
پێکەنین	پێکەنین
پێکەتن	پێکەوتن
دەست پێکرن	دەستپێکردن
باوەر پێکرن	باوەر پێکردن
پال پێدانین	پاڵ پێنان

٢٣١ – پێشگری (تێ) رێچکەی رووداو بۆ نێوەوە پێشان‌دەدات :

کرمانجی	سۆرانی
تێکەتن	تێکەوتن
تێکرن	تێکردن
تێمان	تێمان
تێدان	تێدان
تێخستن	تێ خستن
تێگهیشتن	تێگەیشتن
–	تێفکرین

پێشگری لێکدراوی جۆری دووەم

٢٣٢ – له کرمانجی‌دا پێشگری (لەڤ ، پەڤ ، تەڤ ، ژەڤ)و له سۆرانی‌دا (لێك ، پێك ، تێك) به پێشگری لێکدراو دەژمێردرێن . پێشگری (لەڤ ، پەڤ ،تەڤ ،ژەڤ) له

لێکدانی ئامرازی (ل ،ب ،د ،ژ)و جیٚناوی هەڤ دارێژراون ، ل + هەڤ = لەڤ ، ژ + هەڤ = ژەڤ ، د + هەڤ = تەڤ ، ب + هەڤ = بەڤ .

٢٣٣ – پێشگری لەڤ (ل + هەڤ) ڕێچکەی ڕووداو بەرەو یەك شوێن پێشاندەدات ، هەروا ڕێك‌کەوتن‌و یەکگرتنی ڕێچکەش دەست نیشان دەکات :

لەڤهاتن

لەڤکەتن

لەڤ گرتن

لەڤ دان

لەڤ ئانین

٢٣٤ – پێشگری (پەڤ)یش ڕێچکەی ڕووداو بەرەو یەك شوێن‌و هەروا ڕێك‌کەوتن‌و یەکگرتنی ئەم ڕیچکەیە دەست نیشاندەکات .

پەڤ کەتن

پەڤ خستن

پەڤ گرێدان

پەڤ درووتن

پێشگری (تەڤ) کۆمەلیك ڕووداو پێشان دەدات ، کە کۆمەڵێك شتی یەکگرتوو دەگرێتەوە .

تەڤبوون ، تەڤکرن ، تەڤدان ، تەڤچوون .

٢٣٥ – پێشگری (ژەڤ) ڕێچکەی ڕووداو بەرەو دەوروبەری جیاجیا پێشان دەدات :

ژەڤ چوون

ژەڤکەتن

ژەڤ بەردن

ژەڤ کشاندن

ژەڤ ئاڤێتن

پێشگری لێکدراوی جۆری سیٚیەم

٢٣٦ – پێشگری سەررا ، بەررا ، ناڤرا ، بن‌را ، ڕەخرا ڕەخدا ، شوون‌دا ، پێش‌دا ، پاش‌دا ، بن‌دا ، بەربەشی لێکدراوی جۆری سیٚیەم دەکەوێت .

پێشگری سەررا ، سەردا ، بەررا ، ناڤرا ، بن‌را ، بن‌دا ، ڕەخرا ، پێش‌دا ، پاش‌دا ، شون‌دا ، بەکرمانجی‌یەوە تایبەتن‌و لە لێکدانی ئامرازی سەر ، بەر ،بن ، ناڤ ، پاش ،پێش شوون لەگەڵ پاشبەندی ئامراز (را ،دا)دا دارێژراون . لە سۆرانی‌دا زۆر کەم ئەم پێشگرانەی کرمانجی بەکاردێن‌و لە شێوەی بن‌دا ، سەرەوە ، سەردا ، ناودا و ئامرازی پێوەندی (لە ،بە) شیان بەپێش دەکەوێت . هەموو پێشگرەکانی جۆری سێ‌یەم لەگەڵ کاری جووڵان بەکاردێن .

٢٣٧ – پێشگری سەررا ڕێچکەی ڕووداو بۆ سەرەوە وەیا بۆ سەرشت پێشان‌دەدات‌و تەنێ لە کرمانجی‌دا بەکاردێت ، سەررا چوون سەررابرن ، سەررافرین ، سەرراﺋاڤیتن ، سەرراﺋانین ، سەرراﺋاژۆتن ، سەرراهاتن .

٢٣٨ – پێشگری سەردا ڕێچکەی ڕووداو بەرەو بەرکار پێشان‌ددات‌و هەر لە کرمانجیش‌دا بەکاردێت ، سەرداچوون ، سەردا ڕێتن ، (سەردارشتن - سۆرانی – بەسەردا ڕشتن – وەرگێڕ) ، سەردا ئاژۆتن ، سەرداکرن ، سەرداگرتن .

٢٣٩ – پێشگری بەررا ڕێچکەی ڕووداو بەرەو وەیا بەلای بەرکاردا ڕوون دەکاتەوە لەگەڵ ئەو کارەی ، کە لەگەڵی‌دا دێت‌و تەنێ لە کرمانجی‌دا بەکاردێت . بەرراچوون ، بەررابرن ، بەرراهاتن ، بەرراﺋاژۆتن ، بەررارەڤین ، بەررافرین بەررابەردان ، بەرراکشاندن .

٢٤٠ – پێشگری ناڤرا (ناودا – سۆرانی) ڕێچکەی ڕووداو لەنێوان وەیا بەهۆی بەرکارەوە پێشان‌دەدات . ئامرازی د ،ب (بە –سۆرانی) بەپێش پێشگر دەکەوێت .

کرمانجی	سۆرانی
ناڤرا چوون . ب(د) ناڤرا چوون	**بە ناودا چوون**
ناڤرا برن . ب(د) ناڤرا برن	**بە ناودا بردن**
ناڤرا کشاندن . ب(د) ناڤرا کشاندن	**بە ناودا کێشان**
ناڤرا بەردان . ب(د) ناڤرا بەردان	**بە ناودا بەردان**
ناڤرا فرین . ب (د) ناڤرا فرین	**بە ناودا فرین**
ناڤرا هاتن . ب(د) ناڤرا هاتن	**بە ناودا هاتن**

٢٤١ – پێشگری (بن‌را) ڕێچکەی ڕووداو بۆ خوارەوەی بەرکار پێشان دەدات ، پێشگری بن‌دا بە یارمەتی ئامرازی د ،ب (بە – سۆرانی) **هەمان دەوردەگێڕێ‌و** هەمان واتا دەبەخشێت .

سۆرانی	کرمانجی
بەبن‌دا چوون	بن‌را چوون ، ب (د)بن‌دا چوون
بەبن‌دا بردن	بن‌را کرن ، ب (د) بن‌دا برن
بەبن قەلاشان	بن‌را قەلاًشتن ، ب (د)بن‌دا قەلاًشتن
بەبن‌دا کشان	بن‌را کشین ، ب (د) بن‌دا کشین
بەبن‌دا فرین	بن‌را فرین ، ب(د) بن‌دا فرین
بەبن‌دا کرن (×)	بن‌را کرن ، ب(د) بن‌دا کرن

۲٤۲ – پێشگری رەخ‌را ، رەخ‌دا رێچکەی روودان بۆ دەوروبەری نێزیکی بەرکار پێشان‌دەدات ، شێوەی لێکدراوی ووشەی تەنشت‌دا بەیارمەتی ئامرازی پێوەندی (بە) لەم دیالێکتەو هی دی‌دا بۆ هەمان دەور بەکاردێت :

سۆرانی	کرمانجی
بە تەنیشت‌دا چوون	رەخ‌دا ،رەخ‌را چوون
بە تەنیشت‌دا هاتن	رەخ‌دا ، رەخ‌را هاتن
بە تەنیشت‌دا هێنان	رەخ‌دا ، رەخ‌را ئانین
بەتەنیشت‌دا فرین	رەخ‌دا ، رەخ‌را فرین
بەتەنیشت‌دا تێخورین	رەخ‌دا ، رەخ‌را ئاژۆتن
بەتەنیشت‌دا بردن	رەخ‌دا ، رەخ‌را برن

۲٤۳ – پێشگری پێش‌دا ، پاش‌دا ، شوون‌دا ، کە لە کرمانجی‌دا بەکاردێت .

لە پێشگری پێش ، پاش ، شوون‌و پاشبەندی (دا) دادەرێژرێت . .

پێش‌داچوون ، پێش‌دابرن ، پێش‌داهاتن ، پێش‌دا ئانین ، پێش‌دا کشاندن ، پێش‌دا دان .

پێشگری پاش‌دا رێچکەی رووداو بەرەو پاشەوە پێشان دەدات .

پاش‌دامان ، پاش‌داکەتن ، پاش‌داهشتن ، پاش‌داکشاندن ، پاش‌دا برن .

(×) لە دیالێکتی کوردی موکریش‌دا پێشگری (بن‌را) بەیارمەتی ئامرازی (بە) بەکاردێت‌و بۆ هەمان واتاو رۆلی رێزمانی ، بەبن‌راچوون ، بەبن‌رابردن ، بەبن‌را کشان . . .(وەرگێر) .

پێشگری شووندا هەمان ڕۆڵی پێشگری پاشدا دەگێرێت :
شووندا چوون ، شووندامان ، شووندا ئانین ، شووندابرن ، شووندا کشاندن ، شووندا خستن .

پێشگری لێکدراوی جۆری چوارەم

پێشگری پێڤا (پێوە – سۆرانی) ، پێدا ، تێرا ، لە لێکدانی پێشگری پی ، تی و پاشبەندی را ، دا ، ڤا دارەڕێژرێت .

٢٤٤ – پێشگری پێڤا (پێوە – سۆرانی) ڕێچکەی ڕووداو بەرەو بەرکار دەستنیشان دەکات .

کرمانجی	سۆرانی
پێڤا گرێدان	**پێوەبەستن ، پێوەگرێدان**
پێڤا زەلقین	**پێوە پساندن**
پێڤا درووتن	**پێوە دروون**
پێڤا ئالاندن	**پێوە ئالاندن**

٢٤٥ – پێشگری پێدا ڕێچکەی ڕووداو بۆ سەر بەرکار پێشان دەدات :

کرمانجی	سۆرانی
پێدا کەوتن	**پێدا کەوتن**
پێدا ڕێتن	**پێدا ڕشتن**
پێدا چوون	**پێدا چوون**
پێدا هاتن	**پێدا هاتن**

پێشگری تێرا ڕێچکەی ڕووداو بەنێو وەیا بەهۆی بەرکاردا پێشان دەدات و لە کرمانجیدا بەکاردێت ؛
تێراکرن ، تێرادەرکەتن ، تێراکشان .

پێشگری لێکدراوی جۆری پێنجەم

پێشگری لێك ، پێك ، تێك بەر ئەم جۆرە دەکەوێت و لە لێکدانی ئامرازی لە ، بە ، دەو ژمارە (یەك)دا دارێژراون . نێزیگ‌کردن ، یەك‌گرتن و ڕێك‌کەوتنی ڕووداو وەیا واتای پێچەوانەی ئەمانەی ڕووداو ، کە لێك جیابوونەوەیە پێشان دەدات :

لێك کەوتن	پێک کەوتن	تێک وان
لێک ئالاندن	پێك‌نان (هێنان)	تێك وەشاندل
لێک بەستن	پێک هاتن	تێك شکان
لێك دان	پێک خستن	تێك چوون
لێك دانەمرە	–	تێک دراندن
لێك دروون	–	تێك شکاندن

دارشتنی کاری دارێژراو بە یارمەتی پاشگری –ەوە

٢٤٨ – یەکێک لە تایبەتێتێکانی سۆرانی دارنشتنی کاری دارێژراو بە یارمەتی پاشگری –ەوە–یە ، کە بە کۆتایی هەموو کارێکەوە دەلکێت .

پاشگری –ەوە بە شێوەیەکی فراوان لە بەری خوارووی رۆژهەلاتی بەشە دیالێکتەکانی خوارووداا بەکاردێت . ئەم پاشگرە هەر لە کۆنەوە سەرنجی لێکۆڵەرەوەکانی راکێشاوە ئۆسکار مان لە بەرهەمە رێزمانییەکانیدا لەو تێکستە کوردییانەی ، کە چاپی‌کردوون‌و بەشێوەیەکی گشتی ، بنچینەو بناخەی ئەم پاشگرە بە (باز)ی فارسییەوە دەبەستێت‌و واتای دووبارەکرنەوەو گەرانەوە سەرلەنوێی ، بۆ پاشەوە چوون دەبەخشێت .

لەبەرهەمە رێزمانییەکانی سۆرانیش‌دا ئەم بارە دیسانەوە دووبارەکراوەتەوە . بەرامبەر بە پاشگری (ەوە)ی سۆرانی لە کرمانجی‌دا پێشگری (ڤە –) بەکاروێت ، کە لە بنچینەی دارشتنییەوە بە (باز)ی فارسییەوە پێوەستەو لە رووی واتاو ئەرکی رێزمانییەوە هەر وەکو پاشگری (–ەوە) سۆرانیە .

کرمانجی	سۆرانی
ڤەکرن	کردنەوە
ڤەخوارن	خواردنەوە
ڤەگرین	گەرانەوە
ڤەدروون	دروونەوە
ڤەمرین	مردنەوە
ڤەنڤیسین	نووسینەوە
ڤەرژاندن	رژاندنەوە
ڤەبرین	برینەوە

ڤەچوون	چوونەوە
ڤەکۆلین	کۆڵینەوە
ڤەکوشتن	کوژاندنەوە
ڤەرەشین	رشانەوە
ڤەکشین	کشانەوە
ڤەگوهێرین	گۆرینەوە

٢٤٩ – پاشگری (ەوە) لەچاو پێشگری (ڤە –) زێڕ بەکاردێت و بەرهەمدارترە . وەنەبێ پاشگری (– ەوە) هەر بۆ دارشتنی کاری دارێژراو بەکاربێت ، بەتکو هاوبەشی دارشتنی کاری لێکدراویش دەکات ، کە لە کرمانجی دا بەکارهێنانی (ڤە)ی بەرامبەر نی یە وەیا هەر هیچ جۆرە کارێکی بەرامبەر نییە :

	کرمانجی	سۆرانی
ا –	هێسابوون	هێسانەوە (حەسانەوە)
	هوون نان	هۆنینەوە
	رووت کرن	رووتاندنەوە
	سووتن	سوونەوە
	گوهاستن	گواستنەوە
	پێچان	پێچانەوە
	ژباندن	ژیاندنەوە
	برژاندن	برژاندنەوە
	خەملاندن	خەملاندنەوە
	خەملین	خەملانەوە
	پالاندن	پاڵاوتنەوە
ب –		رازاندنەوە
	–	پساندنەوە
	–	خزانەوە
	–	برژاندنەوە
	–	دۆزینەوە

– دۆراندنەوە
– تواندنەوە
– سوورانەوە
– توانەوە
– بەزاندنەوە
– چەکانەوە
– بزووتنەوە
– چەرخانەوە
– گرژینەوە

٢٥٠ – پاشگری (–ەوە)و پێشگری (ڤە –) لە زمانی کوردیدا هاوبەشی دارشتنی کۆمەڵێك کار دەکات ، کە ئەم کارانە بە بێ ئەم دووانە یەواتا بەتەنیا بەکارنایەنو هیچ واتایەکیش نابەخشن .

لە کرمانجیدا

ڤەرسین ، **ڤەچرین** ، **ڤەچراندن** ، **ڤێساندن** ، **ڤەگڤزین** ، **ڤەگەڤزاندن** ، **ڤەجنقین** ، **ڤەشارتن** .

لە سۆرانیدا

دۆزینەوە ، ترووسکانەوە ، درەونشانەوە ، پەستینەوە ، حەسانەوە ، وەرزانەوە ، جوولانەوە ، رشانەوە ، توانەوە ، تواندنەوە ، قلیشانەوە .

پێشگرو پاشگر لە بەکارهێناندا واتای دووپاتکردنەوەو رووداوی دووری بەردەوامی دەگەیەنێت ، ئەم کارانەی خوارەوە بەشێوەیەکی فراوان بۆ ئەم مەبەستانەی ژووروو بەکاردێن ، وێنە بۆ پاشگری (– ەوە) : –

سوونەوە (سوون) ، **چوونەوە (چوون)** ، **نووسینەوە (نووسین)** ، **گۆرینەوە (گۆرین)** ، **دروونەوە (دروون)** .

کاری ناوی

٢٥١ – لە زمانی کوردیدا ئەم جۆرە کارە ناوییانە بەرچاودەکەون .

ا – ناوی رووداو (چاوگ) .

ب – ناوی بکەرو کراوی کاتی رابردوو .

جـ - ناوی بکەرو کراوی کاتی رانەبردوو .

ناوی رووداو

٢٥٢ - پاشگری (ن// n, in) بە نیشانەی ناوی رووداو (چاوگ) دەژمێردرێ . ناوی رووداو لە زماندا وەکو ناوی کاری بەکاردێت . لە کرمانجی‌دا لەپاڵ ئەمەش‌دا ئەم ناوی رووداوە بۆ دارشتنی کاری نادیارو کاری ئیلزامی بەکاردێت ، بروانە بەندی ٢٨٦ - ٢٩٢ .

لە کرمانجی‌و موکری‌و بەشە دیالێکتەکانی شێوەی ئاخافتنی سۆرانی ناوی رووداو بەر رەسەنی مێ دەکەوێت ، بەلام لە زمانی وێژەیی سۆرانی‌دا ناوی رووداو وەکو هەر ناوێکی دی لە رووی رەسەنی نێرو مێوە بێ لایەنە . ناوی رووداو لە رستەدا ئەرکی سینتاکسی جۆراو جۆر دەبەخشێت‌و نیشانەی رێزمانی تایبەتیش بەم بارانەی دەچێتە سەر .

ناوی رووداو لە رۆلی نیهاددا :

هاتن‌و چوون قەدەغەیە (چوون‌و هاتن قەدەغەیە - سۆرانی)

خوەندن نەتشتەکی رەحەتە (خوێندن شتێکی ئاسان نی‌یە - سۆرانی) .

لـ دوو گەلەك کەنین گرین تێ (پێکەنینی زۆر گریانی‌لە دوایە - سۆرانی) .

پاراستنا وەلات دەینێ هەر کەسەکی‌یە (پاراستنی وولات قەرزی هەر کەسە - سۆرانی .

ناوی رووداو لە رۆلی دیارخەردا :

وەختێ خوەندنێ دەست پێکرییە (وەختی دەستی پێکردووە - سۆرانی .

ئوتاخا خوەندنێ مەزن بوو (ژوورەکەی خوێندن مەزن بوو - سۆرانی) .

ناوی رووداو لە رۆلی بەرکاردا :

لازمە ئەم دەست ژبرا کوشتنێ بکشینن (پێویستە ئێمە دەست لە برا کوشتن بکێشینەوە - سۆرانی) .

ئەو ژ مرنێ خەلاس بوو (ئەو لە مردن رزگار بوو - سۆرانی) .

ناوی بکەرو ناوی‌کراو

٢٥٣ - ناوی بکەرو ناوی‌کراو لە زمانی کوردی‌دا زۆر کەم پەرەی سەندووە ، هەردووکیان لە رووی کەتیگۆری‌یەوە گەراونەتە سەرناو و وەکو ناو ، ئاوەڵناو ئەرکی رێزمانی دەگێڕن .

لە دیالێکتی کرمانجی‌و سۆرانی‌دا دارشتنی ناوی بکەر وەکو یەکن‌و بە هاوکاری پاشگری (-ی)و(-وو) ، کە دەچنە سەر بناخەی کارەوە دادەرێژرێت .

٢٥٤ – ناوی بکەر لە کرمانجی دا وەکو دیاردەیەکو پاشماوەی هێندێك ناون ، کە لە کاری تێپەرو تێنەپەر وەرگیراونو لە رەگی کاری رانەبردووەوە دارێژراونو بەیارمەتی پاشگری (–ەك ، – ۆك) ، کە لە رەگەزەوە بە نیشانەی ناوی بکەری زمانی دی ئێرانی پێوەستن وەك (–اگا ،–اك) ئەم شێوەی پاشماوانە لەزماندا تەنیٚ وەکو ناو ئەرك دەگێرن :

چاوگ	بناخەی‌کاری رانەبردوو	بناخەی کاری رابردوو
گەستن	گەز–	گەزەك
مێتن	مێژ–	مێژۆك
زڤرن	زڤر–	زڤرۆك
گەرین	گەر–	گەرۆك

لە دیالێکتی کرمانجی‌و سۆرانی‌دا یەك شێوەی ناوی بکەر هەیە ، کە بەیارمەتی پاشگری (–ی) لە کرمانجی‌و (–وو) لە سۆرانی‌دا لەگەڵ بناخەی کاری رابردوو دادەرێژرێت . ناوی بکەر دەمکاتی نییە ، بەڵکو لەرووی واتاوەش هەر بەوکارەوە پێوەستە ، کە لێیەوە وەرگیراوە . پاشگری (–وو) لە سۆرانی‌دا بە رەگی کارێکەوە دەبەسترێت ، کە کۆتایی بە (–ا ، –وو ، –ی)و هاتووە شێوەی (و–(w وەردەگرێت . لە کرمانجی‌دا نیوە دەنگداری (–ی ، y–)ی دەکەوێتە نێوان کۆتایی رەگی کارو نیشانەی ناوی بکەرەوە (–ا ،–ی) ، بەڵام لەگەڵ ئەوکارانەی ، کە کۆتاییان بەدەنگی (–ی) هاتووە ، ئەوسا (–ی) نیشانەی ناوی بکەر لەگەڵ (–ی) کۆتایی رەگەکە لێك‌دەدەن .

ناوی بکەری لە کاری تێنەپەرەوە وەرگیراوە لە هەردوو دیالێکتەکەدا لە رووی واتاو ئەرکەوە وەکو یەکن ، بەڵام ئەو ناوی بکەرانەی ، کە لە کاری تێپەرەوە وەرگیراون زۆر ێك‌ناچن . لە کرمانجی‌دا ئەو ناوی بکەرانەی ، کە لە کاری تێپەری رابردووەوە وەرگیراون واتای دیار و نادیا دەبەخشن .

لێرەدا دەمکاتی کارەکان رۆلی سینتاکسی لە رستەدا دەگێرێت ، وەك رۆلی نیهاد ، دیارخەر . . هەروا ئەو ناوانەی ، کە لە کاری تێپەری رابردووەوە وەرگیراون واتای ناوی کراویش دەدەنو لەروْی دەمکاتی رابردووەوە لەلایەن واتاو ئەرکەوە لەگەڵ ناوی کراوی سۆرانی‌دا یەك‌دەگرنەوە .

لە سۆرانیدا دەمکاتی نادیاری کاری تێپەر بەیارمەتی (–وو) دادەرێژرێت لە بناخەی کاری رابردووی نادیارەوە (بروانە بەندی ٢٨٩ – ٢٩٠) . ئەم ناوی کراوە لە رووی ئەرکی رێزمانییەوە لەگەڵ ناوی کراوی شێوەی کاری رابردووی کرمانجیدا یەكدەگرن .

بناخەی کاری رابردوو		ناوی بکەری کاری رانەبردوو	
کرمانجی	سۆرانی	کرمانجی	سۆرانی
هات	هات	هاتی	هاتو
کەت	کەوت	کەتی	کەوتو
مری	مرد	مری	مردوو
بوو	بوو	بوونێ	بووو
گەرییا	گەڕا	گەرییابی	گەڕاو
لەرزی	لەرزی	لەرزی	لەرزیو
ماما	–	مابی	ماو

ناوی بکەری شێوەی کاری رابردووی دیار

کرمانجی	سۆرانی	کرمانجی	سۆرانی
کوشت	کوشت	کوشتی	کوشتوو
خواند	خواند	خواندی	خواندوو
نڤیسی	نووسی	نڤیسی	نووسیو
رێخست	رێخست	رێخستی	رێخستوو
پێچا	پێچا	پێچابی	–
دروو	دروو	درووتی	دروو

شێوەی نادیار		ناوی کراوی کاری رابردوو (نادیار)	
کوشت	کوژرا	کوشتی	کوژراو
خواند	خوێنرا	خواندی	خوێنراو
نڤیسی	نووسرا	نڤیسی	نووسراو

پێچا	**پێچرا**	**پێچابێ**	**پێچراو**
drووت	**درز**	**drووبێ**	**درراو**

٢٥٦ – ناوی بکەرو ناوی کراو ، کە لە کاری رابوردووەوە دارێژراوە ، لە رستەدا دەبێتە دیارخەرو دەکەوێتە دوای ناوی دیارخراوەوە :

کرمانجی	**سۆرانی**
کتێب نڤیساندی	**کتێبی نووسراو**
دەرگەهێ داخستی	**دەرگەی داخراو**
ناما هنارتی	**نامەی هێنراو**
وەلاتێ سەرکەفتی	**وولاتی سەرکەوتوو**
وەلاتێد یەکبوویی	**وولاتانی یەکگرتوو**

ناوی بکەرو ناوی کراو لە رووی رۆڵی سینتاکسی لە رستەدا پێوەستن بە شێوەکانی وەکو خۆیان . ناوی بکەرو ناوی‌کراو لە کرمانجی‌دا دەگەرێنەوە سەر ناوی رەسەنی گشتی :

کرمانجی :

شاندێ مە ، دەسگرتیا من ، خواندێ دەواتێ ، گەر (ی) پاێ در(ی) یاێ .

سۆرانی :

هێنراوی ئێمە .

چوومە ژوورەوە بۆم دەرکەوت ، کەوا نوسراویان بۆ هاتووە ، رۆژی نوێ ، ژمارە –١١ ، ٢٦

بزووتنەوەیەکی پێشکەوتووی وەکو بزووتنەوەی نیشتمانی گەلی کورد رابەری قازانجی چینە رەنج خوراوەکان ئەکات ، رۆژی ، ١١ ، ٧)

نوێنەری رۆژنامەی ناوبراو .

نەتەوەی کوردمان لەو بەشی کوردستانە دابەشکراوەدا بە هەموو مافەکانی خۆی شادبوو . رۆژی نوێ ، ژمارە –٢– لاپەرە –١٨

گەلێك لەو برادەرانە نووسراوی زۆریان بۆ ناردووم ، رۆژی نوێ ، ژمارە –٢ ، لاپەرە – ٨٦

چاپکراوەکانتان بۆ بنێرن ، رۆژی نوێ ، ژمارە –٢ ، لاپەرە ١٠٧

کاری تێپەر و تێنەپەر

٢٥٧ – تێپەرو تێنەپەر بەواتای کارەکەوە خۆی پێوەستە ، بۆ وێنە :

کاری هاتن ، کەتن (کەوتن – سۆرانی) ، مرن (مردن – سۆرانی) ، لە رووی واتاوە پێویستی‌یان بە بەرکار نییە .

گرتن ، هنارتن (ناردن – سۆرانی) ، برن (بردن – سۆرانی) پێوەیستی‌یان بە بەرکار هەیەو بێ ئەوەی واتای تەواو نابەخشن کاری تێنەپەر بزووتنەوەی فیزیکی ، فسیولۆژی بکەر دەردەبرێ هەوا کاریگەری ناوەوەو دیاردەی دەرەوەو گۆرین لە بارێکەوە بۆ بارێکی دی دەخاتەروو .

کاری تێپەر رووداوی بکەر و رێچکەی بەرەو بەرکار پێشان دەدات ، زۆربەی ئەو کارانەی ، کە کۆتاییان بە (–اندن) دێت بەر ئەو گروپە دەکەون ، لە زمانی کوردی‌دا سنووری نێوان کاری تێپەرو تێنەپەر لە رووی واتاو مۆرفۆلۆژی‌یەوەیە . ئەم دوو هۆیە بەشێوەیەکی ئاشکراو دیار لە بەکارهێنان‌دا لە رستەدا بەدیاردەکەوێت .

کاری تێنەپەر گەردان‌کردنی بکەری کەسی خۆی هەیە ، کە بە شێوەکانی کاتەوە پێوەست نییە ، بەلام کاری تێپەر گەردان‌کردنی (بکەرو بەرکاری)ی هەیەو بەپێی شێوەکانی کاتەوە پێوەستە .

نیهاد لەگەل کاری تێنەپەردا هەمیشە لە دۆخی راستەو خۆ دایە . نیهاد لەگەل کاری تێپەردا ، هەروا بەرکاریش بە پێی شێوەکانی کات‌و تایبەتێکانی دیالێکتی لە دۆخی راستەوخۆو تیان‌و لە شێوەی بێ‌لایەن‌دا دەبن .

کات ، دەمکات‌و چۆنیەتی دارشتنیان

٢٥٨ – لە زمانی کوردی‌دا بۆ دارشتنی کار بە پێی‌کات‌و دەمکات چوار رەگەز بەشداری دەکەن . بناخەی کاتی رانەبوردوو وەیا رابوردووی ، پێشگرو پاشگر ، کۆتایی کەسی کارو کاری یارمەتیدەر .

لە بناخەی کاتی رانەبوردوودا کاری رانەبوردوو داهاتوو ، دەمکاتی ئیخباری :ادەرێژرێت ، هەروا شێوەی ئیلزامی دەمکاتی داهاتوو شێوەی دەمکاتی فەرمان .

بناخەی کاتی رابردوو بۆ دارشتنی شێوەی رابوردوو (دوور ، سادە ، بەردەوام ، نێزیك ، ەمکاتی ئیلزامی شێوەی رابوردوو و رانەبوردوو .

کاتی کار ئەم شێوانە دەگرێتەوە .

رانەبوردوو ، داهاتوو ، رابوردووی سادە ، رابوردووی نێزیك ، رابوردووی بەردەوامی ، رابوردووی دوور ، دەمكاتەكانیش ، دیار ، نادیار ، ئیلزامی ، خۆیی ، ئیخباریو فەرمان .

لە زمانی كوردیدا ئەم شێوانەی لەسەرەوە باسكراودا بە باشیو بەتەواوی لێیان كۆڵدراوەتەوە ، لەنێو بەرهەمە چاپكراوە رێزمانییەكاندا لە رووی دارشتنو هۆیەكانی دارشتنیش كۆڵدراوەتەوە . شێوەكانی كاتو واتاو بەكار هێنانی كار لە كرمانجی ژووروودا لەنێو لێكۆڵینەوەكانی كوردناسانی یەكێتی سۆڤیێتدا رەنگی داوەتەوە (٣ ، ٧٩-٩٧ ، ٤ ، ٣٧-٩٩ ، ١٠ ، ١٤١ ، ٢٣٣ ، ١٤ ، ٥٠٧ - ٦١٨ ، ٢٦ ، ٢٠٧ - ٢٧٠ ، ٥٥ ، ٨٩ ، ١٢٠ - ١٣٢) ، بەلام بەراوردكردنی كار لەنێوان هەردوو دیالێكتەكەدا ، تاوەكو نهۆ نەكراوە .

٢٥٩ - پێشگری د (دە ، ئە - سۆرانی) بۆ دارشتنی شێوەی رانەبوردوو و رابوردووی بەردەوامی بەكاردێت ، بێجگە لەمەش هێندێك واتای جۆراو جۆریش دەبەخشێت ، چۆنیەتی رووداو لە رووی دووبارەكردنەوەی هەمیشەیی كۆتایی نەهاتوویی دەستنیشان دەكات .

ئەم واتایانە لەوانەیە بەهۆی سیمانتیكو سینتاكس دەرببڕێن . لە كرمانجیدا هۆی دەربرینی سینتاكسی لە كاری لێكدراودا بەرچاو دەكەوێت وەكو دووبارەكردنەوەی رەگەزێك لەو رەگەزانەی كارە لێكدراوەكەی لێی داڕێژراوە ، بۆ وێنە ، نالە - نالەكرن و كرنەنالە - نال ، لێرەدا ئاڵوگۆركردنی ئەم رەگەزانە سەرەتای واتای د ردەبرێت . لە سۆرانیدا دەربرینی حەر تای واتا بە یارمەتی كاری هاتنو كەوتن دادەرێژرێت (لەرزین بەراوردبكە ، من كەوتمە نووسین ، قوتاییەكە كەوتە پرسكردن (پرسكردن بەراوردبكە) ، پێشگری (ب -) بۆ دارشتنی كاری ئیلزامی و فەرمان بەكاردێت . لە دیالێكتی ژووروودا بە یارمەتی ئەم پێشگرە شێوەی داهاتوو و فەرمان دادەرێژرێت .

پیتی نا كرنێ

٢٦٠ - لە زمانی كوردیدا ئەم پیتانەی خوارەوە بۆ (نا) كردن بەكاردێن (نە ، مە ، نا ، نی ، ن)

(نە-)لەگەڵ كاری رابوردوو شێوەی دەمكاتی ئیلزامی بەكاردێت . (مە) لە سۆرانیدا بۆ دارشتنی دەمكاتی فەرمان بەكاردێت . لە كرمانجیدا لەگەڵ ئەم پیتەدا پیتی (نە-)ش بەكاردێت .

(ن –) لە کرمانجی‌دا تەنێ لەگەڵ شێوەکانی کاری (کارن) و (زانین) بەکاردێت (نی –) لەگەڵ کاری یارمەتیدەری (هەبوون)و (هەیین) بەکاردێت . لە کرمانجی‌دا لەگەڵ شێوەکانی کاری رابوردوو و رانەبوردووش بەکاردێت . لە سۆرانی‌دا تەنێ لەگەڵ کاری رانەبوردوو دێت ، بەڵام بۆ شێوەی رابوردوو تەنێ پتی (نە–) بەکاردێت .

کۆتایی کەسی کار

٢٦١ – لەگەڵ جیاوازی کەس‌و ژمارەی کاردا کۆتایی کەسی هەیە . ژمارەی تاك کەسی یەکەم‌و دووەم و سێیەمە . ژمارەی کۆش کەسی یەکەم‌و دووەم‌و سێیەمە ، لە دیالێکتی خوارووداو هەموو شێوەکانی هەرسێ کەس لە کرمانجی‌دا هەیە ، کە لە هەردووان‌دا یەك چین ، تەنێ لە کەسی سێیەمی تاك‌دا نەبێت ، لە سۆرانی‌و هیندیك بەشە دیالێکتی کرمانجی‌دا یەك‌ناگرنەوە .

کۆتایی کەسی دیالێکتی خواروو و ژووروو سەرچاوەیەکی رەسەنی‌یان نییە ، لە رووی بەکارهێنانیانەوە دابەش‌دەکرێنە سەر دوو گروپ ، یەکەمیان : ئەو کۆتاییە کەسی‌یانە دەگرێتەوە ،کە دەچنە سەر بناخەی کاری رانەبوردوو .

دووەمیان : ئەو کۆتاییە کەس‌یانەی ، کە دەچنە سەر بناخەی کاری رابوردوو :

تاك			کۆ		
یەکەم	دووەم	سێیەم	یەکەم	دووەم	سێیەم
م	– ی	– ە ، – یێ ، رێت	(in,n) ن ، ین ، نە	ن	ن
سۆرانی م	– ی (ت)	– ی ، رت ، –ات	yn – inین ، ین	ن	ن
کرمانجی م	– ی	———	(n , in) ن	ن	ن
سۆرانی م	– ی(ت)	———	ین (yn) ، ین (in)	ن	ن

له بەراوردکردنی ئەم خشتەی سەرەوەدا ئەوەمان بۆ روون دەبێتەوە ، کەوا لە هەردوو دیالێکتەکەدا یەك جۆرە کۆتایی کەسی هەیە .

کاری یارمەتیدەر

٢٦٢ – (بوون) ، دان (داین) ، هاتن ، هەیین بەرکاری یارمەتیدەر ذەکەون ، کە شێوەودەمکاتەکانی کاری لێکدراویان لێ هادەرێژرێت .

کاری (بوون) بۆ دارشتن دەمکاتی کاری ئیخباریو کاری لێکدراوی ئیلزامیو دەمکاتی داهاتوو بەکاردێت . کاری کەتن دکەوتن – سۆرانی) ؛ (لە هێندیك بەشە دیالێکتی کرمانجی خوارووش دا – کەتن – بەکاردێت – وەرگێر) وەکو کاری بوون کەروان دەکرێو بەکاررێت .

کاری دان بۆ دارشتن دەمکاتی ئیلزامی بەکاردێتو لە رووی دارشتنەوەش تێنەپەرە .

٢٦٣ – کاری هاتن بۆ دارێژراون هیندێک بنچینەیی دیالێکتی هەیە . ئەمە ئەوە پتشان دەوات ، کەوا هەمان بناخەی کاری رانەوردووی (هاتن) لە بەنشە ، کە ئەمانەن ؛ (هێ ، – ێ ، – ە) . لەپاڵ ئەمانەنش دا لە دیالێکتی ژووروودا ئەم بناخەیە شێوەی (تێ –)نشی دەبێت ، کە لە لێکدانی پێشگری (د –) لەگەڵ بناخەی (– ێ) (لە رووی مێرووەوە – هێ) دەنگی (د)ی لەبەر دەنگی (هـ) بە (ت)ی دەگۆرێ .

لە بەشە دیالێکتی موکریدا شێوەی تەواوی بناخەی کاری رانەبردووی ، کە رانەبوردووی (هاتن)ە تەنێ شێوەی (– ە)ی ماوە .

رانەبوردوو

شێوەی چەسپیو

کرمانجی	سلێمانی	موکری
ئەزتێم	من یێم	من دەهێم
توتێی	تۆ یێت	تۆ دەهێی
ئەوتێ	ئەو یێت	ئەو دەهێ
ئەمتێن	ئێمە یێن	ئێمە دەهێین
هونتێن	ئێوە ین	ئێوە دەهێن
ئەوانتێن	ئەوان ین	ئەوان دەهێن

لە شێوەی نەچەسپیودا پیتی (نا) بە کۆتایی بناخەی کارەوە (– ێ ، – ە ، هێ)وە دەلکێت :

ئەز نایێم ، نایێم	من نایەم	من ناهێم
تو نایی ، نایێ	تۆ نایەی	تۆ ناهێی
ئەو نایی ، نایێ	ئەو نایە	ئەو ناهێ
ئەم نایێن ، نایێن	ئێمە نایەین	ئێمە ناهێین
هوون نایێن ، نایێن	ئێوە نایەن	ئێوە ناهێن
ئەوان نایێن ، نایێن	ئەوان نایەن	ئەوان ناهێن

شێوەی داهاتووی هاتن لە بەنشە دیالێکتی سلێمانی‌و موکری هەر شێوەی رانەبوردووە ، بەڵام لە شێوەی داهاتووی لە کرمانجی‌دا لە بناخەی رانەبوردووە (رێ)و پێشگری (bi — — ، بـ—) ، کە بزوێنی (i) بزرۆکەی لەنێودەچێت :

کرمانجی	سلێمانی	موکری
ئەزێ بێم	من‌ێم	من‌دەهێم
تویێ بێی	تو یەێت	تۆ دەهێی
ئەوێ بێ	ئەو ێت	ئەو دەهێ
ئەمێ بێن	ئێمە ێین	ئێمە دەهێین
هوونێ بێن	ئێوە ێن	ئێوە دەهێن
ئەواناێ بێن	ئەوان دەێن	ئەوان دەهێن

شێوەی ناکراوی کاری داهاتوو لەگەڵ شێوەی ناکراوی کاری انەبوردوو وەکویەکن .

هەموو شێوەکانی کاری ابوردووی (هاتن) لەگەڵ کاری تێنەپەری کەتن (کەوتن — سۆرانی) لە رووی گەردانکردندا یەکن .

٢٦٤ — کاری (هەبین) ، کە واتاو ئەرکی تایبەتی خۆی لە زماندا هەیە ، وەکو کارێکی پێوەستە ، ئەم کارە تەنێ شێوەی رانەبوردووی هەیە (بروانە بەندی ژمارە ٣٢٣ — ٣٢٤) ، کە وەکو کاری پێوەست دەبێت‌و بناخەی دێرینی‌خۆی ، کە (هە)یە لە دەست دەدات‌و هەر شێوەی کەسەکانی هەن : ئەز هاتمە ، توهایتیی ، ئەوهاتی‌یە هتد وەیا ئەزکوردم ، توکوردی ، بەوکوردە هتد .

شێوەی کۆتایی کاری پێوەست

	جۆری یەکەم		جۆری دووەم	
	له دوای بزوێن		له دوای نەبزوێن	
	کرمانجی	سۆرانی	کرمانجی	سۆرانی
تاك	– مه یەکەمی تاک	– م	– م	– م
	– ێی دووەمی تاک	– ی(ت)	– ی	– ی(ت)
	– یە سێیەمی تاک	– یە	– ە	– ە
کۆ	نه	ین	ن	ین
	نه	ن	ن	ن
	نه	ن	ن	ن

دارشتنی کاتی کار
دەمکاتی ئیخباری

٢٦٥ – له زمانی کوردی‌دا هیچ هۆیەکی مۆرفۆلۆژی جیاواز بۆ کاری جۆراو جۆر نییە . شێوەکانی دارشتنی کار له بناخەی کاری رانەبوردووی تێپەرو تێنەپەرو بناخەی کاری رابوردووی تێنەپەر له هەردوو دیالێکتەکەدا یەکن . جیاوازی تەنێ له کاری تێپەری رابوردوودا هەیە .

تێبینی

له هەموو کاتێکی شێوەکانی کاری بزووتنەوەدا بزوێنی (– ە)ی دەچێتە سەر . که له ئامرازی (وە)یە (بروانە بەندی ژمارە – ١٣٧٨) . ئەم دیاردەیە لەم بارانەدا بەرچاودەکەون ، که لەدوای کاردا بەرکاری تیان وەیا ئادڤێربلی شوێن دێن .

کاتی رانەبوردوو

٢٦٦ – شێوەی کاتی رانەبوردووی کاری تێپەرو تێنەپەر به بەپێش‌کەوتنی پێشگری (دە ، ئە – سۆرانی) به پێش بناخەی کارەوەو پێوەلکانی کۆتایی کەسی جۆری یەکەم به کۆتایی بناخەکەوە دادەرێژرێت . پێشگری (د) له زۆربەی زۆری شێوەکانی دیالێکتەکانی ژووروودا بەکاردێت‌و لەنێو تێکستی زمانی وێژەیی کلاسێکی بەشە دیالێکتی کوردی سوریا ، تورکیا ، شێوە زمانی ئەو

کوردانەی ، کە لەبەری رۆژئاواو باکووری رۆژئاوای گۆمی رەزاییەو بەشە دیالێکتی کوردەکانی موسل ، شەنگار (لە عیراق) لە بەنشە دیالێکتی کوردکانی ئەرمەنستان ، گورجستان‌و ئازربایجان‌دا بەرچاودەکەوێت . شێوەی (دە –) لە موکری‌و بەشە دیالێکتی هەولێرو رەواندزو کەرکوك هەروا بەنشە دیالێکتی کوردی تورکمنستانیش بەکاردێت .

کۆتایی کەسی شێوەکانی کاری رانەبوردووی دیالێکتی ژووروو خواروو لە بناخەوە یەگ دەگرنەوەو وەکو یەکن ، تەنیا لە کەسی سێیەمی تاگ‌و دووەمی کۆدا هێندیك جیاوازی‌یان هەیە .

لە بەشە دیالێکتەکانی ژووروودا کۆتایی کەسی هی سێیەمی تاگ لە شێوەی (ە)دا دەبێت . شێوەی (–ی) کورت‌کراوەی (–ێت)ە ، کە لە دەسنووسە وێژەییەکانی سەرەکانی نێوەراست‌دا بەرچاودەکەوێت‌و هەروا لە تێکستە فۆلکلۆری‌یەکانی بادنیان‌و بەشە دیالێکتەکانی ژووروو ی جزیرەو موسل‌و هەکاری‌و هی‌دی . لە هێندیك بەنشە دیالێکت‌دا کۆتایی کەسی (– یٚ) وەکو (– ی) گۆدەکرێت ، وەگ بەنشە دیالێکتەکانی کوردی تورکمنستان‌و ئازربایجان .

لە بەنشە دیالێکتەکانی خوارووداکەسی سێیدمی تاگ لە شێوەی (رێ)دا دەبێت‌و کورت‌کراوەی (– ێت)ە بۆیە هێندیك‌جار (ێت) یش بەکاوێت ، هەروا کەسی سێیەمی تاگ لە هێندیك کاردا لە شێوەی (– ات)دا دەبێت ، ئەو کارانەی ، کە کۆتاییەکانیان بە دەنگێکی بزوێن دێت لە کەسی سێیەمی تاك کۆتایی کەسییان نییە ، کۆتایی کەسی کەسی یەکەمی کۆ لەم شێوانەدا (in – n) و (in – yn – ne, ine – ne) دا دەبن . لە بەنشە دیالێکتەکانی ژووروودا شێوەی in   n لەگەڵ کەسی‌دووەم‌و سێیەمی تاکی هەردوو دیالێکتەکدا یەکن ، کۆتایی کەسی یەکەمی کۆ لە بەشە دیالێکتی کوردانی تورکمنستان‌دا لە شێوەی ine)و (ne و لە بەنشە دیالێکتی دیاربەکردا لە شێوەی (ine   ne)دا بەکاردێن .

لە دیالێکتی خوارووداکۆتایی کەسی کەسی یەکەمی کۆ لە شێوەی ین// in و ynدا دەبێت .

شێوەی چەسپیو

تاك

	کرمانجی	سۆرانی
کەسی یەکەمی تاك	ئەز دکەڤم	من دەکەوم (ئەکەوم)
کەسی دووەمی تاگ	تو دکەڤی	تۆ دەکەوی (ئەکەوی)
کەسی سێیەمی تاگ	ئەو دکەڤە	ئەو دەکەوێ (ئەکەوێ)

کەسی بەکەمی تاك	ئەز دنڤیسم	من دەنووسم (ئەنووسم)
کەسی دووەمی تاك	تو دنڤیسی	تۆ دەنووسی (ئەنووسی)
کەسی سیێیەمی تاك	ئەو دنڤیسە	ئەو دەنووسێ (ئەنووسێ)

کۆ

	کرمانجی	سۆرانی
کەسی یەکەمی کۆ	ئەم	ئێمە دەکەوین (ئەکەوین)
کەسی دووەمی کۆ	هوون دکەڤن	ئێوە دەکەون (ئەکەون)
کەسی سیێیەمی کۆ	ئەوان	ئەوان دەکەون (ئەکەون
کەسی یەکەمی کۆ	ئەم	ئێمە دەنووسین (ئەنووسین)
کەسی دووەمی کۆ	هوون دنڤیسن	ئێوە دەنووسن (ئەنووسن)
کەسی سێیەمی کۆ	ئەوان	ئەوان دەنووسن (ئەنووسن)

شێوەی ناکراو (نەچەسپیو) (تاك)

کەس	کرمانجی	سۆرانی
یەکەمی تاك	ئەز ناکەڤم	من ناکەوم
دووەمی تاك	تو ناکەڤی	تۆ ناکەوی
سێیەمی تاك	ئەو ناکڤە	ئەو ناکەوێ
یەکەمی تاك	ئەز نانڤیسم	من نانووسم
دووچی تاك	تو نانڤیسی	تۆ نانووسی
سێیەمی تاك	ئەو نانڤیسە	ئەو نانووسێ

کۆ

کەسی	کرمانجی	سۆرانی
یەکەمی کۆ	ئەم	ئێمە ناکەوین
دووەمی کۆ	هوون ناکەڤن	ئێوە ناکەون
سیێیەمی کۆ	ئەوان	ئەوان ناکەون

یەکەمی کۆ	**ئەم**	**ئێمە نانووسین**
دووەمی کۆ	**هوون نانڤیسن**	**ئێوە نانووسن**
سیٚیەمی کۆ	**ئەوان**	**ئەوان نانووسن**

٢٦٧ – شێوەی کاری رانەبوردوو واتای رووداو دەبەخشێت لە کاتی روودان (لە کاتی قسەکردن‌دا) وەیا ئەو رووداوە دەخاتەروو ، کە بە شێوەیەکی گشتی‌و هەمیشەیی روودەدات ، بیٚئەوەی بۆ هیچ ،سەردەمێکی کات بگەرێنەوە :

دەچوومە سەر بەحریٚ تورانٚ‌دا و ماسییان دەگرم ، مەکەتری – ١٥٤ .

سیتۆك پیاوێکی راستگۆیە ، حەز لە چاکە ئەکات ، راستی پیٚ‌خۆشە ، حکایەتی زادیج – ٧٧ .

سیتۆك مەرڤەکی راستگۆیە ، ئەو گەنجی حەزدکە ، راستی گەلەکی پیٚ خۆشە – کرمانجی .

ئێستە سیٚ ساڵە ئەم‌سیٚ برایەم مقابلی بە لەشکەری قرالی ئەسکەریٚ قرالی فرەنگ شەر ئەکەن ، مەکەتری –١٢

نها سیٚ سالە ئەڤ سیٚ برێد من مقابل ئەسکەری قرالیٚ فرەنگ شەر دکن – کرمانجی .

شوان مەر ناڵەوەرێنیٚ ، شڤان پەز ناچێرینە–کرمانجی .

پشیلە گۆشت ناخوا ، پشیلە گوشت ناخوە – کرمانجی .

تۆ سەرخۆشی من وا ئەزانم ئەمە رۆژە مانگ نییە ، مەکەتری – ٧٦

تو سەرخوەشی ،ئەز وا دزانم ، ئەڤا رۆژە نە مەهە ، کرمانجی

کابرایەك ئەچیٚ بۆ پۆلیس‌خانە ،شکات لە رەفیقەکەی ئەکات ، مەکەتری–٧٦ .

کاتی داهاتوو

٢٦٨ – کاری داهاتوو لە بناخەی کاری رانەبوردوو دادەرێژرێت‌و بە پێوە لکانی کۆتایی کەسی جۆری یەکەم (بروانە بەندی ژمارە –٢٦١) . لە دیالێکتی خوارووی هیچ نیشانەیەکی مۆرفۆلۆژی بۆ کاتی داهاتوو نییە . بۆ ئەم ئەرکە هەر تەنیا شێوەی رانەبوردوو بەکاردێت .

لە کرمانجی‌دا بە پێچەوانەیە . چەند نیشانەیەکی تایبەتی بۆ دارشتنی کاری داهاتوو هەیە . لەوانە نیشانەی (ب –) . کە بەپێش بناخەی کاری رانەبوردووەوە دەلکێت ، هەروا نیشانەی (–یٚ) وەیا ویٚ ، دیٚ بە پێی شێوەی دیالێکتەکە لەگەڵ کاری داهاتوودا بەکاردێت کاتیٚ دەکەوێتە دوای نیهادەوە ، بەم جۆرە :

ئەزێ بکم	ئەز وێ بکم	وەیا ئەز دێ بکم
تونێ بکی	توی وێ بکی	وەیا تو دێ بکی
ئەمێ بکن	هوون ێ بکن	وەیا ئەوانا دێ بکن

گەر لە رستەی چەسپیودا شێوەکانی کاری* داهاتوو لە دیالێکتی ژووروو و خوارووودا لەیەك سەرچاوەوە بڕون ئەوا شێوەی ناکراویمان وەکو یەكدەبن و پیتی (نا) شوێنی (ب –)ێ دەگرێتەوەو نیشانەکانی دی داهاتووش بەکارنایەن .

کرمانجی	سۆرانی
ئەز ناکەڤم	من ناکەوم
ئەز ناکم	من ناکەم
ئەز نانڤیسم	من نانووسم

٢٦٩ – کاری داهاتوو رووداو لە داهاتوودا پێشان دەدات ، بێئەوەی کاتی روودانەکە بە تەواوی دیاربخات .

کاری داهاتوو لە کرمانجی‌دا لەگەڵ کاری دەمکاتی ئیلزامی یەك دەگرێتەوە ، لەرووی ئەو ووشە جیاوازانەی ، کە لە رستەدا بەکاردێن . پێوەندی جیاوازی جیاجیا دەردەبرێت لە هیڤی‌داری ، توانایی ، مەرجی هتد (بروانە بەندی ژمارە – ٢٩٧)

باوەکو لە سۆرانی‌دا شێوەی داهاتووی کار لەگەڵ دەمکاتی ئیلزامی‌دا یەكناگرنەوە ، بەلاَم لە رووی واتا دەربرینەوە هەر هەمان پێوەندی جیاواز جیاواز بە پێی ئەو وشانەی لێی دارێژراون پێشان‌دەدرێت :

دەسگیرانم رۆیشتووە ، ئەچم بەدوایەوە ، بزانم لە کوێ ئەیدۆزمەوە ، مەکەتری –١٤

دەستگرتیا من چوویە ، ئەزێ هەرم ، بزانم لە کو وێ ببینم – کرمانجی

لەم باخە خانوویەك ئەکەین ، تیا دانیشین ، مەکەتری –٣٠)

دڤی باخی‌دا ئەم خانیکی چێکن تێدا روونین – کرمانجی

کوری گەورە ووتی : بابە گیان ، تۆ خۆش بی لەگەڵ برا ناوجوانما ئەچین بۆت یەنین ، مەکەتری –٤٤

کورێ مەزن گۆت : باڤێ جان ، تو خوەش بی ، ئەمێ دگەل براێی مە نەوجوان هەرن ، ژ تەرا بینن – کرمانجی .

کاری رابردووی ساده

٢٧٠ – له سۆرانیو کرمانجیدا کاری رابوردووی ساده له بناخەی کاتی رابوردوو دادەرێژرێتو کۆتایی کەسی جۆری دووەمی پێوە دەلکێت ، (بروانه بەندی ژماره ٢٦١) .

شێوەی چەسپیو

سۆرانی	کرمانجی	کەس
من کەوتم	ئەز کەتم	یەکەمی تاك
تۆ کەوتی	تو کەتی	دووەمی تاك
ئەو کەوت	ئەو کەت	سێیەمی تاك
ئێمه کەوتین	ئەم کەتن	یەکەمی کۆ
ئێوه کەوتن	هوون کەتن	دووەمی کۆ
ئەوان کەوتن	ئەوان کەتن	سێیەمی کۆ

له شێوەی ناکراودا پێتی (نه –) بەپێش کاری رابوردووی ساده دەکەوێت .

٢٧١ – کاری رابوردووی ساده له رووی واتاوه له کاری رابوردووی نێزیك ، ... یکه . لەوانەیه واتای تەواوی رووداني رووداو له رابوردوودا پێشان بدات ، بەلاّم بێ دەست نیشانکردنی کاتی کۆنکریتی رووداوەکه . کاری رابوردووی ساده له رووی نێزیکی کاتی رووداني کارەکەدا به پێچەوانەی کاری رابوردووی دووره :–

که چوونه ئەویٚ ، شێخول عەرەب له ماڵەوه نەبوو ، ژنەکەی هات به پیریانەوه ، مەکەتری –١٠

کو چوونەویٚ ، شێخول عەرەب نەماڵبوو ، ژنا وی هات ب پیرگیا وی – کرمانجی

کور روو بەرووی ئاسك رۆیشتن ، تا لێی نێزیك بوونەوه ، مەکەتری –٦

کور بەر ب ئاسکیٚ چوون هەتا لیٚ نێزیكبوون – کرمانجی .

ماڵێ ئاوایمان له تەمۆی شەشتلی خواستو بەرێکەوتینو گەیشتینه گوندی براخۆرا ، توفیق ووردی – ٤٦

مه ماڵ ئاڤایی ژ تەمویٚی شەشتلی خوەستو ئەم برێکەتنو گهشتینه گوندیٚ برا خۆرا – کرمانجی

٢٧٢ – لە ڕستەی تێکەڵدا دەتواندرێ شێوەی دەمکاتی ئیلزامی لە بریتی کاری سادە بەکاربێت :

شەرتمان کرد لەگەڵ یەکتری ، کە من مردم ئەو شوونەکا ، ئەگەر ئەویش مرد من ژن نەیەنم ، مەکەتری –٦٠

مە بهەڤرا شەرت گرت کو ئەز مرم ئەو مێر نەکا ، ئەگەر ئەو مر ، ئەز ژنێ نانیم–کرمتنجی .

کاری ڕابوردووی نێزیك

٢٧٣ – شێوەی کاری ڕابوردووی نێزیك لە هەردوو دیالێکتەکەدا وەکو یەکن . کاری ڕابوردووی نێزیك لە ناوی بکەرو کاتی ڕابوردوو دادەڕێژرێت و کۆتایی کەسی کاری (هەیین)ی پێوە دەلکێت (بڕوانە بەندی ژمارە ٢٦٤) ، لە کرمانجیدا پاشگری (–ی) ناوی بکەر لەم جۆرە بارانەدا لەنێو دەچێت : ئەز هاتمە ، تە ئەز شاندمە . ئەوی ئەم گرتنە .

پاشگری (–ی) ناوی بکەر لە کەسی دووەم و سێیەمی تاكدا لەنێو ناچێت ، بەڵکو بەکاردێت ، باری نەچەسپیوی پاشگری ناوی بکەر لە دارشتنی کاری ڕابوردووی نێزیکدا لەگەڵ هێزی کارەکەدا ، کە دەکەوێتە سەر برگەی هەرە دوایی کارەکەوە تێکەڵ دەبێت .

لە دیالێکتی خوارووداکاری ڕابوردووی نێزیك بە لکانی کۆتایی کەسی کاری (هەیین) بە جۆری دووەمی کۆتایی ناوی بکەرەوە دادەڕێژرێت ، (بڕوانە بەندی ژمارە ٢٦٤) لەم دیالێکتەدا پاشگری ناوی بکەر بە هیچ جۆر لەنێو ناچێت ، کە لە شێوەی (وو) وەیا (و)دا دەبێت ، (بڕوانە بەندی ژمارە (٥٥) لەم دارشتنەدا پیتی (و /w/) دەکەوێتە نێوان ناوی بکەرو کۆتایی کەسی کاری پێوەستەوە (بڕوانە بەندی ژمارە ٢٨ ، ٣٢)

لەنێوچوونی پاشگری ناوی بکەر و لەنێوچوونی تەواوی لە هێندیك کارداو لە یەکچوونی دوو شێوەی ڕێزمانی لەڕووی سیمانتیکەوە پێشاندەدات ، کە بریتین لە ناوی بکەر ، کە لە بناخەی کاری ڕابوردووەوە دارێژراوەو ئەمە سەرنجێك دەخاتەروو ، کە ئەویش ئەوەیە ، کاری ڕابوردووی نێزیك لە کرمانجیدا وەنەبێ لە ناوی بکەرەوە دابرێژرێت ، بەڵکو لە بناخەی کاتی ڕابوردووەوە . بەڵام بوونی وەیا دارشتنی ئەم کارە لە دیالێکتی خوارووداوا بە یارمەتی پاشگری ناوی بکەر (وو ، ز)وەیە و لە دیالێکتی ژووروودا لە کەسی دووەم و سێیەمدا هەیە . ئەمە ڕووندەکاتەوە . کەواکاری ڕابوردووی نێزیك لەسەر بناخەی ناوی بکەرەوە دادەڕێژرێت .

کەس	کرمانجی	سۆرانی
یەکەمی تاك	**ئەز کەتمە**	**من کەوتووم**
دووەمی تاك	**تو کەتیی**	**تۆ کەوتووی(ت)**
سیٚیەمی تاك	**ئەو کەتی‌یە**	**ئەو کەوتووە**
یەکەمی کۆ	**ئەم کەتنە**	**ئێمە کەوتووین**
دووەمی کۆ	**هوون کەتنە**	**ئێوە کەوتوون**
سیٚیەمی کۆ	**ئەوان کەتنە**	**ئەوان کەوتوون**

بۆ ناکردنی ئەم دارشتنەی سەرەوەدا پیتی (نە) لە هەردوو دیالێکتەکەدا بەپێش کارەکەوە دەکەوێت :

ئەز نەکەتمە ، من نەکەوتووم – سۆرانی .

٢٧٤ – کاری رابوردووی نێزیك رووداوێك پێشان‌دەدات ،کە لە رابوردوودا رووی‌داوە ، بەلاّم ئەنجامی روودانەکە بەرەو کاتی رانەبودووش هاتووە :

دەسگیرانم رۆیشتووە ، ئەچم بەدوای ، بزانم لەکوێ ئەیدۆزمەوە – مەکەتری –١٢

دەسگرتیا من چوویە ، ئەزێ پەی وێ هەرم ، بزانم لکو وێ ببینم – کرمانجی .

ئەی ! سولتان مەحموود ، خێرا واهاتووی ؟ ووتی : هاتووم لە جیاتی حەسەن ، مەکەتری –٣٨

ئای ! سولتان مەحموود ، چی وا زوو هاتی‌یە ؟ گۆت : دەوسا حەسن هاتمە – کرمانجی .

دایکی سمرغەکان هاتووە ، تەماشای‌کرد زەلامێك لەبن هێلانەی بەچکەکانی‌یەوە نوستووە ، مەکەتری –٤٦

دایکا سمرغان هات ، تەماشاکر زلامەك لهێلینا جووجکێد وێ‌دا رازاییە – کرمانجی

بەقەدەری چەند رۆژێکی لێرانە دانیشتوونە ، مەکەتری –٢١٢

بقەدەرا چەند رۆژان ئەم لڤرا روونشتنە – کرمانجی .

رابوردووی دوور

٢٧٥ – کاری رابوردووی دوور لە دیالێکتی ژووروو و خوارروودا لە ناوی بکەری کاتی رابوردوو و کاری یارمەتیدەری (بوون) لە شێوەی کاتی رابوردووی سادەدایە .

لێرەدا لەنێوچوون وەیا نەمانی ناوی بکەر لەچاو کاری رابوردووی نێزیکدا بەهێزترە . چونکە لە هیچ شێوەیەکی کاردا ناوی بکەر بەتەواوی بەکارنایەت ، بەڵکو لە هێندیک بەشە دیالێکتدا پاشگری ناوی کورتکراوەتەو بووە بە (i) بزرۆکە ، نەبوونی ئەم بزرۆکەیەش لە دارشتنی رابوردووی دووردا هیچ زیانێك وەیا کەمییەکی ناداتێ . بەم جۆرە ناوی بکەرو بناخەی کاری رابوردووی کارەکە وەکو یەك دەبن .

شێوەی چەسپیو

سۆرانی	کرمانجی	کەس
من کەوتبووم	ئەز کەتبووم	یەکەمی تاك
تۆ کەوتبووی(ت)	تو کەتبووی	دووەمی تاك
ئەو کەوتبوو	ئەو کەتبوو	سێیەمی تاك
ئێمە کەوتبووین	ئەم کەتبوون	یەکەمی کۆ
ئێوە کەوتبوون	هوون کەتیوون	دووەمی کۆ
ئەوان کەوتبوون	ئەوان کەتبوون	سێیەمی کۆ

شێوەی ناکراوی ئەم کارە بە یارمەتی پیتی (نە) دادەرێژرێت :

ئەز نەکەتبووم ، من نەکەوتبووم – سۆرانی

تو نەکەتبووی ، تۆ نەکەوتبووی – سۆرانی

٢٧٦ – کاری رابوردووی دوور ئەنجامی تەواوبوونی رووداوی رووداوێکی دی پێشاندەدات بەواتا یەکێك لەم دوو رووداوانە لەرووی رووادانەوە بە ئەوی دی کەوتووە .

لەو تێکستە کرمانجییانەی ، کە ر . لیسکۆ کۆی کردوونەتەوە شێوەی کاری رابوردووی نێزیك هی کەسی دووەم و سێیەمی تاك لەگەڵ کاری رانەبوردوودا یەکدەگرنەوە : لۆ – لۆ .

ما ئەڤ مغارە بێخوە دیە ، توێ هاتییە لێ روونشتیە ؟ تێکستی کوردی –١١

تو شاش بوویە ، تو کەتییە هوندور ، سەرچاوەی پێشوو –١١

تو ئیرۆ هاتیە ، هەکە مێری هەرە پەیڤا خوە هلینە ، سەرچاوەی پێشوو ، ١١ ،٨٦

لەو وەختە ، کە ئەو لە مەکتەب دەرچوو منیش لێرە نەبووم چووبووم بۆ بانی بۆ خوێنین . مەکەتری –٧٠

وەی وەختیدا ، کو ئەو ژ مەکتەبێ دەرچوو ، ئەزژی نە لڤرابووم ، چووبووم ناڤ باغ بۆنا خوەندنێ – کرمانجی .

بە کووچە تاریکەکان گەرا منالەکانی برسی چاوپێکەوت ، رەنگیان زەرد هەڵگەرابوو ، هەڵبژاردە – ٩٤

د کووچێ تاریدا گەریا ،چاڤ بزارویێد برچیکەت ؛ رەنگێ وان زەربوو بوو – کرمانجی .

کاری رابوردووی بەردەوامی (هەمیشەیی)

٢٧٧ – کاری رابوردووی بەردەوامی لە بناخەی کاتی رابوردوو بەپێشکەوتنی پیتی (د) لە کرمانجی (دە)[×] لە موکریو (ئە) لە بەشە دیالێکتی سلێمانیو کوردانی تورکمنستان بەپێش بناخەوەو پێوەلکانی کۆتایی کەسی جۆری دووەم ، (بروانە بەندی ژمارە ٢٦١)

کەس	کرمانجی	سۆرانی
یەکەمی تاك	ئەز دکەتم	من دەکەوتم (ئەکەوتم)
دووەمی تاك	تو دکەتی	تۆ دەکەوتی(ئەکەوتی)
سێیەمی تاك	ئەو دکەت	ئەو دەکەوت (ئەکەوت)
یەکەمی کۆ	ئەم دکەتن	ئێمە دەکەوتین(ئەکەوتین)
دووەمی کۆ	هوون دکەتن	ئێوە دەکەوتن (ئەکەوتن)
سێیەمی کۆ	ئەوان دکەتن	ئەوان دەکەوتن(ئەکەوتن)

شێوەی ناکراوی کاری رابوردووی بەردەوامی بەبەکارهێنانی پیتی(نە)یە ، کە دەکەوێتە پێش کارەوە :

(×) – وەنەبێ (دە) هەر لە موکریدا بەکاربێت ، بەڵکو لە هێندیك بەشە دیالێکتی دیش لە کرمانجی خوارووداا بەکاردێت ، وەك بەشە دیالێکتی هەولێرقەلادزەو پژدەر ، وەرگێر.

ئەز نەدەکەتم ،من نەئەکەوتم – سۆرانی .

٢٧٨ – کاری رابوردووی بەردەوامی رووداوێکی دوور وەیا دووبارەکراوە پیشان‌دەدات ، کاتی رووداوەکە لە رابوردووە ، بەلام نازاندرێ چ رابوردوویەك :

دەو سالەدا وەستا رەجەب ناوکوردەکی وەستاکارو دان لە تۆپ دارشتن دەکۆشا ، میرانی سۆران – ٤٦ .

د وێ سالێدا هوستا رەجەب ناڤ کوردەکی هۆستکار و زانا دتۆپ رێتنێدا دخەتبی –کرمانجی

هەر چوار بە تۆپزێ زیوەوە لەپێش دەرۆیشتن ، میرانی سۆرانی – ٥١

هەرچار ب تۆپزێ زیڤا ل پێشییا وی دچوون – کرمانجی

کەلۆس لە هەمدیانێ بە شووانی دەژیا ، میران سۆران – ٣

کەلۆس ل هەمدیانێ ب‌شڤانی دژیا – کرمانجی

٢٧٩ – لە کاتی گەردان‌کردنی شێوەکانی کاری بزووتنەوە وەیا تێکەلێ پیتی (نە) دەکەوێتە کۆتایی کارەکەوەو رێچکەی رووداوەکە دەست‌نیشان دەکەن‌و لە کاتی گەردان‌کردنی هێندێك کاردا ئەم پیتە دەوری کۆتایی کەسی دەگێرێ :

من هاتوومەتە گوند

ئەو کەوتووتە مال

تکام لە میر هەیە ، چەند رۆژکە ، کەنێزیکەکی بابلی جووان هاتووتە ئەم کۆشکە ، ئەمر بکەن با بڕواتەوە بۆ بابل ، چیرۆکی زادیچ –٤٤

ئەز لاڤا ژمیر دکم ، ئەڤا چەند رۆژە ، کوکەنیزەکا بدەو ژبابلێ هاتیە ڤێ‌کۆشکێ ئەمربکن بلا بێ بابلێ – کرمانجی .

ئەو ئێلە خیانەتی لەگەلێ کورد کردووە ، خۆی فرۆشتۆتە دژمن ، خانزاد –ێ

ئەوی عێلێ بەکوردان‌را کریە ، خوە فرۆشیە دژمن – کرمانجی

بیست‌و پێنج کەس لە لادێ‌یەکانی تۆ چوونەتە مەهابادو بوونەتە پێشمەرگە ، رەحیمی قازی – ١٦

بیست‌و پێنج کەس ژ گوندێی تە چوونە مەهابادێو بوونە پێشمەرگە – کرمانجی

ئەوەی تۆ دیوتە ، ئەوە لاوی تۆ نی‌یە ، ئەوە کچی شێخول‌عەرەبەو هاتوو وەتە ئێرە ، مەکەتری –٨

ئەوا تە دیتیێ . ئەو نێچیرا تە نینە . ئەو کچا منە ، کچا شیخول‌عەرەبە هاتیە ڤرا – کرمانجی

بەلاّم داخەکەم هێشتا نەگەیشتووینەتە ئەو پایەی ، کە بتوانین مێژووی پەندی پێشینانمان بنووسین ، پەندی پێشینان –٧

لێ مخابن ئەم هێ نەگهشتینە وی یابی کو تاریخا پەندێ پێشێید مە بکاربن بنڤیسن – کرمانجی

گەردانکردنی کاری تێپەری رابوردوو

٢٨٠ – ئەو رستانەی ، کە بەشی گوزارەیان برێتیە لە کارێکی تێپەری رابوردوو هێندێك تایبەتێتی خۆی هەیە ، لە دیالێکتی ژووروودا سوبێکت (نیهاد //بکەر) لە دۆخی تیان‌دا دەبێ ، بەلاّم ئۆبێکت (بەرکار) لە دۆخی راستەوخۆدا دەبێت . کارەکە لەگەلّ بەرکاردا رێك‌دەکەوێت ، نەك لەگەلّ نیهاد ، سوبێکت لە رووی ژمارەوە هەر ئەوەیە ، کە بەخۆیەوەیە ، بەلاّم ژمارەی ئۆبێکت لەنێو کارەکەدا پێشان دەدرێت . لە کاتی نەبوونی بەرکاردا کار لەرووی شێوەوە لەگەلّ کەسی سیّ‌یەمی تاك‌دا یەك‌دەگرنەوە .

نیهاد و بەرکار لە زمانی ویژەیی سۆرانی‌دا شێوەی بیّ‌لایەنیان دەبێ ، ژمارە لە شێوەی نیهادو بەرکاردا پێشان‌دەدرێت . لە بواری کوردۆلۆژی‌دا ئەم شێوە دارشتنە لەلایەن لێکۆلّەرەوەکانەوە روونکردنەوەی جیاواز جیاوازیان بۆ کراوە ، وەکو ف . یوستی (٦٩ ، ٢٤٣ – ٢٤٥) و ر .جاردن (٦٨ ، ٢٨ –٣٠) کە وای بۆچوون ، ئەم دیاردە رێزمانی‌یە وەکو شێوەی نادیاری فارسی کۆنە . ima tya mana krtam // ئەمە ئەوە ، لەگەلّ من کرا .

لەگەلّ ئەم روونکردنەوەو راڤەکردنەوەی ژووروودا نابیّ رێك‌بکەوین بەر لەهەموو شتێك لە زمانی کوردی ئەمرۆدا ئەم بارە لە شێوەی نادیاردا نییە ، بەلّکو لە شێوەی دیارو چەسپیودایە ، بۆ وێنە ، کە دەلّێ : من کر ئەوە ناگەیەنێت ، کە لەگەلّ من کرا . من چووك گرت ئەوە ناگەیەنێت ، کە چووك لە لایەن منەوە گیرا هتد . . ئەم دارشتنە بۆ ئەو جۆرە کارانە بەکاردێت ، کە تێپەرو رابوردوون .

لە زمانی کوردی ئەمرۆدا شێوەیەکی تایبەتی کاری نادیار هەیە ، کە لە رووی نێوەرۆك‌و دارشتنەوە لەگەلّ دارشتنی کاری تێپەری رابوردوو جیاوازە کاری تێپەری رابوردوو لە کرمانجی‌دا لەرووی روالّەتی دەرەوەی‌دا لەگەلّ فارسی کۆنی (ima tya mana krtam) دا رێك دەکەوێت ، بەلاّم ئێمە بەلّگەیەکی مێژوویمان بەدەستەوە نییە ، بۆ ئەوەی بلّێین ئەم جۆرە دارشتنەی کاری تێپەری رابوردوو لە کوردی‌دا بەردەوامی راستەوخۆی فارسی کۆنە .

تاکه بناخەیەکی دارشتنی ، کە لەم دارشتنەی باسکراودا نێزیك بێت‌و خزمەتی ئەم بیرەی سەرەوە بکات دارشتنی ناوی کراوی کاری تێپەری رابوردووە هەرچ بەڵگەو بیانوویەکی دی ، کە بۆ ئەم گریانە بەسوودبێت نییە . نێوی (دارشتنی نادیار) لە زمانی ئەمرۆدا پڕ بەپری نێوەرۆکەکەی نییە ، ب .ف . میللەر ئەم پێکهێنانەی بە دارشتنی ئێرگەتیف (sergative)ی نێو بردووە (مەبەست لە ئێرگەتیف ئەو شێوە دۆخانەی هێندیك زمانە ، کە سەرچاوەی رووداو لەگەڵ کاری نادیاردا پێشان‌دەدات ، وەرگێر) ، کە ئەم زاراوەیەش لە هیچ کام لە دیالێکتەکانی زمانی کوردی‌دا بۆ ناونانی ئەم جۆرە دارشتنە ناگەیەنێت و دەست‌نادات . ئێرگەتیف ئەو دارشتنە دەگرێتەوە ، کە نیهادی رستەکە لەگەڵ کاری تێپەردا شێوەیەکی تایبەتی ببێت ، کە جیاوازبێت لەگەڵ هەموو جۆرە دۆخەکانی دی . ئەو کارەی کە برێتیە لە گوزارە لەگەڵ نیهادوا رێك‌ناکەوێت ، بەڵکو لەگەڵ بەرکاری راستەوخۆدا .

شێوەی نیهاد لە زمانی کوردی‌دا لەم جۆرە دارشتنەدا ، لە دۆخی تیان‌دا دەبێت . لەو دوو دۆخانەی ، کە هەن (راستەوخۆوتیانو بێ‌لایەن) دەبێ . لە زمانی ویژەیی سۆرانی‌داو کە هەر تەنیا ئەم شێوەیەش لەم دیالێکتەدا هەیە .

لێرەدا ناتواندرێ ئەمانە لە دۆخی ئێرگەتیفیش‌دابن . بەم لێکدانەوەیە ئەوە روون‌دەبێتەوە ، کەوا زاراوەی دارشتنی ئێرگەتیڤی تایبەتێتی کاری تێپەری رابوردووە لە دیالێکتی ژووروو و دیالێکتی خوارووش‌دا .

ئوسکارمان لەو بەشە رێزمانی‌یە کورتەی ، کە لەگەڵ تێکستی موکری‌دا نووسیویەتی ئەم دارشتنەی کاری تێپەری رابوردووی بە دارشتنێکی تایبەتی دانوە ، کە لە ئەنجامی پێوەلکانی جێ‌ناوی لکاو بەناوی کراوەوە دادەرێژرێت مان لەو باوەردابووە ، کە ئەم جۆرە دارشتنە لە دارشتنی زمانی کۆنی فارسی نێزیکە ، بەلام لە رووی نێوەرۆکەوە لەگەڵ ئەم زمانە کۆنەی فارسی‌یەدا یەك ناگرێتەوە .

د .ن .مەکەتری لە لێکۆڵینەوەکانی خۆی‌دا ، ئەوانەی دەربارەی دیالێکتەکانی کوردین . ئەم جۆرە دارشتنە لە دیالێکتی خوارووا بە نێوی (agentia) بەواتا نوێنەر وەیا جێگرو لە بادینان‌دا بەنادیار دەبات . د .ن . مەکەتری لە روون‌کردنەوەکەی‌دا ئەم دارشتنەی ، کە لە کاری رابوردووەوەیە لە دیالێکتی خواروو و ژووروودا لە رووی شێوەو نێوەرۆکەوە بەراوردکردووە .

ئەم جۆرە بەراوردکردنە لە زمانی ئەمرۆدا بۆ ئەم دارشتنە بەکارێکی بێ‌بناخەو ناراست دەژمێردرێت ،چونکە ئەم کارەی یەکێتی هەردوو دیالێکتەکە لێك دوور دەخاتەوە ،کە

هەردوویان بە شێوەیەکی گشتی خێوی یەك جۆرە دارشتنن ، بەم جۆرە ، ئەم روونکردنەوەیەی مەکەتری پرسیاری یەكبوونی ئەم جۆرە دارشتنە لە رووی بنچینەو سیمانتیکەوە لەنێودەبات .

لە کوردەوانی سۆڤیەتی‌دا زاراوەی دارشتنی ئۆبێکتی بەکارهاتووە ، کە پر بە پری ئەم دارشتنەیە لە دیالێکتی ژووروودا . بوونی ئەم جۆرە دارشتە لە دیالێکتی خوارووش‌دا ئێمە پێشنیازدەکەین ، کە زاراوەی (دارشتنی ئۆبێکتی‌و بێ‌ئۆبێکتی) بۆ بەکاربێت ، کە وەنەبێ هەر شێوەی دەرەوەی ئەم دارشتنە بەڵکو نێوەرۆکەکەشی لەهەردوو دیالێکتەکەدا دەگرێتەوە .

٢٨١ – بۆ دیارخستنی پێوەندی کاری تێپەری رابوردوو لە هەردوو دیالێکتەکەدا پێویستە دوو جۆرە رستە پێشان‌بدرێ . رستەیەك لەگەڵ بەرکاری راستەوخۆو دارشتنەکەشی ئۆبێکتی بێت‌و رستەیەکیش بە بێ بەرکاری راستەوخۆ بێت ئوبێکتیشی نادیاربێت . بەراوردکردنی شی‌کردنەوەی تەواوی ئەم جۆرە دارشتنە بنچینەکەی پێشان‌دەدات . لێرەدا بوونی جی‌ناوی لکاو سەرهەڵ‌دەدات ، کە کاری تێپەری رابوردوو لە دیالێکتی خوارووودا بێ‌جی‌ناوی لکاو نابێت ، هەر وەکو چۆن کاری تێپەری رابوردوو لە دیالێکتی ژووروودا بێ‌جی‌ناوی کەسی دۆخی تیان نابێت .

دارشتنی بێ‌ئۆبێکتی

٢٨٢ – لە دیالێکتی ژووروودا یەك جۆرە دارشتنی کاری تێپەری رابوردوو بۆ هەموو کەسەکان ژمارەی تاك‌و کۆ هەیە ، بەڵام لە دیالێکتی خوارووودا بە پێچەوانەی دیالێکتی ژووروو لەگەڵ ئەم کارەدا جی‌ناوی لکاوی جۆری دووەم دێت (بروانە بەندی ژمارە ١٥٩ ، ١٦٢ ، ١٦٦) ، کە لە رووی شێوەوە پێشان دەدرێت‌و کۆتایی کەسی کارەکەن ، نەبوونی نیهاد لە رووی رێزمانەوە لەم جۆرە دارشتنەی دیالێکتی کرمانجی ژووروودا نابێ ، هەروەکو چۆن کارەکە لە رووی پێوەندی کەس‌و ژمارەوە بێ‌لایەنەو بریتیە لە بناخەی کاری رابوردووەوە ، دیارنەبوونی نیهاد لە سۆرانی‌دا کار ناکاتە سەر بیری دارشتنەکە ، چونکە جی‌ناوی لکاو جێگری گێرانی دەوری نیهادە . بۆ ناکردنی ئەم جۆرە دارشتنەش پیتی (نە) بە پێش کارەکەوە دەکەوێت لە کرمانجی‌دا ، (من نەکر) لە سۆرانی‌دا (نە) لەگەڵ جی‌ناوی لکاو لێك‌دەدات‌و بەهەردووکیان بەپێش کارەکە دەکەون ، من نەم‌کرد ، نەم‌کرد .

یەکبوونی شێوەی ناکراوی کار لە دیالێکتی ژووروو و خوارووودا لە رووی شوێنی پیتی (نە) ، بەپێش کارەکەوە دەکەوێت لەم شێوانەدا جی‌ناوی لکاو بە کۆتایی کارەکەوە نالکێت ، بەڵکو بە (نە) وە دەلکێت‌و دەکەوێتە پێش کارەوە :

شێوەی رابوردووی سادە

کەس	کرمانجی	سۆرانی
یەکەمی تاك	من	من کردم
دووەمی تاك	تە	تۆ کردت
سێیەمی تاك	وی کر	ئەو کردی
	وێ	
یەکەمی کۆ	مە	ئێمە کردمان
دووەمی کۆ	وە کر	ئێوە کردتان
سێیەمی کۆ	وان	ئەوان کردیان

شێوەی ناکراوی

کەس	کرمانجی	سۆرانی
یەکەمی تاك	من	(من) نەمکرد
دووەمی تاك	تە نەکر	(تۆ) نەتکرد
سێیەمی تاك	وی	(ئەو) نەیکرد
	وێ	
یەکەمی کۆ	مە	(ئێمە) نەمانکردن
دووەمی کۆ	وە نەکر	(ئێوە) نەتانکرد
سێیەمی کۆ	وان	(ئەوان) نەیانکرد

وێنە :

ئینجا وەکو ووتمان ئازادو نەوزاد هەریەگ بەرەنگێگ ناویان دەرکرد ، هیوا ، ژمارە — ٥ — ١٩٥٧ .

ئیجار چاوا مە گوت ئازادو نەوزاد ناڤێ خوە دەرخستن — کرمانجی

کور ووتی : (کاکە گیان ئیژمن بە دوای ئەچم بۆ لای مەراژی خۆمەوە ، مەکەتری — ٨) .

کور گۆت : برا جان د ها ئەزێ بەدووا هەرم بەر بەمەرامێ خوە — کرمانجی لەناکاو دیتم قوماندایێك بە لەشکەرەوە فەرمانی پاوشای هێناوە (چیرۆکی زادیچ — ١٢٧ .

نشکێڤا می دیت ، کو قوماندارەکی بەئەسکەرڤا فەرمان پادشا ئانین — کرمانجی نەم سوتاند ، چیرۆکی زادیچ — ٩٤ .

من نەشموتاند – کرمانجی .
سێتۆك دیتی ، چیرۆکی زادیچ – ٨٩ .
سێتۆك دیت – کرمانجی .
وویتان ، کە مادەم وایە ئێمەنشی بکوژە ، مەکەمزێ – ١٨ .
وان گۆت ، کو ووسانە مەژی بکوژە – کرمانجی .

شێوەی رابوردووی نێزیك

بۆ دارشتنی کاری ناکراوی شێوەی رابوردووی نێزیك (نە) بەپێش کارە تێپەرەکەوە دەکەوێت لە دیالێکتی ژووروودا کۆتایی کەسی کاری پێوەست بە کۆتایی ناوی بکەرەوە دەلکێت و لە دیالێکتی خوارودا لە باری ناکراودا (نە) بەپێش کار دەکەوێت و جێناوی لکاویش بە (نە)وە دەلکێت ، لە باری چەسپیودا جێناوە لکاوەکان بە کۆتایی کارەکەوە دەلکێت :

کەس	کرمانجی	سۆرانی
یەکەمی تاك	**من**	**من کردوومە**
دووەمی تاك	**تە کری‌یە**	**تۆ کردووتە**
سێیەمی تاك	**وی**	**ئەو کردوویە**
	وێ	
یەکەمی کۆ	**مە**	**ئێمە کردوومانە**
دووەمی کۆ	**وە کری‌یە**	**ئێوە کردووتانە**
سێیەمی کۆ	**وان**	**ئەوان کردوویانە**

شێوەی ناکراو

یەکەمی تاگ	**من**	**نەم کردووە**
دووەمی تاگ	**تە نەکری‌یە**	**نەت کردووە**
سێیەمی تاگ	**وی**	**نەی کردووە**
	وێ	
یەکەمی کۆ	**مە**	**نەمان کردووە**
دووەمی کۆ	**وە نەکری‌یە**	**نەتان کردووە**
سێیەمی کۆ	**وان**	**نەیان کردووە**

وێنە :

ووتی : کاکە گیان بە خوا من هێناومە ، یئنجا نازانم ئەوەیانە ، مەکەمزی – ٤٤ گۆت :
کاکێ جان بـخودێ مە ئانی‌یە ، نها نزانم ئەوە یان نا کرمانجی
ئەگەر بیستوتە تکا ئەکەم بۆمان باس بکە ، مەکەنزی – ٧٢ ئەگەر تە بهیستی‌یە لاڤا دکم ژمەر
بێژە – کرمانجی .

لە مەیدانی دلێریدا خۆی نەنواندووە ، خۆی تاقی‌نەکردۆتەوە ، چیرۆکی زادیچ .
دمەیدانا دلێرێدا خوە نیشان‌نەکر ، خوە نەجرباند – کرمانجی .

شێوەی کاری رابوردووی دوور

لە رستەی بێ ئۆبێکتی لە دیالێکتی ژووروودا کاری یارمەتیدەر شێوەی بێ‌لایەنی دەبێت . لە دیالێکتی خوارووودا جێناوی لکاو بە کۆتایی کاری یارمەتی‌دەرەوە دەلکێت ، لە شێوەی ناکراودا چی‌ناوی لکاو بە (نە)وەو دەلکێت بەپێش کارەکەوەو دەکەون ، لەم بارەدا لەگەڵ دیالێکتی ژووروودا یەگ‌دەگرنەوە :

کەس	کرمانجی	سۆرانی
یەکەمی تاك	من	من کردبودم
دووەمی تاك	تە کربوو	تۆ کردبووت
سێیەمی تاك	وی	ئەو کردبووی
	وێ	
یەکەمی کۆ	مە	ئێمە کردبوومان
دووەمی کۆ	وە کربوو	ئێوە کردبووتان
سێیەمی کۆ	وان	ئەوان کردبوویان

شێوەی ناکراو

یەکەمی تاك	من	من نەمکردبوو
دووەمی تاك	تە نەکربوو	تۆ نەتکردبوو
سێیەمی تاك	وی	ئەونەی‌کردبوو
	وێ	

یەکەمی کۆ	مە	ئێمە نەمانکردبوو
دووەمی کۆ	وە نەکربوو	ئێوە نەتانکردبوو
سێیەمی کۆ	وان	ئەوان نەیانکردبوو

شێوەی : رابوردووی بەردەوامی

دارشتنی کاری رابوردووی بەردەوامی لە هەردوو دیالێکتەکەی ژووروو خواروو وەکو یەکن . لە سۆرانیدا جێناوی لکاو بە پێشگری (دە//ئە)وە دەلکێت لە باری چەسپیودا وە لەباری ناکراودا بە (نە)وە دەلکێت :

کەس	کرمانجی	سۆرانی
یەکەمی تاک	من	من دەمکرد
دووەمی تاک	تە دکر	تۆ دەتکرد
سێیەمی تاک	وی	ئەو دەیکرد
	وێ	
یەکەمی کۆ	مە	ئێمە دەمانکرد
دووەمی کۆ	وە دکر	ئێوە دەتامەکرد
سێیەمی کۆ	وان	ئەوان دەیاکرد

شێوەی ناکراو

یەکەمی تاك	من	من نەمدەکرد
دووەمی تاك	تە نەدکر	تۆ نەتدەکرد
سێیەمی تاک	وی	تەو نەیدەکرد
	وێ	
یەکەمی کۆ	مە	ئێمە نەماندەکرد
دووەمی کۆ	وە نەدکر	ئێوە نەتاندەکرد
سێیەمی کۆ	وان	ئەوان نەیاندەکرد

وێنە :

مندالأنی نەیان دەهێشت خەو بچێتە چاوی کاگ مامەندەوە ، رەحیمی قازی - ٨
مندالانێد وی نەدهشت خەو بکڤە چاڤ کاگ مامەند - کرمانجی .

لە دڵی خۆما ئەمووت ، هیوا ژمارە ٥ - ١٩٥٧ .
لـدڵی خوەرا من دگوت - کرمانجی .

ئەمویست شتێگ بکەم نەشم ئەزانی چ بکەم حەزم ئەکرد قسە بکەم ، هیوا ، ژمارە - ٥ ، لاپەرە - ٥ - ١٩٥٧ .
من دخوەست تشتەك بکم من نزانی چ بکم من حەز دکر قسە بکم - کرمانجی .

دارشتنی تۆبێکتی

٢٨٣ - شێوەی دارشتنی تۆبێکتی لەگەڵ کاری تێپەردا لە رستەی دیالێکتی ژووروودا بەرکار راستەوخۆ دەبێت ، هەروەکو لەمەوپێش ووترا . نیهادی لە دۆخی تیاندا دەبێت ، کارەکە لەگەڵ بەرکاری راستەوخۆدا یەگدەگرێت ، لە دیالێکتی خوارووادا بەرکارو نیهاد شێوەی بێلایەنیان دەبێت . جێناوی لکاو بە بەرکارە وە دەلکێت ، کار لگەڵ هیچیان دا رێگ ناکەوێت . لە سۆرانی‌دا کاری رستەی تۆبێکتی لە رووی شێوەوە لەگەڵ کاری هەمان دارنشتن لە کرمانجی‌دا وەکو یەگ نین ، بەلأم رستەی بێ‌تۆبێکتی دا لە رووی شێرەوە لە هەردوو دیالێکتەکەدا وەکو یەکن :

کەس	کرمانجی	سۆرانی
یەکەمی تاك	کور ئەز دیتم (١)	کور منی دیت
دووەمی تاك	کور تو دیتی	کور تۆی دیت
سێیەمی تاك	کور ئەو دیت	کور ئەوی دیت
-	ژنێ ئەو دیت	ژن ئەوی دیت
یەکەمی کۆ	کور ئەم	کور ئێمەی دیت
دووەمی کۆ	کور هون	کور ئێوەی دیت
سێیەمی کۆ	کورئەوان	کور ئەوانی دیت

(١) - کاك وریا عومەر ئەمینیش هەروەکو دکتۆر قەناتی کوردۆ باسی دارشتنی تۆبێکتی دەکا ، بروانە کاروان ، ژمارە ٢ ، ١٩٨٢ ، لاپەرە ٤١ - ٤٣

	ژنی کور	ژن کورەکانی دیت
یەکەمی تاك	کور ئەز نەدیتم	کور منی نەدیت
دووەمی تاك	کور تو نەدیتی	کور تۆی نەدیت
سیٚیەمی تاك	کور ئەو نەدیت	کور ئەوی نەدیت
	ژنیٚ ئەو نەدیت	ژنە ئەوی نەدیت
یەکەمی کۆ	کور ئەم	کور ئیٚمەی نەدیت
دووەمی کۆ	کور هون	کور ئیٚوەی نەدیت
سیٚیەمی کۆ	کور ئەو(ان) نەدیتن	کور ئەوانی نەدیت
	ژنیٚ کور	ژن کورەکانی نەدیت

ویٚنە :

بەیانی نانیان خوارد . مەکەنزی -٦٠

سیٚ وان نان خوەر - کرمانجی

چیرۆکم خویٚندەوە . ریٚزمانی کوردی - ١١٩

من چیرۆك خوەند - کرمانجی

شوشەکەمان شکاند . ریٚزمانی کوردی -١٢١

مە شوشە شکیٚناند - کرمانجی

خانۆکەتان فرۆشت . ریٚزمانی کوردی -١٢١

وە خانی فرۆت - کرمانجی

کور هاتە دەرەوە قالیچەی داخست . لە سەری دانیشت . مەکەنزی -٦٢

کور هاتەدەر . خالیچە راخست لسەر روونشت - کرمانجی

پیرەژن چووە ژوورەوە . دەرگای داخست . مەکەنزی -٢٦

پیرەژن چوو ئۆتاخیٚ دەرگە داخست - کرمانجی

شیٚوەی رابوردووی نیٚزیك

باری چەسپیو

کەس	کرمانجی	سۆرانی
یەکەمی تاك	کور ئەز دیتمە	کور منی دیتووە
دووەمی تاك	کور تو دیتیٚ	کور توی دیتووە
سیٚیەمی تاك	کور ئەو دیتی‌یە	کور ئەوی دیتووە

	ژنێ کور دیتی‌یە	ژن کوری دیتووە
یەکەمی کۆ	کور ئەم دیتنە	کور ئێمەی دیتووە
دووەمی کۆ	کور هوون دیتنە	کور ئێوەی دیتووە
سێ‌یەمی کۆ	کور ئەو(ان) دیتنە	کور ئەوانی دیتووە
	ژنێ کورە دیتنە	ژن کورەکانی دیتووە

باری ناکراو

کەس	کرمانجی	سۆرانی
یەکەمی تاك	کور ئەز نەدیتمە	کور منی نەدیتووە
دووەمی تاك	کور تو نەدیتی	کور تۆی نەدیتووە
سێ‌یەمی تاك	کور ئەو نەدیتی‌یە	کور ئەوی نەدیتووە
	ژنێ کور نەدیی‌یە	ژن کوری نەدیتووە
یەکەمی کۆ	کور ئەم نەدیتنە	کور ئێمەی نەدیتووە
دووەمی کۆ	کور هون نەدیتنە	کور ئێوەی نەدیتووە
سێ‌یەمی کۆ	کور (ەو(ان) نەدیتنە	کور ئەوانی نەدیتووە
	ژنێ کور نەدیتنە	ژن کورەکانی نەدیتووە

وێنە :

ئەمن ئەگەر کوری تۆ نیم بۆچیت کردوومە کوری خۆ؟ مەکەنزی – ١٥٠
ئەگەر ئەز نە کورێ تەمە ، چی تە ئەز کرمە کورێ خوە ؟ – کرمانجی
من خاوەنی ئەم نامەیەم نەدیوە ، بەلاّم ناوم بیستووە ، چیرۆکی زادیچ – ١٢٧
من خوەنێ ڤێ نامێ نەدیتی‌یە ، لێ من ناوێ وی بهیستی‌یە – کرمانجی
رەفیقەکانم بەجێ‌هێشتووە ، ئەبێ بگەرێمەوە بۆ لایان ، مەکەنزی –٨
من هەڤالێت خۆ و جێ‌دا هێشتنە ، دبیت ئەز ڤەگەرم جەم وان – کرمانجی
من ئەرۆم وبزانم بۆچی برامی وا دەولەمەند کردووە ، ئەمنی وا فەقیر کردووە ، مەکەنزی
٦٤–

ئەز هەرم بزانم بۆچ ئەوی برانێ من دەولەمەند کری‌یە ، ئەز وا فەقیر کرمە – کرمانجی

رابوردووی دوور (باری چەسپیو)

کەس	کرمانجی	سۆرانی
یەکەمی تاك	کور ئەز دیتبووم	کور منی دیتبوو
دووەمی تاك	کور تو دیتبووی	کور توی دیتبوو
سێیەمی تاك	کور ئەو دیتبوو	کور ئەوی دیتبوو
	ژنێ کور دیتبوو	ژن کوری دیتبوو
یەکەمی کۆ	کور ئەم دیتبوو	کور ئێمەی دیتبوو
دووەمی کۆ	کور هوون دیتبوو	کور ئەوانی دیتبوو
سێیەمی کۆ	کور ئەوان دیتبوو	کور ئەوانی دیتبوو
	ژنێ کور دیتبوو	ژن کورەکانی دیتبوو

باری ناکراو

کەس	کرمانجی	سۆرانی
یەکەمی تاك	کور ئەز نەدیتبووم	کوری منی نەدیتبوو
دووەمی تاك	کور تو نەدیتبووی	کور تۆی نەدیتبوو
سێیەمی تاك	کور ئەو نەدیتبوو	کور ئەوی نەدیتبوو
	ژنێ کور نەدیتبوو	ژن کوری نەدیتبوو
یەکەمی کۆ	کور ئەم نەدیتبوو	کور ئێمەی نەدیتبوو
دووەمی کۆ	کور هوون نەدیتبوو	کور ئێوەی نەدیتبوو
سێیەمی کۆ	کور (ەو(ان) نەدیتبوو	کور ئەوانی نەدیتبوو
	ژنێ کور نەدیتبوو	ژن کورەکانی نەدیتبوو

وێنە :

زادیج وەختو سەعاتی خۆی جوان دابەش‌کردوو ، پێش نیوەرۆژ ئیش‌وکاری عالەمی بەجێ دەهێنا . چیرۆکی زادیج - ٤٨

زادیج وەختو سەعاتا خوە باش پارڤەکروو بەری نیڤ‌رۆژ ئیش‌و کارێ عالەمی دانی سەری - کرمانجی

سەری خۆیان داخستبوو . پشتیان کوور کردبۆوە ، دەستیان خستبۆ ناو گیرفانەوە ، بزانن چۆن هەڵ ئەپەرن . چیرۆکی زادیج - ١٠٤ وان سەرێ خوە کربوو بەر خوە ، پشتا خوە کوور کربوو . دەستێ خوە کربوو جێیا خوە بزانن وێ چاوان بڕەقسن - کرمانجی .

رابوردووی بەردەوامی
باری چەسپیو

کەس	کرمانجی	سۆرانی
یەکەمی تاك	کور ئەز دویتم	کور منی دەدیت
دووەمی تاك	کور تو ددیتی	کور تۆی دەدیت
سیٰیەمی تاك	کور ئەو ددیت	کور ئەوی دەدیت
	ژنیٰ کور ددیت	ژن کوری دەدیت
یەکەمی کۆ	کور ئەم ددیتن	کور ئیٚمەی دەدیت
دووەمی کۆ	کور هوون ددیتن	کور ئیٚوەی دەدیت
سیٰیەمی کۆ	کور ئەو(ان) ددیتن	کور ئەوانی دەدت
	ژنیٰ کور ددیتن	ژن کورەکان دەدیت

باریِ ناکراو

کەس	کرمانجی	سۆرانی
یەکەمی تاك	کور ئەز نەددیٚتم	کور منی نەدەدیت
دووەمی تاك	کور تو نەددیتی	کور تۆی نەدەدیت
سیٰیەمی تاك	کور ئەو نەددیت	کور ئەوی نەدەدیت
	ژنیٰ کوی نەددیت	ژن کوری نەدەدیت
یەکەمی کۆ	کور ئەم نەددتین	کور ئیٚمەی نەدەدیت
دووەمی کۆ	کورهوون نەددیتن	کور ئیٚوەی نەدەدیت
سیٰیەمی کۆ	کور (ئەو(ان)نەددیتن	کور ئەوانی نەدەدت
	ژنیٰ کور نەددیتن	ژن کورەکان نەدەدیت

ویٚنە :

کابرایەك بە پیاوەتیدا بوویە ، پینەچیٚتی ئەکرد ، چی دەست بکەوتایە ئەیدا بە کولیٚرەو پیٰخۆرەك ، ئیٚواران لەگەلٰ خۆی ئەیهیٚنایەوە ئەیانخوارد ، هیوا – ۱۹۵۷ میٚرەك مەرۆڤیٚتیدا بوو پینەچیتی دکر ، چ دەست بکەبتا ئەو ددا کولیٚرو پیٚخوەرن ، ئیڤاران ب خوەرادانی دخوەر – کرمانجی .

٢٨٤ – له دیالێکتی ژووروودا لەو رستانەدا ، کە ئۆبێکتین هێندیك جار دیاردەی رێککەوتنی کاری تێپەری رابوردوو لەگەلّ نیهاددا دەبێت :

وەردا دیّ رابوو ، چار خولامیّ خوه هلدا ، فۆلکلۆری کرمانجی –١٠٨

کەرو کولکیّ سلێمین هاتن بله جان ئانین ، فۆلکلۆری کرمانجی –١٠٣

هەردوو برا گلێی قەرەتاژدین قبوول‌کرن ، هەسپا مەمیّ دانە کشاندنیّ ، یەکی دزگن گرت ، یەکی زین لێکر ، مەمیّ سیارکرن ، فۆلکلۆری کوردی – ٢٧٤

دەبینین ، کەوا رێکەوتنی گوزارە لەگەلّ نیهادی لۆگیکی‌دا لەو بارانەدایە ، کە سوبێکتی رووداو کەسی سیّیەمی بێت ، دیاردەی کەسی یەکەم‌و دووەم بەرچاونەکەوتووە . لەم وێنانەی خوارەوەدا ، کە نیهاد برێتیە لەناو وەیا جیّناو ، کە لە چوار رستە پێك‌هاتووە ، لە رووداني‌دا نیهادو کار رێك‌کەوتوون :

١ – ژنیّ (ئەوی) نامە نڤیسی

٢ – ژنیّ (ئەویّ) نامە نڤیسین

٣ – ژنان (ئەوان) نامە نڤیسی

٤ – ژنان (ئەوان) نامە نڤیسین .

لەم رێککەوتنە رێککەوتەدا ، کە ریچکەی کار بەرەو سوبێکتی رستەکە پێشان‌دەدات ، بۆی هەیە ئۆبێکتیش لەگەلّ بێت ، باوەکو لە رووی شێوەوەشی لە دۆخی تیان‌دا بێت .

٢٨٥ – بەم جۆرە لە دیالێکتی ژووروودا دارشتنی کاری بیّئۆبێکتی لە شێوەکانی رابوردوودا یەك جۆرە شێوەی هەیە ، کە لەگەلّ کەسی سیّیەمی تاکی کاری تێنەپەردا یەك دەگرێتەوە . لێرەدا بوونی نیشانەی رێزمانی نیهاد بۆ کەسی یەکەم‌و دووەمی هەموو شێوەکانی کاری رابوردوو پێویستە ، کە هەمیشە لە دۆخی تیان‌دا دەبێت ، جا چ برێتی بێت لە ناو وەیا جیّناو .

جیاوازی نێوان دیالێکتی ژووروو لەگەلّ دیالێکتی خوارووودا لە نەبوونی نیشانەی رێزمانی نیهادە لە دارشتنی بیّئۆبێکتی‌دا ، کە نەبوونیشی هیچ واتایەکی گوتراو ناگۆرێت ، چونکە جیّناوی لکاو کەس و ژمارەی نیهاد دەردەبرێت پێشان‌دەدات . واتای رێزمانی جیّناوی لکاو هەروەکو لە سەرەوەدا هاتووە لەگەلّ شیوەی تیانی جیّناوی لکاوی دیالێکتی ژووروودا رێك‌دەکەوێت ، بەم جۆرە دارشتنی بیّئۆبێکتی دیالێکتی ژووروو و خواروو لێك‌نێزیك دەبنەوە ، بەلاّم شێوەی کارەکانیان یەك‌چینن .

پێوەلکانی جیّناوی لکاو بە کاری رابوردووەوە بە تایبەتێتیکی دیالێکتی خواروو دەژمێردریّ ، بەلاّم ئەم پێوەلکانە هەر لە رووی شێوەوەیە ، چونکە جیّناوی لکاو هەر لە باری

چەسپیویە ب کهرەو د لکێتر ل باری هکرهوده ب پیتی هکریلەر د لکێتر ب ه ردوریال وه دەك ون پێش کارکەر ، هەررا ي ك رنە نێرال نیخهن ی ڕێزمانیو کارەکەوەش لە دارشتنی رابوردووی بەردەوامیدا . ئەم جێگۆرگییەی جیٚناوی لکاوو مانەوەی کاری رابوردوو بە تەنیا . ئەم شێوەیەی لەگەڵ کاری رابوردووی دیالێکتی ژووروودا ڕێك دەکەوێت بەم جۆرە شیکردنەوەی دارشتنی ئۆبێکتی و بێ ئۆبێکتی لەم دیالێکتە وەیا لە ئەوەی دیدا تایبەتێتی دیالێکتی دەستنیشان دەکات ، بۆ وێنە لە دارشتنی ئۆبێکتیدا لە دیالێکتی ژووروودا گەردانکردنی کاری تێپەر تایبەتەو تایبەتێتی دیالێکتی خوارووش بەکارهاتنی جیٚناوی لکاوە .

دەمکات

٢٨٦ – لە زمانی کوردیدا دەمکات بەدوو ڕێگەوە دەردەبرێت یەکەمیان بەهۆی گەردانکردن ، دووەمیان بەهۆی شیکردنەوە :

لە دیالێکتی ژووروو و خوارووا دەمکاتی دیار ، نێوەراست ، نادیار ، ئیلزامی ، خۆیی هەیە .

دەمکاتی دیار لەنێو گەردانکردنی کاری تێپەردا لە شێوەی ڕانەبردوو و ڕابردوودا پێوەندی نێوان سوبێکتو ئۆبێکت پێشاندەدات ، لەوکاتەدا ، کە کەتیگۆری ڕێزمانی نیهادو بەرکار لەگەڵ کەتیگۆری سوبێکتیو ئوبێکتیدا ڕێك دەکەون ، هەروا لە شێوەکانی کاری ڕابردوودا . کاتی ، کە شێوەی ڕێزمانی لەگەڵ کەتیگۆرییەکاندا ناگونجێن بەواتە ، کە سوبێکتی ڕووداوەکە لە دۆخی تیانو بەرکاریش لە دۆخی ڕاستەوخۆدا دەبێت .

دەمکاتی نێوەراست هیچ پێوەندیەکی نێوان سوبێکتو ئوبێکتو ڕووداو پێشاننادات . لەم بارەدا وەکو بڵێی ڕووداوەکە هەر لەنێو سوبێکتەکەدا ڕوودەدات وایە .

لە دەمکاتی نێوەراستدا کار لە هەموو کاتو شێوەکانیدا لەگەڵ سوبێکتی ڕووداو ڕێك دەکەوێت (بڕوانە بەندی ژمارە ٢٦٦ – ٢٧٩)

لە دیالێکتی ژووروو و خوارووا بۆ دەرخستنی پێوەندی دەمکاتی نادیار شێوەی تایبەتی کارەکە هەیە . ئەم دارشتنە لە دارشتنی دەمکاتی نادیاری زمانی ڕووسیدا پێك دەچێت ، وەك ئەم وێنەیە : خانوو لەلایەن کرێکارانەوە بنیات دەندرێت .

(gom noctpoe H:.) هەروا شێوەکەی دی دارشتنی نادیار (gom ctpouTcя Pusoƨumu.) خانوو بنیات نرا .

له زمانی کوردی‌دا دارشتنی نادیار وه‌نه‌بێت هه‌ر له نادیاردا به‌کاربێت ، به‌ڵکو به شێوه‌یه‌کی فراوان له‌گه‌ڵ ئه‌و دارشتنانه‌ش به‌کاردێت ، که نیهاد نادیاره‌و به‌رکاریش له رسته‌که‌دا نییه‌و سوبێکتی رووداوه‌که ئه‌م ده‌وره ده‌بینێ و به‌دیاری ده‌خات .

شێوه‌ی ئیلزامی کار وه‌نه‌بێ پێوه‌ندی نێوان سوبێکت بۆ رووداوه‌که پێشان بدات ، به‌ڵکو به‌هۆوه ده‌ری ده‌خات . له سوبێکته‌وه ته‌نێ دیارخستنی فه‌رمان به‌دیارده‌که‌وێت هه‌تا له رووداوه‌که خۆی به‌هۆی که‌سی نادیاره‌وه به‌دیار ده‌که‌وێت .

ده‌مکاتی نادیار

٢٨٧ – ده‌مکاتی نادیار ته‌نیا له‌کاری تێپه‌ره‌وه داده‌رێژرێت له‌گه‌ڵ نیهادی تیان‌و دۆخی راسته‌وخۆ له دیالێکتی ژووروو و دۆخی بێلایه‌ن له خوارووودا . له زمانی کوردی‌دا هۆیه‌کی تایبه‌تی دارشتنی ده‌مکاتی نادیار له دیالێکتی ژووروو و خوارووودا نییه . له دیالێکتی ژوورووودا به‌هۆی شی‌کردنه‌وه داده‌رێژرێت‌و له دیالێکتی خوارووودا به‌هۆی گه‌ردان کردنه‌وه .

بۆ دارشتنی به‌رکاری تیان ئامرازی پێوه‌ندی ب ، پێ ، ئامرازی ب (به – سۆرانی) پێش ناو ده‌که‌وێت ، ئامرازی (پێ) ته‌نێ له‌و بارانه‌دا به‌کاردێت ، که به‌رکار به‌هۆی رووداو داده‌ندرێت‌و ده‌ژمێردرێت . له‌و بارانه‌ش‌دا ، که رووداو که‌س ده‌نوێنێت ئامرازی ب (به –سۆرانی) له‌گه‌ڵ ووشه‌ی (ده‌ست)دا لێك ده‌درێت .

ئه‌ڤا نامه بقه‌له‌مێ هاتیه نڤیساندن (ێ) .

ئه‌م نامه‌یه به قه‌ڵه‌م نوسراوه ، سۆرانی .

ئه‌ڤا نامه ب ده‌ستی عوسمان هاتیه نڤیساندن (ێ)

ئه‌م نامه‌یه به ده‌ستی عوسمانه‌وه نووسراوه .

له پاڵ ئه‌وانه‌ش‌دا له دیالێکتی خوارووودا هۆیه‌کی دی بۆ دارشتنی به‌رکار هه‌یه ، که به شێوه‌یه‌کی فراوان به‌کار دێت ، ئه‌ویش له لێکدانی ئامرازی پێوه‌ندی (له) له‌گه‌ڵ ووشه‌ی لا وه‌یا لایان ، که ده‌که‌وێته پێش به‌رکاره‌وه‌و پاشکۆی ئامرازی پێوه‌ندی (–ه‌وه) ده‌که‌وێته کۆتاییه‌وه له‌لایه‌ن منه‌وه .

پاش ئه‌وه ، که سوله‌یمان به‌گ له‌لایه‌ن عوسمانییه‌کانه‌وه له‌ناوبرا (خانزاد – ١٩)

٢٨٨ – له کرمانجی‌دا هه‌موو شێوه دارشتنێکی ده‌مکاتی نادیار به یارمه‌تی کاری (هاتن)ه‌وه داده‌رێژرێت (بروانه به‌ندی ژماره –٢٦٣) له‌گه‌ڵ چاوگه‌ی کاره‌که ، که به بێ یارمه‌تی ده‌که‌وێته دوای کاری هاتنه‌وه‌و نیشانه‌ی دۆخی تیانی ره‌سه‌نی مێ (–ێ) به چاوگه‌که‌وه ده‌لکێت :–

ئەز تێم کوتانێ
تۆ تێی کوتانێ
ئەم تێن کوتانێ

کوردستان تێ زیراندن (ێ) ب دەستی ئیمپریالیستان .

٢٨٩ – لە سۆرانیدا هەموو شێوەکانی دەمکاتی نادیار لە دوو بناخەوە دادەرێژرێت . بناخەی کاری رانەبردوو و بناخەی کاری رابردوو .

بناخەی دەمکاتی نادیار لە بناخەی کاری رانەبردوو و پێوەلکانی پاشگری (–رێ) و (–را) . پێك دێت پاشگری (–رێ) بناخەی کاری رانەبردووی نادیار رۆدەهێنێت و (–را) بناخەی رابردووی نادیار دادەرێژێت .

١ – لە راستیدا بناخەی دەمکاتی نادیار لە بناخەی کاری رانەبردووی دیارەوە پێك دێت :–

چاوگ	بناخەی رانەبردووی دیار	بناخەی نادیار	
		رانەبردوو	رابردوو
زانین	زان	زانرێ	زانرا
نووسین	نووس	نووسرێ	نووسرا
هێنان	هێن	هێنرێ	هێنرا

لە بەشە دیالێکتی سولەیمانیدا لە کاری (چاندن ، سەندن) دەنگی (ر)ێ دەکەوێتە نێوان بناخەی کاری رانەبردوو و پاشگرەکەوە :–

چاوگ	بناخەی رانەبردووی دیار	بناخەی نادیار	
		رانەبردوو	رابردوو
سەندن	سێن	سێن (د)رێ	سێن (د)را
چاندن	چێن	چێن(د)ێ	چێن (د)را
شکاندن	شکێن	شکێن (د)رێ	شکێن (د)را

٢ – هێندێك ڕەگی كار بناخەی كاری نادیار دادرێژێت ، له بناخەی كاری ڕانەبردوو به یارمەتی پاشگری (–ێن) ، كه پاشگری (–ڕێ) و (–ڕا) شیان پێوه دەلكێت :–

گەزین	گەز	گەزێنرێ	گەزێنرا
پۆشین	پۆشن	پۆشێنرێ	پۆشێنرا
دۆزین	دۆز	دۆزێنرێ	دۆزێنرا

٣ – هێندێك كار بناخەی دەمكاتی نادیاری له بناخەی كاری ڕابردووی دیارەوه دادەڕێژرێت :–

بەستن	بەست	بەسترێ	بەسترا
ووتن	ووت	ووترێ	ووترا
ویستن	ویست	ویسترێ	ویسترا

٤ – هێندێك كار بناخەی نادیاری به پێوەلكانی پاشگری (–ڕێ) (–ڕا) به كۆتایی چاوگەكەوه خۆی ڕۆدەهێڵدرێت

دان	دانرێ	دانرا
قلشان	قلشانرێ	قلشانرا

٢٩٠ – شێوەی ڕانەبردوو و داهاتووی دەمكاتی نادیار له سۆرانی‌دا له بناخەی ڕانەبردووی نادیارەوه دادەڕێژرێت‌و به یارمەتی پێوەلكانی كۆتایی كەسی جۆری یەكەم (بڕوانه بەندی ژماره ٢٦١) .

له شێوەی ڕانەبردوو و داهاتووی دەمكاتی نادیار له سۆرانی‌دا له بناخەی ڕانەبردووی نادیارەوه دادەڕێژرێت‌و به یارمەتی پێوەلكانی كۆتایی كەسی جۆری یەكەم (بڕوانه بەندی ژماره ٢٦١) .

له شێوەی نێزیكی دەمكاتی نادیاردا نیشانەی (وو)ی ناوی بكەر له وێنەی (و W //) دەبێت :–

ئەم جاره به تەواوی واها چووه مێشكی‌یەوه ، كه له ڕۆژی ئەزەل دا له قەزاو قەدەرەوه نەگبەتی بۆ نووسراوه (زادیج – ١٥٨)

زادیج گوتی : ڕاسته موبدار كوژراوه ؟ (حكایەتی زادیج – ١٠٧)

ئەویش لەبەر چاوم وێرانو تالآن كرا (سەرچاوەی پێشوو – ١٢٥)

خەزنەدار ئەمریدا ئەوانی تر هەموویان جەرمە بکرێن ماڵێکی زوریان لێ بستێندرێ
(سەرچاوەی پێشوو - ١٠٤)

مەسۆفینشن بە دیل گیرا (سەرچاوەی پێشوو - ١٤١)

لە بەردەمی ژوورەکە ئالایەکی سپی هەڵکرا (سەرچاوەی پێشوو - ١٥١)

خانووەکەی منیش تالانکرا ، لەوەدا ئاگری تێ بەردرا (سەرچاوەی پێشوو - ١٢٨)

زەنگی رۆژگاری چەرخی ناهەمواری بە ئەرکی ناخۆشی تۆیا ئەبینراوە ئەخوێندرایەوە
(زمانی کوردی - ٦٧)

٢٩١ - شێوەی نادیار بۆی هەیە برێتی بێت لە هۆی دیش لەوانە ناوی بکەر ، کە لەکاری تێپەری رابردووەوە داڕێژراوە بە یارمەتی کاری پێوەست : ئەز گرتیمە ، تو گرتیی هتد . . .

ئەز گرتیمە ، ئەز گرتیبووم ، ئەزی گرتیبووم .

ئەم دارشتنە باری ئۆبێکتی رووداناکە دەست نیشان دەکات ، کە لە دۆخی راستو خۆدایە .

ئەو ناوە بکەرەی ، کە لەکاری رابردووەوە بە یارمەتی کاری پێوەستەوە بۆکەسی دووەمی تاك داڕێژراوە (گرتیی) لەگەڵ شێوەی رابردووی نێزیکی کەسی دووەمی تاکدا یەك دەگرنەوە . ناوی بکەری کەسی سێیەمی تاك ، کە بە هاوکاری کاری پێوەستەوە داڕێژراوە (گرتییە) لەگەڵ شێوەی رابردووی نێزیکی کەسی سێیەمی تاکدا یەك دەگرنەوە .

من تو گرتیی

من ئەو گرتییە

ئەوان گرتیینە

لەو دارشتنانەی ، کە بەشی نیهاد برێتی دەبێت لە ناوی بکەرو لە دۆخی راستەوخۆدا دەبێت بەرکار بۆی هەیە لەگەڵ ئامرازی پێوەندی (ب) ، بێتو دۆخەکەشی ببێتە تیان .

تۆسن ، لێ دەرێ دکانا دادایینە ، ئەمێ نان ژکیدەرە بینن ؟ -وا ، وایە هِلا دەرێ دکانا بووکلیا ڤەکریە ، ئەم هەرن دوو بوولکییا بستینن .

دوورڤە هەردوو مهنیێ میر کو گرێ داینێ (زمان - ٥٠)

چاکەتا من هلاوستییە (کامەران - ١٥)

ئەز چووم ، لێ دەری داخستی بوو .

من چووم ، بەلام دەرگا داخرابوو - سۆرانی .

گوند ب مێرگینە فرەهـ دۆر گرتبوو (هاوار -٤٧-١٩٤٢)

مەلا دجزیریێ دە چوویە رەحمەتێ . (مەدرەسا جۆر دەڤەشارتییە (هاوار ، ٦ ، ١٩٣٢)
کووچەو کۆلانێن باژێر ب بەرمیێ داگرتی بوو (هاوار–٤ ،١٩٣٢)

دەمکاتی ئیلزامی

٢٩٢ – ان (دن) کە بە پاشگرێکی ئێرانی گشتی دەژمێردوێت لە زمانی ئەمرۆی کوردیدا بە شێوەیەکی فراوان بەکاردێت ، بە رادەیەك زۆربەی کارەکان بە یارمەتی ئەوەوە دادەرێژرێن ، لەکاتی رانەبردوودا تەنێ لەگەڵ کاری تێپەردا بەکاردێت ، بەڵام هێندیك کار واتای ئیلزامیان پاراستووە :

خەوتن – خەوتاندن ، فرین – فراندن ، ناڵین – ناڵاندن ، نڤیسین –نڤیساندن ، هێران – هێراندن ، سۆتن – سوتاندن .

لە زمانی کوردیدا بەهۆی شیکردنەوە دەتواندرێت دارشتنی ئیلزامی رۆبهێڵدرێت ، کە لە چاوگی کارەکەو کاری یارمەتیدەر (دان) دادەرێژرێت ، لێرەدا (دان) دەکەوێتە پێش چاوگەکەوە . لە دیالێکتی خوارووەدا دارشتنی ئیلزامی هەر بەم جۆرەی سەرەوە دادەرێژرێت ، بەڵام ئامرازی پێوەندی بۆ // بە (×) دەکەونە پێش چاوگەکەوە :

لە کاتی رانەبردوودا

ئەز نامێ ددم نڤیساندن / من نامە دەدەم بۆ نووسین

تو نامێ ددی نڤیساندن تو نامە دەدەی بۆ نووسین

لە کاتی داهاتوودا

ئەزی نامێ ددم نڤیساندن / من نامە دەدەم بۆ نووسین .

توێ نامی ددی نڤیساندن / تو نامە دەدی بۆ نووسین

لە کاتی رابردووی سادەدا لە دارشتنی تۆبێکتیدا

ژنێ ئەز دام نڤیساندن .

ژنێ تو دایی نڤیساندن .

لەکاتی رابردووی سادەدا لە دارشتنی بێ تۆبێکتیدا .

من دا نڤیساندن .

تە دا نڤیساندن .

(×) – **لە دیالێکتی کرمانجی خوارووەدا ئەم جۆرە دارشتنە بە یارمەتی بزوێنی (ە)ش رۆدەهێڵدرێت ، من نامە دەدەمە نووسین تۆ نامە دەدەیە نووسین ، وەرگێر .**

له هەموو کاتەکانی ئیلزامی تەنیٚ شێوەی کاری یارمەتی دەری (دان) دەگۆڕێت :-
پێتا ڤی ئاگری ژ مەرا هەر تشتێن ملەت ددە حەزکرنیٚ (زمانی کوردی ، ١١ ، ٢٤٦)
هەلاوی ئەم ئاگرە هەموو شتێکی وولاتمان لیٚ خۆشەویست ئەکا – سۆرانی .
ئەوی دخوەست هەر تشتی بدە زەلال‌کرنیٚ (جگەرخوێن – ٥٤)
ئەو دەیەویست هەر شتیکی بۆ جوانی پیشان‌بدا – سۆرانی
شەرەف ددەکوشتن‌و ئەمارەتا وی دکە دەستیٚ خوە (مەمیٚ ئالان – ١١١ ×)
شەرەف ئەدا بە کوشتن‌و ئەمارەتی داگیردەکا – سۆرانی)

دەمکاتی خۆیی

٢٩٣ – دەمکاتی خۆیی هیچ هۆیەکی مۆرفۆلۆژی نییە ، بەڵکو بەهۆی بەکارهێنانی جیٚناوی خۆیی خوە (خو – سۆرانی)

لەگەلٚ کاری تێپەردا ، کە هیچ ناگۆڕێت‌و لەرستەدا دەوری بەرکار دەگێڕێت ، کاری تێپەر لەم بارەدا زۆر تایبەتێتی خۆی لە دەست‌داوە و هەموو شێوەکانی کاتی هەروەکو جۆری کاری تێپەرە .

خۆی کردە ئەشکەوتەکەوە (مەکەتری – ٢٦)
خوە کرە شکەفتیٚ .
خوە ئاڤێتە بێسیرا مێر (شڤانیٚ کورد –١٩)
خۆی هاویشتە باوەشی مێرد – سۆرانی
لە ئاخری‌دا سی‌و سیٚ ژنی دیندار خۆیان تەسلیم کرد (زادیج – ١٠٩)
دئاخرێیدا سی‌و سیٚ ژنە دیندار خوە تەسلیم‌کرن .
بۆ ماڵی دنیا خۆم بە شەل‌و کوێر نافرۆشم (زادیج – ١١٠)
بو مالی دنیا ئەز خوە نافرۆشم شلان‌و کۆران .
قەلەندەر خوە گران گرت (شڤانی کورد –٦٧)
قەلەندەر خۆی گران گرت .

٢٩٤ – کاری تێپەر لەگەلٚ جیٚناوی هەڤدوو (یەکتر ، یەکدو)

پێکەوە کارکردن‌و رووودان دەگەیەنێت . ئەم جۆرە پێوەندییە لەم کاتەدا دەبێت ، کە لەنێوان چەند کەسێك رووداوەکە روودەدات‌و لە هەمان کاتیش‌دا بە ئۆبێکتی رووداوەکە دەژمێردرێن .

ئەو کارانەی ، کە لەگەڵ جیٚناوی هەڤدوو ، یەکتر ، یەکدوو بەکاردێن واتای خۆیان نەدەست دەدەن ، بەلاٚم لەشێوەی رابردوویدا وەکو تێپەرە .

هەردوو دلێری نەبەرد یەکتریان ئەهێناو ئەبردە دەستیان کرد بەرمبازی ، رمی کوشتنیان دەوەشاندە یەکتری (زادیج – ١٥٤)

هەردوو دەلیریٚ قوچاو هەڤدوو دانین و دبرن ، وان دەست ب رمبازیٚی کر ، رمیٚ کوشتنیٚ وانا دەوەشاند ، هەڤدوو

٢٩٥ – شێوەی کاری ئیلزامی لەلایەن نووسەرانی رێزمانی کوردییەوە زۆر باسکراوە :

لە بەرهەمی ف . یوستی (٦٩ ، ١٨٧)دا شێوەی ئیلزامی و داخوازی بەدیدەکرێت ، ئەز دیٚکەنین بام ، ئەگەر ئەز چێبکم و ئەگەر من چێکرییا .

ر . جاردن (٦٨ ، ٢٦ –٢٧) شێوەی Present Subjunctiv پێشان دەدات ، وەك : ئەز بخوەزم و شێوەی Perfect Conditional , Future Conditional ؛ وەك :

هەکە زوو نەهاتیبان ئەو درەفت .

ئیٚ . سۆن بۆ دیالێکتی کرمانجی خواروو و ژووروو شێوەی conditional ئەکەوم ، subjunctive بکەوم ، Subjunctive Past بکەتم ، subjunctive Future دبکەوم و بکەوم .

هێنانەوەی کاری بکەوم و دبکەوم شێوەی دەمکاتی ئیلزامیش دەگەیەنێت .

گەردانکردنی کاری کەتن (کەوتن) لەکاتی رابردوودا وەکو کارێکی تێنەپەر جیاوازە لەچاو گەردانکردنی کاری تێپەردا .

ئیٚ . سۆن (٨٠ ، ٤٩ –٥٠ ، ٥٨) لە دیالێکتی کرمانجی خوارووداجیٚناوی لکاوی لەگەڵ بەکار دێنێت بەرای ئێمە کەرەستەی کرمانجی خواروو ئەمە ناچەسپێنێت . گەردانکردنی ئەم کارە لە دیالێکتی کرمانجی ژووروودا وەکو کارێکی تێپەرنابیٚ و راست نییە .

د . ن . مەکەنزی و ئیٚ . ماکاروس لە بەرهەمەکانیاندا زۆر فراوانترو درێژتر باسی ئەم شێوەی ئیلزامییەیان کردووە .

ئیٚ . ماکاروس لە ریزمانەکەیدا ، کە سەر بە بەشە دیالێکتی سلیمانییە گەردانکردنی کاری تێپەری بۆ هەر چوار شێوەکەی ئیلزامییەکەی کردووە ، کە ئەمانەن Present Subjunctive – بخۆم ، Preterite Subjunctive – بمخواردایە ،

Present Perfect Subjunctive – خواردبم ،

Past Perfect subjunctive – بمخواردباوایە .

د .ن . مەکەتری لە بەرھەمەکەیدا گەردانکردنی کاری تێنەپەری ئیلزامی لە دیالێکتی کرمانجی خوارووداا دەخاتەروو :

Present subjunctive – بکەوم ،

Past conditional – بکەوتمایە ،

Perfect subjunctive – کەوتبم .

١ – Perfect conditional – (ب) کەوتبام .

١١ – Perfect conditional – (ب) کەوتبایە .

١١ – Perfect conditional – (ب) کەوتبامایە .

هەر لەھەمان بەرھەمدا وێنەی بۆ کاری تێنەپەری ئیلزامی لە دیالێکتی بادینانیشدا هێناوەتەوە :–

Present subjunctive

– بکەڤم ،

Past conditional – بکەتاما ،

Perfect subjunctive

–کە (ڤ) تبم ،

Perfect conditional

ـ کە (ڤ) بتام (١)

لەگەڵ ئەوەی کەرەستەیەکی زۆری ئەم بابەتە لە دیالێکتی کرمانجی خوارووا هەیە ، نووسەر لەکاتی گەردانکردندا جیاوازی لەنێوان ئۆبێکتیو نائۆبێکتی کاری تێپەری دانەناوە .

هەروا ئەم بارە لە بەرھەمەکانی ئی . مەکاروسیشدا بەرچاو ناکەوێت ، تەنیٚ لە بەرھەمی رێزمانی نووسەرانی کورد

(ك .ا . بەدرخان ، نوری عەلی ئەمینو هی دی)دا نەبێ ی .ی تسوکرمان لە بەرھەمەکەی خۆیدا ، کە دەربارەی زمانی کوردییە (٥٣) بەدووررو درێژی باسی دوو شێوەی ئیلزامی دیالێکتی کرمانجی ژووروی کردووە ، لەباری بکەڤم (بکەتاما) . نووسەر چوار شێوەی ئیلزامی ئەم جۆرە کارانەی لە دیالێکتی ژووروودا پێشانداوە ، بەلاّم شێوەی کەتبمو کەتبووما لە بەرھەمەکەیدا باسنەکراوە .

٢٩٦ – بەراوردکردنی کەرەستەی هەردوو دیالێکتەکە بوونی هەر چوار جۆری ئیلزامی

بەگشتی روون دەکاتەوە دووانیان شێوەی رانەبردوو – داهاتووە هی سادەو نەسادەی دووانەکەی دی شێوەی رابردووە هی‌سادەو نەسادەی .

هەموو شێوەکانی ئیلزامی هیڤی ، خواست‌و پێویستی رووداني رووداو لەباری دیارخراودا پێشان دەدات .

شێوەی سادەی کاری ئیلزامی

٢٩٧ – شێوەی سادەی کاری ئیلزامی رانەبردوو – داهاتووی لەباری تێپەرو تێنەپەری‌دا بە رێگەی پێوەلکانی پێشگری (ب –) بە بناخەی کاری رانەبردووەوە لەگەلْ کۆتایی کەسی جۆری یەکەم‌دا (٢٦١) دەبێت .

باری چەسپیو

کەس	کرمانجی	سۆرانی
یەکەمی‌تاك	ئەگەر ئەز بکەڤم	ئەگەر من بکەوم
دووەمی‌تاك	تو بکەڤی	ئەگەر تۆ بکەوی
سێیەمی‌تاك	ئەگەر ئەو بکەڤە	ئەگەر ئەو بکەوێ
یەکەمی‌کۆ	ئەگەر ئەم بکەڤن	ئەگەر ئێمە بکەوین
دووەمی‌کۆ	ئەگەر هین بکەڤن	ئەگەر ئێوە بکەون
سێیەمی‌کۆ	ئەگەر ئەوان بکەڤن	ئەگەر ئەوان بکەون

باری نەچەسپیوی بەیارمەتی پیتی (نە –) دادەرێژرێت ، کە دەکەوێتە پێش بناخەی کارەکەوەو لەو کاتەدا پێشگری (ب –) لەنێو دەچێت :

ئەگەر ئەز نەکەڤم . (ئەگەر من نەکەوم – سۆرانی)هتد

٢٩٨ – شێوەی سادەی کاری ئیلزامی تێپەر لە دیالێکتی کرمانجی خوارووو ژووروودا بەیەك جۆرە رێگەرۆ دەهێلدرێت ، بەلاّم جۆرەکە بۆکاری تێنەپەر زێتر بەکاردێت لەچاوکاری تێپەر .

٢٩٩ – شێوەی سادەی کاری رابردووی تێنەپەری ئیلزامی لە هەردوو دیالێکتەکەدا لە بناخەی کاری رابردوو بە یارمەتی پێشگری (ب –) وپێشگری (ا–) (ایە – سۆرانی) دادەرێژرێت

لە دیالێکتی ژووروودا کۆتایی کەسی جۆری دووەم (٢٦١) بە (ا–) پتەوترو بەهێزتر

دەکرێت‌و لە دیالێکتی خوارروودا کۆتایی کەسی جۆری دووەم بە بناخەی کارەوە دەلکێت‌و (–ا–)ش بەهێزدەکرێت .

کاری ئیلزامی لە دیالێکتی ژووروودا ، کە بە یارمەتی پاشگری (–ا) پێك‌دێت‌و هەر لە دوای کۆتایی کەسی م ،ن دا بەکاردێت .

پیتی ناکردنی (نە) شوێنی پێشگری (ب ـ)ی دەگرێتەوەو بە کارەوە دەلکێت :–

باری چەسپو

کەس	کرمانجی	سۆرانی
یەکەمی تاك	ئەگەر ئەز بکەتاما	ئەگەر من بکەوتمایە
دووەمی تاك	ئەگەر تە بکەتایی	ئەگەر تۆ بکەوتیتایە
سێیەمی تاك	ئەگەر ئەو بکەتا	ئەگەر ئەو بکەوتایە
	کۆ	
یەکەمی کۆ	ئەگەر ئەم بکەتانا	ئەگەر ئێمە بکەوتینایە
دووەمی کۆ	ئەگەر هون بکەتانا	ئەگەر ئێوە بکەوتنایە
سێیەمی کۆ	ئەگەر ئەو(ان) بکەتان	ئەگەر ئەوان بکەوتنایە

باری ناکراو

یەکەمی تاك	ئەگەر ئەز نەکەتاما	ئەگەر من نەکەوتمایە
دووەمی تاك	ئەگەر تە نەکەتایی	ئەگەر تۆە نەکەوتیتایە
سێیەمی تاك	ئەگەر ئەو نەکەتا	ئەگەر ئەو نەکەوتایە
یەکەمی کۆ	ئەگەر ئەم نەکەتانا	ئەگەر ئێمە نەکەوتینایە
دووەمی کۆ	ئەگەر هون نەکەتانا	ئەگەر ئێوە نەکەوتنایە
سێیەمی کۆ	ئەگەر ئەو (ان) نەکەتانا	ئەگەر ئەوان نەکەوتنایە

٣٠٠ – شێوەی سادەی کاری تێپەری رابردووی ئیلزامی (بێ تۆبێکتی) بە یارمەتی پاشگری (–ا) (–ایە – سۆرانی دادەرێژرێت ، کە بە بناخەی کاری رابردووەوە دەلکێت ، پێشگری (ب –)لە دیالێکتی ژووروودا بە بناخەی کارەوە دەنوسیت ، بەلاّم لە دیالێکتی ژووروودا جیٚناوی لکاو دەکەوێتە نێوان ئەم پێشگرەو بناخەی کارەکەوە :–

کەس	کرمانجی	سۆرانی
یەکەمی تاك	ئەگەر من بدیتا	ئەگەر من بم دیتایە
دووەمی تاك	ئەگەر تە بدیتا	ئەگەر تۆ بت دیتایە
سێیەمی تاك	ئەگەر ئەو بدیتا	ئەگەر ئەو بدیتایە
یەکەمی کۆ	ئەگەر مە بدیتا	ئەگەر ئێمە بمان دیتایە
دووەمی کۆ	ئەگەر وە بدیتا	ئەگەر ئێوە بتان دیتایە
سێیەمی کۆ	ئەگەر وان بدیتا	ئەگەر ئەوان بیان دیتایە

لە شێوەی ناکراوی دیالێکتی خواردوودا جێناو بە (نە)وە دەلکێت :-
ئەگەر من نەمکردایە .
ئەگەر تۆ نەتکردایە .

٣٠١ - لە رستەی تۆپێکتی دیالێکتی خواروودا جی‌ناوی لکاو بە بەرکارەوە دەلکێت کاریش سەبارەت بەهەموو کەسەکان یەك جۆرە شێوەی دەبێت‌و پێشگری (ب -)یش لە هەردوو دیالێکتەکەدا بە بناخەی کارەوە دەنووسێت :-

باری چەسپیو

کەس	کرمانجی	سۆرانی
یەکەمی تاك	ئەگەر تە ئەز بدیتاما	ئەگەر تۆ منت بدیتایە
دووەمی تاك	ئەگەر من تو بدیتایی	ئەگەر من تۆم بدیتایە
سێیەمی تاك	ئەگەر ئەوی ئەو بدیتا	ئەگەر ئەو ئەوی بدیتایە
یەکەمی کۆ	ئەگەر تە ئەم بدیتانا	ئەگەر تۆ ئێمەت بدیتایە
دووەمی کۆ	ئەگەر من هوون بدیتانا	ئەگەر من ئێوەم بدیتایە
سێیەمی کۆ	ئەگەر ئەوی ئەو (ان) بدیتانا	ئەگەر ئەو ئەوانی بدیتایە

باری ناکراو

کەس	کرمانجی	سۆرانی
یەکەمی تاك	ئەگەر تەئەز نەدیتاما	ئەگەر تۆ منت نەدیتایە
دووەمی تاك	ئەگەر من تونەدیتایی	ئەگەر من تۆم نەدیتایە
سێیەمی تاك	ئەگەر ئەوی ئەونەدیتایە	ئەگەر ئەو ئەوی نەدیتایە

یەکەمی کۆ	**ئەگەر وە ئەم نەدیتانا**	**ئەگەر تۆ ئێمەت نەدیتایە**
دووەمی کۆ	**ئەگەر مەهون نەدیتانا**	**ئەگەر من ئێوەم نەدیتایە**
سێیەمی کۆ	**ئەگەر ئەوی ئەو (ان) نەدیتانا**	**ئەگەر ئەو ئەوانی نەدیتایە**

٣٠٢ – دەمکاتی شێوەی سادەی ئیلزامی بەزۆری بەکاردێت ، ئەم شێوەیە توانیی ، هیڤی داری ، پێویستیو مەرجی رووداو لە رابردوو و رانەبردوودا پێشان دەدات . ئەم رستانەی خوارەوە بەڵگەی ئەم واتایانەی کاری ئیلزامین ، کە سەرەوەدا باسمان کرد :–

١ – وێنە بۆ واتای مەرج :–

ئەگەر بەردەکە بکەوتایە بەدەستا ، دەستم ئەشکا (رۆژی نویێ ، ١ ، ٥٣)

ئەگەر کەڤر ل دەستێ من (ب)کەتا ، دەستێ منێ بشکەستا – کرمانجی

ئەگەر یەکتری بیێ سەربەستی ئەبێ (رۆژی نویێ – ١ ، ٦١)

ئەگەر یەکتری ببە ، سەربەستی ببە – کرمانجی .

ئەگەر ئەمت بترسامایە لە مەملەکەتی رۆمێ بەتەنێ نەدەهاتم بۆ ناو دوژمنان (مەکەتری – ١٩٨)

ئەگەر ئەز بتر سیباما ، ژ مەملەکەتێ رۆمێ ب تەنێ نەدهاتمە ناڤ دژمن – کرمانجی .

ئەگەر حەزم بکردایە ، هەموو مەتەڵەکانم دەرئەهێنان (زادیج – ١٨٠)

ئەگەر من حەزبکرا ، منێ هەموو مەسەلە دەربانینا – کرمانجی .

ئەگەر ئەم جانەوەرە هەژارە سەرخۆش نەبوایەو ئەوەندە ترسنۆك نەبووایە لێم ئەدا (گەرداوەکە – ٧٩)

ئەگەر ئەوا جانەوەرێ ژار سەرخوەش نەبوویاو ترسنۆك نەبوویا منی لێدا – کرمانجی .

٢ – وێنە بۆ واتای هیڤیداری

کاکە گیان من بۆ ئەوە هاتووم وولاخەکانتان بۆ بگرم (مەکەتری – ٤٤)

کاکێجان ئەز بونا ویێ هاتمە ، کو وولاخان بۆتە بگرم – کرمانجی

گەلی کورد ئەیەویێ بە سەربەستی بژی (رێزمانی کوردی – ٦١)

ملەتێ کورد دخوەزە ب سەربەستی بژی – کرمانجی

دژمن ئەیەویست ئێمە لەناو ببات (چوون – ٢٥٠)

دژمن دخوەست ئەم ژ ناڤێ ببرانا – کرمانجی .

گۆت – ئەز دەخوەزم تو بێی خوشکا من (حکایەتید کوردی)

ووتی : من ئەمەویٚ تو بێ خوشکی من – سۆرانی .

٣ – وێنە بۆ واتای پێویستی

هاوین بوو ، ئەبوایە لەسەربان بنووستینایە (مەکەتری – ٧٤)

هاڤین بوو ، گەرەکی ئەم ل سەربان رازانا – کرمانجی

بۆچ دەبێ خۆم بەدەستی خۆم لە ستارتیە دوورخەمەوە ؟ (زادیج – ٩٩)

بۆناچ گەرەك ئەز خوە بدەستی خوە ژ ستارتێی دوورخەم – کرمانجی

گەرە ئەویٚ فۆرڤافۆرق بکوژە . برا چاڤێ وی نەکەڤە (حکایەتێد کوردی – ١١ ، ٧٤)

٤ – وێنە بۆ واتای توانایی

کەس نییە لە جیهانا بتوانێ ووتەی زمانی خۆی بزانێ (فەرهەنگی خاڵ – ١٥)

لدنیایێ کەس تونە بکارە خەبەرێد زمانی خوە بزانە – کرمانجی .

کچەکەی شێت بووە ، وا لەژێر زەمینە ، هیچ کەسێك ناوێرێ بچێ بەلای (مەکەتری – ٢٤)

کەچکا ویٚ دین بوویە ، ڤا لزندانێدایە ، کەسەك نەوێرە هەرە جەم ویٚ – کرمانجی .

٥ – وێنە بۆ واتای پێشنیاز

رۆژێك وەکو من سەرکەوی‌و بگەیتە ئەندازەی من (زادیج – ١١٨)

شێوەی نەسادەی کاری ئیلزامی

٣٠٣ – شێوەی نەسادەی کاری ئیلزامی بە یارمەتی کاری یارمەتیدەری بوون لە باری ئیلزامی‌دا دادەرێژرێت .

بەپێ شێوەی کاری (بوون)ی شێوەی کاری نەسادەی ئیلزامی دابەش دەبێتە سەرکاری نەسادەی ئیلزامی داهاتوو و کاری نەسادەی ئیلزامی رابردوو .

٣٠٤ – شێوەی نەسادەی ئیلزامی‌کاتی داهاتوو لەناوی بکەری کارو شێوەی داهاتووی کاری یارمەتیدەر (بوون)دا رۆدەهێڵدرێت . ئەم جۆرە دارشتنە ئەنجامی روودان پێشان دەدات بێ ئەوەی بەکاتێکی دیار خراوەوە پێوەست بێت ، هەروا جیاوازی نێوان ئەو ماوانەش دەست نیشان دەکات بە یارمەتی ئەو ووشانەی ، کەتێیاندا بەکار دێن .

لە دیالێکتی ژووروو خوارووادا ئەم جۆرە شێوە دارشتنەی ئیلزامی بەزۆری لە کەسی سێیەم‌دا بەرچاوەدەکەوێت .

گەردان کردنی کاری تێنەپەری نەسادەی کاتی داهاتوو بەم جۆرەی خوارەوە دەبێت :-

کەس	کرمانجی	سۆرانی
یەکەمی تاك	ئەگەر ئەز کەتبم	ئەگەر من کەوتبم
دووەمی تاك	ئەگەر تو کەتبی	ئەگەر تۆ کەوتبیت
سێیەمی تاك	ئەگەر ئەو کەتبە	ئەگەر ئەو کەوتبێت
یەکەمی کۆ	ئەگەر ئەم کەتبن	ئەگەر ئێمە کەوتبین
دووەمی کۆ	ئەگەر هوون کەتبن	ئەگەر ئێوە کەوتبن
سێیەمی کۆ	ئەگەر ئەوان کەتبن	ئەگەر ئەوان کەوتبن

وێنە :-

ئەبێ لە شارەزایانی مێژووزانو هونەری هەموو ناوچەکانی کوردستانی پێك هاتبێت ، نەك تەنها تاقە شوێنێك . (زمانی ئەدەبی کوردی - ٣١)

دڤیت شارەزایانی (تاریخ‌ناس‌و هونەرەڤانیٚ هەموو ناحیید کوردستانیٚ پێك‌هاتبن ، نەك تەنیٚ بیچو وارەکی - کرمانجی

بەلام من پەشیمان نیم لەوەی ، کە ئەگەر گییانی خۆم کردبیٚ لە پێناوی سزای کورما . . هەر نەترسابیٚ ، ئازاری نەبیٚ منیش هیچی کەم ناویٚ (هیوا - ژ -٥ - ١٩٥٣)

لیٚ ئەز پوژمان نینم ژ ویٚ ئەگەر روحیٚ من قوربانیٚ کوریٚ من سزا کربە هەر ئەو نەترسە ، ئازار نەبە ، ئەز قەت تشتەکی ناخوەزم - کرامانجی .

ناچار نەیتوانی ستارتیە نەیەتەوە بیر بەبیری دەهات ، کە ئێستە زۆر لە خەتەر دایە رەنگێ بێ ئێستە مردبێت (حکایەتی زادیج - ٦٣)

نەچار نکاری ستارتێ نەینە بیراخوە ، دهاتە بیریٚ کو نەکا خەدەرا گران‌دایە ، دبە نیکا مربی - کرمانجی

بەلکو ئار کەتبە کادینا وانە (مەمیٚ ئالان - ١٢٠)

بەلکو ئاگر کەوتبێتە ناوکادینیان - سۆرانی .

٣٠٥ - کاری نەسادەی ئیلزامی بۆ دارشتنی کاتی داهاتوو بە پێچەوانەی کاری سادەی ئیلزامییە ، ئەوەی یەکەمیان لە کاری رابردووی تێپەرەوە دادەرێژرێت‌و شێوەی تۆپێکتی‌و بێ تۆپێکتی هەیە (بروانە بەندی ژمارە ٢٨٣ - ٢٨٣)

«گەردان کردنی تێپەری ئیلزامی کاتی داهاتوو»

(شێوەی بێ ئۆپێکتی)

کەس	کرمانجی	سورانی
یەکەمی تاك	ئەگەر من گرتبە	ئەگەر من گرتبم
دووەمی تاك	ئەگەر تە گرتبە	ئەگەر تۆ گرتبت
سێیەمی تاك	ئەگەر ئەوی گرتبە	ئەگەر ئەو گرتبێت
یەکەمی کۆ	ئەگەر مە گرتبە	ئەگەر ئێمە گرتبین
دووەمی کۆ	ئەگەر وە گرتبە	ئەگەر ئێوە گرتبن
سێیەمی کۆ	ئەگەر وان گرتبە	ئەگەر ئەوان گرتبن

(شێوەی ئۆپێکتی)

یەکەمی تاك	ئەگەر لاوك ئەز گرتبم	ئەگەر لاوك منی گرتبێ(ت)
دووەمی تاك	ئەگەر لاوك تو گرتبی	ئەگەر لاوك تۆی گرتبێ(ت)
سێیەمی تاك	ئەگەر لاوك ئەو گرتبە	ئەگەر لاوك ئەوی گرتبێ (ت)
یەکەمی کۆ	ئەگەر لاوك ئەم گرتبن	ئەگەر لاوك ئێمەی گرتبێ(ت)
دووەمی کۆ	ئەگەر لاوك هوون گرتبن	ئەگەر لاوك ئێوەی گرتبێ(ت)
سێیەمی کۆ	ئەگەر لاوك ئەوان گرتبن	ئەگەر لاوك ئەوانی گرتبێ(ت)
یەکەمی کۆ	ئەگەر وە ئەز گرتبم	ئەگەر ئێوە منتان گرتبێ(ت)
دووەمی کۆ	ئەگەر مە تو گرتبی	ئەگەر ئێمە تۆمان گرتبێ(ت)
سێیەمی کۆ	ئەگەر ئەوان ئەو گرتبە	ئەگەر ئەوان ئەویان گرتبێ(ت)

وێنە :

مە نەدی یەك کو بهێتی‌یە بازارێ سزێ ب گوهانە ، ئان ریبا وێ دیتبە ب چاڤانە (مەکەتری–٢٥)

دیا وی خوە نالاندگۆ : تە زەبەش حووتا ژمرە ئانین ئەزێ رەحەت بم گۆتە زەبەشی حووتا ژمرە نانی‌بن ئەزێ بمرم (تێکستی کوردی –٥٨)

دایکی خۆی نالاندی ووتی : ئەگەر تۆ شووتی حووتت بۆم هێنا من هێمن دەبم ، کە تۆ شووتی حوتت بۆم نەهێنابن من دەمرم – سۆرانی .

هیچ بۆی نەدەچوو پیرۆت مرۆڤی هەڵگرتیێ (رەحیمی قازی – ٥٠)

قەت نەددا هشی ێخوە ،کو پیرۆت مرۆت رەڤاندە – کرمانجی

تو حەقت چییە ، کە منداڵی هیچ خراپەی لەگەڵ تۆ نەکردبێت ، بێی بیکوژی ؟ (زادیج – ١٧١)

هەقە تە چییە کو تو بێی وی زارو بکوژی ، ڀێ کو ژ تەرا خراڀی نەکربە – کرمانجی .

بەلاٚم لەگەڵ ئەوەش ئەڀێ دراما دەستوورە – بنچینەکانی پاراستیێ (هیوا ، ژمارە – ٣٤ . ١٩٦١)

لێ تەڤی ویێ دبە درامێ دەستوورێد بنیات پاراست بە – کرمانجی ئەگینا وەنەڀێ ئەمانیش فکری ئەو رزگار بوونەیان نەکردبێت (شۆرشەکانی کورد – ٣٤)

٣٠٦ – شێوەی کاری نەسادەی ئیلزامی لە کاتی رابردوودا لە بناخەی کاری رابردووی دووری ئیخباری دادەرێژرێت و (–ا) (–ایە– سۆرانی) پێوە دەلکێت لەپاڵ ئەوەش دا لە کرمانجی خواروودا پێشگری (ب –) بۆی هەیە بە پێش کارەکەوە بکەوێت کاری نەسادەی ئیلزامی لەکاتی رابردوودا تەنێ شێوەی ڀێ ئۆیێکتی هەیە .

(کاری رانەبردوو) (باری چەسپیو)

کەس	کرمانجی	سۆرانی
یکەمی تاك	ئەگەر ئەز کەتبووما	ئەگەر من (ب) کەوتبوومایە
دووەمی تاك	ئەگەر تو کەتبوویاڀی	ئەگەر تۆ (ب) کەوتبوویتایە
سێیەمی تاك	ئەگەر ئەو کەتبوویا	ئەگەر ئەو (ب) کەوتبوویایە
یەکەمی کۆ	ئەگەر ئەم کەتبوونا	ئەگەر ئێوە (ب) کەوتبوونایە
سێیەمی کۆ	ئەگەر ئەوان کەتبوونا	ئەگەر ئەوان (ب) کەوتبوونایە
یەکەمی کۆ	ئەگەر ئەز نەکەتبووما	ئەگەر ئێمە نەکەوتبوومایە
دووەمی کۆ	ئەگەر تو نەکەتبوویاڵی	ئەگەر ئێوە نەکەوتبووتایە
سێیەمی کۆ	ئەگەر ئەو نەکەتبوویا	ئەگەر ئەوان نەکەوتبوویایە (×)

(×) – لەگەڵ ئەم دارشتنانەی سەرەوەدا جۆری دارشتنی دیش هەیە کە هەمان واتا دەبەخشن ، بۆ وێنە لە ناوچەی سلێمانی‌دا شێوەی (ب) کەوتبامایە ، (ب) کەوتابام ، (ب) کەوتبام ، لە بەشە دیالێکتی ئەرمەنستان‌دا لەگەڵ شێوەی کەتبووما شێوەی (کەتبوویاما) یش بەکاردێت . ئەم شێوانە لە رووی واتاوە یەکن ، بەلاٚم جیاوازی فۆنەتیکیان بۆ کاری (بوون) دەگەڕێتەوە (بوویاما ، بووما ، باما ، بام – بەراوردیکە) لەگەڵ لەنێو چوونی (–ا) (–ایە – سۆرانی) (بکەوتبامایە ، بکەوتابام ، بکەوتبام بەراوردبکە)

کاری تێپەر

١ – لە ڕستەی بێ تۆبێکتیدا شێوەی نەسادەی ئیلزامی لە دیالێکتی ژووروو و خوارووودا گشتی نییە . لە دیالێکتی خوارووودا جێ ناوی لکاو دەکەوێتە نێوان (ب) ی و بناخەی کارەکەوەو لە شێوەی ناکراویدا پیتی ناکردنی (نە) دەکەوێتە جێگەی (ب) یەوە :–

باری چەسپیو

کەس	کرمانجی	سۆرانی
یەکەمی تاك	ئەگەر من کربوویا	ئەگەر من بم کردبووایە
دووەمی تاك	ئەگەر تە کربوویا	ئەگەر تۆ بت کردبووایە
سێیەمی تاك	ئەگەر ئەوی کربوویا	ئەگەر ئەو بی کردبووایە
یەکەمی کۆ	ئەگەر مە کربوویا	ئەگەر ئێمە بمان کردبووایە
دووەمی کۆ	ئەگەر وە کربوویا	ئەگەر ئێوە بتان کردبووایە
سێیەمی کۆ	ئەگەر ئەوان کربوویا	ئەگەر ئەوان بیان کردبووایە
یەکەمی تاك	ئەگەر من نەکربوویا	ئەگەر من نەم کردبووایە
دووەمی تاك	ئەگەر تە نەکربوویا	ئەگەر تۆ نەت کردبووایە
سێیەمی تاك	ئەگەر ئەو نەکربوویا	ئەگەر ئەو نەی کردبووایە

٢ – لە دیالێکتی خوارووودا لە ڕستەی تۆبێکتیدا لەگەڵ شێوەی کاری ڕابردووی نەسادەی ئیلزامیدا جێ ناوی لکاو بە کۆتایی بەرکارەوە دەلکێت و نیشانەی (ب)ێی بە پێش کارەکەوە دەلکێت :–

کەس	کرمانجی	سۆرانی
یەکەمی تاك	ئەگەر تە ئەز دیتبووما	ئەگەر تۆ منت بدیتبووایە
دووەمی تاك	ئەگەر من تو دیتبایە	ئەگەر من تۆم بدیتبووایە
سێیەمی تاك	ئەگەر ئەوی ئەو دیتبویا	ئەگەر ئەو ئەوی بدیتبووایە
یەکەمی کۆ	ئەگەر تە ئەم دیتبوونا	ئەگەر تۆ ئێمەت دیتبووایە
دووەمی کۆ	ئەگەر من هوون دیتبوونا	ئەگەر من ئێوەم دیتبووایە
سێیەمی کۆ	ئەگەر ئەوی ئەوان دیتبوونا	ئەگەر ئەو ئەوانی دیتبووایە

له دارشتنی شێوەی ناکراوی‌دا (نە) شوێنی (ب) یێ دەگرێتەوە لە سۆرانی‌دا ، بۆ وێنە :- ئەگەر من تۆم نەدیتبووایە . ئەگەر تۆ منت نەدیتبووایە . هتد شێوەی کاری ئیلزامی رابردووی دووری تێپەر ، کە بە یارمەتی کاری یارمەتیدەری (بوون) دادەرێژرێت ئەم جۆرە دارشتنەشی هەیە :-

ا - لە سۆرانی‌دا : بت‌کردبا ، بیکردبا هتد . .

ب - لە کرمانجی‌دا : کربیا ، کربیا ، کربوا .

وێنە :

هەرچ زادیج پەسەندی نەکردبا هیچ کەسێك قەبوولی نەدەکرد (زادیج - ٤٥)

زادیج پەسنێ هەرچ نەکربوویا ، قەت کەسەکی قەبوول نەدەکر - کرمانجی .

گوتی : لێم ناگەرێی ئەمن وا لەگەڵ خوای تێکەڵ ببوم ، ئەوی بم‌گوتبایە بۆم دەرۆی ، دوعام قەبوول دەبوو (مەکەنزی - ١٥٢)

ئەوی گۆت : تۆ ژمن ناگەری ئەز گهیشتبووم خوە دیێخوە ، ئەویێ من گۆتوویا ویێ بهاتا سەری دووامنیێ قەبوول ببویا - کرمانجی .

ئەگەر لە پێش‌دا بەمنت بگۆتبا سوژنەکەم بۆ دروست بکە سنعەتی

خۆم ئاسانتر دەزانی‌و زووترم تەواو دەکرد (مەکەنزی - ١٧٤)

ئەگەر لە پیش‌دا گۆتبوویا من سوژنیێ بو من چێکە سنعەتا منە من ئاسانتر دزانی‌و زووتر تەمام دکر - کرمانجی .

دەستی من دامەنی حەزرەتی سولێمانی بیێ حوکمەکی بردایە لەسەر تەیرو تووارى ئەسمانی لەسەر بەژنێکی باریك بکەن سێبەری (مەکەتری - ٨٢)

دەستیێ من ل‌داوا حەزرەتی سلێمان بە حوکمەکی کربوویا سەر تەیرو تووێی ئاسمان لەسەر بەژنا زراف بکە سێبەر - کرمانجی

کاری ئیلزامی دەمکاتی نادیار

٣٠٧ - دەمکاتی نادیار چوار شێوەی ئیلزامی هەیە ، دووانی هی داهاتووە سادەو نەسادە دووانەکەی دیشی رابردووە - سادەو نەسادەی .

٣٠٨ - شێوەی سادەی کاری ئیلزامی دەمکاتی نادیار لە کرمانجی‌دا بۆ دەمکاتی داهاتوو کاری یارمەتیدەری (هاتن) بەکاردێت (٢٦٣) ئەم جۆرە شێوەیە لە سۆرانی‌دا لەکاتی رانەبردووا بە یارمەتی پێشگری (ب) دادەرێژرێت .

باری چەسپیو

کەس	کرمانجی	سۆرانی
یەکەمی تاك	ئەگەر ئەز بێم نڤیساندن	ئەگەر من بنووسرێم
دووەمی تاك	ئەگەر تو بێی نڤیساندن	ئەگەر تۆ بنووسرێیت
سێیەمی تاك	ئەگەر ئەو بێ نڤیساندن	ئەگەر ئەو بنووسرێت
یەکەمی کۆ	ئەگەر ئەم بێن نڤیساندن	ئەگەر ئێمە بنووسرێین
دووەمی کۆ	ئەگەر هوون بێن نڤیساندن	ئەگەر ئێوە بنووسرێن
سێیەمی کۆ	ئەگەر ئەو (ان) بێن نڤیساندن	ئەگەر ئەوان بنووسرێن

پیتی ناکران دەکەوێتە پێش کارەکەوەو جێگەی (ب)یێ دەگرێتەوە لە هەردوو دیالێکتەکەدا :

ئەگەر ئەز نەیێم
نڤیساندن ئەگەر من نەنووسرێم – سۆرانی
ئەگەر تو نەیێ
نڤیساندن ئەگەر تۆ نەنووسرێیت – سۆرانی

٣٠٩ – لە کرمانجی‌دا شێوەی سادەی کاری رابردووی دەمکاتی نادیاری ئیلزامی بە یارمەتی کاری یارمەتیدەری (هاتن) لە رابردووی ئیلزامی‌دا دادەرێژرێت . لە خوارەوودا بەیارمەتی نیشانەی (ب –)ی ، کە دەکەوێتە پێش کارە نادیارە گەردانکراوەکەوە پێك دێت .

کەس	کرمانجی	سۆرانی
یەکەمی تاك	ئەگەر ئەز بهاتاما نڤێساندن	ئەگەر من بنووسرام
دووەمی تاك	ئەگەر تو بهاتایی نڤیساندن	ئەگەر تۆ بنووسرایت
سێیەمی تاك	ئەگەر ئەو بهاتا نڤێساندن	ئەگەر ئەو بنووسرا
یەکەمی کۆ	ئەکەر ئەم بهاتانا نڤێساندن	ئەگەر ئێمە بنووسراین
دووەمی کۆ	ئەگەر هوون بهاتانا نڤێساندن	ئەگەر ئێوە بنووسران
سێیەمی کۆ	ئەگەر ئەوان بهاتانا نڤێساندن	ئەگەر ئەوان بنووسران

پێی ناکردن لەم جۆرە دارشتنانەدا وەکو ئەوانەی پێشوو جێگەی نیشانەی (ب –)ی دەگرێتەوە لە هەردوو دیالێکتەکەدا :

ئەز نەهاتاما نڤێساندن . ئەگەر من نەنووسرام – سۆرانی .

ئەگەر تو نەهاتابی نڤیساندن . ئەگەر تۆ نەنووسرابێتی – سورانی .

٣١٠ – شێوەی نەسادەی کاری داهاتووی ئیلزامی نادیار بە یارمەتی کاری یارمەتیدەری (بوون) لە دەمکاتی نادیاردا دادەرێژرێت ،

شێوەی ناکراوی بە یارمەتی پێتی (نە) دروست دەبێت .

کەس	کرمانجی	سۆرانی
یەکەمی تاك	**ئەگەر ئەز هاتم نڤیساندن**	**ئەگەر من نووسرابم**
دووەمی تاك	**ئەگەر تو هاتی نڤیساندن**	**ئەگەر تۆ نووسرابی**
سێیەمی تاك	**ئەگەر ئەو هاتبە نڤیساندن**	**ئەگەر ئەو نووسرابێت**
یەکەمی کۆ	**ئەگەر ئەم هاتبن نڤیساندن**	**ئەگەر ئێمە نووسرابین**
دووەمی کو	**ئەگەر هوون هاتبن نڤیساندن**	**ئەگەر ئێوە نووسرابن**
سێیەمی کۆ	**ئەگەر ئەوان هاتبن نڤیساندن**	**ئەگەر ئەوان نووسرابن**

ئەگەر ستاریتا لە شارا نەکوژرابێ ، ئێستە لەناو کە نیزیکی میری ئورکانیادا ئەدۆزێتەوە (حکایەتی زادیج – ١٢١)

ئەگەر ستارتیا ل شەهردا نەهاتبە کوشتن نکا لناڤ کەنیزەکێ میری ئورکان‌دا وێ بیێ دیتنە .

٣١١ – لە دیالێکتی کرمانجی‌دا شێوەی نەسادەی کاری ئیلزامی نادیار بە یارمەتی کاری (بوون)و (هاتن)ەوەش پێك دێت . لێرەدا (هاتن) لە شێوەی ناوی بکەردا دەبێت . لە سۆرانی‌دا شێوەی کاری رابردووی ئیلزامی کاری بوون بە بناخەی ئەو کارەوە دەلکێت ، کە ئەم جۆرە شێوەی نادیاری لێ دادەرێژرێت .

کەس	کرمانجی	سۆرانی
یەکەمی تاك	**ئەگەر ئەز (بـ) هاتبووما نڤیساندن**	**ئەگەر (بـ) نووسرابوومایە**
دووەمی تاك	**ئەگەر تو (بـ) هاتبوویای نڤیساندن**	**ئەگەر تو (بـ) نووسرابووتایە**
سێیەمی تاك	**ئەگەر ئەو (بـ) هاتبوویا نڤیساندن**	**ئەگەر ئەو (بـ) نووسرابووایە**

یەکەمی کۆ	ئەگەر ئەم (ب) هاتبوونا نڤیساندن	ئەگەر ئێمە بنووسرابوونایە
دووەمی کۆ	ئەگەر هوون (ب) هاتبوونا نڤیساندن	ئەگەر ئێوە بنووسرابوونایە
سێیەمی کۆ	ئەگەر ئەوان (ب) هاتبوونا نڤیساندن	ئەگەر ئەوان بنووسرابوونایە

وێنە :

هەموو وەختێکی لە مەملکەتی وی‌دا هەر چییەکی بکرابە ئاگادار بوو (مەکەنزی – ١٧٦)

هەموو وەختی هەرچ لەمەملەکەتێ وی‌دا بهاتا کرنێ ئەو هەژ پێ‌هەبوو – کرمانجی .

کاری ئیلزامی دەمکاتی داخوازی

٣١٢ – دەمکاتی داخوازی چوار شێوەی ئیلزامی هەیە ، دووانی هی‌داهاتوون – سادەو نەسادە ، دووانیشی رابردوون – سادەو نەسادەی .

٣١٣ – شێوەی سادەی ئیلزامی کاری داخوازی لە شێوەی داهاتوو وەیا رابردووی ئیلزامی کاری یارمەتیدەری (دان) رۆ دەهێڵدرێت :

شێوەی دەمکاتی داهاتوو

وێنە بۆ تاك :

ئەگەر ئەز بوم نڤیساندن	ئەگەر من بدەم بۆ نووسین – سۆرانی
ئەگەر تو بدی نڤیساندن	ئەگەر تۆ بدەیت بۆ نووسین – سۆرانی

وێنە بۆ کۆ :

ئەگەر ئەم بدن نڤیساندن	ئەگەر ئێمە بدەین بۆ نووسین – سۆرانی

(شێوەی سادەی کاتی رابردوو
لە رستەی بێ تۆبێکتی‌دا

وێنە بۆ تاك :

ئەگەر من بدا نڤیساندن	ئەگەر من بمدایە بۆ نووسین – سۆرانی
ئەگەر تە بدا نڤیساندن	ئەگەر تۆ بتدایە بۆ نووسین – سۆرانی

وێنە بۆ کۆ :

ئەگەر مە بدا نڤیساندن	ئەگەر ئێمە بماندایە بۆ نووسین – سۆرانی

شێوەی ناکراو :

ئەگەر من نەدا نڤیساندن	ئەگەر من نەم (ب) دایە بۆ نووسین – سۆرانی
ئەگەر مە نەدا نڤیساندن	ئەگەر ئێمە نەمان (ب) دایە بۆ نووسین – سۆرانی

(لە رستەی ئۆبێکتیدا)

وێنە بۆ تاك :

ئەگەر تە ئەز بداما نڤیساندن	ئەگەر تۆ منت بدایە بۆ نووسین – سۆرانی
ئەگەر من تو بدایی نڤیساندن	ئەگەر من تۆم بدایە بۆ نووسین – سۆرانی

وێنە بۆ کۆ :

ئەگەر ئەوی ئەم بدانا نڤیساندن	ئەگەر ئەو ئێمەی بدایە بۆ نووسین – سۆرانی
ئەگەر من هوون بدانا نڤیساندن	ئەگەر من ئێوەم بدایە بۆ نووسین – سۆرانی

٣١٤ – شێوەی نەسادەی کاری ئیلزامی دەمکاتی داخوازی لە شێوەی نەسادەی کاتی داهاتوو وەیا رابردووی کاری یارمەتیدەری (دان) هی دەمکاتی ئیلزامی دادەرێژرێت .

شێوەی نەسادەی داهاتوو لە رستەی بێ ئۆبێکتیدا

وێنە بۆ تاك

ئەگەر من دابە نڤیساندن	ئەگەر من دابم بۆ نووسین – سۆرانی
ئەگەر تە دابە نڤیساندن	ئەگەر تۆ دابت بۆ نووسین – سۆرانی هتد

وێنە بۆ کۆ :

ئەگەر مە دابەنڤیساندن	ئەگەر ئێمە دابن بۆ نووسین –سۆرانی . .

لە رستەی ئۆبێکتیدا

وێنە بۆ تاك

ئەگەر تە ئەز دابم نڤیساندن	ئەگەر تۆ منت دابێ بۆ نووسین – سۆرانی
ئەگەر ئەوی تو دابی نڤیساندن	ئەگەر ئەو تۆی دابێ نووسین – سۆرانی

وێنە بۆ کۆ :

ئەگەر ئەوی ئەم دابن نڤساندن ئەگەر ئەو ئێمەی دابێت بۆ نووسین –سۆرانی

« شێوەی نەسادەی رابردوو لە رستەی بێ تۆبێکتیدا »

وێنە بۆ تاك :

ئەگەر من دابوویا نڤیساندن ئەگەر من دابوومایە بۆ نووسین –سۆرانی
ئەگەر تە دابوویا نڤیساندن ئەگەر تۆ دابووتایە بۆ نووسین – سۆرانی

لە رستەی تۆبێکتیدا

وێنە بۆ تاك :

ئەگەر ئەوی ئەز دابووما نڤیساندن ئەگەر ئەو منی دابوویە بۆ نووسین –سۆرانی
ئەگەر ئەوی تو دابوو یانڤیساندن ئەگەر ئەو تۆی دابوویە بۆ نووسین –سۆرانی

وێنە بۆ کۆ :

ئەگەر ئەوی ئەم دابووناڤیساندن
ئەگەر ئەو ئێمەی دابووایە بۆ نووسین – سۆرانی
ئەگەر ئەوی هوون دابوونا نڤیساندن .
ئەگەر ئەو ئێوەی دابووایە بۆ نووسین – سۆرانی

شێوەی ناکراوی بە یارمەتی پیتی (نە) دادەرێژرێت ، کە دەکەوێتە پێش کاری یارمەتیدەری (دان)ەوە . لە سۆرانیدا جێناوی لکاو بەکۆتایی پیتی(نە)ەوە دەلکێت :

ئەگەر من نەدابوویا نڤیساندن
ئەگەر من نەم ادبووایە بۆ نووسین – سۆرانی
ئەگەر تە نەدابوویا نڤیساندن
ئەگەر تۆ نەت دابووایە بۆ نووسین – سۆرانی .

دەمکاتی فەرمان

٣١٥ – دەمکاتی فەرمان شێوەی کەسی دووەمی تاكو کۆی هەیە ، کە واتای داواکاری قسەکەر دەگەیەنێتو نیشانەی تایبەتێتی فەرمان کردنیشی هەیە ، لەگەڵ ئەوانەشدا شێوەی فەرمان بۆی هەیە واتای هیڤیداری ، ئامۆژگاری ، تکا بگەیەنێت ،

که هەمووی بۆ کاتی داهاتوو ، لەم رووەوە دەمکاتی فەرمان لەگەڵ دەمکاتی ئیلزامی دا نێزیك دەبنەوە . بۆ دارشتنی ئەم بابەتە جیاوازانە هۆی لێکسیکی جیاواز بەکاردێن .

٣١٦ – بۆ دارشتنی دەمکاتی فەرمان بۆ کەسی تاك پێشگری (ب –) دەکەوێتە پێش بناخەی کاری رانەبردووەوە و بزوێنی (ە)ی فەرمانیش دەکەوێتە کۆتاییەوە :–

کرمانجی	سۆرانی
بکە	بکە
بنڤیسە	بنووسە
بفرۆشە	بفرۆشە
بکەڤە	بکەوە

شێوەی کۆ بە یارمەتی پێشگری (ب –) ، کە دەکەوێتە پێش بناخەی کاری رانەبردووەوەو بە پێوەلکانی (ن) بە کۆتاییەوە :

کرمانجی	سۆرانی
بکن	بکەن
بدن	بدەن
بنڤیسن	بنووسن
بکەڤن	بکەون

٣١٧ – ئەو کارانەی ، کە بناخەی رانەبردوویان بە بزوێنی (–ە) ، –ۆ ، –وو) کۆتایی دێت ، لە باری تاکدا (–ە) وەردەگرن لەباری کۆدا (ن) بۆ دارشتنی شێوەی فەرمانیان :

تاك		کۆ	
کرمانجی	سۆرانی	کرمانجی	سۆرانی
بدروو	بدروو	بدروون	بدروون
بچوو	بچوو	بچوون	بچوون
	برۆ		برۆن
بخوە	بخۆ	بخۆن	بخۆن
باژۆ	باژوو	باژۆن	باژوون

له شێوەی دەمکاتی فەرماندا لە باری تاكدا له هەردوو دیالێکتەکەدا بزوێنی (-ه) لەنێو دەچێت :-

سۆرانی	کرمانجی
بکوژ	بکوژ
بفرۆش	بفرۆش
بکر	بکر

له رستەی ناکراودا دەمکاتی فەرمان بەیارمەتی نه (مه -سۆرانی) دادەرێژرێت شوێنی (ب-) دەگرێتەوە :-

سۆرانی	کرمانجی
مەکه	نەکه ، مەکه
مەکەن	نەکن ، مەکن
مەفرۆشه	نەفرۆشه ، مەفرۆشه

٣١٨ - لەگەڵ ئەم دارشتنانەی سەرەوەدا لەهەردوو دیالێکتەکەدا - کرمانجیو سۆرانی بۆ دارشتنی کاری فەرمان لە بەشه دیالێکتی سلێمانیدا شێوەیەکی دی تایبەتی هەیه ، کە بە یارمەتی پاشگری (-ەر)و نیشانەی فەرمانی (-ه) و (-ن) ، پاشگری (-ه) بە کۆتایی بناخەی رانەبردووە دەلکێت :-

کۆ	تاك
بخۆرن	بخۆره
بنووسەرن	بنووسەره
مەخۆرن	مەخۆره
مەنووسەرن	مەنووسەره

٣١٩ - لە کرمانجیدا پیتی ناکردنی (-مه)و (-نه) و پێشگری (ب -) دەکەونه سەرەتای بناخەی کارەوە :

باڤێژه ، ناڤێژه لە برێتی مەئاڤێژه وەیا نەئاڤێژه وەهی دی .

٣٢٠ – کاری فەرمان بۆ کەسی یەکەمی کۆ لەوانەیە واتای تکاکردن داخوازی بۆ رووداوی رووداوەکە بگەیەنێت ، کە قسەکەرەکە خۆشی دەگرێتەوە :

بێینەوە سەرکاری برا بچکۆلە بزانین چی بەسەر هاتووە (مەکەنزی – ٥٠)
ئەم ڤەگەرنە سەرکاریێ بریێ بچووك ، بزانن چ هاتییە سەر –کرمانجی
وەرە ئەزو تو ببنە خوشكو بریێ هەڤدوو (حکایەتید کوردی – ٧٧)
وەرە منو تۆ ببین بە خوشك وبرای یەکتر – سۆرانی .

٣٢١ – بۆ دەرخستنی جیاوازی کاری فەرمان بە یارمەتی پیتی ئیلزامی برادا (با–سۆرانی) ، چکا ،لە کا (کوا – سۆرانی) هەلا ، نوکا .

برا سیێ زەڤاشا مەرا بشینە (حکایەتێد کوردی –٥٧)
باسیێ شووتی بۆمان بهێنیێ – سۆرانی
شیخو لعەرەب با بگەێنینەوە ماڵی خۆیان ، کورە لێرەدا دانیشە (مەکەتزی – ١٢)
برا زارۆ بسەکنن ، ئەزیێ هەرم (حکایەتێد کوردی – ٨٢)
چکا زوو بکن بنێرن ئەو چما نەهات (حکایەتید کوردی – ٧٤)
بازوو بکەن ، بنوارن ، ئەو بۆچ نەهات – سۆرانی
بابچمەوە بە داکم بلێم (مەکەنزی – ١٧٨)
کا ئەز هەرم جەم دایکامن بێژمیێ – کرمانجی
هەلا راڤە هەرە ، سیاربە وێدا بدە رکێڤا (حکایەتید کوردی – ١٦٤)

گەردان کردنی کاری ناتەواو

٣٢٢ – لە زمانی کوردیدا هێندیك کار هەن ، کە لەکاتی گەردان کردندا بەر تایبەتێتی کارای دیبەوە ناکەون وەیا هەموو شێوەی کاتەکانیان نییە وەکو کاری (ویستن ، چوون ، کارن ، زانین ، هەیین // هەبوون ، هاتن ، زانبوون ، کاربوون ، توانین)

کاری هەیین // هەبوون

٣٢٣ – کاری یارمەتیدەری هەیین // هەبوون بەر گرووپی کاری ناتەواو دەکەون .

شێوەی هەیین بە شێوەی یەکەم وەیا دێرین دەژمێردرێت ، لەرووی رەگەزەوە بەکاری یارمەتیدەری زمانانی دی ئێرانی پێوەستە ، لەوانە هستن . شێوەی هەبوون کارێکی لێکدراوە لە بناخەی ناوەوە (هە)و کاری (بوون) . کاری هەیینو هەبوون وەکو کارێکی سەربەخۆ

بەکاردێن و هەریەك واتای سەربەخۆی خۆی هەیە بەکارهاتنی هەر یەکەیان لە رووی ڕێزمانەوە جیاوازە بۆ وێنە کاری هەبین تەنێ شێوەی ڕانەبردووی هەیەو بە بێ یارمەتی دانی پیتی (–ە) د (دە . ئە –) دادەڕێژرێت ، کە بۆ دارشتنی کاری ڕانەبردوو بەکاردێت .

کاری هەبوون شێوەی ڕابردوو داهاتووی هەیە . دەمکاتی خەبەری ، ئیلزامی ، فەرمانیشی هەیە . بۆ هەموو ئەرکە ڕێزمانی‌یەکانی دی کاری بوون لە بریتی هەبین وهەبوون دەوردەگێرێت .

شێوەی ڕانەبردووی کاری هەبین لە بناخەی (هە–)بە پێوەلکانی کۆتایی کەسی گرویی یەکەم (٢٦١) وە دادەڕێژرێت .

شێوەی ناکراوی کاری هەبین بە یارمەتی پیتی ناکردن (نی) پێك دێت ، کە جێگەی (هە –) لە هەردوو دیالێکتەکەدا دەگرێتەوە . لەپاڵ ئەم یەكبوونی دارشتنە بۆکاری هەبین لەباری ناکراودا لە هەردوو دیالێکتەکەدا . لە دیالێکتی ژووروودا پیتی ناکردنی (نە –)ش بەکاردێت ، کە شوێنی (هە –)ش ناگرێتەوە :–

کەس	کرمانجی	سۆرانی
یەکەمی تاك	ئەز هەمە	من هەم (٥)
دووەمی تاك	تو هەیی	تۆ هەیت
سێیەمی تاك	ئەو هەیە	ئەو هەیە
یەکەمی کۆ	مە هەنە	ئێمە هەین
دووەمی کۆ	هوون هەنە	ئێوە هەن
سێیەمی کۆ	ئەوان هەنە	ئەوان هەن

(لە باری ناکراودا)

	ئەز نینم . نە هەمە	من نیم
	تو نینی . نە هەیی	تۆ نیت
	ئەو نینە . نە هەیە	ئەو نییە
	ئەم نین . نە هەنە	ئێمە نین
	هوون نین . نە هەنە	ئێوە نین
	ئەوان نین ، نە هەنە	ئەوان نین

٣٢٤ - کاتی کاری هەبین‌و هەبوون وەکو کاری پێوەستدا بەکاردێن ، (هە -) لەنێودەچێت‌و ئەو ناوەی لەگەڵی بەکاردێت ئەو شوێنی دەگرێتەوە . لەکاتی رانەبردوودا ناوەکە بەپێش بەشی ماوەوەی کاری هەبین‌و هەبوون دەکەوێت . کە برێتیە لە کۆتایی کەسی (بروانە بەندی ژمارە - ٢٦١)

ئەز شڤانم (من شوانم - سۆرانی)

ئەز مامۆستامە (من مامۆستام -ە - سۆرانی)*

شێوەی ناکراوی لە هەردوو دیالێکتەکەدا گشتیە ، کە برێتیە لە شێوەی ناکراوی کاری پێوەستدار نینم (نیم - سۆرانی)

ئەز شڤان نینم . من شوان نیم - سۆرانی

لە دیالێکتی ژووروودا پیتی (نە) دەتوانێ بەپێش گوزارە بکەوێت :

ەز نە شڤانم

ئەز نە مامۆستامە

وێنە :

منیش وەکو ئێوە غەریبم ، خەلکی ئەم شارە نیم ، ئەمە مانگە یا رۆژە (مەکەتری - ٧٨)

ئەز ژی میناوە غەریبم ، خەلکێ ڤی شەهری نینم ، نزانم ئەڤ مەهە یا روژە - کرمانجی .

تو لە من : واجوانتری (حکایەتی زادیج - ١٤٢)

تو ژمن جوانتری - کرمانجی

ئەوانە وا ئەزانن خۆیان خاوەن ماڵن (هیوا ، ١٠ ، ١٩٥٨)

ئەڤانا وا دزانن ئەو ب‌خوە خودان مالن - کرمانجی

ئەڤدێ خودێ ، روحێ من نەجەم منە (حکایەتی کوردی - ٩٤)

عەبدی خوا ، گیانی من لەگەڵ من نییە - سورانی

شێوەی رابردووی کاری هەبین // هەبوون لە دەمکاتی ئیخباری‌دا لە بناخەی کاری رابردووی هەبوون چێ‌دەبێت‌و کۆتایی کەسی جۆری دووەمیشی پێوە دەلکێت (٢٦١) لە دیالێکتی ژووروودا هەبوون دوو شێوەی ناکراوی هەیە (نیبوون) بۆکاری هەبوون‌و (نەبوون) بۆ شێوەی بوون . بەلام لە دیالێکتی خواروودا تەنێ یەك جۆرە شێوەی ناکردن هەیە ، کە لەگەڵ (بوون) رێك دەکەوێت

کەس	کرمانجی	سۆرانی
یەکەمی تاك	ئەز هەبووم	من هەبووم
دووەمی تاك	تو هەبووی	تۆ هەبوویت
سێیەمی تاك	ئەو هەبوو	ئەو هەبوو
یەکەمی کۆ	ئەم هەبوون ،	ئێمە هەبووین
دووەمی کۆ	هوون هەبوون	ئێوە هەبوون
سێیەمی کۆ	ئەوان هەبوون	ئەوان هەبوون

(باری ناکراوی)

١ – تاك	ئەز نیبووم	
٢ – تاك	تو نیبووی	
٣ – تاك	ئەو نیبوو	
١ – تاك	ئەز نەبووم	من نەبووم
٢ – تاك	تو نەبووی	تۆ نەبوویت
٣ – تاك	ئەو نەبوو	ئەو نەبوو

لە رستەی ناکراودا ، کە کارەکەی لەکاتی رابردوودا دەبێت یەکسەر لەدوای نیهاددا شێوەی پێوەندی ناکردن دێت .

لە کرمانجی‌دا بێ لەمەش پیتی ناکردنی (نە –) بۆی هەیە لە دوایی‌دا بێت بەواتە بکەوێتە پێش کارەکەوە . کاری رابردووی سادە :–

ئەز شڤان بووم	من شووان بووم – سۆرانی
ئەز شڤان نەبووم	من شووان نەبووم – سۆرانی

وێنە :–

ژوورەکەم گەرمو خۆش بوو . (هیوا ، ژمارە –١٠ ، ١٩٦٨)

ئوتاخا من گەرمو خوەش بوو – کرمانجی

لە شاری گوریشتە پاشایەك هەبوو ، برایم پاشا ، سێ کوری هەبوو ، کورەکی ناوی شێرزاد خان بوو ، کورەکی ناوی جهان شێربوو ، کورەکی ناوی ئەحمەد بوو (مەکەتری – ٢٠٠)

ل شەهریٚ گوریشته پاشاك هەبوو ،سیٚ کوریٚ وی بوون ناڤیٚ کورەکی شیٚرزادخان بوو . ناڤیٚ کورەکی جهانشیٚر بوو ، ناڤیٚ کورەکی ئەحمەد بوو – کرمانجی .

لە زەمانی پاشای موبدار لە شاری بابل گەنجیٚ هەبوو ، ناوی زادیج بوو (حکایەتی زادیج – ١)

ل زەمانیٚ پاشایٚ موبدار ل شەهریٚ بابل خۆرتەك هەبوو ناڤیٚ وی زادیج بوو – کرمانجی .

ئەوی تریشیان گەنجیٚکی تەمەن لە دوانزە ساڵان پتر نەبوو (هیوا ، ژمارە – ١٠ ، ١٩٥٨)

ئەویٚ دی ژ خۆرتەکی ئەمیریٚ وی ژ دونزاه سالان زیٚدەتر نیبوو – کرمانجی .

٣٢٥ – کاری پیٚوەستدار دوو شیٚوەی ئیلزامی هەیە ، رابردوو و داهاتوو شیٚوەی داهاتووی ئیلزامی بە پیٚوەلکانی کۆتایی کەسی جۆری یەکەم بە بناخەی کاری رانەبردوووە (ب –) لەکاری (بوون) ەو (هەب –) لە کاری (هەبوون)ە .

کەس	کرمانجی	سۆرانی
١ – تاك	ئەز هەبم ،بم	من هەبم ،بم
٢ – تاك	تو هەبی ،بی	تۆ هەبیت ، بیت
٣ – تاك	ئەو هەبە ،بە	ئەو هەبیٚت ، هەبات ،بیٚ(ت)
١ – کۆ	ئەم هەبن ،بن	ئیٚمە هەبین ،بین
٢ – کۆ	هون هەبن ،بن	ئیٚوە هەبن ، بن
٣ – کۆ	ئەوان هەبن ،بن	ئەوان هەبن ، بن

شیٚوەی ناکراوی

١ – تاك	ئەز نیم ، نەبم	من نەبم
٢ – تاك	تو نیبی ، نەبی	تۆ نەبی (ت)
٣ – تاك	ئەو نیبە ، نەبە	ئەو نەبیٚ (ت)
١ – تاك	ئەز نەهەبم	
٢ – تاك	تو نەهەبی	
٣ – تاك	ئەو نەهەبە	

شێوەی رابردووی ئیلزامی کاری هەبوون ، بوون بە یارمەتی نیشانەی (–ا–) لە کرمانجی و (–ایە) لە سۆرانی دا لەگەڵ پێوەلکانی کۆتایی کەسی بە بناخەی کاری رابردووەوە (هەبوو – بوو) دروست دەبێت :

کەس	کرمانجی	سۆرانی
١ – تاك	ئەز هەبم ، بم	من هەبم ، بم
٢ – تاك	تو هەبی ، بی	تۆ هەبیت ، بیت
٣ – تاك	ئەو هەبە ، بە	ئەو هەبێت ، هەبات ، بێ(ت)
١ – کۆ	ئەم هەبن ، بن	ئێمە هەبین ، بین
٢ – کۆ	هون هەبن ، بن	ئێوە هەبن ، بن
٣ – کۆ	ئەوان هەبن ، بن	ئەوان هەبن ، بن

(شێوەی ناکراوی)

١ – تاك	ئەز نیم ، نەبم	من نەبم
٢ – تاك	تو نیی ، نەبی	تۆ نەبی (ت)
٣ – تاك	ئەو نیبە ، نەبە	ئەو نەبێ (ت)
١ – تاك	ئەز نەهەبم	
٢ – تاك	تو نەهەبی	
٣ – تاك	ئەو نەهەبە	

شێوەی رابردووی ئیلزامی کاری هەبوون ، بوون بە یارمەتی نیشانەی (–ا–) لە کرمانجی و (–ایە) لە سۆرانی دا لەگەڵ پێوەلکانی کۆتایی کەسی بە بناخەی کاری رابردووەوە (هەبوو – بوو) دروست دەبێت :

کەس	کرمانجی	سۆرانی
١ – تاك	ئەز نەهەبووما ، بووما(*)	من هەبوومایە ، بوومایە
٢ – تاك	تو هەبوویایی ، بوویایی	تۆ هەبوویتایە ، بووتایە

(*) – لە دەمکانی رابردوودا کاری بوون ئەم شێوانەی ئیلزامیشی هەیە : کەسی یەکەم : ببویاما ، ببوما ، ببیاما ، کەسی دووەم : ببوویایی ، ببیای کەسی سێیەم : ببوویا ، ببیا ، ببوا .

٣ – تاك	ئەو هەبوویا ، بوویا	ئەو هەبوویایی ، بووایە
١ – كۆ	ئەم هەبوونا ، بوونا	ئێمە هەبوونیایە ، بوونیایە
٢ – كۆ	هوون هەبوونا ، بوونا	ئێوە هەبوونایە ، بوونایە
٣ – كۆ	ئەوان هەبوونا ، بوونا	ئەوان هەبوونایە ، بوونایە

(شێوەی نەکراوی)

١ – تاك	ئەز نیبووما ، نەبووما	من نەبوومایە
٢ – تاك	تو نیبوویایی ، نەبوویایی	تۆ نەبوویتایە
٣ – تاك	ئەو نیبوویا ، نەبوویا	ئەو نەبوویایە
١ – تاك	ئەز نەهەبووما	
٢ – تاك	تو نەهەبوویایی	
٣ – تاك	ئەو نەهەبوویا	
١ – كۆ	ئەم نیبوونا ، نەبوونا	ئێمە نەبوونیایە
٢ – كۆ	هوون نیبوونا ، نەبوونا	ئێوە نەبوونایە
٣ – كۆ	ئەوان نیبوونا ، نەبوونا	ئەوان نەبوونایە
١ – كۆ	ئەم نەهەبوونا	
٢ – كۆ	هوون نەهەبوونا	
٣ – كۆ	ئەوان نەهەبوونا	

وێنە :–

ئەگەر مەردایەتی و دڵنەوازی نەبووایە ، ئێستە لەو رووبارەدا خنكابوو (حكایەتی زادیج – ١٢٩)

ئەگەر مەردی و دلنەوازی ییاتە نەبوویا ، ئەزێ دڤیێ رووباری‌دا بخنقیباما -- كرمانجی .

ئەگەر شەر نەبوویا ، باڤكێ من نەدهاتە كوشتنێ .

ئەگەر شەر نەبوویایە ، باوكی من بە كوشت نەئەچوو – سوڕانی .

ئەگەر تو كوشتی بوویایی مالا منی خراب بوویا .

ئەگەر تۆ كوژرا بوتیتایە مالی من خەراپ دەبوو – سوڕانی .

ئەگەر ئەو گرتی بوویا ، تە ئەو ئازا بكرا

ئەگەر ئەو حەپس كرابوویایە ، تۆ ئەوت ئازاد دەكرد – سۆرانی

٣٢٦ – له دیالێکتی خوارووداکاری هەیین‌و هەبوون دوو جۆرە گەردان‌کردنیان هەیە . له واتای تێنەپەری‌دا لەگەلْ دیالێکتی ژووروودا یەکن ، له تێپەری‌دا وەکو کارێکی رابردوو گەرداندەکرێن . له شێوەی رانەبردوو و داهاتوودا تایبەتێتی خۆی هەیە لێرەدا جیاوازی رستەی نۆبێکتی‌و نائۆبێکتی بەدیاردەکەوێت ، جێ‌ناوی لکاو بەکارو بە بەرکارەوە دەلکێت .

کاری هەیین‌و هەبوون لەرووی‌کاتەوە چوارجۆرە ، رانەبردوو ، داهاتوو ، رابردووی سادەو نێزیك . له شێوەی کاری رانەبردوودا جێ‌ناوی لکاو دەچێتە نێو کارەکەوە ، له کەسی سێیەمی تاك‌دا نیمچە بزوێنی –ی بەپێش جێ‌ناوە لکاوەکە (–تی) دەکەوێت .

له رستەی ناکراودا جێ‌ناو بە (هە–)ە دەلکێت‌و بە یارمەتی پیتی ناکردنی (نە) و (نی) دادەرێژرێت :–

کەس	تاك	کۆ
١ – تاك	من هەمە	ئێمە هەمانە
٢ – تاك	تۆ هەتە	ئێوە هەتانە
٣ – تاك	ئەو هەیەتی	ئەوان هەیانە
١ – کۆ	من نیمە	ئێمە نمانە
٢ – کۆ	تۆ نیتە	ئێوە نیتانە
٣ – کۆ	ئەو نییەتی	ئەوان نییانە

له رستەی ئۆبێکتی‌دا جێ‌ناو بە بەرکارەوە دەلکێت . کاری هەیین له هەر سێ کەسی‌تاك‌و کۆدا یەك شێوەی گشتی هەیە :–

مالْم هەیە	مالْمان هەیە
مالْت هەیە	مالْتان هەیە
مالْی هەیە	مالْیان هەیە

شێوەی ناکراوی

مالْم نییە	مالْمان نییە
مالْت نییە	مالْتان نییە
مالْی نییە	مالْیان نییە

شێوەی داهاتووی دەمکاتی ئیخباری لە کاری (هەبوون) بە پێوەلکانی جیٚناوی لکاو بەپێش بناخەی کارەکەوەو پێش‌خستنی نیشانەی (ە)ی کاتی ئێستە چیٚدەبێت :–

من دەمیٚ (ئەمیٚ)	ئێمە دەمانیٚ (ئەمانیٚ)
تۆ دەتیٚ (ئەتیٚ)	ئێوە دەتانیٚ (ئەتانیٚ)
ئەو دەییٚ (ئەییٚ)	ئەوان دەیانیٚ (ئەیانیٚ)
من نەمیٚ	ئێمە نەمانیٚ
تۆ نەتیٚ	ئێوە نەتانیٚ
ئەو نەییٚ	ئەوان نەیانیٚ

شێوەی رابردووی سادە لە بناخەی کاری (هەبوون)ەوە رۆدەهێڵدرێت . لە رستەی بیٚئۆبێکتیٚدا جیٚناو دەچێتە نێو کارەوە. لە رستەی ناکراودا جیٚناو بە پیتی (نە)کردنەوە دەلکێت ، کە هەردوویان بەپێش بناخەی کارەوە دەنووسێن .

کار لە هەموو کەسەکاندا چ تاکو چ کۆ شێوەیەکی گشتی هەیە :–

من هەمبوو	ئێمە هەمانبوو
تۆ هەتبوو	ئێوە هەتانبوو
ئەو هەیبوو	ئەوان هەیانبوو

شێوەی ناکراوی

من نەمبوو	ئێمە نەمانبوو
تۆ نەتبوو	ئێوە نەتانبوو
ئەو نەیبوو	ئەوان نەیانبوو

لە رستەی ئۆبێکتیٚدا جیٚناو بە بەرکارەوە دەلکێتو کاریش لە رستەی ناکراو و نانەکراودا شێوەیەکی گشتی دەبێت :–

ماڵم هەبوو	ماڵت نەبوو
ماڵم نەبوو	تۆ ماڵت نەبوو
ئەو ماڵی نەبوو	ئێمە ماڵمان نەبوو

جیٚناو لە شێوەی کاری رابردووی نێزیكدا لە رستەی بێ ئۆبێکتیدا بە بناخەی کارەوە (هە–) دەنووسێتو (–ە)ش بە کۆتایی شێوەی ناوی بکەرەوە (بوو) دەلکێت . پیتی (نە)ی ناکردنیش دەکەوێتە سەرەتای کارەکەوە .

من هەمبووە	**ئێمە هەمانبووە**
تۆ هەتبووە	**ئێوە هەتانبووە**
ئەو هەیبووە	**ئەوان هەیانبووە**

«شێوەی ناکراوی»

نەم بووە	**نەمان بووە**
نەت بووە	**نەتان بووە**
نەی بووە	**نەیان بووە**

لە رستەی ئۆبێکتیدا جیٚناو بە ئۆبێکتی دەلکێتو پیتی (نە)ی ناکردنیش شوێنی (هە–) دەگرێتەوە لە رستەی ناکراودا :

من ماڵم هەبووە	**ئێمە ماڵمان هەبووە**
تۆ ماڵت هەبووە	**ئێوە ماڵتان هەبووە**
ئەو ماڵی هەبووە	**ئەوان ماڵیان هەبووە**

«شێوەی ناکراوی»

من ماڵم نەبووە	**ئێمە ماڵمان نەبووە**
تۆ ماڵت نەبووە	**ئێوە ماڵتان نەبووە**
ئەو ماڵی نەبووە	**ئەوان ماڵیان نەبووە**

٣٢٧ – کاری هەبین // هەبوون چوار شێوەی ئیلزامی هەیە ، دووانی داهاتوون – سادەو نەسادە ، دووانیشی رابردوون – سادەو نەسادە . شێوەی سادەی داهاتووی ئیلزامی لە شێوەی سادەی داهاتووی ئیخیارییەوە وەردەگیرێت ، نیشانەی (ب –) شوێنی نیشانەی رانەبردوو (دە) دەگرێتەوە ، کە بەجیٚناوی لکاوەوە دەنووسێت .

لە رستەی ناکراودا پیتی (نە) کردن شوێنی (ب –)ی دەگرێتەوەو جیٚناوی لکاویشی پێوە دەلکێت .

أ – رستەی بیٚئۆبیٚکتی :–

ئەگەر من بمیٚ

ئەگەر بمانبی . . .هتد .

ئەگەر من نەمیٚ

ئەگەر ئیٚمە نەمانیٚ . . .

ب – لە رستەی ئۆبیٚکتیدا

لە رستەی نانەکراوو رستەی ناکراودا جیٚناوی لکاو بە بەرکارەوە دەنووسیٚت و نیشانەی نەکردنیشی دەکەویٚتە پیٚش کارەوە :–

ئەگەر مالٚم بیٚ ، ئەگەر مالٚم نەبیٚ

شیٚوەی نەسادەی داهاتووی ئیلزامی کاری هەبوون لە بناخەی رابردووەوە (هەبوو –) دادەریٚژریٚت بە پیٚوەلکانی شیٚوەی کەسی سیٚیەمی تاك بۆکاتی داهاتووی ئیلزامی کاری (بوون) . بناخەی ناوی (هە –) ، کە لە (هەبوون)ەوە شویٚنی (ب –)ی دەگریٚتەوە ، کە جیٚناوی لکاوی پیٚوە دەلکیٚت لە شیٚوەی ناکردنیدا پیتی (نە) شویٚنی (ب–)یٚ دەگریٚتەوە :–

أ – لە رستەی بیٚئۆبیٚکتیدا

ئەگەر من بمبوویٚ ،	**ئەگەر ئیٚمە بمانبوویٚ ،**
ئەگەر من نەمبوویٚ ،	**ئەگەر تۆ نەتبوویٚ**

ب – لە رستەی ئوبیٚکتیدا

جیٚناوی لکاو بە بەرکارەوە دەلکیٚت . لە رستەی ناکراوو نانەکراودا پیتی (نە) کردن بەپیٚش کارەوە دەکەویٚت .

ئەگەر من مالٚم (هە) بوویٚ .

ئەگەر من مالٚم (نە) بوویٚ .

شیٚوەی سادەی کاری رابردووی ئیلزامی لە شیٚوەی سادەی دەمکاتی ئیخباری (هەبوو) دادەریٚژریٚت ، لیٚرەدا پیٚشگری (ب –)یٚ شویٚنی بناخەی کار (هە–) دەگریٚتەوە ، نیشانەی (–ایە) بە بناخەی (بوو –) دەنووسیٚت .

أ – لە رستەی بیٚئۆبیٚکتیدا

ئەگەر من بمبوو وایە .

ئەگەر ئێمە بوو وایە

ئەگەر من نەم بوو وایە .

ئەگەر ئێمە نەمان بووایە .

ب - لە رستەی ئۆبێکتیدا

ئەگەر من ماڵم (هە) بوو وایە .

ئەگەر من ماڵم نەبوو وایە .

٣٢٨ - بەکارهێنانی کاری هەیین // هەبوون بۆ بەخشینی واتای (هەبوون) لە کرمانجیدا بەکاردێت . لەم بارەدا هەروەکو دیالێکتی خواروو لە هەموو شێوەکانی رابردوو رانەبردوودا وەکو کارێکی تێپەر رەفتاردەکات . لە سۆرانیدا ئەم کارە لە هەموو شێوەکانیدا وێنەیەکی گشتی هەیە ، بەڵام ل کرمانجیدا لەگەڵ ئۆبێکتدا رێك دەکەوێت . جیاوازی نێوان بەکارهێنانی ئەم کارانە (هەیین // هەبوون) لە سۆرانیو کرمانجیدا رەفتاریانە لەگەڵ بەرکاردا .

یەکەم جۆر ، کە زۆر بەکاردێت ، رێککەوتنی کارە لەگەڵ سوبێکتدا ، دژمنایەتی کۆنت هەیە . تایبەتێتی ئەم جۆرە قسەیە لە کرمانجیدا لەمەدایە ، کەوا بەرکار لە شێوەی تیاندا دەبێ‌و برێتی دەبێت لە جێناوی کەسی‌و لە رستەشدا سوبێکتی رووداوەکەیە .

دوو ژاراڤاێین وی هەیە (خوەندنا کوردی- ٢٤)

جۆری دووەمی بەکارهێنانیکاری هەیین // هەبوون لە واتای (هەبوون)دا لە رووی دارشتنەوە بەتەواوی لەگەڵ پێکهاتنی ئۆبێکتی کاری تێپەرەوە رێك دەکەوێت . نیهاد لە شێوەی تیاندا دەبێت‌و بەپێش بەرکار دەکەوێت‌و لەگەڵ کاریشدا دەگونجێت :

من کتێب هەیە (فۆلکلۆرا کرمانجی - ٣٤)

ئەم جۆرە بەکارهاتنەی کاری هەیین // هەبوون بەزۆری لە بەشە دیالێکتی کوردی سوری هەیەو لە وێژەی کلاسیکی کرمانجیدا هەیە بەرچاودەکەوێت :

دژمنایەتی کۆنت هەیە (هیوا ، ١ ، ٤٩)

پاشدا ئەم شارە ئەم هەموو سامانو دەولەتی هەیە ، منداڵەکی نییە (مەکەتری - ٣٢)

بێوەژنەکە تەنها برازایەکی جووانی چواردە ساڵی هەبوو ، لەو منداڵە بەدەر کەسەکی تری نەبوو (حکایەتی زادیج - ١٧٠)

کتێبا من هەیە ، قەلەمێن تە هەنە (فۆلکلۆرا کرمانجی - ٤٧)

وی برایەك‌و پسامەك هەنە (فۆلکلۆرا کرمانجی - ٣٤)

من نەزارە نەئەزمانە ، تە نەدینن نەئیانە (رۆژی نویٚ ، ٢٧ ، ٣٢)
تاژدین دوو برا هەبوون . (مەمو زین – ٥٠)

«کاری ویستن»

کاری ویستن لە دیالێکتی خوارووداا بەکاردێتو لە شێوەی رابردوودا وەکو کاری تێپەر گەردان‌دەکرێت ، هەروا شێوەی رانەبردوو و داهاتووشی وەکو کاری تێپەر گەردان‌دەکرێت بە پێچەوانەی کارانی دی .

هەروا ئاشکرایە لە شێوەی کاری تێپەردا ، کە لە بناخەی رانەبردووەوە دارێژراوە جیٚناوی لکاو بەکارنایەت ، بەلاٚم (ویستن) لە کاتی گەردان‌کردنی‌دا بۆ کاتی رانەبردوو جیٚناوی لکاو دەکەوێتە نێوان نیشانەی (دە)ی کاتی ئێستەو بناخەی کارەکەوە :–

«کاری ویستن بۆ کاتی رانەبردوو و ئێستە»

کەس	تاك	کۆ
یەکەم	من دەمەویٚ	ئێمە دەمانەویٚ
دووەم	تۆ دەتەویٚ	ئێوە دەتانەویٚ
سێیەم	ئەو دەیەویٚ	ئەوان دەیانەویٚ

لە رستەی نەریٚدا پیتی (نا) شوێنی نیشانەی (دە ، د ، ئە)ی رانەبردووی دەگرێتەوە :–
من نامەویٚ ، تۆ ناتەویٚ ، ئەو نایەویٚ . . .

«شێوەی داهاتووی ئیلزامی»

تاك	کۆ
ئەگەر من بمەویٚ	ئەگەر ئێمە بمانەویٚ
ئەگەر تۆ بتەویٚ	ئەگەر ئێوە بتانەویٚ
ئەگەر ئەو بیەویٚ	ئەگەر ئەوان بیانەویٚ

لەکاتی دارشتنی باری ناکراودا پیتی (نە) شوێنی پێشگری (ب –) دەگرێتەوە :
ئەگەر من نەمەویٚ . ئەگەر تۆ نەتەویٚ ، ئەگەر ئەو نەیەویٚ .

«کاری زانین‌و کارن»

٣٣٠ – کاری زانین‌و کارن (توانین – سۆرانی ، شێوەی نێزیکیان لە کرمانجی‌دا نییە ، بەلاّم شێوەکانی دی رابردوویان وەکو کارێکی تێپەر گەرداندەکرێن . بۆ دارشتنی باری ناکراوی‌دا پیتی (نە) بەکاردێت ، لەگەلّ هەموو جۆرەکانی رابردوودا (نە) بەپێش کارەوە دەکەوێت‌و تەنیا لە کاری رابردووی دووردا نەبێ بەکارنایەت :ء

رابردووی سادە : من زانی (من زانیم – سۆرانی)
تە زانی (تۆ زانیت – سۆرانی) .
رابردووی دوور : من زانبوو (من زانیبوو – سۆرانی)
تە زانبوو (تۆ زانیبووت – سۆرانی)
رابردووی بەردەوامی : من دزانی (من دەمزانی– سۆرانی)
تە دزانی (تۆ دەتزانی – سۆرانی)
رانەبردوو : ئەز دزانم (من دەزانم – سۆرانی)
تو (د) زانی (تۆ دەزانی – سۆرانی)
باری‌ناکراو : ئەز نزانم (من نازانم – سۆرانی) .

٣٣١ – شێوەی نەسادەی کاری (زانین‌و کارن)یش هەیە ، کە برێتین لە زانبوون‌و کاربوون‌و ئەمانەش بەکاری ناتەواو دەژمێردرێن ، بۆ دارشتنی باری ناکراویان‌دا پیتی (ن –) و (نە) بەکاردێت . ئەم کارانە رابردووی نێزیکیان نییە .

دەمکاتی خەبەری ئەم شێوانەی هەیە :–
کاتی داهاتوو : ئەزێ بزانم ، ئەزێ نازانم

کاتی رابردووی سادە : من زانبوو ، من نزانبوو
کاتی رابردووی دوور : من دزانبوو ، من نەدزانبوو
دەمکاتی ئیخباری ئەم شێوانەی هەیە :–
کاتی داهاتووی ئیلزامی : ئەگەر ئەز زانبم .
ئەگەر ئەز نزانبم .

کاتی رابردووی نێزیکی ئیلزامی : ئەگەر من (ب) زانبوویا .
ئەگەر من نزانبوویا

«کاری چوون»

۳۳۲ – بۆ گەردن‌کردنی کاری چوون هێندیك جیاوازی دیالێکتی پەیدا دەبێت . لە دیالێکتی خوارووودا هەموو شێوەکانی دەمکاتی رابردوو و رانەبردوو وەکو کاتی تێنەپەری (کەتن) (کەوتن) دادەرێژرێت بروانە بەندی ژمارە ۲٦٦ و ئەوانەی دوای ئەویش لە دیالێکتی ژوورووودا بۆ دارشتنی شێوەی داهاتووی ئیخباری‌و ئیلزامی‌و فەرمان‌کردن لە بناخەی (هەر) دادەرێژرێت .

شێوەی نانەکراوی دەمکاتی داهاتووی ئیخباری کاری (چوون) لە بناخەی (هەر–) و بە پێوەلکانی کۆتایی کەس رۆدەهێلدرێت . شێوەی ناکراوی لە بناخەی (چ–) کەهی کاتی ئێستەو بەپێش‌کەوتنی پیتی (نا)و پێوەلکانی کۆتایی کەس بەبناخەکەوە چی‌دەبێت :

کەس	کرمانجی	سۆرانی
۱ – تاك	ئەزێ هەرم	من دەچم
۲ – تاك	تووێ هەری	تۆ دەچی
۳ – تاك	ئەوێ هەرە	ئەو دەچێ
۱ – کۆ	ئەمێ هەرن	ئێمە دەچین
۲ – کۆ	هوونی هەرن	ئێوە دەچن
۳ – کۆ	ئەواناێ هەرن	ئەوان دەچن

شێوەی ناکراوی

ئەز ناچم . (من ناچم – سۆرانی) .
تو ناچی . (تۆ ناچی– سۆرانی)
ئەو ناچە (ئەو ناچێ – سۆرانی) .
ئەو ناچن (ئێمە ناچین – سۆرانی)

شێوەی داهاتووی دەمکاتی ئیلزامی کاری چوون لە کرمانجی‌دا بەتەواوی لەگەڵ شێوەی دەمکاتی ئیخباری‌دا رێك‌دەکەوێت .

لە سۆرانی‌دا لە بناخەی (چ) بە بەپێشکەوتنی (ب–)و پێوەلکانی کۆتایی کەسی بە (چ) دادەرێژرێت :–

سۆرانی	کرمانجی	کەس
ئەگەر من بچم	ئەگەر ئەز هەرم	١ - تاك
ئەگەر تۆ بچی	ئەگەر تو هەری	٢ - تاك
ئەگەر ئەو بچێ	ئەگەر ئەو هەرە	٣ - تاك
ئەگەر ئێمە بچین	ئەگەر ئەم هەرن	١ - کۆ
ئەگەر ئێوە بچن	ئەگەر هوون هەرن	٢ - کۆ
ئەگەر ئەوان بچن	ئەگەر ئەو (ان)هەرن	٣ - کۆ

بۆ ناکردنی رستەکە لە کرمانجیو سۆرانیدا بۆ شێوەی داهاتووی ئیخباری وەکو یەکن :-

ئەگەر ئەز نەچم	(ئەگەر من نەچم -سۆرانی)
ئەگەر تو نەچی	(ئەگەر تو نەچی-سۆرانی)
ئەگەر ئەو نەچێ	(ئەگەر ئەو نەچێ - سۆرانی)

شێوەی رابردووی ئیخباری لە کاتی چوون لەهەردوو دیالێکتەکەدا وەکو هەموو کارێکی تێنەپەر دادەرێژێت ٢٦٦)

شێوەی فەرمان لە کاری چوون لەهەردوو دیالێکتەکەدا لە بناخەی (هەرە -) و بەپێوەلکانی (-ە) رۆدەهێڵدرێتو شێوەی ناکراوی لە بناخەی (چ)و بەپێشکەوتنی (مە-) وەیا (نە-)و بەپێوەلکانی نیشانەی فەرمانکردن بە کۆتایی بناخەکەوە دروست دەبێت :-

		کەس
هەرە	هەرە	٢ - تاك
هەرن	هەرن	٢ - کۆ

«شێوەی ناکراوی»

مەچە	مەچە ،نەچە	٢ - تاك
مەچن	مەچن ،نەچن	٢ - کۆ

«کاری هاتن»

٣٣٣ – کاری هاتن وەکو کارێکی تێنەپەر گەردانده‌کرێت . بۆ دارشتنی شێوەی رانەبردوو بناخەکەی هیچ پێوەندییەکی بەکارەکەوە نییە . لێرەدا هێندیك تایبەتێتی هەیە ، بناخەی کاری رانەبردووی (هاتن) لە دیالێکتەکاندا جیاوازن) هێ – ، یێ ، ه – ٢٦٣)

بناخەی رانەبردوو لە کرمانجیدا لە شێوەی (تێ –)دا دەبێت ، کە لەئەنجامی پێوەلکانی نیشانەی (د) بە بناخەی کارەکەوە (یێ) دارێژراوە . (هێ – دارشتنی کۆنی (هاتن) لە موکریدا پارێزراوە) لەگەڵ بەکارهاتنیدا لەگەڵ نیشانەی (د)دا دەبێتە (دهێ) ، (دەهێ – موکری شێوەی (تێ –) پێك‌دێت ، کە بناخەی کاری رانەبردووی شێوەی نانەکراوە .

لەبەشە دیالێکتی موکریدا شێوەی تەواوی بناخەی رانەبردوو (–هێ–) پارێزراوە ، لە بەشە دیالێکتی سلێمانیدا بناخەی رانەبردووی کاری هاتن (ه–)یە :–

(کاری رانەبردووی شێوەی نانەکراو)

کەس	کرمانجی	سلێمانی	موکری
١ – تاك	ئەز تێم	من یێم	من دەهێم
٢ – تاك	تو تێی	تۆ یێت	تۆ دەهێی
٣ – تاك	ئەو تێ	ئەو یێت	ئەو دەهێ
١ – کۆ	ئەم تێن	ئێمە یێن	ئێمە دەهێین
٢ – کۆ	هوون تێن	ئێوە یێن	ئێوە دەهێن
٣ – کۆ	ئەوان تێن	ئەوان یێن	ئەوان دەهێن

کاری هاتن لە بەشە دیالێکتی سلێمانیو کرمانجیو موکریدا بۆ دارشتنی شێوەی ناکردنی بەیارمەتی (نە–) پێك‌دێت ، کە دەکەوێتە نێوان (ت –) لە کرمانجیدا و (د) لەموکریدا و بە بناخەی کارەکە (–یێ) ، (–ه)و (–هی) دەلکێت . لە بەشە دیالێکتی سلێمانیدا پێتی (–ه)یە :–

کەس	کرمانجی	سۆرانی	موکری
١ – تاك	نائێم	نایەم	ناهێم
٢ – تاك	نائێی	نایەی	ناهێ

٣ – تاك	نایْ	نایه	ناهیْ
١ – کۆ	ئەم نایْن	ئێمه نایەین	ئێمه ناهێین
٢ – کۆ	هوون نایْن	ئێوه نایەن	ئێوه ناهێن
٣ – کۆ	ئەوان نایْن	ئەوان نایەن	ئەوان ناهێن

له سلێمانی و موکری‌دا شێوەی داهاتوو و رانەبردووی کاری هاتن وەکو یەکن . دەمکاتی داهاتوو له کرمانجی‌دا به یارمەتی پێشگری (ب –) دادەرێژرێت :–

کەس	کرمانجی	سۆرانی	موکری
١ – تاك	ئزیْ بێم	من یێم	من دەهێم
٢ – تاك	تویْ بێی	تۆ یێت	تۆ دەهێی
٣ – تاك	ئەویْ بێ	ئەو یێت	ئەو دەهێ
١ – کۆ	ئەمیْ بێن	ئێمه یێن	ئێمه دەهێین
٢ – کۆ	هوونیْ بێن	ئێوه یێن	ئێوه دەهێن
٣ – کۆ	ئەوانەیْ بێن	ئەوان یێن	ئەوان دەهێن

شێوەی داهاتوو ناکراو لەگەڵ شێوەی رانەبردوو (ئێستە)ی ناکراودا یەکن ، که بەیارمەتی پیتی ناکردنی (مه –)و (نه–) دروست دەبیت .

کرمانجی	سۆرانی
وەرن	وەره
وەرن	وەرن

(باری ناکراو)

کرمانجی	سۆرانی	موکری
مەێی ، نەیێ	مەیه	مەهێ
مەێین ، نەێین	مەیەن	مەهێن

(گەردانکردنی کاری نەسادە)

٣٣٤ – کاری نەسادە بەپێی هێزی گەردانده‌کرێت ، کە ئەویش لەرووی تێپەرو تێنەپەرەوەیە ، ئەمەشیان بەدەوری خۆی بەو کارانەوە پێوەستە ، کە لیٚ دارێژراون . هەروا هێندێك تایبەتێتی خۆیی هەیە لە گەردانکردنیاندا .

٣٣٥ – کاری نەسادە دابەش دەکرێتە سەر گۆمەڵە کاری پێکەوە لکاو و کۆمەڵە کاری پێوەستدارو پێکەوە نووساو .

نیشانەی کارو پیتی ناکردنو جیٚناوی لکاو دەکەونە نێوان بەشەکانی ووشەی نەسادەوە :

کاری نەسادە بەیارمەتی ئاوەڵناو وەیا پێشگرەوە دادەرێژرێت :–

راخستن ، ئەو خالیچەرادخە (ئەو خالیچە رادەخا – سۆرانی)

هەڵبرین ، ئەو هەڵدەبرم – سۆرانی)

سەرکەتن ، (سەرکەوتن – سۆرانی) ئەو سەرکەت

(ئەو سەرکەوت – سۆرانی) ، تو سەردکەڤی (تۆ سەردەکەوی – سۆرانی)

سۆرکرن (سوورکردنەوە – سۆرانی(×))

ئەو سۆر دکە (ئەو سوور دەکەوە – سۆرانی)

نێزیك بوون (نزیكبوونەوە – سۆرانی) .

ئەز نێزیك دبم (من نزیك دەبمەوە – سۆرانی)

کومەڵە کاری پێویست ئەو کارە لێکدراوانە دەگرێتەوە کەلەدوای خۆی بەرکاری راستەوخۆ وەیا تیان دێت لەمکاتەدا بەشی یەکەمی ووشە لێکدراوەکە (ناو) بەیارمەتی ئامرازی خستنە سەرەوە دەخرێتە سەر ووشەی دووەم :–

ئەز تە هینی زمانی عەرەبی دکم (من تۆ فێری زمانی عەرەبی دەکەم – سۆرانی)

ئەز ئاریکاری وی دکم (من یارمەتی بەو ئەکەم – سۆرانی)

کاتیٚ کە بەرکاری تیان لەرستەدا نامێنیٚ ووشە لیکدراوەکانی ئەم جۆرە کارانە بەهۆی لکانەوە لێك نێزیكدەبنەوە .

ئەز تە هین دکم (من تۆ فێر دەکەم – سۆرانی)

تو تەماشە دکی (تۆ تەماشە دەکەی – سۆرانی)

(×) – **لە بەشە دیالێکتی موکریو سۆرانیشدا دەڵێن سۆرکردن ، سۆردەکا . (وەرگێر) .**

ئەو گازی دکی (ئو بانگ‌دەکا – سۆرانی)
نیشان بکە (نیشان بکە ، پیشان بکە – سۆرانی)
ئەو نێزیك دەبە (ئەو نزیك دەبێ – سۆرانی)

بەرکاری تیان لە دیالێکتی خوارەوودا کە لەگەڵ ئامراز دێت بەهۆی لێك نیزیك‌بوونەوە لەم جۆرە کارە لێکدراوانەدا دەردەبڕێت :–

ئەو کتێبی بەتۆ پێشاندا (ئەوی کتێب نیشانی تۀ دا) کرمانجی

٣٣٦ – جێ ناوی لکاو لە رستەی بێ‌ئۆبێکتی‌دا لە دیالێکتی خوارەوودا بەناو وەیا پێشگری کاری نەسادەوە دەلکێت ، بەلاّم لە رستەی ئۆبێکتی‌دا بە ئۆبێکتەوە دەلکێت ، کار لەهەردوو باراندا وەکو یەك وایە .

کاری رابردووی سادە

گەردان کردنی بێ‌ئۆبێکتی :
من راخست (رام خست – سۆرانی)
تەراخست (رات‌خست – سۆرانی)
ئەوی راخست (رای‌خست – سۆرانی)
مە راخست (رامان خست – سۆرانی)

گەردان‌کردنی ئوبێکتی : **من خالیچە راخست (من خالیچەم راخست – سورانی)**
تە خالیچە راخست (تۆ –ت راخست سۆرانی
ئەوی خالیچە راخست (ئەو –ی – راخست سۆرانی)
مە خالیچە راخست (ئێمە –مان راخست سۆرانی)

بۆ دارشتنی رستەی نەرێ پیتی (نە)ی ناکردن دەکەوێتە نێوان ووشە لێکدراوەکەوە لەرستەی ئۆبێکتی وبێ‌ئۆبێکتی‌دا لەو کاتەدا ، کە کارەکە رابردووە

من رانەخست (من رام نەخست – سۆرانی)
ئەوی خالیچە رانەخست (ئەو خالیچەی رانەخست – سۆرانی)

بۆ دارشتنی کاری داهاتوو پێشگری (ب) بەکاردێت‌و کە دەتواندرێ بەکاریش‌نەیەت .

بۆ دارشتنی شێوەی نەرێ پیتی (نە)ی ناکراو دەکەوێتە جێگەی پێشگری (ب)ە

ئەز دەر (ب) کەڤم)　　شێوەی ئەرێ
ئەزێ هێن (ب)ێم)

ئەز دەر ناکەڤم　　شێوەی نەرێ
ئەز هێن نائێم

٣٣٧ – تایبەتێتی کاری لێکدراوی دارێژراو بەیارمەتی پێشگری لێکدراوی جۆری یەکەم و سێیەم بەرکاری تیانیان لەگەڵ دێت . هۆی نێزیك بوونەوە وەیا لێکدان لەم جۆرە کارانەدا لەو بارانەدا بەدیاردەکەوێت ، کە بەرکاری تیان بریتی دەبێت لە جێناوی لکاو لەگەڵ ئەو کارانەی ، کە بەیارمەتی پیشگری جۆری یەکەم دارێژراون) .

أ – ئەز چووم جەم مستەفا ، من ژێ پرسی . .
من چووم لای مستەفا ، من لێم پرسی – سۆرانی)
ئەوی دەف کری لێدا
ئەو دەفی کری لێ دا – سۆرانی
ب – بەکر نەخوەشی بوو ، ئەز سەردا چووم
ئەم هاتنە بەر پرێ و سەررا بهرین .
رۆژ دقژلینە . گولزاهاکرنە . باخڤان ئاڤ ئانی سەردا دکە .

ئەگەر بەرکاری تیان لەرستەدا بریتی بوو لەناو وەیا جێناو ئەوسا کاری لێکدراو بەهۆی پێوەستەوە بەیەکەوە لێك دەدرێن .
أ – پێشگری نەسادەی جۆری یەکەم لە کارەکە جیادەبێتەوە جێناوی (–ێ) لەنێو دەچێت بەشی یەکەمی پێشگرکە وەکو ئامرازێکی کۆن و سەرەتایی لێ دێت وە دەکەوێتە پێش بەرکارەوە

لێدان (لێدان – سۆرانی) ئەز ل دەفێ دوم
من لە دەف دەدەم – سۆرانی
پێکەوتن (پێکەوتن – سۆرانی) گولە بەنیشانێ کەت
گولە بەنیشانەکەوت – سۆرانی
ژێپرسین (لێپرسین – سۆران) توێ ژبرا بپرس ؟
تۆ لە برا دەپرس – سۆرانی

ب - پێشگری نەسادەی جۆری سیٚیەم لەکار جیادەبێتەوە بەشی یەکەمی پێشگرەکە دەکەوێتە پێش بەرکاری تیانەوە ، بەشی دووەمی پێشگرەکە دەکەوێتە کۆتایی بەرکارەوەو لەشێوەی پاشبەندی ئامرازەوە دەبێت :

سەر رافرین . فرندە سەر ماراخری

بەر راچوون . ئەم بەر گوندرا چوون

سەر داهاتن . هەڤاڵی مە نەخوەشە ، ئەم سەرو یدا جارنا تێن ئاڤرا ئاژۆتن . گاڤان گارانێ ناڤ میشەرا داژۆ .

٣٣٨ - ئەو کارە لێکدراوانەی ، کە بەیارمەتی ناو وەیا پێشگرەوە دارێژراون لەشێوەی رابردوو و داهاتووی ئیلزامی‌دا ئەم تایبەتێتیانانەیان هەیە :

لەشێوەی داهاتووی ئیلزامی‌دا پێشگری (ب) ئیلزامی دەکەوتنە نیوان ووشە لێکدراوەکەدا کە لە سۆرانی‌دا پێویستە بە کاربێت‌و لەکرمانجی‌دا بەکارهاتن‌و نەهاتنی وەکو یەکە لە شێوەی ناکردنیش‌دا پیتی (نە) جێگەی پێشگری (ب) ئیلزامی دەگرێتەوە :-

شێوەی نانەکراو

کرمانجی	سۆرانی
ئەگەر ئەز دەر (ب) کەڤم	**ئەگەر من دەربکەوم**
ئەگەر ئەز هین (ب)بم	**ئەگەر من فێر بم**

شێوەی ناکراو

ئەگەر ئەز دەرنەکەڤم	**ئەگەر من دەرنەکەوم**
ئەگەر ئەز هین‌نەبم	**ئەگەر من فێرنەبم**

لە کاتی رابوردووی ئیلزامی‌دا پێشگری (ب) ئیلزامی لە کرمانجی‌دا بەکارنایەت بەلاّم لە سۆرانی‌دا دەکەوێتە نێوان کارو پێشگر وەیا ناوەوە :-

شێوەی نانەکراو

ئەگەر ئەز دەرکەتاما	**ئەگەر من دەربکەوتمایە**
ئەگەر ئەز هین‌بووما	**ئەگەر من فێر بوومایە**

پیتی (نە)ی ناکردن لە سۆرانی‌دا جێگەی (ب) دەگرێتەوە

شێوەی ناکراو

ئەگەر ئەز دەرنەکەئەما (ئەگەر من دەرنەکەوتمایە - سۆرانی)
ئەگەر ئەز هین نەبووما (ئەگەر من فێر نەبوومایە - سۆرانی)

٣٣٩ - دەمکاتی فەرمانی کاری نەسادە ئەم تایبەتێتییانەی هەیە :

بەکارهێنانی پێشگری (ب) بۆی هەیە بەکاربێت وویا بەکارنەیەت ، لەکاتی بەکارهاتنی‌دا دەکەوێتە نیوان هەردوو بەشە لێکدراوەکە . پیتی (مە ،نە) ناکراو جێگەی پێشگری (ب) دەگرنەوە :-

شێوەی نانەکراو

دەر (ب)کەڤە	دەر (ب) کەوە
گازی (ب)کە	بانگی (ب) کە
هین (ب)کە	فێر (ب) کە

شێوەی ناکراو

دەرمەکەڤە	دەرمەکەوە
گازی‌مەکە	بانگی مەکە
هین‌مەکە	فێر مەکە

لەباری کاری لێکدراوی پێوەستدار پێشگری (ب) دەکەوێتە پێش بەشی دووەمی ووشە لێکدراوەکە کە ئەویش کارە ، پیتی (نە)ی ناکراویش جێگەی (ب) دەگرێتەوە :-

کرمانجی	سۆرانی
گازی من بکە	بانگی من بکە
ئەوی هینی ئیش‌بکە	ئەو فێری ئیش‌بکە

شێوەی ناکراو

گازی من مەکە	بانگی من مەکە
ئەوی هینی ئیشێ خراب مەکە	ئەوی فێری ئیشی‌خراپ مەکە

گەردانکردنی ئەو کارە دارێژراوانەی ، کە بەیارمەتی پاشگری (–ەوە) دارێژراون :

٣٤٠ – تایبەتیی ئەو کارە دارێژراوانەی ، کە بەیارمەتی (–ەوە) دارێژراون لەوەدایە ، کەوا لەگەڵ هەموو کاریکی تاكو کۆو تێپەرو تێنەپەربەکاردێن . پاشگری (–ەوە) لەرووی ناوەرۆکەوە وەکو پیت رەفتار دەکات . بەڵام لە راستیدا رەگەزێکی دارشتنی ووشەیە (٢٤٨)

٣٤١ – لەکاتی گەردانکردنی کاری تێپەری دارێژراو بە یارمەتی (–ەوە) لەشێوەی رابردوودا زۆر پێویستە چیاوازی نێوان دارشتنی ئۆبێکتیو بێئۆبێکتی رستە بکرێ لەهەموو شێوەکانی دارشتنی بێئۆبێکتیدا تەنێ شێوەی گێراوەیی نەبێ پاشگری (–ەوە) دەکەوێتە دوای جێناوی لکاوەوە کە ب بناخەی کارەوە دەلکێت :

رابردووی سادە : من خواردمەوە

رابردووی دوور : من خواردمەوە

رابردووی نیزیك : خواردوومەتەوە

رابردووی گێراوەیی : من دەم خواردەوە

لەشێوەی ئوبێکتیدا کە جێناوی لکاو بە بەرکارەوە دەلکێت ، پاشگری (–ەوە) لە هەموو شێوەکانی رابردوودا بە کۆتایی کارەکەوە وەیا کاری یارمەتی دەرەوە دەنووسێت :

رابردووی سادە : من ئاوم خواردەوە

رابردووی دوور : من ئاوم خوارد بۆووە

رابردووی نیزیك : من ئاوم خوارد وویەوە

رابردووی گێراوەیی : من ئاوم دەخواردەوە

٣٤٢ – لە شێوەی داهاتووی ئیلزامیدا لەکاری تێپەرو تێنەپەردا پاشگری (–ەوە) بەکۆتایی کارەوە دەلکێت :–

شێوەی سادەی داهاتووی ئیلزامی

کاری تێنەپەر : ئەگەر من بهێمەوە .

کاری تێپەر : ئەگەر من بخۆمەوە .

شێوەی نەسادەی داهاتووی ئیلزامی

کاری تێنەپەر : ئەگەر من هاتبمەوە

کاری تێپەر : ئەگەر من خواردبمەوە

٣٤٣ – لەکاری تێنەپەری رابردووی ئیلزامی‌دا پاشگری (–ەوە) . بەکۆتایی نیشانەی (–ایە) دەلکێت ، کە ئەمەی دواییان دەکەوێت دوای جێ‌ناوی لکاوەوە :

شێوەی سادەی رابردووی ئیلزامی : **ئەگەر من بهاتمایەوە**

شێوەی نەسادەی رابردووی ئیلزامی : **ئەگەر من بهاتبوومایەوە)و بهاتبامەوە**

پێی ئامادەیی‌و نیشانەی کاتی داهاتوو

٣٤٤ – لە زمانی کوردی‌دا هێندێك پێی داهاتوو (–ێ ، وێ ، –دێ) هەروا هێندێك نیشانەی ئامادەی دێ وەك (–ێ ، وێ ، وا ، ڤ (وا – سۆرانی)

نیشانەی داهاتوو تەنیا لە دیالێکتی ژووروودا بەکاردێت ، بەڵام نیشانەکانی ئامادەیی لەهەردوو دیالێکتەکەدا بەکاردێت .

أ – سوتسین (٨١) لەدوای ئەودا چاردن (٦٨) وەکو بەشێکی رێزمانی چیاواز تەماشایان کردووە کە هیچ پێوەندی‌یەکیان لەنێوان‌دا نییە ئەم دوو نووسەرە نیشانەی داهاتوویان بە بناخەی (وێ) کاری (واین) بەستۆتەوە و ئاوەڵکاری (وێ – ڤ) دایە لە رووی بناخەوە بەو جێ‌ناوانەوە بەستۆتەوە ، کە لە ئەسلا ئاوەلکار بوون ف .ی . تسوکرمان لەبەرهەمەکانی خۆی‌دا (٥٤ ،٥٥) هەوڵی لێك نیزیك خستنەوەی ئەم نیشانەو پیشانەی داوە .

بەپێ‌ی شارەزایمان ل بابەتی دیالێکتەکانی ژووروو وخوارووودا ئەوەمان بۆ روون‌دەبێتەوە کەوا (–ێ ، وی) لەرووی واتاو ئەرکەوە بەزادەیەك چیاوازن ، کەوا هیچ قسەیەك لە بناخەیان ئەکرێت .

٣٤٥ – پێی (–ێ) کورت‌کراوەی پێی (وێ –)یە تایبەتیی ئەم پێتە لەوەدایە ، کەوا وەکو جێ‌ناوی لکاو بەکاردیت‌و بەنیهادەوەش دەلکێت ، هەر وەکو پێی (وێ)و شێوەکانی دی (ڤا –وا) ، کە وەکو دانەیەکی سەربەخۆ بەکاردێت پێی (ێ –وێ) وا–ڤ) لەرووی فۆنۆتیکی‌و واتایەوە بەجێ ناوی ئاوەلکاری واهاوە پێوەستە ، کە ئەم جێ‌ناوە ئاوەلکاری‌یە ئەم شێوانەش هەیە (ئاها ، ئاوا ، ها ،وا)

ئەم شێوانەی بۆ بوونی دیالێکتەکان دەگەرێنەوە . ئەم جێ‌ناوە ئاوەلکارییانە لەرووی واتاوە چیاوازن :–

وا دکەڤە ، ها ددکەڤە ، ئاواهاو ئاها دکەڤە) ئەمانە واتای روودانی کهرەکە بۆ کاتی قسەکردن پێشان دەدەن .

هیچ چیاوازیەك لە رووی واتاوە لەنێوان ئەم دووجۆرە دارشتنە نی یە :-

ئەز دکەڤم ، ئەز وێ دکەڤمو ئەز ڤا دکەڤم ، ئەز وا دکەڤم

هەردوو شێوەی ئەزێ دکمو ئەز وێدکم لەرووی واتاوە وەکو ئەم دارشتنانەن : ئەز ڤادکەمو ئەز وادکم ، کە هەموویان واتای کاتی روودان لەکاتی قسەکردن‌دا پێشان دەدەن‌و لەگەل کاری رانەبردوو و رابردووی ئیخباری‌یەوە بەکاردێن . لەدیالێکتی سۆرانی‌دا تەنێ پیتی وا بەکاردێت :-

وەختی بۆ دەسگیرانی گەرایەوە دیتی وا گیان‌ئەدات (حکایەتی زادیج - ٣٣)
وا مەزانە ماتەکەوت ئەفەوتێ (حکایەتی زادیج - ١٢٩)
وائێستە لەهەموو کەس بەختیارترە (حکایەتی زادیج - ١٣١)
کادۆر زانی ئەو ئیشە وەها پێك‌نایەت (زادیج - ٢٣)
خەلکی بابل وەها لێیان‌هات (زادیج - ١٥٤)
واهات نەورۆزو بەهار خرۆشاوە دەشت‌وشار (هەلبەست . .)
واە هاتن نەڤرۆزو بهار کەتنە ناڤ دەشت‌و شەهەر - کرمانجی

٣٤٦ - پیتی (رێ) لەگەلێ کاری کاتی رانەبردوودا کاتی روودانی کارەکە پێشان‌دەدات ، کەوا لەکاتی قسەکردنە ، بەلام لەکاتی رابوردوودا دوورو نێزیکی کاتی روودانی رووداوەکە بەپێتی شێوەکانی دەست‌نیشانی دەکات :

شێوەی کاتی رانەبردوو :

ئەزێ دمرم دمردێ چاڤ بەلەکێ (فولکلۆری کرمانجی - ٣٨٦)
ئەزێ دچم ، تو دلا سەر تەرا ناڤینم (فولکلۆری کرمانجی - ٣٨٠)
ئەزێ دینا خوە دەم ئەلکێ شەمۆ (فولکلۆری کرمانجی - ٣٤٤)
ئەزی تەیرم تەیرێ سپیمە ، ئیرۆ سێ رۆژە ئەزێ ناڤا رەفێ خوە خریمە (فۆلکلۆری کرمانجی -٣٩٧)

گول پەری گاڤا کو لێد نهێرە وەزیرێ خەروورێ وێیا وێ
بەر بکۆشکا وێ تێ (حکایەتی کوردی - ١٧٠)

شێوەی کاتی رابردووی نێزیك :-

ئەزێ چوومە جەم مەلا ، مشەق ڤەکر خەونا من دەزانی (فولکلوری کوردی ٣٨٥) .
ئەزی سالوخو سالوڤا دەرکەتمە ناڤ زەریا (فولکلوری کوردی ٣٦٨

ئەزیٚ هاتمە ، بیٚمە ماڵی (فۆلكلوری كوردی - ٣٧٠)
منیٚ خەزالەك راكرییە لبەر من بەزی (فولكلوری كوردی -٣٨٧)
شیٚوەی كاتی رابردووی سادە :-
ئەزی چووم ناڤ میٚلا سیپكا ، منیٚ پرساكاو كو باراكر ، توكەس سالنحیٚ كەوا گۆزەل نەدا .
مە ئاخینیٚ گوور داهشتن ، ئەمیٚ كیٚلەكا ناڤ روونشتن (فولكلوری كرمانجی ٣٧٤)
ئەزیٚ رابردم ، منیٚ چاڤیٚ بەلەك كلدا (فولكلوری كرمانجی - ٣٦٩)
ئەزیٚ ڤیزبووم سەرخانی تو كانی نەما من ئاڤ ژیٚ نانی (فولكلۆری كرمانجی - ٣٦١)
منیٚ خەزالەك راكر ، ریچا ، سوارەك سەرە (فولكلوری كرمانجی - ٣٤٧)
ئەزی پار ڤی چاڤ دۆست لاوكیٚ كەلەش چیٚبوون (فولكلوری كرمانجی ٣٦٧)

شیٚوەی كاتی رابردووی بەردەوامی

ئەزیٚ دەما دنیٚ تاخا بەرژێر چووبووم (فولكلوری كرمانجی - ٤١٣)
منیٚ تلی پەچی نەدیبوو سەرتلی پیٚچیٚی سەیرانا مەللە مووسا (فولكلوری كرمانجی - ٣٦٨)
ماڵیٚ مە دانییە دەڤیٚ ریٚدا ، منیٚ كەوا گۆزەل دبوو ناڤا مالا (فولكلوری - ٣٨٩)

شیٚوەی رابردووی دوور

منیٚ كولەك خوەرا دگولگولاند ، منیٚ سوورەكە باژار دوریٚ دفتلاند (فولكلوری كرمانجی - ٣٨٩)
پیتی (یٚ) لەشیٚوەی ناكراوی كارانیش‌دا بەكاردیٚت :-
ئەزیٚ كەربا حەژ خوە نیم (فولكلوری كرمانجی - ٣٥١)
ئەزیٚ نەكەتمە دەردیٚ شاریٚ (فولكلوری كرمانجی ٣٧٣)
ئەزیٚ ئیرۆ ڤیٚمش گەوە لاوكیٚ خوە ناڤم (فولكلوری كرمانجی - ٣٤٩)
توییٚ نكاری سەر پرا باكانی زەریركە برا مووس (فولكلوری ٣٤٦)
گوزەلیٚ ، ئەزی نەخوەشم ، پر نەخوەشم ، ئەزیٚ چاڤ ، برووییٚ بەلەك تە ڤەناكم (فولكلوری كرمانجی - ٤٣٥)

٣٤٧ - نیشانەی داهاتووی (یٚ .ویٚ) لەگەڵ كاری دەمكاتی داهاتوو رابوردووی ئیلزامی و داهاتووی ئیخباری لەگەڵ رستەی نەسادەدا كەرستەی سەرەكی واتای ئەنجام دەگەیەنیٚت و

رسته ناسەرەکی‌یەکەش هۆ پێشان‌دەدات نیشانەی ڕێزمانی کاتی داهاتوو بەگوزارەی رستەی سەرەکیەوە پێوەستەو دەکەوێتە دوای نیهادەوە وەیا پێوەی دەلکێت لە سۆرانی‌دا نیشانەی کاتی داهاتوو نی‌یە :-

وەردەك دبێژە زاوۆ هووێ کودا هەرن ؟ کولك دبێژە

ئەمێ هەرن بێچان ئەلیێ سیارابین (فولکلوری کرمانجی ٢١٩)

ئەزێ کەوەکێ بدمە تە بڤە سەردا سەرژێکە نقتکێ خوون وێ بکەڤە سەر کەڤر ،کەڤر وێ بتەقن ، کەچك وێ ژناڤ دەرێ هەما ئەو زانە . وێ جی‌نیشانی تەدە (حکایەتی کوردی-٦٧)

من کۆتریك ئەدەم بەتۆ بیبە سەری ببرە ، نەختێك خوێن لێ ئەکەوێ سەربەرد ، بەردەکە ئەتەقێن کچێك لە ناو بەردەکە دەرئەکەوێ ، ئەو کچە ئەزانێ جێگەی نیشان تۆ ئەوێ - سۆرانی)

ئەڤا گەما بونا هەسپێ ئاڤی‌یە ، وەختا چوویی بەر بەرێ ئاڤێ خە ، هەسپێ وێ بێ جەم تە ، گەمێ بکە دەڤو لێ‌سیاربە (حکایەتی کوردی - ٧١)

ئەم لکاوە بۆ ئەسپی ئاوی‌یە ، کە چوویت بەر بەهارێ ، لە ئاوی دە ئەسپی دەهێ لای تۆ لفاو بکە دەمی وسواربە - سۆرانی)

تو وێ پەزا ئۆبال منرا سەر ژی‌کە .

ئەزێ ڤان کنجێ خوە ، ڤان هوور - مووریێ خوە تەمام بدمە تە (حکایەتی کوردی - ٥٥)

هوون دێ نها گوهداری یامن بن ، ئەزێ وەرا بێژم (حکایەتی کوردی ئە ئێستە ئێوە گوێ لە من بگرن ، من بلێم بۆتان - سۆرانی) ٢٠٠)

٣٤٨ - لە زمانی کوردی‌دا بۆکاتی داهاتوو پیتی (وێ)ش بەکاردیت کە لەلایەن جاردن (٦٨) کامەران بەدرخان (١٨٩)ە تێبینی کراوە هەروا لەنێو ئەو تێستانەش‌دا هاتووە کە لەلایەن أ - سوجین‌و مەلای بایەزید کۆکراونەتەوە هەروا لەنێو بەرهەمی وێژەیی کلاسیکی کوردی .

پیتی (دێ) لەرووی واتاو ئەرکەوە هەروەکو نیشانەی داهاتووی (ێ -وێ)ن ، بۆ وێنە شێوەی :-

ئەز دێ بکم . ئەزی بکم . ئەزێ وێ بکم (وەیا ئەز وێ بکم .)

واتای کردن دەگەیەنێت لە داهاتوودا .

پیتی (دێ) لەگەلْ کاری دڤێ (ت) وەیا دەوێ (ت) لەنێودەچێت :-

گەر دێ هەبوویا مە ئیتیفاقەك ، وێکرا بکرا مە ئینقیادەك (مەم‌و زین - ٣٤)

من کتێبەك دیٚ هەبوویا ، لیٚ هەروەکی ئەز نەخەتم
باقیٚ من ئەو نەدا من (فولکلۆری کرمانجی - ٨٩)

بەکارهێنانی نیشانەی داهاتووی (یٚ ، ویٚ ، دیٚ) لە دەمکاتی ئیلزامیدا پێوەندی بەکاری (ویستن) وە هەیە کە لە رووی واتاوە بەداهاتوو وە پێوەستەو لە هێندێك زمانان‌دا بۆ داهاتووش بەکاردێت بۆ وێنە لە فارسی‌دا .

خواهم کرد ، لە ئینگلیزی‌دا (he will do) *

بەم جۆرە لەگەڵ ئەوەی نیشانەی داهاتوو (-یٚ ،ویٚ)و پیتی (-یٚ ،-ویٚ) هاوبەشی گۆکردنن ، بەلاّم لەرووی چۆنیەتی بەکارهاتنی هەریەکەو تایبەتیی‌و سنووری دیاری‌کراوی خۆی هەیە . پیتی (-یٚ ،-ویٚ ، وا ڤا) لەگەڵ کاری رانەبردوو رابردوودا بەکاردێت‌و واتای روودالی پێشان‌دەدەن ، بەلاّم نیشانەی کاتی داهاتوو لەگەڵ کاری دەمکاتی ئیلزامی‌و شێوەی داهاتووی ئیخباری ، کە واتای هیڤی‌و خۆزگەی روودانی رووداوەکە لە داهاتوودایە دەبەخشێت .

رەگەزانی یەکگرتوو

٣٤٩ - لە سۆرانی‌دا جیٚناوی لکاو بەکارەو دەلکێت‌و دەوری نیهادو بەرکاری راستەوخۆ دەگێرێت ، ئەم جۆرە بارە (رەگەزانی یەکگرتوو)وەیا بە (رەگەزانی لکاو) نێودەبرێت .

ئەم جۆرە بارە لەوانەیە بەتەواوی وەیا بەنیوەچلی بێت . هی تەواوی بەبوونی دوو ئەندامی رستە (نیهادو بەرکار) دەبێت ، کە برێتی بن لە جیٚناوی لکاو ، کە تەنیٚ لەگەڵ کاری رابردوودا بێت .

باری نیوەچڵی هەر تەنیٚ بەرکار برێتی دەبێت لە جیٚناوی لکاو ، کە لەگەڵ بناخەی کاری رانەبردوو دێت .

بەشێوەیەکی گشتی لە هەموو کاتەکان‌دا جیٚناوی لکاو بەکارەوە دەلکێت بەشێوەیەکی دیارکراوی یەك لەدوای‌یەك ، کە سوبێکت‌و ئۆبێکتی رووداو پالپشت پێشان‌دەدات .

شوێنی جیٚناوی لکاو لەکاتی پێکهێنانی ئەو رستانەی ، کە لە رەگەزانی یەکگرتوو داڕێژراون بەدەمکاتی کارەوە پێوەستە . جیاوازێکی بنەرەتی لە پێوەندی نێوان ئەو کارانەی ، کە لە شێوەی خەبەری وەیا نەخەبەردان‌دا لەکاتی رابردوودا هەیە .

لەو رستانەی ، کە کارەکانی لە شێوەی خەبەردان‌دایە جیٚناوی لکاویان دەکەونە دوای‌کارەکانەوە : لەدوای پالپشت جیٚناوی نیهاد جاجیٚناوی بەرکار دێت . لێرەدا کەس‌و

ژمارەی نیهادو بەرکار بەهۆی ئەم جیٚناوانەوە بەریاردەکەون ، بۆ ویٚنە گرتتانین . گرت : گوزارەیە . (تان) نیهادە ، کە بریتیە لە جیٚناوی لکاوی کەسی دووەمی کۆ ، -ین - بەرکارە ، کە بریتیە لە جیٚناوی لکاوی کەسی یەکەمی کۆ .

گرتمت ، بەستمت ، کوشتمت ، سوتاندمت . (گۆرانی -٦٣)
تە ئەز گرتم ، تە ئەز گریٚدام ، تە ئەز کوشتم ، تە ئەز سوتم - کرمانجی
لە سنووری عەرەبستان کابرایەکی سەردەی بەناوبانگ ناوی ئورجوباد بوو ، بەخسیری کردم ، دەست بەجیٚ فرۆشتمی بە بازرگانیٚکی بەندکر ، کابرای تاجریش هیٚنامی بۆ ئەم کۆشکە (زادیج -١٤٣)

٣٥٠ - لەو رستانەی ، کە کارەنیان ناخەبەرین جیٚناوی لکاو بەپیٚش پالپشت دەکەویٚت ، جیٚگەکەشی لەنیٚوان نیشانەی کارو بناخەی کارەوە دەبیٚت . شویٚنی جیٚناوەلکاوەکان هەروەکو ئەو شویٚنە دەبیٚت ، کە کارەکە لە دەمکاتی خەبەری‌دا دەبیٚت ، (هەروەکو لەسەرەوە باسکرا) ، بۆ ویٚنە :-

ئەگەر بمانتان گرتایە . لیٚرەدا (ب -) نیشانەی کارە ، (مان) بەرکارە ، کە بریٚتیە لە جیٚناوی لکاوی کەسی یەکەمی کۆ ، (-تان) نیهادە ، کە بریٚتیە لە جیٚناوی لکاوی کەسی دووەمی کۆ ، (گرتایە) کارەو لە شیٚوەی خەبەری‌دایە . رستەی ئەم جۆرەی سەرەوە لەگەلٚ کاری گشتی‌دا زۆرکەم بەرچاودەکەویٚت .

٣٥١ - ئەم جیٚناوە لکاوانە لەگەلٚ کاری فەرمانیش‌دا بەکاردیٚت لەکاتی رانەبردوو و داهاتووی دەمکاتی ئیخباری‌و کاتی داهاتووی دەمکاتی ئیلزامی لە رووی دارشتنەوە لەگەلٚ شیٚوەکانی کاتی رابردووی ئیلزامی‌دا کەمتر بەکاردیٚت :-

کاری فەرمان :-

بمنووسە . (ب -) نیشانەی فەرمانە ، (-م-) بەکارە ، کە بریٚتیە لە جیٚناوی لکاوی کەسی یەکەمی تاك ، نووسە ، کارە لە شیٚوەی فەرمانی کەسی دووەمی تاك دایە .

بمان‌نووسە ، بیانگرە .

مەمکوژە بەکەلکت دیٚم . (میٚژووی ئەدەبی کوردی -٩٤)
من مەکوژە ، ئەز کەلگیٚ تەتیم - کرمانجی
یەتم بۆهەلٚکەن ، بمکەن بەدارا ، دەربەدەرمکەن لە کوچەو شارا (گولٚ/ میٚلاقە -٤١)
پارچە من هلکن ، من ل‌دارا کن ، من دەر ب‌دەرکن ل‌کوچیٚ شەهرا کرمانجی .

گۆتی پاشا ئەتو بگرە ئەو دەورەشەی بیکوژە (مەکەنری -٢١٢)
ئەی قوتابی ، ئەی برا کتێب بۆ رێك‌خرا ، بیخوێنەرەوە (هەڵبەست - ٧)
ئەو ئەسپانە زین‌بکەن . بیاهێننەوە ئێرانە (ئۆ.مان - ١٩٩)
شێوەی داهاتووی دەمکاتی ئیلزامی :

ئەگەر بیان کوژی ماڵیان وێران ئەبێتەوە .
بیان کوژی ب - (-یان-) بەرکارە ، کە برِێتیە لە کەسی سێیەمی تاکی کۆ .
کوژ - کاری ئیلزامییە بۆ کەسی دووەمی کۆ .
داکی گۆتی : کورم ئەتو بە تەنهای ، ئەتوخوا قەبوولێ ناکا تۆ بچی وان بکوژی - کرمانجی .
بەشەرتی خوا بتکەم بە پاشا لە جێگای باوکم (مەکەنری -٥٠)
ب شەرتی خوەدێ ، ئەزێ تە ب‌کم پاشا ل‌شوونا باڤێ من - کرمانجی
کوری گۆت : شەرت بێ نەتبەم لەگەڵ خۆم (مەکەنری -٥٨
کورت گۆت : شەرت بی ئەز تە ب‌خۆرا نابم - کرمانجی
دایی گییان هەژدەهەیەك هات بمان خوا ، ئەم نەوجوانە کوشتی ، لەت‌و پەتی‌کرد (مەکتری - ٤٦)
دائی جان . ئەژدەهایەك هات مە بخوە ، ئەڤی خورتی ئەو کوشت ، پارچە پارچەکر - کرمانجی
من ئەمویست هەردوو چاوی من کوێر بیێ نەت‌بینم .

«لە کاتی رانەبردوو - داهاتوودا»

دەتبینم ، (دە -) نیشانەی کاتی ئێستەیە ، (ت) بەرکارە برِێتیە لە جیٚناوی لکاوی کەسی دووەمی تاك ، (بین) بناخەی کاری رانەبردووە . (م) کۆتایی کەسییە بۆ یەکەمی تاك .

وا بۆت ئەهێنم من قەسپلی سەوز . ئەتبەم لەگەڵ خۆم بۆ بەرئاوو سەوز (هەڵبەست ، ١١)
ئەوەی شەرم پیێبفروشێ . باش ئەیپۆشی ، هەروەکو سەگ ئەیگەوزێنم . ئەیتەزێنم ، ئەیرازێنم . نام‌بەزێنێ . ئەی بەزێنم . وولاٌتەکەم ئەپارێزم (هیوا ، ٣ . ١٩٥٧)
پادشا فەرمووی حەزدەکەم ئەوەی ئەو مێردێتی پیێبزانم کێیە ؟
خاتوون کوتی : ئەگەر دەفەرمووی دەینێرمە خزمەتی (ئۆ . مان - ٢٨٣)

هەرچی بچێتە ئەو باخەی . هەژدەها دەیخوا (ئۆ.مان - ٢٨٣)
دەتبەم بۆ سەر وەستاکە ، دەتکەم بە نالوبزمار(ئۆ. مان - ٢٤٥)
کوتی : وەستا راستە نالەی ، دەتکوژم (ئۆ. مان ٢١٢)

٣٥٢ -- لەکاتی تێبیکردنی ئەم بارانەدا ، ئەوەمان بۆ روون دەبێتەوە ، کەوا ئەو جیٚناوانە ، کە دەوری بەرکار دەگێرن ، لەو جیٚناوانەن ، کە لەمەوبەر باسکران

بۆ وێنە :

ئاغا بگرن ، بیبەنە کن موستەفا پاشا .

لە بەشی یەکەمی رستەکەدا بەرکار بریتیە لەناو ، کە ئەویش (ئاغا)یە . لە بەشی دووەمی رستەکەدا بەرکار بریتیە لە جیٚناوی (-ی) ، کەکەوتۆتە نێوان نیشانەی (ب --)ی فەرمانو رەگی کارەوە

لە دیالێکتی خوارووداا ئەم بارانەی جیٚناو بەشێوەیەکی فراوان بەکارنایەتو تایبەتێتی رەوانبێژی هەیە . لەوانەیە یەك لەدوای یەك هاتنی جیٚناو لە بریتی شیکردنەوەیە بەبێ ئەوەی زیانێك بەنێوەرۆکی باسکراوەوە بگەیەنێت :-

بۆ وێنە ، گەر بەرکاری راستەوخۆ بریتی بوو لە ناو وەیا جیٚناوی کەسی ، ئەوسا بەشەکانی رستە نیهاد ، بەرکارو گوزارە بە شێوەیەکی سەربەخۆ بەکاردێنو کومەڵە جیٚناوێکی لکاو یەك لە دوای یەکەوە نایەنو شوێنی بەشەکانی رستەش لە شوێنی ئاسایی خۆیاندا دەبن ، کە ئەمە دەبێتە تایبەتێتی رستە شیکراوەکە .

بۆ وێنە :-

دیتمی - بەواتە ئەو منی دیت .

بمکوشتایە - بەواتە ئەگەر تۆ منت بکوشتایە .

دەمبینی - بەواتە من دەبینی .

بمکوژە - بەواتە تۆ من بکوژە .

بینووسە - بەواتە ئەو بنووسە .

بوونی ئەم جۆرە رستانەی ، کە جیٚناوی لکاو تییایاندا یەك لە دوای یەك دێن بە نیشانەیەکی جیاوازیکەری دیالێکتی خواروو دەژمێردرێن ، باوەکو ئەم تایبەتێتیەی دیالێکتی خواروو بە ئاسانی دەتواندرێت لە بریتی شیکردنەوە بەکاربێت ، لەگەڵ ئەوەشدا ئەم جیاوازییەی نێران یبالێکت کانی ژووررو و خواروو دەتواندرێت و کو دیاردەیەکی رەوانبێژی بژمێردرێت .

ئاوەڵکار

٣٥٣ – هێندیك زانیاری گشتی دەربارەی ئاوەلکار لە زمانی کوردیدا لە بەرهەمەکانی « ر . جاردن» (٦٨ ، ١٤–١٥) و «ی . سڕن» بەرچاو دەکەوێت ٨٠٬ ٨٦٬«٨٧) .

(ر . تاردن) وێنەی بۆ ئاوەڵکاری ب شه دیالێکتی نێوچەی موسلْ ، وه (ی . سۆن) بۆ کرمانجی‌و سۆرانی هێناوەتەوە ٩ (د .ن . مەکەنزی) لەبەرهەمەکەیدا کە دیالێکتەکانی زمانی کوردی دەگرێتەوە باسی ئاوەڵکاری نەکردووە ، (ی . ماکهرۆس) (٧٣ ، ٧٨–٨٠) ، باسی ئاوەڵکاری کات ، چۆنیەتی ، خوێل‌و چەندێتی کردووە .

(ف . یوستی) ژمارەیەکی زۆر لە ئاوەڵکاری هێناوەتەوە کە ئەم گروپانە دەگرێتەوە : چۆنی -- چەندی و شوێن ، سەرچاوەی دارشتنی ئاوەڵکاری داڕێژراو لە لای «ف ، یوستی» نێوو جێ‌نێوە .

ئاوەڵکاری داڕێژراو لە ب شەکانی دی ئاخافتن نەکەوتۆتە بەرچاوی نووسەر .

ئەوەی شایانی باسە (ف یۆستی) بە یەکەمین نووسەر دەژمێردرێ ، کە جۆرەکانی ئاوەڵکاری جیا کردۆتەوە .

٣٥٤ – ئاوەڵکار لە زکانی کوردی‌دا لە ڕووی دارشتن‌و پەیدا بوونیەوە بەنێو ، ئاوەڵنێو ، ژمارە وە جێ‌نێوەوە پێوەستە .

ئاوەڵکار خاوەنی نیشانەی پەرەسەندووی مۆرفۆلۆژی نی‌یە ، بۆ ئەوەی بەو ڕێگەیە ، وەکو بەشێکی ئاخافتن جیای‌بکاتەوە ، بەڵکو هۆی بوونی ئاوەڵکار بە بەشێکی ئاخافتن بۆ نیشانەی ووشەی فەرهەنگی «لێکسیکی» ، مۆرفۆلۆژی‌و سینتاکسی دەگرێتەوە ، کە ئەم هۆیانەش بناخەی دابەشکردنی بەشەکانی ئاخافتن .

نیشانەی بنەرەتی جیاکردنەوەی ئاوەڵکار وەکو بەشێکی ئاخافتن ئەو ڕۆڵەیەتی کە لە ڕستەدا دەیگێڕێ . ئاوەڵکار لە ڕستەدا چۆنیەتی‌و کاتی‌و شوێنی ڕوودان دەست نیشان دەکات هەروا لایەنی چەندیەتی ڕوودانەك پێشان دەدا . نیشانەیەکی دی سینتاکسی سەربەخۆیی باری خۆیەتی لە ڕستەدا نیشانەی مۆرفۆلۆژی ئاوەڵکار لە زمانی کوردیدا ذۆر کەکە .

ئاوەڵکار لە ڕووی واتاوە دەکرێ بەم بەشانە : – چۆنی – چەندی وە ئادڤێربلی . ئاوەڵکار لە ڕووی دارشتنەوە دابەش دەکرێت سەر سایە – داڕێژراو و لێکدراو کە لە ڕووی پێکهێناوەشیان دابەش دەکرێتە سەر چەند بەشێکی جۆراو جۆر :

– ئاوەڵکاری سادە –

٣٥٥ – هێندێ ووشەی نەگۆڕاو دەگرێتەوە کە خۆی سەر بە ئاوەڵکارە وهێندێ ووشەی دی کە شێوەی نێو – ئاوەڵنێووە جێ‌نێو دەنوێنل .

پێوەندی دارشتن‌و پەیدابوونی ئاوەڵکاری سادە لەگەڵ ئەم بەشانەی ئاخافتندا بۆ دەرخستنی ئیتیمۆلۆژی‌یان دەگەڕێنەوە . ئەم ئاوەڵکارە سادانە لە هەردوو دیالێکتی کرمانجی‌و سۆرانی بەرچاو دەکەوێت کە تەنێ لە رووی فۆنیمەوە لە هێندێك ووشەدا جیهوازیان هەیە .

کرمانجی «کرمانجی ژووروو»	سۆرانی «کرمانجی خواروو»
چاوا «ن»	چۆن
ووسا «ن» .وسا	ئەوسا
وەك-وەك (٥)	وەك
وا-واها-ئاوا	وا-وەها
ها- ئاها	واها-وا
دیسا«ن)	دیسان
پێر	پێر
پار	پار
پێرار	پێرار
خووت	خوت
تەنێ	تەنیا-تەنها
هێ-هێلاهی	هێشتە
سێ-سبە	سبەینێ-سێ
دوە	دوێنێ

کرمانجی	سۆرانی
(ل)پەی-(ل)دو	لەدوا
لەکوێ	(ل) کۆ -کوو
(ل) ڤرا	لێرە
(ل) ورا - وێ	لەوێ
کا -کوانێ	کوا - کوانێ
گەلەك	گەلێك

هندك	هەندێك
برا – بلا	با
کەنگێ	کەی
چەند	چەن «د»
مینا – نۆتلا	وەك

ئاوەڵکاری دارێژراو

٣٥٦ – لە زمانی کوردیدا سوفیسکی ئاوەڵکاری کەمە . بۆ دارشتنی ئاوەڵکاری دارێژراو سوفسکی («–ت . –تی . اتی» . «سۆرانی –ایەتی . –یەتی») وە سوفیسکی (–انا . انە . انی .– کی . –کا) بەکاردێت . بەیارمەتی ئەم سوفیسکانە ئاوەڵکار لە نێو – ئاوەڵنێو بە هاوکاری ئامرازی پێوەندی (ب« سۆرانی –بە –»)وە کەمتر (د – ل«سۆرانی .») پێك دێت . کەمی هۆی مۆرفۆلوژی بۆ دارشتنی ئاوەڵکار بۆتە هۆی بەشداربوونی باری سینتاکسی ئەو ووشانەی کە دەکەونە پێش کاری بەشی گوزارە .

بۆ پێك هێنانی ئاوەڵکاری چۆنیەتی سوفیکسی («–ی . – تی .–اتی» لەکرمانجی وە (–ایەتی . – یەتی لە سۆرانی») دەکەونە کۆتایی نێوەوە و ئامرازی پەیوەندی «ب» لەکرمانجی و «بە» لە سۆرانی بە پێشان دەکەوێ ئەم شێوە دارشتنەی ئاوەڵکاری دارێژداو لە زمانی کوردیدا زۆر بەرچاو دەکەوێ :

کرمانجی	سۆرانی
بدۆستی	بە دۆستایەتی
ب هەڤاڵتی	بە هاورێیەتی
ب کوردی	بە کوردی
ب مرڤاتی	بە پیاوەتی
ب هۆستاتی	بە وەستایەتی
ب دژمناتی	بە دژمنایەتی

ئاوەڵکاری چۆنیەتی لە ئاوەڵنێویش دادەرێژرێ بە هۆی سۆفیسکی (ی) وە بە یارمەتی ئامرازی پەیوەندی (ب) لە کرمانجی و (بە) سۆرانی

سۆرانی	کرمانجی
بە ڕاستی	ب راستی
بە خەرابی	ب خرابی
بە ئاقڵی	ب ئاقلی
بە شێتی	ب دینی
بە چاکی	ب پاکی
بە شادی	ب شابی
بە لەزی	ب لەزی

لە دالێکتی کرمانجیدا ئاوەڵکاری چۆنیەتی بەهۆی سوفیکسی (-کی .-انی) دادەڕێژرێ کە دەچێتە سەر نێو بە یارمەتی ئامرازی پێوەندی (ب) :

أ – ب کرمانجکی . ب وورسکی . ب فلەکی . ب فارسکی . ب گورچکی .

ب – بژنانی (بەژنانە – سۆرانی) . بمێرانی (بە پیاوانە – سۆرانی) بکورانی (بەکورانە – سۆرانی) . بترکانی (بە ترکانە – سۆرانی)

لە بەشە دیالێکتی ئەرمەنستان و سوری‌یە هێندێك ئاوەلکاری چۆنیەتی لە ئاوەلنێوەوە بەهۆی سۆفیکسی (-کا) دادەڕێژرێ : زووکا – دزیکا – هێدیکا – نێزکا .

لە هەردوو دیالێکتدا سوفیکسی (-انە) دەچێتە سەر نێوو ئاوەڵکاری چۆنیەتی دادەڕێژرێ .

سۆرانی	کرمانجی
دۆستانە	دۆستانە
پیاوانە	مێرانە
مەردانە	مەردانە
ژنانە	ژنانە
قەستانە	قەستانە
کوڕانە	کوڕانە
کچانە	قیزانە

هێندێك ئاوەڵکاری هۆ لە نێوو ئاوەڵنێو بەهاوکاری سۆفیکسی (-انا) و بەپێش خستنی ئامرازی پێوەمدی (ژ) لە کرمانجیداو «لە» لە سۆرانیدا :

کرمانجی	سۆرانی
ژ شەرمانا	لە شەرمانا
ژ شابوونا	لە شاد بوونا
ژهێرسانا	لە هێرسانا
ژ گەرمانا	لەگەرمانا

٣٥٧ – ئاوەڵکاری کات لە هەردوو دیالێکتدا لە نێو دادەڕێژرێت . بەیارمەتی نیشانەی نەناسیاری – ە ك (– ێك . سۆرانی) وە نیشانەی دۆخی تیان یٚ . ی لە کرمانجیدا .

کرمانجی	سۆرانی
رۆژەکیٚ	رۆژێك
جارەکیٚ	جارێك
جیکی	جیٚیەك
دەمەکی	دەمێك
وەختەکی	وەختێك
لەزەکی	لەزێك
شەڤەکیٚ	شەوێك
سەهەتەکیٚ	ساتێك

٣٥٨ – ئاوەڵکاری چەندی لە هێندێك جیٚنێوی چەندی بەیارمەتی نیشانەی نەناسیاری (–ەك) . (یەك – لە سۆرانیدا) دارێژراوە لە دیالێکتی کرمانجیدا نیشانەی دۆخی تیان (–ی) شی دەچێتە سەر :

کرمانجی	سۆرانی
هنەکی	هەندێك
پرتیکی	پیچێك
هەڤەکی	نەختێك
چەندەکی	چەندێك
هندکی	هەندێك

٣٥٩ - ئاوەڵکار لە نێوی دۆخی تیان بەهاوکاری ئامرازی پێوەندی لە بە (ل - ب -ژ-د . کرمانجی) دادەرێژرێ ئەم نێوانە کات‌شوێن - چۆنیەتی ڕوودان پێشان دەدەن :

کرمانجی	سۆرانی
«ل» ژێرێ	لە ژێر
خوارێ	لە خوارێ
ئێڤارێ	ئێوارێ
«ل» پایزێ	بە پایز (ێ)
«ل» بهارێ	بە بەهار (ێ)
«ل» زڤستانێ	بە زستان (ێ)
«ل» هاڤینێ	بە هاوین (ێ)
رۆژێ - ب رۆژ	بە ڕۆژ
شەڤێ - ب شەڤ	بە شەو
ڤێ دەرێ	ئەم دەرە - ئەم جێگە
ناڤرا	بە ناودا
سەردا - سەررا	بە سەردا
ڤێ سەهەتێ	ئەم ساتە
زووڤا - زوودا	لە مێژەوە
پارڤا	لە پارەوە
ژ بەرێڤا	لە بەرا
پێشدا	لە پێشا
پارا	لە پاشەوە
پێرا	لە پێشەوە
پاشدا	بە پاشدا

کرمانجی	سۆرانی
پێشدا	بەپێشدا
ڤردا	بەم‌لای

وێر	بەولای
کودا	بەکوێ
نێزکڤا	لەنزیکەوە
جارە کێڤا	بەجارێك
نشکێڤا	نکاو
ژدوورڤا	لەدوورەوە
ژێڤاردا	لە ئێوارەوە
بە تەڤایی	بە پێکەوە
ژدەرڤا	لەدەرەوە

٣٦٠ – نێو لە دۆخی تیاندا لە باری کۆو تاکدا لە هەردوو دیالێکتدا بە گرنگترین سەرچاوەی دارشتنی ئاوەڵکاری کاتی ڕوودان دەژمیردرێ . ئەم جۆرە ئاوەڵکارانە بە یارمەتی ئامرازی پێوەندی «بە» لە سۆرانی و «ب» لە کرمانجیدا دادەپێژرێ :

کرمانجی	سۆرانی
ب جاران	بەجاران
ب سالان	بەسالان
ب روژان	بەرۆژان
ب سبات	بەسبەینان
ب شەڤان	بەشەو

٣٦١ – ئاوەڵکاری کات لە لێکدانی ژمارەو ناویشدا دادەرێژرێ بە یارمەتی نیشانەی کۆ (–ان) لە کرمانجیدا وە (–ها) لە سۆرانیدا :

کرمانجی	سۆرانی
دەهرۆژان	دەهـرۆژدها
سێ سالان	سێ ساڵها
هەزارسالان	هەزار ساڵها
چارمەهان	چوارمانگها

٣٦٢ - ئاوەڵکاری چۆنیەتی بە شێوەیەکی فراوان بەهۆی ئامرازی پێوەندی «بە» لە سۆرانیدا وە «ب» لە کرمانجیدا لەگەڵ ئاوەڵنێو پێك دێ ، لێرەدا هێندێك هۆی مۆرفۆلۆژی تێکەڵ بە باری سینتاکسی دەبێت سەبارەت بە ئاوەڵناو بە هاوکاری ئامرازی پێوەندێوە بەپێشکاری گوزارە دەکەونو باری رووداو پێشان دەدەن :-

کرمانجی	سۆرانی
ب باش	بەباش
ب سخ	بە سەخت
ب دەرەنگ	بە درەنگ
ب هێسا	بە ئاسان
ب ئەرزان	بە هەرزان
ب کوور	بەقووڵ
ب کورت	بەکورت

- ئاوەڵکاری لێکدراو -

٣٦٣ - ئاوەڵکاری لێکدراو لە هێندێك بەشی ئاخافتن وەك جیٚنێو - ژمارە پێك دێ کە لەگەڵ نێودا لەیەك دەدەنو ئاوەڵکاری لێکدراو دادەرێژن :

ئەو ئاوەڵکارە لێکدراوانەی کە لە جیٚنێو دارێژراون ئەمانەن :-

کرمانجی	سۆرانی
کەنگێ (کەەن +گا)	کەی
هنگێ (ان +گا)	ئەو کاتە
چقاس (چ+قیاس)	چ قەدەر
ئەوقاس (ئەو - قیاس)	ئەو قەدەر
هەردەر (هەر + دەر)	هەر دەر
ڤێدەرێ (ڤێ + دەرێ)	ئەم جێگە
وێدەرێ (وێ + دەرە)	ئەو جێگە

چها (چ + هانی)
چمکی (چ + ها + کی) چونکه
چنۆ (چ + تەور) یان (چ + تەحر)
چ جوورەی (چ + جوورە) چ جۆرێك

هێندێك ئاوەڵکاری لێکدراو بەهۆی لێکدانی جیٚنێوی نیشانە و «ئەم» لە سۆرانیداو.
(ئەڤ) لە بادینانیدا وە (–ی) لە هەموو کرمانجیدا لەگەڵ نێودا پێكدێت :

کرمانجی		سۆرانی
بادینانی	زمانی کوردی ئەرمەنستان وسوریەی	
ئەڤرۆ	ئیرۆ	ئەمرۆ
ئەڤشەڤ	ئیشەڤ	ئەمەشەو
ئەڤساڵ	ئیساڵ	ئەمساڵ
ئەڤجار	ئیجار	ئەمجار

بەهۆی لێکدانی ژمارە لەگەڵ نێودا ئاوەڵکاری لێکدراو دادەرێژرێ

کرمانجی	سۆرانی
یەکجار	یەکجار
دوجار	دوجار
یەکسەر	یەکسەر
دوسبە	دوارۆژ

٣٦٤ – لە زمانی کوردیدا ئاوەڵکاری لێکدراو بەشێوەیەکی فراوان لە دوپاتکردنەوەی ووشە دادەرێژرێت وەکو :
نێو – ئاوەڵنێو – بناخەی‌کار– ژمارە جیٚنێو – ئاوەڵکاری سادە کە هەموویان لێك جیابوونەوە ، دووبارەبوونەوەی رووداو دەگەیەنن :
١ – دووبارەکردنەوە نێو لە دیالێکتی کرمانجیدا زۆر بەکار دێت سبە – سبە . ئێڤار – ئێڤار ،

دەڤە – دەڤە . کت – کت . جۆت – جۆت . سرێ – سرێ . دەم – دەمی . کۆم – کۆم . وەلات – وەلات .

٢ – دووبارەکردنەوەی ئاوەڵنێو کە لەکرمانجی و سۆرانیدا هەیە . لەکرمانجیدا ووشەی یەکەم ئینتەرفیکس (–ە)ی وە لە سۆرانیدا ئامرازی پێوەندی (–بە)ی دەچێتە سەر هێندێك لەم ووشانە هیچ ئامرازێك وەرناگرن :

کرمانجی	سۆرانی
گەرمە – گەرم	گەرم بەگەرم
سارە – سار	سارد بە سارد
راستە – راست	ڕاست بە ڕاست
خاڤە – خاڤ	خام بەخام
هێدی – هێدی	هێدی – هێدی
لەزە – لەز	لەز بە لەز
زوو – زوو	پەلە – پەل
جودا – جودا	جودا – جودا

٣ – دووپاتکردنەوەی ژمارە . لە وانەیە لە هەردوو دیالیکتدا ئامرازی پێوەندی «ب» لە کرمانجی وە ئامرازی «بە» یان «و» لە سۆرانیدا بەکاربێت :

کرمانجی	سۆرانی
یەکۆ – یەکۆ	یەك و یەك – یەك بە یەك

٣٦٥ – لەنێو وێنەکان‌دا ئەوە دیاردەکەوێت ، کەوا لە دووبارەکردنەوەی نێو ئاوەڵنێو ، ژمارە وبناخەی کاردا بزوێنی (–ە) بەکاردێت ، کەلەوانەیە لە ئامرازی پێوەندی (وە) وەیا (بە)ە وەرگیرابێت

سسێ – سسێ // سێ ب سێ	سێ بە سێ – سێ – سێ
چار – چار // چار ب چار	چوار بە چوار
پێنج و پێنج // پینج بە پینج	پێنج بە پێنج

٤ – دووباره کردنەوەی ڕەگ وە یان بناخەی چاووگە کە کەم بەرچاو دەکەوێت لە کرمانجیدا بەم شێوەیەیە :

«ڕەڤە – ڕەڤ» لە «ڕەڤین» وەرگیراوە

«تەلە – تەل» لە «تەلین» وەرگیراوە

«بەزە – بەز» لە «بەزین» وەرگیراوە

«دزە – دز» لە «دزین» وەرگیراوە

«خاپە – خاپ» لە «خاپ» وەرگیراوە

٣٦٦ – ئاوەڵکاری کات‌و شوێن بە دووبارە کردنەوەی نێوێك دادەڕێژرێ نێوی یەکەم ئامرازی خستنە سەری (–ا ،–ی)ی پێوە دەلکێ وە نێوی دووەم نیشانەی دۆخی (–ان ،–دا)ی دەچێتە سەر ئەم جۆرە دارشتنە لە کرمانجی‌دا بەرچاو دەکەوێت :

بەرێ بەردا ، سەرێ سەردا

جار – جاران ، جارجارا

ڕۆژ – ڕۆژان ، ناڤ ناڤان

ماڵ – ماڵان ، جی جی‌یان

ساڵ – ساڵان ، دەر دەران

دەم دەمان

ئاوەڵکاری تێکەڵ

٣٦٧ – ئاوەڵکاری تێکەڵ ئەو ئاوەڵکارانە دەگرێتە خۆی کە ئیدیۆم‌و فرێزن وە لە نێووجێ نیوو ئامرازی تێکەڵن‌و دارێژراون ، دۆخەکەیان ڕاستەوخۆ وەیا تیان دەبێ .

لە دیالێکتی کرمانجی‌دا لەلێکدانی نێو وئامرازدا . جێ‌نێو لەگەڵ نێوەکەدا ڕێك دەکەوێت لە سۆرانیدا نێوەکە نیشانەی ناسیاری «ە» ی دەچێتە سەر :

کرمانجی	سۆرانی
ل ڤی‌جی	**لەم جێگە**
ل وی‌جی	**لەو جێگە**
ل وی چاخی	**لەو دەمە**
ل ڤی ئالی	**لەم لایە**

ژوی ئالی	لەو لایە
دفێ رۆژێ	لەم ڕۆژە

٣٦٨ – لێکدانی جێ‌نێوی دیار «هەموو – هەر» وە جێ‌نێوی‌نا « هیچ– قەت – تو» لەگەڵ نێودا ئاوەڵکاری تێکەڵی شوێن و کات دادەڕێژێ ، ئەو ئاوەڵکارانەی لە جێ‌نێوی دیاردا داڕێژراون لە دۆخی ئەرێ وە ئەوانەی لە جێ‌نێوی «نا» دا بن لە دۆخی نەریدا دەبن :

کرمانجی	سۆرانی
هەموو رۆژی – هەر رۆژ	هەموو ڕۆژێك – هەر رۆژ
هەموو چاخی – هەر چاخ	هەموو دەمێك
هەموو سال – هەر ساڵ	هەموو ساڵ – هەر ساڵ
هەموو جی – هەرجێ	هەموو جێ – هەر جێگە
هەموو شەڤ – هەر شەڤ	هەموو شەو – هەر شەو
قەت جی – توجی	قەت جێ – هیچ جێ
قەت وەخت – تووەخت	قەت دەم – قەت وەخت
	– هیچ کات

٣٦٩ – ئاوەلکاری تێکەڵ بەهۆی دووپاتکردنەوەی نێو و ژمارە بە یارمەتی ئامرازی پێوەندی «ب» لەکرمانجیدا و «بە» لە سۆرانیدا وە « پەی» لە کرمانجیدا دادەڕێژرێ :

أ – ئاوەڵکاری تێکەڵ لە نێو + بە + نێو ، ژمارە + بە + ژمارە :

کرمانجی	سۆرانی
دەست ب‌دەست	دەست بە دەست
دەشت ب دەشت	د/شت‌بە /شت
شەڤ ب شەڤ	شەو بە شەو
مال ب مال	ماڵ بە ماڵ
سال ب سال	ساڵ بە ساڵ
ڕۆژ ب ڕۆژ	ڕۆژ بە ڕۆژ

یەك ب یەك	**یەك بە یەك**
دوو ب دوو	**دوو بە دوو**
سێ ب سێ	**سێ بە سێ**
چار ب چار	**چوار بە چوار**

ئاوەڵکاری تێکەل لە دووپاتکردنەوەی نێو بە یارمەتیٔ ئامرازی پێوەندی « پەی » کە تەنیا لە کرمانجیدا بەکاردێت ، ئەو نێوەی دووەم لە دۆخی تیان «ناراستە و خۆ» دا دەبێ :

رۆژ پەی رۆژێ
سال پەی ساڵی
رێز پەی رێزێ
یەك پەی یەکێ

٣٧٠ – لە زمانی کوردیدا ئاوەڵکار پلەی پەرەسەندووی بەراوردی نی‌یە . تەنێ لە هێندێ ئاوەڵکاری چۆنیەتی ، شوێن وکاتدا نەبێت کە بە یارمەتی نیشانەی بەراوردی ئاوەڵناو «تر» دادەرێژرێ کە ئاوەڵکاری چۆنیەتی رِوودان پێك دێنێ :

کرمانجی	**سۆرانی**
باشتر	**باشتر**
زووتر	**زووتر**
وێداتر	
کرمانجی	**سۆرانی**
ڤرداتر	
پێشتر	
چێتر	**چاکتر**
خوەشتر	**خۆشتر**
رندتر	**چاکتر**
دەرەنگتر	**درەنگتر**
سستتر	**سستتر**

ئامراز

٣٧١ – ئامراز لەچاو بەشەکانی دی زمانی کوردیدا بەشێوەیەکی فراوانتر لێی کۆڵدراوەتەوە .لەنێو ئەو هەموو ڕێزمانانەی کەتەرخانکراوەبۆ لێکۆڵینەوە لە زمانی کوردیدا کۆمەڵێك ئامرازی جیاجیا لە ڕووی دارشتنو بناخەوە باسکراوە . بەڵام لەنێو ئەم هەموو کارانەدا کارێکی سەربەخۆ بۆ ئامراز نییەو نووسەرانی ڕێزمانی کوردی لەڕووی دارشتنو ئەسلو جۆری دابەشکردنی ئامرازەکاندا هێندیك جار بیروڕایان دژ بەیەکەو قەناعەتیش بە خوێنەر نابەخشن . تەنیٚ کارەکەی زەریٚ عارف یوسپۆڤەی لیٚدەربچێت ، کە دەربارەی ئامرازە لە دیالێکتی خوارووودا (٥٩)

ف .یوستی (٦٩ ، ١٦٧ ، ١٧١)لەڕووی چۆنیەتی پەیدابوونی ئامرازی کۆڵیوەتەوە ، بۆیە ئامراز لەلای ئەوا دابەشکراوەتە سەر ئامرازی سادەو ئامرازی ناویو لەنێوان ئەوانەشدا ئامرازی ئێرانیو نائێرانی لێك جیاکردۆتەوە . ئەم ئامرازە سادانە بەر گرووپی ئێرانی کەوتوون ، –ا ،تا ،دا ، ر ، ژ ، بە ، بۆ ، بەر و ئەمانەش بەر گروی نائێرانیٚ ، هەتا ، هندە ، دە ، لە . بەین ، مابەین ، سەبارەت بە ئامرازی ناویش هەمان دابەشکردنی کردووە ، ئەوانەی بەر ئامرازی ئێرانی دەکەون برێتین ل : گەل ، خوار ، شوون ، ڕۆژ ، دوو ، نك ، سەر ، ژێر ، پیٚ ، پێش ،پاش ، پێك ، بن و بەر و ئەوانەی بە ئامرازی نائێرانی دەکەون ، ئانگۆری ، ئالای ، هەیا ، هەیرا ، خاتر . .

ئی . سۆن (٨٠ ، ٨٨ ، ٩٤) نێزیکەی سی ئامرازی بەبیٚ دابەشکردن ژماردووە ،ئەگەرچی لەنێو ئەم ژمارانەشدا ئامرازی ناوی ، کە بۆ هەردوو لا دیالێکتەکە گشتین بەرچاودەکەوێت هەروا ئامرازی وای تێدایە ، کە لە یەکێك لە دیالێکتەکاندا بەکاردێت .

ئی . سۆن ئەم ئامرازانەی خستۆتە روو ، لە ، دە ، پیٚ ، بۆی ، لەگەڵ ، ب ، بە ، وە ، بۆیە ، بۆ ، لەبەر ، پاش ، لەپێش ، ڕۆژ ، ژێر ، لەپاش ، لەبن ، لەپشت ، دۆر ، تیٚخوار ، سەر ، ناڤ ، وێنەشی بۆ ئەم ئامرازانە لەهەردوو دیالێکتەکەدا خواروو و ژووروو هێناوەتەوە .

ر . جاردین (٦٨ ، ١٦ –١٧)یش لە کارەکەیدا ژمارەیەك ئامرازی ریزکردووە ئەویش وەکو ئی . سۆن بەپێی دابەشکردنێکی زانستانە دابەشی نەکردوون .

نووسەرانی دی ئینگلیز ، کە لە ڕێزمانی کوردیان کۆڵیوەتەوە وەکو د .ن مەکەنزی ، ی .

ماکاروس ، ك . ج . ئەدمۆنس هێندیك بەپێچەوانەی ئەوانەی پێشوون لەباری لێکۆڵینەوەیان لە ئامرازدا .

ئەوانە وەنەبێ هەر لە ئەڵو بنچینەی ئامرازیان کۆڵیبێتەوە ، بەڵکو لە چۆنیەتی روونانو دارشتنیشیان . ی . ماکاروس (٧٣ ، ٧٥–٧٨) لە سۆرانیدا ئامرازی دابەش‌کردۆتە سەر سادەو نەسادە . نووسەر ئەمانەی لە بەشی سادەدا باسکردووە . لە ، بە ، پێ ، گەل ، نك ، با ، بۆ ، پێش ، پاش ، هەتا ، دوای و لەبەشی نەسادەش (ا ، لەسەر ، لەبەر ، لەبن ، لەلا ، لەناو ، لەپێش ، لەپاش ی باسکردووە .

ك .ج . ئەدمۆنس (٦٤) لەو وتارەیدا ، کە دەربارەی ئامراز لە سۆرانی دایە . ئامرازی کوردی دابەش‌دەکاتە سەر سادە : بە ، تێ ، بۆ ، بە ، نەسادە : بەبێ ، دەگەڵ ، لەبەر .

بەم جۆرە ئامرازە نەسادانە لێ ، پێ ، تێ‌کۆتایی پێ‌دێنێت ، بێ ئەوەی چۆنیەتی دارشتنی ئەوانەی دوایی روون‌بکاتەوە .

ك .ج .جاردین دەربارەی تایبەتێتی ئامرازی سادە دەنووسێ ، کەوا پاشکۆی دا ، وە یان لەگەڵ بەکاردێت ، لەگەڵ ئەوانەدا واتا نوێ دەبەخشن ، کە بەتەنیا ناتوانن بیبەخشن . لەگەڵ ئەوانەش‌دا بایەخ بە ئامرازی نەسادە پێك ، تێك ، لێك‌دەدات ، کە بەر لەم لەلایەن ئوسکارمانەوە لەنێو کورتە رێزمانەکەی سەر بەبەشە دیالێکتی موکری تێبینی کرابوون (٧٢)

نەخشەیەکی پرتری ئامراز لەلایەن د .ن . مەکەنزی (٧١ ، ١٢١ – ١٢٥)وە دراوە . نووسەر ئەم ئامرازنە بەر سادە دەخات : لە ، بۆ ، تا ، هەتا ، بە ، بێ ، لەگەڵ ، وەیا دەگەڵ ، بەرەو ، وەك ئەمانەش بەر لێکدراو : لەبەر ، بەتەنیشت ، لەپێش ، لەپاش ، لەپشت ، راسەر هەروا تێبنی بەکارهێنانی ئامرازی سادەی لە ، بە ، بۆ لەگەڵ پاشکۆکانیان ەوە ، دای‌کردووە .

تێبینی‌کردنی د .ن .مەکەنزی بۆ بەکارهێنانی پاشکۆ لەگەڵ ئامرازدابۆ تێگەیشتنی لە جۆری دارشتنی رستەی بە ئامراز لە زمانی کوردیدا زۆر گرنگە . پێویستە سەرنج بۆ ئەوەش راکێشین ، کەوا ك .ج . ئەدمۆنس‌و د .ن .مەکەنزی تێبنی تایبەتێتی ئامرازی نەسادەی تێ ، لێ ، پێوە و تێدا نەکردووە .

لەنێو بەرهەمەکانی کوردناسانی سوڤێتیدا بایەخێکی تەواو بە ئامرازی نەسادە دراوە .

دابەش‌کردنی ئامراز

٣٧٢ – بەم تەماشا کردنەی دوایی بۆ کەرەستەکانی دیالێکتی خواروو و ژووروو دەگەینە ئەو بیرەی بڵێین ، کەوا ئەو لیستە ئامرازانەی لەمەوبەر باسکران پێویستیان بە دابەش‌کردنێکی

زانستی نویٚ هەیە بۆ ئەوەی واتای خۆیان بە تەواوی ببەخشن .

ئامراز لە زمانی کوردی‌دا لەرووی مۆرفۆلۆژی‌یەوە دابەش دەکریٚتە سەر : سادە (بەشی یەکەم‌و بەشی دووەم) ناوی ، چۆنی‌و نەسادە .

ئامرازی سادەی بەشی یەکەم

٣٧٣ – ئەم ئامرازانە بەر بەشی یەکەم دەکەون :–

کرمانجی	سۆرانی
ل [١]	لە [١]
ژ ، ل [٢]	لە [٢]
د	دە (لەموکری)
ب ،وە	بە ،وە

ئەسلی هێندێك ئامرازی بەشی یەکەم هەتا ئیٚستە روون‌و ئاشکرا نییە . لەوانەیە ریٚگەی ئیتیمولوژیەوە بتواندریٚ ساخ‌بکریٚتەوە هەروەکو ئامرازی بەشی دووەم ، کە بەئاسانی لەنیٚو بەرهەمی ئەمرۆدا روون‌دەکریٚتەوە .

ئامرازی ل [١] ، **د** ، **ژب** (**لە** [١] ، دە ، بە –سۆرانی) لەنیٚو ئەم ئامرازانەی سەرەوەدا لەرووی ئەرکەوە لە هەمووان چالاکترن‌و لەوانیش کونترن . لە زمانی ئەمرۆی کوردی‌دا ئەم ئەمرازانە دەوریٚکی فراوانی پیٚوەندی دەگیٚرن‌و هەروا بەزۆری لەگەلٚ ئامرازی بەشی دووەم‌و ئامرازی ناویش بەکاردیٚن .

٣٧٤ – ئامرازی (لە [١] – سۆرانی) ریٚچکەی رووداو بەرەو هەرلایەك هەر کەسیٚك‌و هەرشتیٚك بیٚت پیٚشان دەدات .

شوێنی شت وەیا شوێنی رووداو دەست‌نیشان‌دەکات .

ئامرازی شت وەیا شوێنی رووداو دەست‌نیشان‌دەکات .

ئامرازی ل [١] (لە [١] – سۆرانی) دۆخی تیان (لە بەرهەمی ویٚژەیی سۆرانی‌دا شیٚوەکەی بیٚ‌لایەنە)و دۆخی شویٚن پیٚشان‌دەدات .

ئامرازی سادەی بەشی یەکەم لە سۆرانی‌دا بە جیٚ‌ناوی نیشانەوە دەلکیٚت :

ئەم ، ئەو ، ئەمان ، ئەوان ، لەم لەو ، لەمان ، لەوان . . .

ل بەغدالێ هەڤالەکی من هەبوون ئەوژی مینا من چەرچی بوو ، (خوەندنی کوردی – ٣٤)

هەتا ئێواریٚ لە دەشتیٚ بوو – ئۆسکارمان ٥)

ئینگلیزەکان لە دەربەند شکەستیان خواردبوو ، یادداشت ٢٨

یادداشت ئەویٚ من گۆتە تە ، هەر ل بیرا منە .

ئەگەر مەردایەتی‌و دڵەوایی تۆ نەبووایە ، ئێستە لەم رووبارەدا خنکابووم ، (حکایەتی زادیج ، ١٢٦)

شیخ مەحمود لە رۆژێکی وادا هاتبوو سلێمانی . یادداشت –٣٣

شیخ مەحمود ل رۆژەکە وادا هاتبوو سلێمانێ – کرمانجی

گەیشتە خانی ، شیرەکی لە دەستی‌دا ، دەستی پاکاندا ل مان – ٢

گهیشتە خان ، شوورەك ل‌دەستیٚ وی‌دا دەستیٚ وی پاکان ، کرمانجی .

٣٧٥ – ئامرازی د (دە – موکری لەرووی واتاو ئەرکەوە لەگەڵ ئامرازی ل[١] (لە[١] – سۆرانی) رێك‌دەکەون ، کە شوێنی رووداو وەیا شوێنی شت پێشان‌دەدات‌و دۆخی شوێنیش دەردەبرێت‌و لەگەڵ رێچکەکەی (–دا) .

٣٧٦ – ئامرازی ل[٢] (لە[٢] – سۆرانی) هاوواتای (ژ)یە . ریچکەی دۆخی تیان پێشان‌دەدات (را (ەوە – سۆرانی) ئەم ئامرازە پێوەندی شوێن ، کات ، هۆ دەست نیشان‌دەکات .

ئامرازی (ژ) تەنیٚ لەکرمانجی‌دا بەکاردێت ، کە لەرووی واتاو ئەرکەو ، لەگەڵ ئامرازی ل[٢] (لە[٢] – سۆرانی) یەك‌دەگرنەوە ، لە رەگەزو بنچینەوەش بۆ (haca)ی ئێرانی کۆن دەگەرێتەوە .

١ – ئامرازی (ژ) لە هیندیك بەشە دیالێکتی کرمانجی ژووروودا وەکو (ژیٚ)و لە گۆرانی‌دا وەکو جە گۆدەکرێت . زۆرجار دەنگی پێشەوەی زمان (ژ) لەگەڵ دەنگی (چ)دا لەشوێن یەکتری‌دێن :–

بازار // باجار ، ئیژار // ئیجار ، ژۆل // جۆل ، رۆژ // روج بەراوردبکە

ئامرازی ژکە دەکەوێتە پێش دەنگی گەروویی dt,k‌دا وەکو دەنگی نەبزوێنی (ش) لە بەشە دیالێکتی کوردی ئەرمەنستان‌دا گۆدەکرێت : ش‌کو//ژکوو ، من‌ش تە خوەست // من ژ تە خوەست . . .

ئامرازی ل[٢] (لە[٢] –سۆرانی) ، ژ شوێن‌و کاتی سەرەتای رووداو پێشان دەدات :–

کۆچەر ژ چنیێ هاتن خارێ
کۆچەر لە چیا هاتنە خوار – سۆرانی
سلێمان پاشا لە ئەوساڵیدا بوو بە حاکمی کۆیەو حەریرێ (میرانی سۆران – ٢٥)
بریاریاندا کە رۆژی پێنج‌شەمۆیە لەمال وەرێ‌کەون (چیرۆکی کەلەباب – ٣)
وانا بریارکر کو رۆژا پێنج شەمێ ژ مالێ بـرێ‌کەڤن* – کرمانجی .
سبەهینێ ، کە لە خەو هەڵستا ، دیت کەس نەماوە ، ئوسکارمان – ٤٧
سبێ کو ژ خەوێ رابوو ، دیت کەس نەمایە – کرمانجی .
داسنیەکان پەلاماری دانیو لە چوار کەنارەوە ئەو خانوەی سۆران ئاوریان تێ‌بەردا ، (میرانی سۆران – ١٩)
داسنیان ئێرش برنیو ژچارکەنارڤا ئاگر بەردانە خانێ سۆران – کرمانجی .
لە پیاوە پیرەکانی رەواندزم بیستووە (میرانی سۆران – ٨٦)
من ژ مەرڤێد رەواندزێ بهیستیە – کرمانجی

ئامرازی ژ ل[٢] (لە[٢] – سۆرانی) بۆ زانینی ئەو کەرەستەی هەرشتێکی لێ دروست‌کراوە بەکاردێت :

گۆران ژ هریە چێ‌دکن .
گۆرەوی لە خوری ئەهوورێ – سۆرانی .
دیواری خانوو لەبەردی مەرمەر درست‌کراوە .
دیوارێ خانی ژ کەڤرێ مەرمەر هاتیە چێکرنێ – کرمانجی
ترکان ژ کوردان لەشکەر پێک‌ئانین
ترکان لە کوردان لەشکەریان پێک‌نا – سۆرانی .

ئامرازی ژ لە کرمانجی‌دا ، کە بەرامەرەکەی لە سۆرانی‌دا لە (لە[٢]) پێوەندی هۆی رووداو پێشان‌دەدات :–
هەردوو ژی ژ سەرمایێ درجین (خوەندنی کوردی – ٢١)
هەردووش لە سەرمان دلەرزین – سۆرانی .
چەند بان گرانیا بەرفێ هەلوەشیابوون ، (خوەندنێ کوردی – ٢٠)
چەند بان لە گرانی بەفر رووخابوون – سۆرانی .
لە ترسی رەسوول پاشا بەماڵەوە هەلاتبوونو چووبوونە خاکی مەرگەسوور (میرانی سۆران – ٩٥)

لـترسا رەسول پاشا بـماڵێڤا رەڤیبوونو چووبوونە ئاخا مەرگەسۆرێ - کرمانجی
قوتابیان لە خۆشیان نەیانئەزانی چی بکەن (یادداشت - ٨٨)
مەکتەڤانان ژ شابوونا نزانی چ بکن - کرمانجی .

ئامرازی ژ لەگەڵ -را ی پاشکۆیدا لە کرمانجیدا پێوەندی رێچکەی مەبەست دەبەخشێت :

گورگێن ژ توکەسیدا خەبەرین خراپ نەبێژە (ئەلفوبێی کوردی -٢٩)
کور ژ جهێ خوە رابوو و ژ باڤێ خوەرا گۆت (خوەندنێ کوردی - ١٣)
گاڤا ژ وەرا چیرۆکان دبێژن کێفا وە تێ ؟ (ئەلفوبێی کوردی - ٢٩)
ژ خوەندنێرا دراڤ دڤیابوو (خوەندنێ کوردی - ٢٠)

٣٧٧ - ئامرازی ب (بە -سۆرانی) رێچکەی رووداو بەرەو بکەر دەست نیشاندەکات .

ئامرازی ب (بە - سۆرانی) رێچکەی دۆخی تیانو شوێن پێشاندەدات ، هەروا گۆرانی باریش دەخاتەروو .

واتای ئامرازی ب (بە -سۆرانی) بەپێی واتای کار دەگۆرێت . رێچکەی کار لەهەردوو دیالێکتەکەدا هەمیشە یەکچین نین :

بەز بەکتك ئەسپێررێ (پەندی پێشنیان - ٣٦)
بەز دسپیرا کتك - کرمانجی .
بەکەریان ووت ماریفەتت بنوێنە» ، کلکی بەرزکردو زەری . (پەندیپێشنیان - ٣٧)
گۆتنە کەرێ : « ماریفەتا تە نیشانبدە» دێلا خوە بلند کرو کرە زەرین - کرمانجی .
بەدەنگی مەلا باوەرناکات ، بەزەرینی کەر باوەر دەکات (پەندی پێشان - ٣٣)
بـدەنگێ مەلا باوەرناکە ، ب زەریناکەرێ باوەردکە .

ئامرازی ب (بە-سۆرانی) لەگەڵ پاشکۆکەیدا ڤە (د-ەوە - سۆرانی) :

هەریەك بـئالیکێوە دچوو (خوەندنێ کوردی -٢٩)
هەریەك بەلایەکەوە دەچوو - سۆرانی
سەری خۆم بڵندکرد ، دیتم ، تاکە گوێزێك بەسەر یۆپەی
هەرە سەرەوەی دارەکەوەیە (چیرۆکی کەڵ/باب - ١٩)
من سەرێ خۆ بلندکر ، دیت تەك گوزێك لـسەر پۆپکی دارێ هەری ژۆرێڤایە - کرمانجی

به هاواری کورده دەموقراتەکانەوە بچن (چیرۆکی زادیج -٢٣)
بـهەوارسیا کوردێد دەموقرات هەرن - کرمانجی

ئامرازی ب (بە - سۆرانی)لە دۆخی تیان‌دا :

بەدەستی خەلك مار ئەگرێ ، (پەندی پێشنیان - ٣٣)
بـدەستیێ خەڵکی مار دگرە - کرمانجی
بەگوڵەك بەهار نایەت (پەندیپێشینان -٣٧)
بـگولەکێ بهار نائی - کرمانجی .
نووسینی کوردی بەلاتینی بۆمان زۆر گرنگ‌و بەنرخە
نڤیساندن کوردی بـلاتینی بۆمە گەلەك فەرزو هێژایە - کرمانجی .
بەهاتنتان دڵم شادبوو .
بـهاتناوە دلێ من شابوو .
بزن بەپێی خۆی ئەگەرێ ، مەریش بەپێی خۆی ، (پەندیپێشینان - ٢٨)
بزن بـپیێ خوە دگەرە میژی بـپیێ خوە - کرمانجی

ئامرازی ب (بە - سۆرانی) لە دۆخی سەرەتای ڕێچکە «ا-را ، ڤا (-ەوە - سۆرانی) لە کرمانجی‌دا ئەم ئامرازە لەم دۆخەدا بەبێ پاشکۆکەشی هەمان دەور دەگێڕی‌و هەمان واتاش دەبەخشێت :-

گازی خورتەکی کرو بـمن‌را شاندو ئانی مە ل وێ بەر دەری ، ئەز بـخۆرت‌را داگەتم ، (خوەندێ کوردی - ٦٠)

دەرگای قەڵای کردەوە بەلەشکرەوە دەرکەوت ، (مان -٢)
دەرێ قەلائی ڤەکرو بـئەسکەرڤا دەرکەت - کرمانجی
خەلکی بازارو ناوشار بەگەورەو بچووکەوە شوێن
ئەو قوتابیانە کەوتن‌و چەپلەیان بۆ لێدەدان (یادداشت - ٤٠)
خەلکێ بازاریێو ناڤ شەهر بـمەزن‌و بچووکڤا دوو وان مەکتەبڤانان دکەتن‌و بۆ وان دەستیێ خوە لـهەڤددان - کرمانجی .

کاتێ ئامرازی ب (بە -سۆرانی) بەپێش ناو دەکەویێو لەگەڵی لێك‌دەدات ، لە شێوەی دۆخی شوێن‌دا دەبن‌و ڕوودانی ڕووداوەکە بۆ سەرەوەی شتەکە وەیا بەهۆی شتەکەوە وون‌دەکاتەوە :

بەرێگای خۆمدا رۆیشتم
بـریا خوەدا چووم - کرمانجی .
ئەگەر دزو خۆمال ببنەیەك ، گای بەرۆشنەدا هەڵ دەبەن .
ئەگەر دزو خوانی مالێ ببنیەك ، وێ گا بـکولەکێرا دەرخون - کرمانجی

ئامرازی بە لە سۆرانی‌دا ، کە لەگەڵ کاری (بوون)دا بە کاردێت لەوکاتەدا دەبێت ، کە بارێکی نوێ وەیا بابەتێکی نوێ بێتەکایە :

هەزاران بوون بە قوربانی دەولەتی بۆگەن - (خانزاد -١٠)
هەزار مەرڤ بوونە قوربانا دەولەتا گەنی - کرمانجی
ترێ ئەبێ بەمێوژ - (رێزمانی کوردی - ١٩٨)
ترێ دبە موژ - کرمانجی
ئاو ئەبێ بە سەهۆل (رێزمانی کوردی - ١٩٨)
ڤاڤ یبە بووز - کرمهلجی

کاتێ ئامرازی ب (بە - سۆرانی) دەکەوێتە نێوان دوو ناوەوە پێوەندی دیارخەری دەردەبرێت :-

ئەمە پرسیارەکی بەجێ‌یە .
ئەڤا پرسیارەکە بـجی‌یە - کرمانجی
ژنی بەمێرد
ژنا بـمێر - کرمانجی
ئەو پیاوێکی بەخێرخوازە
ئەو مەرڤەکی بـخێر خوازە - کرمانجی

لە دیاردەی بوونی ئامرازی ب (بە - سۆرانی) لەنێو ئەو ووشە دووبارەکراوانەی واتای شوێن‌وکات دەبەخشن ، بوونی ئەم ئامرازە بەردەوام‌بوونی رووداو دەگەیەنێت :

رۆژ بەرۆژ (رۆژ بـرۆژ - کرمانجی)
دەست بە دەست (دەست ب دەست - کرمانجی)
دەشت بە دەشت (دەشت بـدەشت - کرمانجی)
ماڵ بە ماڵ (مال بـمال - کرمانجی

سالێ بە سالێ (سال بسالێ - کرمانجی)
پیێبە پیێ (پیێ بپیێ - کرمانجی)

٣٧٨ - ئامرازی (وە) لە بەشە دیالێکتی هەولێرو بەشە دیالێکتی موکری‌دا وەکو ئامرازی (بە)ی بەشی دیالێکتی سلێمانی و ب (کرمانجی ژووروو) بەکاردێت‌و هەمان واتاش دەبەخشێت .

هەروەکو لە رووی ئەرکی رێزمانی‌و واتای ئەم ئامرازەوە دیارە (وە) شێوەیەکی دی فۆنەتیکی ئامرازی (بە)یە ، کە لەلایەن هەردووکیانەوە یەکن :-

لە دوایی‌دا وەهۆش هاتمەوە (چیرۆکی کەڵەباب - ٧)
ل‌دوودا بهش هاتم - کرمانجی .
هەڤاڵەکانم هەموویان بەریێکەوتبوون (چیرۆکی کەڵەباب - ٧)
هەڤالێد من هەمن بریێ کەتبوون - کرمانجی .

٣٧٩ - ئەو لێکۆڵەرەوانەی لە سۆرانیان کۆڵیوەتەوە هەموویان پیتی (-ە)شیان لەگەڵ ئامراز باس‌کردووە ، بەلام وێنەیان بۆ نەهێناوەتەوە .

ئەم پیتە لە کرمانجی‌و سۆرانی‌دا تەنیا وەکو نیشانەیەك بەکاردێت‌و لە هەردوو دیالێکتەکەدا هەر لەگەڵ کاری جوولان بەکاردێت . هەروەکو دیارە ئەم پیتە بۆ ئامرازی بە وەیا وە دەگەرێتەوە ، کە رێچکەی رووداو دەردەبرێت‌و نووسانیشی بەکارەوە بۆ کورت‌بوونەوەی دەگەرێتەوە .

ئامرازی سادەی بەشی دووەم

٣٨٠ - بەشی زۆری ئامرازی سادەی بەشی دووەم لەناوەوە هاتوون‌و لە زمانی ئەمرۆدا بەتەنیاش بەکاردێن . هێندیك لەم ئامرازانە پێوەندییان بەناوەوە نەماوە ، (بۆ ، بۆنا ، با ، بال ، پەی ، نك ، کن ،) ، بەلام لەرووی تایبەتێتی بەکارهاتنیانەوە پێویستە لەگەڵ ئەم گروپەیەبن .

سەر - وەکو ئامرازیك بۆ نیشان‌دانی بڵندی ، بەرزترین شوێنی هەر شتێك وەیا شوێنێك بەکاردێت

بن - وەکو ئامرازیك واتای ژێر دەبەخشێت .

ناڤ - (ناو ، نێو - سۆرانی) لە ناوی (ناڤ // ناو) ، هاتووە . وەکو ئامرازێك بۆ پیشان‌دانی ناوەوەی وەیا نێوان هەرشتێك بەکاردێت .

دوو – (دوا – سۆرانی) لە ناوی (دووڤ وەیا دووم)ە هاتوون . لە زمانی ئەمرۆدا دوو (دوا –سۆرانی) تەنیا وەکو ئامراز بەکاردێت . لای پاشەوە شوێن وەیا شت پیشاندەدات .

ئامرازی روو – لە لایترەوە پێوەستە بە ناوی (روو)ەوە ، بۆ پێشاندانی رووی سەرەوەی هەرشتێك بەکاردێتو لەگەلْ ئامرازی پێوەمدی بە دێت ئامرازێکی نەسادە دادەرێژرێت .

ناوی – ژێر – وەکو ئامراز خوارەوەی شوێن وەیا شت پێشان دەدات .

ناوی – رەخ – وەکو ئامراز شوێنی نێزیکی هەرشتێك پێشان دەدات .

ئامرازی پێش – لە رووی رەگەزەوە بەناوی (پێش) ،وە پێوەستە .

ئامرازی – پاش – لەرووی رەگەزەوە بەناوی (پاش)ەوە پێوەستە .

ئامرازی –بۆ ، بۆنا (بۆ –سۆرانی) هۆی روودانی رووداو پێشاندەدات

ئامرازی با ، بال (بە ، بۆ –سۆرانی) رێچکە بەرەو کەرەستەی مەبەست پیشاندەدات .

ئامرازی –پەی–تەنیْ لە دیالێکتی ژووروودا بەکاردێت ، بەردەوام بوونی رووداو پێشاندەدات .

ئامرازی نك (نك –کن–سۆرانی) بۆ دەربرینی پێوەندی ماوەی نێوان شتان بەکاردێت :

ئامرازی جەم – تەنیْ لە کرمانجی بەکاردێتو هەمان واتای ئامرازی نك دەبەخشێت .

لە بەشە دیالێکتی کوردی سوریەو ئەرمەنستاندا هێندیك ئامرازی بەشی دووەمی ناوی لەباری خستنەسەردا بەکاردێن :–

ئەز ناڤا پالادا دمام ،(سەرهاتیا جاسم – ٢٩)

من ژ بنیْ ئەردیْ نەڤت دەردخست ، (سەرهاتیا جاسم – ٢٩)

خولامێد سولێمانی بەگیْو زابتاڤا کەتبوون ناڤا گوند (شڤانیْ کورد – ٣٣)

خودێدا پێشیی وان هات (شڤانیْ کورد –٦٢)

پێشییا گشکا تابووتا خودێدابوو (شڤانیْ کورد – ٧٩)

٣٨١ – ئامرازی بەشی دووەم تا رادەیەك بەسەربەخۆیی کەم بەکاردێتو تایبەتێتی ئەوانە لەبەکارهێناندا بەلێکدانیان لەگەلْ ئامرازی بەشی یەکەمدایە ، ئەگەر ئامرازی بەشی یەکەم رێچکەی رووداو بەرەو شتەکە وەیا لە شتەکەوە پێشانبدات ئەوا ئامرازی بەشی دووەم پێوەندی رووداوەکە بۆ شتەکە پتەوتردەکات :

لسەر ، لبن ،ژسەر ، ژبن ، هتد

لەسۆرانیدا بەکارهێنانی ئامرازی بەشی یەکەم لەگەلْ ئامرازی بەشی دووەمداو لەچاو

کرمانجی‌دا زێترە . بەکارهێنانی هەردوو ئامرازەکە بەیەکەوە وەکو دیارە بە ماوەی قۆناخی دروست‌کردنی ئامرازی نەسادە دەژمێردرێت .

لە دارشتنی ئەم جۆرە جووتە ئامرازانەدا هەمیشە ئامرازی بەشی یەکەم دەکەوێتە پێش ئامرازی بەشی دووەم . هەر ئامرازێکی بەشی یەکەم بۆی هەیە لەگەڵ هەر ئامرازێکی بەشی دووەم لێك‌بدات ، بەم جۆرە ژمارەیەکی زۆر لەم ئامرازانە پێك‌دێن . ئەوانەی لە هەمووان زێتر بەکاردێن ئەمانەن :-

کرمانجی	سۆرانی
ل‌سەرا	لەسەرا[١]
ژ سەر	لەسەر[٢]
ب سەر	بەسەر
دسەر	لەسەرا ، دەسەر
ل‌بەرا	لەبەرا
ژبەر	لەبەر[٢]
ل پێش[١]	لەپێش[١]
ژ پێش	لەپێش[٢]
ب پێش	بە پێش
ل پاش[١]	لەپاش[١]
ژ پاش	لەپاش[٢]
کرمانجی	**سۆرانی**
ب‌پاش	بەپاش
ژ ناڤ	لەناو
ب ناڤ	بەناو
ل دوو[١]	لەدوا[٢]
ب‌دوو	بەدوا
ل نك	لەنك ، لەكن
ژنك	لەنك ، لەكن[٢]

لـ‌ژێر[1]	له ژێر[1]
ژ ژێر	لەژێر[2]

٣٨٢ – له کاتی نووسینی چۆته ئامرازانەدا ئێوەمان بۆ بەدیاردەکەوێت ، کەوا هێندیك جار بەپێوەلکاوی دەنووسرێن . لەنێو بەرهەمی هەردوو دیالێکتەکاندا بەجیای دەنووسرین ، که بەجیانووسینیان چاکترو راستتر ، چونکه هەر یەك لەم دوو ئامرازانەدا بەتەنیاش وەکو ووشەیەکی سەربەخۆ لەزماندا بەکاردێن‌و هێز پرۆسێسی پێوەلکانیان کۆتایی پی‌نەهاتووه .

٣٨٣ – ئامرازی سەر- بەشێك وەیا لای سەرەوەی شت دەگەیەنێت : کەڵەبابەکەم . . . هێناوه دەرێ‌و خۆم هاویژتمه سەر پشت (چیرۆکی کەڵەباب – ٩)

من دیك ئانی دەرڤاو خوە ئاڤیته سەر پشتا وی – کرمانجی

ئێمه گەیشتینه سەر رووباری قەدەر (چیرۆکی کەڵەباب –١٢)

ئەم گهیشتنه سەر رووبارێ قەدەرێ – کرمانجی

میری سەفادین بەو هێزی هەیبوو ، هەڵمەتی برده سەرهەولێر ، (میرانی سۆران – ٨)

میری سەفادین وێ قەوەتا وی هەبوو ئێرش‌برەسەر هەولێری – کرمانجی

جاهەل ناردنه سەر رێیه کاکه مەم (ئوسکارمان – ٣٧)

جاهل حنارتنه سەر رێیا کاك‌مەم – کرمانجی .

جووته ئامرازی داسەر (له[1] سەر – سۆرانی) سەرەوەی شوێن وەیا شت پێشاندەدات :

ل سەر رێکه عاسی‌و خوار ب هەزاران . کورد ، پیرو جوان ، ژن‌وزارۆ ، ساخ‌ونەساخ دچن (خوەندنێ کوردی – ٣)

لەسەر رێگەی تەنگ‌و خوار هەزاران‌کورد ، پیرو جەوان ، ژن‌و منالْ ، ساخ‌ونەساخ دەچن – سۆرانی

تەڤنا رندێ‌و زیزێ لـ‌سەر دخەبتن ، دهولەکێدا بوو (خوەندنی کوردی ، ٢١)

تەونی که رندێ‌و زیزێ لەسەر ئیشیارکرد ، لەهۆلەکی‌دا بوو – سۆرانی .

تۆروانێك لەسەر بەحرێ بوو . ئەحمەد پاشا جوو کنه وی (ئۆسکار مان –١٠)

تۆرڤانەك لـ‌سەر بەرێ بوو . ئەحمەد پاشا چوو نك وی – کرمانجی

هەڵیان‌گرت . له پەنجەرانیان هێنا دەرێ ، لەسەر باڵی خۆیان دانا (ئۆسکارمان – ٢٨)

هلگرتن لپەنجەرێرا ئانین‌دەرێ ، لسەر باسکێ خوە دانین - کرمانجی

کە بابی مرد لەسەر تەختی فەرمانڕەوایی دانیشت (میرانی سۆران -٥)

کو باڤێ وی مر ، لسەر تەختێ وی روونشت - کرمانجی لەسەر ئەشۆی وەرگەرام‌و کەوتمە خواریێو لەسەر زەوی درێژبووم (چیرۆکی کەڵەباب -١٢)

لسەر ستوێی وی وەرگەرام‌و کەتمە ژێرو لسەر ئەردێ درێژبووم - کرمانجی .

ئامرازی لێکدەری بسەر (بەسەر - سۆرانی) ، لە[1] سەر (لەبەر -سۆرانی) کە لەگەڵ ناودا دێن دۆخی شوێنی ، کە بەیارمەتی پاشکۆی (-دا) دارێژراوە پێك‌دەهێن‌و ڕێچکە بەرەو سەرەوەی هەرشتێك بۆ خوارەوە دەست‌نیشان‌دەکە :-

عەسکەرین ترکان بسەر دیاربەکرێ‌دا گرتبوو (خوەندنی کوردی-٢٢)

لەشکری ترکان بەسەر دیاربەکری‌دا گرتبوو - سۆرانی .

ئەڤە بسەر وەدا هاتم (خوەندنێ کوردی -٦٣)

وایە ، من بەسەر ئێوەدا هاتم - سۆرانی

گوستیلەکەیان دا بە جووە ، جووە دەستی بەسەرداهێنا . (ئۆسکامان - ٩)

وانا گوستیل دا جهوود ، جهوود دەست دا بسەر - کرمانجی

بەکر سوباشی بەشەو بەسەر لەشکەری کوردانی‌دا داو شەرو کوشتارێکی قورسی لی‌کردن و میرانی سۆران - ١٧)

بەکر سوباشی بشەڤ لسەر لەشکرێ کوردان‌دا گرت‌و شەرو کوشتارەکە گران لی‌کر - کرمانجی

یەکێك ئاوی تەزیو (زۆرسارد)ی بەسەرم‌دا کرد ، (چیرۆکی کەڵەباب -٧)

یەکی ئاڤا گەلەکی سار لسەر من‌دا کر - کرمانجی

بەو سەرکەوتنەوە سلێمان بەگ زۆر بەرزبوو و بەسەر هەموو فەرمانڕەواکانی دراوسێیانی‌دا زاڵ‌بوو ، (میرانی سۆران - ١٣)

بوێ سەرکەتنێ سلێمان بەگ گەلەکی بلندبوو و لسەر هەموو حوکمدارانێ جیرانێ خوەدا زۆربوو - کرمانجی .

لێکدانی جووتە ئامرازی دسەر لەگەڵ ناودا دۆخی سەرەتای ڕیچکە ، کە بەیارمەتی پاشکوێ (-را) دادەرێژرێت پێك‌دێنێت لەم بارەدا شوێنی بەرز وەیا بەرەو بەرزایی پێشان دەدات ، ئەم جۆرە لێکدانە تەنێ لەکرمانجی ژووروودا بەکاردێت :-

ئالێن ملەتێ بەرخوە دسەر کەلاتو باژارێن وانرا لپێل دبن (خوەندنی کوردی – ٤٩)
من دکاربوو دسەر هەموو دنێرا دەربازبوومە (خوەندنێ کوردی – ٥٦)
دوو هەسترێن گەرم دسەر هناریکێن وێ رەچوون ، (خوەندنێ کوردی – ٢١)

بەلێکدانی ئامرازی لێکدەری لسەر لە دیالێکتی کرمانجی‌دا لە دۆخی سەرەتای ریچکەدا ، کە بەیارمەتی پاشکۆی (–را) دادەرێژرێت ئەو شوێنە پێشاندەدات ، کە رووداوەکەی لەسەر روو دەدات :–

عەسکەر لسەر پرێرا چوو .

ئەم لسەر بانێ خانیرا هاتن .

٣٨٤ – ئامرازی –بەر – بۆ سۆرانیو کرمانجی گشتیە .

ئامرازی بەر ئەو شوێنە پێشاندەدات کە لە پێشی‌دا رووداوەکە روودەدات وەیا رووداوەکە بەرەو ئەو روو دەدرێت :–

بەو ناچار بوو خۆی بخاتە بەر بەختی میری گەورە (–میرانی سۆران – ٧٠)
ئەو نەچاربوو خوە بخە بەر بەختێ میرێ مەزن – کرمانجی
رووڤی کەڤر دانی بەر کونا خوەو چوو گەرێ (خوەندنێ کوردی –٤٥)
رێوی بەردی دانا بەر کونی خۆو رۆیشت – سۆرانی .

ل[1] بەر (لە[1] بەر –سۆرانی) لەگەڵ ناودا لە شێوەی دۆخی سەرەتای ریچکەدا لەگەڵ پاشکۆی دەدا) دا هەمان واتا دەبەخشێ :–

لبەر دەرگا راوەستان (خوەندنێ کوردی – ١٣)
لەبەر دەرگا راوەستان – سورانی
تەنها خانوە تەنگم‌بوو ، ئەویش لەبەر چاوم خراکرا (چیرۆکی کەڵەباب – ١٢٥)
تەنێ خانیکی من تەنگ هەبوو ، ئەو ژی لبەر چاڤێ من خراب‌کرن – کرمانجی
ئەو گەلەك لەبەر کاپتان کرێك پارایەوەو تکای لی‌کرد کە نەچێ ، (یادداشت – ١٠٥)
ئەوی گەلەکی لەبەر کاپیتان کریك لاڤاکر کو نەچە – کرمانجی .
رندێو زیزێ لبەر تەڤنا مەفورێ روونشتی بوون (خوەندنێ کوردی –١٠)
رندێو زیزێ لەبەر تەونی مەفوور دانیشتبوون – سۆرانی .
هەردووان سەرێ خوە ئێخستن بەر خوادا (خوەندنێ کوردی – ١٣ .)
(بەر پێیان واندا رێیەکە پەهنو خوار درێژکربوو (خوەندنێ کوردی – ٤١)

تۆپەکی بەو ناوەوە لە رەواندز لەبەر دەرگای سەرادا هەیە (میرانی سۆران – ٦٤)

لە کرمانجی‌دا لێکدانی دبەر لەگەڵ ناودا لە شێوەی دۆخی سەرەتای رێچکەدا ، کە بەیارمەتی (–را) دادەرێژرێت ئەو کەسە پێشان‌دەدات ، کە رووداوەکە لەبەر ئەو وەیا لەلای ئەو روودەدات :

دبەر وێرا دبۆرن سلاڤان لیٚ دکن (خوەندنیٚ کوردی –٤٨)

ئەو دبەر خانییٚ بلندرا چوون .

ئامرازی بەر لە بەشە دیالێکتی موکری‌دا لەگەڵ ئامرازی وە لێك‌دەدات‌و رێچکە بەرەو شت‌و کەس پێشان‌دەدات :

هاوارمان وەبەر ئەو خولای تاك‌و تەنیاوە (ئوسکارمان – ٤٢)

بانگم وەبەر میرو پادشای قودرەتییە (ئۆسکارمان – ٢٠)

٣٨٥ – ئامرازی – بن لەگەڵ کاری جوولاٌن بەکاردێت‌و ئەوا ئۆبێکتە (بەرکارە) دەست‌نیشان دەکات ، کە رووداوەکە بەسەر ئەودا روودەدات :–

مار کشییا ین دیوار

مار کشا بن دیوار – سۆرانی .

بەفروفێلٚ کەوتە بن جەنگی‌یەوە (میرانی سۆران –١٠)

ب‌دەك‌و دولاڤا کەتە بن بنچەنگاوی – کرمانجی

ئەوی کووپ دانی بن ماسیٚ

ئەو کوپەڵەی دانا بن ماس – سۆرانی

ماسیڤان تۆرا خوە ئاڤیتە بن بەحریٚ .

ماسیگر تۆری خۆی هاویشتە بن بەحریٚ – سۆرانی .

ملەتن هەنە ، کو وەلاتین وان ب‌ئاوا کی کەتیە بن دەشتیٚ نەیارو دژمنان (خوەندنیٚ کوردی – ٤٧)

ملەت هەن ، کە ولاتیان بەجۆرێك کەوتووە بن دەستی دژمن – سورانی .

جووتە ئامرازی (لەبن)ی دیالێکتی خواروو لە دیالێکتی ژووروودا بەرامبەرەکەی (رابن ، دبن) ،

رۆژی پاش لەبن دارە گوێزەکەی خربوونەوە (چیرۆکی کەڵەباب، –١٤)

رۆژا پاش ل‌بن (دبن) دارا گووزیٚ کۆم بوون – کرمانجی

له چیمەن‌دا لەبن سایەی چنارا دانشتبوو (ریزمانی کوردی – ١٩٩ .)
لچهان لبن (لبەر) سایە چیناریٚ روونشتبوو – کرمانجی

جووتە ئامرازی ل[1] بن (لەبن – سۆرانی ، دین (دەبن – سۆرانی کە دەکەونە پێش ئەو ناوەی لە شێوەی دۆخی سەرەتای رێچکەدایەو بەیارمەتی پاشکویٚ (–دا) داریٚژراوە ، ئەو ئۆبێکتە دەست‌نیشان دەکەن ، کە رووداوەکە بەسەر ئەودا روودەدات :–

هیچ شتێك لەبن ددانمدا نەماوە (چیرۆکیٚ کەڵەباب – ١٥)
لبن (دبن) ددانیٚ من‌دا تشتەك نەمایە – کرمانجی
یەکی دن دبن ئەردیدا خوەی نڤینە (خوەندنیٚ کوردی – ٥١)
یەکی‌تر لەبن ئەرددا خاوەنی لێفەکەیە – سۆرانی .

جۆتە ئامرازی دبن ، ل[1] بن کە دەکەونە پێش ئەو ناوەی لە شێوەی دۆخی سەرەتای رێچکەدایە بەیارمەتی (–را) ئەو ئۆبێکتە پێشان‌دەدات ، کە بەهۆی ئەوەوە وەیا بۆ ئەو رووداوەکە روودەدات . لە دیالێکتی خوارووودا بۆ هەمان مەبەست جۆتە ئامرازی لە[1] بن بەکاردێت ، کە دەکەوێتە پێش ئەو ناوەی ، کە لە شێوەی دۆخی سەرەتای رێچکەدایەو بەیارمەتی پاشکۆی (–دا) و لە بەشە دیالێکتی سلێمانی‌دا (–ا) هەروا چووتە ئامرازی لەبن هەمان واتا دەبەخشێت کە بەپێش ئەو ناوە دەکەوێت ، کە لە شێوەی دۆخی سەرەتای ریچکەدایە بەیارمەتی پاشکۆی (–وە) :–

ئاڤ دبن مالیرا دکشیا .
ئاو لەبن ماڵی‌دا ئەکشا – سۆرانی .
ئەم (د) بن پریرا دەرباز بوون .
ئێمە بەبن پردی‌دا دەربازبووین – سۆرانی .
ئەو دبن بانی خانی‌را دەرکەت .
ئەو بەبن بانی خانووەدا دەرکەوت – سۆرانی .

رۆژی شەر لەبن قەلبووزی زینەوە پەنهانی قولاپی زنجیری لەبن بەرگەوە لی‌گری‌دا ، کە لە ئەسپ بەر نەبێتەوە (میرانی سۆران – ٥٩)

رۆژا شەر قولاپا زنجیریٚ دبن قەلبوزیٚ دبن قەلبوزیٚ زینرا دبن کنجارا ب‌پەهاتی ب‌خوەڤا گری‌دا ، کو هەسپ نەفلەتە . کرمانجی

جووته ئامرازی ژێر (لە[1] بن – سۆرانی) ئەو تۆبێکتە پێشان‌دەدات ، کە رووداوەکە لەلایەن ئەوەوە سەر هەڵ‌دەدات‌و دەست‌پیّ‌دەکات :

ئەو ژێر سیبا داریّ رابوون‌و چوون .

ئەوان لەبن سایەی دار هەڵسان‌و چوون – سۆرانی

مار ژێر دیوار دەرکەت .

مار لەبن دیوار دەرکەوت – سۆرانی .

من کووپە ژێر ماسیّ هلگرت .

من کووپەلە لەبن ماسە هەڵ‌گرت – سۆرانی

ئەو ژێر ئیتاعەتا من دەرکەت .

ئەو لەبن ئیتاعەتی من دەرکەوت – سۆرانی

لەبن تووترکەکەدا مارێك دەرپەری (رێزمانی کوردی – ١٩٣)

ژێر تووم مارەك شوولکی دەر – کرمانجی

٣٨٦ـ ئامرازی ناڤ (ناو ، نێو – سۆرانی) بەتەنیاو بەجووت‌بوون لەگەڵ ئامرازی بەشی‌یەکەم ل[1] ، ژ ، د ، (لە[1] ، (ە ، بە –سۆرانی) بەکاردێن . ئەم ئامرازانە رێچکەی دۆخی تیان ، شوێن (–دا) و سەرەتای رووداو (–را) دەردەبرێت‌و ئەو تۆبێکتە پێشان دەدات ،کە لەنێو ئەودا وەیا بەهۆی ئەوەوە رووداو ، کە روودەدات ، لە بەشە دیالێکتی ئەرمەنستان‌دا بەکارهێنان‌و نەهێنانی ئامرازی بەشی یەکەم (–ل[1] ، د) وەکو یەکە .

نڤیساندن‌و بەلاڤ‌کرنا کتێبان قەسد ئەوە کو هش‌و فکرێن قەنج بکەڤن ناڤ خەلك ، (خوەندنیّ کوردی – ٤٤)

عەسکەر کەتە ناڤ شەهر.

عەسکەر کەوتە ناو شارا – سۆرانی

پۆلیان لەناو شاری رەواندز سەرکێشی دەکرد (یادداشت – ١٠٥)

هش‌و فکرێن بیانیان ژی تێن دکەڤن ناڤ مە (خوەندنی کوردی – ٤٤)

هۆش‌و فکری بیابانیش دێن ئەکەونە نێو ئێمە – سۆرانی

ئامرازی ناڤ (ناوە نێو – سۆرانی) بەجووت‌بوونیان لەگەڵ ئامرازی بەشی یەکەم‌دا بەپێش ناویش دەکەون ، ناوەکە لە شێوەی دۆخی سەرەتای رێچکەدا دەبیّ بەیارمەتی پاشکۆی

(–دا) ، لەم بارەدا ئەو ئۆبێکتە پێشان دەدات ، کە لەنێو ئەودا روودەدات وەیا لەنێو ئەوەوە سەرهەڵدەداتو دەستپێدەکات .

عەلی بەگ ماڵ ومنداڵی خۆی هەڵگرتو چووە تورابدین لەنێو کێوو لێرەوەرو دۆڵ گەلێك خۆیان شاردەوە ، (میرانی سۆران – ٦٦)

عەلی بەگ ماڵو زارووێن خوە هلگرتو چوو تورابدێنی (ناڤ چیاو دارستانو گەلیو نەوالأندا خوە ڤەشارتن –کرمانجی

لەنزیك مەیدانیدا لەناو خانووەدا دانیشت (میرانی سۆران – ٦٦)

ئەم ناڤ هەڤ دە بخوەشیو بقەنجی بژین

ئەم ئامرازە بەجووتبوونی لەگەڵ ئامرازی (ژ)ی بەشی یەکەم ، کە بەرامبەرەکەی لە سۆرانیدا لە ئەو ئۆبێکتە دەستنیشاندەکات ، کە لەوێوە رووداوەکە دەستپێدەکات :–

پاشی هەفتەکێ برایێ تە دکارە ژناڤ نڤینارابە .

لەپاش هەوتێك برای تۆ دەتوانێ لە جێگەی خۆی هەڵسێ – سۆرانی .

ئەو خانو بارەشم بۆ لەنێو بەحریدا بێنن (ئۆسکارمان – ٩)

هەرن وی خانی سەری ژی ناڤ بەحرێ ژ ڤیرا بینن – کرمانجی .

ئەو ژناڤ مە دەرکەت // ئەو لەناومان دەرکەوت – سۆرانی

گولێن سۆر ژناڤ پەلێن هێشین خویا دبن .

گوڵی سوور لەناو بەرگ شین دیار ئەبن – سۆرانی .

ناتوانی لەناو ئەو سەد پەری جووانەکە لە کۆشکی نابوساندانیەکی بدۆزیەوە .

نکاری ژناڤ ئەو سەد پەری جوانە کو لکۆشکا نابوسادانن یەکێ ببینی – کرمانجی

ئامرازی بەشی یەکەم (د) لەگەڵ (ناڤ)دا دێتو بەپێشی دەکەوێتو بەهەردووکیشیان دەکەونە پێش ئەو ناوەی لە شێوەی دۆخی سەرەتای رێچکەدایە بەیارمەتی (را) وەیا لە دۆخی شوێنی دایە بە یارمەتی (دا) . ئامرازی (د) چ لەگەڵ ئامرازی (ناڤ) بێتو (چ) نەیەت بۆ بەخشینی واتا هەمان شتە ، کە ئەو ئۆبێکتە دەستنیشان دەکەن ، کە لەنێو ئەودا رووداوەکە روودەدات . جووتە ئامرازی (بەناو) لەسۆرانیدا بەرامبەر بەجووتە ئامرازی (دناڤ) ی کرمانجییەو دەکەوێتە پێش ئەو ناوەی لە دۆخی شوێندایە بەیارمەتی پاشکۆی (–دا) :–

ئەوان بەناو باخەکەدا ئەسوورانەوە (رێزمانی کوردی –١٩٨)

ئەوان (د) ناڤ باخدا (باخرا) دگەریان – کرمانجی .

۳۸۷ـئامرازی بۆ (بۆ ، بۆنا– کرمانجی) بەشێوەیەکی فراوان لەهەردوو دیالێکتەکەدا بەکاردێت . واتای بنچینەیی لە پێشاندانی ئەو ئۆبێکتەدایە کە رووداوەکە بەرەو ئەو روو دەداتو هەروا مەبەستو هۆی رووداو دەستنیشانیدەکات ، وەکو دیارە پێوەندییەکی رەگەزی لەگەڵ ئامرازی (بە) وەیا (با)دا هەیە ، چونکە واتاو ئەرکی هەردووکیان بەراوەیەك لێك‌نێزیکن دەتوانین وا بڵێین . رێچکەی دۆخی تیان لەوکاتەدا پێشاندەدات ، کە بەجووتە لەگەڵ ئامرازی ژ (لە – سۆرانی) بەشی یەکەمدا بەکاردێت ، بەڵام بەکارهاتنی لەسۆرانیدا هەمیشە وەکو بەکارهاتنی لەکرمانجیدا نییە . لەکرمانجیدا بەکارهاتنو نەهاتنی وەکو یەکە ، جگە لەمەش لە سۆرانیدا ئامرازی بۆ زۆر جار دەکەوێتە دواوەو هێندیك جاریش جیٚناوی لکاوی پێوەدەلکێت :–

تۆزێك باسی رێك وپێکی شت هێنانی وەلاتتان بۆ ئەکەم ، (ئامانجەکانی شۆرش – ۲۱)
هنەکی ئەزیٚ باسا ئانینا تشتا ناڤ وەلاٚت بۆ وە بکم – کرمانجی
سولتان مەحموود رووی بۆ ماڵە کابرای کرد (ئۆسکارمان – ۷)
سولتان مەحموود روو بەر بـمالا مێرك ، چوو کرمانجی
اغاکەتان بۆ کویٚ چوو ؟// ئاغایێ وە چوویە کو ؟ –کرمانجی
خەبەر چوو لە بۆ هەوشاری (ئۆسکارمان – ۱٦)
خەبەر چوو ژبۆ هەوشاری –کرمانجی
دمدم لەبۆ بستینە (ئۆسکارمان – ١٤)
دمدمیٚ ژبۆ من بستینە
هەر کەسیٚ چالیٚ بۆ یەکیٚ بکۆلیٚ ، ویٚ بـخوە بکەڤیٚ .
من تۆم بۆ ئەوە هێناوەتە ئێرە ، کە بتگرمو بتدەم بەحکومەتی تورك (خانزاد – ١٥)
من تو بۆ ئەویٚ یەکیٚ ئانییا ڤرا ، کو تە بگرمو بدمە حکومەتا ترك – کرمانجی
بۆ خوێندنی هاتووین بۆ ئێرە (رێزمانی کوردی – ۱۹۷)
بۆ پیاوی عاقل ئیشارەتێك بەسە (پەندی کوردی – ۲۹)
بۆ (نا) مەرڤیٚ عاقل ئیشارەتەك بەسە – کرمانجی

ناردی مۆرو دەفتەر لەبۆ شاهی قەجەری (ئۆسکارمان –۲)
ئەوی مۆرو دەفتەر ژبۆ شاهیٚ قەجەر شاندن – کرمانجی
خەڵك ژبۆ ناڤیٚ سەرخوەبوونیٚ شەردکن (خوەندنیٚ کوردی –٤۳)

خەڵك لە بۆ ناوی سەربەخۆیی شەردەکەن - سۆرانی
لە بۆ من بێنە فەنەریٚ (ئۆسکارمان - ٣٠)
ژ بۆ من فەنەریٚ بینە - کرمانجی .

٣٨٨ - ئامرازی بەشی دووەم نك //کن ، دوو// دوا ، با//بال لەرووی واتاو ئەرکەوە لێك‌نێزیکن ، ئەوانە ئەو کەسە پێشان‌دەدەن ، کە رێچکەی رووداوەکە بەرەو ئەوە وەیا لەلای ئەو کەسەوە شتێك روودەدات . لە دیالێکتی خوارووەدا ئامرازی کن‌و دوا بەکاردێن ، بەڵام لە دیالێکتی ژووروودا ئامرازی با ، بال ، دوو ، نك بەکاردێن .

ئەوانە هەموو رێچکەی دۆخی تیان پێشان‌دەدن‌و لەگەڵ ئامرازی بەشی یەکەم ل[1] ، ژ (لە[1] ، لە[2] - سۆرانی) جووت‌دەبن . لە سۆرانی‌دا زۆرجار جیٚ‌ناوی لکاویان پێوەدەلکێت .

ئامرازی -نك- بە ناوچەکانی نێوەراستی دیالێکتی کرمانجی‌یەوە تایبەتە ، هەروا لەموکریش‌دا بەکاردێت ، کە لەنێو تێکستەکانی ئا . ژابا داستانەکەی ئەحمەدی خانی (مەم‌وزین) ئەرکەوە لەسۆرانی‌دا بەرامبەریەتی :-

پاشا پۆلۆ ڤەرێدکە نك بابی کەچیٚو باریکیٚ ژبۆ خوە دخوازە ، (ئا ، ژابا - ٣٢)
کەچەکی من هەیە ، ئەز دی بدەمە تە ، نك مە بمینە (ژابا - ١٢٤
ئەم دەمەکە بچنە نك وی مەرڤی (ئا ، ژابا - ٣٧)

دەچیە مالیٚ قەرەتاژدین ، کن خاتوون ئەستی خوشکم (ئوسکارمان - ٣٨)
دچمە مالا قەرەتاژدین ، نك (جەم) خاتوون ئەستی خوشکا خوە - کرمانجی
سەرکەردەی لەشکری ناردە کن ئێو حەسن (میرانی سۆران - ٥٠)
سەرعەسکەر لەشکەر هنارت نك ئێویٚ حەسەن - کرمانجی

٣٩٠ - ئامرازی -جەم- ، کە هاوواتای ئامرازی -نك-و لە ووشەی (جمع)ی عەرەبیەوە هاتووە . (جەم‌کرن ، جەم‌بوون ، بەراوردبکە)

ئەم ئامرازەو تەنیٚ لە بەشە دیالێکتی ئەرمەنستان‌و سوریەدا بەکاردێن .

واتای ئامرازی -جەم- بەو کارەوە بەندە کە لەگەڵی بەکاردێن ، هەروا ئەو ئامرازانەی لەگەڵی دین وەك ل[2] ، ژ:

ل‌جەم میر هەرتشت هەبوو (خوەندنیٚ کوردی -١٠)
ل‌جەم مە پەیا نەبوو ، (مەمیٚ ئالان - ٤٨)
حەسەن هاتە جەم ستیٚ (مەمیٚ ئالان - ٧٠)

ئەو ژجەم باڤێ خوە هاتیە ڤرا ،
جەم مە تشتێ ووسان نەقەومن .
شاگرت جەم دەرس‌دار کۆم‌بوونە
دیا من دیسا مینا بەرێ جەم من رونشتبوو ، سەرهاتیی (جاسم -١١)
تەڤوور شەڤ رۆ جەم بەگ دما

٣٩١ - ئامرازی -دوو- تەنێ لەکرمانجی‌دا بەکاردێت ، هاوواتای ئامرازی - دوا - یە لەسۆرانی‌دا . هەردوویان لەرووی رەگەزەوە بۆ ووشەی دووڤ (لەگەڵ (دوم)ی فارسی بەراوردبکە) دەگەرێنەوە .

جیاوازی نێوان دوو و دوا تەنێ لەوەدایە ، کەوا دوو هەر بۆ گییان‌دار بەکاردێت ، بەڵام دوا بۆ شتی بێ‌گییانیش ، هەروا باری خستنەسەریشی هەیە :-

ئامرازی - دوو ، دوا - لەگەڵ ئامرازی بەشی یەکەم ل[1] ، ب (لە[1] ، بە -سۆرانی) جووت‌دەبن‌و لە بەکارهاتنیان‌داو بۆ چەسپاندنی واتا بەشێوەیەکی زیاتر بەکاردێن :-

کۆما مە دوو (ل دوو) عەسکەر چوو .
کۆمەڵ/ی ئێمە لەدوای لەشکەر چوو - سۆرانی .
ئەز چووم ، ئەو دوو (ل‌دو) من هات .
من رۆیشتم ئەو لە دوای من هات - سۆرانی
گاران ژ گوند دەرکەت ، شڤان ژی کەتە دووگارانێ .
گاگەل لەدێ دەرکەوت ، شوانیش بەدوای گاگەل کەوت - سۆرانی .
لەدوای سێ رۆژان چووە سەر خۆشناوی (میرانی سۆران - ٣٦)
پاشی سێ رۆژان چوویە سەر خۆشناڤێ - کرمانجی
ل داوییا هەر هەڤۆکێ دڤێ نقتە بێ‌دانین (خوەندنێ کوردی - ٧٩)
لەدوای هەر رستەیەك پێویستە نقتە دانرێ - سۆرانی .
وەدوو میرکەوم ، هەتا دەچمە شاری جزیری بۆتان (ئۆسکارمان -٤٥)
ئەزێ ب دوو میر کەڤم ، هەتا دچمە جزیرا بۆتان - کرمانجی .

٣٩٢ - ئامرازی -پەی-لەکرمانجی‌دا لەگەڵ پاشکۆی (-را) بەکاردێن‌و بەردەوام بوونی رووداو پێشان‌دەدات :

خدر پەی مدنا باڤێ خوەرا بوو سەروێرێ مالێ .
لەدوای مردنی باوی خۆی خدربوو بەسەرەکی ماڵ – سۆرانی
پەی جڤانێرا گوندی بەلابوون ، چوون سەر ئیشێ خوە
لەدوای مەجلس لادێیەکان بلاوبوونەوە ، چوونە سەر ئیشی خۆیا – سۆرانی .
ئەڤدال بەگێ شاندە پەی سەرتیپ ، (شڤانێ کورد – ٦٣)
پەیوان شیخ دهاتن ، (شڤانی کورد –٧٩)
پەی شەر مێرخاز گەلەکن .
لەدوای شەر قەرەمان زۆرن – سۆرانی .

٣٩٣ – ئامرازی –با– وەکو دیارە شێوەیەکی (دی (ب)یە (بروانە بەندی –٣٧٧) . لە بەشە دیالێکتی ئەرمەنستانو سوریەدا بەکاردێت ، واتای بنچینەیی لەوەدایە ، کە ڕێچکەی ڕووداو بەرەو کەس دەردەبرێت :

ئەز چووم با برێ خوە .
ئەوێ کور شاند با باڤێ .
ئەڤ تۆپ ئاڤێتە با من .
کارێ لێ دەنگێ من بهیست ، رەڤ هاتە بامن ، (سەرهاتیا جاسم –٩٠)

هەروا ئامرازی –با–ئەو ئۆبێکتە پێشاندەدات ، کەوا ڕووداو لەلای ئەوەوە وەیا لەپێش ئەو ڕوودەدات :

با باڤێ وی پارە تونە .
ئەو با دیا خوە ما .
ئەز با وی هین دبم .

واتای جیاوازی ئامرازی –با– لە جووتبوونی لەگەڵ ئامرازی ل[٢] و ژ : ل[٢] با و ژ با بەدیار دەکەوێتو ئەو ئۆبێکتە پێشاندەدەن ، کە لەلایەن ئەوەوە وەیا بۆ لای ئەو ڕووداوەکە ڕوودەدان :–

ئێڤارێ تەمۆ هەمی هەڤالێن خوە ڤەخوەندن با خوە (خوەندنێ کوردی –٧)
سە هات باوی‌و گوتێ (خوەندنێ کوردی –٢٣)
مەرڤ سە بر با خوە (خوەندنی کوردی – ٢٣)
سە ژ با هرچ بازدا چوو (خوەندنێ کوردی – ١٨)

ئەز چووم ل با خالىَ رەشید .
کەچك ل‌با دایکا خوە روونشتیە .
ل‌با وان چ بێژی هەیە .
مستۆ ژ با باڤىَ خوە هات .

٣٩٤ – ئامرازی (بال)یش لە بەشە دیالێکتی کوردی ئەرمەنستان‌و سوریەدا بەکاردێت لەرووی واتاو ئەرکەوە لەگەلٚ ئامرازی با هاواواتان . لەوانەیە (بال) لە لێکدانی با لەگەل (ل)دا پێك‌هاتبێت ، کە لێرەدا بزرۆکەکەی لەنێوچووە :

بال باڤىَ وی کتێب گەلەکن .
ئەز بال جیناریَ مە بووم .
بەکر هاتە بال خالت .
کورکیَ دەلال ، وەرە بال من

ئامرازی (بال)یش لەگەلٚ ئامرازی (ل و ژ) جووت دەبیٚ‌و پێکەوە بەکاردێن . جووتە ئامراز ل بال و ژ بال یەك‌چنین :

مستۆ ژ بال باڤىَ هات .
بەکر ژ بال نەڤالىَ خوە کتێب ئانی .
ل‌بال وی پارە نەمان .
ئەو چوو ل‌بال بریَ من
کەچك ل‌بال دایکا خوە ما .

لە بەشە دیالێکتی کوردی سوریەدا لەگەلٚ ئەم دیاردانەش‌دا ئامرازی بال لەگەلٚ پاشکۆی (-ڤا)ش بەکاردێت ، کە رێچکەی جوولاٚنەوە بەرەو هەرشتێك وەیا هەرکەسێك پێشان دەدات :

هەردوو د تەنیشتا هەڤدوو بێدەنگ دچوون بال ئالیىَ مالێڤا (خوەندنىَ کوردی – ١٢)
هەر سىَ بێدەنگ بال ئاڤێڤا دچوو (خوەندنىَ کوردی –١٥)

٣٩٥ – ئامرازی (پاش)یش لە هەردوو دیالێکتەکەدا کرمانجی‌و سۆرانی بەکاردێت ، بەلاٚم لەبەکارهاتنی‌دا لەهەردوو دیالێکتەکەدا هێندیك جیاوازی هەیە ، لە کرمانجی‌دا دەوری ئامرازی دەگێریَ وهێندیك جاریش نیشانەی (-ی) خستنەسەر وەیا نیشانەی دۆخی تیانی رەسەنی میَ

(ـیَ) وەردەگرێت . لە سۆرانیدا ئامرازی پاش بەجووتە لەگەڵ ئامرازی لە[1] بەکاردێت و زۆر کەمیش نیشانەی خستنە سەری دەچێتەسەر . لەهەردوو دیالێکتەکەدا ئامرازی پاش ئەو ئۆبێکتە دەستنیشاندەکات ، کە لەدوای ئەوەوە شتێك روودەدات :-

لەپاش شەرو کوشتار قەلای ئارخیشی گرت (میرانی سۆران - ٦١)

ل پاش شەرو کوشتاریٚ ئەوی قەلا ئارخیشی زەڤت کر -کرمانجی

لەوەپاش زادیج گۆتی (حکایەتی زادیج - ٩٠)

ل پاشی ڤیٚ زادیج گۆت - کرمانجی

رۆژێك لەپاش رەشماڵان چەند ریش سپێك کۆبوونەوە (چیرۆکی کەڵەباب -٣)

رۆژەکیٚ ل پاش کۆنان چەند ری سپی کۆم بوون - کرمانجی .

لەپێش مەرگی خۆی داخەکەی بەسەریان دابەش کردبوو ، (میرانی سۆران -٥)

ل پێش (بەری) مرنا خوە داخەکا خوە ل سەر واندا پارەڤەکربوو - کرمانجی .

سیباریٚ کو بووکێرا دهاتن ، پێش مالێڤا کەتبوونە جریدیٚ (شڤانی کورد - ٦٨)

٣٩٧ - لەبەشە دیالێکتی کوردی ئەرمەنستاندا لەگەڵ ئامرازی (پاش)دا ئامرازی (پیش)یش بەکاردێت ، وەکو دیارە لەناوی (پشت)ەوە هاتووە :

نیڤ چوو ئاڤار ، شەڤەرەش بوو ، هەوا ساربوو ، پش گوندڤا دوور دەنگیٚ شڤانا دهات (شڤانیٚ کورد - ٢٧) .

بووك برنە پش پەردیٚ (شڤانیٚ کورد - ٦٨)

٣٩٨ - ئامرازی -ژێر- لە رەگەزەوە بە ناوی- - ژێر-ەوە پێوەستەو لەهەردوو دیالێکتەکەشدا - کرمانجی وسۆرانیدا یەکە .

بەلاّم لە سۆرانیدا بەزۆری لەگەڵ ئامرازی بەشی یەکەم لە بەهاوکاری پاشکۆی (-دا) جووت دەبیٚ و ئەو ئۆبێکتە پێشان دەدات کە لەبن وەیا لەلایەن ئەوەوە رووداوەکە روودەدات

میر لەشکرەکی پێکەوەناو لەژێر فەرمانی رەسول بەگی برای خۆیدا ناردە سەر دزەییان (میرانی سۆران -٧)

میر عەسکەرەك پێك ئانی و ب سەرکاریا برایێ خوە رەسول بەگ هنارتە سەر دزێیان - کرمانجی .

فەرهاد لەژێر کەپرەکەدا نوست (رێزمانی کوردی - ١٨٨)

فەرهاد ل بن لۆێدا رازا - کرمانجی

وولاّتی زۆرم لەژێر دەستیدایە (چیرۆکی زادیج -١١٩)

وەلاتێ من گەلەك لبن دەستی ویدایە - کرمانجی .

لە دیالێکتی کرمانجی خواروودا کە ئامرازی ژێر لەگەڵ ئامرازی لە[٢] و پاشکۆی (ـەوە) جووت دەبێ ئەو ئۆبێکتە پێشاندەدات ، کە لەژێر ئەوەوە رێچکەی رووداندسەر هەڵدەدات ، لە دیالێکتی ژووروودا جووتە ئامرازی ژێن بۆ هەمان واتا بەکاردێت :-

ئەو لەژێر فەرمانی منەوە دەرکەوت

ئەو ژێن فەرمانا من دەرکەت -کرمانجی

٣٩٩ - ئامرازی -رەخ -لە کرمانجیدا لە ناوی (رەخ)ەوە هاتووە بۆ واتای لەلا ، لا ، کن ، نك بەکاردێت

وەکو جووتە ئامرازێك لەگەڵ ئامرازی بەشی یەکەمدا بەکاردیت هەروا بەتەنیاش بەکاردێت :-

رەخ بووکێ مینانی دوو جاهز سەکنین (شڤانی کورد - ٦٧)

ل رەخ گوندێ مە کانیك هەبوو - کرمانجی .

٤٠٠ - ئامرازی هەتا // شوێنێکی تایبەتی‌یان هەیە . تایبەتێتیان لەودایە ، کە لەگەڵ ئامرازی بەشی یەکەم لێكدەدەن ،

ئامرازی هەتاو شێوەکانی (ی (تا) بۆ کرمانجی‌و سۆرانی گشتین ، رێچکە هەتاوەکو سنووری سەرهەڵدانی رووداو لەرووی ماوەو کاتدا پێشاندەدات :-

ئەم گشتك هەتا سڤێ بن نڤیناندا رادزان (سەرهاتیا جاسم ، ٦)

ئێمە گشکمان تا سبەینێ لەبن لێفەکەیدا ئەخەوتین - سۆرانی .

تا رۆژ خەو لەچاو زۆر کەس نەکەوت (یادداشت ، ٥٧٩)

هەتا رۆژێ خەو نەکەتە چاڤێ کەسەکان - سۆرانی .

لێبوو -بوو بەخوو شەو تا بەیانی بەم سەرو تا ئەو سەری ژوورەکەیا ئەهات‌و نەچوو (یادداشت -٤٣)

لێبووبوو خەیسەت شەڤێ هەتا سێ ژڤی سەری ئۆتافێ هەتا وی سەری دهات ، دچوو - کرمانجی .

ئامرازی ناوی

٤٠١ - ئامرازی ناوی گرووپێکی تایبەتی پێكدێنن ، بەواتا ئەم ئامرازانە شێوەی ناوی خۆیان پاراستووە .ئەم ووشانە بەر ئەم گرووپە دەکەون :- شوون (شوێن -سۆرانی)

تەنشت ، دۆر (دەور -سۆرانی)لە دەوری عەرەبی‌یەوە هاتووە ، دەوس ، بەین ، لە بەینی عەرەبی‌یەوە هاتووە . ئۆرتە ، لا ، کێلەك ، نێزیك ، جەم ، دەرحەق ، . .

ئەم ناوانە هەموو دەوری ئامراز دەگێرن‌و لە شێوەی خستنە سەریش‌دا دەبن‌و ئامرازی بەشی یەکەمینیان بەپێش (-کەوێت ل[1] ، ب ، د ، ژ(لە[1] ، بە ، دە ، لە[2] - سۆرانی)

کرمانجی	سۆرانی
(ل) شوونا	لە شوێنی
(ل) تەنیشتی	لە تەنیشتی
(ل) دۆرا	لە دەوری
(ل) دەوسا	لە جیاتی
(ل) ئورتا	لە بەینی
(ل) نێزیکی	لە نێزیکی

وێنە :-

ل‌سەر قەسیدێین مەم‌و زینێ (شوونا سەرنامێ چەند خێزك نەشرهەنە هەوارە ژمارە -٤٥ ، ١٩٤١)

ژ تۆڤ‌راو بستی دەردکەڤن ، را دچە بن ئاخێ‌داو بستی دەردکەڤن ژ دەرڤا ، تەنیشتا بستێیدا پەل هەنە (خوەندنێ کوردی -٣١)

ڤازوەردەك ژ ئاڤێ حەزدکەن‌و برانییا وەختێ خوە ئان دناڤ ئاڤێ‌دا ئان د تەنشتا وێ‌دا دبۆرینن ، (خوەندنێ کوردی - ٣٣)

نانێ ببرا وێ‌ئێڤارێ رۆژەکە زڤستانێ کۆ ژ پارسکەکی بچووك رە ب‌تەنیشتا پرا نوو زێرەك دابوو (خوەندنێ کوردی -٤٣)

مە دیت دۆر کۆن مەرڤ وێ تۆپ بوونە (سەرهاتیا جاسم -٢١)

دۆر گوند ل باغچەو بۆستانێن سپەهی خەملاندی بوو ، (خوەندنێ کوردی -٥)

گاڤا بەلگێن کولیلکان دواشن دەر دەوسا وان شیڤنا کەسك ێین بچووك خویا دبن (خوەندنی کوردی ،٢)

ئەوی ژ میڤان‌را دەوسا کولاڤ دۆشەك دانی .

ئەو بۆ مێوانەکەی لە جیاتی کولا دۆشەکی دان - سۆرانی .

هەندێك لایان وایە کە فەرقێکی زۆر هەیە لەبەینی زمانو شێوەکاندا (هیوا ، ژمارە ٥-٢ ، ١٩٥٧)

هنەکان ترێ فرقیەکە مەزن هەیە ئۆرتا زمانو شێوێد وی‌دا - کرمانجی .

رۆژێك ئەچینە لای ئەڵێین : ئەبێ پێمان بڵێت ، هیوا ، ژمارە -٢ ١٩٥٧ .

رۆژەکێ دچن وی دبەژن ژ مەرا بێژە - کرمانجی .

کورێ گاڤانێ مە نانۆزکۆ جەم مەیۆێی شەمۆ دخەبتە ، (روناهی ، ژمارە -٢ ، ١٩٦١)

کوری گاوانی ئێمە کە لای مەێوی شەمۆ ئیش ئەکا - سۆرانی ئەتوانین بڵێین نزیکەی سەدو بیست ساڵێك لەمەوبەر هاتووتە جهانەوە روناهی ، ژمارە -٤ ، ١٩٦١)

ئەم دکارن بێژن ، نێزیکی سەدو بست سالی ژ ڤیر پێش هاتیە دنیاێ - کرمانجی .

ئامرازی نەسادە // لێکدراو

٤٠٢ - ئامرازی نەسادە لە لێکدانی ئامرازی بەستی یەکەمو ئامرازی بەشی دووەم دادەرێژرێتو پێوەنووسانی ئامرازی بەشی یەکەم بە جێ‌ناوی لکاوە -یٚ (-هیٚ)وەیا بە پێوەنووسانی دوو ، ئامرازی جیای بەشی دووەم بەیەکەوە . بەپێی دارشتنی ئەم جۆرە ئامرازە لێکدراوانە ، ئامراز دابەش دەکرێتە سەر ئەم گروپانەی خوارەوە :-

١ - ئەو ئامرازە نەسادانەی لەپێوەلکانی ئامرازی بەشی یەکەم بە جێ‌ناوی لکاوی (-یٚ)ەوە (بروان(بڕوانە بەندی ١٥٤)

کرمانجی	سۆرانی
لێ	لە[1]
پێ	پێ
تێ	تێ
ژێ	لێ[2]

٢ - ئامرازی نەسادەی دارێژراو لە خستنەسەری پاشکۆی -دا ،-را -ڤا (-ەوە - سۆرانی) بۆ سەر ئامرازی لێ ، پێ ، تێ ، ژێ (لێ - سۆرانی) :

سۆرانی	کرمانجی
تێدا ، تێیا	تێدا
پێدا ، پێیا	پێدا
پێوە	پێڤا
	تێرا
پێرا	پێرا
	ژێرا

تایبەتێتی ئەم گروپانە لەوەدایە ، کە لە رستەدا دەبن تەواوکەری ئامرازەکە دابەش دەبنە سەر چەند بەشێك . بەشی یەکەم لە شێوەی ئامرازی یەکەمدا دەبێ . ژ ، ل[1] ، د ،ب (لە[1] ، بە ،دە ،لە[2] – سۆرانی) ، جیٚناوی لکاوی (–ێ) لەنێودەچێتو نامێنیت پاشکۆی گروی دووەم –دا ، –ڤا (–ەوە –سۆرانی) ،–را بە بەرکاری رستەکەوە دەلکێن . ئەگەر لە رستەکەدا بەرکار دەرنەبرابوو ،

لەم بارەدا ئەم ئامرازە نەسادانە دەکەونە پێشکارەوەو جیٚناوەلکاوەکەو ئامرازو پاشکۆکەی رۆلی بەرکاری وەیا ئادڤێربلی تیان دەگێرن :–

أ – تۆلە ژدژمن ستاندن . (تۆڵە لە دژمن سەندن – سۆرانی) لەگەل تۆلە ژێ سەندن (تۆلە لیٚ سەندن – سۆرانی) بەراوردبکە .

تەماشا لکەچکان کرن . (تەماشا لیٚکردن – سۆرانی)

لەگەلٚ تەماشا لیٚکرن . (تەماشا لیٚکردن – سۆرانی) بەراودبکە

حەنەك بکورکرن . (گالتە بەکور کردن – سۆرانی) لەگەلٚ

حەنەك پیٚکرن (گالتە پیٚکردن – سۆرانی) بەراوردبکە .

بتۆپیٚ لیستن . (یاری بەتۆپ کردن –سۆرانی) لەگەلٚ پیٚلیستن . (یاری پیٚکردن – سۆرانی) بەراوردبکە .

بپەنیر نان خواردن . (بە پەنیر نانخواردن – سۆرانی) لەگەل پیٚنانخواردن (پیٚنان خواردن – سۆرانی) بەراوردبکە .

ب – شریت بداریڤا گرێدان . (شریت بەدارەوە بەستن – سۆرانی) لەگەل (شریت پێڤاگرێدان (شریت پێوە بەستن – سۆرانی) بەراوردبکە .

بشکۆك بـکراسڤا درووتن (قۆپچه بەکراسەوە دروون – سۆرانی) لەگەڵ بشکۆك پێڤا درووتن (قۆپچه پێوه دروون –سۆرانی) بەراوردبکه .

ئەم زارۆنه ، ئەم دچن خوەندنگەهیٚ‌و تێدا هینی خوەندنو نووسین دبن (خوەندنیٚ کوردی –۱)

ئێمه مندالین ، ئێمه دەچین خوێندنگەو تێدا فێری خوێندنو نووسین دەبین – سۆرانی .

۳ – ئامرازی نەسادەی ژێرا ، پترا تەنیٚ له کرمانجی‌دا بەکاردێن :

من کتێب ژکوورا ئانی . لەگەڵ

من کتیب ژێرا ئانی . بەراوردبکه .

زەینیٚ بەگیٚ بچووك بـخوەرا بره مالیٚ ، کارا چالەبەلەك ژی پێرا (شڤانیٚ کورد – ۱۰)

٤۰۳ – ئامرازی نەساده بەهۆی لێك‌دانی ئامرازی بەشی یەکەمو ئامرازی بەشی دووەمیش دادەرێژرێت وئەرکی رێزمانیشی‌یان تەنیٚ بەجووته دەگێرن :–

کرمانجی	سۆرانی
بەر ب	بەرەو
روو ب	روو به
د گەل	لەگەڵ ، دەگەڵ
	بەبیٚ
	لەتێك

٤۰٤ – ئامرازی بەرەو تەنیٚ له سۆرانی‌دا بەکاردێت ، وەکو دیاره شێوەی تێکەڵی جووته ئامرازی (بەر ب)یه ، که له کرمانجی‌دا بەکاردێت ، له رووی‌واتاو ئەرکەوه بەهەردووکیان ئەو ئۆبێکته پیشان‌دەدەن ، که رێچکەی رووداوەکه بەرەو ئەوه :

بەدوای نوێژ دەستیان بەرەو ئاسمان بەرزکرد ، چیرۆکی زادیج – ۱۱۳

بـدواو نڤێژوانا دەستیٚ خوه بەر ب ئەسمان بلندکر – کرمانجی

سنورو تخووبی له زێی گەورەوه زێی‌پردەو بەرەو

خوارەوەش هەتا نزیك چیایەکان خسته دەستی (میرانی سۆران – ٦٥)

ئەوی سینورو تخووب ژزێی مەزن هەتا زێی‌پردەو بەر ب خواریٚ هەتا نێزیکی چیان خسته دەستیٚ خوه – کرمانجی

بەر بـنیڤیٚ دەست بـرەیینیٚ‌کر (خوەندنیٚ کوردی -٢٢)
بەر بـداویـا پاییزیٚ‌ڤە بەلگێن دارسیٚڤیٚ دەست بـوەشین دکن (خوەندنیٚ کوردی -٢)
ئەز بەر بـکۆنیٚ بەگٚ چووم ، (سەرهاتیا جاسم -٢٦)
من دخوەست بەر بـکانێی برەڤم (سەرهاتیا جاسم -٢١)

٤٠٥ – ئامرازی نەسادەی – رووبە – ئەو ئۆبێکتە پێشان‌دەدات ، کە رێچکەی رووداو بەرووی ئەوەوە دەچێت‌و هەر لە سۆرانیش بەکاردێت ، لەکرمانجیش‌دا ئامرازی نەسادەی – بەرب – ی‌لە رووی واتاوە بەرامبەرە :–

وازی لە وولات هێناوە روو بەئەرزرووم (میرانی سۆران -١٠١)
ئەوی تەرکا وەلات‌دا ، بەر بـئەرزروومیٚ چوو – کرمانجی .
لەنێو چیاو دارستان‌دا گەلەك خۆیان شاردەوە ، زۆریان رووبە موسل هەلاتن .
ل‌ناڤ چیاو دارستان‌دا گەلەکان خوە ڤەشارتن ، پرانیا
وان بەبدموسلیٚ رەڤین – کرمانجی .

٤٠٦ – ئامرازی نەسادەی –بەبیٚ – تەنیٚ لەسۆرانی‌دا بەکاردێن . لەرووی واتاوە هاوواتای ئامرازی – بیٚ–یە ، کە لە سۆرانی‌و کرمانجی‌دا بەکاردێت :–

میری گەورە بەبیٚ شەر حەریری گرت (میرانی سۆران -٥٦)
میریٚ مەزن بیٚ‌شەر حەریر زەڤت‌کر – کرمانجی .
لەشکەری سۆران بەبیٚ شەر لە کۆیەوە دەرکەوتن‌و لە رێی دووکانەوە روو بە سلێمانی گەرانەوە (میران سۆران – ٦٢)
ئەسکەریٚ سۆران بیٚ‌شەر ژکۆیە دەرکەتن ، بـریا دووکانیٚ بەر بـسلێمانییٚ ڤەگەریا – کرمانجی .

٤٠٧ – ئامرازی نەسادەی – لەگەلٚ – لە سۆرانی‌دا بەکاردێت ، لە کرمانجی‌دا هاواواتای ئەم ئەمرازە – دگەل – لەموکریش‌دا (دەگەلٚ) ، .

بەشی دووەمی ئەم ئامرازە (گەل) بەتەنیا بەکارنایەت ،وەکو دیارە ئەم ئامرازە پێوەندی بەووشەی (گەل)ەوە هەیە .

لەگەلٚ نیشانەی کۆی (گەل) ، کە لەسنەدا بەکاردێت بەراورد بکە . لەهەردوو دیالێکتەکەدا (گەل) لەگەلٚ ئامرازی بەشی یەکەم لە[١] ، دە (ل[١] ، ود – کرمانجی) جووت دەبیٚ‌و هێندێك جاریش پاشکۆی (–دا)شی لەگەلٚ بەکاردێت وپێوەندەندیەکی هاوبەشی لەگەلٚ ئەو ئۆبێکتەدا پێشان‌دەدات ، کە لەگەلی‌دا رووداوەکە روودەدات :–

کادۆر ئیزنی خوەست کە دوو قسە لەگەڵ ئازۆرا بکات (زادیج –١٠)
کادۆر ئیزن خوەست کۆ دوو قسان دگەل ئازۆرا بکە – کرمانجی
ئەرفۆ هەڵست دەگەڵ چەکۆیو قەرەتاژدین لەسەربانی خواریٚ ، (ئۆسکارمان – ٦١)
ئەرفۆ رابوو ، دگەل چەکۆ قەرەتاژدین ژسەربان چوون ژێر – کرمانجی
میر مەم لەگەڵ زین لە دیوانیٚیە (ئۆسکارمان – ٧٠)
میر مەم دگەل زینیٚ لدیوانێیە – کرمانجی .
ئەو و چوار کەس لەگەڵ میری هاتبوون (زادیج –١٢)
ئەوو چارکەس دگەل وەزیر هاتبوون – کرمانجی .

٤٠٨ – ئامرازی نەسادەی – لەگەڵ – لە سۆرانیدا زۆر لەو بارەدا بەکاردێت ، کە ئەو بەرکارە راستەقینەی ، کە ئامرازەکە لەرستەدا بۆی دەگەرێتەوە نییە :

هەندە نەخۆشو بریندار لەگەڵ بوون ، تا بڵێی لەگەڵان ماندووبوون (زادیج –٤٣)
ئەبیٚ خزمەتی ئەو کەسە بکەم ، کە چاکەی لەگەڵ کردین (زادیج –٩٩)
ویستی زادیج ببینیٚ گفتو گۆی لەگەڵ بکات (زادیج – ٩٩)

٤٠٩ – ئامرازی نەسادەی – لەتێك – تەنیٚ لە دیالێکتی خواروودا بەکاردێت و بەزۆری لە بەشە دیالێکتی ناوچەی سلێمانیو هەولێریٚ . لەرووی واتاو ئەرکەوە هاوتای ئامرازی نەسادەی لەگەڵ (وەیا لگەل ، دگەل) ،

لە کرمانجیدا ئامرازی تەڤ ، وەیا ئامرازی ب بەلێکدانی لەگەڵ پاشکویٚ (–را)دا لەگەڵ ئەم ئامرازەدا یەك‌چنین :–

لەتێك(×) مەحمود بەگی کوری عوسمان بەگ‌دا . . . چوونەسەر میر ئەحمەدی میرانی سۆران – ٨٩

تەڤی (وەیا تێکلی یان ژە تەڤ ل) مەحمود بەگیٚ کوریٚ عوسمان بەگ – . . چوونە سەر میر مەحمود – کرمانجی .

لەتێك رەسوول بەگ‌دا بناخەی هات‌وچۆیان دامەزران ، (میرانی سۆران – ٩٢ .)
تەڤی رەسوول بەگ بنیاتا چوونو هاتنی دانین – کرمانجی

بە ئەوە لەتێك رۆبما بناخەی ئاشتیو دۆستایەتی دامەزراند ، (میرانی سۆران – ١٨)
بئەوی ئەوی برۆمێرا بنیاتا ئاشتێیو دوستێی دانی –کرمانجی

(×) – **ئەم ئامرازە لەتێك نییە ، بەڵکو (لەتەك)ە . (وەرگێر)**

رەسوول پاشا ، کە گەراوە رەواندز ٦٠٠ نەفەر لەشکەری خۆی هەبوو و دە تۆپ‌و بارووت‌و جبەخانەی زۆری لەتێك‌دا بوو (میرانی سۆران – ٩٣)

رەسوول بەگ کۆ ڤەگەریا رەواندزێ ٦٠٠ نەفەر عەسکەری وی هەبوو ، دەه تۆپ‌و بارووت‌و جبەخانە گەلەك ب‌وی‌را بوون – کرمانجی

٤١٠ – لە کۆتایی‌دا ، ئەم ووشانەش دەتواندرێ بخرێتە سەر ئامرازی نەسادە ، کە بەریگەی لکانی ئامرازی بەشی دووەم وەیا پێوەلکانی ئامرازی بەشی دووەم بەو ئامرازانەی لەناوەوە وەرگیراون دادەرێژرێت :

دۆربەر (لە دۆر + بەر) ، پێش‌بە (لەپێش + بەر) ،

ناڤ بەین (لە ناڤ + بەین) ، رووبەر (لەروو + بەر) ،

ئەم ئامرازانەی سەرەوە بەزۆر لەو دیالێکتی ژووروودا بەکاردێن‌و زۆرجاریش لە شێوەی خستنەسەردا دەبن .

٤١١ – گەر چاوێك بەکەرەستەی پێشوودا بگێرین دەبینن لەزمانی کوردی‌دا سستێمێکی زۆر پەرەسەندووی ئامراز بەکاردێت .

ئەمە ئەوە روون دەکاتەوە ، کەوا شێوەی گەردان‌کردنی کەمە بەلاّم شێوەی دۆخی دووەمی ئامراز جۆراوجۆرەو پێویستی بەپیتەوکردنی هەیە . ئامرازی سادە (بەشی یەکەم ودووەمی بەشێوەیەکی زۆرو فراوان بەکاردێت‌و لەهەردوو دیالێکتەکەش‌دا وەکو یەکن .

ئامرازی لێکدەرو گەیەنەرو ووشەی ئامرازی

٤١٢ – زۆربەی نووسەرانی رێزمان‌و ریزمانی کوردی کەم وەیا زۆر باسی ئامرازو ووشەی ئامرازیان کردووە . هێندێك‌جار .

ف . یوستی ئامرازی لە زمانی کوردی‌دا دابەش‌کردۆتە سەر ئامرازی پێوەست پێچەوانە ، مەرج ، هۆو کات ، لەکاتێك‌دا هەموو ئامرازەکان لەبەرهەمەکەی‌دا باس‌نەکراوە .

٤١٣ – لەرووی نیشانەی مۆرفۆلۆژی‌یەوەو دارشتنی‌یەوە لە زمانی کوردی‌دا ئامراز دابەش دەبێتە سەر سادە ونەسادە . ئامرازی نەسادە لە رووی دامەزراندنەوە بە ئامرازێکی کۆن دەژمێردرێن .

ئامراز لەرووی رۆلی سینتاکسی‌یەوە دابەش دەبێتە سەر ئامرازی لێکدراو وئامرازی گەیەنەر . لەرووی واتاو و تایبەتێتی‌یەو ئەم ئامرازانەش چەند جۆرێکن .

بەشی زۆری ئامرازەکان لە کرمانجی‌و سۆرانی لەرووی دارشتن‌و واتاوو ئەرکی سینتاکسی‌یان‌وە وەکو یەکن . تەنیٚ هێندیك ئامراز نەبیٚ ، کە لە رەگەزەوە وەجیاوازیان بەرچاو دەکەویٚت ، باوەکو لە رووی واتاو ئەرکەوە وەکو یەکن .

ئامرازی سادە

٤١٤ – ئەم ئامرازانە بەر ئامرازی سادە دەکەون ، کە لە زمانی نوێی‌دا تەنیٚ لە رۆلی ووشەی یارمەتیدەر بەکاردیٚن :

وو ،لیٚ ،ژ (ش ،یش) ،و ، کو ، کۆ (کە – سۆرانی)

ئەگەر ، گەر ، یان ، یا ،هەم ، بەلاٚم ،کەی ،لاکین

ئامرازی نەسادە

٤١٥ – ئامرازی نەسادە ئەو ئامرازانە دەگریٚتەوە ،کە درەنگتر پەیدابووە ، کە لە ئەنجامی لیٚکدان‌و پیٚوەلکانی بەشەکانی ئاخافتن ، کە بەتەنیاش واتای سەربەخۆی خۆیان دەبەخشن داریٚژراون :

هەتاکو ، تاکو ، چلك (لە چ ك) ،هنگیٚ (لە ان هان +گا) ، گەنگیٚ (لەکە + ئان +گا) ،وەکو (لەوە + کو) هەرچەند (لە هەر + چەند) ،چقاس . . ئەوقاس

هەرچەند (لەهەر + چەند ، لەورا (لە لە + ورا)

گاڤاکو (لە گاڤ +کو) ، دەمی‌کە (لە دەم +کە) کاتی کە (لەکات +کە) ، ژبەر (لە + بەر) لەبەر – سۆرانی ، داکو (لە دا + کو) .

ئامرازی جووتیش نە . .نە . . ،چ . . چ ، هەم . . هەم ، یان . . یان . بەر ئامرازی نەسادە دەکەون ، زۆربەی ئامرازی سادەو نەسادە لە دیالیٚکتی ژووروو و خوارووداوەکو یەك بەکاردیٚن .

ئامرازی لیٚکدەر

٤١٦ – ئامرازی لیٚکدەر بۆ لیٚکدانی بەشەکانی ریٚك‌کەوتووی رستەوهەروا بۆ لیٚکدانی رستەی سەربەخۆش بەکاردیٚت . ئامرازی لیٚکدەر دابەش‌دەبیٚتە سەر ئامرازی پیٚوەست ، جیاواز ، پیٚچەوانە

ئامرازی پیٚوەست

٤١٧ – ئەم ئامرازانە بەر ئامرازی پیٚوەست دەکەون :

سۆرانی	کرمانجی
وو ،وە	وو
-ش ،یش	ژی
-ش . .-ش ،یش . .یش	ژی . . .ژی
هەم	هم هەم
هەم . .هەم	هن . .هن
	هەم . .هەم
نە . .نە	نە . .نە

٤١٨ - ئامرازی وو (u) بە ئامرازێکی گشتی بۆ کرمانجی‌و سۆرانی دەژمێردرێ ئەم ئامرازە لەگەڵ ئەو ووشانەی ، کە کۆتاییان بەدەنگی بزوێن دێت لە شێوەی (و) w دا لەسۆرانی‌دا گۆ دەکرێت ، وەك : شەو وو رۆژ تیکوشین (رێزمانی کوردی - ٢٠٤)

شەڤو. رۆژ ئەم خەبتن (کرمانجی)

پیٚ‌ئەکەنین‌و ئەگرین ، رێزمانی کوردی - ٢٠٥)

(ئەم دکەنین‌و دگرین - کرمانجی

(ماڵ‌ئاوایمان لە تیٚمۆی شەشتلی‌و کورەکەی سادق خواست‌و بەری‌کەوتین‌و گەیشتینە گوند چوونی ٤٧٠٠)

مە ماڵ‌ئاڤایی ژ تەمۆیێ شەشتل‌و کورێ وی وسادق‌خوەست‌و ب ریٚ‌کەتن‌و گهشتینە گوند - کرمانجی

٤١٩ - ئامرازی ژ تەنیٚ لە کرمانجی‌دا بەکاردیٚت ، شیٚوەی فۆنۆتیکی لە سۆرانی‌دا بریٚتیە لە ئامرازی -ش وەیا - یش ، کە لەرووی واتاو ئەرکەوە لەگەڵ ئامرازی ژی ریٚکەدەکەویٚت . ئەم ئامرازە لەهەردوو دیالیٚکتەکەدا زۆر نیٚزیك لەو ووشەوە گۆدەکریٚت ، کەلەپیشی‌دیٚت‌و لەنووسینیش‌دا پیٚوەی دەلکیٚت . لە سۆرانی‌دا شیٚوەی -ش لەگەڵ ئەو ووشانەدا بەکاردیٚت ، کە کۆتایی‌یان بە بزویٚن دیٚت وە شیٚوەی (-یش) لەگەڵ ئەو ووشانە ریٚت .کە کوتاییان بە نەبزویٚن‌دیٚت :

حاجی بەکر ئاائی بۆ من دەرکەوت ە کە تۆ دڵسۆزیٚکی منی ، هەتا

بۆ مردنیش بیٚت ، لەسەر بیرو باوەری تۆ ئەرۆم (میرانی سۆران -٥٦)

حاجی بەکر ئاغا ، بۆ من دەرکەت ، کو تو دلسۆزەکی منی ، هەتا

مرنیٚ ژی بە ئەزیٚ لـسەر ببرو یاوەرا تۆ هەرم – کرمانجی
جامیٚر ئاغاش لە ترسی ئەحمەد پاشا هەڵاٚتو خۆی ون کرد (میرانی سۆران –٥١)
جامیٚر ئاغاژی ژترسا ئەحمەد پاشا رەڤیو خوە ڤەشارت – کرمانجی .
بەفرەکەش بە لسەعات بەسەعات بەشدەتتر ئەباری (رێزمانی کوردی –٨٦)
بەفر ژی بـسەعات بـسەعات قەویتر (باری ـ٤ کرمانجی .

٤٢٠ – هێندیك جار لەسۆرانیدا جیٚناویلکاو دەکەوێتە نێوان ئامرازی –ش ، –یش و ئەو ناوەی ، کە پێوەی دەلکێت ، بەم جۆرە بەیەکەوە دەلکێن ، ناو جیٚناویلکاو جا ئامراز :–

فەرمانیشتاندا ، کە وا ماڵی حاجی بەکر ئاغا تالاٚن بکرێت – (میرانی سۆران –٥١)
فەرمانژی وە دا ، کو ئاوا مالا حاجی بەکر ئاغا بدن تالان کرنیٚ – کرمانجی .
دەڵێن نەختێك گوێشی گرانبوو ، (یادداشت – ٥١) .
دبێژن ، هنەکی گوهیٚ وی ژی گرانبوو – کرمانجی .

٤٢١ – جووتە ئامرازی ژی . . . ژی (ش . . .ش وەیا یش . .یش–سۆرانی) بۆ بەیەك گەیاندنی دوو بەشی ویلکچووی وەیا یەکنەچووی رستە هەروا بۆ لێکدانی دوو رستەی وێکچووش بەکاردێن :–

بەیانی تۆشو داراشم لەباخەکەدا دی (ریزمانی کوردی – ٢٠٩)
سبیٚ من توژی ودارا ژی لـباغدا دی – کرمانجی
گەنمەکەشو جۆیەکەشم فرۆشت ، (رێزمانی کوردی – ٢٠٩)
من گەنم ژیو جەەژی فرۆت – کرمانجی

٤٢٢ – ئامرازی لێکدەری هەم (هن ،هم – لەبەشە دیالێکتی ئەرمەنستاندا) وەك دووبارەکردنەوەش بەکاردێن :–

هەم . . هەم ، هن . . هن . .
ئەم نشتمانە ، ئەو ئاووگلیٚ ، پشتو ئەژنۆیە ، هەم چەرگەو (لە –کرمانجی) .
براێی بچووك مستەفا هم دەلالێی باڤیٚو برانبوو و
همژی بـهلانینا خوە ژی هەمە نەکێكتر بو (ستكو کاندەر –١٥)
برای بچووك مستەفا هەم خۆشەویستی باووبران بوو و هەم لە زیرەکی لە هەمە کەمتر نەبوو – سۆرانی .

٤٢٣ – ئامرازی لێکدەری نە . . نە وەیا نە . . و . .نە لەهەردوو دیالێکتەکەدا زۆر بەفراوانی بەکاردێن ، لە رووی واتاو ئەرکی رێزمانی‌یەوە بە ئامرازی لێکدەری نی . .نی . رووسی دەچێت لەپێش ناودا واتای نی . . . نی دەبەخشتیت‌و لەپێش‌کاردا واتای نە . .نە . .

من نە قزدەمیر ئەناسم‌و نەپیاوی مستەفا پاشام (یادداشت –٦٣٢)
ئەز نە قزدەمیر ناس‌دکەم ، نە ژی مەرڤێ مستەفا پاشام – کرمانجی
نە کونەە تێ ژبیراکرن ، نەژی قەنجی وندا وبە (زمانی کوردی ١ ،٧٥)
نە خەراپە لە بیرئەکرێت نەش چاکە ون ئەبێت – سۆرانی

ئامرازی لێکدەری جیاکەر

٤٢٤ – ئەمانە بەر ئامرازی جیاکەر دەکەون :–

کرمانجی	سۆرانی
یان(. . .یان)	**یان(. . .یان)**
ئان (. .ئان)	**ئان (. .ئان)**
گەە . . .گەە	
جارنا . . جارنا	**جارێك (. . .جارێك)**
	جاران . . .جاران
	کاتێك . .کاتێك

٤٢٥ – ئامرازی لێکدەری جیاکەری یان . . یان ، ئان . . ئان :–

توکیی کو بەردلکا من بارنیکی بخوەزی ؟ کارو بارێ خوە بکە یان ئەز دێ ل رووێ دنێ خۆش بمینم ، یا دێ تو خۆش بمینی ، (ئا . ژابا – ٣٣)

تۆکێت ؟ کە خۆشەویستی من بارنیك بخوازی ؟ کارو باری خۆت بکە ، یا من لەروو دونیا ئەمێنم ، یان تۆ خۆش ئەمینی – سۆرانی

پشتی خوارنێ ئەو یەك ئان دوو جغاران دکشینە (خوەندنێ کوردی –٦٦)
لە پاش خواردن ئەو یەك یان دوو جغاران ئەکێشێ – سۆرانی .

٤٢٦ – ئامرازی جیاکەری جار . . جار و شێوەکانی دی جاران . .
جاران ، جارانا . . . جارانا ، لە کرمانجی بەکاردێت ، بەرامبەرەکەی لە سۆرانی‌دا (جارێك . . جارێك ، جاران . . جاران ، کاتیك . . کاتێك)ە .

جارا ئاڤ ژکانی‌تیٚ ، جارا نەیێ (زمانی ئەدبی کوردی –١٥٣)
دەمێك ئاو لە کانگە ئەهیٚ (یان ئەنێ) دەمێك نایێ – سۆرانی
لچیاێی ئەلەگەزیٚ جاران بەرف دیارە ، جارانژی باران (زمانی ئەدەبی کوردی –١٥٣)
لەسەر چیای ئەلەگەز جارێك بەفر ئەباریٚ ، جاریك باران – سۆرانی وەیا
لەسەر چیای ئەلەگەز کاتێك بەفر ئەباری ، کاتێك باران – سۆرانی

٤٢٧ – ئامرازی جیاکەر گەە . . گەە لە سۆرانی‌دا کەم بە کاردێت‌و لە بەشە دیالێکتی ئەرمەنستانیش‌دا هەر بەکارنایەت . ئامرازی گەە . . گەە لەوێژەی کلاسیکی کوردی بەتایبەتی‌و لەنێو بەرهەمی جگەرخونییش‌دا لە وێژەی ئەمرۆی کوردی‌دا بەرچاو دەکەوێت .

گەە زەردبم گەە رەش‌دبم ، گەە وەك گولان پر
گەش دبم ، گەە بی‌هش‌و سەرخوەش دبم (جگەرخوێن –١٣٠)

من جاران زەردئەبم ، جاران رەش ئەبم ، جاران وەك گول زۆر گەش ئەبم ، جاران بێ‌هۆش ئەبم‌و سەرخۆش ئەبم : سۆرانی (*)

ئامرازی لێکدەری پێچەوانە

٤٢٨ – ئەمانەی خوارەوە بەر ئامرازی لێکدەری پیچەوانە دەکەون :–

کرمانجی	سۆرانی
لیٚ ، وەلیٚ	بەلآم ، بەلآن
لیٚ ، هەما	بەلآم ، بەلآن
(ی)ان نا	(ی)ان نا
ئەما ، ئەمما	
نە	نە

(*) لە بەشە دیالێکتی خواروودا بۆ هاوواتای ئەم (گەە) ، دەتوانی بڵێی جارێك ، یان کاتێك ، وەیا هەرگەە بەکاردێت ، جاران‌هاو واتای نییە ، وەرگێر .

٤٢٩ – ئامرازی لێکدەری پێچەوانە لی/ ، لیٚ‌هەما (بەلاٚم ، بەلاٚن –سۆرانی) :–

راستە من رێبوارم سەرپێی ئەروانم ، بەلاٚم وا جوانی تۆکاری کرد لەگیانم (رێزمانی کوردی –٢٠٦)

راست ئەز ریبارم سەر پیٚ دچم ، لیٚ‌وا بەدەوییا تە تایت‌کر سەرمن – کرمانجی .
لەمانە سەیرتر هەندیك هەن خۆیان شتێك ئەکەن ، بەلاٚن
ئەگەر یەکێك ئەو شتە بکات ئەوان گاڵتەی پیٚ‌ئەکەن ، (ئاوات – ١٨) .
ژوان سەیرتر ئەوە کو هنەك هەنە بخوە تشتەکی
دکن لیٚ ئەگەر یەکی وی تشتی بکە ئەو یٚی دکەنن – کرمانجی
هەنارەکان ترشن ، بەلاٚم سێوەکان مزرن (رێزمانی کوردی ٢٠٤)
هنار ترشن ، لیٚ سێڤ مزرن – کرمانجی .

٤٣٠ – ئامرازی لێکدەری پیچەوانە ئان‌نا ، (ی)ان نە ، یانی نا (ئان‌نە ، ئەگینا – سۆرانی) :

دەڤ ژ هەڤالیٚ شە قەنج بەردە ، ئان نە خەلك دیٚ بزانە تو کیی ، (خوەندنیٚ کوردی –٥٤)

دەم لە هاورێی خراپ بەردە ، ئان نە خەلك دەزانیٚ تۆ کێی – سۆرانی .
تویٚ بێی ؟ یان نا ، ئەزیٚ بێم .
تۆ ئەهێنەوە ، ئان نە من دەهێم – سۆرانی .

ئەو دبێژە –نا ، هوونیٚ کاریٚ من بکن ، بکن یانی نا ، ئەزیٚ وە هەردا ژی بکوژم (حکایەتێد کوردی –١١ ،٦٨)

دەڵیٚ : نا ئێوە ئیشم بۆ ئامادە دەکەن ، باش ، ئەگینا هەمووتان ئەکوژم – سۆرانی .

٤٣١ – ئامرازی لێکدەری جیاکەری –نە :

سێوەکەم خوارد ، نە هەنارەکە (رێزمانی کوردی –٢٠٨)
من سێڤ خوار نەهەنار – کرمانجی
ئەو گەنم دکرە ، نەجەە
ئەوگەنم دەکریٚ ، نەك‌جۆ – سۆرانی

ئامرازی لێکدەری بەراوردی (پێوانەیی)

٤٣٢ – ئەم ئامرازانەی خوارەو پێوەندی لێکدەری بەراوردی پێشانی‌دەدەن :

سۆرانی	کرمانجی
چۆن . . ئەوسا	چاوا (ن . .ووسادن) ،وسادن)
چ . چ	چ . چ
چ قەدەر . . ئەو قەدەر	چقاس . .ئەوقاس
هەرچەند	هەروەکی

٤٣٣ – ئامرازی لێکدەری بەراوردی (پێوانەیی) چاوادن) . . . وسا(ن) لە بەشە دیالێکتی کوردی ئەرمەنستاندا بەکاردێت لەسۆرانیدا ئامرازی چۆن . .

ئەوسا . . هاوواتاین :

چاوان تە ئیشێ خوە کر ، وسازی من کر (زمانی ئەدەبی – ١٥٣)

چۆن تۆ ئێشتکرد ، منیش ئەوسا کردم – سۆرانی

چاوان تو دبێژی ، ئەز وسان ژی دنڤیسم .

تۆ چۆن ئەڵێی منیش ئەوسا ئەنووسم – سۆرانی .

٤٣٤ – ئامرازی لێکدەری بەراوردی (پێوانەیی) چقاس . . ئەوقاس لەبەشە دیالێکتی کوردی ئەرمەنستاندا بەکاردێت . لە سۆرانیدا چ قەدەر . . ئەو قەدەرو هەرچەند هاو واتای ئەم ئامرازەن ، ئامرازەکەی هەرە دوایی لە بەشە دیالێکتەکانی کرمانجیشدا بەکاردێت :–

چقاس باران هات ، ئەو قاس ژی بەرف (زمانی ئەدەبی –١٥٣)

چ قەدەر بەفر هات ، ئەو قەدەر باران – سۆرانی

زەڤیا مە ئیسال ئەوقاس ناندا ، چقاس ياردا ، (زمانی ئەدەبی – ١٥٣)

زەوی ئێمە ئەم ساڵە ئەو قەدەر نانیدا ، چ قەدەر سالی باریدا – سۆرانی .

٤٣٥ - ئامرازی لێکدەری بەراوردی (پێوانەیی) چ . .چ بەزۆری لە دیالێکتی خواروودا بەکاردێت لە کرمانجیدا چاوا (ن) . . . ووسا (ن) بەرامبەرێتی :–

ئێستە لەدوای ئەوەی ، کە گەلی عیراق ئازادی بوو ، چ نەتەوەی کوردە

یێ نەتەوەی عەرەب مافی برایی پاشەرۆژی خۆیان بە دەستی خۆیان هەیە (رووناهی ، ١١ ، ١٠ .)

نکا دوو وێ رۆژێ ، کو ملەتێ عیراقێ ئازا (د) بوو ، چ ملەتێ کورد چ ملەتێ عەرەب ئەختیاریيا وان هەیە قرارێ هەقێ خوە پاش رۆژی بدەستی خوە بکن - کرمانجی .

٤٣٦ – ئامرازی لێکدەری بەراوردی (پێوانەیی) هەروەکی (هەرچەند – سۆرانی) :
هەروەکی مەرڤ ب نەفسا خوەرا راستو قەنجە ، دڤێت خەلکیٚرا ژی راستو قەنج بە
خوەندنیٚ کوردی – ١ ، ٥٤ .)
هەرچەند پیاو بۆ خۆی راستو چاکەیە پێویستە بۆ خەلکیش راستو چاك بیٚ – سۆرانی .
قینو حەسەد قەنجێ رادکن ، هەروەکی ئاگر ئێزنگا دشەوتینن
قینو حەسەد چاکە تێك دەدەن ، هەرچەند (هەروەکو – وەرگێر) ئاگر سووتەمەنی
دەسوتێنیٚ – سۆرانی .
هەروەکی ناسە فکرو هشرد دۆرا زمانیدا خوە دگەهینن هەڤ (خوەندنی کوردی –٤٤)
هەرچەند عەیانە فکرو هۆش لەدەوری زماندا ئەگەن بەیەکتر – سۆرانی .
هەروەکی ئەم زارۆنە ، ئەم دچن خوەندنگەهیٚ ، خوەندنیٚ کوردی –١
هەرچەند ئێمە منداڵین ، ئێمە ئەچین بۆ قوتابخانە – سۆرانی

ئامرازی گەیەنەر

٤٣٧ – ئامرازی گەیەنەر رستەی شوێن کەوتوو بەرستەی سەرەکیەوە دەبەستیت ، کە پێوەندی مەرجی ، مەبەستی ، هۆیی ، کاتی ، دیارخەری ، بەرکاریو هی دی لە نێوان رستەی سەرەکی و شوین کەوتوودا پێشاندەدات ، ئەم ئامرازانەی خوارەوە بەر ئامرازی گەیەنەر دەکەون :–

کرمانجی	سۆرانی
کو ،کۆ	**کە**
چمکا	**چونکە**
ژبەردوە)	**لەبەر (ەوە)**
لەما	**بۆیە**
ئەگەر ، هەگەر ،گەر	**ئەگەر**
وەکو ،وەکی	**–**
هەرکە ، هەکە	**–**
بۆ(نا)ویٚکو	**بۆئەوەی کە**
هەتا ،تا	**هەتا ،تا ،تاوەکو**
کو ،کۆ	**کەی**

هێندێك ئامرازی گەیەنەر چەند واتایەك دەبەخشن ، بۆوێنە :

ئامرازی گەبەنەری – وەکو – پێوەندی مەرج ، کات ، مەبەست پێشان دەدات هەروا دەچێتە سەر رستەی شوێن کەوتووی بەرکاری ، ئامرازی گەیەنەری کو (کە – سۆرانی)ش پێوەندی مەبەست ، دیارخەری ، کاتی‌و هی‌دی دەردەبرێت .

ئامرازی گەیەنەری مەرج

٤٣٨ – ئەم ئامرازانەی خوارەوە بەر ئامرازی گەیەنەری مەرج دەکەون :–

کرمانجی	سۆرانی
ئەگەر . هەگەر ،گەر	ئەگەر ،گەر
وەکو . وەکی	–
هەرکە . هەکە	–

ئامرازی گەیەنەری هەگەر ، گەر ، هەرکە ، هەکە لە کرمانجی‌دا هەن‌و بە شێوەی دی ئامرازی گەیەنەری گشتی کوردی (ئەگەر) دەژمێردرێن . ئەمانە لە بەشە دیالێکتی کوردی ئەرمەنستان‌دا بەکار بەرهەمی وێژەیی کلاسیکی‌دا بەکارهاتووە .

٤٣٩ – ئامرازی گەیەنەری (ئەگەر) بۆ هەردوو دیالێکتەکە گشتی‌یە :

ئەگەر جامێرا دگەری . هەرە مالا سێڤدین ، ئەگەر دخوەزی

هەری مالا مێرا – هەرە مالا قەرەتاژدین ، چەکان‌و عەرفان ، لێ ئەگەر خرابا دگەری – هەیرە مالا بەکۆیێ عوان . (فۆلکلۆری کوردی – ٢٩٩)

ئەگەر نەخۆش بکەوتمایە سەرگەردان ئەبووم (رێزمانی کوردی –٥٦)

٤٤٠ – ئامرازی گەیەنەری (هەکە) لەنێو تێکستی فۆلکلۆری‌داو لەنێو بەرهەمی وێژەیی کوردی سوریەدا بەرچاودەکەوێت . ئامرازی گەیەنەری هەرکە ،هەرگە ، وەکی‌و ئەگەر هاوواتای ئەم ئامرازەن‌و لە بەشە دیالێکتی کوردی ئەرمەنستان‌و کوردی سوریەدا بەکاردێن :

هەکە کەسەکی گولەك داڤەلێ ڤەمەگەرینن (خوەندنی کوردی –٤٢)

هەکە بشکۆکێن جلێن تە کەتن ، ئەزێ وان بەرووم ، (خوەندنێ کوردی – ١٦٩)

هەرکە هوون بێن ئەمێ ئاریکاریا و ، بکن .

ئەز دخوەزم تو ببی خوشکا من ، هەرکە تو ناسەکنی ، هەرە

ئەز هوور – مووریێ تە ژ تە ناستینم ، (حکایەتێك کوردی –١١ ، ٧٧

من ئەمەوی تۆ بی بە خوشکا من ئەگەر تۆ ناتەویٚ برۆ من کەل – پەلی لەتۆ ناستینم – سۆرانیٚ .

سۆل دروو دبیژە : وەکی هوونیٚ هەرن شەری دیٚوا ، هەرن

ئەزیٚ ڤیٚ دریٚشا خوە ویٚ داریٚ خم هەرکە وە دەرخست هوونیٚ دیٚوا ئەلت‌کن یانیٚ وە دەرنەخست دیٚویٚ وە ئالت کە ، (حکایەتیٚد کوردی – ١١ ، ٦٧

پیٚلاٚودروو ئەلیٚ : ئەگەر ئیٚوە دەچن بۆ شەری دیٚوان ، وەرن

من ئەم درەوشەی بە ئەو داری‌دا بکوتم ، ئەگەر ئیٚوە درەوشەکەتان دەرهیٚنا ، ئیٚمە سەردەکەوین ، ئەگەر ئیٚوە درەوشەکەتان دەرنەهیٚنا ، دیٚوەکان سەردەکەون – سۆرانیٚ

٤٤١ – ئامرازی گەیەنەری (وەکی ، وەکو) وەکو دیارە لە لیٚکدانی ئامرازی (وە) لەگەلٚ (کۆ وەیا کو) داریٚژراوە ، دەچیٚتە سەر رستەی شویٚن‌کەوتووی مەرج و بەزۆریش لە دیالیٚکتی ژووروودا بەکاردیٚت :–

وەکی نها ئەز بتەرا بیٚم هەجیٚ تویٚ من دگەل خوە بی (زمانی کوردی –١ ، ٤٥)

وەکی سەعەتەکیٚ شوون‌دا پەزو گەنم حازرنین بە ،

ئەزیٚ چەرمیٚ پشتاوە راکم (شڤانیٚ کورد –٢٩)

وەکی تو ئاڤیٚ دخوەزی ئاڤ هەیە (حکایەتیٚد کوردی –١١ ، ١٨٥)

ئەگەر تۆ ئاوت دەویٚ ، ئاو هەیە – سۆرانی

وەکی ئەم وان‌را هەرم ، هەتا سیٚ ئانجاغ ئەمیٚ بگەهیژنە

باژیٚر ، لیٚ ریٚیا کەسەرا چەند سەعەتا شون‌دا ئەمیٚ بگەهیژنە تلبیسیٚ ، شڤانیٚ کورد – ١٦٨)

ئەگەر ئیٚمە لەگەلٚیان برۆین ، هەتا سبەینیٚ ئەگەینە شار ، بەلاٚم بەریٚگەی کەس‌دا چەند سەعات پاش ئیٚمە ئەگەینە تبلیس – سۆرانی

وەکی ئەڤ ئاگر نەپیٚ ڤیٚساندنیٚ گوندیٚ گشکیٚ بشەوتە ، شڤانیٚ کورد – ١٩١

ئەگەر ئەم ئاگرە نەکوژیٚنریٚتەوە دیٚیەکە تەواو ئەسوتیٚ – سۆرانی

وەکی ئەکراد مەرەڤەکی چارەکی ببینن ، بیست سالان نەبینن پاش راست بیٚتن ئەلبەتە وی مەرڤی ناس‌دکن (عادات‌و رسوماتنامەی کوردی –١١٦)

وەکی ب‌شەڤ شایەو دۆست‌و میٚڤان بیٚنە زومەپیٚ

ئەو نۆبەدار دچنە بەراوەکەو گازی‌دکن عادات‌و رسوماتنامەی کوردی –١٨٧ .

ئامرازی گەیەنەری ئامانج

٤٤٢ – ئامرازی گەیەر بۆنا ویَ (بۆئەو(ە) – سۆرانی) لەگەڵ رستەی شوێنکەوتووی ئامانج بەکاردێت و بەزۆریش لەگەڵ ئامرازی گەیەنەری کو ، کۆ (کە – سۆرانی) لێك دەدات :–

بۆ ئەوەی راستی ئەو قسانە بەدەرکەویَ یەکێك لە جاسووسەکانی خۆی ناردە شەقلاوە ، (خانزاد – ٢٥)

بۆنا ویَ کو راستیا وان قسانا بزانە مەرڤەك ژ جاسوسێد خوە هنارتە شەقلاوە – کرمانجی

٤٤٣ – هەروا ئامرازی گەیەنەری کە (کو ،کۆ) لەگەڵ رستەی شوێن کەوتووی ئامانج بەکاردێت :–

دارا چوو بازار ، کە هەندێك سێو بکرێ (رێزمانی کوردی –٥٥)
دارا چوو بازارێ ، کو هنەك سێڤ بکرە – کرمانجی .
تیَ ئەکۆشم ، کە بگەم بەئاواتم ، (رێزمانی کوردی –٥١)
ئەز دخەبتم ، کو بگهژمە مەرەمیَ خوە – کرمانجی

٤٤٤ – ئامرازی (وەکی) بەزۆری لە بەشە دیالێکتی کوردی ئەرمەنستان و سوریەدا بۆ دەربرینی ئامانج بەکاردێت :–

ئەوان دوشرمش‌بوون ، گۆتن : ئەم چاوا بکن وەکی ئەم
ژ دەستیَ وی خلاس بڤن (حکایەتێد کوردی – ١١ ،١٥١)
ئەوان ووتیان : ئێمە چ بکەین تا ئێمە لە دەستی رزگاربین – سۆرانی
ئەوی ئەو تێزیس مەرا شاند وەکی ئەم بەلاکن (شڤانیَ کورد –١١٠)
ئەو ئەو تێزیسانەی بۆمان نارد تا ئێمە بەلاویان بکەین – سۆرانی .

ئامرازی گەیەنەری هۆ

٤٤٥ – ئەم ئامرازانە بەر ئامرازی گەیەنەری هۆ دەکەون :–

کرمانجی	سۆرانی
چمکی	چوونکە
ژبەر (ویَ)	لەبەر (ئەو)
لەما	بۆیە ، بۆئەوە

٤٤٦ – ئامرازی چمکی (چونکە – سۆرانی) :–

تفەنگ بۆ ئێوە شتێکی زۆر پێویستە ، چونکە خۆتانی پێ دەپارێزن .

تفنگ بو وە تشتەکی گەلەك لازمە ، چمکی هوون خوە پێ دپارێزن – کرمانجی .

کوردەکان تا ئەو وەختە پێویستە خۆیان بگرن ، چونکە زستانی ئەو ساڵە ئیجگار زستانێکی سەختئەبوو بەفر هەموو چیاکانو رێگانو بانەکانی ئەگرێ (یادداشت – ٥٤٩)

کورد هەتا وی وەختی لازمە خوە بگرن ، چمکی زڤستانا ڤێ سالێ وێ گەلەکی سخ بە بەرفێ هەموو چیا ، بانییاو رییابگرە – کرمانجی

خانزاد قینی لە شووکردن ئەبوو ، چونکە نەیویست کەس بەسەریا فەرمانبەرداری بکا (خانزاد –٢٥)

خانزادێ حەز نەدکر مێربکە ، چمکی نە دخوەست کەسەك سەر وێرا فەرمانێ بکە دەستە خوە .

٤٤٧ – ئامرازی ژبەر (لە[٢] بەر – سۆرانی)

بە زۆری لەو بارەدا بەکاردێت ، کە لەگەڵ جێناوی وێ (ئەو – سۆرانی) و ئامرازی کۆ (کە – سۆرانی) لێك‌دەدات . (ژلەورا) هاوواتای ئەم ئامرازەیەو لەلەیەن کوردانی سوریەدا بۆ ئەم مەبەستە بەکار دێت :–

ناوبانگی سمکۆو باسی حەکایەتی ئازایو قارەمانی ئەم کوردە ناوداره دەمێك بوو گەیشتبوە کوردستانی عیراق لەبەر ئەوە هاتنی بۆ سلێمانی بوو بە مەسەلەی کوردی (یادداشت – ٥٥٦)

ناڤو دەنگی سمکۆو باسێ حەکایەتا قۆچاخییا ڤی کوردی قەرمانێ ناڤدار دەمەك بوو ، کو گهیشتبوو کوردستانا عیراقێ – کرمانجی .

دەستپێکا زڤستانێ بی‌رەنگو تامە ژلەورا دەما وەرهانو مرینێیە (خوەندنێ کوردی –٣٩)

دەستپێکردنی زستان بەبێ رەنگو تامە لەبەر ئەوە دەمی وەروونانو میراندنە – سۆرانی .

٤٤٨ – ئامرازی لەما (بۆیە ، بۆ ئەوە – سۆرانی) :

تە خەبەر دامە کو تویێ بەبی ئاریکاری مە بکی ، لەما ئەو هاتن .

تۆ ووتت ، کە یارمەتی ئەدەی بۆمان ، بۆیە ئێمە هاتین – سۆرانی

دەورێشێ مە چوویە وەلاتەکی ژنەك رەڤاندیە ، لەما خەلکێ کنجێ رەش خوە کرنە (حکایەتێد کوردی –١١ ،١٣٨)

دەورێشی ئێمە چووە بۆ وولاتێك ،ژنێکی رفاندووە ، بۆیە خەلك بەرگی رەش وەرگرتووە – سۆرانی .

حاجی ئەندامێکی بەنرخ بوو ، لە پەروەردەکردنی ئەم بیرو باوەرە ، بۆیە زۆربەی شیعرەکانی لە ئاواردەدا نەتەوایەتیو سیاسیبوون کۆیەو شاعیرانی-٢٢)
حاجی ئەندامەکی بـهێژابوو دپەروەردەکرنا ڤێ بیرو باوەرێ ، لەما پرانییا شعرێد وی یێ چاخێ ئەوارییا وی شیعرید ملەتیو سیاسەتی بوون - کرمانجی .

ئامرازی گەیەنەریٔ کات

٤٤٩ - ئەو ئامرازانەی بەر ئامرازی گەیەنەری کات دەکەون دەچنە سەر رستەی شوێنکەوتووی کاتی ئەمانەن :

کرمانجی	سۆرانی
کو ، کۆ	**کە ، کەی**
وەکو ، وەکی	
پاش ویٚکو	**پاش ئەوەکە**
هەتا ،تا	**هەتا ، هەتاوەکو ،تا**

٤٥٠ - ئامرازی کە (کو ، کۆ - کرمانجی) :
کە بەهار هات ، دنیا سەوز هەڵئەگەرێ (رێزمانی کوردی ٦١)
کو بهار هات ، گهییاێ بگهیژە - کرمانجی
هەتاوەکو نەیبینم بەڵێن نادەم رێزمانی کوردی -٢٠٧)
هەتاکو ئەز ئەوی نەبینم ئەرێکرن نادم - کرمانجی
مەیێن تا تێلیفۆنی لەگەڵ ئەکەن (رێزمانی کوردی - ٢٠٦)
مەیێن هەتا دگەل وە تەلەفۆنێ نکم - کرمانجی
هەتا ئەوان نەرۆن ، ئێمە لە جێ خۆمان نابزوین .
هەتا ئەوان نەچن ئەم ژ جێێ خوا نالڤین .
هەتاکە گەرم بمێنی سەرتان لیٚنادەم (رێزمانی کوردی -٢٩)
هەتاکو گەرم بمینە ، ئەز سەری ل‌وە نادم - کرمانجی .
هەتاکو خانوەکەم نەفرۆشم ، ناچم بۆ لایٚ (رێزمانی کوردی -٥٨)
هەتا خانێ خوە نەفرۆشم ، ئەز ناچمە گوند - کرمانجی

هەروەها کاتی کە لە ناو گوندەکانی تری تیرەی مامەدیاندا
تێپەرین ، گەلە کەسی تر پشتی گرتین ، حازری‌کردین
هەروەها وەختیێ کو ئەم ناڤ گوندیێدا دن یتید تیرا مامەندیانرا دەربازبوون ، گەلەك مەرڤێد دن پشتا مە گرتن‌و حازری ژ مەرا کرن – کرمانجی .

کاتی کە عێلی زەرزا ئەوەی دی پەلاماری سنووری دەولەتی سۆرانی‌دا (خانزاد –٦)
چاخیێ کو عێلا زەرزا ئەڤا دی هجومی سەر سینۆری دەولەتا سۆرانکر – کرمانجی .
گاڤا بەریخان ژخەویێ هشیاربوو و میر دیت ، لێڤین خوە یێن سوردا وی (خوەندنیێ کوردی –١٥)
دەمیێ کە پەریخان لە خەو هوشیاربوو ، میری دی ، لێوی خۆی سووری بەلێوەوە نا – سورانی .
پاش ئەوە ، کە سلێمان بەگ لەناوچوو ، وەك باسمان کرد ، خانزاد لە جیگای بوو بە میری سۆران (خانزاد –٢٤)
پاش ویێ ، کو سلیمان‌بەگ ژ ناڤ چوو ، چاوان مە باس‌کر ، خانزاد خوشکا وی لجیێ وی بوو میریێ سۆران – کرمانجی .

کە دەرمانەکەم خوارد لەشم سووك بوو (ڕێزمانی کوردی –٦١)
کو من ئەو دەرمان خوەر جانیێ من سڤك‌بوو – کرمانجی
کە گەل یەك‌بوو بەسەر دژمنیا زالێ ئەبێ (ڕێزمانی کوردی –٦١)
کو ملەت یەك‌بوو ، لسەر دژمنان زۆر (بە –کرمانجی .
کە شیخ مەحمود هاتەوە سلێمانی لەشکەری تورك‌و لەشکەری ئەو کوردانە ،کە سوێندخۆرو هاوپەیمانی تورك‌بوون ، گەیشتنە دەورو پشتی سلێمانی (یادداشت – ٥٦٥) .
کو شیخ مەحمود هاتە سلێمانیێ لەشکەریێ تورك‌و لەشکەری وان کوردیێ کو سۆندخوەرو هەڤ پەیمانیێ تورك‌بوون ، گهیشتنە سلێمانییێ – کرمانجی .

٤٥١ – ئامرازی وەکە ، وەکو لە ئامرازی (وو(وە)و ئامرازی کۆ //کو) دارێژراون :–

وەکە رووڤی ئەڤ بهیست هەر دەشێن خوە جاڤەن خوە دان (خوەندنی کوردی ، ١ ، ٤٤)
وەکو بووك هاتە دەریێ مالیێ زاڤا بکولمان پەران درەشینە سەریێ بووکیێو زارۆك‌و فەقیر ئەوان پەران بەرهەڤ‌دکن (عادات‌و ٨١)

٤٥٢ – ئامرازی گەیەنەری (کو) لە لێکدانی دا لەگەڵ ناوی کات و ئامرازی کات دا دەوری ئامرازی گەیەنەری کات دەگێڕێت ، هەروا ئامرازی هەتا ، تا (هِتا –تا) . هەتاوەکو – سۆرانی)

وەختیٚکو ، چاخیٚکو ، دەماکو ، گاڤاکو (کاتیٚکە ، دەمیٚکە ، وەختیٚکە – سۆرانی) پاش‌وی (پاش‌ئەوە کە – سۆرانی)

هێندیك جار ئامرازی گەیەنەری کات (کو) لە رستەدا نابێت ، ئەوسا ناوەکە دەوری ئەم ئامرازە دەگێڕێت :–

هەتاوەکو ئەوان هاتن ، ئێمە لە جیٚ خۆمان ماینەوە ، (رێزمانی کوردی–١٠

هەتاکو ئەوان هاتن ، ئەم ل‌جیٚ خوە مان – کرمانجی

ئەو ئامرازە گەیەنەرانەی ، کە دەچنەسەر رستەی شوێن‌کەوتووی دیارخەری .

٤٥٣ – ئامرازی کو ،کە دەچنە سەر رستەی شوێن کەوتووی دیارخەری و بەزۆریش لەگەڵ جیٚ‌ناوی هەیی یا ، یێ ، یێت ، یێن (–ی) ، هی–سۆرانی) وەیا لەگەڵ ناودا لەدۆخی خستنە سەردا لێك دەدات :–

یاکو ددەستیٚ مە دایە ، جلدا پێشینە ، ئا دل‌وا ژی ل پەیەی هەوار ، ژمارە ٣٤ ، ١٩٤١

ئەو کتێبەی ، کە لە دەستی ئێمە دایە ، جلدی هەوەڵە ، هی دووەمیش لە پاشانە – سۆرانی .

ئەبیٚ تەماشای خووو رەوشتی و کردەوەی ئەو مەروانە بکەین ، کە کۆمەڵە لیٚ پێك هاتووە ، ئاوات –٢٣ .

دڤێت تەماشا خویی و رەوش و کرنا وان مەرڤان بکن ، یێ کۆ جمەت ژیٚ پێك‌بوویە – کرمانجی

مەرەکەم لە سەوزە گیاکە دەرهێنا ، کە لێی دانیشتبووین ، رێزمانی کوردی –٥٥

من پەز ژ سەر گهایٚ کۆ مە لیٚ رونشتبوون دەرخست – کرمانجی

سیاسی ئەو دۆستانە دەکەم ، کە یاریدەیان‌دام .

ئەز سیاسی وان دۆشانا دکم ، کو ئاریکاریا دانەمن – کرمانجی

ئەو سێوەی کە دوێنیٚ کریم ، باش نەبوو ، رێزمانی کوردی –٥١ .

ئەو سێڤا کو دوە من‌کری بوو ، باش نەبوو – کرمانجی .

بە کورەکە گەیشتم ، کە خەنجەری فرۆشت ، رێزمانی کوردی –٦٢

ئەز گهیشتمه وی کوری ،پێ کو خەنجەر فرۆت – کرمانجی
خانزاد گەلێ خزمەتی کردووه به ئەو وولاّته کەلەژێر چنگیا بووه ، خانزاد –٢٤
خانزاد گەلەك خزمەت ژ وی وەلاتا کرییه ، کوبن دەستێ وێدا بوو – کرمانجی .

ئەو ئامرازە گەیەنەرانەی ، کە دەچنە سەر رستەی شوێن کەوتووی بەرکاری

٤٥٤ – ئامرزای وەکی (کە–سۆرانی) دەچێته سەر رستەی شوێن کەوتووی بەرکاری :
میرێ عەرەبا دیت ، وەکی یوسف دل ناکا ژێرا بخوەزن ،
ئیزنێ قەرەقزێ مێرکنێ‌دا ، وەکی میربکه ، حکایەتێد کوردی –١١ ،٤٢
میری عەرەبان دیتی کە یوسف دڵی نایگرێ بۆی بخوازن ، ئیزنی شووکردنی قەرەقزی‌دا ، کە مێردبکا – سۆرانی
هوون کارن دەرنەکەڤنه سەر خەباتێ دەوێ‌بکن ، وەکر پەرێ وە زێدەبکن ، شڤانێ کورد –١٠٣
ئێوه دەتوانن نەچنە سەر ئیش ، داوا بکەن ، کە مووچەتان زیاد بکەن – سۆرانی .
مەڤا خانێ‌دکر ، وەکی چادرێ مه ڤالانه ، کەس تێدا تونه ، شڤانێ کورد –١١٦
بۆمان دەرکەوت ، کە خێوەتەکانی ئێمه خالین ، کەسی تێد نییه – سۆرانی .
تەمی دانه وان ، وەکی ئەو ووسا تِلەتەل‌و فێسال هەرن کەسەك وان نەحەسه ، شڤانی کورد – ١٣٧
نەسیحەتیان کرد ، کە به نهێنی برۆن ، تاهیچ کەسێك نەیان بینێ – سۆرانی .
گلی دابوونه هەڤ‌دوو ، وەکی شەڤ هەردوو ژی بێن باخچێ گولان ، حکایەتێد کوردی –١١ ،٨٨
بەڵێنیان دابوو بەیەکتر ، کە هەردووکیان بەسەو برۆن بۆ باخچەی گوڵان – سۆرانی .
کەچك رادبه دنێره ، وەکی تۆزو دوومان هل‌دکشه ، حکایەتید کوردی ١١ ، ٦٧ .
کچەکه هەڵستا دی ، کە تۆزو دوکەڵ هەڵ‌ئەستان – سۆرانی

کۆتایی

لێکۆڵینەوه له شێوەکانی رێزمانی هەر بەشێك له بەشەکانی ئاخافتن لەسەر بناخەی کەرەستەی بەراوردکاری له دیالێکت‌و بەشه دیالێکتەکانی زمانی ئەمرۆی کوردی‌دا دەمانگەیەنێته ئەم ئەنجامه سەرەکییانەی خوارەوه :–

شی‌كردنه‌وه‌ی كه‌ره‌سته‌ی دیالێكته‌كانی ژووروو و خوارووی زمانی كوردی دیسانه‌وه پشتگیری بیروڕای ئێمه ده‌كات له‌ یه‌كبوونی دارشتنی ڕێزمانی كوردی‌دا .

كه‌تیگكۆری ڕێزمانی له‌ ڕه‌سه‌ن ، ژماره‌ ، ناسیاری ، نه‌ناسیاری‌و شێوه‌كانی‌و جۆری دارشتنیان ، هۆیه‌كانی ڕۆنان پێوه‌ندی دۆخی ، ڕیگه‌كانی دارشتنی كات‌و ده‌مكات ، شوێنی ووشه‌ له‌ ڕسته‌دا ، هه‌روا چۆنیه‌تی پێكهاتنی ووشه‌ . . له‌م دیالێكتانه‌دا گشتین . ئه‌و چه‌ند جیاوازییه‌ی ، كه‌ به‌رچاویشمان ده‌كه‌وێت ، بۆ تایبه‌تێتی ڕێچكه‌ی په‌ره‌سه‌ندنی زمانی كوردی‌و دیالێكته‌كانی ده‌گه‌رێنه‌وه‌ .

زمانی كوردی هاوچه‌رخ له‌ ڕووی دارشتنی ڕێزمانیه‌وه‌ ده‌تواندرێت بۆ زمانانی گه‌ردانكه‌ر بگه‌رێندرێته‌وه‌ .

له‌ زمانی كوردی‌دا گه‌ردانكردن له‌ شێوه‌كانی دۆخی ناوی ، شێوه‌كانی كار له‌ نیشانه‌كانی كه‌تیگۆری ڕه‌سه‌ن‌و ژماره‌ ، له‌ ناسیاری‌و نه‌ناسیاری ناوان‌دا به‌دایرده‌كه‌وێت .

له‌ زمانی كوردی‌دا له‌پاڵ گه‌ردكردن‌دا شیكردنه‌وه‌ش به‌ شێوه‌یه‌كی فراوان بۆ دارشتنی ده‌مكات ، شێوه‌ ، كه‌تیگۆری كۆو دووباره‌كردنه‌وه‌ هه‌روا بۆ دارشتن پێوه‌ندی دۆخی به‌كاردێت .

شوێنی ووشه‌ له‌ ڕسته‌دا واتاو ده‌ورێكی گرنگ ده‌گێرێت‌و هه‌روا چۆنیه‌تی دابه‌شكردنی به‌شه‌كانی ئاخافتنیش له‌ گه‌ردانكردنی ناودا په‌ره‌سه‌ندنێكی نارێك له‌ شێوه‌كانی دۆخ‌و خستنه‌سه‌ردا به‌رچاوده‌كه‌وێت . هه‌روا له‌نێو به‌شه‌ دیالێكته‌كانی جیاوازو دیالێكته‌كان‌دا پله‌ی یه‌كبوون وه‌یا پێوانه‌ی هاوكێش له‌ شێوه‌كانی ڕێزمانی‌دا به‌جیاجیا ئاشكرا ده‌بێت .

له‌ زمانی وێژه‌یی سۆرانی‌دا له‌ ئه‌نجامی كه‌م بوونه‌وه‌ی شێوه‌كانی دۆخی تیان‌دا شێوه‌ی دۆخی ناوی‌و دۆخی تیان وه‌كو یه‌كیان لێ‌هاتووه‌ ، شێوه‌ی دۆخی تیان له‌باری كۆدا بۆ ئه‌ركی دۆخی ڕاسته‌وخۆ به‌كاردێت ، ئه‌م دیارده‌یه‌ به‌ به‌شه‌ دیالێكتی سلێمانی‌دا تایبه‌ته‌ ، كه‌ له‌م به‌شه‌ دیالێكته‌دا شێوه‌كانی دۆخی تیان هه‌ر له‌ ڕاستی‌دا نه‌مان‌و له‌م باره‌دا پێوه‌ندی دۆخی به‌یارمه‌تی ئامرازو پاشكۆكه‌یه‌وه‌ داده‌رێژرێت . به‌م جۆره‌ له‌ به‌شه‌ دیالێكتی سلێمانی‌دا ، كه‌ به‌ بناخه‌ی زمانی كوردی كوردستانی عیراق ده‌ژمێردرێت ، پرۆسێسی یه‌كبوونی گه‌ردكردنی دۆخ‌و نیشانه‌كانی خسته‌سه‌ر كۆتایی پێهاتووه‌ . له‌ موكری‌دا یه‌كبوون ته‌نێ نیشانه‌كانی خستنه‌ سه‌ری گرتۆته‌وه‌ ، به‌ڵام شێوه‌كانی دۆخی ڕاسته‌وخۆو تیان له‌باری كۆدا هێز تێدا پارێزراوه‌ ، ئه‌م دیارده‌یه‌ی هه‌ره‌ دوایی له‌ به‌شه‌ دیالێكتی بنگردیش‌دا شوێنی دیاری‌كراوی خۆی هه‌یه‌ ، كه‌ له‌نێوی‌دا پرۆسێسی یكبوونی نیشانه‌ی خستنه‌سه‌رو گه‌ردانكردنی دۆخ سه‌ری‌هه‌ڵداوه‌ .

له کرمانجیدا نیشانەی خستنەسەرو نیشانەی دۆخ وەکو هۆیەکی دەربرینی کەتیگۆری ڕەسەنو ژمارە هەر ماون ، لێرەدا جیاوازی لەنێو شێوەکانی دۆخی ڕاستەوخۆ و تیان لەباری تاكو کۆدا بەردەوامە ، بەلاّم لێك نێزیك بوونەوەی نیشانەی خستنەسەرو شێوەی دۆخی تیانو ڕاستەوخۆ لە پرۆسێسی نەمانو لەنێوچوونی شێوەکانی گەردانکردندا بەرچاودەکەوێت . لەئەنجامدا بەشێوەیەکی گشتی دەستووری لەنێوچوونی شێوەکانی گەردانکردنو یەکبوونی جۆرەکانی دۆخو نیشانەکانی خستنەسەر لەکرمانجیو سۆرانیدا گشتین . لەمە وەیا لە دیالێکتەکەی دیدا یەکبوونی گەردانکردن بەرەو ڕێچکەی ڕەسەنی نێردا دەڕواتو هەروا لەنێوچوونی شێوەکانی دەربرینی کەتیگۆری ڕەسەنو دۆخ هەیە ، پرۆسیسی نەمانو تێکدانی گەردانکردن بەمەبەستی یەکبوونێتی وهەروا پاك‌کردنەوەی شێوەکانی جیاوازی نێوان دۆخەکانو کەتیگۆری ڕەسەنە . لەئەنجامدا پەرەسەندن لە سستێمی ئامرازو پاشکۆکەی ڕوودەدات ، کە تایبەتەو گشتیە بۆ دیالێکتی ژووروو و خوارووی زمانی کوردی .

سستێمی گەردانکردنو دارشتنی کاریش لە زمانی کوردیدا بەدیاردەیەکی زمانی دەژمێردرێت ، بۆیە دەخرێتە پالّ گروپی زمانانی شیکەرەوەو گەردانکەر .

گەردانکردن ڕۆڵێکی گرنگ لە کاردا دەگێرێت ، کە جیاوازی نێوان شێوەکانی دەمکاتی ئیخباریو ئیلزامی نێوان کۆتایی کەسییەکانی کارو هەروا شێوەکانی کات پێشان دەدات . لەهەمان کاتدا ڕێگەکانی شیکردنەوەش بۆ دارشتنی هێندێك شێوەی داهاتووی دەمکاتی ئیلزامی لەزماندا بەکاردێت .

بۆ دارشتنی کاری نەسادە بە شێوەیەکی فراوان ڕێگەکانی شیکردنەوە بەکاردێن . کاری نەسادەش بەهۆی لێکدانی وەیا پێوەلکانی کاری سادە لەگەلّ بناخەی کار ، ناوو پێشگر ، کە لە ئامرازو ئاوەلّکارەوە پەیدابوون چێدەبێت .

لێکۆلّینەوە لە چۆنیەتی سەرهەلّدانو پەیدابوونی هێندێك شێوەی ڕێزمانی ڕۆلّی تایبەتی گۆڕانی یاسای ووشە لە ڕستەدا بۆ پەرەسەندنی زمانی کوردیو دیالێکتەکانی پێشان دەدات .

جیاوازی دیالێکتی لەسەر گۆڕانی شوێنی ڕەگەزەکانی کاری نەسادە لە ڕستەدا لە بەپێش‌خستنو پاش‌خستنی بەکارهێنانی ناو وەیا پێشگرو پاشگر لە کاری نەسادەدا دیارە . هەروا جێناو ، ئامرازی پێوەندی ولێکدەرو گەیەنەر ، ئاوەلّناوو ژمارە پێوەستە .

لە سەرەتادا وەکو ڕووداوێکی ئاسایی شوێنی ووشە لە ڕستەدا سەربەست بووەو هەر بۆ دەربرینی مەبەستی ڕەوانبێژی بووە . گۆڕینی شوێنی ووشە بەئازادی لە ڕستەدا واتای ڕستەکەی نەگۆڕیوە . بەم جۆرە هۆیەکانی گەردانکردن لە زماندا بە پلەی یەکەمین گێرانی ڕۆلّی دەربرینی

پێوەندی ڕێزمانی دەژمێردرێت . لە دوای ئەمەدا لەبەردەوامی پرۆسێسی پەرەسەندنی زماندا ونەمانی ئەم جۆرە گەردانکردنە گۆڕینی یاسای ووشە لە ڕستەدا ووشەی ڕێزمانی نوێ و جۆرە ووشەی لێکدراوی نوێی چەسپیوی لە ڕستەدا پەیداکردو هێناکایە . لە ئەنجامی ئەم پەرەسەندنەدا دەستوورێکی ڕێزمانی پەیداکردو هێناکایە . لە ئەنجامی ئەم پەرەسەندنەدا دەستوورێکی ڕێزمانی پەیدابوو ، کە هێندێکیان بە بناخەی تایبەت بە دیالێکتی خواروو و ئەوانی دی بە دیالێکتی ژووروو دەژمێردرێن . لەوانەیە سەربەسقی گۆڕینی شوێنی ووشە لە ڕستەدا پێشەکییەکی بۆ ئەمانە دروست کردبێت :-

١ - جۆرەکانی ناوێزە (کە لەژێر کاریگەری هێز)ی شێوەی تیانی جێناوی کەسی جودا لە جێناوی لکاودایە .

٢ - دارشتنی پێشگری (ڤە-) لەکرمانجیداو پاشگری (-ەوە) لە سۆرانیدا لە هەمان ووشەی ڕێزمانیدا .

٣ - دارشتنی دۆخی تیان بە یارمەتی ئامراز لە هەردوو دیالێکتەکەدا .

٤ - دارشتنی دەستووری جیاجیای ووشەی نەسادە .

لەگەڵ گۆڕینی یاسای ووشە لەڕستەدا پرۆسێسی فۆنەتیکیشی دەورێکی گرنگ لە جیاوازی دارشتنی هەردوو دیالێکتەکەدا دەگێڕێت ، کە دەبێتە هۆی دارشتنی کەتیگۆری ڕێزمانی جیاواز لە هەردوو دیالێکتەکەدا ، لەوانە شێوەکانی خستنەسەر ، کۆتایی کەسی کار ، شێوەی نیشانەی ناسیاری ، شێوەکانی جیاوازی فۆنەتیکی دەمکاتی ئیلزامی فەرمانو هیدی .

لە کۆتاییدا جیاوازی دیالێکتی بەزۆری لەسەر جیاوازی ڕادەی پەرەسەندنی شێوەکانی ڕێزمانی لەگەردانکردنەوە بۆ شیکردنەوە وەستاوە د یەکبوونی نیشانەکانی خستنەسەرو نیشانەکانی دۆخ لە سۆرانیدا لەگەڵ مانەوەو بوونیاندا لە کرمانجیدا بەراوردبکە ، ئەگەرچی لە کرمانجیشدا پرۆسێسی یەکبوونیان دەستی پێکردوو ، هەروا شێوەی شیکەرەوەی دەمکاتی نادیار لە دیالێکتی ژووروودا لەگەڵ شێوەی گەردانکەری لە دیالێکتی خواروودا بەراوردبکەو هی (ی . .) چاو پێداخشاندنێك ئەوەمان بۆ ڕووندەکاتەوە ، کەوا بەشە دیالێکتەکانی دیالێکتی ژووروو لەگەڵ ناوچەیی و تاکایەتیو دابەشبوونیدا خاوەنی دەستوورێکی ڕێزمانی یەکگرتوو و ووشەی فەرهەنگێکی گشتیشن . ئەم بەشە دیالێکتانە بەشێوەیەکی کەم یەك لەیەك جیاوازن ، جیاوازییەکەیان لەرووی شێوەی دی فۆنەتیکیو شێوەی دەربڕینی کەتیگۆری ڕێزمانییە ، هەروا هەموو بەشە دیالێکتەکانی خوارووش - سۆرانی یەكدەگرن . . نیشانەی سەرەکی یەکبوونی بەشە دیالێکتەکانی خواروو و سیفەتە تایبەتێکانی سۆرانی ئەمانەی خوارەوەن :-

أ – هەبوونی ستێمێکی چەسپیوی پەرەسەندنی جیٚناوی لکاو .
ب – هەبوونی دۆخو گەردانکردنی باری خستنەسەری یەکگرتوو .
پ – هەبوونی شێوەی گەردانکەری دارشتنی دەمکاتی ئیلزامی .
ح – هەبوونی پاشگری (–ەوە)ی دارێژەری کار .
چ – هەبوونی نیشانەیەکی تایبەتی ناسیاری (–ەکە) بۆ تاکو (–ەکان) بۆ کۆ .

لەنێو ئەو نیشانانەدا هەبوونی جیٚناوی لکاو لەء دیالێکتی خوارووودا بە دیاردەیەکی بنچینەیی‌و نائاسایی دەژمێردرێت و چونکە رەگەزێکی سەرەکی کۆکەرەوەی جۆرەکانی رستەیە . ئەم نیشانانە بە نیشانەی بنچینەیی دادەندرێت بۆ بەرامبەرکردنی بەرامبەر بە دیالێکتی ژووروودا . لە جیاوازێکانی دیدا شێوەکانی رێزمانی شێوەی دەرەوەی بەشە دیالێکتەکانی زمانی کوردی دەگرێتەوە .

جیاوازی نێو بەشە دیالێکتەکان لەناوخۆیاندا بەگشتی بۆ جیاوازی شێوەی فۆنەتیکی دەگەرێتەوە ، کە لە هەر بەشە دیالێکتێك‌دا بەجۆرە فۆنێمێك گۆدەکرێت ، بەم جۆرە لەرووی مۆرفۆلۆژییەوە زمانی کوردی یەکە (بۆ وێنە بەکارهێنانی شێوەکانی خستنەسەر لەباری کۆدا بەم شێوە فراوانەی بەراوردبکە – ێت ، –ێد ، –یٚ ، –ی ، بزرۆکە ، –دەو هی دی .)

دانانی شێوەیەکی گشتی‌و هۆیەکانی دەربرینی کەتیگۆری رێزمانی لەهەر بەشێك لە بەشەکانی ئەم لێکۆڵینەوەیەدا دەتواندرێت بە بنچینەی زمانێکی یەکگرتووی ویژەیی گەلی کورد دابندرێت .

لیستەی سەرچاوەکان

1. Х. Абовян, Курды, – газ. «Кавказ», Тифлис, 1848, №№ 46, 47, 50, 51.
2. Ю.Ю. Авалиани, К вопросу о видовых значениях прошедшего длительного времени в иранских языках (по материалам курдского), – «Труды Узбекского государственного университета», вып. 60, Самарканд, 1955.
3. Ю.Ю. Авалиани, Видовые значения прошедших недлительных времен в иранских языках (по материалам курдского), – «Труды Узбекского государственного университета», вып. 62, Самарканд, 1956.
4. Ю.Ю. Авалиани, О видо-временных значениях преждепрошедшего времени в иранских языках (на материалах курдского), – «Труды Узбекского государственного университета», вып. 73, Самарканд, 1957.
5. Ю.Ю. Авалиани, К вопросу о сложных глаголах в иранских языках, – «Труды Узбекского государстненного университета», вып. 79, Самарканд, 1957.
6. Ю.Ю. Авалиани, К вопросу о разграничении сложных глаголов и глагольных фразеологизмов (по материалам курдского языка), Самарканд, 1958.
7. Ю.Ю. Авалиани, О сложных глаголах с дистантным расположением компонентов в курдском языке, – «Краткие сообщения УзГУ», Самарканд, 1958.
8. Ю.Ю. Авалиани, Сложные глаголы курдского языка (сложноименные структуры), – «Труды Узбекского государственного университета», вып. 95, Самарканд, 1959.
9. Ю.Ю. Авалиани, Сложноименные глаголы со вспомогательным кърън, – «Труды Узбекского государственного университета», вып. 95, Самарканд, 1959.
10. Ю.Ю. Авалиани, Материалы по сложному глаголу курдского языка, Самарканд, 1961.
11. А.К. Арендс, Краткий синтаксис современного персидского литературного языка, М.–Л., 1941.
12. Ч.Х. Бакаев, История изучения курдского языка в России и СССР – в кн. «Очерки по истории изучения иранских языков», М., 1962.
13. Ч.Х. Бакаев, Послелоги как средство выражения грамматических отношений в курдском языке, канд. дисс., Л., 1950.
14. Ч.Х. Бакаев, Краткий очерк грамматики курдского языка, – в кн. «Курдско-русский словарь», М., 1957.
15. Ч.Х. Бакаев, Говор курдов Туркмении, М., 1962.
16. Ч.Х. Бакаев, Язык азербайджанских курдов, М.–Л., 1965.
17. О.Л. Вильчевский, Библиографический обзор зарубежных курдских печатных изданий в XX столетии, – сб. «Иранские языки», I, М.–Л., 1945.
18. О.Л. Вильчевский, Курды, М.–Л., 1961.
19. В. Диттель, «Обзор трехгодичного путешествия по Востоку», – ЖМНП, отд. IV, СПб., 1847.
20. С.А. Егиазаров, Краткий этнографический очерк курдов Эриванской губернии, «Записки Кавказского отделения Русского географического об-ва», кн. XIII, вып. II, Тифлис, 1891.
21. К.К. Курдоев, Фальсификация истории курдов в персидской буржуазной историографии, – «Ученые записки ЛГУ», № 179, Серия востоковедческих наук, вып. 4, 1954.

22. К. Курдоев, Хачатур Абовян как курдовед-этнограф, – «Известия Академии наук Армянской ССР», № 10, 1955.

23. К.К. Курдоев, Критика ошибочных взглядов на курдский язык, – «Краткие сообщения Института востоковедения АН СССР», т. XII, 1955.

24. К.К. Курдоев, Хачатур Абовян как курдовед-исследователь, – в кн. «Очерки по истории русского востоковедения», сб. 2, М., 1956.

25. К.К. Курдоев, Курдский язык, – в кн. «Современный Иран», М. 1957.

26. К.К. Курдоев, Грамматика курдского языка (курманджи), М.–Л., 1957.

27. К.К. Курдоев, К вопросам словообразования в курдском языке, – в кн. «Вопросы грамматики и истории восточных языков», М.–Л., 1958.

28. К.К. Курдоев, О двух принципах образования сложных слов подчинительного типа в курдском языке (курманджи), – «Краткие сообщения Института востоковедения АН СССР», т. XXIX, 1959.

29. К.К. Курдоев, Курды, – сб. «Народы Передней Азии», М., 1957.

30. К.К. Курдоев, Труды П.И. Лерха по курдоведению (К вопросу об изучении истории курдов в России), – в кн. «Очерки по истории русского востоковедения», т. IV, М., 1959.

31. К.К. Курдоев, Краткий очерк грамматики курдского языка, – в кн. «Курдско-русский словарь», М., 1960.

32. К.К. Курдоев, О значениях и функциях суффикса -к (-ака) в курдском языке, – в кн. «Сборник в честь акад. И.А. Орбели. Исследования по истории культуры народов Востока», М.–Л., 1960.

33. К.К. Курдоев, Развитие советского курдоведения, – «Ученые записки Института востоковедения АН СССР», т. XXV, 1960.

34. К.К. Курдоев, Курдский язык, М., 1961.

35. К.К. Курдоев, Курдско-русский словарь, М., 1960.

36. К.К. Курдоев, Объектное и субъектное спряжение переходного глагола в курдском языке (на материале диалектов курманджи и сорани), – «Доклады делегации СССР на XXV Международном конгрессе востоковедов», М., 1960.

37. К.К. Курдоев, Суффиксация в курдском языке, – «Краткие сообщения Института народов Азии АН СССР», № 67, 1963.

38. П. Лерх, Исследования об иранских курдах и их предках северных халдеях, кн. I-III, СПб., 1856-1858.

39. Д.Н. Маккензи, Курманджи, курди и гурани, – журн. «Народы Азии и Африки», № 1, М., 1963.

40. Б.В. Миллер, О некоторых проблемах курдской фонетики, – сб. «Иранские языки» II, М.–Л., 1950.

41. Б.В. Миллер, Образцы говора курдов Советского Азербайджана, – «Труды Института языкознания АН СССР», т. VI, 1956.

42. Б.В. Миллер, Курдская грамматика П. Бейдара, – «Письменность и революция», сб. 1, М.–Л., 1933.

43. Ж.С. Мусаэлян, Библиография по курдоведению, М., 1963.

44. И.М. Оранский, Введение в иранскую филологию, М., 1960.

45. Л.С. Пейсиков, Вопросы синтаксиса персидского языка, М., 1959.

46. Л.А. Пирейко, Эргативная конструкция в северо-западных иранских языках, автореф. канд. дисс., М., 1964.

47. В.С. Расторгуева, Среднеперсидский язык, М., 1966.

48. М.Б. Руденко, Ахмед Хани, Мам и Зин, М., 1962.
49. В.С. Соколова, Очерки по фонетике иранских языков, М.—Л., 1953.
50. Л.А. Хетагуров, Категория рода в иранских языках, — «Учебные записки ЛГУ», № 20, Серия филологических наук, вып. I, 1939.
51. И.И. Цукерман, К вопросу о неопределенном члене множественного числа в курдском языке, — «Советское языкознание», т. 4, Л., 1937.
52. И.И. Цукерман, Очерки курдской грамматики, — сб. «Иранские языки», II, М.—Л., 1950.
53. И.И. Цукерман, Очерки грамматики курдского языка, — «Труды Института языкознания АН СССР», т. VI, 1956.
54. И.И. Цукерман, О генетическом единстве показателя будущего времени и показателя категории очного в курдском языке (курманджи), — «Проблемы востоковедения», № 2, 1959.
55. И.И. Цукерман, Очерки курдской грамматики (глагольные формы курманджи), М.—Л., 1962.
56. Х.М. Чатоев, Курды Советской Армении, Ереван, 1965.
57 . А. Шамилов, И. Цукерман, К. Курдоев, Об изафете в курдском языке — «Революция и письменность», № 1 (16), М., 1933.
58. А. Шамилов, И. Цукерман, К. Курдоев, О проблеме рода в курдском языке, — «Письменность и революция», сб. I, М.—Л., 1933.
59. З.А. Юсупова, Предлоги в южном диалекте курдского языка, автореф. канд. дисс., Л., 1966.
60. A. Benningson, Les Kurdes et la Kurdologie en Union Sovietique, — «Cahiers du Monde Russe et Sovietique», Paris, avril-juin 1960, vol. L.
61. I. Béresin, Recherches sur les dialectes persans, Casan, 1853, (pt I. Dialecte kurde oriental: стр. 118-138. Dialecte kurde occidental: стр. 138-158).
62. A. Chodsko, Études philologiques sur la langue kourde (Dialecte de Solèimanié), — «Journal Asiatique», 5ème sér., t. IX, 1857.
63. Delegation Kurd, Memorandum sur la situation des Kurdes et leur revendication, Paris, 1948.
64. C.J. Edmonds, Prepositions and Personal Affixes in Southern Kurdish, — BSOS, 1955, vol. XVII, pt 3.
65. L.O. Fossum, A Practical Kurdish Grammar, Minneapolis, 1919.
66. M.P. Garzoni, Grammatica e vocabolario della lingue kurda, Roma, 1787.
67. A. Jaba, Recueil de notices et récits kourdes, S-Pb., 1860.
68. R.F. Jardin, Bahdinan Kurmanji, A Grammar of the Kurmanji of the Kurds of Mosul..., Baghdad, 1922.
69. F. Justi, Kurdische Grammatik, SPb., 1880.
70. Kamuran Ali Bedir-Khan, Langue Kurde, Paris, 1953, t. I-II.
71. D.N. Mackenzie, Kurdish Dialect Studies I, London, 1961; II, 1962.
72. O. Mann, Kurdish-Persische Forschungen, Bd III, Abt. IV, Die Mundart der Mukri-Kurden, Berlin, 1909.
73. E.N. McCarus, A Kurdish Grammar, New York, 1958.
74. M. Mokri, Kurdologie et enseignement de la langue Kurde en URSS, — «L'ethnografie, Revue de la Société d'ethnografie de Paris», 1963.
75. F. Muller, Zaza-Dialekt der Kurdensprache, Wien, 1864.

76. F. Muller, Kurmângi-Dialekt der Kurdensprache. Wien, 1864 (Beiträge zur Kenntniss der neupersischen Dialekte).
77. E. Prym und A. Socin, Kurdische Sammlungen, Abt. I-II, SPb., 1887-1890.
78. E. Rödiger, A.F. Pott, Kurdische Studien, — «Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes», Dermold, 1840, Bd III, H. I, 1842, Bd IV, 1844, Bd V 1850, Bd VII.
79. S.A. Rhea, Brief Grammar and Vocabulary of the Kurdish Language of the Hakari District, — «Journal of American Oriental Society», New York, 1872.
80. E.B. Soane, Kurdish Grammar (Grammar of the Kurmanji of Kurdish Language), London, 1913.
81. A. Socin, Die Sprache der Kurden, — «Grundriss der Iranischen Philologie», Bd I, Abt.2, Strassburg, 1898-1901.
82. T. Wahby, The Origins of the Kurds and their Language, — «Kurdistan», 1964.
83. T. Wahby, Rock Sculptures in Gunduk Cave, Baghdad, 1951.
84. C.E. Bedir-Xan, Grammara Kurdmancî, Kovara «Hewar» №№ 21, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35, Şam, 1941; №№ 10, 34, 40, 42, 43, 44, 45, Şam, 1942.
85. K. Bedir-Khan, Zimanê kurdî, Paris, 1965.
86. K. Bedir-Khan, Nivîsa min, Cours practique de la langue Kurd, Paris, 1965.
87. Q. К'ордо, Граматика зьмане кöрманши йа кöрт, Йерецан, 1949.
88. Q. К'öрдо, Граматика зьмане к'öрди (сэр зараве кöрманщи), Ереван, 1956.
89. Q. К'öрдо, Граматика зьмане к'öрди (сэр зараве кöрманщи), Ереван, 1960.
90. Nurî Elî Emîn, Rêzmanî kurdî, Bexda, 1960.
91. Reşîd Kurd, Rêzmanê kurmancî, Şam.
92. Seîd Keban, Qewaîdî zimanî kurdî, Bexda, 1927.
93. Tewfîq Wehbî, Qewaîdî kurdî, Bêrût, 1929.
94. Kongrey duwamînî mamosta w wêje w zananî kurd, — «Hetaw», Hewlêr, 1960, № 186.

لیستەی کورتەی ئەو سەرچاوانەی کەرەستەیان لێوەرگیراوە بە ئەلفوبێی لاتینی

AS	— E. Prim, A. Socin. Kurdische Samlungen, Abt. I, SPb., 1890.
AŞ	— A. Şemo, Şivanê kurd, Şam.
C	— Dîwana Cegerxwîn, Şam, 1945.
DC	— Cegerxwîn, Sewra azadî, Şam, 1954.
Elk.	— Kamuran Elî Bedirxan, Elifbayê kurdî, Şam, 1930.
FK	— H. Cindî, Emînê Avdel, Folklora kurmancî, Yerevan, 1936.
Hwr.	— Hewar, kovara kurdî, Şam, 1932-1943.
KB	— Kamuran Aalî Bedir-Khan, Langue kurde, I, II, Paris, 1953.
KBXK	— Kamuran Elî Bedirxan, Xwendina kurdî, Paris, 1956.
KXK	— Kamuran Elî Bedirxan, Xwendina kurdî, Şam, 1933, 1938.
LS	— Lazo, Serhatîya Casim, Rewan, 1928.
MA	— Destana Memê Alan, Şam, 1945.
Mac.	— D.N. Mackenzie, Kurdish Dialect Studies, II, London, 1962.
OM	— O. Mann, Kurdisch-Persische Forschungen, Bd III, Abt. I-IV, Die Mundart der Mukri-Kurden, Berlin, 1909.
RL I	— R. Lescot, Textes kurdes, pt. I, Paris-Beyrout, 1940.
RL II	— R. Lescot, Textes kurdes, Memê Alan, Paris-Beyrout, 1942.
R	— Roja nû, kovara kurdî, Bêrût, 1943.
St.W	— Stig Wikander, Recueil de textes kurmanji, Upsala, 1959.
ŞA	— Qadrîcan, Şerê azadî, 1966.

به ئەلفوبێی رووسی

AA – Әʼли Әʼвдьраһман, Ле, Ереван, 1965.
АЖ – A. Jaba, Dictionnaire Kourde-Français, SPb., 1879 (курдские слова на арабской графике, латинской транскрипцией).
АШ – Әʼрәб Шамилов, Жийна бәхтәвари, Ереван, 1959.
ИЯ – К. Курдоев, И. Цукерман, Курдские тексты, – сб. «Иранские языки», II, М.–Л., 1950 (курдский текст на латинской графике).
КЗК – Әмине Авдал, К'ьтеба зьмане кöрманщи, Ереван, 1949.
КЗМ – Qанате К'öрдо, Граматика зьмане кöрди, Ереван, 1957.
КСК – Х.Ч. Мурадов, К'ьламед шьмаә'та кöрда, Ереван, 1963.
КЭП – А. Джинди, Курдские эпические песни-сказы, М., 1961.
КЯ – К. Курдоев, Курдский язык, М., 1960.
Лv – М. Әсәд, Q. Мрад, Литература вәтәние, Ереван, 1961.
НС – Нащи Щинди, Ньк'йатед к'öрди, I-II, 1961-1962.
ОС – О. Щәлил, Дьлокед щьмаә'та кöрда, Ереван, 1964.
QK – Qанате К'öрдо, Граматика зьмане кöрманщи йа кöрт, Йереван, 1949.

به ئەلفو بێی عەرەبی

AJ – A. Jaba. Recueil de notices et recits kourde, SPb., 1860.
AK – کەریم قاسم ، ئامانجاکانی شورش ، بەغدا ١٩٦٠
Awat. – سالار مستەفی قەرەداغی ، ئاوات ، بەغدا ١٩٠٨
Ceg. – جەگەرخوین ، ئاوا و دەستورا زمانی کوردی ، بەغدا ١٩٦١
Ç. Gerd. – جەمال نەبەز ، گەردئاوەکە ، بەغدا ١٩٠٠
ÇK – چیروکی کەلەباب ، هەولیر
ÇZ – حەکیاتی زادیچ ، گورینی محمد علی کوردی ، بەغدا ١٩٧٤
FX – محمد خال ، فەرهەنگی خال ، بەغدا ١٩٦٠
GM – رەسول گەردی ، گولەمیلاقەی کوردستان ، بەغدا ١٩٦٠
Hej. – هەژار ، مەم و زین ئاهمەدی خانی ، بەغدا ١٩٦٠
Helb. – نەریمان ، هەلبەست بو قوتابیان ، کەرکوك ١٩٠٠
Helbj. – گوران ، هەلبژاردە ، ١٩٠٣
Hîw. – هیوا ، کووار ، ژمارە ١ ، ٥ ، ١٩٥٧ ، ٦ ، ٧ ، ١٢ ، ١٩٥٨
KŞ – کەریم شارەزا ، کویە و شاعرانی ، بەغدا ١٩٦١

MB - Мела Баязеди, Нравы и Обычаи Курдов, М., 1963 (Курдский Текст На арабской графике)
Mêj - ئالادین سجادی ، میژوی ئەدەبی کوردی ، بەغدا ، ۱۹۵۲
Ms - حسێن خرنی موکریانی ، میژوی میری سوران ، هەولێر
MZ - Ахмед Хани, Мам и Зин, Текст, Перевод м. руденко, М. 1962 (КУРДСКИЙ ТЕКСТ НА АРАБСКОЙ ГРАФИКЕ)
NA - نوری علی امین ، ریزمانی کوردی ، سلیمانی ، ۱۹٦۰
PP - محمد خال ، پەندی پێشینان ، بەغدا ، ۱۹۵۷
RG - رحیم قازی ، پێشمەرگە ، بەغدا ، ۱۹٦۱
RK - ریزمانی کوردی ، شیخ محمد خال وهاوریکانی ، بەغدا ، ۱۹٦۰
RN - روژی نوی ، کووار ، سلیمانی ، ژمارە ۲ ، ۱۱ ، ۱۹٦۱
Ron - روناهی ، کوواری کوردی ، ژمارە ۳ ، ٤ ، ۸ ، ۷ ، بەغدا ، ۱۹٦۱
QD - محمد توفیق ووردی ، قەلای دمدم ، بەغدا ، ۱۹٦۰
Sel - دیوانی سەلام ، بەغدا ، ۱۹۵۸
ŞK - ئالادین سجادی ، شورشەکانی کورد ، بەغدا ، ۱۹٦۰
Xanz - محمد توفیق ووردی ، خانزاد ولەشکەری ، بەغدا ، ۱۹٦۰
yadd - رفیق حلمی ، یادداشت ، بەغدا ، ۱۹۵٦ - ۱۹۵۸
zmk - ماروف خەزنەدار ، نەسرین فەخری ، زمانی ئەدەبی کوردی ، بەغدا ۱۹۷۱

نێوەرۆك

له بەرهەمە چاپکراوەکانی وەرگێڕ

١ – فەرهەنگی رووسی – کوردی ، مۆسکۆ ، ١٩٧٧ ، بە هاوکاری دکتۆر ی . کێدایتینە .

٢ – ئامرازەکانی خستنەسەر لە زمانی کوردیدا ، گۆڤاری زانکۆ ، بەرگی ٤ ، ژمارە –١ ، سلێمانی ، ١٩٧٨

٣ – جۆرەکانی جێناوو دەوریان لە رستەی کوردیدا ، گۆڤاری کۆڕی زانیاری عیراق – دەستەی کوردی ، ژمارە –٧ ، بەغدا ، ١٩٨٠ ، لاپەرە (٢٢٩ – ٢٥٤)

٤ – جۆرەکانی رستە لە زمانی کوردیدا ، گۆڤاری زانکۆ ، ژمارە –١ ، بەرگی ٦ ، سلێمانی ، ئەیلولی ١٩٨٠ .

٥ – هۆنراوەی ئافرەتی کورد ، هەولێر ، ١٩٨٠

٦ – ئافرەت لە هۆنراوەی کوردیدا ، لەلایەن یەکێتی ئافرەتانی عیراق بەهاوکاری لەگەڵ زانکوێ سلێمانیدا بلاوکرایەوە ، سلێمانی ١٩٧٨

٧ – دەنگی ئافرەتی کورد لەنێو هۆنراوەکانیدا ، لە میهرەجانی یەکەمی کوردی لە هەولێر پێشکێش کرا ، کە لەلایەن دەزگەی رۆشنبیری وبلاوکردنەوەی کوردی رێکخرابوو و لە ژمارە ٦٣ گۆڤاری بەیاندا چاپکرا ، ١٩٨٠ ، لاپەرە ٧–١٦ .

٨ – ناو لە رستەی کوردیدا ، گۆڤاری زانکۆ ، بەرگی – ٧ ، ژمارە –١ ، ١٩٨١ ، ٦٧ –٩٤

٩ – ئاوەڵناو لە رستەی کوردیدا ، گۆڤاری کاروان ، ژمارە –٥ ، شوباتی –١٩٨٣

١٠ – حەبیبەی نالی کێ بوو ؟ گۆڤاری بەیان ، ژمارە ٨٦ و ٨٧ نەیسانو مایسی ١٩٨٣

١١ – چۆنیەتی نووسینی چاوگەی نەسادە ، گۆڤاری کۆڕی زانیاری عیراق – رستەی کوردی ، بەرگی نۆهەم ، ١٩٨٣ ، ١٨٦ –٢١١

١٢ – رێزمانی کوردی ، بەهاوکاری لەگەڵ دکتۆر نەسرین فەخری ، بۆ پۆلی یەکەمی بەشی زمانی کوردی سەر بە زانکۆکانی عیراق ، هەولێر ، ١٩٨٢ .

لە كتێبخانەی نیشتمانی بەغدا ژمارە «٧٣١» ی
سالی «١٩٨٤» ی دراوەتی
١٩٨٤/٦/١٠ - ٣٠٠٠/١٢

سەرپەرشتی چاپ
جعفـــر برزنچی

[redacted]

لە چاپخانەی «الأدیب البغدادي» چاپکراوە ١٩٨٤

نرخی «٧٥٠» فلسە

رقم الايداع في المكتبة الوطنية ببغداد - ٧٣١/١٩٨٤
١٢/٣٠٠٠ - ١٠/٦/١٩٨٤

[redacted] اشرف على الطبع
جعفر برزنجي

مطبعة الأديب البغدادية

الثمن «٧٥٠» فلسا

من مطبوعات الامانة العامة للثقافة والشباب
تسلسل - ٤ -
[redacted]

قواعد اللغة الكردية
بمواد اللهجتين الكرمانجية والسورانية

تأليف

البروفيسور ك. ك. كوردييف

[redacted]

ترجمته
من اللغة الروسية الى اللغة الكردية
دكتور
كوردستان موكريانى

١٩٨٤